

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

**ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΣ, ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ
ΛΕΙΦΟΡΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, ΜΕΣΩ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ,
ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗΣ, ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΕΤΑΙΡΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ
ΚΑΙ ΜΕ ΟΡΟΥΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ**

**ΑΔΑΜΟΣ Μ. ΑΔΑΜΟΥ
ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΣ**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΟΤΙΟΣ

ΒΟΛΟΣ, ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2006

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο σύγχρονος τουρισμός συνεισφέρει στην οικονομική ανάπτυξη μιας περιοχής, δημιουργώντας απασχόληση, εισοδήματα ή συναλλαγματικές εισροές, αποτελεί όμως και παράγοντα κοινωνικών και περιβαλλοντικών επιβαρύνσεων που συχνά εμποδίζουν την ομαλή λειτουργία των τοπικών κοινωνιών, αλλά και τη βιωσιμότητά του. Οι επιβαρύνσεις αυτές αναμένεται να ενταθούν ακόμη περισσότερο στο μέλλον, καθώς η τουριστική ζήτηση εμφανίζει αυξητικές τάσεις παγκοσμίως. Η αντιμετώπισή τους απαιτεί την ανάληψη συλλογικών δράσεων και τον επαναπροσδιορισμό του τρόπου ανάπτυξης του τουρισμού, ώστε οι δραστηριότητές του να μην υπερβαίνουν τα όρια των διαθέσιμων πόρων, να είναι απόλυτα συμβατές με το φυσικό κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον των τουριστικών προορισμών και να εξασφαλίζουν τα μέγιστα δυνατά οφέλη για όλους τους εμπλεκόμενους. Προς το παρόν, δεν υφίσταται μια κοινά εφαρμόσιμη λύση για την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού, καθώς μια ποικιλία λύσεων αντιστοιχεί σε κάθε ξεχωριστή περίπτωση, ενώ η αποτελεσματικότητά τους συνδέεται με την κατάλληλη διαχείριση και το βαθμό ανεξαρτησίας των διαδικασιών λήψης αποφάσεων. Ωστόσο, υπάρχουν συγκεκριμένες αφετηρίες που παρέχουν τη δυνατότητα επαναπροσδιορισμού της τουριστικής φιλοσοφίας και δράσης και μετασχηματισμού του τουρισμού σε οργανικό τμήμα της αειφόρου ανάπτυξης.

Στόχος της παρούσας Διατριβής είναι η αναζήτηση μιας στρατηγικής για την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού βασισμένης στον ορθολογικό σχεδιασμό της τουριστικής δραστηριότητας, στην ολοκληρωμένη ποιοτική διαχείριση των τουριστικών προορισμών και στην ευρεία συμμετοχή, τη συστηματική συνεργασία και την κοινή δράση των άμεσα ή έμμεσα εμπλεκόμενων φορέων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Ο μακροπρόθεσμος τουριστικός σχεδιασμός και η ποιοτική διαχείριση των προορισμών, αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες αντιστροφής της τάσης και διαφοροποίησης του περιεχομένου της τουριστικής προσφοράς από εμπορευματοποιημένο σε περισσότερο ολιστικό, ώστε οι πολιτικές και τα μέσα διαχείρισης του τουρισμού να καταφέρουν την εξισορρόπηση μεταξύ θετικών και αρνητικών επιπτώσεων του στο συνολικό περιβάλλον των προορισμών. Παράλληλα, ένα σχέδιο ευρείας συναίνεσης για την ανάπτυξη του τουρισμού, ως αποτέλεσμα της συμμετοχής και συνεργασίας των αρμοδίων φορέων σε όλα τα επίπεδα και της ολοκληρωμένης προσέγγισής του, συμβάλει στην ισόρροπη διάχυση των ωφελειών σε όλους τους εμπλεκόμενους στον προορισμό, ελαχιστοποιεί ή αποτρέπει τις επιβαρύνσεις στο συνολικό περιβάλλον του και επιπλέον, ενισχύει τη δέσμευση και την υποστήριξη των συμμετεχόντων στην προοπτική της βιώσιμης ανάπτυξής του. Η προοπτική αυτή ενισχύεται ακόμη περισσότερο από την εκπαίδευση και την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση όλων των εμπλεκόμενων, καθώς παρέχουν επαγγελματικές δεξιότητες και δημιουργούν αξίες, συνειδήσεις και συμπεριφορές που προστατεύουν το περιβάλλον των προορισμών, βελτιώνουν την ποιότητα του τουρισμού και διευκολύνουν την ομαλή αναπτυξιακή διαδικασία.

Λέξεις κλειδιά: Αειφόρος τουριστική ανάπτυξη, Περιφερειακός τουριστικός σχεδιασμός, Ολοκληρωμένη ποιοτική διαχείριση, Συμμετοχή και συνεργασία εμπλεκόμενων φορέων.

ABSTRACT

Modern tourism contributes to the economic development of a region, creating employment and income or exchange inflows, while, on the other hand, it also constitutes a factor of social and environmental aggravation that often blocks the smooth operation of local societies, as well as its sustainability. These aggravations are expected to be intensified even more in the future, as the tourist demand is appearing to have increasing tendencies worldwide. Their confrontation requires the undertaking of collective actions and the redefinition of the way of development of tourism, so as its activities not to exceed the limits of available resources, to be absolutely compatible with the natural, social and cultural environment of tourist destinations and finally to ensure the biggest possible profits for all the parts involved. For the time being there is not any commonly accepted applicable solution for the sustainable development of tourism, as a variety of solutions corresponds in each separate case, while their effectiveness is connected with the suitable management and the degree of independence of the decision making processes. However, there are specific starting lines that provide the possibility of the redefinition of tourist philosophy and action and the transformation of tourism into an organic section of sustainable development.

The aim of present Thesis is the search of a strategy for the sustainable development of tourism, based on the rational planning of tourist activity, in the integrated quality management of tourist destinations and in the wide participation, the systematic collaboration and the common action of the directly or indirectly involved institutions of both the public and private sector. The long-term tourist planning and the quality management of destinations, constitute crucial factors of the inversion of the tendency and the differentiation the content of tourist supply from a commercialised one to a more holistic, so as the policies and the means of management of tourism to accomplish the balance between its positive and negative impacts in the total environment of destinations. At the same time, a plan of wide consent on the development of tourism, as result of participation and collaboration of responsible institutions in all levels and its integrated approach, contributes to the balanced diffusion of benefits in all involved in the destination, minimizes or deters the aggravations in its total environment and moreover, it strengthens the engagement and the support of the stakeholders in its sustainable development prospect. This prospect is even more strengthened by the training and the environmental sensitisation of all involved, as the above provide professional skills and create values, consciences and behaviours that protect the environment of destinations, improve the quality of tourism and enable the smooth development process.

Keywords: Sustainable tourism development, Regional tourism planning, Integrated quality management, Stakeholder participation and collaboration.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Κατάλογος Πινάκων	6
Κατάλογος Σχημάτων και Διαγραμμάτων	7
Κατάλογος Αρκτικόμενων και Συντομογραφιών	8
Ευχαριστίες	9

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Τουρισμός: Βασικά Ζητήματα – Προβληματισμοί	10
2. Κίνητρα και Στόχοι	18
3. Οργάνωση της Διατριβής	20

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ – ΔΙΑΣΤΑΣΗ – ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

1.1. Εννοιολογική Προσέγγιση και Εξέλιξη του Τουρισμού	25
1.1.1. Οριοθέτηση του Τουρισμού – Βασικές Έννοιες	27
1.1.2. Μορφολογική Εξέλιξη – Διαφοροποίηση του Τουρισμού	30
1.1.3. Παράγοντες Εξέλιξης – Ανάπτυξης του Τουρισμού	33
1.1.4. Υφιστάμενες Συνθήκες και Μείζονες Τάσεις στον Τουρισμό	34
1.2. Φύση – Διάσταση του Τουρισμού	38
1.2.1. Η Οικονομική Διάσταση του Τουρισμού	40
1.2.2. Η Κοινωνική - Πολιτισμική Διάσταση του Τουρισμού	45
1.2.3. Η Περιβαλλοντική Διάσταση του Τουρισμού	47
1.2.4. Η Χωρική Διάσταση του Τουρισμού	50
1.3. Οργάνωση, Πολιτική και Πρότυπα Τουριστικής Ανάπτυξης	54
1.3.1. Συμμετοχικές Διαδικασίες Τουριστικής Ανάπτυξης	58
1.3.1.1. Τεχνικές Συμμετοχικών διαδικασιών	62
1.3.2. Πολιτική Ανάπτυξης του Τουρισμού	67
1.3.3. Πρότυπα Τουριστικής Ανάπτυξης	71

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΩΣ ΣΥΣΤΗΜΑ

2.1. Το Τουριστικό Σύστημα – Βασικά Χαρακτηριστικά	74
2.2. Η Τουριστική Ζήτηση	77
2.2.1. Χαρακτηριστικά – Παράγοντες της Τουριστικής Ζήτησης	78
2.2.2. Τμηματοποίηση της Τουριστικής Ζήτησης	80
2.2.3. Τυπολογία της Τουριστικής Ζήτησης	83
2.2.4. Μαζικός Τουρισμός και Ειδικές Μορφές Τουρισμού	85
2.2.5. Μέτρηση – Πρόβλεψη της Τουριστικής Ζήτησης	88
2.3. Η Τουριστική Προσφορά	92
2.3.1. Το Τουριστικό Προϊόν: Σύνθεση - Χαρακτηριστικά	94
2.3.2. Σύνθεση – Συστατικά της Τουριστικής Προσφοράς	97
2.3.2.1. Τα Αξιοθέατα	98
2.3.2.2. Οι Υπηρεσίες	100
2.3.2.3. Η Μεταφορά	103
2.3.2.4. Η Πληροφόρηση	105
2.3.2.5. Η Προώθηση	107
2.3.3. Εξωτερικοί Παράγοντες Διαμόρφωσης της Προσφοράς	109
2.4. Εξισορρόπηση Προσφοράς και Ζήτησης	114

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΚΑΙ ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

3.1. Επιπτώσεις του Τουρισμού στο Συνολικό Περιβάλλον	117
3.1.1. Επιπτώσεις του Τουρισμού στην Οικονομία	120
3.1.1.1. Η Περιφερειακή Αναπτυξιακή Διάσταση του Τουρισμού	124
3.1.2. Επιπτώσεις του Τουρισμού στην Κοινωνία και τον Πολιτισμό	129
3.1.3. Επιπτώσεις του Τουρισμού στο Φυσικό και Δομημένο Περιβάλλον	134
3.2. Έλεγχος των Συνολικών Επιπτώσεων του Τουρισμού	138
3.2.1. Εξισορρόπηση Οικονομικών Αποτελεσμάτων και Επιπτώσεων	140
3.2.2. Άμβλυνση των Κοινωνικο-Πολιτισμικών Επιπτώσεων	142
3.2.3. Εξομάλυνση των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων	144
3.3. Πολιτική και Στόχοι Ελέγχου των Επιπτώσεων	149
3.3.1. Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση – Ευαισθητοποίηση	151

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

4.1. Αειφόρος ή Βιώσιμη Ανάπτυξη	156
4.1.1. Βασικές Προκλήσεις και Ευκαιρίες για την Αειφόρο Ανάπτυξη	159
4.1.2. Το Πολιτικό Πλαίσιο της Αειφόρου Ανάπτυξης	161
4.1.3. Πολιτική και Μέσα Επίτευξης της Αειφόρου Ανάπτυξης	163
4.1.3.1. Συστήματα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης	166
4.2. Αειφόρος Ανάπτυξη και Τουρισμός	168
4.2.1. Προσεγγίσεις της Αειφόρου Τουριστικής Ανάπτυξης	171
4.2.2. Προκλήσεις και Στόχοι για την Αειφορία του Τουρισμού	174
4.2.3. Πρωτοβουλίες Πολιτικής για την Αειφόρο Τουριστική Ανάπτυξη	176
4.2.3.1. Η Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον Τουρισμό	179
4.2.3.2. Η Ελληνική Πολιτική της Αειφόρου Τουριστικής Ανάπτυξης	183
4.2.4. Πολιτική και Μέσα για την Αειφόρο Τουριστική Ανάπτυξη	188
4.2.4.1. Η Agenda 21 για τα Ταξίδια και τον Τουρισμό	191
4.2.4.2. Η Φέρουσα Ικανότητα στον Τουρισμό	196
4.2.4.3. Ο Ευρωπαϊκός Κανονισμός EMAS	200
4.2.4.4. Το Πρότυπο EN ISO 14001	205
4.2.5. Δείκτες Αειφόρου Τουριστικής Ανάπτυξης	206

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

5.1. Εννοιολογικό και Θεωρητικό Πλαίσιο Σχεδιασμού	212
5.1.1. Τουριστική Ανάπτυξη και Σχεδιασμός	214
5.1.2. Προσεγγίσεις του Τουριστικού Σχεδιασμού	218
5.2. Βασικά Ζητήματα Τουριστικού Σχεδιασμού	222
5.2.1. Βασικές Αρχές Τουριστικού Σχεδιασμού	224
5.2.2. Διαστάσεις – Επίπεδα Τουριστικού Σχεδιασμού	227
5.2.2.1. Περιφερειακός Σχεδιασμός του Τουρισμού	231
5.2.3. Η Διαδικασία του Τουριστικού Σχεδιασμού	235
5.2.3.1. Οι Δείκτες Αειφόρου Τουριστικής Ανάπτυξης στο Σχεδιασμό	238
5.3. Περιφερειακό, Περιβαλλοντικό Σχέδιο Αειφόρου Τουρισμού	242

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΟΟΡΙΣΜΩΝ

6.1. Διαχείριση της Τουριστικής Ανάπτυξης	250
6.2. Ολοκληρωμένη Ποιοτική Διαχείριση Τουριστικών Προορισμών	251
6.2.1. Βασικές Έννοιες της Ολοκληρωμένης Ποιοτικής Διαχείρισης	253
6.2.2. Προσεγγίσεις της Ολοκληρωμένης Ποιοτικής Διαχείρισης	255
6.2.2.1. Ο Ποιοτικός Βρόγχος	257
6.2.2.2. Το Πρότυπο EFQM	258
6.2.2.3. Πλαίσιο Ολοκληρωμένης Ποιοτικής Διαχείρισης της ΕΕ	261
6.2.3. Παράγοντες Ανάπτυξης μιας Στρατηγικής ΟΠΔ	262
6.2.3.1. Παράκτιοι και Αστικοί Τουριστικοί Προορισμοί	263
6.2.3.2. Αγροτικοί Τουριστικοί Προορισμοί	268
6.2.4. Μέτρηση, Έλεγχος και Αξιολόγηση της Ποιοτικής Απόδοσης	272
6.2.4.1. Διαδικασία Αξιολόγησης της Ποιοτικής Απόδοσης	275
6.3. Ολοκληρωμένη Ποιοτική Διαχείριση στο Ν. Μαγνησίας	279
6.3.1. Δυναμική της Τουριστικής Ανάπτυξης στη Μαγνησία	279
6.3.2. Πλαίσιο Αξιολόγησης της Ποιοτικής Διαχείρισης του Νομού	283

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

7.1. Οι Αρχικοί Στόχοι ως Πλαίσιο Αναφοράς των Συμπερασμάτων	296
7.2. Συμπεράσματα επί των Ειδικότερων Στόχων	301
7.3. Προϋποθέσεις Αειφόρου Τουριστικής Ανάπτυξης	319

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: ΔΙΕΘΝΗΣ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

I.1. Υφιστάμενη Κατάσταση - Προοπτική του Διεθνούς Τουρισμού	329
I.1.1. Η Πορεία του Διεθνούς Τουρισμού	332
I.1.2. Οι Τάσεις και οι Προοπτικές του Διεθνούς Τουρισμού	340
I.2. Η Τουριστική Δραστηριότητα στις Περιφέρειες της Ευρώπης	345
I.2.1. Χαρακτηριστικά και Τάσεις του Τουρισμού στην ΕΕ	347
I.3. Εξέλιξη και Προοπτική του Ελληνικού Τουρισμού	352
I.3.1. Η Ζήτηση του Ελληνικού Τουρισμού	356
I.3.2. Η Προσφορά του Ελληνικού Τουρισμού	360
I.3.3. Πολιτική Ανάπτυξης του Ελληνικού Τουρισμού	366

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ: ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

II.1. Ερωτηματολόγιο Έρευνας Απόψεων Φορέων Ν. Μαγνησίας	372
II.2. Συγκεντρωτικά Αποτελέσματα της Έρευνας	384
II.3. Απόψεις των Φορέων για Βασικά Ζητήματα	401

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	410
---------------------------------	-----

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	416
-------------------------------	-----

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Πίνακας 1.1: Πλαίσιο συμμετόχων τουριστικού τομέα	59
Πίνακας 1.2: Τεχνικές συμμετοχικών διαδικασιών	63
Πίνακας 1.3: Πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης	72

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Πίνακας 2.1: Ειδικές μορφές τουρισμού	87
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Πίνακας 3.1: Περιφερειακή διάσταση του τουρισμού	125
--	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Πίνακας 6.1: Πλαίσιο κριτηρίων Ολοκληρωμένης Ποιοτικής Διαχείρισης	260
Πίνακας 6.2: Δείκτες ποιότητας του προορισμού (QUALITEST)	276
Πίνακας 6.3: Δείκτες ποιότητας των τουριστικών υπηρεσιών (QUALITEST)	277
Πίνακας 6.4: Αφίξεις – Διανυκτερεύσεις στο Ν. Μαγνησίας (2000-2004)	280
Πίνακας 6.5: Στρατηγική βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης στη Θεσσαλία	282

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Πίνακας Ι.1: Ρυθμός ανάπτυξης τουρισμού και παγκόσμιου ΑΕΠ	329
Πίνακας Ι.2: Διαχρονική κατανομή επισκεπτών με βάση το σκοπό του ταξιδιού ..	333
Πίνακας Ι.3: Περιφερειακή κατανομή διεθνών αφίξεων	334
Πίνακας Ι.4: Δημοφιλέστεροι προορισμοί (2004)	335
Πίνακας Ι.5: Περιφερειακή κατανομή διεθνών εισπράξεων	336
Πίνακας Ι.6: Προορισμοί με τις μεγαλύτερες εισπράξεις (2004)	337
Πίνακας Ι.7: Κατανομή εξερχόμενου τουρισμού (1990-2004)	338
Πίνακας Ι.8: Χώρες με τη μεγαλύτερη τουριστική δαπάνη (2004)	338
Πίνακας Ι.9: Εισπράξεις ανά άφιξη (1980-2004)	339
Πίνακας Ι.10: Πρόβλεψη διεθνών αφίξεων ανά περιοχή μέχρι το 2020	342
Πίνακας Ι.11: Εισερχόμενος και εξερχόμενος τουρισμός στην ΕΕ	349
Πίνακας Ι.12: Προέλευση επισκεπτών και τρόπος μετακίνησής τους	357
Πίνακας Ι.13: Εξέλιξη ξενοδοχειακών μονάδων – κλινών ανά κατηγορία	361
Πίνακας Ι.14: Χωρική κατανομή ξενοδοχειακής προσφοράς	363
Πίνακας Ι.15: Εκτίμηση απασχόλησης στον τουρισμό (2000)	365

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Σχήμα 1.1: Σχέση του τουρισμού με τους άλλους παραγωγικούς τομείς	42
Σχήμα 1.2: Οργανωτικό – Διοικητικό πλαίσιο του τουρισμού στον προορισμό	51
Σχήμα 1.3: Το τουριστικό σύστημα του MICHIGAN	55
Σχήμα 1.4: Πρότυπο συμμετοχικών διαδικασιών τουριστικού τομέα	60
Σχήμα 1.5: Πολιτικές χωρικής οργάνωσης του τουρισμού	70

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Σχήμα 2.1: Βασικοί παράγοντες του τουριστικού συστήματος	75
Σχήμα 2.2: Σύνθετη μορφή του τουριστικού συστήματος	76
Σχήμα 2.3: Επίπεδα τουρισμού	93
Σχήμα 2.4: Σύστημα παραγωγής – διάθεσης του τουριστικού προϊόντος	95
Σχήμα 2.5: Εξωτερικές επιρροές στο τουριστικό σύστημα	109

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Σχήμα 4.1: Ενδεικτική διαδικασία υλοποίησης – πιστοποίησης των ΣΠΔ	167
Σχήμα 4.2: Μοντέλο φέρουσας ικανότητας	199
Σχήμα 4.3: Στάδια εφαρμογής του Κοινοτικού Συστήματος EMAS	201
Σχήμα 4.4: Μεθοδολογία εφαρμογής του EMAS σε τουριστικές περιοχές	204

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Σχήμα 5.1: Ανταγωνιστικότητα και αειφορία του προορισμού	233
--	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Σχήμα 6.1: Στόχοι της ΟΠΔ των τουριστικών προορισμών	256
Σχήμα 6.2: Ποιοτικός βρόγχος	257
Σχήμα 6.3: Το πρότυπο EFQM	259
Σχήμα 6.4: Πλαίσιο προσέγγισης της ΟΠΔ των τουριστικών προορισμών	261

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Διάγραμμα Ι.1: Διεθνείς αφίξεις – εισπράξεις (1990-2004)	332
Διάγραμμα Ι.2: Διαχρονική εξέλιξη διεθνών αφίξεων ανά περιοχή	334
Διάγραμμα Ι.3: Διαχρονική εξέλιξη εισπράξεων ανά περιοχή	336
Διάγραμμα Ι.4: Διεθνείς τουριστικές αφίξεις (1950-2020)	343
Διάγραμμα Ι.5: Αφίξεις, εισπράξεις, δαπάνη ανά άφιξη στην Ελλάδα (1960-2004)	356
Διάγραμμα Ι.6: Χαρτογράφηση – κατανομή τουριστικών ρευμάτων (2004)	357
Διάγραμμα Ι.7: Εποχικότητα αφίξεων 2000, 2004 και στόχος 2010	359
Διάγραμμα Ι.8: Εξέλιξη ξενοδοχειακών κλινών ανά κατηγορία	362
Διάγραμμα Ι.9: Διανυκτερεύσεις σε συλλογικά καταλύματα 1990-2004	364

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΩΝ – ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ANEM	Αναπτυξιακή Εταιρία Μαγνησίας
ΔΑΠ	Δείκτες Αντίληψης της Ποιότητας
ΔΠΑ	Δείκτες Ποιοτικής Απόδοσης
ΔΠΔ	Δείκτες Ποιοτικής Διαχείρισης
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΟΤ	Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού
ΕΟΧ	Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΙΤΕΠ	Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων
ΚΠΣ	Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης
ΜΜΕ	Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας
NAM	Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΟΠΔ	Ολοκληρωμένη Ποιοτική Διαχείριση
ΟΤΑ	Οργανισμός Τοπικής αυτοδιοίκησης
ΠΔ	Προγράμματα Δράσης
ΠΕ	Περιβαλλοντική Εκπαίδευση
ΠΕΠ	Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
ΠΟΤ	Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού
ΠΠΣΑΤ	Περιφερειακό Περιβαλλοντικό Σχέδιο Αειφόρου Τουρισμού
ΠΣΤΤ	Παγκόσμιο Συμβούλιο Ταξιδιών και Τουρισμού
ΣΕΤΕ	Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων
ΣΠΔ	Συστήματα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης
ΥΠΑΝ	Υπουργείο Ανάπτυξης
ΥΠΕΧΩΔΕ	Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων
EC	European Commission
ECOSERT	European CO-operation for Sustainable Tourism
EFQM	European Foundation for Quality Management
EMAS	Eco-Management and Audit Scheme
EU	European Union
ISO	International Standardisation Organisation
IUOTO	International Union of Official Travelling Organisations
LIFE	L'Instrument Financier pour l'Environnement
RECITE	Regions and Cities for Europe
SMART	Strategic Management Actions Relating to Tourism
UN	United Nations
UNCED	United Nations Council for Environment and Development
UNEP	United Nations Environment Programme
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organization
WCED	World Commission on Environment and Development
WSSD	World Summit on Sustainable Development
WTO	World Tourism Organization
WTTC	World Travel & Tourism Council

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αρχικά, ευχαριστίες εκφράζονται προς όλα τα μέλη της Ακαδημαϊκής Κοινότητας, μέλη ΔΕΠ και διοικητικό προσωπικό, του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης της Πολυτεχνικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας που με εμπιστεύτηκαν και μου έδωσαν την ευκαιρία να συνεργαστώ μαζί τους και να ικανοποιήσω βαθύτερες ηθικές ανησυχίες μου. Η παρότρυνση, η ενθάρρυνση, η θερμή φιλοξενία και οι διευκολύνσεις που αφειδώς προσφέρουν διαμορφώνουν το ιδανικότερο ίσως Ακαδημαϊκό περιβάλλον για την αναζήτηση, την καλλιέργεια και την εξέλιξη της επιστημονικής σκέψης και συνέβαλαν τα μέγιστα στην εκπλήρωση των στόχων μου. Ιδιαίτερες ευχαριστίες εκφράζονται:

Στον Αναπληρωτή Καθηγητή κ. Άγγελο Κότιο, Επιβλέποντα Καθηγητή της Διατριβής, ο οποίος συνέβαλε στη μορφοποίηση της ιδέας και της ερευνητικής της υπόθεσης και με την κατάλληλη επιστημονική καθοδήγηση, τη διαρκή και ένθερμη ηθική υποστήριξη και την ανθρώπινη συμπεριφορά του, με βοήθησε να εκπληρώσω την υποχρέωση μου, τόσο απέναντι στο εαυτό μου, όσο και απέναντι στο Τμήμα.

Στον Αναπληρωτή Καθηγητή κ. Αθανάσιο Κούγκολο και στον Επίκουρο Καθηγητή κ. Αλέξη Δέφνερ, μέλη της Συμβουλευτικής Επιτροπής, οι ρεαλιστικές και επί της ουσίας συστάσεις των οποίων συνέβαλαν στην οριστική διαμόρφωση της Διατριβής.

Στον Καθηγητή κ. Φίλιππο Λουκίσσα, Επιβλέποντα Καθηγητή κατά την αρχική φάση εκπόνησης της Διατριβής, για τη δυναμική συμβολή του στην επιλογή και στη χάραξη της κατεύθυνσης της θεωρητικής ανάλυσης των βασικών ζητημάτων της Διατριβής.

Τέλος, ευχαριστώ την οικογένειά μου, που με τη ζεστασιά, την κατανόηση και τη συμπαράστασή της μου έδινε καθημερινά δύναμη να συνεχίσω. Την Αργυρώ που ποτέ δεν έδειξε ότι ίσως πιάστηκε περισσότερο και από μένα, το Μιχάλη που πιστεύω ότι κατάλαβε, δια του παραδείγματος, πως το ταξίδι προς τη γνώση δεν τελειώνει ποτέ και τους γονείς μου που βρήκαν ένα ακόμη κίνητρο να ‘περιμένουν’ όσο χρειαστεί για την ολοκλήρωση της προσπάθειας.

Η σημειολογική διάσταση - αναφορά της δικής μου προσπάθειας απευθύνεται στους Μιχάλη, Δημήτρη, Χρύσα, Παναγιώτη, Εμμανουέλλα, στους οποίους αφιερώνεται το τελικό αποτέλεσμα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ: ΒΑΣΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ - ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

Η οικονομική ευμάρεια που διαθέτει ένα αυξανόμενο ποσοστό κατοίκων του πλανήτη, οι τεχνολογικές εξελίξεις, η ανάπτυξη των μέσων μαζικής μεταφοράς και η εξέλιξη των μέσων επικοινωνίας-πληροφόρησης είναι μερικοί από τους παράγοντες που συνέβαλαν στην ανάδειξη του τουρισμού ως του πλέον δυναμικού και ταχύτατα αναπτυσσόμενου τομέα του παγκόσμιου κοινωνικο-οικονομικού συστήματος στον 20^ο αιώνα. Επιπλέον, οι ίδιοι παράγοντες, πέραν της συμβολής τους στη χωρική επέκταση του τουρισμού και στις πλέον απομακρυσμένες περιοχές του πλανήτη, ενισχύουν και τις προβλέψεις διατήρησης των εντυπωσιακών ρυθμών αύξησης των τουριστικών εισπράξεων και του όγκου των μετακινήσεων, τουλάχιστον και κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες της νέας χιλιετίας. Έτσι, ο τουρισμός συνιστά σήμερα μια σημαντική οικονομική δραστηριότητα που συμβάλει καθοριστικά στην αναπτυξιακή πορεία πολλών χωρών ή περιοχών τόσο στον αναπτυγμένο, όσο και στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Η προώθηση και η ανάπτυξη του αποτελούν αναπτυξιακή διέξοδο, στόχο υψηλής προτεραιότητας και εναλλακτική επιλογή για κάθε τύπο περιοχής, καθώς παρέχει αξιόλογες δυνατότητες επίτευξης των πρωταρχικών στόχων τους, όπως η βιώσιμη ανάπτυξη, η περιφερειακή ανάπτυξη, η αύξηση της απασχόλησης και γενικότερα η οικονομική και κοινωνική συνοχή.

Ο τουρισμός στηρίζεται σε μη ανανεώσιμους πόρους όπως το φυσικό περιβάλλον, η ιστορία και ο πολιτισμός και συχνά χαρακτηρίζεται ως νόμισμα με δύο όψεις. Από τη μία πλευρά, συνεισφέρει στην οικονομική ανάπτυξη μιας περιοχής, δημιουργώντας θέσεις απασχόλησης, εισοδήματα και συναλλαγματικές εισροές ενώ από την άλλη, αποτελεί παράγοντα περιβαλλοντικών και κοινωνικών επιβαρύνσεων που συχνά εμποδίζουν την ομαλή λειτουργία της τοπικής κοινωνίας και του τουρισμού. Παραδείγματα από την παγκόσμια πραγματικότητα δείχνουν ότι η τυχαία, μη σχεδιασμένη και χωρίς φραγμούς τουριστική ανάπτυξη, μπορεί βραχυπρόθεσμα να επιφέρει γρήγορα οικονομικά οφέλη μακροπρόθεσμα ωστόσο, οδηγεί σε χαμηλής ποιότητας τουριστική δραστηριότητα.

Πολλοί τουριστικοί προορισμοί επιλέγουν ως στόχο τη συνεχή αύξηση του οικονομικού οφέλους από τον τουρισμό, προσανατολιζόμενοι συχνά στην προσέλκυση ολοένα και μεγαλύτερου αριθμού επισκεπτών χρησιμοποιώντας ως μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης τους το πρότυπο του μαζικού τουρισμού. Όμως, η μεγάλη συγκέντρωση επισκεπτών σε περιοχές με ιδιαίτερα περιβαλλοντικά ή κοινωνικά χαρακτηριστικά και δυνατότητες,

δημιουργεί διαταραχές στις συνήθειες της τοπικής κοινωνίας και δυσλειτουργίες όπως: συνωστισμό, μόλυνση του περιβάλλοντος, κατασπατάληση ή καταστροφή των φυσικών και πολιτιστικών πόρων και ανταγωνισμό μεταξύ τοπικού πληθυσμού και τουριστικού τομέα για τη χρησιμοποίηση αγαθών πρώτης ανάγκης (νερό, καύσιμα), υπηρεσιών και τεχνικών υποδομών (υπηρεσίες υγείας και ασφάλειας, οδικά, υδρευτικά, αποχετευτικά και άλλα δίκτυα εξυπηρέτησης), τόπων αναψυχής (μουσεία, πάρκα, παραλίες). Αυτές οι αρνητικές επιπτώσεις εμποδίζουν την συνεχή και ομαλή τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής, αφού σύμφωνα με έρευνες του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (WTO, 2005b), η πλειοψηφία των επισκεπτών, επιθυμεί να ταξιδεύει σε προορισμούς που διαθέτουν υψηλή περιβαλλοντική ποιότητα και έντονα τοπικά πολιτισμικά στοιχεία.

Σε γενικότερο επίπεδο, η κριτική απέναντι στο σύγχρονο τουρισμό επικεντρώνεται πέραν της αμφισβήτησης της οικολογικότητάς του και στο ηθικό περιεχόμενο των παραδοσιακών και συμβατικών πολιτικών - στρατηγικών που ακολουθεί. Η πλειοψηφία των τουριστικών προϊόντων ή δραστηριοτήτων σχεδιάζονται για συγκεκριμένες ομάδες επισκεπτών, που ακολουθούν αποδοτικές για τον τομέα καταναλωτικές πρακτικές και απευθύνονται στους περισσότερο ευκατάστατους πολίτες των αναπτυγμένων κυρίως χωρών, αποκλείοντας από τον τουρισμό ευρύτερες κοινωνικές ομάδες. Το γεγονός αυτό περιορίζει τον κοινωνικό χαρακτήρα του τουρισμού και σίγουρα δεν διευκολύνει το ρόλο του στην προώθηση αειφόρων κοινωνιών και δικαιότερης κατανομής των πόρων.

Για την αντιμετώπιση των αρνητικών επιβαρύνσεων και την ενίσχυση των ωφελειών του τουρισμού, είναι απαραίτητη η λήψη μέτρων και η ανάληψη συλλογικών δράσεων πολιτικής, σχεδιασμού, οργάνωσης και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης σε κάθε χωρικό και οργανωτικό επίπεδο, από το παγκόσμιο έως το τοπικό, που να καλύπτουν τα μοντέλα παραγωγής και κατανάλωσης του τουριστικού τομέα. Παράλληλα, η στροφή του ενδιαφέροντος της ανάπτυξης του τουρισμού από το εθνικό στο τοπικό επίπεδο και η θεσμική ενίσχυση της συμμετοχής όσο το δυνατόν περισσότερων τοπικών φορέων, ομάδων συμφερόντων, επαγγελματικών ενώσεων, ακόμα και κατοίκων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, όσον αφορά στο σχεδιασμό, στη διαχείριση και στον έλεγχο της ανάπτυξης του τουρισμού, ενισχύουν την παραπάνω προοπτική. Στην ίδια κατεύθυνση, πολλοί υπερεθνικοί οργανισμοί και προγράμματα που σχετίζονται με τον τουρισμό, τον πολιτισμό και το περιβάλλον (WTO, UNEP, UNESCO), προτείνουν ως διέξοδο από τα παραπάνω προβλήματα, κάθε είδους τουριστική δραστηριότητα να οργανώνεται, σχεδιάζεται, διευθύνεται και αναπτύσσεται ενσωματώνοντας τις βασικές κατευθύνσεις και τα κριτήρια της αειφόρου ανάπτυξης, προκειμένου (WTO/UNEP, 2000):

- να είναι περιβαλλοντικά αποδεκτή σε μακροπρόθεσμη βάση,
- να εξασφαλίζει κοινωνικο-οικονομικά οφέλη για τις περιοχές όπου αναπτύσσεται,
- να είναι ηθικά και κοινωνικά συμβατή με τις τοπικές κοινωνίες, και κυρίως
- να εξασφαλίζει τη διατήρηση των περιβαλλοντικών πόρων για τις επόμενες γενιές.

Η αειφόρος ανάπτυξη, επιδιώκοντας ισόρροπα την οικονομική αύξηση, την κοινωνική συνοχή και την περιβαλλοντική προστασία, εκφράζει σήμερα μια δυναμική παρουσία σε διάφορους τομείς δραστηριοτήτων και αποτελεί κύριο στόχο πολλών αναπτυξιακών επιλογών. Η υιοθέτηση των αρχών και των κατευθύνσεων της και στον τουρισμό είναι απαραίτητη, καθώς η ισορροπία, η δομή και η ποιότητα του κοινωνικο-οικονομικού και φυσικού περιβάλλοντος συνιστούν βασικές προϋποθέσεις ανάπτυξης και διατήρησης της τουριστικής δραστηριότητας. Πιστεύεται ότι η προώθησή της αειφόρου ανάπτυξης θα λύσει πολλά από τα προβλήματα του τουρισμού γι' αυτό, όσοι ασχολούνται με τον τουριστικό σχεδιασμό σε κάθε επίπεδο, λαμβάνουν υπόψη ή δείχνουν ότι λαμβάνουν υπόψη τις αρχές της ως κριτήριο των πολιτικών αποφάσεων και των δράσεών τους.

Από τις αρχές της δεκαετίας του '90, πλήθος συγγραμμάτων, διοικητικών εγγράφων, σεμιναρίων, συμποσίων, δημόσιων συζητήσεων και οργανισμών που ασχολούνται με την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη, προτείνουν στρατηγικές προσέγγισης των στόχων της αειφορίας. Σήμερα, υπάρχουν συγκεκριμένες θεωρητικές και πρακτικές αφετηρίες οι οποίες παρέχουν τη δυνατότητα επαναπροσδιορισμού του τρόπου ανάπτυξης του τουρισμού και μετασχηματισμού του σε οργανικό τμήμα της αειφόρου ανάπτυξης, ξεκινώντας από την πλήρη γνώση και ανάλυση των παραγόντων που επηρεάζουν τον τουρισμό και την αειφόρο ανάπτυξη. Οι παράγοντες αυτοί αποτελούν αντικείμενο συζήτησης και διερεύνησης πολλών και συνήθως διαφορετικών επιστημονικών πεδίων, καθώς η διεπιστημονική προσέγγιση αποτελεί και την ιδιαιτερότητα της έρευνας και της επιστημονικής διερεύνησης του τουριστικού φαινομένου.

Η αναγκαιότητα ρύθμισης των μελλοντικών αλλαγών εκ μέρους των αρμοδίων φορέων, με την εξισορρόπηση των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών παραμέτρων, υπαγορεύεται από την κλιμάκωση και την πολυπλοκότητα της έντασης και της αύξησης του τουρισμού. Σε πολλές περιοχές, ο τουρισμός άσκησε, ασκεί και θα συνεχίσει να ασκεί έντονες επιρροές στις οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες, όσον αφορά τις υποδομές και υπηρεσίες μεταφοράς που απαιτούνται για τη μετακίνηση των επισκεπτών από τον τόπο κατοικίας τους στους προορισμούς καθώς επίσης την ανάπτυξη των τουριστικών επιχειρήσεων και των ίδιων των προορισμών, οδηγώντας σε

νέες οικονομικές ευκαιρίες, νέες μορφές και συγκρούσεις χρήσεων γης, αστικοποίηση και μεγαλύτερο αριθμό γενικών ή ειδικών υπηρεσιών και εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού, προκειμένου να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της αυξανόμενης ζήτησης. Γενικότερα, η προβλεπόμενη αύξηση της τουριστικής δραστηριότητας στο μέλλον, τίθεται υπό αμφισβήτηση εάν δεν επαναπροσδιοριστούν οι πολιτικές, τα σχέδια και οι πρακτικές τουριστικής ανάπτυξης του παρελθόντος και αντίστροφα, η μελλοντική αύξηση των τουριστικών μετακινήσεων, απειλεί τη βιωσιμότητα του τουριστικού τομέα εάν δεν ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα, ιδιαίτερα στις Ευρωπαϊκές τουριστικές περιοχές, όπου οι υφιστάμενες και μελλοντικές μεταφορικές υποδομές είναι αμφίβολο αν θα είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν τον προβλεπόμενο διπλασιασμό του όγκου των επισκεπτών κατά τα επόμενα 20 χρόνια, οι προορισμοί που βασίζονται στην ποιότητα των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, στην τοπική ταυτότητα και πρωτοτυπία διακινδυνεύουν την ελκυστικότητά τους από την υποβάθμιση ή και καταστροφή των πόρων τους, λόγω της υπέρβασης της φέρουσας ικανότητας, ενώ από την αύξηση του τουρισμού απειλείται η ποιότητα και η ποικιλία του τουριστικού προϊόντος, το οποίο παρέχεται κυρίως από μικρής και μεσαίας κλίμακας επιχειρήσεις (EC, 2002b). Οι σημαντικότερες από τις προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπιστούν, μέσω της εξισορρόπησης των κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών παραγόντων, με σκοπό την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού, σχετίζονται με ζητήματα όπως:

- η εποχικότητα της ζήτησης, η οποία επιβαρύνει τη βραχυπρόθεσμη ικανότητα ενός προορισμού να ανταποκριθεί στη μέγιστη ζήτηση επισκεπτών και να παρέχει ποιοτικές υπηρεσίες κατά την περίοδο αιχμής,
- η απόδοση και ανταγωνιστικότητα του τομέα, που επηρεάζεται αρνητικά από την εποχικότητα, λόγω της μικρής διάρκειας δραστηριοποίησής του και της εποχιακής απασχόλησης του εργατικού δυναμικού που δυσκολεύει την προσέλκυση και τη διατήρηση εξειδικευμένων στελεχών, αλλά και από την ενσωμάτωση στο κόστος λειτουργίας του των περιβαλλοντικών και κοινωνικών δαπανών στον προορισμό,
- η αύξηση των μεταφορών και των σχετικών υποδομών για την εξυπηρέτηση της αυξανόμενης ζήτησης, που προκαλούν μια σειρά περιβαλλοντικών επιβαρύνσεων, αν δεν υπάρξει συγχρονισμός των ταξιδιωτικών ροών και οι χρηματοοικονομικές αποδόσεις των επενδύσεων για την ανάπτυξη των μεταφορικών υποδομών δεν συνυπολογίζονται λαμβάνοντας υπόψη και τις περιβαλλοντικές απαιτήσεις,
- η ανάπτυξη των προορισμών με βάση την προστασία των φυσικών, πολιτιστικών

και ιστορικών περιοχών, τη συνεργασία και την εξισορρόπηση των διαφορετικών συμφερόντων των τοπικών φορέων, την ορθολογική διαχείριση των αποβλήτων, των υδάτινων και των μη ανανεώσιμων ενεργειακών πόρων και την ισόρροπη ανάπτυξη όλων των παραγωγικών δραστηριοτήτων της τοπικής οικονομίας,

- η εμπειρία των επισκεπτών, η ικανοποίηση, η συμπεριφορά και η συνειδητοποίηση των συμμετόχων ως προς την ποιότητα του παρεχόμενου τουριστικού προϊόντος, η οποία καθορίζεται από την αντίληψη των επισκεπτών του βαθμού στον οποίο ικανοποιούνται οι προσδοκίες τους σε σχέση με την εμπειρία που βιώνουν από τη χρήση του, η δε προσφορά του προϋποθέτει την ικανοποίηση των επιχειρήσεων και των εργαζόμενων του τομέα και όσων ασχολούνται με τα περιβαλλοντικά και κοινωνικά ζητήματα στον προορισμό. Επιπλέον, η αειφόρος τουριστική ανάπτυξη, πέραν της κοινωνικής ευθύνης και συνειδητοποίησης όλων των εμπλεκόμενων, απαιτεί και την προσαρμογή της καταναλωτικής συμπεριφοράς των επισκεπτών στα κριτήρια της αειφορίας.

Ο χαρακτήρας και η ένταση των προκλήσεων αυτών διαφέρει από περιοχή σε περιοχή, συνήθως όμως, όταν η τουριστική δραστηριότητα και η εξάρτηση μιας περιοχής από τον τουρισμό είναι μεγάλη, τότε και οι προκλήσεις είναι μεγαλύτερες.

Οι πρωτοβουλίες προώθησης της αειφορίας του τουρισμού, της συνεργασίας δημόσιων και ιδιωτικών φορέων σε τοπικό επίπεδο και της ποιοτικής διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης είναι σήμερα πολλές και σημαντικές. Διεθνείς οργανισμοί που σχετίζονται με την αειφόρο ανάπτυξη και τον τουρισμό και ενδιαφέρονται για την προώθησή τους, ανέπτυξαν έντονη κινητικότητα και ανταποκρινόμενοι στις υφιστάμενες προκλήσεις, διατύπωσαν πληθώρα βασικών κατευθύνσεων και συστάσεων, εθελοντικού κυρίως χαρακτήρα, η υιοθέτηση, η προσαρμογή και η ενσωμάτωση των οποίων στις εθνικές αναπτυξιακές πολιτικές και η εφαρμογή τους σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, αυξάνουν τις πιθανότητες επίτευξης των κοινά επιδιωκόμενων κοινωνικο-οικονομικών και περιβαλλοντικών σκοπών και στόχων των τοπικών κοινωνιών.

Η διεθνής Διάσκεψη του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (UNCED, 1992), περισσότερο γνωστή ως 'Σύνοδος του Ρίο', στο συνολικό πλαίσιο του Προγράμματος Agenda 21, αναγνώρισε τον Τουριστικό και Ταξιδιωτικό Τομέα σαν τομέα κλειδί για την παγκόσμια οικονομία και θεώρησε ότι θα μπορούσε υπό προϋποθέσεις να συμβάλει ουσιαστικά στην αειφόρο ανάπτυξη. Παράλληλα, μέσω της προτροπής της για τη δημιουργία μιας τοπικής Agenda 21 ανά περιοχή, προτείνει τη συστηματική συμμετοχή, τη συνεργασία και το άνοιγμα των τοπικών κοινωνιών στο

διάλογο και τη διαπραγμάτευση με στόχο την οικοδόμηση της κοινωνικής συναίνεσης για την αντιμετώπιση καίριων ζητημάτων της τοπικής ανάπτυξης και επισημαίνει τις πρωτοβουλίες που καλούνται να αναλάβουν οι τοπικές αυτοδιοικήσεις και οι συναφείς φορείς για την υλοποίηση των αρχών της αειφόρου ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο.

Η Χάρτα για την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού, που διατυπώθηκε στο Παγκόσμιο Συνέδριο στο Λανθαρόττε το 1995 (UNEP/UNESCO/EU, 1995), καθόρισε τις βασικές αρχές και τους στόχους για μια ολοκληρωμένη προσέγγιση του τρόπου ανάπτυξης του τουρισμού από τη σκοπιά της βιώσιμης ανάπτυξης, αναγνωρίζοντας ότι ο τουρισμός είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο που επηρεάζει τις υψηλότερες και βαθύτερες επιθυμίες όλων των ανθρώπων, αποτελεί θετικό παράγοντα κοινωνικο-οικονομικής και πολιτικής ανάπτυξης πολλών χωρών ταυτόχρονα όμως, μπορεί να οδηγήσει στην υποβάθμιση των περιβαλλοντικών πόρων και στην απώλεια της τοπικής ταυτότητας των προορισμών αν δεν υπάρξει ορθολογικός σχεδιασμός, αειφόρος διαχείριση, ενεργός συμμετοχή και κοινές δράσεις όλων των φορέων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα.

Το 1996 το Παγκόσμιο Συμβούλιο Τουρισμού και Ταξιδιών, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού και το Συμβούλιο της Γης, διαμόρφωσαν την Agenda 21 για τον τομέα των ταξιδιών και του τουρισμού, οι κατευθυντήριες γραμμές της οποίας βασίζονται στην ερμηνεία και την ανάλογη προσαρμογή των αρχών της Διακήρυξης του Ρίο (WTTC, 2002 · UNEP, 2003). Η υιοθέτηση και εφαρμογή των κατευθύνσεων της, παρέχει στον τουρισμό τη δυνατότητα να συμβάλει στη βιώσιμη ανάπτυξη, γι' αυτό και κρίνονται αναγκαία η ευρύτερη διάχυση και αποδοχή της φιλοσοφίας της και η ενθάρρυνση όλων όσων εμπλέκονται στα ταξίδια και τον τουρισμό να τη χρησιμοποιήσουν ως οδηγό κάθε δραστηριότητάς τους. Αναλύει τη στρατηγική, την οικονομική σημασία και τα οφέλη της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης και καθορίζει τους τομείς προτεραιότητας, τους βασικούς στόχους και τα μέτρα επίτευξής τους. Παράλληλα, επισημαίνει την ανάγκη ανάπτυξης συνεργασιών μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών φορέων που εμπλέκονται στην τουριστική δραστηριότητα, τις ευθύνες τους και το πλαίσιο ανάληψης δράσεων για την προώθηση συστημάτων και πρακτικών ενσωμάτωσης των ζητημάτων της αειφορίας στο επίκεντρο των διαδικασιών λήψης αποφάσεων και της διοικητικής λειτουργίας τους προκειμένου να προσδιορίσουν τις πολιτικές, τις δράσεις και τα μέσα επίτευξης της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, στοχεύοντας στην προώθηση ενός υπεύθυνου, βιώσιμου και προσιτού σε όλα τα άτομα τουρισμού, που παράγει οφέλη για όλους τους κοινωνικούς τομείς, στο πλαίσιο της ελευθερίας των τουριστικών μετακινήσεων, του

δικαιώματος όλων των ανθρώπων να διαθέτουν τον ελεύθερο χρόνο τους για αναψυχή ή ταξίδια και του σεβασμού στις κοινωνικές επιλογές όλων των λαών, υιοθέτησε τις αρχές του Παγκόσμιου Κώδικα Ηθικών Αρχών για τον Τουρισμό, οι οποίοι στην ουσία δεσμεύουν τον τουριστικό τομέα έναντι των αρχών της αειφορίας αναφερόμενοι:

- στη συμβολή του τουρισμού στην αμοιβαία κατανόηση και το σεβασμό μεταξύ των λαών και των κοινωνιών, στη βιώσιμη ανάπτυξη, στην ατομική και συλλογική ολοκλήρωση, στα κοινωνικο-οικονομικά οφέλη για τις κοινότητες υποδοχής και στην προστασία και αναβάθμιση της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς,
- στις υποχρεώσεις των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων στην τουριστική ανάπτυξη,
- στο δικαίωμα όλων των κοινωνικών στρωμάτων στον τουρισμό, στην ελευθερία των τουριστικών μετακινήσεων, αλλά και στα δικαιώματα των εργαζομένων και των επιχειρηματιών του τουριστικού τομέα,
- στη συνεργασία όλων των φορέων για την εφαρμογή του Κώδικα Ηθικών Αρχών.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού θεωρεί ότι, υπό την προϋπόθεση της τήρησης των συγκεκριμένων αρχών και κανόνων, ο αξιόπιστος και βιώσιμος τουρισμός είναι συμβατός με την αυξανόμενη φιλελευθεροποίηση των συναλλακτικών συνθηκών στον τομέα των επιχειρήσεων παροχής τουριστικών υπηρεσιών και μπορεί να συνδυάσει την οικονομία με την οικολογία, την ανάπτυξη με το περιβάλλον και το απελευθερωμένο διεθνές εμπόριο με την προστασία των κοινωνικών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων των χωρών ή των τοπικών κοινοτήτων υποδοχής (WTO, 1999).

Η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, βασιζόμενη στην παραδοχή ότι, η βελτίωση της ποιότητας των τουριστικών προορισμών και των παρεχόμενων υπηρεσιών μπορεί να οδηγήσει στη βιώσιμη ανάπτυξή τους, μέσω της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων, της ικανοποίησης των κοινωνικών επιδιώξεων και της διατήρησης του συνολικού περιβάλλοντος, επεσήμανε την αναγκαιότητα ανάπτυξης μιας σφαιρικής στρατηγικής διαχείρισης του τουρισμού η οποία θα εστιάζει στην ικανοποίηση και την εμπιστοσύνη των επισκεπτών, θα βασίζεται στις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης και θα αντιμετωπίζει όσο το δυνατόν καλύτερα τις θεμιτές επιδιώξεις του τοπικού πληθυσμού. Για το σκοπό αυτό, πρότεινε ένα σφαιρικό, συστηματοποιημένο και ευέλικτο πλαίσιο Ολοκληρωμένης Ποιοτικής Διαχείρισης (ΟΠΔ) των τουριστικών προορισμών, το οποίο αποτελεί μια νέα διαχειριστική προσέγγιση και ένα μέσο δράσης που αναπτύσσεται σε τρία μέτωπα: οικονομική ανάπτυξη, προστασία του περιβάλλοντος και πολιτιστική ταυτότητα του τοπικού πληθυσμού. Σε λειτουργικό επίπεδο, η ΟΠΔ ερμηνεύεται ως μια

διοικητική διαδικασία που κατά κανόνα είναι συμμετοχική και επαναλαμβανόμενη και προϋποθέτει μια ολοκληρωμένη πολιτική διαχείρισης που αφορά όλους τους φορείς του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα που διαμορφώνουν τη βασική τουριστική προσφορά στον προορισμό. Σκοπός της ΟΠΑ είναι η βελτίωση της ποιότητας των τουριστικών υπηρεσιών και των προορισμών, μέσω του ισόρροπου συνδυασμού της ικανοποίησης των αναγκών και προσδοκιών των επισκεπτών και των επιδιώξεων των επαγγελματιών και των εργαζομένων στον τουρισμό και της διασφάλισης της ποιότητας ζωής του τοπικού πληθυσμού και του περιβάλλοντος (EC, 2000b).

Το Παγκόσμιο Συμβούλιο Ταξιδιών και Τουρισμού, αναλαμβάνοντας την πρωτοβουλία να δημιουργήσει ένα νέο όραμα και μια νέα στρατηγική για τον τουριστικό τομέα, που θα αφορά στη συνεπή συνεργασία μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων φορέων, δημόσιων και ιδιωτικών, ώστε να ενισχυθούν οι προσπάθειες του τομέα και να μετατραπουν οι μελλοντικές προκλήσεις σε ευκαιρίες, διαμόρφωσε ένα στρατηγικό πλαίσιο για ένα Νέο Τουρισμό, κεντρική φιλοσοφία του οποίου είναι ότι η ανάπτυξη του τουριστικού τομέα μπορεί να οδηγήσει στη βιώσιμη ανάπτυξη υπό την προϋπόθεση να καταφέρει την εξισορρόπηση ανάμεσα στις ανάγκες των επιχειρήσεων και της ποιότητας ζωής των τοπικών κοινωνιών. Αναλυτικότερα, θεωρεί πως για να πετύχει ο τουριστικός τομέας τα μέγιστα δυνατά οφέλη, ενώ ταυτόχρονα σέβεται τις ανάγκες τόσο της οικονομίας, όσο και των τοπικών αρχών και κοινωνιών μέσα στις οποίες λειτουργεί, πρέπει να βασίζεται στο τρίπτυχο (WTTC, 2003b):

- αναγνώριση από τις κυβερνήσεις της προτεραιότητας του τουρισμού,
- εξισορρόπηση μεταξύ των οικονομικών αποτελεσμάτων των επιχειρήσεων και των επιπτώσεων στο συνολικό περιβάλλον των προορισμών,
- ανάπτυξη εταιρικών σχέσεων και από κοινού επιδίωξη μακροχρόνιας ανάπτυξης και ευημερίας, μέσω συνεπούς σχεδιασμού και αναπτυξιακής στρατηγικής.

Το εν λόγω Σχέδιο παρέχει ένα νέο στρατηγικό πλαίσιο που στοχεύει στην εφαρμογή μιας προσέγγισης εταιρικής σχέσης βασισμένης στη συμμετοχή και συνεργασία όλων των ενδιαφερομένων (κράτος, ιδιωτικός τομέας, τοπική κοινωνία), επισημαίνει τα όρια των ευθυνών τους στην προσπάθεια εξισορρόπησης μεταξύ οικονομικών ωφελειών και αρνητικών επιπτώσεων του τουρισμού και συνιστά ο τουριστικός τομέας να υιοθετήσει πολιτικές και πρακτικές που σέβονται τα συμφέροντα των τοπικών κοινωνιών και τις συνθήκες του συνολικού περιβάλλοντος, προσαρμόζοντας ανάλογα τις δραστηριότητές του, βελτιώνοντας την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών-προϊόντων, αξιοποιώντας τις ευκαιρίες διάχυσης των ωφελειών, προστατεύοντας τους περιβαλλοντικούς πόρους

και μεταβιβάζοντας δεξιότητες για την προαγωγή των μελών της τοπικής κοινωνίας.

Η συνεπής συμπεριφορά του τουριστικού τομέα απέναντι στην τοπική κοινωνία και το περιβάλλον, ενισχύει τη θέση και την αναπτυξιακή του προοπτική, εξασφαλίζοντας οφέλη για τους άμεσα εμπλεκόμενους και τους επισκέπτες, διαχέοντάς τα παράλληλα και στα υπόλοιπα μέλη των περιοχών υποδοχής, στο πνεύμα της αειφόρου ανάπτυξης.

2. ΚΙΝΗΤΡΑ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ

Ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους και ταχύτατα αναπτυσσόμενους τομείς της παγκόσμιας οικονομίας που μπορεί, υπό την προϋπόθεση του σχεδιασμού και της υλοποίησης ειδικών στρατηγικών, να συμβάλει καθοριστικά στην επίτευξη των στόχων της διατήρησης υψηλών και σταθερών επιπέδων οικονομικής ανάπτυξης και απασχόλησης, της κοινωνικής προόδου που αναγνωρίζει τις ανάγκες όλων καθώς και της αποτελεσματικής προστασίας και της συνετής χρήσης των περιβαλλοντικών πόρων. Σήμερα, η κρατούσα άποψη υπέρ της παραπάνω θέσης, υποστηρίζει ότι η υιοθέτηση, η προσαρμογή και η ενσωμάτωση των αρχών και των κατευθύνσεων της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης στις εθνικές αναπτυξιακές πολιτικές των ενδιαφερόμενων χωρών και η εφαρμογή τους σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, σε συνδυασμό με τη συμμετοχή των δημόσιων και ιδιωτικών τοπικών φορέων στις διαδικασίες σχεδιασμού και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης, τη χρήση των κατάλληλων μηχανισμών παρακολούθησης και ελέγχου της και τη συνειδητοποίηση της ποιότητας των ίδιων των προορισμών και των τουριστικών υπηρεσιών τους από όλους τους εμπλεκόμενους είναι δυνατόν να διασφαλίσουν την οικονομική βιωσιμότητα του τουριστικού τομέα, την ικανοποίηση των κοινωνικών επιδιώξεων – απαιτήσεων των τοπικών κοινωνιών και την προστασία των περιβαλλοντικών πόρων.

Ωστόσο, ο κύριος προβληματισμός σε σχέση με τη διαχείριση της υφιστάμενης αλλά και της αναμενόμενης μεγέθυνσης των τουριστικών μετακινήσεων στο άμεσο μέλλον, αφορά τη δυνατότητα των ακολουθούμενων πολιτικών και πρακτικών να καταφέρουν την εξισορρόπηση μεταξύ των θετικών και αρνητικών επιπτώσεων του τουρισμού στο οικονομικό, κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον των προορισμών, μέσω της αντιστροφής της τάσης και της διαφοροποίησης του περιεχομένου της τουριστικής προσφοράς από άκρως εμπορευματοποιημένο σε περισσότερο ολιστικό. Η κύρια πρόκληση δηλαδή για την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού αφορά στον τρόπο οργάνωσης, σχεδιασμού και διαχείρισης της περαιτέρω μεγέθυνσης των τουριστικών δραστηριοτήτων, ώστε αυτές να μην υπερβαίνουν τα όρια των διαθέσιμων πόρων προκειμένου να μεγιστοποιηθούν

τα οφέλη του και να ελαχιστοποιηθούν - αμβλυνθούν οι αρνητικές επιπτώσεις τους στο συνολικό περιβάλλον των προορισμών, παράλληλα με την οικονομική επιτυχία του τομέα, στο πλαίσιο των αρχών και των κατευθύνσεων της αειφόρου ανάπτυξης.

Ο βασικός στόχος της Διατριβής είναι η αναζήτηση μιας στρατηγικής για την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού, που βασίζεται στον ορθολογικό σχεδιασμό της τουριστικής δραστηριότητας και στην ολοκληρωμένη ποιοτική διαχείριση των προορισμών και προκύπτει από την ευρεία συμμετοχή, τη συστηματική συνεργασία και την κοινή δράση των άμεσα ή έμμεσα εμπλεκόμενων φορέων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα.

Τα κύρια ζητήματα που σχετίζονται και επηρεάζουν τη διαμόρφωση των παραπάνω παραμέτρων, συνδέονται με τους ειδικότερους στόχους της Διατριβής, οι οποίοι είναι:

1. να επισημανθεί ο πολυδιάστατος χαρακτήρας του τουρισμού, το οργανωτικό του σύστημα, το πολιτικό και συμμετοχικό πλαίσιο λήψης αποφάσεων, ως παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή του προτύπου τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής,
2. να αναλυθούν οι παράγοντες που συνθέτουν και επηρεάζουν τη λειτουργία του τουριστικού συστήματος και πρέπει να είναι σε γνώση των αρμοδίων φορέων που ευθύνονται για το σχεδιασμό και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης,
3. να αξιολογηθούν οι επιπτώσεις του τουρισμού και να προβληθούν οι δυνατότητες εξισορρόπησής τους, ως επιβεβαίωση της αναγκαιότητας για συνεκτική πολιτική, ολοκληρωμένο σχεδιασμό και ορθολογική διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης,
4. να αναδειχθεί η σημασία της υιοθέτησης των αρχών, των κατευθύνσεων και των πρακτικών της αειφόρου ανάπτυξης από τον τουριστικό τομέα και της σύνδεσής του με τις οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές πτυχές της ανάπτυξης,
5. να επισημανθεί ο ιδιαίτερος ρόλος του σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης και της ολοκληρωμένης ποιοτικής διαχείρισης των τουριστικών προορισμών στην ικανοποίηση των αναγκών και των θεμιτών επιδιώξεων όλων των εμπλεκόμενων και των τοπικών κοινωνιών, στην κατεύθυνση της αειφόρου ανάπτυξης.

Τα ζητήματα που συνδέονται με το βασικό προβληματισμό και τους ειδικότερους στόχους της Διδακτορικής Διατριβής εξετάστηκαν-διερευνήθηκαν μέσω της εμπειρικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε στο Νομό Μαγνησίας την περίοδο 2001-2002 και κατά την οποία καταγράφηκαν οι απόψεις ή πολιτικές 72 δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, που άμεσα ή έμμεσα εμπλέκονται στο σχεδιασμό και τη διαχείριση της τουριστικής δραστηριότητας του Νομού και αντιπροσώπευαν, ως προς τις αρμοδιότητές τους, έντεκα διαφορετικές ομάδες φορέων.

3. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

Ο τουρισμός αποτελεί μια δυναμική δραστηριότητα που σχετίζεται με πολλούς κλάδους της οικονομίας, επιφέρει σημαντικές διαρθρωτικές μεταβολές στο συνολικό περιβάλλον των χωρών και των περιοχών όπου αναπτύσσεται και συχνά χαρακτηρίζεται ως ένα εξαιρετικά πολυδιάστατο φαινόμενο, καθώς η λειτουργία του προϋποθέτει τη συμβολή οικονομικών, κοινωνικών, πολιτισμικών και οικολογικών δεδομένων, ενώ σε επίπεδο έρευνας, πολιτικής, οργάνωσης, σχεδιασμού και διαχείρισής του εμπλέκονται πολλοί και με διαφορετικά συμφέροντα φορείς του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, ακόμα και οι κάτοικοι των τουριστικών περιοχών. Η επιτυχία του τουρισμού εξαρτάται από τις συνθήκες της αγοράς, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό διαμορφώνονται από τους παράγοντες της προσφοράς και ζήτησης, που συνθέτουν τον πυρήνα του τουριστικού συστήματος. Η ζήτηση αντιπροσωπεύει το μέρος της τουριστικής αγοράς που αποτελείται από τα άτομα που ταξιδεύουν για τουριστικούς λόγους και η προσφορά αντιπροσωπεύει το τουριστικό προϊόν που προσφέρεται στους επισκέπτες για ‘κατανάλωση’.

Οι διαδικασίες σχεδιασμού και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης σε όλες τις χωρικές κλίμακες είναι αποτελεσματικότερες όταν γίνονται στα πλαίσια της αρμονικής λειτουργίας του τουριστικού συστήματος, εξασφαλίζοντας πλεονεκτήματα - οφέλη για τις δημόσιες εθνικές ή τοπικές διοικητικές αρχές, τις επιχειρήσεις του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, τους επισκέπτες και τις τοπικές κοινωνίες των περιοχών υποδοχής.

Οι παραπάνω λόγοι επιβάλλουν αφενός τη θεωρητική προσέγγιση των ζητημάτων του τουρισμού, προκειμένου να διερευνηθούν οι οικονομικές, κοινωνικές και οικολογικές διαστάσεις του και αφετέρου, την πρακτική προσέγγιση η οποία αφορά τη ρύθμιση των τουριστικών συναλλακτικών σχέσεων με σκοπό τον προσδιορισμό του αποδοτικότερου τρόπου επικοινωνίας, συνεργασίας και συνεννόησης όλων όσων συμμετέχουν σε κάθε επίπεδο στις τουριστικές δραστηριότητες.

Στην παρούσα Διατριβή, ο τουρισμός αντιμετωπίζεται ως ένα δυναμικό σύστημα των παραγόντων της τουριστικής προσφοράς και ζήτησης οι οποίοι, μέσω της αμφίδρομης σχέσης τους, μπορούν είτε ο καθένας από μόνος του ή σε συνδυασμό να κατευθύνουν τον τουρισμό στις τουριστικές περιοχές και να λειτουργήσουν ως σταθεροποιητικός παράγοντας της ανάπτυξής τους. Εξετάζονται τα βασικά ζητήματα διαμόρφωσής τους και ιδιαίτερα όσα αφορούν το σχεδιασμό και την ποιοτική διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης, μέσω της ενεργού συμμετοχής και της συστηματικής συνεργασίας των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, με στόχο τη διαφοροποίηση του περιεχομένου της τουριστικής προσφοράς από εμπορευματοποιημένο σε περισσότερο ολιστικό, στο

πλαίσιο των αρχών και των κατευθύνσεων της αειφόρου ανάπτυξης. Αναλυτικότερα:

Στο Πρώτο Κεφάλαιο προσεγγίζεται και προσδιορίζεται το εννοιολογικό πλαίσιο του τουριστικού φαινομένου, μέσω της οριοθέτησης των βασικών εννοιών του τουρισμού και περιγράφονται οι παράγοντες που συνέβαλαν στη διαχρονική διαφοροποίηση και ανάπτυξη του τουρισμού, καθώς και οι επικρατούσες μείζονες τάσεις που αναμένεται να επηρεάσουν τη μελλοντική του εξέλιξη. Στη συνέχεια αναλύονται οι οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις του τουρισμού οι οποίες απορρέουν από την πολυπλοκότητα της φύσης του και το εύρος των ζητημάτων που επηρεάζουν και επηρεάζονται από αυτόν και συχνά αποτελούν πεδίο διεπιστημονικών προσεγγίσεων. Τέλος, εξετάζονται το σύστημα οργάνωσης του τουρισμού, η τουριστική πολιτική και το πλαίσιο των συμμετοχικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων, ως παράγοντες που επηρεάζουν τον τύπο και τον τρόπο τουριστικής ανάπτυξης που επιλέγεται από μία περιοχή στην κατεύθυνση της μεγιστοποίησης των ωφελειών και την ελαχιστοποίηση των αρνητικών της επιπτώσεων στο συνολικό περιβάλλον του προορισμού.

Στο 2^ο Κεφάλαιο περιγράφεται αναλυτικά η λειτουργία του τουρισμού ως σύστημα δύο κύριων παραγόντων, της τουριστικής προσφοράς και ζήτησης. Όσον αφορά τη ζήτηση, αναλύονται τα βασικά χαρακτηριστικά της, οι παράγοντες που την επηρεάζουν, οι διάφορες μορφές – τύποι της και η τμηματοποίηση της τουριστικής αγοράς, ενώ ειδική αναφορά γίνεται στις νέες, ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού, στον αντίποδα του μαζικού τουρισμού. Η κατανόηση και η ανάλυση των χαρακτηριστικών αυτών, σε συνδυασμό με την ποιοτική και ποσοτική καταγραφή και αξιολόγηση της ζήτησης, διευκολύνουν όσους δραστηριοποιούνται στον τουρισμό, αλλά και τους αρμόδιους για την τουριστική ανάπτυξη να επιλέξουν τον καταλληλότερο για την περιοχή τους τύπο τουριστικής ανάπτυξης, να σχεδιάσουν και να αναπτύξουν προϊόντα και υπηρεσίες αντίστοιχα των τάσεων και των χαρακτηριστικών της αγοράς και να προσαρμόσουν τις προωθητικές τους πολιτικές με βάση τις προτιμήσεις, την καταναλωτική συμπεριφορά και τις ανάγκες των επισκεπτών. Στη συνέχεια αναλύονται τα χαρακτηριστικά και η σύνθεση του τουριστικού προϊόντος και εξετάζονται, από την πλευρά του σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης, οι παράγοντες που συνθέτουν την τουριστική προσφορά και οι εξωτερικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη διαμόρφωσή της και πρέπει να είναι σε γνώση των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων που είναι αρμόδιοι για το σχεδιασμό και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής, στην προσπάθειά τους να προσαρμόσουν το περιεχόμενο της τουριστικής προσφοράς στις προσδοκίες των επισκεπτών και στις απαιτήσεις της αειφόρου ανάπτυξης. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται

με την περιγραφή των διαδικασιών της λειτουργικής εξισορρόπησης της προσφοράς και ζήτησης, που αποτελεί τη θεμελιώδη λογική του τουριστικού συστήματος και πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα των φορέων που αναλαμβάνουν τη χάραξη της πολιτικής, τον αναπτυξιακό σχεδιασμό και τη διαχείριση κάθε τουριστικού προορισμού.

Στο Τρίτο Κεφάλαιο αναλύονται οι θετικές και αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού στο οικονομικό, κοινωνικο-πολιτιστικό και φυσικό περιβάλλον των τουριστικών περιοχών, ως επιβεβαίωση της αναγκαιότητας για συνεκτική πολιτική, ολοκληρωμένο σχεδιασμό και ορθολογική διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης, ώστε να ενισχύονται τα οφέλη και να αποφεύγονται οι επιβαρύνσεις της για τις τοπικές κοινωνίες. Για κάθε μία εκ των τριών κατηγοριών επιπτώσεων, περιγράφονται τα χαρακτηριστικά, οι αιτίες που τις προκαλούν, τα θετικά επιχειρήματα και τα αντεπιχειρήματα. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στην περιφερειακή αναπτυξιακή διάσταση του τουρισμού, στις πολιτικές - διαδικασίες εξισορρόπησης μεταξύ θετικών και αρνητικών οικονομικών επιπτώσεων, άμβλυνσης των αρνητικών κοινωνικο-πολιτιστικών επιπτώσεων και εξομάλυνσης των πιέσεων του τουρισμού στο περιβάλλον, ως προϋποθέσεις καλύτερης οργάνωσης της τουριστικής ανάπτυξης και επίτευξης της βιωσιμότητάς της, και στη συμβολή της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην υιοθέτηση πολιτικών, προγραμμάτων και πρακτικών ελέγχου των επιπτώσεων του τουρισμού, στην κατεύθυνση της αειφόρου ανάπτυξης.

Στο Τέταρτο Κεφάλαιο προσεγγίζεται εννοιολογικά το πλαίσιο της αειφόρου ή βιώσιμης ανάπτυξης, ως μιας περισσότερο σύνθετης προοπτικής, σε σχέση με το παρελθόν, και ενιαίας πολιτικής ανάπτυξης και περιβάλλοντος, όπου αναγνωρίζεται η δυνατότητα της ισόρροπης επιδίωξης της οικονομικής ανάπτυξης, της κοινωνικής ισότητας-δικαιοσύνης και της προστασίας του περιβάλλοντος. Καταγράφονται τα ζητήματα που απειλούν την αειφόρο ανάπτυξη, οι παγκόσμιες και Ευρωπαϊκές πολιτικές πρωτοβουλίες προώθησής της και τα μέσα επίτευξης των στόχων της. Στη συνέχεια αιτιολογείται η αναγκαιότητα συσχέτισης του τουρισμού με την αειφόρο ανάπτυξη, που απορρέει από τη συνεχή και μόνιμη σχέση αλληλεξάρτησης του τουριστικού φαινομένου από το φυσικό, κοινωνικο-οικονομικό και πολιτισμικό περιβάλλον και παρουσιάζονται οι πρωτοβουλίες διεθνών οργανισμών για την προώθηση της αειφορίας στον τουρισμό και οι πολιτικές για την αειφόρο ανάπτυξη του Ευρωπαϊκού και Ελληνικού τουρισμού. Παρουσιάζονται επίσης μερικά από τα πλέον αποτελεσματικά προγράμματα, μέσα ή εργαλεία πολιτικής που χρησιμοποιούνται για τον έλεγχο των επιπτώσεων του τουρισμού και την τήρηση των κοινωνικο-οικονομικών και περιβαλλοντικών απαιτήσεων της αειφόρου ανάπτυξης. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την περιγραφή των δεικτών αειφορίας του τουρισμού που

χρησιμοποιούνται για την εκτίμηση σημαντικών παραμέτρων που πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά το σχεδιασμό και τη διαχείριση της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Στο Πέμπτο Κεφάλαιο επιχειρείται η προσέγγιση του σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης ως διαδικασίας που επιδιώκει την ορθολογική οργάνωση της ανάπτυξης του τουρισμού στο χώρο, ώστε να μεγιστοποιούνται τα οφέλη και να ελαχιστοποιούνται οι αρνητικές επιπτώσεις και τα κόστη της τουριστικής δραστηριότητας στις τουριστικές περιοχές. Αρχικά εξετάζονται το εννοιολογικό και θεωρητικό πλαίσιο του σχεδιασμού, οι ομάδες των παραγόντων που επηρεάζουν τις επιλογές προσέγγισης του τουριστικού σχεδιασμού και οι διάφορες μορφές του με κριτήριο τα χαρακτηριστικά, τους κύριους στόχους και τις πολιτικές ή διεργασίες σχεδιασμού. Εξετάζονται επίσης οι αρχές και τα βασικά στοιχεία που συγκροτούν τις διαδικασίες, τα διαφορετικά επίπεδα, ιδιαίτερα του περιφερειακού σχεδιασμού και οι διαδοχικές φάσεις-στάδια σχεδιασμού της ανάπτυξης του τουρισμού, καθώς και οι δείκτες αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, ως βασικού συστατικού των διαδικασιών τουριστικού σχεδιασμού. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την περιγραφή του Περιφερειακού Περιβαλλοντικού Σχεδίου Αειφόρου Τουρισμού του Ν. Μαγνησίας (ΠΠΣΑΤ), που αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό του έργου ECOSERT (European CO-operation for Sustainable Tourism) και εκπονήθηκε στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού προγράμματος RECITE II. Το Σχέδιο αποτελεί ένα μεθοδολογικό εργαλείο σχεδιασμού για περιβαλλοντικό αειφόρο τουρισμό σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο με ορίζοντα 20ετίας με τη συμμετοχή και συνεργασία ενός ευρέως φάσματος δημόσιων αρχών, ιδιωτικών φορέων, επισκεπτών και ομάδων ειδικών ενδιαφερόντων.

Στο Έκτο Κεφάλαιο επιχειρείται η προσέγγιση της στρατηγικής της Ολοκληρωμένης Ποιοτικής Διαχείρισης, ως διοικητικής διαδικασίας προώθησης της ποιότητας και της αειφορίας του τουρισμού που μπορεί να επηρεάσει ευνοϊκά τις δραστηριότητες των επιχειρήσεων του τομέα, των επισκεπτών και του κοινωνικο-πολιτισμικού και φυσικού περιβάλλοντος των τουριστικών προορισμών. Περιγράφονται οι λόγοι που επιβάλουν στους αρμόδιους φορείς των προορισμών την ανάγκη να υιοθετήσουν μια στρατηγική ολοκληρωμένης ποιοτικής διαχείρισης για την περιοχή τους και αναλύονται οι βασικές έννοιες της εν λόγω στρατηγικής. Στη συνέχεια εξετάζονται αξιόπιστες μεθοδολογικές προσεγγίσεις της ποιοτικής διαχείρισης και ιδιαίτερα του προτεινόμενου από την ΕΕ πλαισίου ολοκληρωμένης ποιοτικής διαχείρισης των παράκτιων, αστικών ή αγροτικών προορισμών, για το οποίο αναλύονται οι βασικοί παράγοντες επιτυχούς εφαρμογής του σε καθένα από τους παραπάνω τύπους τουριστικών προορισμών. Επίσης, επισημαίνεται η σημασία της μέτρησης, του ελέγχου και της αξιολόγησης της ποιοτικής απόδοσης των

προορισμών στη διαδικασία βελτίωσης της ποιότητάς του τουρισμού, που μπορούν να πραγματοποιηθούν μέσω ενός συνόλου σύνθετων και αλληλένδετων ποσοτικών και ποιοτικών δεικτών, οι οποίοι αφορούν την ποιότητα του ίδιου του προορισμού και την ποιότητα των τουριστικών υπηρεσιών τους. Τέλος, παρουσιάζονται και αναλύονται οι πολιτικές, τα μέτρα και οι δράσεις σε σχέση με τον τουρισμό, που αναπτύχθηκαν στο Ν. Μαγνησίας κατά την τελευταία 10ετία και έχουν χαρακτηριστικά μιας στρατηγικής ολοκληρωμένης ποιοτικής διαχείρισης. Η καταγραφή τους έγινε μέσω της εμπειρικής έρευνας σε 72 αρμόδιους φορείς, η δε ανάλυση και περιγραφή του περιεχόμενου των κύριων παραγόντων της ακολουθούμενης πολιτικής και των εφαρμοζόμενων μέτρων, για κάθε στάδιο της προσέγγισης, βασίζεται στο πλαίσιο που προτείνεται από την ΕΕ.

Στο Έβδομο Κεφάλαιο περιγράφεται το πλαίσιο αναφοράς των συμπερασμάτων της Διατριβής και παρουσιάζονται τα συμπεράσματα επί των ειδικότερων στόχων της και επισημαίνονται οι βασικές προϋποθέσεις που ενισχύουν την προοπτική επίτευξης της αειφόρου ανάπτυξης του τουρισμού.

Το Παράρτημα I περιλαμβάνει μια επισκόπηση της υφιστάμενης κατάστασης, των τάσεων και των προοπτικών του Παγκόσμιου, Ευρωπαϊκού και Ελληνικού τουρισμού. Ειδικότερα, περιγράφεται η διαχρονική πορεία του διεθνούς τουρισμού μέχρι το 2004, μέσω συγκρίσιμων πληροφοριών για κάθε περιφέρεια του πλανήτη ως προς τα μεγέθη των τουριστικών μετακινήσεων, εισπράξεων και δαπανών και επισημαίνονται οι τάσεις και οι προβλέψεις περαιτέρω μεγέθυνσής του στο μέλλον, καθώς και τα νέα δεδομένα και οι απαιτήσεις σε σχέση με τον προγραμματισμό, την οργάνωση και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης στην προοπτική του υπερδιαπλασιασμού των τουριστικών μετακινήσεων μέχρι το 2020. Στη συνέχεια περιγράφονται τα χαρακτηριστικά και οι τάσεις της τουριστικής δραστηριότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τέλος, εξετάζονται τα κύρια χαρακτηριστικά της ζήτησης και προσφοράς του Ελληνικού τουρισμού και οι άξονες της ακολουθούμενης πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης.

Το Παράρτημα II περιλαμβάνει το ερωτηματολόγιο - συνέντευξη και τα αποτελέσματα της έρευνας σε 72 φορείς του Ν. Μαγνησίας, που άμεσα ή έμμεσα σχετίζονται με την τουριστική του ανάπτυξη. Το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου (ερωτήσεις Α1 – Ε6) σχεδιάστηκε στα πλαίσια του προγράμματος ECOSERT και οι απόψεις 31 φορέων, που ανταποκρίθηκαν έγκαιρα, αξιολογήθηκαν και λήφθηκαν υπόψη για τη διαμόρφωση του ΠΠΣΑΤ του Νομού. Τα υπόλοιπα μέρη του και οι επιπλέον φορείς, σχεδιάστηκαν και συμπεριλήφθησαν αντίστοιχα για την εξέταση - διερεύνηση των στόχων της Διατριβής και την αξιολόγηση της πολιτικής ποιοτικής διαχείρισης του τουρισμού στο Νομό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ – ΔΙΑΣΤΑΣΗ - ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

1.1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους σημαντικούς και τους ταχύτερα αναπτυσσόμενους τομείς της παγκόσμιας, εθνικής και περιφερειακής - τοπικής, οικονομίας. Συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην επίτευξη των στόχων διατήρησης υψηλών και σταθερών επιπέδων οικονομικής ανάπτυξης και απασχόλησης, κοινωνικής προόδου που αναγνωρίζει τις ανάγκες όλων, αποτελεσματικής προστασίας του περιβάλλοντος και συνετής χρήσης των φυσικών πόρων. Η συνέχιση της κατάστασης αυτής, απαιτεί από τους αρμόδιους φορείς, όλων των χωρικών και διοικητικών επιπέδων, να ενδιαφέρονται για τα στοιχεία - ζητήματα από τα οποία εξαρτάται ο τουρισμός (EC, 2003a).

Η προσέγγιση - εξέταση της έννοιας του τουρισμού μπορεί να γίνει από τη θεωρητική του σκοπιά, με την οποία καλύπτονται όλες οι πτυχές του (οικονομικές, κοινωνικές, ψυχολογικές) και την πρακτική του σκοπιά, που ρυθμίζει τις συναλλακτικές σχέσεις. Από την θεωρητική της πλευρά η έννοια του τουρισμού προσδιορίζεται ως η πρόσκαιρη μετακίνηση ατόμων, για ψυχολογικούς κυρίως λόγους, από το μόνιμο τόπο κατοικίας τους σ' έναν άλλο, χωρίς κερδοσκοπικά κίνητρα και χωρίς οργανωμένη προσπάθεια προσέλκυσης, υποδοχής και εξυπηρέτησής τους. Στο συγκεκριμένο τύπο τουρισμού, η μετακίνηση των ατόμων αντιπροσωπεύει το καταναλωτικό του μέρος και ταυτίζεται με την τουριστική ζήτηση, ενώ η υποδοχή και η εξυπηρέτησή τους αντιπροσωπεύει το παραγωγικό μέρος του τουρισμού, την τουριστική προσφορά. Η πρακτική προσέγγιση της έννοιας του τουρισμού, στοχεύει στον προσδιορισμό του αποδοτικότερου τρόπου επικοινωνίας, συνεργασίας και συνεννόησης μεταξύ όλων εκείνων που συμμετέχουν στις τουριστικές δραστηριότητες, σε όλα τα χωρικά και διοικητικά επίπεδα (Κορρές και Δρακόπουλος, 2001).

Ο τουρισμός από τη φύση του δεν είναι ένας μονοδιάστατος και απόλυτα διακριτός τομέας, αλλά αποτελεί μια πολυτομεακή και κοινωνικοοικονομική δραστηριότητα που σε επίπεδο έρευνας, πολιτικής, σχεδιασμού και διαχείρισής του, εμπλέκει μεγάλο πλήθος δημόσιων οργανισμών και υπηρεσιών, κοινωνικο-επαγγελματικών ενώσεων και επιχειρηματιών και τοπικών κατοίκων. Τα ιδιαίτερα περίπλοκα και ετερογενή στοιχεία της σύνθεσης του τουριστικού φαινομένου, σε συνδυασμό με τις πολιτικές και τις

δράσεις δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, συνιστούν ένα σύνολο σχέσεων, επιρροών και επιπτώσεων που επιδρούν τόσο στη χώρα υποδοχής όσο και στη χώρα προέλευσης των επισκεπτών σε διάφορα πεδία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος (Τσάρτας, 1999) και προσδίδουν στη λειτουργία του ένα πολυδιάστατο χαρακτήρα, η κατανόηση της οποίας απαιτεί διεπιστημονική προσέγγιση από ερευνητές διαφόρων γνωστικών αντικειμένων, όπως οικονομολόγοι, κοινωνιολόγοι, γεωγράφοι, οικολόγοι, χωροτάκτες κ.ά. (Jogarathnam κ.ά., 2005 · Τσάρτας, 1996: 46 · Pearce, 1992α).

Η συμβολή διαφορετικών επιστημονικών κλάδων, οδήγησε στον εμπλουτισμό και στην εξειδίκευση της μελέτης του τουρισμού από τη σκοπιά της ποικιλίας των εξεταζόμενων θεμάτων, των ζητημάτων θεωρητικής και πρακτικής σημασίας που τίγονται, καθώς και των εφαρμοζόμενων ερευνητικών μεθόδων (Γαλάνη – Μουτάφη, 2002: 19).

Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τη διαχρονική μορφολογική εξέλιξη της φύσης και των χαρακτηριστικών του τουρισμού, δυσκόλεψε την οριοθέτησή του και οδήγησε σε ποικιλία ορισμών, με κοινό όμως παρονομαστή το σκοπό του ταξιδιού (κίνητρο) και τη διάρκεια παραμονής (μετακίνηση) (Βαρβαρέσος, 1997: 43).

Ανάλογη δυσκολία οριοθέτησης και διατύπωσης ορισμού υπήρξε και για τα άτομα που ταξιδεύουν για τουριστικούς λόγους, τους τουρίστες. Ανάλογα με τα χαρακτηριστικά τους, που έχουν σχέση με την προέλευση, το σκοπό και τη διάρκεια παραμονής τους, χαρακτηρίζονται ως ταξιδιώτες, επισκέπτες, εκδρομείς, διεθνείς ή εγχώριοι επισκέπτες κλπ.. Παρά την επικράτηση του όρου ‘τουρίστες’, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (ΠΟΤ), όλα τα είδη τουριστών αναφέρονται ως επισκέπτες αφού ο όρος αντανακλά την έννοια που ενυπάρχει σε ολόκληρο το σύστημα της τουριστικής στατιστικής (Doswell, 1997: 22 · Lickorish και Jenkins, 2004: 58).

Σε οικονομικό επίπεδο, ο τουρισμός αντιπροσωπεύει έναν από τους ταχύτερα αναπτυσσόμενους τομείς της παγκόσμιας οικονομίας, ιδιαίτερα μετά από το 1950, και σήμερα αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους οικονομικούς τομείς. Η συμβολή του στα πλαίσια της εθνικής οικονομίας μιας χώρας, μετριέται με βάση τον όγκο των εισπράξεων, το βαθμό εξισορρόπησης του ισοζυγίου πληρωμών, τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης, την περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη (Μπριασούλη, 2000).

Ο τουρισμός, απαιτεί τη συμβολή οικονομικών, κοινωνικών, πολιτισμικών και φυσικών δεδομένων, συνδέεται με πολλούς τομείς, δομές, αγαθά, υπηρεσίες και πόρους και για το λόγο αυτό περιγράφεται ως ένας εξαιρετικά πολύπλευρος ‘τομέας’ (Farrelli και Twing-Ward, 2004). Ο χαρακτηρισμός του ως ‘τουριστική βιομηχανία’, παρόλο που συμβολικά προστέθηκε η φράση ‘χωρίς φουγάρα’, δεν είναι απόλυτα ορθός, καθώς δεν παράγει

ένα συγκεκριμένο προϊόν, η μορφή του δεν είναι κοινή σε όλες τις τουριστικές περιοχές και η απόδοσή του δεν είναι πάντα απόλυτα μετρήσιμη (Τσάρτας, 1996: 43 · Lickorish και Jenkins, 2004: 9).

Σύγχυση υπάρχει και μεταξύ των εννοιών 'τουρισμός' και 'ταξίδια' οι οποίες συχνά αποκαλούνται ως 'βιομηχανία', στην ουσία όμως πρόκειται για μια 'αγορά'. Οι έννοιες δεν είναι απόλυτα συνώνυμες στην πράξη όμως, χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν την ίδια αγορά που αντανακλά τη συνολική ζήτηση και τα καταναλωτικά πρότυπα των επισκεπτών για μια σειρά προϊόντων που σχετίζονται με τον τουρισμό και εντάσσονται στους διεθνώς αποδεκτούς ορισμούς του (Middleton και Hawkins, 2004: 114).

Η σύγχρονη διάσταση του τουρισμού και η ενσωμάτωσή του στο κοινωνικο-οικονομικό σύστημα πολλών χωρών είναι αποτέλεσμα της εξελικτικής του πορείας, και της μορφολογικής του εξέλιξης από την εμφάνισή του μέχρι σήμερα (Gunn και Var, 2002).

1.1.1. ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ – ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

Η εννοιολογική προσέγγιση και οι ορισμοί του τουρισμού, ανάλογα με το πλαίσιο στο οποίο κάθε φορά εξετάζεται, ποικίλλουν κυρίως εξαιτίας της διάστασης ή των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του ως ανθρώπινη εμπειρία, ως κοινωνική συμπεριφορά, ως γεωγραφικό ή χωρικό φαινόμενο, ως οικονομική δραστηριότητα, ως δραστηριότητα του ελεύθερου χρόνου. Το εν λόγω πλαίσιο αναφέρεται τόσο στους επιστημονικούς/ερευνητικούς κλάδους (Κοινωνιολογία, Γεωγραφία, Οικονομία, Χωροταξία κλπ.) που τον διερευνούν ως φαινόμενο, όσο και στην ιδιότητα των φορέων (δημόσιοι ή ιδιωτικοί) που είναι αρμόδιοι για τον αναπτυξιακό σχεδιασμό, τη διαχείριση και την χάραξη πολιτικής σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο (Κομίλης κ.ά., 2001: 25).

Επιπλέον, η οριοθέτηση του τουρισμού διαφέρει και στις περιπτώσεις που εκείνος προσεγγίζεται από την πλευρά της Ζήτησης ή την πλευρά της Προσφοράς. Οι προσεγγίσεις που επικεντρώνονται περισσότερο στην πλευρά της προσφοράς περιγράφουν το προϊόν που προσφέρεται για την ικανοποίηση των επισκεπτών, ενώ εκείνες που επικεντρώνονται στην πλευρά της ζήτησης περιγράφουν τη συμπεριφορά, τις ανάγκες και τις απαιτήσεις των επισκεπτών (Doswell, 1997: 18).

Σε έναν από τους πρώτους ορισμούς ο J. Guer (Βαρβαρέσος, 1998: 27 · Gartner, 1996: 9), περιγράφει τον τουρισμό ως 'τον τρόπο του να ταξιδεύεις, συνδυάζοντας σε διάφορες αναλογίες, σύμφωνα με τα άτομα, την περιέργεια του πνεύματος μαζί με τον πόθο να προσαρμοστεί κάποιος στα ξένα ήθη και έθιμα'. Από τις αρχές του 20ου αιώνα, πολλοί διεθνείς οργανισμοί και ειδικοί του τουρισμού όπως οι Schwink (1924),

Glücksman (1929), De Magistris (1933, 1942), Borman, Mariotti (1950), επιδίωξαν να ορίσουν την έννοια του τουρίστα και του τουρισμού εστιάζοντας σε δύο έννοιες καθαρά περιοριστικές, οι οποίες αντανακλούν το σκοπό - κίνητρο του ταξιδιού και τη μετακίνηση - διάρκεια παραμονής (Αιγινίτης, 1978: 21-25).

Η Κοινωνία των Εθνών το 1937 (Τσάρτας, 1996: 38) όρισε την έννοια του τουρίστα ως 'κάθε άτομο που μετακινείται για χρονικό διάστημα τουλάχιστον 24 ωρών σε μια χώρα άλλη από αυτή που βρίσκεται η κατοικία του', η οποία περιορίζεται μόνο στους αλλοδαπούς τουρίστες. Μια επιστημονική προσέγγιση του τουρισμού κατά την οποία η τουριστική προσφορά τείνει να ικανοποιήσει τις ανάγκες της ζήτησης έγινε το 1942 από τους Hunziker και Krapf (Βαρβαρέσος, 1998: 27 · Gartner, 1996: 9), οι οποίοι όρισαν τον τουρισμό 'ως το σύνολο των ενεργοποιημένων σχέσεων που προκύπτουν από τη μετακίνηση και παραμονή των ατόμων εκτός του τόπου της συνήθους κατοικίας τους και δεν έχουν ως κίνητρο την άσκηση κερδοσκοπικής δραστηριότητας'.

Στη συνέχεια, διεθνείς οργανισμοί όπως η Κοινωνία των Εθνών, η Διεθνής Ένωση Επίσημων Ταξιδιωτικών Οργανισμών (IUOTO), ο οποίος αργότερα μετονομάστηκε ως Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (ΠΟΤ-WTO) και ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), προκειμένου να προσδιορίσουν εννοιολογικά τον τουρίστα (1953, 1954, 1957 κλπ.), έλαβαν υπόψη τις παραπάνω έννοιες (κίνητρο, μετακίνηση) και τα νέα δεδομένα με αποτέλεσμα το 1963 στη Ρώμη, η Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ για τον τουρισμό και τα ταξίδια, να ορίσει ως επισκέπτη 'κάθε άτομο που μετακινείται σε μια άλλη χώρα, διαφορετική από εκείνη της μόνιμης κατοικίας του, για οποιονδήποτε άλλο λόγο εκτός από εκείνον της άσκησης αμειβομένου επαγγέλματος'. Στον ορισμό περιλαμβάνονται και τα άτομα που ταξιδεύουν σε μια χώρα για 24 μόνο ώρες για λόγους ψυχαγωγικούς, οικογενειακούς, επαγγελματικούς αλλά και τους εκδρομείς (Gartner, 1996: 10).

Σε αντίστοιχες Συνδιασκέψεις (1967, 1971, 1976, 1979), επιβεβαιώθηκε από τον ΟΗΕ (Στατιστική Επιτροπή) η ισχύς του ορισμού της Ρώμης (1963), ως του ακριβέστερου και του πλέον επεξεργασμένου (Βαρβαρέσος, 1997: 46 και 1998: 29 · Lickorish και Jenkins, 2004: 58). Σύμφωνα με τον ΠΟΤ (WTO, 1981), ο τουρισμός θεωρείται ως μία δραστηριότητα που περιλαμβάνει κάθε είδους μετακινήσεις διαμέσου διεθνών ή μη συνόρων (αλλοδαπός - ημεδαπός), διάρκειας πάνω από 24 ώρες και για διάφορους λόγους εκτός των λόγων μετανάστευσης και τακτικής ημερήσιας απασχόλησης.

Τελικά, η Επιτροπή Στατιστικών Στοιχείων του ΟΗΕ το 1993, υιοθετώντας τις συστάσεις και τα στοιχεία του ΠΟΤ, κατέληξε στη διατύπωση του πλέον αποδεκτού ορισμού που αναφέρει ότι, 'ο τουρισμός περιλαμβάνει τις δραστηριότητες των ατόμων

που ταξιδεύουν και μένουν σε μέρη διαφορετικά από το σύνηθες περιβάλλον τους για λιγότερο από ένα έτος, για αναψυχή, εργασία ή άλλους λόγους' (WTO, 1993a).

Όσον αφορά τη γενική κατηγοριοποίηση του τουρισμού, σε σχέση με μια συγκεκριμένη περιοχή αναφοράς (χώρα, περιφέρεια ή ομάδα χωρών), ο ΠΟΤ συνιστά τη διάκρισή του σε τρεις κατηγορίες (WTO, 1993a · EC, 2003c):

- τον εγχώριο τουρισμό, όπου περιλαμβάνονται οι δραστηριότητες των κατοίκων μιας συγκεκριμένης χώρας που ταξιδεύουν μόνον εντός των συνόρων της,
- τον εισερχόμενο τουρισμό, ο οποίος περιλαμβάνει τουριστικές δραστηριότητες μη κατοίκων μιας συγκεκριμένης χώρας που ταξιδεύουν σ' αυτή, και
- τον εξερχόμενο τουρισμό, που περιλαμβάνει τις δραστηριότητες των κατοίκων μιας συγκεκριμένης χώρας που ταξιδεύουν σε μια άλλη χώρα.

Από τον συνδυασμό των διακρίσεων αυτών προκύπτουν οι εξής κατηγορίες τουρισμού: εσωτερικός τουρισμός, που καλύπτει τον εγχώριο και τον εισερχόμενο τουρισμό, εθνικός τουρισμός, που καλύπτει τον εγχώριο και τον εξερχόμενο τουρισμό, και διεθνής τουρισμός, που καλύπτει τον εισερχόμενο και τον εξερχόμενο τουρισμό.

Ο παραπάνω ορισμός και οι διακρίσεις του προσανατολίζονται περισσότερο προς τη ζήτηση, η οποία πρακτικά μετριέται πιο εύκολα από την προσφορά και η συνιστώμενη διάκριση επικράτησε για στατιστικούς κυρίως λόγους, επειδή διευκολύνει την αξιόπιστη μέτρηση των αποτελεσμάτων της τουριστικής κίνησης και την αξιολόγηση τόσο των συνθηκών όσο και των τάσεων της παγκόσμιας τουριστικής αγοράς (Doswell, 1997: 18 · Middleton και Hawkins, 2004: 114).

Τα ζητήματα που προκύπτουν από την ανάλυση της έννοιας του τουρισμού σχετίζονται με το κίνητρο και τα χαρακτηριστικά των ατόμων που ταξιδεύουν, τον τύπο του ταξιδιού που επιλέγουν, τα μέσα μεταφοράς που χρησιμοποιούν για τις μετακινήσεις τους, τις δραστηριότητες που αναπτύσσουν και τους χώρους που διαμένουν.

Σύμφωνα με τον ΠΟΤ (WTO, 1993a), οι λόγοι - κίνητρο των ατόμων να ταξιδέψουν σε μια περιοχή/χώρα μπορεί να είναι: αναψυχή, διασκέδαση και διακοπές, επίσκεψη φίλων και συγγενών, ειδικά ενδιαφέροντα και λόγοι θρησκευτικοί επαγγελματικοί, υγείας, κ.ά. Τα άτομα που ταξιδεύουν και έχουν τα βασικά περιοριστικά χαρακτηριστικά (κίνητρο, μετακίνηση) που οριοθετούν την έννοια του τουρισμού, αναφέρονται ως εγχώριοι ή διεθνείς επισκέπτες (ημεδαποί ή αλλοδαποί) και διακρίνονται σε δύο κατηγορίες:

- *τους τουρίστες*, οι οποίοι διαμένουν τουλάχιστον ένα βράδυ σε κάθε είδους συλλογικό ή ιδιωτικό κατάλυμα της περιοχής ή χώρας που επισκέπτονται, και

- τους ταξιδιώτες ή επισκέπτες μιας ημέρας που για διάφορους λόγους παραμένουν για χρονικό διάστημα μικρότερο των 24 ωρών και δεν διανυκτερεύουν σ' αυτή.

Δεν περιλαμβάνονται στη τουριστική στατιστική και άρα δεν θεωρούνται διεθνείς επισκέπτες οι εργαζόμενοι στα σύνορα, οι προσωρινοί και μόνιμοι μετανάστες, οι νομάδες, οι πρόσφυγες, οι στρατιωτικές δυνάμεις, οι προξενικοί και διπλωματικοί υπάλληλοι. Στους εγχώριους επισκέπτες δεν περιλαμβάνονται όσοι ταξιδεύουν σε μια περιοχή με σκοπό να μεταβούν στη μόνιμη κατοικία τους, να ασκήσουν δραστηριότητα με αμοιβή ή για λόγους σπουδών, οι νομάδες και οι στρατιωτικές μετακινήσεις.

Ο όρος επισκέπτης αντανακλά την έννοια που ενυπάρχει σε ολόκληρο το σύστημα της τουριστικής στατιστικής από την πλευρά της ζήτησης και για το λόγο αυτό όλα τα είδη των τουριστών αναφέρονται ως επισκέπτες (Gartner, 1996: 10 · Doswell, 1997: 22 · Lickorish και Jenkins, 2004: 58). Πρόκειται όμως για καθαρά τεχνικό όρο αφού στην πράξη η έννοια του τουρίστα κατέληξε να σημαίνει όλα όσα η στατιστική καταγράφει στην κατηγορία επισκέπτες. Η κυριότερη αιτία αυτής της παραδοχής έγκειται στο γεγονός ότι ο όρος τουρίστας είναι πλέον ένας διεθνοποιημένος και κοινός σε όλες τις γλώσσες όρος που χρησιμοποιείται σε άμεση συσχέτιση με το σύνολο των τουριστικών δραστηριοτήτων (Τσάρτας, 1996: 40).

1.1.2. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ - ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η εξέλιξη των ορισμών του τουρισμού είναι αποτέλεσμα της μορφολογικής εξέλιξης και της διεύρυνσης της χωρικής διάρθρωσης του ίδιου του φαινομένου, από την πρώτη εμφάνισή του κατά την αρχαιότητα, μέχρι σήμερα (Gunn και Var, 2002). Τα ευρείας κλίμακας ταξίδια αναψυχής μικρής χρονικής διάρκειας της σημερινής εποχής, ελάχιστη σχέση έχουν με τα ταξίδια του παρελθόντος όπου λίγοι άνθρωποι είχαν την οικονομική ευχέρεια και το χρόνο να ταξιδέψουν, κυρίως για λόγους υγείας, θρησκευτικούς ή επιστημονικούς. Η κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη των χωρών της Ευρώπης και της Β. Αμερικής κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, επέτρεψε τη βελτίωση των εισοδημάτων, των συνθηκών εργασίας (αύξηση ελεύθερου χρόνου), των μέσων μεταφοράς και των τουριστικών εγκαταστάσεων με αποτέλεσμα τη σταδιακή αύξηση των εσωτερικών και διεθνών μετακινήσεων για λόγους αναψυχής (Doswell, 1997: 15-6).

Οι αλλαγές αυτές καθιστούν τον τουρισμό μια νέα αναπτυξιακή δραστηριότητα που παράγει εισοδήματα και διαμορφώνει νέες μορφές απασχόλησης και επαγγελματικές εξειδικεύσεις και αποτελεί τον κυριότερο δίαυλο επικοινωνίας μεταξύ των κατοίκων διαφορετικών χωρών ή περιοχών (Τσάρτας, 1996: 21).

Την ίδια περίοδο παρατηρείται και μια έντονη μορφολογική διαφοροποίηση των χαρακτηριστικών του τουρισμού καθώς μετατρέπεται από δραστηριότητα διαχείμασης-αναψυχής των αριστοκρατών, σε καλοκαιρινό παραθεριστικό τουρισμό. Παράλληλα η θεσμοθέτηση της άδειας των εργαζομένων με αποδοχές διευρυνε τη δυνατότητα χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων να ταξιδέψουν για διακοπές, διαμόρφωσε νέα τυπολογικά χαρακτηριστικά, αύξησε τη ζήτηση και την κατανάλωση νέων τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών και επηρέασε δραστικά τις δομές και τη μορφολογία του τουρισμού. Το φαινόμενο αυτό ορίστηκε ως εκδημοκρατισμός των διακοπών και σταδιακά οδήγησε στη μαζικοποίηση του τουρισμού και τις συνακόλουθες επιπτώσεις στο συνολικό περιβάλλον των χωρών υποδοχής επισκεπτών (Βαρβαρέσος, 1998: 20).

Μετά το 1950, η αλματώδης αύξηση του τουρισμού συνέβαλε καθοριστικά στην αναπτυξιακή πορεία πολλών από τις αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες παγκοσμίως, ενώ παράλληλα μετεξελίχθηκε πλήρως από δραστηριότητα ορισμένων κοινωνικο-οικονομικών ελίτ του 19^{ου} αιώνα σε κοινωνική αναγκαιότητα – κοινωνικό δικαίωμα της σημερινής εποχής καθώς αυξήθηκε σημαντικά ο αριθμός των ατόμων που συμμετέχουν σε κάθε μορφής ή τύπου τουριστική δραστηριότητα (Μπριασούλη, 2000).

Η εικόνα των ατόμων που συμμετέχουν στις τουριστικές δραστηριότητες μετατρέπεται σε μια διαρκώς διευρυνόμενη ομάδα καταναλωτών η οποία χαρακτηρίζεται από ένα πλήθος οικονομικών, κοινωνικών, δημογραφικών και ψυχολογικών μεταβλητών και συσχετίζεται συστηματικά με τα χαρακτηριστικά της μορφής τουρισμού που επιλέγει να κάνει. Τα άτομα αυτά πλέον συγκεντρώνουν μια πληθώρα χαρακτηριστικών και διαφοροποιούνται από μια ποικιλία μεταβλητών που άμεσα ή έμμεσα σχετίζονται με τις καταλυτικές κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές στη μεταπολεμική κοινωνική δομή των αναπτυγμένων χωρών. Παράλληλα, η λειτουργία της διαφήμισης και η διάχυση των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας (ΜΜΕ), επηρέασε τις καταναλωτικές επιλογές των επισκεπτών και ενίσχυσε ακόμα περισσότερο την εξέλιξη, την εξειδίκευση και τη μορφολογική διαφοροποίηση του τουρισμού (Τσάρτας, 1996: 177).

Οι Lickorish και Jenkins (2004: 24-7), διακρίνουν τέσσερα στάδια στην ιστορική πορεία ανάπτυξης του τουρισμού, από την πρώτη εμφάνισή του μέχρι σήμερα:

- *ο προϊστορικός τουρισμός*, που αντιστοιχεί στην περίοδο του μεσαίωνα μέχρι και τις αρχές του 17^{ου} αιώνα, όταν τα πρώτα βήματα βιομηχανικής ανάπτυξης άρχισαν να επηρεάζουν τον τρόπο ζωής που είχε καθιερωθεί μέχρι τότε,
- *η εποχή των σιδηροδρόμων*, κατά την οποία οι ατμομηχανές και τα ατμόπλοια ενίσχυσαν τις δυνατότητες για ταξίδια, ενώ παράλληλα η αύξηση του πληθυσμού

- και του πλούτου δημιούργησαν μια νέα, μεγάλη αγορά σε μικρό χρονικό διάστημα
- η περίοδος του μεσοπολέμου, που αντιστοιχεί στην περίοδο 1918 – 1939, όταν αναπτύχθηκαν οι οδικές και οι αεροπορικές μεταφορές και εμφανίστηκαν παράλληλα, καινοτομίες όπως η άδεια με αποδοχές, η διεύρυνση της ποικιλίας δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου, οι ξενώνες, οι φτηνές μεταφορές κλπ., και
  - η απογείωση της τουριστικής δραστηριότητας, αντιστοιχεί στην περίοδο από το 1945 μέχρι σήμερα, όταν οι προσδιοριστικοί παράγοντες της ζήτησης ευνοούσαν περισσότερο από κάθε άλλη φορά τις δαπάνες για ταξίδια και αναψυχή. Η εποχή αυτή συνοδεύτηκε από τεχνολογικές εξελίξεις, μαζική βιομηχανική ανάπτυξη, αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος και ταχύτατες ριζικές αλλαγές του τρόπου ζωής, της διαπροσωπικής και συλλογικής επικοινωνίας.

Στη διαχρονική διαφοροποίηση και εξέλιξη των τυπολογικών χαρακτηριστικών του τουρισμού συνέβαλαν ο σκοπός, τα κίνητρα, η κοινωνικο-οικονομική κατάσταση και η συμπεριφορά των επισκεπτών, οι μορφές οργάνωσης και συμμετοχής, ο χώρος και ο χρόνος εκδήλωσής τους (Κομίλης, 1986: 21).

Σήμερα, αυξήθηκε ακόμα περισσότερο ο ελεύθερος χρόνος των επισκεπτών και επιμηκύνθηκε η διάρκεια των διακοπών τους, αυξήθηκε το διαθέσιμο εισόδημα ευρύτατων κοινωνικών στρωμάτων, αναπτύχθηκε ο εγχώριος τουρισμός καθώς πολλοί ταξιδεύουν περισσότερες από μία φορές το χρόνο για λόγους αναψυχής, αναδύθηκαν νέοι προορισμοί και δημιουργήθηκαν ειδικά τουριστικά προϊόντα και υπηρεσίες, με αποτέλεσμα ο τουρισμός να αναδειχθεί ως η μεγαλύτερη οικονομική δραστηριότητα παγκοσμίως (Doswell, 1997: 16). Η εντυπωσιακή αύξηση του τουρισμού αποτελεί σημαντικό μέρος της παγκόσμιας έκφρασης της νέας οικονομίας υπηρεσιών καθώς πολλές χώρες, μετά την αποδυνάμωση άλλων κλάδων της οικονομίας τους, στράφηκαν στον τουρισμό, ως γρήγορη και εύκολη λύση (Gunn και Var, 2002: 3).

Οι αλλαγές αυτές, και κυρίως ο τρόπος χρήσης του ελεύθερου χρόνου και η επικράτηση νέων κοινωνικών και καταναλωτικών προτύπων που προβάλλουν συμπεριφορές και αξίες οι οποίες συνδέονται με τον τουρισμό, εκφράζουν το ρόλο του στις αναπτυγμένες χώρες και ερμηνεύουν την εξέλιξή του σε φαινόμενο που συνδέεται με τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά της ανάπτυξής τους. Από την άλλη πλευρά, οι εντυπωσιακοί ρυθμοί αύξησης των τουριστικών δεικτών κίνησης και απόδοσης επιβεβαιώνουν την εξέλιξή του σε έναν ισχυρό οικονομικό τομέα που επηρεάζει άμεσα τις αναπτυξιακές επιλογές πολλών χωρών ή περιοχών (Τσάρτας, 1996: 52). Βέβαια, αρκετοί είναι και οι επικριτές του τουρισμού που πιστεύουν ότι ο τουρισμός αποτελεί

την κύρια αιτία υποβάθμισης του φυσικού, κοινωνικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος πολλών περιοχών και καταλήγει να είναι το τελευταίο στάδιο της αποικιοκρατίας και της αυτοκρατορίας (Middleton και Hawkins, 2004: 33).

1.1.3. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ - ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η οικονομική και μορφολογική εξέλιξη του τουρισμού, κυρίως μετά το 1960, οφείλεται στην επίδραση μιας σειράς παραγόντων ή γεγονότων που συνέβαλλαν καθοριστικά στη διαμόρφωση της σύγχρονης δομής, των χαρακτηριστικών και της σημασίας του.

Οι κυριότεροι από αυτούς τους παράγοντες, είναι (Τσάρτας, 1996: 51 επ., και 1999 · Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 22-23 · Βαρβαρέσος, 1998: 20-25 · Doswell, 1997: 16 · Middleton και Hawkins, 2004: 89):

- *Η επέκταση των θεσμών του κοινωνικού κράτους και το πλεονάζον εισόδημα των καταναλωτών στις αναπτυγμένες χώρες.* Η αύξηση των εβδομάδων άδειας με αποδοχές, η δημιουργία ασφαλιστικών και συνταξιοδοτικών οργανισμών για όλες τις κατηγορίες επαγγελματιών, η μείωση των ωρών εβδομαδιαίας απασχόλησης που σε συνδυασμό με τις τεχνολογικές εξελίξεις στην εργασία αύξησαν τον ελεύθερο χρόνο και τα προγράμματα κοινωνικού τουρισμού (χαμηλόμισθοι, συνταξιούχοι, άτομα με ειδικές ανάγκες και τρίτης ηλικίας), συνιστούν εξελίξεις που ώθησαν ακόμα περισσότερο την ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων.
- *Η επικράτηση των διακοπών ως κοινωνικού προτύπου που υποδεικνύει κοινωνική άνοδο και οικονομική ευρωστία όσων ταξιδεύουν για διακοπές.* Πρόκειται για κοινωνιολογικό – ψυχολογικό παράγοντα που αποδεικνύει ότι, από μόνη της η οικονομική ερμηνεία δεν μπορεί να εξηγήσει πλήρως την ανάπτυξη του τουρισμού
- *Η συμβολή του τουρισμού στην οικονομική ανάπτυξη.* Η επικράτηση της άποψης πολλών οικονομολόγων και διεθνών οργανισμών ότι ο τουρισμός μπορεί να συμβάλει θετικά στην οικονομική ανάπτυξη όσων χωρών διαθέτουν τουριστικούς πόρους, είχε ως αποτέλεσμα τη διάχυση της τουριστικής ανάπτυξης στο σύνολο σχεδόν των χωρών παγκοσμίως, κυρίως με βάση το πρότυπο μαζικού τουρισμού.
- *Οι εξελίξεις στα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού των αναπτυγμένων χωρών όπως η αύξηση του μέσου όρου ζωής, η δυναμικότερη παρουσία των ατόμων τρίτης ηλικίας στον τουρισμό, η αύξηση της απασχόλησης των γυναικών και η βελτίωση των συνθηκών εκπαίδευσης.*
- *Η ανάπτυξη των εταιριών διοργάνωσης ταξιδιών (tour-operators) οι οποίες λόγω της καθετοποίησης των υπηρεσιών που προσφέρουν, μείωσαν το κόστος τους*

δίνοντας τη δυνατότητα και σε μεσοαστικά κοινωνικά στρώματα να ταξιδέψουν.

- *Άλλοι λόγοι*, όπως οι προωθητικές πολιτικές κρατών, εταιριών και τουριστικών οργανώσεων, η τουριστική προβολή, η βελτίωση των μαζικών μεταφορικών μέσων και των συγκοινωνιακών υποδομών, η δημιουργία και η ανάπτυξη νέων προϊόντων και προορισμών, η διαφοροποίηση των τιμών και η εξειδίκευση των υπηρεσιών, οι συνοριακές διευκολύνσεις, η κατάσταση διαρκούς ειρήνης και πολιτικής σταθερότητας, οι νέες τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας κλπ.

Η δυναμική αναπτυξιακή πορεία του τουρισμού αποτυπώνεται κυρίως μέσω της μετατροπής του σε κλασσικό κοινωνικό αγαθό, τον κυρίαρχο ρόλο του στην οικονομία πολλών χωρών και της αύξησης των μετακινήσεων για δραστηριότητες εσωτερικού τουρισμού (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 22). Η ενίσχυση του εσωτερικού τουρισμού, προκύπτει ως αποτέλεσμα του αυξημένου εισοδήματος, των εμπειριών και της αλλαγής της συμπεριφοράς των κατοίκων των χωρών που καταφέρνουν να αυξήσουν το μερίδιό τους σε διεθνείς αφίξεις επισκεπτών, καθώς αυτά τους παρακινούν και τους επιτρέπουν να πραγματοποιήσουν ταξίδια εσωτερικού τουρισμού και να χρησιμοποιήσουν τις ίδιες υποδομές, εγκαταστάσεις και υπηρεσίες με τους αλλοδαπούς επισκέπτες.

Η διατήρηση των κοινωνικών, τεχνολογικών ή άλλων τάσεων, σε συνδυασμό με την σταθερή αύξηση του ρυθμού ανάπτυξης των κυριότερων δεικτών του τουρισμού, από το 1950 μέχρι και σήμερα, αλλά και τις προβλέψεις διατήρησης ανάλογων ρυθμών μέχρι το 2020, χαρακτηρίζουν τις τουριστικές τάσεις θετικής εξέλιξης του τουρισμού στο μέλλον (WTO, 2002, 2004), όσο ασφαλής μπορεί να είναι μια τέτοια πρόβλεψη.

1.1.4. ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΑΙ ΜΕΙΖΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

Η ανάπτυξη του τουρισμού εξακολουθεί να είναι ένα από τα σημαντικότερα κοινωνικο-οικονομικά φαινόμενα της εποχής μας με παγκόσμια διάσταση, συχνά αποκεντρωμένες σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο δραστηριότητες και συνεχιζόμενες προοπτικές αύξησης της απασχόλησης, των εισοδημάτων ή μείωσης του κοινωνικού αποκλεισμού. Η περαιτέρω εξέλιξή του εξαρτάται από μια σειρά υποστηρικτικών παραγόντων και ιδιαίτερα από τις μεταφορές και τις σχετικές πολιτικές.

Οι πρόσφατες κρίσεις σε θέματα γεωπολιτικής σταθερότητας, ασφάλειας και δημόσιας υγείας, σε συνδυασμό με την επιβράδυνση της παγκόσμιας οικονομικής ανάπτυξης, προκάλεσαν συγκεχυμένες αντιδράσεις των κυβερνήσεων και επηρέασαν τα μοντέλα τουριστικής ζήτησης. Οι επιχειρήσεις μειώνουν τις ταξιδιωτικές τους δαπάνες, ο φόβος, τα αυστηρότερα μέτρα και οι επιβαλλόμενες επιβαρύνσεις για την ασφάλεια καθώς και

η ανεργία εμποδίζουν τα ταξίδια, με αποτέλεσμα οι επισκέπτες να είναι απρόθυμοι να επισκεφτούν ορισμένους προορισμούς για λόγους ασφάλειας ή να στρέφονται προς τις εσωτερικές αγορές και τους κοντινούς προορισμούς μειώνοντας τις δαπάνες τους.

Ο Gartner (1996: 36-44), διακρίνει τις τουριστικές τάσεις που θα επηρεάσουν θετικά το μέλλον του τουρισμού σε κοινωνικές, πολιτικές και τεχνολογικές, χωρίς ωστόσο να παραγνωρίζει ότι υπάρχουν και εμπόδια που απειλούν αυτή την προοπτική:

Κοινωνικές τάσεις: σ' αυτές περιλαμβάνονται τα αυξημένα επίπεδα εισοδήματος, ειδικά στις ανεπτυγμένες χώρες οι κάτοικοι των οποίων έχουν υψηλότερο μέσο όρο ζωής και καλύτερη υγεία σε σχέση με τις προηγούμενες γενιές, το μικρότερο μέγεθος των οικογενειών, ο αυξανόμενος αστικός τρόπος ζωής, το υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο, η μεγαλύτερη εμπειρία σε ταξίδια, η πληρέστερη πληροφόρηση σχετικά με τις ευκαιρίες, η αύξηση των επαγγελματικών ταξιδιών και η τάση προς ταξίδια μικρότερης διάρκειας που στοχεύουν σε δραστηριότητες αστικού και φυσιολατρικού τουρισμού.

Πολιτικές τάσεις: στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται οι μειωμένοι ή και μηδενικοί συννοσηφικοί έλεγχοι, κυρίως στην Ευρώπη, η ανάδυση και νέων προορισμών (ΝΑ Ασία, Αν. Ευρώπη) και οι προσπάθειες επαναπροσδιορισμού της τουριστικής ανάπτυξης, ως αποτέλεσμα των εντονότερων περιβαλλοντικών και πολιτικών ανησυχιών.

Τεχνολογικές τάσεις: πρόκειται για τις εξελίξεις στην τεχνολογία των αερομεταφορών που μειώνουν το ταξιδιωτικό κόστος, και την τεχνολογία των επικοινωνιών και της επεξεργασίας πληροφοριών που μέσω της αύξησης της οικονομικής αποδοτικότητας των επιχειρήσεων, βελτιώνουν την ποιότητα των τουριστικών υπηρεσιών, καλύπτουν τις ανάγκες των επισκεπτών και διασφαλίζουν την ικανοποίησή τους.

Τα σημαντικότερα εμπόδια που περιορίζουν την εξέλιξη του τουρισμού είναι οι κάθε είδους τρομοκρατικές και εγκληματικές πράξεις εναντίον πολιτικών στόχων ή και των ίδιων των επισκεπτών, οι κατά καιρούς πολιτικές αναταραχές και πολεμικές συγκρούσεις σε διάφορες περιοχές του πλανήτη, η εμφάνιση και διάδοση επιδημιών, η υποβάθμιση ή και η καταστροφή των περιβαλλοντικών πόρων, η συγκέντρωση πλούτου ολόένα και σε λιγότερα χέρια και οι τεχνητοί περιορισμοί (διαβατήρια, συνάλλαγμα, βίζες κλπ.), που θέτουν πολλές φορές οι κυβερνήσεις των χωρών αναχώρησης.

Οι Lickorish και Jenkins (2004: 321), θεωρούν ότι οι παράγοντες που αυξάνουν την τουριστική ζήτηση, θα συνεχίσουν να υφίστανται και στο μέλλον, ιδίως του διεθνούς τουρισμού, καθώς αυξάνεται ο ανταγωνισμός για τους επισκέπτες που πραγματοποιούν ταξίδια μακρινών αποστάσεων. Παράγοντες όμως όπως, η ποιότητα των παρεχόμενων

υπηρεσιών, η σχέση τιμής – ποιότητας και η ασφάλεια των μετακινήσεων, οδηγούν πολλές χώρες να εξετάσουν με κριτική διάθεση την απόδοσή τους στη διεθνή αγορά.

Η ΕΕ, συνδέει τις προοπτικές περαιτέρω εξέλιξης του τουρισμού με τη διαμόρφωση των μελλοντικών κοινωνικο-οικονομικών και των ευρύτερων πολιτικών αλλαγών και την ένταση των πιέσεών τους σε Ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο (ΕC, 2003a):

Μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες δημογραφικές και κοινωνικές αλλαγές. Το ένα τρίτο του πληθυσμού των αναπτυγμένων χωρών, την επόμενη πεντηκονταετία, θα είναι σε ηλικία άνω των 60 ετών, με αποτέλεσμα την αύξηση της τουριστικής ζήτησης για λόγους υγείας, θαλασσοθεραπείας και διατήρησης της καλής φυσικής κατάστασης. Η σχεδόν μόνιμη εγκατάσταση πολλών από αυτούς σε παλαιούς ή νέους προορισμούς και η αύξηση των μειονοτήτων στις αναπτυγμένες χώρες θα προκαλέσουν ζήτηση νέων προϊόντων. Τα περισσότερα και μικρότερα νοικοκυριά, τα ευέλικτα μοντέλα εργασίας και τα υψηλότερα διαθέσιμα εισοδήματα αναμένεται να οδηγήσουν σε περισσότερες διακοπές μικρής διάρκειας και σε ζήτηση ποιοτικότερων υπηρεσιών. Τέλος, η βελτίωση της ελευθερίας των μετακινήσεων και η νοοτροπία της δια βίου εκπαίδευσης πρέπει να ενθαρρύνουν τη διάθεση για ταξίδια και την αναζήτηση νέων εμπειριών.

Αλλαγή της πολιτικής συμπεριφοράς και η αύξηση των οικονομικών πιέσεων. Η αύξηση της ευαισθητοποίησης για την περιβαλλοντική ευθύνη θα οδηγήσει σε ρυθμίσεις για την προστασία του περιβάλλοντος που θα επηρεάσουν τον φυσιολατρικό τουρισμό. Η προοπτική υψηλότερων φόρων, επιβαρύνσεων και τιμολόγησης των περιβαλλοντικών πιέσεων, αύξησης του κόστους για την προστασία των καταναλωτών, της βελτίωσης των υποδομών πρόσβασης για τα άτομα με ειδικές ανάγκες και των ασφαλιστρών θα αυξήσουν τις πιέσεις στις επιχειρήσεις για προσφορά υπηρεσιών σε επιθυμητές τιμές. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των προορισμών, αλλά και των επιχειρήσεων αναμένεται να είναι εντονότερος, να ανταποκρίνεται στην αμεσότερη επαφή με τις αγορές και τους πελάτες και να αναπτύξει μεγαλύτερη συνεταιρική χρήση των νέων τεχνολογιών για την αποδοτικότερη προώθηση, εμπορία και παροχή πληροφοριών.

Αλλαγές στον τομέα των μεταφορών. Η συνεχιζόμενη ανάπτυξη αεροπορικών εταιριών χαμηλού κόστους και η χρήση περιφερειακών αερολιμένων θα ευνοήσει προορισμούς που προσφέρονται για ολιγοήμερες επισκέψεις και μικρής διάρκειας διακοπών. Οι νέες δομές και η ηλεκτρονική αγορά εισιτηρίων για αεροπορικά ταξίδια και κρουαζιέρες θα ευνοήσει την ανάπτυξη ευέλικτων προϊόντων που σχεδιάζονται σε προσωπικό επίπεδο και διαφέρουν των αντίστοιχων τυποποιημένων των οργανωμένων ταξιδιών. Η μείωση του στόλου των αεροπορικών εταιριών με σκοπό τις καλύτερες αποδόσεις, μειώνει την

ικανότητά τους να ανταποκριθούν σε ταχείς αυξήσεις και ανόδους της ζήτησης, ενώ θα συνεχίσουν να αντιμετωπίζουν προβλήματα έλλειψης καυσίμων και αύξησης των τιμών τους για πολιτικούς λόγους. Ο ρυθμός αύξησης του ατομικού τουρισμού με τη χρήση οδικών μέσων μεταφοράς αναμένεται να ανακοπεί είτε λόγω δυσκολιών χρήσης, είτε λόγω της αύξησης του κόστους. Οι προσπάθειες των κυβερνήσεων για τη μείωση της κυκλοφοριακής συμφόρησης και της ρύπανσης που προκαλούν οι οδικές μεταφορές, σε συνδυασμό με τη δημόσια οικονομική υποστήριξη, ευνοούν την αύξηση της χρήσης του σιδηροδρόμου για την πραγματοποίηση των τουριστικών μετακινήσεων.

1.2. ΦΥΣΗ – ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Οι σύγχρονες εξελίξεις στον τουριστικό τομέα, η σημασία που αυτός απέκτησε για την παγκόσμια κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη, ο μεγάλος αριθμός των άμεσα ή έμμεσα επηρεαζόμενων κλάδων και υπηρεσιών και το εύρος των αρμοδίων φορέων που σχετίζονται με τον τομέα, εκφράζουν την πολυπλοκότητα του τομέα και την ποικιλία των ζητημάτων - διαστάσεων που προκύπτουν και απαιτούν πολιτική, οργάνωση, σχεδιασμό, διαχείριση, εκπαίδευση, έρευνα και προβολή για την ανάπτυξή του.

Από την άποψη αυτή, ο τουρισμός αναδεικνύεται σε ένα κοινωνικό φαινόμενο που επηρεάζει μεγάλο εύρος κοινωνικών καταστάσεων και πεδίων ανάπτυξης τα οποία μελετώνται από πολλούς και διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του συχνά αποτελούν πεδίο διεπιστημονικών προσεγγίσεων.

Οι επιστήμες που περιλαμβάνουν τον τουρισμό στα αντικείμενα μελέτης και έρευνάς τους είναι: η Γεωγραφία, η Οικονομία, η Κοινωνιολογία, η Ιστορία, η Ψυχολογία, η Οικολογία, η Ανθρωπολογία, η Πολιτική επιστήμη και οι επιστημονικοί κλάδοι που ασχολούνται με το χώρο (Χωροταξία, Πολεοδομία, Αρχιτεκτονική) και τον ελεύθερο χρόνο. Το ενδιαφέρον, τα θεματικά πεδία και ο σκοπός των ζητημάτων που διερευνούν, συχνά διαφέρουν ή συγκρούονται, ο κοινός τους τόπος όμως είναι ότι προσεγγίζουν τα βασικά ζητήματα του τουρισμού διεπιστημονικά και σε γενικές γραμμές συνδέονται θεωρητικά, θεματικά και μεθοδολογικά με τις αναλύσεις-διαστάσεις του τουρισμού σε σχέση με την κοινωνία την οικονομία ή το περιβάλλον. Άλλοι επιστημονικοί χώροι που συμβάλλουν στη διεπιστημονική μελέτη και ανάλυση του τουρισμού διευρύνοντας ακόμα περισσότερο τα πεδία συνεργασίας μεταξύ των κοινωνικών επιστημών είναι η Έρευνα και η Εκπαίδευση (McKercher, 2005 · Τσάρτας, 1996: 51-53).

Ως δραστηριότητα του ελεύθερου χρόνου, αναφέρεται σε μια σειρά σύνθετων και αλληλοεξαρτώμενων διαδικασιών που αφορούν τις περιοχές υποδοχής επισκεπτών και συνδέονται με τις διαπλοκές και τις επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης, τις πολιτικές, το προϊόν, τους πόρους και το συνολικό περιβάλλον. Ειδικότερα, πρόκειται για ένα ευρύ φάσμα θεμάτων που αφορούν: α) την παραγωγή, διανομή και κατανάλωση προϊόντων και υπηρεσιών, β) την αλληλεπίδραση, επικοινωνία και τις αλλαγές μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων και πολιτιστικών χαρακτηριστικών, γ) τη χρήση – δημιουργία φυσικών διαθεσίμων, ανθρωπογενών και οικολογικών πόρων και τα οποία καλύπτονται από διάφορους επιστημονικούς κλάδους. Έτσι, ως προς τη γενικότερη φύση - προσέγγισή του, ο τουρισμός διακρίνεται στην οικονομική, κοινωνική – πολιτισμική

και στην περιβαλλοντική - χωρική διάσταση (Κομίλης κ.ά., 2001: 25-27).

Το γεγονός αυτό, αιτιολογεί γιατί ο τουρισμός εξελίχθηκε σε μια δραστηριότητα με τις εντονότερες ιδιαιτερότητες, σε σχέση με άλλους παραγωγικούς τομείς, που απορρέουν από την αλληλεξάρτηση των κοινωνικο-οικονομικών και περιβαλλοντικών διαστάσεων του. Χαρακτηριστικότερες των ιδιαιτεροτήτων αυτών, είναι (EC, 2001c):

Ο τουρισμός ανήκει στους τομείς παροχής υπηρεσιών, με πολύμορφο και περίπλοκο προϊόν το οποίο εξαρτάται από μια υπερ-κατακερματισμένη προσφορά, όπου καθένας από τους φορείς της (διαμονή, σίτιση, ταξίδι, μεταφορά, κ.ά.) προτείνει ένα στοιχείο του συνολικού προϊόντος. Οι συνιστώσες αυτές καθορίζουν, από κοινού, την εμπειρία των επισκεπτών και το αποτέλεσμα της αξιολόγησής τους, σε σχέση με την ποιότητα των υπηρεσιών. Ο τουριστικός προορισμός είναι ο κύριος τόπος κατανάλωσης αυτών των υπηρεσιών και ταυτόχρονα, εγκατάστασης και δραστηριοποίησης των τουριστικών επιχειρήσεων. Οι επισκέπτες συνδέουν το τουριστικό προϊόν τόσο με τις επιχειρήσεις που το παρέχουν, όσο και με τον προορισμό που επιλέγουν να επισκεφθούν. Εφόσον το μεγαλύτερο μέρος της τουριστικής δραστηριότητας δεν ικανοποιεί ζωτικές ανάγκες, η συμπεριφορά των επισκεπτών χαρακτηρίζεται ως ιδιαίτερα ελαστική, εξαρτώμενη από ψυχολογικές και κοινωνικές επιρροές, προσωπικές ευαισθησίες και βραχυπρόθεσμες αντιδράσεις. Η αλλοίωση ενός και μόνο από αυτά τα στοιχεία, επηρεάζει καθοριστικά ολόκληρο το σύστημα τουριστικής προσφοράς και ζήτησης.

Η πολυμορφία των τουριστικών προϊόντων και των υπηρεσιών, η χωρική διασπορά της τουριστικής δραστηριότητας και η εξέλιξη της αγοράς προς έναν βιώσιμο τουρισμό που εξασφαλίζει οφέλη σε όλους, οδηγούν στη δημιουργία νέων αγορών και ευκαιριών για τις καινοτόμες επιχειρήσεις, ιδίως τις μικρού και μεσαίου μεγέθους, και συμβάλουν σε μεγάλο βαθμό στην επίτευξη των στόχων της πολιτικής των επιχειρήσεων του τομέα.

Οι κάθετες αλληλεξαρτήσεις μεταξύ των τουριστικών επιχειρήσεων είναι εντονότερες, σε σχέση με την πλειονότητα των άλλων τομέων της οικονομίας, παρατηρούνται και σε παγκόσμια κλίμακα, με αποτέλεσμα να προκύπτουν συχνά πολύπλοκες δομές ή τάσεις που καθορίζουν τις μεταξύ τους εμπορικές σχέσεις και την προοπτική των προορισμών.

Το εύρος και η έντονη ποικιλομορφία των προσφερόμενων θέσεων απασχόλησης στον τουριστικό τομέα, προσελκύει νέους και ιδιαίτερα γυναίκες, που επιχειρούν την πρώτη τους επαφή με την αγορά εργασίας, προωθεί την ισότητα ευκαιριών σε όλα τα επίπεδα, συμβάλει στη μείωση της φτώχειας και στην άμβλυνση του κοινωνικού αποκλεισμού.

Πέρα από τις επιχειρήσεις και τους φορείς εκπροσώπησής τους, σημαντικοί παράγοντες αναδεικνύονται και οι προορισμοί, οι οποίοι με τις δραστηριότητές τους προσπαθούν να

εξισορροπήσουν δημόσια και ιδιωτικά συμφέροντα. Οι φυσικοί και πολιτισμικοί πόροι, οι υποδομές υποδοχής και εξυπηρέτησης, η στέγαση και η σίτιση συνιστούν τις βασικές πηγές εσόδων ενός τουριστικού προορισμού. Ο συνδυασμός των τοπικών τουριστικών πόρων, των παρεχόμενων δραστηριοτήτων και υπηρεσιών, κατατάσσει ένα προορισμό σε συγκεκριμένη μορφή τουρισμού όπως, αστικός, παράκτιος ή ορεινός, θρησκευτικός ή αθλητικός, ιαματικός ή γαστρονομικός, επαγγελματικός ή τουρισμός διακοπών.

Λόγω της φύσης και της πολυδιάσπασης των συστατικών στοιχείων του, της ελλιπούς εν μέρει προβολής του σε πολιτικό επίπεδο και ανεπαρκούς αξιοποίησης της κοινωνικο-οικονομικής του σημασίας, ο τουρισμός στερείται σαφούς τομεακής ταυτότητας. Το εύρος και η πολυμορφία του επιχειρηματικού κόσμου και των δημόσιων και ιδιωτικών του φορέων, η επίδρασή του σε πολλές άλλες οικονομικές δραστηριότητες, η ευρύτατη κοινωνική και συναισθηματική διάστασή του και η χωρικά διάσπαρτη και ευμετάβλητη κατανάλωση του προϊόντος του, προσδίδουν στον τουρισμό κατ' εξοχήν οριζόντιο χαρακτήρα. Δέχεται άμεση και ιδιαίτερα έντονη επιρροή από την πλειονότητα των τομεακών πολιτικών, όπως η πολιτική για την περιφερειακή ανάπτυξη, τις επιχειρήσεις, τις μεταφορές ή το περιβάλλον.

1.2.1. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η οικονομική διάσταση του τουρισμού εκφράζεται μέσω μιας σειράς ανταλλαγών προϊόντων και υπηρεσιών, μεταξύ παραγωγών, ενδιάμεσων φορέων, επισκεπτών και κατοίκων, οι οποίοι άμεσα ή έμμεσα δραστηριοποιούνται στο τουριστικό σύστημα. Περιλαμβάνει τις διαδικασίες παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης προϊόντων και υπηρεσιών που παράγονται από διάφορους κλάδους και διαμορφώνουν το τουριστικό προϊόν του προορισμού, το οποίο διατίθεται ενιαίο (ως πακέτο) η καταναλώνεται μεμονωμένα με διάφορες μορφές (Κομίλης και Βαγιονής, 1999: 14).

Από *μακρο-αναλυτική* άποψη, ο τουρισμός προσεγγίζεται μεθοδολογικά στα πλαίσια γενικών οικονομικών παραμέτρων που αναφέρονται στις συναλλαγματικές εισπράξεις, στη δημιουργία εισοδημάτων και απασχόλησης, στην παραγωγική και καταναλωτική δομή (διασύνδεση με άλλους τομείς), στις επενδύσεις και την περιφερειακή ανάπτυξη. Τα κύρια ζητήματα επικεντρώνουν στον προσδιορισμό της σημασίας των παραμέτρων αυτών και στην ανάλυση των μεταξύ τους σχέσεων στα πλαίσια εθνικών και διεθνών παραγόντων και συνθηκών. Η ανάλυσή του σε *μικρο-επίπεδο*, εστιάζει στη μελέτη επιμέρους σχημάτων συμπεριφοράς, όπως η τουριστική κατανάλωση ανά κατηγορία επισκεπτών ή οι αποφάσεις και πρακτικές διαφόρων παραγόντων που επηρεάζουν την

οικονομία μια τουριστικής περιοχής (Κομίλης, 1992).

Ο τουρισμός είναι ένας από τους δυναμικότερους και ταχύτερα αναπτυσσόμενους τομείς της παγκόσμιας οικονομίας και συμβάλει θετικά, σε μεγάλο βαθμό, στην οικονομική ανάπτυξη, το ισοζύγιο πληρωμών, την απασχόληση, και την άμβλυνση των περιφερειακών ανισοτήτων μεμονωμένων χωρών και περιοχών. Αρχικά λειτούργησε σαν άμεση αναπτυξιακή διέξοδος σε περιοχές με πλούσιους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους, αλλά στη συνέχεια η προώθησή του αποτελεί στόχο υψηλής προτεραιότητας και εναλλακτική επιλογή για κάθε περιοχή (Gartner, 1996: 13 · Μπριασούλη, 2000).

Η οικονομική προσέγγιση του τουρισμού προκύπτει μέσω της ακριβούς οριοθέτησής του και της αναγνώρισης - εκτίμησης όλων των ποσοτικών και ποιοτικών μεταβλητών που συνθέτουν το σύγχρονο τουρισμό και συμβάλουν στην τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής. Από την άποψη αυτή, η μελέτη, η λειτουργία και η προώθηση του τουρισμού απαιτούν μακροοικονομική και μικροοικονομική ανάλυση και έρευνα, οργάνωση και διοίκηση επιχειρήσεων και υπηρεσιών, μάρκετινγκ κλπ. Τα κυριότερα ζητήματα που εκφράζουν την οικονομική διάσταση του τουρισμού αναφέρονται (Τσάρτας, 1996: 67):

- στην καταναλωτική συμπεριφορά των επισκεπτών και το ευρύτερο πλαίσιο των επιλογών τους (περιοχές, υπηρεσίες, δραστηριότητες), σε σχέση με τον τρόπο χρήσης του ελεύθερου χρόνου τους και το κόστος του ταξιδιού,
- στα ιδιαίτερα οργανωτικά χαρακτηριστικά του τουριστικού τομέα σχετικά με τις ολιγοπωλιακές ή μονοπωλιακές τάσεις που αυτός παρουσιάζει σε διεθνές επίπεδο,
- στον αναπτυξιακό ρόλο και στη συμβολή του σε όλες τις παραμέτρους της εθνικής οικονομίας, όπως η απασχόληση, τα εισοδήματα, η περιφερειακή ανάπτυξη, το ισοζύγιο πληρωμών, οι επιδράσεις σε άλλους κλάδους της οικονομίας κλπ.,
- στη γενικότερη στρατηγική του μάρκετινγκ, στην έρευνα και στην τμηματοποίηση της αγοράς και στις αντίστοιχες πολιτικές - τεχνικές προώθησης σε σχέση με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα κίνητρα και τις επιλογές των επισκεπτών.

Το οικονομικό κόστος του τουρισμού που προκύπτει προκειμένου να παραχθεί και να προσφερθεί ένα προϊόν, μια συγκεκριμένη υπηρεσία ή εμπειρία στους επισκέπτες της, αποτελείται από το ιδιωτικό και το κοινωνικό κόστος. Το ιδιωτικό κόστος φέρουν οι επισκέπτες, κάνοντας χρήση των προϊόντων και των υπηρεσιών (τουριστική δαπάνη) και αποτελεί την πρόσοδο των τουριστικών επιχειρήσεων, ενώ το κοινωνικό κόστος της τουριστικής ανάπτυξης φέρουν οι τοπικές κοινωνίες, ασχέτως αν αποζημιώνονται πλήρως, μερικώς ή και καθόλου γι' αυτό (Κομίλης και Βαγιονής, 1999: 123).

Η λειτουργία του τουρισμού συνδέεται, άμεσα ή έμμεσα, με τους περισσότερους από τους υπόλοιπους παραγωγικούς κλάδους ή τις δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών μιας οικονομίας. Σε επίπεδο προορισμών, διευρύνει την παραγωγική τους βάση, επηρεάζει την ανάπτυξη των υπόλοιπων τομέων της τοπικής οικονομίας και μπορεί να συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής σε τρία επίπεδα: στη δημιουργία εισοδημάτων, θέσεων απασχόλησης και φορολογικών εσόδων (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 21).

Οι υπόλοιποι οικονομικοί κλάδοι της περιοχής αναπτύσσονται καθώς εκμεταλλεύονται τις υφιστάμενες τεχνικές υποδομές, τα δίκτυα εξυπηρέτησης, την πληθυσμιακή αύξηση και τους διαθέσιμους οικονομικούς πόρους που αναπτύσσονται εξ αιτίας της αύξησης των δραστηριοτήτων και των υπηρεσιών του τουρισμού (Gartner, 1996: 95).

Αναλυτικότερα, οι διαδικασίες παραγωγής, προώθησης, διανομής και κατανάλωσης του τουριστικού προϊόντος επηρεάζουν άμεσα, ως προς τον όγκο των εκροών και το ύψος των εσόδων τους, τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τουριστικό τομέα (επιχειρήσεις διαμονής, διατροφής, ψυχαγωγίας, μετακίνησης και άλλων γενικών και εξειδικευμένων υπηρεσιών) και έμμεσα την πλειοψηφία των υπόλοιπων επιχειρήσεων - παραγωγικών κλάδων του πρωτογενούς, δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα της τοπικής ή εθνικής οικονομίας (Σχήμα 1.1).

ΣΧΗΜΑ 1.1: ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥΣ ΤΟΜΕΙΣ

Πηγή: European Commission (2003b). Αναφορά σε World Travel and Tourism Council, 2001.

Η σχέση του τουρισμού με τους άλλους παραγωγικούς τομείς, προκαλεί σ' αυτούς οφέλη και κόστη, δημιουργώντας παράλληλα άμεσες και έμμεσες επιδράσεις στο σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων μιας οικονομίας (Βαρβαρέσος, 1997: 194):

- οι άμεσες επιδράσεις σχετίζονται με το γεγονός ότι ο τουρισμός επηρεάζει τις συναλλαγματικές εισροές και εκροές (ισοζύγιο πληρωμών), αντιπροσωπεύει ένα σημαντικό τμήμα της συνολικής κατανάλωσης, προκαλεί πληθώρα άμεσων και έμμεσων παραγωγικών δραστηριοτήτων και δημιουργεί θέσεις απασχόλησης, και
- οι έμμεσες επιδράσεις συνοψίζονται στα παράγωγα αποτελέσματα της τουριστικής ζήτησης και στα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα του τουρισμού σε σχέση με το εισόδημα, την απασχόληση, τις δαπάνες, τις συναλλαγές κλπ.

Όσον αφορά την έννοια της τουριστικής ανάπτυξης, ο Gartner (1996: 31, 49) θεωρεί ότι είναι δύσκολο να οριστεί. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η ανάπτυξη μπορεί να θεωρηθεί είτε ως μια κατάσταση (σε σχέση με την ήδη υπάρχουσα), είτε ως μια εξελικτική διαδικασία σταδίων που μπορούν να διερευνηθούν και περιλαμβάνει αισθητή οικονομική, υλική και κοινωνική ανάπτυξη, καταλήγει ότι η σωστή τουριστική ανάπτυξη πρέπει να ορίζεται ως μια διαδικασία αύξησης της ποιότητας ζωής των επισκεπτών και των κοινοτήτων υποδοχής τους. Το πρόβλημα όμως είναι ο καθορισμός μιας αντικειμενικά μετρήσιμης μονάδας της έννοιας της ποιότητας ζωής.

Η έννοια της τουριστικής ανάπτυξης, εξεταζόμενη ως διαδικασία, αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο εκδηλώνονται, πραγματοποιούνται και αλληλοεπηρεάζονται οι βασικοί παράγοντες της προσφοράς και της ζήτησης, τα μέσα και οι πολιτικές των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων μέσα σε ένα γενικότερο πλαίσιο ανάπτυξης και οι άλλες οικονομικές δραστηριότητες στο χώρο και το χρόνο. Εξεταζόμενη ως κατάσταση πραγμάτων, η τουριστική ανάπτυξη προκύπτει ως το σχεδιασμένο ή μη αποτέλεσμα, της αλληλεπίδρασης των ίδιων των παραγόντων της αγοράς και της παρέμβασης των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων (Pearce 1981/1989, από την Μπριασούλη, 2000).

Η ταχύτατη αύξηση του πληθυσμού στις περισσότερες από τις αναπτυσσόμενες χώρες, που συνήθως είναι νεαρής ηλικίας, αυξάνει τις πιέσεις που δεν έχουν μόνο οικονομικές, αλλά και κοινωνικές συνέπειες για τις κυβερνήσεις. Για τους λόγους αυτούς, πολλές από αυτές τις χώρες αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν τον τουρισμό ως μέσο της αναπτυξιακής τους προσπάθειας. Εφαρμόζουν πολιτικές, οργανώνουν και σχεδιάζουν την τουριστική ανάπτυξη προκειμένου να εξασφαλιστεί ο έλεγχος, η εκμετάλλευση των πλεονεκτημάτων και η ελαχιστοποίηση των μειονεκτημάτων της άσκησης τουριστικών δραστηριοτήτων. Αναλυτικότερα, βασικότεροι λόγοι που αιτιολογούν γιατί ο τουρισμός

αντιμετωπίζεται κατ' αυτόν τον τρόπο, είναι (Lickorish και Jenkins, 2004: 318-321):

- οι συναλλαγματικές εισροές έχουν εξαιρετική σημασία για τις αναπτυσσόμενες χώρες, καθώς είναι απαραίτητες για την απόκτηση κεφαλαιουχικών αγαθών, τεχνογνωσίας και δεξιοτήτων για την υποστήριξη της αναπτυξιακής προσπάθειάς τους. Βέβαια, μέρος των εσόδων αυτών διαρρέει στο εξωτερικό για την εισαγωγή αγαθών και υπηρεσιών εξυπηρέτησης της ζήτησης, αλλά αυτό δεν ανατρέπει τα οικονομικά οφέλη της χώρας από τον τουρισμό,
- ως εξαγωγική δραστηριότητα, ο τουρισμός πλεονεκτεί έναντι άλλων κλάδων, καθώς δεν επιβαρύνεται με δασμούς, περιορισμούς στις τιμές και επιπλέον όλο και περισσότερες χώρες αίρουν τα πολιτικά και οικονομικά εμπόδια μετακίνησης των πολιτών τους για τουριστικούς λόγους. Το ειδικότερο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα όμως των χωρών υποδοχής καθορίζεται από το ύψος των τιμών, τη σχέση τιμής – ποιότητας υπηρεσιών και της ασφάλειας των επισκεπτών,
- ως δραστηριότητα έντασης εργασίας και παροχής υπηρεσιών τείνει να δημιουργεί περισσότερες θέσεις εργασίας ανά επενδυτική μονάδα απ' ότι άλλες οικονομικές δραστηριότητες και βάσει της αντίληψης ότι, στα πρώτα στάδια ανάπτυξης του τουρισμού οι απαιτήσεις σε εξειδικευμένο προσωπικό είναι μικρότερες, το κόστος δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας είναι χαμηλό. Στη συνέχεια ωστόσο, πρέπει να προωθείται η δημιουργία καταρτισμένων ομάδων εργατικού δυναμικού,
- πολλές αναπτυσσόμενες χώρες προσελκύουν επισκέπτες λόγω της ποιότητας των περιβαλλοντικών πόρων τους, όπως το κλίμα, οι ακτές και τα τοπία γεγονός που μειώνει το κόστος επίσκεψής τους. Στην πορεία, το κόστος αυτό αυξάνεται καθώς αυξάνεται και το πλήθος των επισκεπτών, ενώ η υπερβολική χρήση των πόρων συχνά προκαλεί περιβαλλοντικά, κοινωνικά και πολιτισμικά προβλήματα,
- χώρες που προβάλουν την τοπική παράδοση και τον πολιτισμό τους και επιλέγουν τοπικά αντί των διεθνών προτύπων τουριστικής ανάπτυξης, εκμεταλλεύονται τη διαθεσιμότητα και του χαμηλού κόστους εργατικού τους δυναμικού, πολλές φορές ως υποκατάστατο της έλλειψης κεφαλαίων. Επειδή όμως, οι επισκέπτες κάνοντας επιλογές δεν αποδέχονται πάντα υπηρεσίες υψηλής μεν ποιότητας με βάση τοπικά κριτήρια, αλλά χαμηλής σε σχέση με τα διεθνή, η χρήση προηγμένης τεχνολογίας στο μέλλον είναι απαραίτητο να λαμβάνεται υπόψη στον τουριστικό σχεδιασμό.

Για την οικονομική προσέγγιση του τουρισμού απαιτούνται, η ακριβής και σε βάθος γνώση των μηχανισμών, των επιρροών και των αλληλεξαρτήσεων που τον διέπουν, η

ανάπτυξη εξειδικευμένων οργανωτικών και διοικητικών δομών καθώς και η αξιόπιστη οικονομική τους ανάλυση. Η αξιοποίησή τους στη συνέχεια από τα κέντρα λήψης αποφάσεων μπορεί να συμβάλει στην άσκηση τουριστικής πολιτικής στην οργάνωση, στο σχεδιασμό και την υλοποίηση προγραμμάτων και δράσεων τουριστικής ανάπτυξης σε διεθνές, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο (Βαρβαρέσος, 1999: 18).

1.2.2. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ - ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Το θεματικό εύρος των κλάδων, των φορέων, των παραγωγικών δυνάμεων και των υπηρεσιών που συνδυασμένα ή αυτόνομα διαμορφώνουν το πλαίσιο δράσης του τουριστικού τομέα και σχετίζονται με την οργάνωση, την επέκταση και τον έλεγχο της τουριστικής ανάπτυξης, δημιουργούν πλήθος δυναμικών παραγωγικών και κοινωνικών σχέσεων και αλληλεπιδράσεων που επισημαίνουν τα ιδιαίτερα και ποικίλα κοινωνικά χαρακτηριστικά του τουριστικού φαινομένου. Η κοινωνική διάσταση του τουρισμού καταγράφεται τόσο στην ιδιαίτερη θέση που κατέχει στη χρήση του ελεύθερου χρόνου, όσο και στις επιδράσεις που ασκεί σε όλα τα πεδία της τοπικής κοινωνικής δομής (απασχόληση, ήθη, καταναλωτικά πρότυπα, επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα κλπ.) που οδηγούν στη διαμόρφωση νέων κοινωνικών χαρακτηριστικών στις περιοχές υποδοχής επισκεπτών. Παράλληλα, η κοινωνική διάσταση ενισχύεται από την πολιτισμική δυναμική που χαρακτηρίζει την επαφή και την επικοινωνία μεταξύ των επισκεπτών και των κατοίκων των τουριστικών περιοχών, η οποία με τη σειρά της οδηγεί σε αλλαγές και προσαρμογές των υλικών και άυλων στοιχείων του τοπικού πολιτισμού, ως αποτέλεσμα της ανταπόκρισης της τοπικής κοινωνίας στα κοινωνικά και καταναλωτικά πρότυπα των επισκεπτών (Τσάρτας, 1996: 46-47).

Η κοινωνική-πολιτισμική διάσταση σχετίζεται άμεσα με την οικονομική διάσταση του τουρισμού και στη γενικότερη μορφή της, αφορά τις διαδικασίες και τα χαρακτηριστικά της αλληλεπίδρασης των διαφορετικών τύπων επικοινωνίας και των ανταλλαγών που ενεργοποιούνται κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, μεταξύ διάφορων κοινωνικών ομάδων (επισκέπτες, ντόπιοι) με διαφορετικά κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά (Βαρβαρέσος, 1998: 225-226).

Η εν λόγω διάσταση εκφράζεται μέσω των συνολικών στοιχείων που συνθέτουν το εσωτερικό κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον ενός προορισμού και εκδηλώνεται μέσω δραστηριοτήτων (επισκέψεις πολιτιστικών χώρων, μνημείων, συμμετοχή σε τοπικές εκδηλώσεις), σχημάτων συμπεριφοράς (πρότυπα κατανάλωσης, αντιλήψεις αξίες,) ή εθίμων και τρόπου ζωής που συνεπάγονται διάφορες μορφές επικοινωνίας

μεταξύ επισκεπτών και τοπικού πληθυσμού (Κομίλης και Βαγιονής, 1999: 14).

Σε *μακρο-επίπεδο*, ο τουρισμός αναλύεται από την άποψη των ποσοτικών και ποιοτικών αλλαγών στα σχήματα συλλογικών κοινωνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων του πληθυσμού, οι οποίες αφορούν στα σχήματα αναψυχής – τουρισμού των κατοίκων των περιοχών υποδοχής και τους παράγοντες που τα διαμορφώνουν και στις επιδράσεις της συμπεριφοράς των επισκεπτών στους ντόπιους. Οι *μικρο-κοινωνιολογικές* απόψεις, αφορούν ομάδες ή τοπικές κοινωνίες και αναφέρονται στις κοινωνικές αλλαγές και επιπτώσεις, ως αποτέλεσμα διάφορων μορφών επικοινωνίας μεταξύ επισκεπτών και ντόπιων και στις αλλαγές στην κοινωνική δομή μιας κοινότητας, ως αποτέλεσμα των προηγούμενων επιπτώσεων, αλλά και των επιπτώσεων που επιφέρουν οι αλλαγές στην οικονομική και φυσική της δομή (Κομίλης, 1992).

Το αποτέλεσμα της επικοινωνίας μεταξύ επισκεπτών και ντόπιων επηρεάζεται από δύο παραμέτρους: α) τα δεδομένα οργανωτικά χαρακτηριστικά του τουριστικού ταξιδιού που ορίζουν το σταθερό πλαίσιο στο οποίο αυτό ενεργοποιείται, και β) τη δυναμική διάσταση που μπορεί να αποκτήσει η συνάντηση επισκεπτών και τοπικών κατοίκων με όλα τα στοιχεία της διαφορετικότητας που την χαρακτηρίζουν (Τσάρτας κ.ά., 1999).

Η δυναμικότητα της δεύτερης παραμέτρου αποτελεί τον αστάθμητο παράγοντα της έκβασης αυτής της επικοινωνιακής διαδικασίας που οδηγεί κατά περίπτωση άλλοτε σε θετικά και άλλοτε σε αρνητικά αποτελέσματα. Η διάβρωση των παραδόσεων θεωρείται ότι συνιστά μια αρνητική εξέλιξη, ενώ η πολιτισμική πολυμορφία θετική. Η διαφύλαξη της παράδοσης και η ενίσχυση της πολιτισμικής πολυμορφίας επιτυγχάνονται μέσω του εθνικού αυτο-προσδιορισμού των προορισμών (Burton, 1991/1995: 124).

Οι κοινωνικές-πολιτιστικές αλλαγές που αποδίδονται στον τουρισμό ταξινομούνται σε:

- *αλλαγές στη δομή και τις αξίες της κοινωνίας*, που σχετίζονται με τη δημιουργία νέων οικονομικών ή πολιτικών θεσμών για τον έλεγχο του τουρισμού και την υιοθέτηση από μέρος των ντόπιων αξιών και συμπεριφορών των επισκεπτών, και
- *αλλαγές στις καλλιτεχνικές, θρησκευτικές και παραδοσιακές πρακτικές*, που σχετίζονται με την υλική τέχνη, όπως η εμπορευματοποίηση αντικειμένων λαϊκής τέχνης, και την μη υλική τέχνη όπως παραδοσιακές γιορτές, ήθη, έθιμα ή γεγονότα (Δέφνερ, 2002: 177 · Burton, 1991/1995: 122).

Οι αλλαγές αυτές δεν είναι μονοσήμαντες αλλά έχουν διττή κατεύθυνση με την έννοια ότι δεν περιορίζονται μόνο στις περιοχές υποδοχής επισκεπτών, αλλά ταυτόχρονα εντοπίζονται στις προσωπικές αξίες των επισκεπτών και στα πολιτιστικά και κοινωνικά μοντέλα που έχουν υιοθετήσει και προκαλούνται από την επαφή τους με διαφορετικούς

πολιτισμούς, συμπεριφορές και αξίες του παρελθόντος (Βαρβαρέσος, 1998: 226).

Οι επισκέπτες μιας περιοχής, πέρα από την αγοραστική τους δύναμη, φέρουν μαζί τους τη δική τους κουλτούρα και έναν διαφορετικό τρόπο συμπεριφοράς που μπορεί να επηρεάσει τις τοπικές κοινωνικές συνήθειες, διαφοροποιώντας ή και ανατρέποντας τα παραδοσιακά κοινωνικά πρότυπα. Σε πολλές περιπτώσεις η μειωμένη ευαισθησία των επισκεπτών απέναντι στα τοπικά έθιμα, τις παραδόσεις και τον τρόπο ζωής, προκαλούν την αντίδραση των μόνιμων κατοίκων, η οποία μπορεί να έχει διττό χαρακτήρα: είτε την απόρριψη, την κοινωνική ένταση και την ξενοφοβία, είτε την αντιγραφή του τρόπου ζωής, της εμφάνισης και της συμπεριφοράς τους, δημιουργώντας το φαινόμενο της κοινωνικής επίδειξης (Lickorish και Jenkins, 2004: 121-126).

Ωστόσο, η οργάνωση του τουρισμού, μπορεί να επηρεάσει θετικά την επαφή μεταξύ επισκεπτών και ντόπιων, να ενθαρρύνει τις πολιτιστικές ανταλλαγές, να οδηγήσει σε φιλική και υπεύθυνη στάση και να ενισχύσει τους δεσμούς μεταξύ των χωρών.

1.2.3. Η ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η έννοια του περιβάλλοντος αναφέρεται τόσο στο φυσικό όσο και στο δομημένο περιβάλλον. Το φυσικό περιβάλλον περιλαμβάνει τους φυσικούς πόρους μιας περιοχής, όπως το κλίμα, οι υδάτινες ζώνες, το φυσικό ανάγλυφο, η χλωρίδα, η πανίδα κ.ά. και το δομημένο, όπως τα κτίρια και οι κατασκευές που έχει προσθέσει ο άνθρωπος στη φύση. Σε όλες όμως τις συγκροτημένες περιβαλλοντικές αναλύσεις, η έννοια διευρύνεται ακόμα περισσότερο περιλαμβάνοντας τους κοινωνικο-οικονομικούς και πολιτισμικούς πόρους των κοινοτήτων (Middleton και Hawkins, 2004: 453), ο διαχωρισμός των οποίων στην πράξη, αφενός είναι δύσκολος και αφετέρου μη επιθυμητός (Lickorish και Jenkins, 2004: 136). Η περιβαλλοντική άρα, διάσταση του τουρισμού αναφέρεται στις διαδικασίες δημιουργίας, χρήσης και διαχείρισης των φυσικών και πολιτισμικών-ανθρωπογενών πόρων που σε συνδυασμό με τις ανθρώπινες κοινωνίες αποτελούν τη βάση ανάπτυξής του (Doswell, 1997: 126).

Οι τουριστικοί πόροι είναι στην πλειοψηφία τους φυσικοί-οικολογικοί και πολλές από τις δραστηριότητες του τουρισμού, για να πραγματοποιηθούν, απαιτούν την ύπαρξη μεγάλου μέρους αυτών των πόρων, τα χαρακτηριστικά των οποίων ποικίλουν σε σχέση με την ικανότητα προσαρμογής σε διάφορης έντασης και τύπους τουριστικής χρήσης. Οι συνθήκες και τα χαρακτηριστικά όμως αυτών των πόρων οριοθετούν πολλές από τις δυνατότητες, τους περιορισμούς και τους όρους του τύπου τουριστικής ανάπτυξης που επιλέγουν οι τουριστικοί προορισμοί. Αναλυτικότερα, η φυσική-οικολογική διάσταση

του τουρισμού εκφράζεται (Κομίλης και Βαγιονής, 1999: 15):

- μέσω τουριστικών δραστηριοτήτων αναψυχής με οικολογικό προσανατολισμό ή δραστηριοτήτων συμβατών με τις οικολογικές αρχές της ανάπτυξης,
- μέσω δραστηριοτήτων με βασικό χαρακτηριστικό την κατανάλωση τέτοιων πόρων
- μέσω μιας σειράς πόρων που συνθέτουν τοπία ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και διάφορου βαθμού έλξης για τους επισκέπτες.

Σε *μακρο-επίπεδο*, η ανάλυση αφορά αλλαγές στα συνολικά μεγέθη της φυσικής δομής, όπως το οικιστικό δίκτυο, η γεωργική γη, οι προστατευόμενες περιοχές, ενώ σε *μικρο-επίπεδο*, οι απόψεις αναφέρονται σε συγκεκριμένες αλλαγές στις χρήσεις γης, τα δίκτυα υποδομών, το φυσικό ή δομημένο περιβάλλον και το μικροκλίμα των προορισμών και το επίκεντρο των αναλύσεων είναι ο τρόπος χρήσης του φυσικού χώρου, ως προϊόν κατανάλωσης από τους επισκέπτες, και τρόπος ένταξης των τουριστικών υποδομών στη φυσική δομή μιας περιοχής (Κομίλης, 1992).

Η χρήση των φυσικών πόρων από τον τουρισμό μπορεί να προκαλέσει την ποιοτική τους υποβάθμιση ή ακόμα και την καταστροφή τους, ενώ παράλληλα είναι δυνατόν να τους προστατεύσει και να τους βελτιώσει. Το τελικό αποτέλεσμα εξαρτάται από το πρότυπο του τουρισμού, την αποτελεσματικότητα του τουριστικού σχεδιασμού, την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση επισκεπτών και κατοίκων και από την εφαρμογή ή μη, προληπτικών και διορθωτικών δράσεων (Gartner, 1996: 136 · Doswell, 2002: 152).

Ο τουρισμός όμως, αποτελεί από τη φύση του ένα πολυδιάστατο φαινόμενο το οποίο βρίσκεται σε μια κατάσταση συνεχούς και μόνιμης σχέσης αλληλεξάρτησης και αλληλοδότησης όχι μόνο με το φυσικό αλλά και με το οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Η δυναμική αυτή σχέση μεταξύ περιβάλλοντος και τουρισμού αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη σημασία, κυρίως λόγω (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 139): της εμφάνισης νέων προορισμών που αυξάνουν τον ανταγωνισμό προσφέροντας ένα σχετικά ανέπαφο περιβάλλον ως τουριστικό προϊόν, και του αυξανόμενου ενδιαφέροντος του ανθρώπου για τη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος (ως προϋπόθεση βελτίωσης της ποιότητας ζωής) τόσο στον τόπο διαμονής όσο και στον προορισμό. Η συνεχώς αυξανόμενη περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση της τουριστικής ζήτησης αποτελεί καθοριστικό προσδιοριστικό παράγοντα επιλογής των προορισμών που στηρίζονται στην ποιότητα της τουριστικής προσφοράς (καταλύματα, υπηρεσίες) και στην ποιότητα των περιβαλλοντικών πόρων (ΥΠΕΧΩΔΕ, 1995).

Η ελκυστικότητα μιας περιοχής εξαρτάται από την ποιότητα του τοπίου της σε συνδυασμό με άλλα στοιχεία όπως, οι αξίες, τα ήθη και έθιμα, οι συμπεριφορές, η

ιστορία, η τέχνη, η αρχιτεκτονική, τα μνημεία, ιστορικοί και παραδοσιακοί οικισμοί με ιδιαίτερη πολιτισμική αξία κλπ., τα οποία διαμορφώνουν και προσδιορίζουν την ταυτότητα και τη μοναδικότητά της. Μεγάλο μέρος των στοιχείων αυτών αποτελεί το δομημένο περιβάλλον της περιοχής που συμπληρώνεται από τις τεχνικές υποδομές εξυπηρέτησης κατοίκων και επισκεπτών και την οικιστική της ανάπτυξη.

Ενδιαφέροντα ζητήματα της περιβαλλοντικής διάστασης του τουρισμού, τα οποία συνδέονται με την ορθολογική διαχείριση των περιβαλλοντικών πόρων και την προστασία τους από την απρογραμματίστη τουριστική ανάπτυξη, αποτελούν (Τσάρτας, 1996: 70-72): α) η σύνδεση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του τουρισμού με τη φέρουσα ικανότητα τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής, β) η διαμόρφωση τεχνικών και μεθόδων διαχείρισης των φυσικών πόρων, γ) η συσχέτιση των ειδικών κινήτρων των επισκεπτών με ήπιους τύπους τουριστικής ανάπτυξης που ταιριάζουν στη δομή και τα χαρακτηριστικά της περιοχής, και δ) η ανάπτυξη ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Τα παραπάνω, αμβλύνουν τις εντάσεις που δημιουργεί η υπερβολική χρήση των τοπικών πόρων από το μαζικό τουρισμό και διασφαλίζουν την προοπτική αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης των τουριστικών προορισμών.

Η περιβαλλοντική διάσταση του τουρισμού αποτελεί κεντρικό ζήτημα πολιτικής: πρώτον: από την πλευρά της τουριστικής ανάπτυξης, αφού το περιβάλλον συχνά αποτελεί βάση και προϋπόθεση για την ενίσχυση και την συνέχισή της, και δεύτερον: από την πλευρά της προστασίας του περιβάλλοντος, για λόγους εθνικούς, ιστορικούς, κοινωνικούς και ποιότητας ζωής (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 163).

Η ισορροπία μεταξύ ποιότητας του περιβάλλοντος και τουριστικής δραστηριότητας δεν είναι ποτέ στατική, καθώς επηρεάζεται από τη συμπεριφορά επισκεπτών, επιχειρήσεων και κατοίκων, τις πολιτικές και τις αποφάσεις διαχείρισης και από τις επιστημονικές ή τεχνολογικές εξελίξεις μέτρησης και αξιολόγησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων (Middleton και Hawkins, 2004: 16). Γενικότερα, το προϊόν του τουρισμού στηρίζεται κυρίως στην ποιότητα του περιβάλλοντος (φυσικό, πολιτισμικό, κοινωνικό) και αν δεν υπάρξει ορθολογική διαχείριση, ο τομέας κινδυνεύει να επιδεινώσει ή ακόμα και να καταναλώσει τη δική του βάση πόρων παραγωγής εσόδων και να καταστεί οικονομικά και κοινωνικά μη βιώσιμος (EC, 2003a). Η Βιωσιμότητα, στο πλαίσιο της θεωρίας των συστημάτων, προσεγγίζεται ως μία διαρκής διαδικασία ελεγχόμενης μεγιστοποίησης και ισόρροπης ρύθμισης όλων των βασικών στοιχείων ενός αναπτυξιακού συστήματος (οικονομικά, κοινωνικά, περιβαλλοντικά), χωρίς κάποιο από αυτά να απορυθμίζεται ή να αναπτύσσεται σε βάρος των άλλων (Κομίλης και Βαγιονής, 1999: 15).

Η υπερβολική και μη σχεδιασμένη τουριστική ανάπτυξη, η προτίμηση στον τουρισμό μεγάλης κλίμακας (μαζικός τουρισμός) και η αλόγιστη χρήση των περιβαλλοντικών πόρων των τουριστικών περιοχών, ιδιαίτερα εκείνων που είναι ευάλωτες στην υπέρμετρη χρήση όπως μικρά νησιά, προστατευόμενες περιοχές, παράκτιες, αγροτικές ή ορεινές ζώνες με ευαίσθητους φυσικούς πόρους κλπ., αποτελούν τη βασικότερη αιτία περιβαλλοντικής τους υποβάθμισης. Από την άποψη αυτή, είναι εξαιρετικά σημαντικός ο καθορισμός της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής (Lickorish και Jenkins, 2004: 144). Η εκτίμησή της διευκολύνει στη διαμόρφωση της πολιτικής χωροταξικής οργάνωσης του τουρισμού και ανάλογα με την περίπτωση μπορεί να αφορά διαφορετικές χωρικές κλίμακες, όπως: τη χωρητικότητα των ακτών με βάση τα φυσικά χαρακτηριστικά τους (μήκος, πλάτος), τη μέγιστη χωρητικότητα μιας περιοχής σε αριθμό επισκεπτών ή ανωδομών κατ' αναλογία με τον τοπικό πληθυσμό ή τις υποδομές και τη χωρητικότητα μιας ευρύτερης περιοχής ή χώρας με σκοπό τον καθορισμό των στόχων της πολιτικής χωροταξικής οργάνωσης του τουρισμού με βάση τα χρησιμοποιούμενα πρότυπα (Αγγελίδης, 1991: 113 · Coccossis και Papprairis, 1993).

1.2.4. Η ΧΩΡΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η οικονομική, η κοινωνική-πολιτισμική και η περιβαλλοντική διάσταση του τουρισμού, στα πλαίσια της γεωγραφικής προσέγγισής του, ερμηνεύονται και ταυτόχρονα οριοθετούνται από την έννοια των χωρικών ενότητων οι οποίες αποτελούν τη βάση ενεργοποίησης των μετακινήσεων των επισκεπτών. Το τρίπτυχο Ταξίδι – Διαμονή – Αναψυχή, συνθέτει τον βασικό κορμό της τουριστικής δραστηριότητας και απεικονίζει τις συγκεντρώσεις ή τη διασπορά των τουριστικών ροών από το κέντρο προς τις περιφερειακές χωρικές ενότητες, τις τουριστικές περιοχές (Βαρβαρέσος, 1999: 21).

Σύμφωνα με τους Κοκκώση και Τσάρτα (2001: 70), 'τουριστική περιοχή θεωρείται οποιαδήποτε διοικητικά ή γεωγραφικά προσδιορισμένη χωρική ενότητα, ή μέρος της, βασικό χαρακτηριστικό της οποίας είναι η σημαντική ανάπτυξη του τουρισμού σε όλα τα πεδία της τοπικής κοινωνικής και παραγωγικής δομής (περιβάλλον, οικονομία, κοινωνία, πολιτισμός)'. Βάσει των προσεγγίσεων αυτών, αυτοτελείς χωρικές ενότητες-τουριστικούς προορισμούς μετακίνησης και διαμονής επισκεπτών, αποτελούν μια χώρα, μια περιφέρεια, ένας νομός, ένας δήμος, μια πόλη, ένα τμήμα τους ακόμα και ένα ολοκληρωμένο θέρετρο που προσφέρει στους επισκέπτες μια ολοκληρωμένη εμπειρία (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 70 · Βαρβαρέσος, 1999: 23 · Doswell, 1997: 66).

Εξεταζόμενο από γεωγραφική άποψη, το τουριστικό σύστημα στην απλούστερη μορφή του, αποτελείται από τρία χωρικά στοιχεία (Burton, 1991/1995):

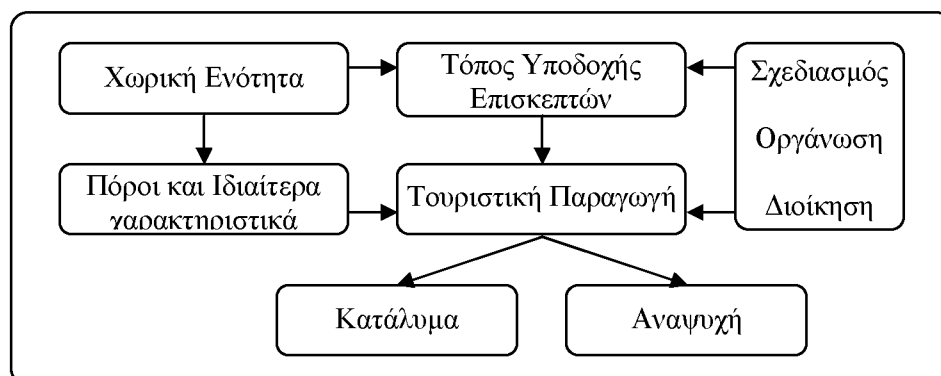
- την περιοχή μόνιμης κατοικίας - προέλευσης των επισκεπτών,
- τον τουριστικό προορισμό που επέλεξαν να ταξιδέψουν, και
- τις μετακινήσεις - διαδρομές των επισκεπτών μεταξύ των δύο αυτών περιοχών.

Οι σημαντικότερες χωρικές παράμετροι του τουριστικού φαινομένου, αναφέρονται στις παρακάτω ιδιότητες (Κομίλης και Βαγιονής, 1999: 15):

- τη θέση εγκατάστασης, πρόκειται για τις χωρικές ενότητες – τουριστικές περιοχές στις οποίες αναπτύσσονται οι τουριστικές δραστηριότητες,
- την κίνηση, αναφέρεται στη μετακίνηση των επισκεπτών από τον τόπο της μόνιμης κατοικίας τους στον προορισμό διαμέσου του τουριστικού χώρου ή τοπίου, και
- το χρόνο, με την έννοια της περιόδου (εποχή) κατά την οποία εκδηλώνεται το ταξίδι ως αποτέλεσμα των ιδιαίτερων συνθηκών των τουριστικών πόρων (π.χ. κλίμα, τουριστικοί πόροι) και της διάρκειας της τουριστικής δραστηριότητας.

Η χωρική διάσταση του τουριστικού συστήματος, με βάση την ανάλυση των βασικών παραμέτρων της προσφοράς και της ζήτησης, διακρίνει τη χωρική ενότητα–τουριστική περιοχή σε ένα χώρο μετακίνησης (τόπος υποδοχής επισκεπτών) και ένα χώρο διαμονής (κατάλυμα, αναψυχή) οι οποίοι μπορούν να λειτουργήσουν συμπληρωματικά ή και ανταγωνιστικά (Σχήμα 1.2) και απαιτούν ένα οργανωτικό και διοικητικό πλαίσιο που αποτελείται από τους φυσικούς και ανθρωπογενείς πόρους, τους εμπλεκόμενους φορείς όλων των επιπέδων και τις δραστηριότητες αναψυχής (Βαρβαρέσος, 1999: 23).

ΣΧΗΜΑ 1.2: ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟ – ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟ

Πηγή: Βαρβαρέσος (1999).

Οι φορείς που δραστηριοποιούνται και εμπλέκονται στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σχετικά με τη διαχείριση του τουρισμού στον προορισμό ομαδοποιούνται σε τέσσερις

ανομοιογενείς ομάδες, συχνά με διαφορετικές απόψεις, συμπεριφορές και επιδιώξεις (Middleton και Hawkins, 2004: 180-181): α) τον τοπικό πληθυσμό, που ενδιαφέρεται κυρίως για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής του, β) τις εκλεγμένες ή διορισμένες τοπικές και περιφερειακές αρχές, που είναι αρμόδιες για την επίτευξη των γενικών και ειδικών στόχων και τη διαχείριση του προορισμού, γ) τις επιχειρήσεις, που προσφέρουν στους επισκέπτες υπηρεσίες και προϊόντα, και δ) τους επισκέπτες, οι οποίοι αποτελούν μια ομάδα συγκεκριμένων τμημάτων της αγοράς.

Με κριτήριο τα γεω-μορφολογικά ή τα κυρίαρχα ελκτικά χαρακτηριστικά των πόρων τους, οι τουριστικοί προορισμοί χαρακτηρίζονται ως παράκτιοι, αστικοί, ορεινοί ή αγροτικοί. Τη γενικότερη έννοιά τους περιγράφουν δύο άμεσα αλληλοεξαρτώμενα στοιχεία: η εσωτερική τους πραγματικότητα που διέπεται από ένα δεδομένο και συνεπές σύστημα αρμοδίων φορέων που συνεργάζονται και λαμβάνουν από κοινού αποφάσεις, και η εξωτερική τους πραγματικότητα που βασίζεται στην εικόνα και την αντίληψη που έχουν γι' αυτόν οι επισκέπτες (EC, 2000a και 2000b). Η εικόνα ενός προορισμού είναι ο τρόπος με τον οποίο αυτοπροβάλλεται και ο τρόπος που τον βλέπουν οι αγορές μέσω των συνειρμών που δημιουργεί, της ταυτότητάς του και του τι πιστεύουν οι άνθρωποι γι' αυτόν. Η εικόνα του προορισμού δημιουργείται με την πάροδο του χρόνου μέσω κοινωνικοοικονομικών, πολιτισμικών και ιστορικών επιδράσεων σε συνδυασμό με την εφαρμογή προωθητικών πολιτικών και τον κατάλληλο σχεδιασμό, είναι διαφορετική από τη μια αγορά στην άλλη και επηρεάζεται από την πολιτική, τις σύγχρονες εξελίξεις και τις διεθνείς σχέσεις (Doswell, 2002: 67 * Middleton και Hawkins, 2004: 154-5).

Η σημασία του προορισμού στη διαδικασία διαμόρφωσης της εμπειρίας των επισκεπτών ή της ανάπτυξης τουριστικών δραστηριοτήτων τονίζεται επιπλέον και από τα παρακάτω γενικά σημεία (Κομίλης και Βαγιονής, 1999: 16):

- ο προορισμός συνιστά το βασικό συνδετικό κρίκο του τουριστικού προϊόντος αφού η παραγωγή και η κατανάλωσή του είναι χωρικά αδιαχώριστα,
- στην τουριστική εμπειρία εμπεριέχεται μια δυαδική σχέση δύο στοιχείων που λειτουργούν ανεξάρτητα και συμπληρωματικά: του καθημερινού και του ιδιαίτερου το οποίο προσδίδει ξεχωριστή ελκυστικότητα στον προορισμό, και
- η διοικητική-λειτουργική υπόσταση του προορισμού αποτελεί το κοινό πλαίσιο ανάλυσης και αξιολόγησης των διαστάσεων ή επιπτώσεων του τουρισμού.

Η βιωσιμότητα ενός προορισμού εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και από την ένταση των χωρο-χρονικών συγκεντρώσεων που χαρακτηρίζουν την τουριστική ζήτηση. Οι

χρονικές συγκεντρώσεις οφείλονται στην εποχικότητα του τουρισμού ενώ οι χωρικές συγκεντρώσεις σχετίζονται με ένα ευρύτερο πλαίσιο παραγόντων σχετικών με τις θέσεις των πόρων, τις υποδομές και τις εφαρμοζόμενες πολιτικές (Βαρβαρέσος, 1998: 46-8). Η δυνατότητα της κοινωνικοοικονομικής δομής και του περιβάλλοντος ενός προορισμού να απορροφήσει συγκεκριμένο αριθμό επισκεπτών και τον ανάλογο όγκο υποδομών εξυπηρέτησής τους, αποτελεί τη φέρουσα ικανότητα (χωρητικότητα) του προορισμού, η εκτίμηση της οποίας βοηθά σημαντικά στη διαμόρφωση της πολιτικής χωροταξικής οργάνωσης και ανάπτυξης των τουριστικών δραστηριοτήτων (Αγγελίδης, 1991: 113 · Coccossis και Papairis, 1993).

Τα σημαντικότερα ζητήματα που προκύπτουν σε σχέση με τη χωρική κατανομή της τουριστικής ανάπτυξης, σχετίζονται με τις συνυφασμένες με τον τουρισμό διαδικασίες οικονομικού μετασχηματισμού που βιώνουν οι τοπικές κοινωνίες και τις συνακόλουθες δημογραφικές, κοινωνικές, και περιβαλλοντικές συνέπειες και ιδιαίτερα με την πιθανή περιθωριοποίηση και δημογραφική αποψίλωση των εσωτερικών περιοχών σε αντίθεση με την οικονομική ανάπτυξη των παράκτιων ζωνών. Οι βασικοί προβληματισμοί στην κατεύθυνση αυτή αφορούν στον έλεγχο και την οργάνωση του χώρου, στη διαμόρφωση ομάδων κοινών συμφερόντων σε σχέση με τις χρήσεις γης, των περιβαλλοντικών και πολιτισμικών πόρων και στον τρόπο συγκρότησης των σχέσεων συνεργασίας, έναντι των επιρροών των νέων οικονομικών συμφερόντων. Απέναντι σ' αυτή την κατάσταση, οι δημόσιες διοικητικές αρχές και οι τοπικοί φορείς του ιδιωτικού τομέα, καλούνται να συμβιβάσουν τα συνήθως διαφορετικά συμφέροντα και επιδιώξεις τους προκειμένου να περιορίσουν ή να ελέγξουν τις κερδοσκοπικές ενέργειες ατόμων ή ομάδων, χάριν του δημόσιου συμφέροντος (Selwyn, 2001).

1.3. ΟΡΓΑΝΩΣΗ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΟΤΥΠΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η επέκταση του τουρισμού και η ανάδειξή του σε κύριο παράγοντα οικονομικής και περιφερειακής ανάπτυξης, επέφερε σημαντικές διαρθρωτικές μεταβολές στο κοινωνικο-οικονομικό, στο πολιτισμικό και στο φυσικό περιβάλλον αρκετών χωρών και περιοχών σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο. Το γεγονός αυτό επιβάλλει τον επαναπροσδιορισμό της πολιτικής, τη συστηματική οργάνωση, το σχεδιασμό και την ορθολογική διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης εκ μέρους όλων των εμπλεκόμενων. Το σύστημα οργάνωσης του τουρισμού είναι ιδιαίτερα σύνθετο καθώς εμπλέκονται σ' αυτό δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς - οργανισμοί αλλά και οι ίδιοι οι πολίτες όλων των χωρικών επιπέδων, οι οποίοι καλούνται μέσα από ευρείες συμμετοχικές διαδικασίες να υιοθετήσουν και να αναπτύξουν σύνθετες και συντονισμένες δράσεις που διασφαλίζουν τη μεγιστοποίηση των ωφελειών και την ελαχιστοποίηση των αρνητικών επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης (Κοκκώσης και Τσάρτας 2001: 229 · Shortt, 1994).

Όπως έχει ήδη αναφερθεί στην ανάλυση της οικονομικής διάστασης του τουρισμού, η τουριστική ανάπτυξη θεωρείται ως μια κατάσταση ή εξελικτική διαδικασία σταδίων που περιλαμβάνει αισθητή οικονομική, υλική και κοινωνική ανάπτυξη (Gartner, 1996: 31, 49), αναφέρεται στον τρόπο εκδήλωσης, πραγματοποίησης και αλληλεπίδρασης παραγόντων όπως η προσφορά και ζήτηση, τα μέσα και οι πολιτικές των φορέων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και προκύπτει ως το σχεδιασμένο ή μη αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασής τους (Pearce 1981/1989, από την Μπριασούλη, 2000).

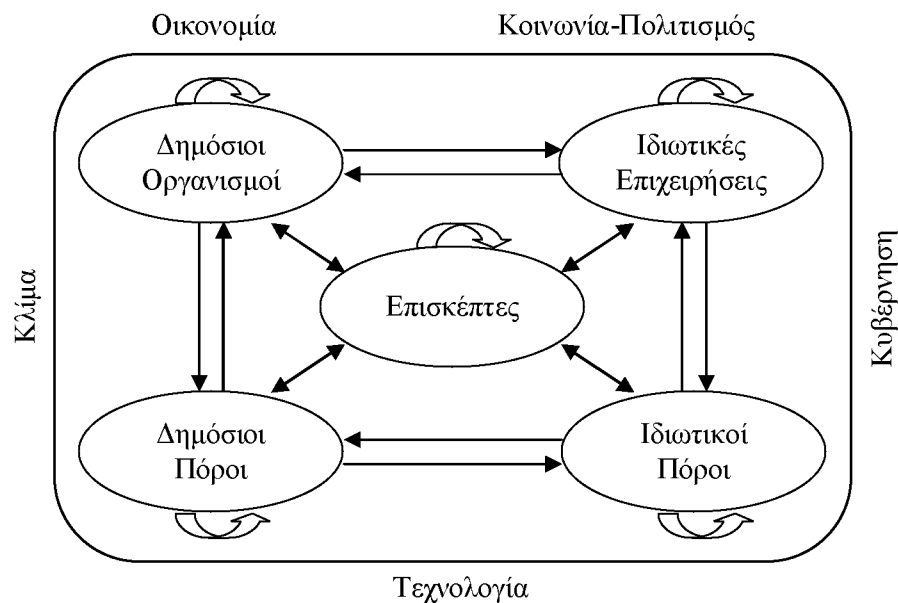
Σε κάθε στάδιο τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής, διαμορφώνονται συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, σε σχέση με την τοπική κοινωνικο-οικονομική δομή και τον τύπο των τουριστικών υποδομών και υπηρεσιών, ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης διάφορων παραγόντων που κατευθύνουν τις διαδικασίες στις τουριστικές περιοχές, τις ωθούν σε περισσότερο οργανωμένους και σύνθετους τύπους ανάπτυξης και διαφοροποιούν την πορεία ανάπτυξης από περιοχή σε περιοχή (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 36).

Οι άμεσα εμφανείς ενδείξεις της τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής είναι το πλήθος των επισκεπτών, τα αξιοθέατα, οι τουριστικές εγκαταστάσεις, οι τεχνικές υποδομές και τα δίκτυα εξυπηρέτησης. Ο τρόπος όμως με τον οποίο αναπτύσσονται διαφέρει ανά περιοχή καθώς αυτό εξαρτάται από το βαθμό συμμετοχής και τη σύνθετη διαδικασία αλληλεπίδρασης μεταξύ των δημόσιων και ιδιωτικών οργανισμών που εμπλέκονται στην αναπτυξιακή της διαδικασία. Σε κάθε περίπτωση, η πολιτική και οι ενέργειες των δημόσιων οργανισμών και το εύρος των συμμετοχικών διαδικασιών, επηρεάζουν τον

τύπο και τον τρόπο τουριστικής ανάπτυξης που θα επιλεγεί για μία περιοχή.

Σε ένα οργανωτικό πλαίσιο ανάπτυξης του τουρισμού, που είναι προσανατολισμένο στη ζήτηση περιλαμβάνονται, πέραν των επισκεπτών οι οποίοι αποτελούν το βασικό πόλο, οι δημόσιοι φορείς, οι ιδιωτικές επιχειρήσεις και οι δημόσιοι και ιδιωτικοί πόροι που κατά τον Holecek (Gartner, 1996: 232-233), συνθέτουν ένα δυναμικό σύστημα επιρροών και αλληλεξαρτήσεων, καθώς οι ενέργειες καθενός από τα επιμέρους στοιχεία του προκαλεί επιδράσεις σε όλα τα υπόλοιπα (Σχήμα 1.3).

ΣΧΗΜΑ 1.3: ΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΟΥ MICHIGAN

Πηγή: Gartner (1996), αναφορά σε Holecek, (1981).

Οι πολιτικές παρεμβάσεις και οι ενέργειες των δημόσιων αρχών για παράδειγμα, με σκοπό τη δημιουργία ειδικών τουριστικών εγκαταστάσεων σε μια δημόσια έκταση, επηρεάζει τα πρότυπα χρήσης των δημόσιων πόρων, αλλά και τον ιδιωτικό τομέα που λειτουργεί παρόμοιες εγκαταστάσεις στην περιοχή. Οι αλλαγές αυτές θα αυξήσουν μεν τις επιχειρηματικές ευκαιρίες του ιδιωτικού τομέα, αλλά από την άλλη αναμένεται αυτός να αντιμετωπίσει εντονότερο ανταγωνισμό με αποτέλεσμα να ζημιωθεί ή να επωφεληθεί από αυτόν. Η αντίδραση των ιδιωτικών επιχειρήσεων στη νέα κατάσταση θα επηρεάσει και τον τρόπο χρήσης των ιδιωτικών πόρων, όπως η γη τα κεφάλαια κλπ. Οι επισκέπτες με τη σειρά τους, επηρεάζονται και αυτοί καθώς τους προσφέρονται νέες ευκαιρίες δραστηριοτήτων και αυξάνονται η εμπειρία και ο βαθμός ικανοποίησής τους. Αλληλεπιδράσεις υπάρχουν και στο εσωτερικό καθενός από τα στοιχεία που συνθέτουν το τουριστικό σύστημα. Τυχόν αντιφατικές απόψεις των δημόσιων αρχών για τη χρήση

των δημόσιων πόρων μπορεί να ανατρέψει την οικολογική ισορροπία ολόκληρου του συστήματος, μεταξύ των επιχειρήσεων αναπτύσσονται ανταγωνιστικές ή συνεργατικές σχέσεις και η αλληλεπίδραση των επισκεπτών μπορεί να επηρεάσει την εμπειρία τους από την υπερσυγκέντρωση ή να τους καταστήσει έμμεση αιτία δημιουργίας της.

Τέλος, το τουριστικό σύστημα δέχεται επιρροές και από εξωγενείς παράγοντες που επηρεάζουν τις παραμέτρους του, όπως είναι η τεχνολογία, το κλίμα και το γενικότερο κοινωνικο-οικονομικό και πολιτισμικό περιβάλλον μέσα στο οποίο λειτουργεί.

Οι δομές οργάνωσης, άσκησης πολιτικής και διαμόρφωσης των προτύπων τουριστικής ανάπτυξης που στοχεύουν στην οργάνωση, την πληροφόρηση, την κατεύθυνση και την στήριξη των περιοχών υποδοχής και αποστολής επισκεπτών, του ιδιωτικού τομέα, αλλά και των ίδιων των επισκεπτών σχετικά με το σχεδιασμό, την ανάπτυξη, και διαχείριση του τουρισμού διακρίνονται σε τρεις τύπους οργανωτικών δομών (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 48-63 · Βαρβαρέσος, 1998: 123-179):

α) Τουριστικοί οργανισμοί: διατυπώνουν - προωθούν σύγχρονες πολιτικές οργάνωσης, ανάπτυξης ή εμπορικοποίησης του τουρισμού, δραστηριοποιούμενοι σε υπερεθνικό, εθνικό και περιφερειακό – τοπικό επίπεδο. Οι σημαντικότεροι από αυτούς είναι:

- i) σε διεθνές επίπεδο, ο ΠΟΤ (WTO), το ΠΣΤΤ (WTTC), ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD), ο ΟΗΕ, η Ευρωπαϊκή Ένωση, οι επαγγελματικοί φορείς, οι ομάδες επιστημόνων και ερευνητών που μελετούν την τουριστική ανάπτυξη,
- ii) σε εθνικό επίπεδο, τα Υπουργεία που σχετίζονται με την τουριστική ανάπτυξη, ο Εθνικός Οργανισμός Τουρισμού, οι επαγγελματικές-κλαδικές ενώσεις των τουριστικών επιχειρήσεων, τα άτομα ή εταιρείες που προωθούν την ανάπτυξη του τουρισμού, και
- iii) σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ) όλων των βαθμών και επιπέδων, οι αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές οργανώσεις και οι κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες του πληθυσμού των τουριστικών περιοχών.

β) Ταξιδιωτικά γραφεία: λειτουργούν ως αυτόνομος ενδιάμεσος φορέας διανομής των τουριστικών προϊόντων – υπηρεσιών στις χώρες προέλευσης και υποδοχής επισκεπτών και διακρίνονται σε γραφεία διανομής, παραγωγής και υποδοχής.

γ) Ταξιδιωτικοί οργανισμοί (Tour-operators): λειτουργούν ως παραγωγοί διαφορετικών τύπων οργανωμένων ταξιδιών τα οποία προετοιμάζουν πριν την εκδήλωση της ζήτησης και χαρακτηρίζονται από χαμηλή τιμή, ασφάλεια και τυποποίηση των προσφερόμενων υπηρεσιών και δραστηριοτήτων. Αποτελούν τους κυριότερους μεσολαβητές μεταξύ τουριστικής ζήτησης και τουριστικής προσφοράς και συνήθως έχουν την έδρα τους στις κύριες χώρες προέλευσης των επισκεπτών.

Η περαιτέρω ανάπτυξη του τουρισμού στο μέλλον φαίνεται να είναι στενά συνδεδεμένη με τα γενικότερα αναπτυξιακά ζητήματα μιας περιοχής σε άμεση συνάρτηση με την προστασία, ανάδειξη και αξιοποίηση της φυσικής και πολιτισμικής του κληρονομιάς (Κοκκώσης και Τσάρτας 2001: 230), αλλά και με το πολιτικό και οργανωτικό πλαίσιο των διαδικασιών λήψης αποφάσεων. Οι πολιτικές σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, ολοένα και περισσότερο αναγνωρίζουν τη σημασία αυτών των παραμέτρων και ενσωματώνουν τις επιμέρους επιδιώξεις σε συμμετοχικά προγράμματα δράσης με βάση τις αρχές της ολοκληρωμένης προσέγγισης και της στρατηγικής της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης (Selin και Chavez, 1995 · Kernel, 2005).

Τα σημαντικότερα εμπόδια που απειλούν την αναπτυξιακή προοπτική του τουρισμού συνδέονται με τις τοπικές συνθήκες όπως, η ασυνέπεια στο σχεδιασμό, τα οικονομικά ή άλλα εμπόδια στις επιχειρήσεις, η έλλειψη εκπαίδευσης και κατάρτισης, αλλά και με εξωτερικούς παράγοντες που μειώνουν την εμπιστοσύνη των πολιτών όπως, η νομική αβεβαιότητα σε ιδιοκτησιακά ζητήματα, οι ανεπαρκείς υποδομές, η εγκληματικότητα, η τρομοκρατία και τα ζητήματα υγείας. Για την αντιμετώπισή τους και τη μεγιστοποίηση των ωφελειών για το ευρύτερο κοινό συμφέρον, απαιτείται μια νέα συνειδητοποίηση και στρατηγική για τον τουριστικό τομέα που στηρίζονται στη συνεπή συνεργασία μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων φορέων, δημόσιων και ιδιωτικών, αλλά και του κοινού καθένας εκ των οποίων καλείται, στο πλαίσιο των ευθυνών και των δυνατοτήτων του, να εστιάσει σε μια σειρά κρίσιμων ζητημάτων (WTTC, 2003b: 4, 11):

Οι δημόσιοι φορείς, να ενσωματώσουν τον τουριστικό τομέα στις αναπτυξιακές ή άλλες πολιτικές, να αναδιοργανώσουν τις διοικητικές δομές και το χρηματοδοτικό πλαίσιο, ώστε να εξασφαλίσουν αποτελεσματικό σχεδιασμό και διαχείριση, να διευκολύνουν τον εκσυγχρονισμό και τις ευκαιρίες απασχόλησης και να συντονίσουν τις πολιτικές τους επιλογές στην ανάπτυξη των υποδομών και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας.

Οι φορείς του τουριστικού τομέα, ενδοτομεακά, να προσαρμόσουν τον προγραμματισμό των επιχειρήσεων, να βελτιώσουν την ποιότητα των προϊόντων και των υπηρεσιών και να υιοθετήσουν πολιτικές συνεργασίας και σεβασμού των επιδιώξεων των πολιτών. Σε επίπεδο οικονομίας, να αξιοποιήσουν τις ευκαιρίες διάχυσης των ωφελειών και πέραν του προσωπικού τους και να συμβάλουν στην προστασία του περιβάλλοντος.

Οι υπόλοιποι εμπλεκόμενοι, να συνεργαστούν με τους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς για τον προσδιορισμό των ευκαιριών ανάπτυξης και της άρσης εμποδίων που απειλούν την ανάπτυξη, από την έλλειψη υποδομών ως τη ρύπανση του περιβάλλοντος και από τις αδυναμίες της νομοθεσίας ως τα δυσεπίλυτα προβλήματα υγείας και ασφάλειας.

Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποκτούν η συμμετοχή, η συνεπής συνεργασία και η κοινή δράση όλων των εμπλεκομένων στον τουρισμό, η ανάπτυξη διευρυμένων πολιτικών τουριστικής ανάπτυξης που στοχεύουν στη μετατροπή των μελλοντικών προκλήσεων σε ευκαιρίες, η επιλογή των προτύπων και του τρόπου της τουριστικής ανάπτυξης, ο έλεγχος των επιπτώσεών της στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον, στην κοινωνία και τον πολιτισμό και η διάχυση των ωφελειών σε περισσότερα άτομα.

1.3.1. ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η αλληλεπίδραση του μεγάλου αριθμού των ομάδων που συμμετέχουν στο τουριστικό σύστημα, τα διαφορετικά χαρακτηριστικά οι επιδιώξεις και οι μεταξύ τους διαπλοκές - αλληλοσυσχετίσεις, επηρεάζουν πέρα από τη ζήτηση, και την πλευρά της προσφοράς τουριστικών προϊόντων ή υπηρεσιών που προσφέρονται στους τελικούς καταναλωτές. Κατά τους Κοκκώση και Τσάρτα (2001: 44), τα χαρακτηριστικά των εμπλεκομένων ομάδων, η έκταση και η ένταση των επιρροών και των διαπλοκών τους διαμορφώνουν τα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης παγκοσμίως καθώς, άμεσα ή έμμεσα συνδέονται τόσο με την τουριστική ανάπτυξη όσο και με τη λειτουργία του τουριστικού τομέα.

Η δυνατότητα προσέλκυσης επισκεπτών σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή και η ικανοποίηση των αναγκών τους, εξαρτώνται από την έκταση της συμμετοχής και την αποτελεσματικότητα του συντονισμού των προσπαθειών όλων των άμεσα και έμμεσα εμπλεκομένων στην τουριστική δραστηριότητα. Η διοικητική οργάνωση των άμεσα ή έμμεσα εμπλεκομένων στην τουριστική ανάπτυξη ενός προορισμού, περιλαμβάνει περισσότερες από 30 κατηγορίες βασικών φορέων, που μέσω της ενεργού συμμετοχής τους, μπορούν να συνεισφέρουν στον κοινό στόχο (Sheehan και Ritchie, 2005).

Η στροφή του ενδιαφέροντος του τουριστικού τομέα από την υπάρχουσα τομεακή προσέγγισή του στην κατεύθυνση ανάπτυξης ολοκληρωμένων στρατηγικών διαχείρισής του κατά συστηματικότερο τρόπο, δεν κατέστη ακόμα δυνατή στην πράξη, λόγω της πολυδιάσπασης του τομέα και των χαμηλών περιθωρίων κέρδους. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την έλλειψη υπευθυνότητας εκ μέρους των δημόσιων και των ιδιωτικών φορέων, που οδηγεί τον τομέα σε αυξανόμενα ποσοστά μιας ενδεχόμενης οικονομικής, περιβαλλοντικής και πολιτισμικής κρίσης (EC, 2002b), εκτός αν επιδιωχθούν εταιρικές σχέσεις και αναπτυχθούν προγράμματα δράσης που επιτρέπουν την ομαλή και ισότιμη συμμετοχή και λειτουργία όλων των ενδιαφερομένων φορέων, των επισκεπτών και του τοπικού πληθυσμού και εξασφαλίζουν οφέλη σε όλους (WTTC, 2003b: 2 · Jorpe, 1996).

Η αναγκαιότητα της διοικητικής οργάνωσης όλων των ενδιαφερομένων φορέων στον

προορισμό και η συνεργασία τους, επιβάλλονται από τη φύση του τουρισμού ο οποίος χαρακτηρίζεται από έντονη αλληλεξάρτηση, μικρό μέγεθος, πολυδιάσπαση της αγοράς και χωρική διασπορά των δραστηριοτήτων, που οδηγούν στην ανάγκη διαμόρφωσης συμμετοχικών διοικητικών σχημάτων και ανάληψης συνδυασμένης δράσης για την επίτευξη κοινών στόχων (Pearce, 1992β: 5 από τους Sheehan και Ritchie, 2005).

Βασικοί συμμετοχοί μιας τέτοιας διαδικασίας είναι οι φορείς που ασκούν τους ρόλους: καθορισμού της τουριστικής πολιτικής, του σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης, της διαχείρισης του προορισμού, της παροχής των τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών, της εμπορικής διαμεσολάβησης, της επιστημονικής – ερευνητικής στήριξης, αλλά και οι επισκέπτες και ο τοπικός πληθυσμός. Ομαδοποιούμενοι σε γενικότερες κατηγορίες, διακρίνονται σε φορείς του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα (Πίνακας 1.1).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1: ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΥΜΜΕΤΟΧΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ

Ομάδες	Ρόλος	Κατηγορία
Δημόσιες Αρχές και Υπηρεσίες	Οι φορείς χάραξης πολιτικής έχουν και την κύρια ευθύνη καθορισμού και λειτουργίας του διοικητικού συμμετοχικού πλαισίου	- Υπερεθνικοί οργανισμοί, Εθνικές, περιφερειακές και τοπικές διοικητικές αρχές - Τουριστικές και αναπτυξιακές αρχές και οργανισμοί - Εθνικά, περιφερειακά και τοπικά κέντρα τουριστικών πληροφοριών
Κοινωνικοί Εταίροι	Υποστηρίζουν τα ενδιαφέροντα των κλαδικών ενώσεων και των εργαζομένων του τομέα	- Επαγγελματικές Ενώσεις - Σωματεία Εργαζομένων
Τουριστικές Επιχειρήσεις	Σχεδιάζουν, παράγουν και προσφέρουν τα τελικά τουριστικά προϊόντα και τις υπηρεσίες στους επισκέπτες της περιοχής	- Διαμονή - Εστίαση - Μεταφορά - Αξιοθέατα και Δραστηριότητες - Ξενάγηση
Εμπορικοί Διαμεσολαβητές	Μεσολαβούν για την πώληση του τουριστικού προϊόντος στην αγορά	- Διεθνείς ταξιδιωτικοί οργανισμοί - Ταξιδιωτικά πρακτορεία
Πανεπιστήμια Ερευνητικά Κέντρα Εμπειρογνώμονες	Παρέχουν την επιστημονική γνώση και την ερευνητική τεκμηρίωση για την ανάπτυξη του τουρισμού	- Νομικά Πρόσωπα Δημόσιου και Ιδιωτικού Δικαίου - Μη-κυβερνητικές περιβαλλοντικές ομάδες και οργανώσεις
Επισκέπτες Κάτοικοι	Η συμπεριφορά των επισκεπτών και των κατοίκων των προορισμών, επηρεάζει και επηρεάζεται από τον τουρισμό	- φόρουμ τοπικού πληθυσμού - οργανώσεις καταναλωτών - άλλοι οικονομικοί τομείς που σχετίζονται με τον τουρισμό

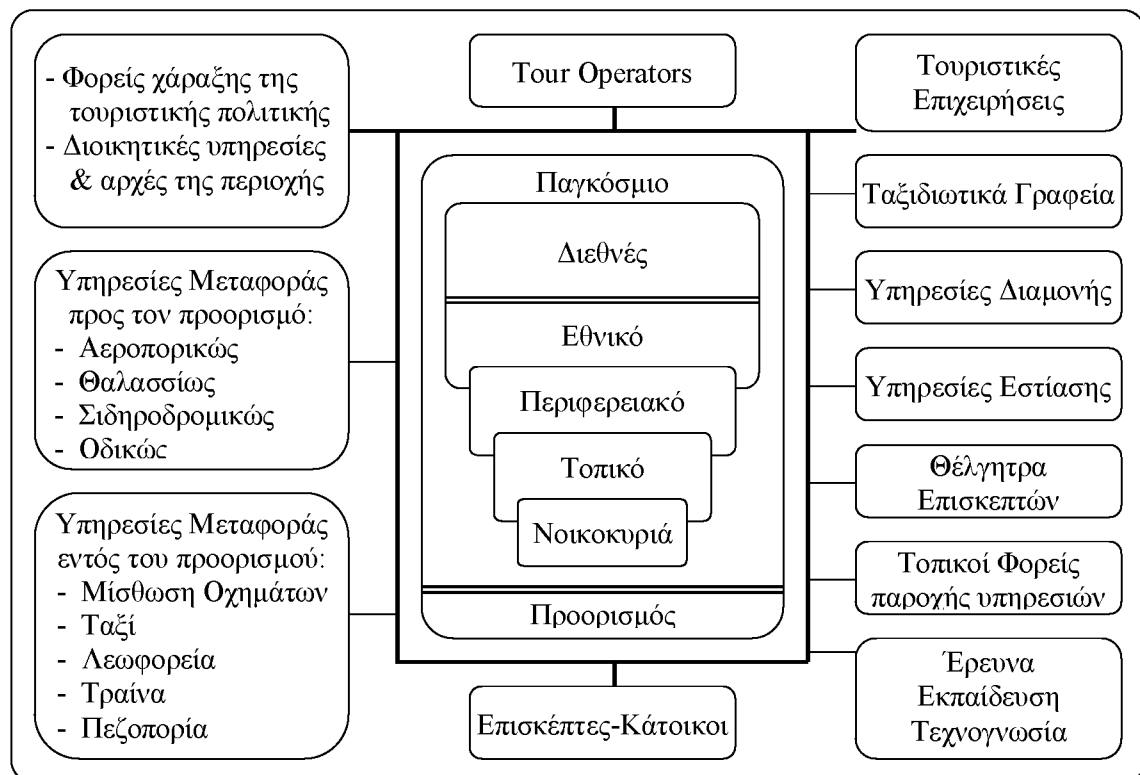
Προσαρμογή από EC (2002b).

Τα σημαντικότερα από τα χαρακτηριστικά των παραπάνω ομάδων, είναι η υπερεθνική διάσταση της λειτουργίας πολλών από αυτές, η τάση διεθνοποίησης των επιρροών τους, η θεσμική συγκρότησής τους υπό μορφή οργανωμένων ομάδων συμφερόντων, η έντονη

δυναμική των επιχειρήσεων του ιδιωτικού τομέα, ο διαρκώς αυξανόμενος ρόλος των επιστημονικών φορέων, των επαγγελματικών ενώσεων ή άλλων οργανωμένων ομάδων που συνδέονται με την οργάνωση και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης και η αμφίδρομη σχέση της τοπικής και διεθνούς διάστασης συγκρότησης και λειτουργίας τους. Οι φάσεις τουριστικής ανάπτυξης που επηρεάζονται περισσότερο από τη δράση των ομάδων συμμετόχων είναι ο σχεδιασμός, η πολιτική, ο έλεγχος και η ανάπτυξη της παραγωγικής δομής. Τη δυναμικότερη επιρροή ασκούν οι τουριστικές επιχειρήσεις, οι φορείς άσκησης πολιτικής και διάφορες ομάδες συμφερόντων σε τοπικό και εθνικό επίπεδο (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 45-48 · Τσάρτας, 1996: 163 · Prentice, 1993).

Η ενσωμάτωση των συμμετοχικών διαδικασιών στην προοπτική και τις πρακτικές μιας βιώσιμης τουριστικής προσφοράς, προσδιορίζει ακόμα περισσότερο και τεκμηριώνει εκείνα τα ζητήματα που απαιτούν βελτιωτικές πολιτικές. Ένα συμμετοχικό τουριστικό πρότυπο, όπως αυτό του Πορτογαλικού Ινστιτούτου Οικολογίας (Instituto Portugues de Ecologia), παρουσιάζει τη γεωγραφική κλίμακα στην οποία λειτουργούν οι ομάδες των εμπλεκόμενων φορέων και υποδεικνύει τις μεταξύ τους πιθανές αλληλεπιδράσεις στο κύκλωμα: παραγωγή, διανομή, προώθηση και κατανάλωση του τουριστικού προϊόντος, το οποίο αποτελεί την εμπειρία των επισκεπτών (Σχήμα 1.4).

ΣΧΗΜΑ 1.4: ΠΡΟΤΥΠΟ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΩΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ

Πηγή: EC (2002b), αναφορά στο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Ecotrans (2002).

Η διοικητική οργάνωση και η συνεργασία μεταξύ των βασικών φορέων που σχετίζονται με τον προγραμματισμό την ανάπτυξη και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής, αποτελεί θεμελιώδες συστατικό των προσπαθειών τους για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης γενικότερα (Tosum, 2000). Η προώθηση - ενσωμάτωσή της, ιδιαίτερα στη διαδικασία του τουριστικού σχεδιασμού, συμβάλει αποτελεσματικά στη μεγιστοποίηση των επιδιωκόμενων στόχων και στη διάχυση των ωφελειών σε όλους τους εταίρους. Οι αρμόδιοι φορείς, αφού πρώτα κατανοήσουν τη βασική διαφορά των δημοσίων σχέσεων από τη διαβούλευση και τις συνδιαλλαγές - διαπραγματεύσεις στις οποίες βασίζονται οι προσπάθειές τους, πρέπει να επιδιώξουν την ισότιμη συμμετοχή εκείνων των ομάδων που συμφωνούν με το στρατηγικό τους προσανατολισμό για το σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής τους (Sautter και Leisen, 1999).

Η εξασφάλιση της ομαλής και ισότιμης λειτουργίας όλων των εμπλεκόμενων φορέων στο μέλλον, απαιτεί ένα νέο όραμα και μια νέα στρατηγική για τον τουριστικό τομέα τα οποία βασίζονται στη συνεπή συνεργασία μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών φορέων και ενισχύουν τις προσπάθειές του να μετατρέψει τις μελλοντικές προκλήσεις σε ευκαιρίες. Η κοινή δράση των δημόσιων φορέων, του ιδιωτικού τομέα και των άλλων κοινωνικών εταίρων στον προορισμό, καθιστά το σχεδιασμό της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης αποτελεσματικότερο, αξιοποιεί τις δυνατότητες του τουριστικού τομέα, ενώ παράλληλα τον προστατεύει από απειλές που οφείλονται σε εξωγενείς παράγοντες. Οι ειδικότερες δράσεις που μπορούν με επιτυχία να αναληφθούν από την ευρύτερη συμμετοχή και τη συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων, αφορούν (WTTC, 2003b: 10 · Barioulet, 2001):

- σύνδεση της καλύτερης πρακτικής στην τουριστική ανάπτυξη με πολιτικές που συνδέονται με τα περιφερειακά ζητήματα, τις μεταφορές και τις άλλες υποδομές, το περιβάλλον, τους ανθρώπινους πόρους και την αγροτική ανάπτυξη,
- συνεργασία για την από κοινού κατάρτιση, εφαρμογή και παρακολούθηση ενός βιώσιμου στρατηγικού σχεδίου ολοκληρωμένης ανάπτυξης προορισμών-περιοχών,
- δημιουργία τοπικών συμβουλευτικών φορέων προς όφελος των ενδιαφερομένων,
- αναδιάρθρωση των Εθνικών Οργανισμών Τουρισμού, με δυνατότητα συμμετοχής στο διοικητικό σχήμα του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα,
- αποτροπή πλεονάζουσας, απρογραμμάτιστης ανάπτυξης και διαμόρφωση εφικτών στόχων περιβαλλοντικής πολιτικής που εύκολα μπορούν να επιτευχθούν,
- ανάπτυξη των ανθρώπινων πόρων και επέκταση των δραστηριοτήτων μέσα από προγραμματισμό και ρυθμίσεις που αποτρέπουν κάθε είδους περιορισμούς,

- συνεργασία για την κάλυψη των αναγκών πληροφόρησης - ενημέρωσης, ώστε να διευκολύνεται η ανάλυση του δημόσιου τομέα και η διαμόρφωση της πολιτικής,
- συνεργασία ιδιωτικού τομέα και δημόσιων αρχών για την ασφάλεια, και
- ανάπτυξη εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας μεταξύ όλων των εμπλεκομένων.

Ουσιαστικά, πρόκειται για δράσεις που υπερβαίνουν τις βραχυπρόθεσμες εκτιμήσεις και εστιάζουν όχι μόνο στα οφέλη των επισκεπτών, αλλά και των μόνιμων κατοίκων των προορισμών και του αντίστοιχου φυσικού, κοινωνικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.

1.3.1.1. ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΩΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ

Η διοικητική οργάνωση – κοινωνικός συνεταιρισμός των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα στην τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής, συνήθως οδηγούν σ' ένα σύνολο συμβιβαστικών διακανονισμών αμοιβαία δεσμευτικού και συναινετικού χαρακτήρα που προέκυψαν μέσω συνεργασίας, εταιρικών σχέσεων ή διαβούλευσης και αντιπροσωπεύουν τη βέλτιστη επιλογή των επιμέρους επιδιώξεων των εταίρων, έναντι άλλων εναλλακτικών λύσεων (Dredge, 2006 * Scheyvens, 1999).

Η συμμετοχή όσο το δυνατόν περισσότερων ουσιαστικών φορέων μιας περιοχής, ιδιαίτερα στη διαδικασία κατάρτισης ενός σχεδίου αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, αυξάνει τις πιθανότητές του να παγιωθεί και να πετύχει τους επιδιωκόμενους στόχους του, καθώς η ευρεία αποδοχή, η συναίνεση και η κοινή δράση, στα οποία στηρίζεται, διευκολύνουν τη διοικητική εφαρμογή των συμφωνηθέντων (Σκούλλος κ.ά., 1999: 33). Αυτού του είδους η προσέγγιση σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης παρέχει επίσης και την προοπτική διατήρησης της ισορροπίας μεταξύ τουριστικών δραστηριοτήτων και κοινωνικών ή περιβαλλοντικών προβληματισμών (Robson και Robson, 1996).

Μεθοδολογικά, ο προσδιορισμός των απόψεων και των επιδιώξεων των συμμετόχων σχετικά με τη διαμόρφωση αλλά και την εφαρμογή των προτεινόμενων δράσεων και των στόχων που περιλαμβάνονται σε ένα σχέδιο τουριστικής ανάπτυξης, γίνεται μέσω τεχνικών συμμετοχικών διαδικασιών οι οποίες, ανάλογα με την περίπτωση, μπορούν να εφαρμοστούν σε διάφορες φάσεις του σχεδίου. Μέσω προκαταρκτικών συνεντεύξεων π.χ., με προσωπικότητες, πολιτικές και τοπικές διοικητικές αρχές, επιστημονικούς και ερευνητικούς φορείς και ομάδες ειδικών ενδιαφερόντων, καταγράφονται απόψεις και περιπτώσεις-εμπειρίες θετικών και αρνητικών παρεμβάσεων και αντλούνται αναλυτικές πληροφορίες για τη στάση των εταίρων απέναντι στα ζητήματα και τις αλλαγές της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής. Στη συνέχεια, οι πληροφορίες αυτές μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μέσο ελέγχου της αποτελεσματικότητας και της εφικτότητας των

στόχων της πολιτικής, των εναλλακτικών μέτρων και δράσεων, των μηχανισμών-εργαλείων και των στόχων του τουριστικού σχεδιασμού (Loukissas, 1983 · Simmons, 1994 · Yuksel κ.ά., 1999).

Στον πίνακα 1.2, περιγράφονται συνοπτικά οι σημαντικότερες τεχνικές συμμετοχικών διαδικασιών που χρησιμοποιούνται, άλλες για τη συλλογή απόψεων και πληροφοριών και άλλες για τη λήψη αποφάσεων (Σκούλλος κ.ά., 1999: 38-41).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2: ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΩΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ

Τεχνικές	Χαρακτηριστικά
Συνεντεύξεις	Καταγράφουν τις απόψεις προσωπικοτήτων, τοπικών διοικητικών αρχών, ερευνητών, μη κυβερνητικών οργανισμών κ.ά., οι οποίες μπορούν να επηρεάσουν τα αποτελέσματα της συμμετοχικής διαδικασίας.
Επίσημες Σφυγμομετρήσεις	Στοχεύουν στον αντιπροσωπευτικό προσδιορισμό της νοοτροπίας, των αντιλήψεων και των στάσεων των εταίρων για διάφορα ζητήματα.
Ερωτηματολόγια και Κάλπες	Ενδείκνυνται κυρίως για τη συλλογή των απόψεων των συμμετόχων με σειρά ερωτήσεων που γίνονται από εξειδικευμένα άτομα.
Κείμενα Εργασίας	Μέσω συνδυασμού ερωτηματολογίων, οι φορείς παρέχουν πληροφορίες για την υφιστάμενη τοπική κατάσταση και εκφράζουν προτάσεις και απόψεις για τις προτεινόμενες εκδοχές.
Δημόσια Σεμινάρια	Παρέχεται ενημέρωση και πληροφόρηση σε επιλεγμένες ομάδες από ειδικούς προσκεκλημένους εισηγητές για συγκεκριμένες πρωτοβουλίες.
Ομάδες Εστίασης	Οργανώνονται ευέλικτες συζητήσεις μεταξύ μικρών ομάδων, συγκεκριμένων κατηγοριών για την κατάθεση απόψεων επί ειδικών θεμάτων.
Δημόσιες Συναντήσεις	Ανοικτές επίσημες συναντήσεις που δίνουν τη δυνατότητα στο κοινό να πληροφορηθεί και να σχολιάσει τις θέσεις των αρμόδιων αρχών.
Δημόσια Συνέδρια	Ανεπίσημες συναντήσεις εμπειρογνομόνων ή εκπροσώπων φορέων και ενδιαφερόμενων ομάδων με σκοπό τη συζήτηση για θέματα πολιτικής, προγράμματος ή δράσης, την ανταλλαγή πληροφοριών και απόψεων και τη διευκρίνιση και συμφωνία σε αμφιλεγόμενα τεχνικά ζητήματα.
Συναντήσεις τύπου 'Samoa Circle'	Συζητήσεις με προκαθορισμένη ημερήσια διάταξη για τον προσδιορισμό της γνώμης μεγάλου αριθμού πολιτών. Ο ρόλος του συντονιστή και της αλληλεπίδρασης των μεμονωμένων ατόμων, είναι περιορισμένος.
Αριστίνδην Επιτροπές	Συμβουλευτικές επιτροπές που συστήνονται για συγκεκριμένα ζητήματα, έχουν μικρή χρονική διάρκεια και τα μέλη τους επιλέγονται με κριτήρια αντιπροσωπευτικότητας ή εμπειρίας στο υπό εξέταση ζήτημα.
Ομάδες Εργασίας - Συμβουλευτικές Επιτροπές	Συμβουλευτικές ομάδες που συστήνονται για την παρακολούθηση κάποιου ζητήματος, κατ' απαίτηση των δημοσίων αρχών, έχουν μονιμότερο και επιστημότερο χαρακτήρα και επιτρέπουν τη συμμετοχή τοπικών ή άλλων ομάδων ειδικών ενδιαφερόντων στη λήψη αποφάσεων.
Ομάδες Στόχου ή Εδικές Ομάδες	Αποτελούν υποομάδες ευρύτερων επιτροπών που εστιάζουν σε συγκεκριμένο θέμα, έχουν μικρή διάρκεια και τα μέλη τους διαθέτουν ειδική τεχνική κατάρτιση προκειμένου να προετοιμάσουν, σχηματοποιήσουν και υποβάλουν προτάσεις σε ευρύτερες ομάδες για τη λήψη αποφάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2: ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΩΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ (συνέχεια)

Τεχνικές	Χαρακτηριστικά
Συναντήσεις Καταιγισμού Ιδεών	Σχεδιάστηκαν για την επίλυση προβλημάτων ή διενέξεων, συμμετέχουν σ' αυτές έμπειρα άτομα και αυξάνουν τη δημιουργικότητα των φορέων ζητώντας τους σε σύντομο χρονικό διάστημα να παράγουν αρχικά γενικές ιδέες, οι οποίες στη συνέχεια σχηματοποιούνται.
Διαβουλεύσεις Πεπερασμένου Χρόνου	Διεξάγονται σε περιορισμένο χρόνο και καταγράφουν τις απόψεις των αρμοδίων διαφόρων πεδίων για τη λήψη αποφάσεων. Αν διαφορετικές ομάδες καταλήξουν σε διαφορετικές λύσεις για το ίδιο πρόβλημα, στη συνέχεια ακολουθεί η σύγκριση και η σύγκλιση των προτάσεων.
Τεχνικές Πλασματικών Ομάδων	Τεχνικές που σχεδιάστηκαν για να βοηθούν τις ομάδες ατόμων να παράγουν ιδέες και να καταλήγουν σε συναίνεση. Οι παραγόμενες ιδέες των συμμετεχόντων παρουσιάζονται, αρχικά γίνεται η προκαταρκτική κατάταξή τους που στη συνέχεια μπορεί να επαναληφθεί.
Κυψέλες Σχεδιασμού	Πρόκειται για εντατικό συμμετοχικό σχήμα κινητοποίησης του τοπικού ανθρώπινου δυναμικού πριν την εφαρμογή ενός προγράμματος ανάπτυξης ή δράσης. Σε πολλές από τις εκδοχές του, ξεκινά με επίσημες συνεδριάσεις, συγκροτούνται μικρές ομάδες (κυψέλες) κατά ειδικό πεδίο και επανενώνονται για τη σχηματοποίηση των τελικών προτάσεων.
Παιχνίδια Προσομοίωσης	Δείχνουν στους συμμετέχοντες τις επιπτώσεις επιλογών ή αποφάσεων, χρησιμοποιούνται και ως εκπαιδευτικά εργαλεία και αναπτύσσονται συνήθως με τη χρήση υπολογιστών που δείχνουν άμεσα στο χρήστη τις συνέπειες της επιλογής του, περιορίζουν όμως την ευρηματικότητα του.
Δελφική Διαδικασία	Χρονοβόρα μέθοδος επίτευξης συναίνεσης μεταξύ επιλεγμένων φορέων συνήθως εμπειρογνομόνων με διαφορετικές απόψεις. Αυτοί καταθέτουν τις απόψεις τους, αξιολογούνται και τα αποτελέσματα κοινοποιούνται στους συμμετέχοντες με τη μορφή στατιστικής σύνοψης, οι οποίοι καλούνται να καταθέσουν εκ νέου τις απόψεις τους, γνωρίζοντας πλέον και τις απόψεις των υπολοίπων μελών. Τέλος, ζητείται από όσους οι απόψεις διαφέρουν από το κοινό σημείο συναίνεσης, να εξηγήσουν τους λόγους διαφοροποίησής τους, που επισυνάπτονται στην τελική έκθεση.
Ελεύθερες Διαπραγματεύσεις	Οι ενδιαφερόμενοι, ακόμα κι αν βρίσκονται σε αντιδικία, μετέχουν εθελοντικά στη διαδικασία, συμφωνούν στην εξεύρεση λύσης των διαφορών τους, αλληλοενημερώνονται και τελικά αποφασίζουν συναινετικά.
Διαπραγματεύσεις με Διαμεσολάβηση	Δημιουργείται μια αντιπροσωπευτική ομάδα συνομιλητών με έναν κοινό διαμεσολαβητή, που δεσμεύονται να παραμείνουν στις διαπραγματεύσεις μέχρι να επιτευχθεί θετικό αποτέλεσμα. Οι αποφάσεις πρέπει να είναι ομόφωνες, δεν δεσμεύουν όμως τις εκπροσωπούμενες ομάδες.
Συμβιβασμός	Αποτελεί μια πρώτη προσπάθεια διαμεσολάβησης χωρίς κατ' ανάγκη οι συμμετέχοντες να έχουν συμφωνήσει στο ρόλο του διαμεσολαβητή, ενώ μπορούν να αποχωρήσουν χωρίς ιδιαίτερη επίπτωση στην εικόνα της.
Διαιτησία	Αποτελεί έσχατο μέσο διευθέτησης μιας διαφωνίας ή διαμάχης. Αποφασίζεται ο ορισμός ουδέτερου διαιτητή ο οποίος καλείται να ακούσει τις απόψεις και να καταλήξει σε αμερόληπτη και συνδυαστική λύση.

Βασισμένο στο: Σκούλλος κ.ά. (1999). Ιδία επεξεργασία.

Στην πράξη, η ηγεσία της διοικητικής οργάνωσης των συμμετόχων στον προορισμό, καλείται να ενώσει ένα σύνολο διαφορετικών και συχνά αντικρουόμενων απόψεων, επιδιώξεων και ενδιαφερόντων των εμπλεκόμενων στην τουριστική δραστηριότητα, τα οποία εκφράζονται μέσω συγκεκριμένων διαδικασιών (Sheehan και Ritchie, 2005) και εν συνεχεία, με τη χρήση λειτουργικών και τυποποιημένων τεχνικών λήψης αποφάσεων να λάβει υπόψη, να διαπραγματευτεί και να ισορροπήσει τα συμφέροντά τους για την επίτευξη των κοινών στόχων της οργάνωσης (Sautter και Leisen, 1999 · Hall, 1999).

Κρίσιμοι παράγοντες μιας επιτυχούς συνεργασίας μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων στον τουρισμό φορέων σε επίπεδο προορισμού, θεωρούνται (Jamal και Getz, 1995):

- συγκρότηση θεσμικού φορέα που θα αρχίσει και θα διευκολύνει τη διαδικασία,
- ενεργοποίηση - συμμετοχή των βασικών συμμετόχων,
- αναγνώριση των μεμονωμένων και αμοιβαίων ωφελειών από τη διαδικασία,
- αναγνώριση των αλληλεξαρτήσεων στο σχεδιασμό και τη διαχείριση δράσεων,
- λύσεις βασισμένες στη συνεκτίμηση των επιμέρους διαφορών των εταίρων,
- συλλογική διατύπωση των σκοπών και στόχων,
- συλλογική λήψη αποφάσεων και συνυπευθυνότητα για τη μελλοντική ανάπτυξη,
- έλεγχος της διαδικασίας εφαρμογής - συμμόρφωση στις συναινετικές αποφάσεις.

Σε μακρο-επίπεδο, η συνεργασία δημόσιων και ιδιωτικών φορέων για την προώθηση του αιεφόρου τουρισμού προϋποθέτει τη δημιουργία κατάλληλου λειτουργικού πλαισίου, τον καθορισμό και την ανάληψη από μέρους τους πρακτικών μέτρων και δράσεων και παράλληλα απαιτεί την αναγνώριση της ανάγκης αύξησης της αλληλεπίδρασης μεταξύ των τουριστικών προορισμών και των εκπροσώπων τους με στόχο την κινητοποίηση των υφιστάμενων δεξιοτήτων και την ενίσχυση των κέντρων ανάπτυξης της γνώσης και παρακολούθησης των σχετικών με τον τουρισμό ζητημάτων (ΕΕ, 2003β).

Η διαβούλευση αφορά συσκέψεις, συνεννοήσεις, ανταλλαγή απόψεων για υφιστάμενα ή μελλοντικά θέματα και επιμέρους διαπραγματεύσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων με σκοπό την επίτευξη κοινά επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων (Μπαμπινιώτης, 1998).

Η ανάπτυξη εταιρικών σχέσεων και η δημιουργία δικτύων μεταξύ των προορισμών ή των εμπλεκόμενων στον τουρισμό φορέων, καθιστούν δυνατή τη συνεργασία τους με στόχο την αποτελεσματική προώθηση ενός βιώσιμου, υψηλής ποιότητας τουρισμού και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων του τομέα, ενώ επιτρέπουν στα ενδιαφερόμενα μέρη να επικοινωνούν μεταξύ τους με στόχο τη συνεργασία και την ανταλλαγή γνώσεων, εμπειριών ή άριστων πρακτικών βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης.

Σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, οι δύο κύριες κατηγορίες των ενδιαφερομένων μερών που μπορούν να συμβάλλουν στην προοπτική ενίσχυσης της δικτύωσης και της εταιρικής σχέσης των φορέων του τουρισμού και των τουριστικών προορισμών στην κατεύθυνση της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, είναι (ΕΕ, 2003β):

- τα υφιστάμενα διακρατικά δίκτυα ή εταιρικές σχέσεις φορέων και προορισμών,
- οι φορείς - ομάδες, συμπεριλαμβανομένων εθνικών ή περιφερειακών δικτύων, που ειδικεύονται στην ανάπτυξη και παροχή γνώσεων ή δεξιοτήτων για τον τουρισμό.

Οι μεμονωμένοι εταίροι που συνδέονται με τα εν λόγω δίκτυα ή οι εταιρικές σχέσεις που έχουν συναφθεί με άλλους τρόπους και οι φορείς - ομάδες που αναπτύσσουν και παρέχουν γνώσεις ή δεξιότητες σχετικά με τον τουρισμό, μπορεί να προέρχονται και δραστηριοποιούνται σε οποιαδήποτε περιοχή - χώρα της ΕΕ, του ΕΟΧ, της διεύρυνσης ή από υποψήφιες χώρες και να είναι κάθε είδους δημόσιος, ιδιωτικός, συνεταιριστικός ή μικτός οργανισμός, συμπεριλαμβανομένων και των επιχειρήσεων του τομέα. Και στις δύο περιπτώσεις, οι οργανισμοί - ομάδες των ενδιαφερόμενων μερών:

- περιλαμβάνουν άμεσα ή έμμεσα ως εταίρους νομικές οντότητες – δομές από τρεις τουλάχιστον χώρες της ΕΕ, του ΕΟΧ, της διεύρυνσης ή από υποψήφιες χώρες,
- αφορούν, σε σημαντικό ποσοστό των δραστηριοτήτων τους, ζητήματα τουρισμού ή θέματα που συνδέονται άμεσα με τον τουριστικό τομέα,
- δεν είναι συγκροτημένες ως οργανισμοί, ενώσεις ή ομοσπονδίες που αφορούν τον τουρισμό, το εμπόριο ή τους οικείους φορείς,
- έχουν την ικανότητα ανάληψης δράσεων πέραν του ενός περιφερειακού πεδίου, και
- δεν είναι απλώς ιδρύματα εκπαίδευσης ή κατάρτισης.

Παραδείγματα συνεργασίας μεταξύ φορέων του τουρισμού ή τουριστικών προορισμών, αποτελούν δίκτυα ή εταιρικές σχέσεις που δημιουργούνται στο πλαίσιο πρωτοβουλιών, σχεδίων ή προγραμμάτων που ενισχύονται από την ΕΕ όπως το LEADER, το RECITE, τα προγράμματα έρευνας και ανάπτυξης, το LIFE, το MEDA, ή υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, διεθνών ή άλλου είδους διακρατικών οργανισμών ή προγραμμάτων. Μπορεί επίσης να έχουν δημιουργηθεί και χωρίς την ενίσχυση ή εποπτεία του δημόσιου τομέα.

Στην περίπτωση των φορέων - ομάδων που αναπτύσσουν ή και παρέχουν γνώσεις και δεξιότητες σχετικές με τον τουρισμό, περιλαμβάνονται τα παρατηρητήρια, τα κέντρα δεξιοτήτων και κάθε είδους δίκτυα ή ιδρύματα, που αναλαμβάνουν δραστηριότητες που συνδέονται με τον τουρισμό σε τομείς, όπως η μελέτη και η έρευνα, η διάχυση των πληροφοριών, η παροχή δεξιοτήτων ή συμβουλών. Οι δραστηριότητες αυτές μπορεί να

αφορούν βασικά ζητήματα του τουριστικού τομέα ή να συνδέονται με αυτόν, όπως η συγκέντρωση και η ανταλλαγή πληροφοριών, ο ανταγωνισμός, η εκμάθηση και τα προσόντα, η ποιότητα, η περιβαλλοντική προστασία και η βιώσιμη ανάπτυξη, οι νέες τεχνολογίες και οι υπηρεσίες της Κοινωνίας της Πληροφορίας.

1.3.2. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η κυρίαρχη πολιτική ανάπτυξης του τουρισμού σε όλο τον κόσμο, συνεχίζει να είναι η οικονομική μεγέθυνση ανεξάρτητα από τις επιπτώσεις. Τα τελευταία χρόνια όμως, όλο και περισσότερο συνειδητοποιείται ότι η μονοδιάστατη αυτή πολιτική κατεύθυνση είναι περιοριστική. Οι κυριότεροι λόγοι της αλλαγής αυτής είναι: η μειωμένη ικανοποίηση των επισκεπτών από την ποιότητα των υπηρεσιών και τους αυξανόμενους κινδύνους, οι πολιτιστικές και κοινωνικές συγκρούσεις επισκεπτών και τοπικών πληθυσμών εξαιτίας της διαφορετικότητας των πολιτιστικών τους προτύπων, οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις του τουρισμού είναι πλέον περισσότερο ορατές, και ο χαμηλός βαθμός ολοκλήρωσης μεταξύ τουρισμού και τοπικών κοινωνιών λόγω της υποβάθμισης του τρόπου και της ποιότητας ζωής πολλών περιοχών, κυρίως από την επικράτηση του μαζικού τουρισμού. Για τον επαναπροσδιορισμό της τουριστικής ανάπτυξης στο μέλλον, στην κατεύθυνση της αειφόρου ανάπτυξης, όλοι οι δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς αλλά και οι πολίτες που εμπλέκονται στην διαδικασία τουριστικής ανάπτυξης σε όλα τα γεωγραφικά επίπεδα, επιβάλλεται να συνεργαστούν και να προωθήσουν δυναμικές και ευέλικτες πολιτικές τουριστικής ανάπτυξης, οι οποίες επιδιώκουν (Gunn και Var, 2002: 105):

- την αύξηση της ικανοποίησης και της εμπειρίας των επισκεπτών,
- τη βελτίωση των επιδόσεων του ιδιωτικού τομέα και γενικότερα της οικονομίας,
- την ορθολογική - βιώσιμη χρήση και προστασία των περιβαλλοντικών πόρων, και
- την ολοκλήρωση της κοινωνίας και των τουριστικών περιοχών.

Την πολιτική τουριστικής ανάπτυξης διακρίνουν συνήθως τρεις θεμελιώδεις σκοποί: α) η ικανοποίηση των αναγκών ή προσδοκιών των επισκεπτών και των τοπικών κατοίκων, β) η προστασία του περιβάλλοντος των προορισμών, και γ) η επίτευξη ικανοποιητικής ανταμοιβής όσων εμπλέκονται στην τουριστική οικονομία (Ηγουμενάκης, 1997: 306).

Η τουριστική πολιτική θέτει τις παραμέτρους ή τις κατευθυντήριες γραμμές για την οργάνωση και τη διαχείριση της υπάρχουσας και κυρίως της μελλοντικής τουριστικής ανάπτυξης, καθώς παρέχει το βασικό πλαίσιο σχεδιασμού της, καθορίζει τα οφέλη και το κόστος καθεμιάς των εναλλακτικών δυνατοτήτων και διασφαλίζει ότι η τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής δεν καθορίζεται μόνο από τους παράγοντες της αγοράς. Οι

περιορισμένοι πόροι – παραγωγικοί συντελεστές (κεφάλαιο, γη, ανθρώπινο δυναμικό) των περισσότερων χωρών, καθιστούν αναγκαία την ανάπτυξη τουριστικής πολιτικής, ένας εκ των βασικών στόχων της οποίας είναι ο τρόπος της βέλτιστης κατανομής τους με το μικρότερο δυνατό κόστος. Η χρήση γης για τουριστική ανάπτυξη για παράδειγμα, δημιουργεί κόστος ευκαιρίας σε σχέση με άλλες εναλλακτικές χρήσεις, όπως η γεωργία, οι κατασκευές, η προστασία της φύσης κ.ά. Τα κύρια ζητήματα που καθορίζονται μέσω της τουριστικής πολιτικής, είναι (Lickorish και Jenkins, 2004: 259-263):

- τα χαρακτηριστικά του τουριστικού προϊόντος που μπορεί να διατεθεί στην αγορά,
- ο τύπος του τουριστικού προϊόντος που πρέπει να προωθηθεί στην αγορά,
- ο τρόπος και τα μέσα προώθησης - διανομής του τουριστικού προϊόντος,
- ο τύπος των επισκεπτών που μπορεί και πρέπει να προσελκύσει ο προορισμός, και
- οι πιθανές επιδράσεις των επιλογών της τουριστικής πολιτικής.

Ειδικότερα ζητήματα τουριστικής ανάπτυξης που μπορούν να καθοριστούν μέσω μιας συγκροτημένης τουριστικής πολιτικής είναι (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 59-60):

- ο σχεδιασμός, ο προγραμματισμός και η διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης, ώστε να ελαχιστοποιούνται οι αρνητικές επιπτώσεις στο συνολικό περιβάλλον,
- η προώθηση των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού με στόχο την ήπια, ισόρροπη και αειφόρο τουριστική ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο,
- η σύνδεση του τουρισμού με τον πολιτισμό, την τοπική παράδοση και ιστορία,
- η προώθηση της προστασίας των δικαιωμάτων των επισκεπτών, και
- η βελτίωση της ποιότητας των προσφερόμενων προϊόντων και υπηρεσιών, μέσω της αναβάθμισης των δομών τουριστικής εκπαίδευσης και κατάρτισης.

Οι στόχοι και οι επιδιώξεις μιας πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης, καθώς και ο βαθμός προσαρμοστικότητάς της στις ανάγκες επισκεπτών και κατοίκων των προορισμών, επηρεάζονται τόσο από το βαθμό της οικονομικής ανάπτυξης, όσο και της διοικητικής αποκέντρωσης των χωρών υποδοχής. Στις αναπτυγμένες χώρες, οι οποίες διαθέτουν αποκεντρωμένες διοικήσεις και αναπτύσσουν εξειδικευμένες τουριστικές δομές σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, η τουριστική πολιτική αποβλέπει στη μεγαλύτερη ικανοποίηση των επισκεπτών και των κατοίκων, αντιθέτως στις αναπτυσσόμενες χώρες, η έλλειψη των παραπάνω προϋποθέσεων, χαρακτηρίζει τη μορφή και το επίπεδο της τουριστικής τους ανάπτυξης (Βαρβαρέσος, 1999: 18). Η υλοποίησή της, προϋποθέτει την ακριβή ανάλυση των μηχανισμών λειτουργίας του τουριστικού συστήματος, τη γνώση τους από τους φορείς λήψης αποφάσεων, τον καθορισμό των ευθυνών, των

αρμοδιοτήτων, των δράσεων του βαθμού επιρροής καθενός εκ των εμπλεκόμενων στον τουριστικό τομέα φορέων (Bramwell και Sharman, 1999).

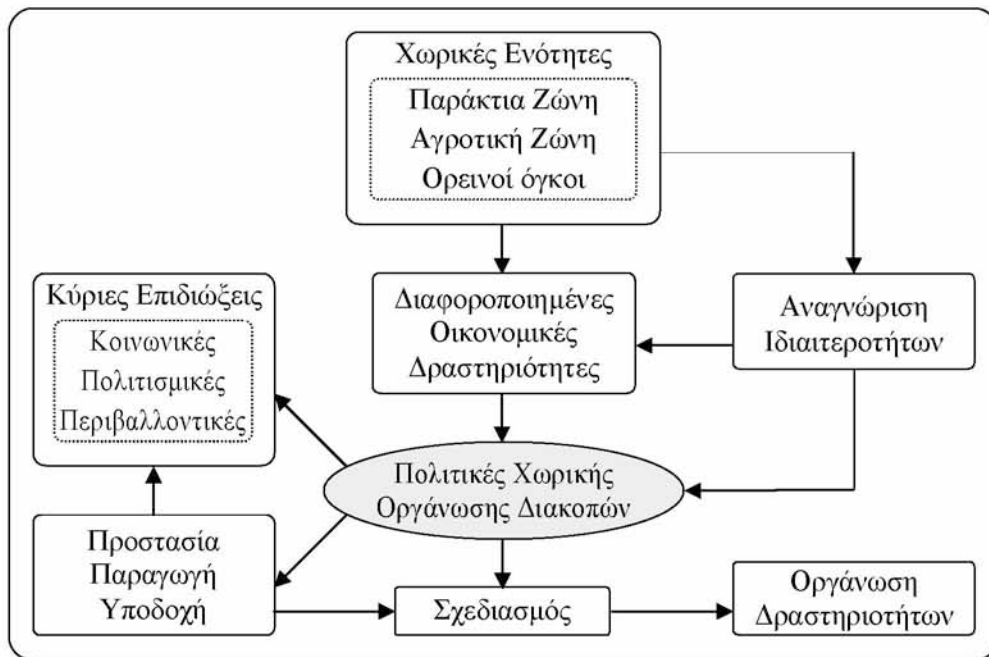
Τα χαρακτηριστικά - απαιτήσεις μιας συγκροτημένης και αποτελεσματικής τουριστικής πολιτικής είναι: η διαμόρφωση της πρέπει να γίνεται από το σύνολο των εμπλεκόμενων στον τουρισμό, να αφορά όλα τα γεωγραφικά επίπεδα, οι θεσμικές της ρυθμίσεις να συνοδεύονται από προγράμματα δράσης, να καλύπτει όχι μόνο τους οικονομικούς, αλλά και τους κοινωνικούς, πολιτισμικούς και περιβαλλοντικούς στόχους, να είναι ευέλικτη και εύκολα προσαρμόσιμη στη δυναμική του τουρισμού, και να συνδέεται με τις επιμέρους πολιτικές των παραγόντων που συνθέτουν την τουριστική προσφορά και τη ζήτηση, αλλά και με τις υπόλοιπες γενικές ή τομεακές πολιτικές σε υπερεθνικό, εθνικό ή περιφερειακό – τοπικό επίπεδο (Gunn και Var, 2002: 105-116).

Οι πολιτικές που διαμορφώνονται σε υπερεθνικό επίπεδο και συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με την τουριστική ανάπτυξη, συνήθως έχουν διαφορετική αφετηρία, βασίζονται σε ένα πλαίσιο τεκμηριωμένων προτάσεων πολιτικής, υιοθετούνται σε εθνικό επίπεδο και στη συνέχεια, αναζητώντας μέσω του τουρισμού τη δυνατότητα αύξησης των εισοδημάτων και της απασχόλησης, εφαρμόζονται σε περιοχές όπου ο αγροτικός και ο βιομηχανικός τομέας φθίνουν και σε περιοχές όπου απαιτείται εκσυγχρονισμός και αναδιάρθρωση της παραγωγικής δομής. Οι κυριότερες από αυτές τις πολιτικές αφορούν την περιφερειακή ανάπτυξη, την ενίσχυση του αγροτικού τομέα, την προστασία και τη διαχείριση του περιβάλλοντος, τις κοινωνικές και πολιτισμικές δράσεις, το πολιτικό και θεσμικό πλαίσιο (Βαρβαρέσος, 1999: 76-77 · Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 57-58).

Μέσω μιας εθνικής τουριστικής πολιτικής εκφράζονται, η θεσμική – κανονιστική και η αναπτυξιακή – επενδυτική διάστασή της, επίκεντρο των οποίων αποτελεί η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού προϊόντος μέσω της ποιοτικής αναβάθμισης και του εμπλουτισμού των προσφερόμενων υπηρεσιών, της προώθησης και ανάπτυξης δραστηριοτήτων εναλλακτικού τουρισμού, της άμβλυνσης των χωρικών και χρονικών συγκεντρώσεων, της ανάδειξης και της προστασίας του συνολικού περιβάλλοντος ως τουριστικού πόρου και της αειφόρου ανάπτυξης των τουριστικών πόρων των επιμέρους χωρικών ενοτήτων, όπως παράκτιες ζώνες, αγροτικές περιοχές και ορεινοί όγκοι.

Σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, οι χωρικές ενότητες εμπλέκονται άμεσα στις πολιτικές χωρικής οργάνωσης του τουρισμού (Σχήμα 1.5), οι οποίες έχουν ως κύριες επιδιώξεις την προστασία (κοινωνική, πολιτιστική, περιβαλλοντική), παράλληλα με τις διαδικασίες της παραγωγής και της υποδοχής (Βαρβαρέσος, 1999: 46, 65).

ΣΧΗΜΑ 1.5: ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΧΩΡΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Πηγή: Βαρβαρέσος (1999).

Η επίτευξη των στόχων της τουριστικής πολιτικής επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό όχι μόνον από την πολυπλοκότητα του τουρισμού και τις εξωτερικές επιρροές, αλλά και από το πλήθος των φορέων που εμπλέκονται σ' αυτόν, καθένας των οποίων έχει τους δικούς του σκοπούς και στόχους. Είναι όμως απαραίτητο, η ανάπτυξη της τουριστικής πολιτικής να ενσωματώσει όλους τους φορείς όλων των επιπέδων που περιλαμβάνονται είτε στο δημόσιο είτε στον ιδιωτικό τομέα. Θεωρητικά, η χάραξη της πολιτικής και η διοίκηση του τουρισμού αποτελούν ευθύνη μόνο των δημόσιων αρχών, αλλά στην πράξη ασκούνται από τους φορείς του δημόσιου τομέα, τις τουριστικές επιχειρήσεις, τους κοινωνικούς εταίρους και τα άτομα ή τις ομάδες ειδικών ενδιαφερόντων. Κάθε τουριστική δραστηριότητα εμπεριέχει ένα σύνολο πολιτικών επιλογών που αφορούν τη χωροθέτηση, την οργάνωση, το σχεδιασμό, τη διαχείριση, τις αγορές στόχους, το επίπεδο ποιότητας των υπηρεσιών και των αποδεκτών κερδών, για τις οποίες καθένας εκ των συμμετεχόντων έχει διαφορετικές θέσεις, στάσεις και επιδιώξεις. Οι φορείς του δημόσιου τομέα καθορίζουν τις προτεραιότητες δράσης και το θεσμικό πλαίσιο, ο ιδιωτικός τομέας προσανατολίζεται προς την αγορά και οι υπόλοιποι κοινωνικοί εταίροι ενδιαφέρονται περισσότερο για τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές παραμέτρους της τουριστικής ανάπτυξης. Το γεγονός αυτό τονίζει την αυξανόμενη ανάγκη ανάπτυξης διευρυσμένων και ευέλικτων πολιτικών, ως αποτέλεσμα της ευρύτερης συμμετοχής και της στενότερης συνεργασίας μεταξύ των εμπλεκόμενων.

Η δυσκολία εκτίμησης των πιθανών κοινωνικών, πολιτισμικών και περιβαλλοντικών επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης στο μέλλον, σε συνδυασμό με την αστάθεια της αγοράς, μπορεί να καταστήσει αναποτελεσματικές ακόμα και τις καλύτερες επιλογές του παρόντος. Γι' αυτό, η τουριστική πολιτική πρέπει να είναι ευέλικτη προκειμένου να ανταποκρίνεται στις αλλαγές των δεδομένων και να αναδιοργανώνει τις προτεραιότητές της, όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο (Lickorish και Jenkins, 2004: 263).

1.3.3. ΠΡΟΤΥΠΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Ο τύπος και ο τρόπος τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής, συνδέεται με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, την ακολουθούμενη πολιτική οργάνωσης, σχεδιασμού, διαχείρισης και προώθησης του τουρισμού, το πλαίσιο συμμετοχικών διαδικασιών και επιλογών των φορέων που σχετίζονται μ' αυτόν, καθώς και την αλληλεπίδραση των παραγόντων της προσφοράς και της ζήτησης τόσο σε διεθνές, όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Τα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής είναι δυνατόν να διαμορφωθούν και από τις διαφορετικές τοπικές συνθήκες, σε συνδυασμό με τα εκάστοτε χαρακτηριστικά του τουρισμού. Η δυνατότητα πρόσβασης και η εγγύτητα στις αγορές, καθώς και οι εναλλακτικές αναπτυξιακές επιλογές των τοπικών κοινοτήτων, συχνά καθορίζουν και τις διαφορετικές δυνατότητες ανάπτυξης του τουρισμού σε τοπικό επίπεδο. Ωστόσο, η ποιοτική διάσταση της τουριστικής ανάπτυξης και η λειτουργική διασύνδεσή της με τους υπόλοιπους τοπικούς παραγωγικούς τομείς αποτελεί συνάρτηση του μεγέθους της τουριστικής περιοχής (Loukissas, 1982).

Οι αλληλοσυσχετίσεις των επιρροών και οι δράσεις των παραγόντων οι οποίοι άμεσα ή έμμεσα συνδέονται με την τουριστική ανάπτυξη και τη λειτουργία του τουριστικού τομέα γενικότερα, επηρεάζουν σημαντικά τη διαμόρφωση των προτύπων τουριστικής ανάπτυξης παγκοσμίως. Το σημαντικότερο ρόλο της ουσιαστικής και αποτελεσματικής λειτουργίας του προτύπου τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής κατέχουν οι παράγοντες της προσφοράς και ζήτησης, η λειτουργική και δυναμική σχέση των οποίων επηρεάζει καθοριστικά τις διαδικασίες συγκρότησης των προτύπων τουριστικής ανάπτυξης των τουριστικών προορισμών. Στη συνέχεια περιγράφονται συνοπτικά (Πίνακας 1.3) τα σημαντικότερα από τα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης των τουριστικών περιοχών και τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά της τουριστικής ζήτησης, προσφοράς και ανάπτυξής τους, ως επιβεβαίωση των μεταξύ τους διαφορών στον τρόπο λειτουργίας ή διαχείρισής τους (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 78-88).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.3: ΠΡΟΤΥΠΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Πρότυπα	Ειδικότερα Χαρακτηριστικά Ζήτησης (Ζ), Προσφοράς (Π), Ανάπτυξης (Α)
Οργανωμένου μαζικού τουρισμού	<p>(Ζ): Εξαρτάται από τις αναπτυγμένες χώρες, προώθηση οργανωμένων τουριστικών πακέτων από τους tour-operators, έλλειψη αυτονομίας και περιορισμένες επιλογές των επισκεπτών, έντονη εποχικότητα.</p> <p>(Π): Περιοχές με πλούσιους περιβαλλοντικούς και πολιτιστικούς πόρους, μεγάλο όγκο τουριστικών υποδομών, πληθώρα υπηρεσιών και δραστηριοτήτων, σταδιακή μετατροπή τους σε εποχιακά θέρετρα.</p> <p>(Α): Εκτεταμένες - οργανωμένες υποδομές και υπηρεσίες, κυριαρχεί στην τοπική παραγωγική δομή, σταδιακή εξάρτηση των υπόλοιπων κλάδων από τον τουρισμό, δυσμενείς επιπτώσεις στο συνολικό περιβάλλον.</p>
Ενταγμένο στο τοπικό αναπτυξιακό πλαίσιο	<p>(Ζ): Επισκέπτες με επαγγελματικά, πολιτιστικά, εκπαιδευτικά κίνητρα, επίσκεψης φίλων και συγγενών ή δραστηριοτήτων εναλλακτικών.</p> <p>(Π): Περιοχές με υποδομές, υπηρεσίες και δραστηριότητες αστικού τουρισμού (Μουσεία, συνεδριακά-εκθεσιακά κέντρα, αθλητικοί χώροι) και τουρισμού υπαίθρου (ξενοδοχεία, πανδοχεία, τουριστικά γραφεία),</p> <p>(Α): Ανάπτυξη μικρού όγκου υποδομών και υπηρεσιών συμπληρωματικού χαρακτήρα και ενταγμένων, ως προς την κλίμακα, τη δομή και το σκοπό, στα ευρύτερα κοινωνικο-οικονομικά δεδομένα της περιοχής.</p>
Βιώσιμου τουρισμού με χρήση εναλλακτικών μορφών	<p>(Ζ): Ομάδες επισκεπτών, με κοινωνικές και περιβαλλοντικές ανησυχίες.</p> <p>(Π): Περιοχές μαζικού τουρισμού ή και αναπτυσσόμενες με εξειδικευμένες υπηρεσίες που ανταποκρίνονται σε διαφορετικούς τύπους ζήτησης.</p> <p>(Α): Ανάπτυξη υποδομών, υπηρεσιών και δραστηριοτήτων που εντάσσονται ισόρροπα στην υπάρχουσα δομή, είτε βελτιώνοντάς την (μαζικός) είτε διαμορφώνοντας μια νέα παραγωγική δομή (εναλλακτικός), και συμβάλλουν στην αρχή της ανατροφοδότησης της ανάπτυξης.</p>
Τουριστικής ανάπτυξης σε θύλακες	<p>(Ζ): Αντίστοιχα του οργανωμένου τουρισμού με μεγάλο αριθμό επισκεπτών, παιδιά, οικογένειες, έντονες χωρικές συγκεντρώσεις και εποχικότητα.</p> <p>(Π): Περιοχές οργανωμένου τουρισμού και παραθερισμού, ποικιλία υποδομών και δραστηριοτήτων, τουριστικά χωριά, θεματικά πάρκα.</p> <p>(Α): Οργανωμένα συμπλέγματα τουριστικών υποδομών και υπηρεσιών, μερική ή και πλήρης αυτονομία από τις υπόλοιπες υποδομές και υπηρεσίες της περιοχής, λειτουργεί ως πόλος γενικότερης ανάπτυξης της, επιπτώσεις εξίσου δυσμενείς με κείνες του οργανωμένου τουρισμού.</p>
Παραθερισμού	<p>(Ζ): Μετακινήσεις εσωτερικού τουρισμού κατοίκων των αστικών κέντρων, υψηλές συγκεντρώσεις σε περιόδους διακοπών ή τα Σαββατοκύριακα.</p> <p>(Π): Οργανωμένες περιοχές παραθερισμού στην περίμετρο των αστικών κέντρων, οργάνωση προσφερόμενων υπηρεσιών - δραστηριοτήτων και τουριστικοί πόροι αντίστοιχα του οργανωμένου τουρισμού.</p> <p>(Α): Έλλειψη προγραμματισμού, παρόμοια χαρακτηριστικά ανάπτυξης υποδομών, υπηρεσιών αλλά και επιπτώσεων με κείνα των περιοχών του οργανωμένου τουρισμού και του τουρισμού σε θύλακες.</p>
Εναλλακτικού τουρισμού	<p>(Ζ): Άτομα ή ομάδες ειδικών κινήτρων - ενδιαφερόντων, όπως οικολογία, πολιτισμός, τοπική παράδοση, περιπέτεια, περιήγηση, αθλητισμός κ.ά.</p> <p>(Π): Περιοχές της υπαίθρου, πλούσιοι περιβαλλοντικοί και πολιτισμικοί πόροι, υποδομές - υπηρεσίες ανάλογες με τη μορφή που εξυπηρετούν.</p> <p>(Α): Ανάπτυξη υποδομών και υπηρεσιών που σέβονται την τοπική κοινωνική και περιβαλλοντική δομή, εκτός εάν εξυπηρετείται μία μόνο μορφή, οπότε μαζικοποιείται και προκαλεί δυσμενείς επιπτώσεις.</p>

Βασισμένο στο: Κοκκώσης και Τσάρτας (2001), Lickorish και Jenkins (2004). Ιδία επεξεργασία.

Τα παραπάνω πρότυπα αποτελούν εξειδικεύσεις παλαιότερων προτύπων σταδιακά όμως, λόγω της εξέλιξης - μεταβολής των χαρακτηριστικών είτε της ζήτησης είτε της προσφοράς, λειτουργούν ως αυτοδύναμα πρότυπα σε διάφορες τουριστικές περιοχές. Είναι σημαντικό να εκτιμηθεί, εκ μέρους των αρμοδίων φορέων άσκησης πολιτικής, σχεδιασμού και επιλογής του τρόπου ανάπτυξης μιας περιοχής, αν γενεσιουργός αιτία διαμόρφωσης των προτύπων τουριστικής ανάπτυξης είναι ο παράγοντας της ζήτησης ή της προσφοράς. Στις περισσότερες περιπτώσεις η ζήτηση αποτελεί το βασικό πόλο ενεργοποίησης ενός προτύπου, η βιωσιμότητά του όμως, πέρα από το δυναμισμό και τη σταθερότητα της ζήτησης, εξαρτάται και από την ανταπόκριση - προσαρμογή της προσφοράς σε σχέση με την ανάπτυξη, λειτουργία, διαχείριση και προβολή των κατάλληλων υποδομών, δραστηριοτήτων και πόρων, που εξυπηρετούν τις απαιτήσεις και τις ανάγκες του συγκεκριμένου προτύπου (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 68-69).

Δεν είναι δυνατόν να καθοριστεί ένα ενιαίο μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης το οποίο να εφαρμόζεται το ίδιο αποτελεσματικά σε όλες τις χώρες ή περιοχές. Η τουριστική ανάπτυξη πρέπει να αντικατοπτρίζει τις συνθήκες ζωής κάθε τουριστικής περιοχής, το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης της καθώς και τις ευκαιρίες της αγοράς. Βάση κάθε προσπάθειας των αρμοδίων για τη χάραξη πολιτικής, την οργάνωση, το σχεδιασμό και την επιλογή του καταλληλότερου για την περιοχή τους προτύπου, πρέπει να είναι το επιθυμητό είδος και η κλίμακα τουριστικής ανάπτυξης (Lickorish και Jenkins, 2004: 272).

Σε περιφερειακό – τοπικό επίπεδο, η επιλογή του μοντέλου τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής αποτελεί πολιτική επιλογή και αφορά πέρα από τις αντίστοιχες διοικητικές αρχές, και ένα σύνολο εμπλεκομένων στον τουρισμό φορέων, οι οποίοι στηριζόμενοι σ' ένα συναινετικό οργανωτικό πλαίσιο λήψης αποφάσεων, αξιολογούν τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα των προτεινόμενων μεταβλητών των σχεδιαζόμενων δράσεων, τα οποία πρέπει να κοινοποιούνται και στον τοπικό πληθυσμό (Jamal και Getz, 2003).

Οι μεταβλητές αυτές αφορούν κυρίως τις ζώνες κατοικίας, την προστασία και την ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος, του τοπίου και της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, την προσέλκυση επισκεπτών υψηλότερων εισοδηματικών στρωμάτων και την ανάπτυξη ποιοτικών και μικρής κλίμακας τουριστικών καταλυμάτων, απόλυτα εναρμονισμένων με το τοπικό περιβάλλον (Βαρβαρέσος, 1999: 97).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΩΣ ΣΥΣΤΗΜΑ

2.1. ΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ: ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Ο τουρισμός δεν είναι ένας απόλυτα διακριτός συμβατικός παραγωγικός κλάδος, αλλά ένα σύμπλεγμα στενά συνδεδεμένων και αλληλοεξαρτώμενων παραγωγικών κλάδων οι οποίοι συμμετέχουν άμεσα ή έμμεσα στην παραγωγή – διαμόρφωση και διάθεση του τουριστικού προϊόντος στην αγορά (Μπριασούλη, 2000).

Συντίθεται από ένα πλέγμα δραστηριοτήτων οικονομικού χαρακτήρα, με κύριες αυτές της διαμονής, της εστίασης, της μετακίνησης, της ψυχαγωγίας και άλλες κύριες ή δευτερεύουσες υπηρεσίες ενώ η εννοιολογική, η οργανωτική, η σχεδιαστική και η διαχειριστική του προσέγγιση καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τις ιδιαιτερότητες και τις έντονες αλληλεξαρτήσεις του με το πολιτικό, φυσικό, κοινωνικό, πολιτιστικό και αναπτυξιακό περιβάλλον στο οποίο εκδηλώνεται (Pearce, 1981/1989).

Από λειτουργική άποψη, ο τουρισμός περιγράφεται ως ένα κλασικό δυναμικό σύστημα δύο κύριων παραγόντων, της τουριστικής προσφοράς και ζήτησης (Σχήμα 2.1) (Gunn και Var, 2002: 34), οι οποίοι είτε ο καθένας από μόνος του είτε σε συνδυασμό, μέσω της αμφίδρομης σχέσης τους, μπορούν να κατευθύνουν τον τουρισμό στις τουριστικές περιοχές (Doswell, 2002: 45) και να λειτουργήσουν ως σταθεροποιητικός παράγοντας ανάπτυξής τους (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 73).

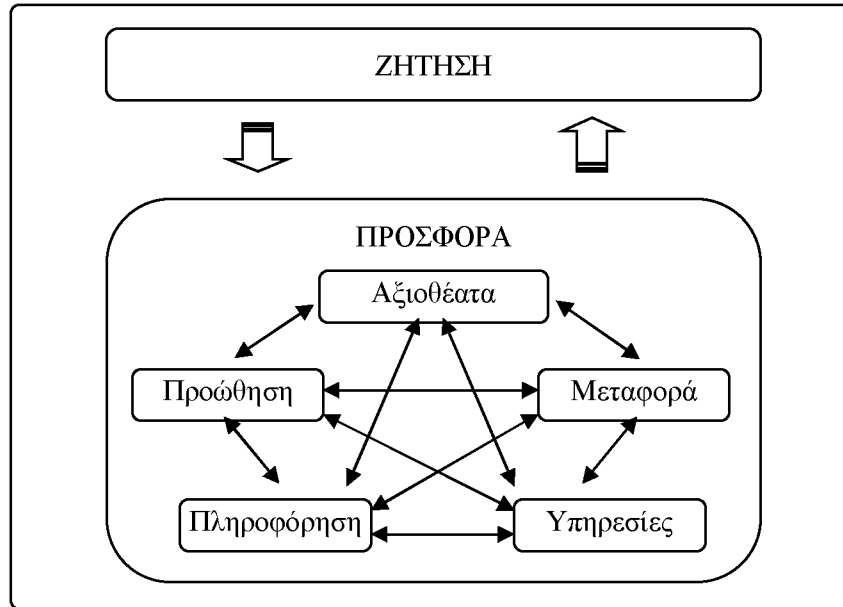
Η ζήτηση αντιπροσωπεύει την τουριστική αγορά που αποτελείται από τα άτομα που ταξιδεύουν για τουρισμό και η προσφορά αντιπροσωπεύει το τουριστικό προϊόν των προορισμών που προσφέρεται στους επισκέπτες για ‘κατανάλωση’ (Doswell, 2002: 19).

Οι παράγοντες της ζήτησης αντιπροσωπεύουν τις κατευθυντήριες δυνάμεις της αγοράς που ελέγχουν τους τουριστικούς προορισμούς αλλά και τις παρεχόμενες υπηρεσίες, δημιουργώντας οικονομικές, κοινωνικές και δημογραφικές επιπτώσεις μέσω των οποίων σχηματοποιούνται οι προτιμήσεις των καταναλωτών και καθορίζεται η ζήτηση τουριστικών προϊόντων. Η τουριστική προσφορά ανταποκρινόμενη, προσαρμόζεται στη ζήτηση αυτή μέσω της ανάπτυξης και της κοστολόγησης προϊόντων και υπηρεσιών που ικανοποιούν τις προτιμήσεις των επισκεπτών (Lickorish και Jenkins, 2004: 343).

Οι επισκέπτες, από την πλευρά της ζήτησης, επιλέγουν προϊόντα και υπηρεσίες που αναμένεται να ικανοποιήσουν τις άδηλες και σαφείς προσδοκίες τους, ενώ από την

πλευρά της προσφοράς, οι παράμετροι της σύνθεσής της (αξιοθέατα, μεταφορά, υπηρεσίες, πληροφόρηση, προώθηση) αλληλεξαρτώνται άμεσα και σε συνδυασμό με τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους της περιοχής, συνθέτουν ένα πλαίσιο υλικών και άυλων παραγόντων, που απαιτούν πολιτική, ορθολογικό σχεδιασμό και διαχείριση με βάση τις συνθήκες της αγοράς (Smith, 1988 · Gunn και Var, 2002: 35-7).

ΣΧΗΜΑ 2.1: ΒΑΣΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Πηγή: Gunn A.C. και Var T. (2002).

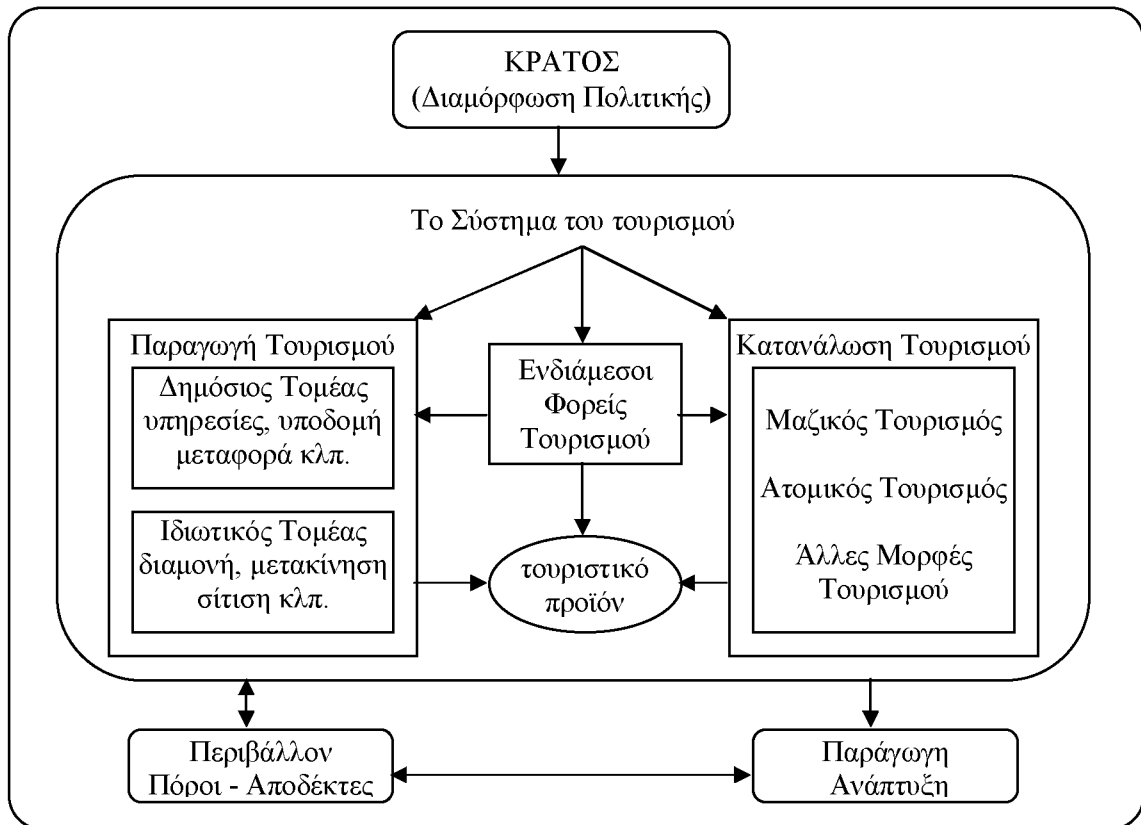
Η λειτουργία του τουριστικού συστήματος επηρεάζεται έντονα και από εξωτερικούς παράγοντες, οι περισσότεροι των οποίων σχετίζονται με την προσφορά (Σχήμα 2.2.), όπως οι φυσικοί και πολιτισμικοί πόροι μιας περιοχής και ο μεσολαβητικός ρόλος μιας σειράς δημόσιων και ιδιωτικών οργανισμών – φορέων.

Σημαντικοί εξωτερικοί παράγοντες, που επηρεάζουν τις δυνάμεις της αγοράς και είναι απαραίτητο να λαμβάνονται υπόψη για τον μακροχρόνιο σχεδιασμό του τουρισμού και τις πολιτικές τουριστικής ανάπτυξης, θεωρούνται και οι δημογραφικές τάσεις, οι οικονομικές επιρροές και οι αλλαγές στα κοινωνικά πρότυπα και στον τρόπο ζωής των ανθρώπων (Lickorish και Jenkins, 2004: 343-44). Μέσα από τους συστηματικούς δεσμούς της προσφοράς και της ζήτησης, εκδηλώνονται παράμετροι που πρέπει να λάβουν υπόψη τους οι αρμόδιοι καθορισμού της τουριστικής πολιτικής, το σχεδιασμό και τη διαχείριση του τουρισμού (δημόσιος τομέας), αλλά και όσοι δραστηριοποιούνται επιχειρηματικά στον τομέα (ιδιωτικός τομέας). Οι ενέργειες του δημόσιου τομέα είναι προσανατολισμένες περισσότερο προς την προσφορά και του ιδιωτικού τομέα προς τη

ζήτηση (Middleton και Hawkins, 2004: 182-85).

Το κράτος, οι περιφερειακές ή τοπικές αρχές, μέσω αντίστοιχων οργανισμών και υπηρεσιών, έχουν την ευθύνη χάραξης της τουριστικής πολιτικής, το σχεδιασμό, την οργάνωση, δημιουργία και λειτουργία των απαραίτητων βασικών υποδομών (δίκτυα μεταφορών, επικοινωνιών και άλλων εξυπηρετήσεων, υπηρεσίες υγείας και ασφάλειας, κλπ.) και την ανάπτυξη προωθητικών στρατηγικών για την προσέλκυση επισκεπτών, ενώ οι φορείς του ιδιωτικού τομέα αναλαμβάνουν την παραγωγή (διαμονή, μετακίνηση, σίτιση, ψυχαγωγία κλπ.) και τη διαμεσολάβηση της προώθησης και διάθεσης του τουριστικού προϊόντος στην αγορά (Μπριασούλη, 2000).

ΣΧΗΜΑ 2.2.: ΣΥΝΘΕΤΗ ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Πηγή: Μπριασούλη (2000).

Από τα παραπάνω, καταδεικνύεται ότι ο τουρισμός δεν αποτελείται μόνο από τα άτομα που ταξιδεύουν, τα ξενοδοχεία, τα εστιατόρια, τις αερομεταφορές και τις λοιπές τουριστικές επιχειρήσεις, αλλά και από ένα σύνολο σύνθετων και αλληλοεξαρτώμενων παραμέτρων, που συνδέονται μέσω μιας δυναμικής και αμφίδρομης σχέσης και απαιτούν πολιτική, οργάνωση, σχεδιασμό και ορθολογική διαχείριση προκειμένου να διασφαλιστούν τα προσδοκώμενα οφέλη (Gunn και Var, 2002: 35).

2.2. Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ

Η τουριστική ζήτηση αντιπροσωπεύει τις ποσότητες των τουριστικών αγαθών και των υπηρεσιών που είναι διατεθειμένοι ή επιθυμούν να καταναλώσουν οι επισκέπτες σε μια δεδομένη χρονική περίοδο για την κάλυψη των αναγκών τους, κάτω από συγκεκριμένες οικονομικές, φυσικές, γεωγραφικές και άλλες γενικές ή εξειδικευμένες προϋποθέσεις που ερμηνεύουν τη συμμετοχή και τη συμπεριφορά τους στις τουριστικές μετακινήσεις (Βαρβαρέσος, 1998: 35). Η εννοιολογική της προσέγγιση απαιτείται να είναι σφαιρική αφού δεν καλύπτει μόνο τις ανάγκες των επισκεπτών, αλλά διερευνά τα δυναμικά τους κίνητρα και τις βαθύτερες αναζητήσεις τους. Παράλληλα, με τη βοήθεια μιας σειράς μεθοδολογικών εργαλείων μπορεί να καταγράψει τη διεθνή χωρική διάρθρωση των τουριστικών ροών, να ερμηνεύσει τη διαχρονική τους εξέλιξη και να διακρίνει τις ζώνες της παγκόσμιας τουριστικής προσφοράς και ζήτησης (Βαρβαρέσος, 1997: 67).

Ως αποτέλεσμα των ειδικότερων κινήτρων των επισκεπτών, η τουριστική ζήτηση επηρεάζει άμεσα τα χαρακτηριστικά και την πορεία τουριστικής ανάπτυξης των προορισμών, ενώ η δυναμική τάση εξειδίκευσής της οδηγεί σε παράλληλη εξειδίκευση και των προσφερόμενων προϊόντων και υπηρεσιών των προορισμών με αποτέλεσμα τη διαμόρφωση περιοχών με διαφορετικούς ή έναν κυρίαρχο τύπο ζήτησης (Τσάρτας, 1996: 143). Παράλληλα, καθώς πολλά από τα κίνητρα των επισκεπτών σχετίζονται με το περιβάλλον (φύση, τοπική παράδοση, αθλητισμός κλπ.), ενισχύουν τη δημιουργία εναλλακτικών προτύπων ανάπτυξης σε τουριστικές περιοχές, ενώ ο θεσμικός ρόλος των επισκεπτών, σταδιακά τους καθιστά συμμετόχους των διαδικασιών της τουριστικής ανάπτυξης. Η σύνθεση της ζήτησης, σε σχέση με τη γεωγραφική (προορισμός) και την κοινωνιολογική διάσταση του ταξιδιού (τύπος, κίνητρα), καταγράφεται από τα τουριστικά ρεύματα (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 94,75), τα οποία σχετίζονται με τις τουριστικές περιοχές, το μέγεθός τους όμως δεν φανερώνει πάντοτε την κατανομή τους σύμφωνα με τα είδη των τουριστικών περιοχών (Lozato - Giotart, 1996: 23).

Μερικές από τις προϋποθέσεις εκδήλωσης της επιθυμίας των ατόμων να ταξιδέψουν σχετίζονται πέρα από το αρχικό κίνητρο και με τον ελεύθερο χρόνο, την οικονομική δυνατότητα, την ανάγκη και τις βαθύτερες αναζητήσεις τους. Από την άποψη αυτή τα άτομα που δεν έχουν τη φυσική δυνατότητα και το χρόνο να ταξιδέψουν δεν περιλαμβάνονται στην τουριστική ζήτηση (Gunn και Var, 2002: 37).

Ο Doswell (2002: 46-48), διακρίνει την τουριστική ζήτηση σε τέσσερα επίπεδα:

- *Βασική ζήτηση*: πρόκειται για την υφιστάμενη ζήτηση που όμως δεν ικανοποιείται πλήρως λόγω ανεπάρκειας σχετικών προϊόντων, υπηρεσιών ή άλλων πόρων.

- *Μεταστροφή της ζήτησης:* εμφανίζεται όταν οι προτιμήσεις των επισκεπτών, σε σχέση με ένα προϊόν ή προορισμό, αλλάζουν και στρέφονται σε ελκυστικότερους προορισμούς τα προϊόντα των οποίων ικανοποιούν καλύτερα τις ανάγκες τους.
- *Δημιουργηθείσα ζήτηση:* αφορά τη ζήτηση που δεν υπήρχε στον προορισμό μέχρι τώρα, αλλά δημιουργήθηκε λόγω της ανάπτυξης νέων προϊόντων και υπηρεσιών.
- *Μελλοντική ζήτηση:* είναι η ζήτηση που θα προκύψει στο μέλλον ως αποτέλεσμα των κοινωνικών, οικονομικών, δημογραφικών ή άλλων εξελίξεων στις χώρες προέλευσης των επισκεπτών. Ένα μέρος της θα μετατραπεί σε βασική ζήτηση.

Η οικονομική διάσταση της τουριστικής ζήτησης εκφράζεται μέσω της κατανάλωσης προϊόντων και υπηρεσιών από τους επισκέπτες κατά τη διάρκεια της μετακίνησης και παραμονής τους στον προορισμό και ορίζεται ως (συνολική) τουριστική δαπάνη (WTO, 2005a · Doswell, 2002: 26). Η συνολική δαπάνη των επισκεπτών διαμορφώνει τα συνολικά έσοδα των τουριστικών επιχειρήσεων και το ύψος της επηρεάζει όσους δραστηριοποιούνται άμεσα ή έμμεσα στον τουρισμό, από την πλευρά της προσφοράς.

2.2.1. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ – ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΖΗΤΗΣΗΣ

Η ετερογένεια και οι χωρο-χρονικές συγκεντρώσεις αποτελούν δύο από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της τουριστικής ζήτησης (Βαρβαρέσος, 1998: 45-7). Η ετερογένεια της ζήτησης, προκύπτει από τη φύση και τη δομή των τουριστικών δραστηριοτήτων οι οποίες απαιτούν την παραγωγή μιας σειράς άλλων αγαθών και υπηρεσιών όπως: μεταφορά, καταλύματα, υποδομές, δραστηριότητες αναψυχής κλπ., που προέρχονται από διαφορετικούς κλάδους και ενεργοποιούν την τουριστική ζήτηση. Οι χωρο-χρονικές συγκεντρώσεις σχετίζονται με τον εποχικό χαρακτήρα του τουρισμού και τη συγκέντρωση μεγάλου αριθμού επισκεπτών στον ίδιο προορισμό και επηρεάζουν όλους τους τομείς της τουριστικής παραγωγής δημιουργώντας προβλήματα οργάνωσης και ορθολογικής διαχείρισης της τουριστικής ζήτησης (Βαρβαρέσος, 1997: 81,86).

Η ερμηνεία και η πρόβλεψη των τάσεων της τουριστικής ζήτησης απαιτούν και τη συνεκτίμηση των συνθηκών - παραγόντων που τη διαμορφώνουν καθώς συνδέονται με την καταναλωτική συμπεριφορά των επισκεπτών και επηρεάζουν την τουριστική ανάπτυξη πολλών περιοχών. Οι παράγοντες αυτοί ενεργοποιούνται τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο και χαρακτηριστικές περιπτώσεις τους αποτελούν οι παγιωμένες τάσεις της ζήτησης σε διεθνές επίπεδο, τα κίνητρα των επισκεπτών, η διαφήμιση, η πολιτική των διεθνών ταξιδιωτικών οργανισμών, η γεωγραφική θέση των προορισμών, οι προωθητικές πολιτικές του μάρκετινγκ, οι πολιτικές και κοινωνικο-οικονομικές

συγκυρίες στις χώρες προέλευσης και υποδοχής επισκεπτών. Ορισμένοι από αυτούς τους παράγοντες χαρακτηρίζονται από μια σχετικά μεσοπρόθεσμη σταθερότητα και κάποιοι συνδέονται συγκυριακά με καταστάσεις, όπως π.χ. η μίμηση και η μόδα επίσκεψης μιας περιοχής (WTO, 1994 · Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 63-4).

Οι παράγοντες αυτοί ομαδοποιημένοι χαρακτηρίζονται ως: *κοινωνικο-οικονομικοί*, που σχετίζονται με το εισόδημα των επισκεπτών, το επίπεδο και τις διακυμάνσεις των τιμών, το επάγγελμα ή την κοινωνική κατηγορία των επισκεπτών, την επιμήκυνση της διάρκειας των διακοπών, τις δημογραφικές εξελίξεις και το βαθμό αστικοποίησης στις χώρες προέλευσης και τις τεχνολογικές εξελίξεις (π.χ. μεταφορές, επικοινωνίες κλπ.), *κοινωνικο-ψυχολογικοί*, που σχετίζονται με την καθημερινότητα, την προσωπικότητα, τις βαθύτερες αναζητήσεις και την ανάγκη των επισκεπτών για επικοινωνία, και παράγοντες που σχετίζονται με τα *χαρακτηριστικά του τουριστικού προϊόντος* που προσφέρεται και τη δυνατότητά του να ικανοποιήσει τις ανάγκες και τις επιθυμίες των επισκεπτών (Doswell, 2002: 57 · Βαρβαρέσος, 1998: 55-71).

Ο Τσάρτας (1996), διακρίνει τους παράγοντες που επηρεάζουν και διαμορφώνουν την τουριστική ζήτηση σε τέσσερις γενικές κατηγορίες: *α) κοινωνικο-ψυχολογικοί*, που σχετίζονται με τα κοινωνικά και καταναλωτικά πρότυπα, τον τρόπο ζωής, τις αξίες, τη συμπεριφορά, τη θρησκεία και τον πολιτισμό, *β) δημογραφικοί*, που σχετίζονται με το φύλο, την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση, την εκπαίδευση και τον τόπο κατοικίας, *γ) οικονομικοί*, που σχετίζονται με το εισόδημα, το επίπεδο ανάπτυξης της χώρας προέλευσης, το επάγγελμα και το κόστος των ταξιδιών, και *δ) θεσμικοί – οργανωτικοί*, που σχετίζονται με το κοινωνικο-οικονομικό και διεθνές θεσμικό πλαίσιο των χωρών προέλευσης των επισκεπτών.

Οι Lickorish και Jenkins (2004: 94-9), πέραν των οικονομικών υπογραμμίζουν και τη σημασία των μη οικονομικών παραγόντων που επηρεάζουν τη ζήτηση του διεθνούς τουρισμού, τους οποίους διαχωρίζουν σε διαρθρωτικούς και παράγοντες υποκίνησης. Οι *διαρθρωτικοί παράγοντες* σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού και τις δραστηριότητες αναψυχής που επιλέγουν, και οι *παράγοντες υποκίνησης* σχετίζονται με την εκπαίδευση, την αστικοποίηση, το μάρκετινγκ, τον ταξιδιωτικό κλάδο και τα αξιοθέατα του προορισμού. Οι σημαντικότεροι όμως παράγοντες που συνθέτουν τις δυνάμεις που αλληλεπιδρούν στην αγορά και την καθορίζουν είναι ο χρόνος, το χρήμα και οι προτιμήσεις των επισκεπτών.

Τα βασικότερα στοιχεία και οι γενικές παραδοχές αναγνώρισης και επεξήγησης της φύσης, των χαρακτηριστικών και των παραγόντων που επηρεάζουν την τουριστική

ζήτηση, συνοψίζονται σύμφωνα με τον Κομίλη (1986: 27-28), στα παρακάτω σημεία:

- Η θέση και το μέγεθος της ζήτησης ενός προορισμού επηρεάζεται από τη θέση και τα χαρακτηριστικά τόσο των επισκεπτών, όσο και του ίδιου του προορισμού.
- Η διαφοροποίηση της ζήτησης, ως προς τη χωρική κατανομή και την κοινωνικο-οικονομική ή δημογραφική σύνθεση των επισκεπτών, από τη μια μεριά και η διαφοροποίηση της προσφοράς, ως προς τη χωρική κατανομή, τον όγκο και την ελκυστικότητα των πόρων, από την άλλη, εξηγούν το διπλό προσανατολισμό της ζήτησης: α) σε ζήτηση βασισμένη και κατευθυνόμενη στους τουριστικούς πόρους, και β) σε ζήτηση συνδεδεμένη με τους επισκέπτες και τον τόπο προέλευσής τους.
- Ο τόπος εγκατάστασης των δραστηριοτήτων και των υπηρεσιών αναψυχής επηρεάζει τη ζήτηση, την προσέλευση και τη χρήση τους από μέρους των επισκεπτών και διαμορφώνει αναγνωρίσιμα γεωγραφικά σχήματα.

Η στενή σχέση μεταξύ των προσδιοριστικών παραγόντων και των χαρακτηριστικών της τουριστικής ζήτησης προκύπτει από το γεγονός ότι, οι πρώτοι επηρεάζουν και διαμορφώνουν την καταναλωτική συμπεριφορά των επισκεπτών και οδηγούν στην οριοθέτηση κοινών τυπολογικών χαρακτηριστικών και μεταβλητών που επιτρέπουν τη διάκριση διαφορετικών τύπων τουρισμού και επισκεπτών. Οι διακρίσεις αυτές εκφράζουν την κοινή συνισταμένη των διαφορετικών προτύπων κατανάλωσης και λειτουργούν ως αναλυτικές κατηγορίες που επιτρέπουν τη συσχέτιση της τουριστικής ζήτησης με τις προτεραιότητες και τον τύπο τουριστικής ανάπτυξης που επιδιώκουν ή ακολουθούν οι τουριστικοί προορισμοί (Τσάρτας, 1996: 178-79). Τα χαρακτηριστικά της ζήτησης επηρεάζουν την πορεία τουριστικής ανάπτυξης των προορισμών και σ' αυτά οφείλονται κατά κύριο λόγο, οι τάσεις ανάπτυξης συγκεκριμένων περιοχών και κατάταξης της παγκόσμιας προσφοράς σε ζώνες (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 24).

2.2.2. ΤΜΗΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΖΗΤΗΣΗΣ

Η διερεύνηση και ανάλυση των χαρακτηριστικών και προτιμήσεων των επισκεπτών εκ μέρους των φορέων που είναι υπεύθυνοι για τις πολιτικές, τον τουριστικό σχεδιασμό και την ανάπτυξη των τουριστικών δραστηριοτήτων, αποτελούν κρίσιμο παράγοντα ανάπτυξης και βιωσιμότητας του τουρισμού για κάθε προορισμό.

Η ετερογένεια της ζήτησης, ως αποτέλεσμα των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και των προτιμήσεων των επισκεπτών, επιβάλλει την ανάγκη διαίρεσής τους σε διαφορετικές ομάδες - στόχους με βάση κοινά χαρακτηριστικά ή συμπεριφορές. Ο εντοπισμός και η αναγνώριση των ομάδων αυτών, η αντιμετώπισή τους ως ξεχωριστός στόχος και όχι ως

ένα ενιαίο – ομοιογενές σύνολο και η ευκολία της προσέγγισής τους από τα μέσα προώθησης και τα κανάλια διανομής, δημιουργεί τις προϋποθέσεις βελτίωσης των επιδόσεων του τουρισμού και αποτροπής ή άμβλυνσης των αρνητικών του επιπτώσεων στον προορισμό (Lickorish και Jenkins, 2004: 226).

Η τμηματοποίηση-κατάτμηση της αγοράς ορίζεται ως ‘η υποδιαίρεση μιας αγοράς σε ομοιογενή υποσύνολα πελατών το καθένα εκ των οποίων μπορεί να επιλεγεί ως στόχος αγοράς’. Βασικές προϋποθέσεις της είναι ότι: α) κάθε τμήμα περιλαμβάνει ένα μεγάλο αριθμό πελατών προκειμένου να τύχει ιδιαίτερης προσοχής, β) σε κάθε τμήμα υπάρχει ικανοποιητική ομοιότητα των χαρακτηριστικών που το διακρίνει από τις άλλες ομάδες, και γ) τα υποσύνολα είναι βιώσιμα και όχι συγκυριακά – προσωρινά (Kotler κ.ά. 1999).

Ο Doswell (2002: 51), αναφέρει τρεις βασικούς λόγους για τη διαίρεση των αγορών:

- η ανάπτυξη προϊόντων και υπηρεσιών που ικανοποιούν συγκεκριμένες ανάγκες,
- η αποτελεσματικότερη προώθηση προϊόντων και υπηρεσιών, και
- η ανάπτυξη λειτουργικών διασυνδέσεων μεταξύ των διαφορετικών τμημάτων.

Μια γενικευμένη τμηματοποίηση της αγοράς, ιδιαίτερα σημαντική στο σχεδιασμό βιώσιμου τουρισμού, μπορεί να γίνει με βάση τις δραστηριότητες που προτιμούν οι επισκέπτες, τη φύση των πόρων που χρησιμοποιούν ή με βάση τη ζήτηση για κλασικό ή εναλλακτικό τουρισμό και τουρισμό ειδικών ενδιαφερόντων. Η βιωσιμότητα των προορισμών, σε σχέση με την τμηματοποίηση της αγοράς, μπορεί να επιτευχθεί με την εφαρμογή δύο βασικών αρχών που σχετίζονται με την πολιτική προώθησης και τις τεχνικές διαχείρισης επισκεπτών (Middleton και Hawkins, 2004: 121-22):

- *πρώτη αρχή*, είναι η αναγνώριση, η μέτρηση και η κατανόηση των διαφορετικών τμημάτων βάσει των κεντρικών παραμέτρων που τα ορίζουν και των τρόπων συμπεριφοράς τους και η στόχευση σ’ αυτά που μεγιστοποιούν τα περιβαλλοντικά οφέλη και ελαχιστοποιούν τις επιβαρύνσεις του περιβάλλοντος, και
- *δεύτερη αρχή*, είναι η ανάπτυξη εξειδικευμένων τεχνικών διαχείρισης επισκεπτών προκειμένου να επιτευχθεί η βέλτιστη βιώσιμη ισορροπία των διαφορετικών τμημάτων της αγοράς στον τουριστικό προορισμό.

Κάθε τμήμα της αγοράς αντιπροσωπεύει άτομα με διαφορετικά χαρακτηριστικά και ανάγκες και προκύπτει βάσει τυπικών κριτηρίων που βοηθούν στην αναγνώριση των χαρακτηριστικών, των προτύπων καταναλωτικής συμπεριφοράς και των αναγκών τους. Τα κριτήρια αυτά είναι: η εθνικότητα ή ο τόπος πολιτιστικής καταγωγής και το φύλο, η ηλικιακή ομάδα, η κοινωνική θέση, τα κίνητρα και ενδιαφέροντα, η ψυχογραφία, ο

τρόπος ταξιδιού – η απόσταση που διανύθηκε (Doswell, 2002: 49-50).

Οι Lickorish και Jenkins (2004: 227-28), συνδέουν την τμηματοποίηση της αγοράς και την παροχή κινήτρων με τον παράγοντα της ζήτησης που αναφέρεται στις προτιμήσεις των επισκεπτών, και προτείνουν η τμηματοποίηση της αγοράς να γίνεται σε συγκεκριμένες αναγνωρίσιμες κατηγορίες βάσει ειδικών κριτηρίων, όπως η γεωγραφική περιοχή, η ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο και ο σκοπός του ταξιδιού.

Οι Gun και Var (2002: 39-40), διαιρούν την τουριστική αγορά σε τέσσερα τμήματα, με βάση δημογραφικά, γεωγραφικά ή ψυχογραφικά χαρακτηριστικά και τη συμπεριφορά των επισκεπτών, περιγράφοντας παράλληλα και τη χρηστική αξία της διαίρεσης αυτής για τους άμεσα εμπλεκόμενους στη διαδικασία της τουριστικής ανάπτυξης:

Η δημογραφική διαίρεση αναφέρεται σε μετρήσιμα προσωπικά χαρακτηριστικά των επισκεπτών όπως η ηλικία, το εισόδημα, το επάγγελμα, η οικογενειακή κατάσταση και το μορφωτικό επίπεδο. Οι τουριστικές επιχειρήσεις επιδιώκουν τη διερεύνηση και τον ακριβή καθορισμό της σχέσης των παραγόντων αυτών με το ταξίδι και το σχεδιασμό-ανάπτυξη των εγκαταστάσεων, των προϊόντων και των υπηρεσιών.

Η γεωγραφική διαίρεση είναι χρήσιμη για τον προσδιορισμό των διαφορών μεταξύ των προτιμήσεων-επιλογών των επισκεπτών που σχετίζονται με τη γεωγραφική περιοχή προέλευσής τους. Η ανάλυση των παραγόντων αυτών βοηθά σε αποφάσεις που σχετίζονται με τα μεταφορικά μέσα και την ελκυστικότητα των διαδρομών και τις επιλογές ανάπτυξης του προορισμού που σχετίζονται με τις καιρικές συνθήκες.

Η ψυχογραφική διαίρεση σχετίζεται με τις αξίες, τις στάσεις, τον τρόπο ζωής, τα ενδιαφέροντα, τις δραστηριότητες και την προσωπικότητα των επισκεπτών. Αυτή η ομαδοποίηση είναι χρήσιμη στους φορείς του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα και τους βοηθά να αναπτύξουν προγράμματα και δράσεις που συγκλίνουν με τις απαιτήσεις και τα συμφέροντα των επισκεπτών.

Η διαίρεση με βάση τη συμπεριφορά των επισκεπτών διακρίνει την τουριστική αγορά σε ομάδες με βάση παρόμοιες καταναλωτικές συνήθειες των επισκεπτών όπως είναι οι προτιμήσεις τους, ο σκοπός του ταξιδιού και τα επιδιωκόμενα οφέλη. Αποτέλεσμα της ομαδοποίησης αυτής είναι ο ακριβέστερος σχεδιασμός, η ανάπτυξη και η προώθηση των τουριστικών δραστηριοτήτων του προορισμού.

Η τμηματοποίηση της τουριστικής ζήτησης, ως αποτέλεσμα της ανάλυσης των πληροφοριών και των χαρακτηριστικών της τουριστικής αγοράς, διευκολύνει όλους όσους δραστηριοποιούνται επιχειρηματικά στον τουρισμό αλλά και τους υπεύθυνους για την τουριστική ανάπτυξη, προκειμένου να επιλέξουν τον καταλληλότερο τύπο

τουριστικής ανάπτυξης, να σχεδιάσουν και να αναπτύξουν προϊόντα και υπηρεσίες αντίστοιχα των τάσεων και των χαρακτηριστικών της αγοράς και να προσαρμόσουν τις προωθητικές τους πολιτικές με βάση τις προτιμήσεις, την καταναλωτική συμπεριφορά και τις ανάγκες των επισκεπτών.

2.2.3. ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΖΗΤΗΣΗΣ

Η λειτουργική συσχέτιση των χαρακτηριστικών των επισκεπτών και των παραγόντων που τα διαμορφώνουν, συνθέτουν ένα δυναμικό πλαίσιο που επηρεάζει καθοριστικά την τουριστική ζήτηση που σε συνδυασμό με την ανάγκη τμηματοποίησης των αγορών, οδηγεί στην αναγνώριση διάφορων τύπων τουρισμού που λειτουργούν σαν ευρύτερα εννοιολογικά πλαίσια της δυαδικής σχέσης τουρισμού και ταξιδιού. Η ανάλυση των τυπολογικών χαρακτηριστικών των επισκεπτών, δημιούργησε μια σειρά ερμηνευτικών μεταβλητών που επέτρεψαν, για κάθε τυπολογία, την ανάδειξη των διαφορετικών και κυρίαρχων χαρακτηριστικών, σημαντικότερα των οποίων είναι (Τσάρτας, 1996: 188):

- η κοινωνική τάξη και τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των επισκεπτών
- ο τύπος και τα οργανωτικά χαρακτηριστικά του ταξιδιού
- η επιρροή της διαφήμισης στους επισκέπτες
- τα χαρακτηριστικά των προορισμών που επισκέπτονται
- οι κοινωνικο-ψυχολογικοί παράγοντες επιλογής τουρισμού
- οι επιπτώσεις της παρουσίας τους στις περιοχές υποδοχής
- τα κίνητρα των επισκεπτών, οι εμπειρίες που αναζητούν και η συμπεριφορά τους.

Με κριτήριο την ανάλυση των επιμέρους κινήτρων - λόγων που παρακινούν τα άτομα να συμμετέχουν στις τουριστικές δραστηριότητες και να καταναλώνουν τα ετερογενή τουριστικά προϊόντα που τους προσφέρονται στις τουριστικές περιοχές, ο τουρισμός ταξινομείται σε τρεις μεγάλες ομάδες (Βαρβαρέσος 1997: 114-116 , 1998: 72-73):

Τουρισμός αναψυχής: χαρακτηρίζεται αρκετά ετερογενής καθώς η συμπεριφορά και οι επιλογές των επισκεπτών εξαρτώνται κατά κύριο λόγο από υποκειμενικά κριτήρια. Οι σημαντικότερες επιμέρους κατηγορίες τουρισμού αναψυχής που περιλαμβάνει είναι, ο τουρισμός αναζωογόνησης και ανάπαυσης, ο πολιτιστικός, ο θρησκευτικός, ο αθλητικός και ο γαστρονομικός τουρισμός, οι επισκέψεις σε φίλους και συγγενείς κλπ.

Επαγγελματικός τουρισμός: περιλαμβάνει τις κατηγορίες των ατόμων που μετακινούνται για επαγγελματικούς λόγους και διακρίνεται σε επιμέρους κατηγορίες όπως, ο επιστημονικός και συνεδριακός τουρισμός, ο τουρισμός εκθέσεων και σεμιναρίων κλπ.

Τουρισμός υγείας: αφορά τα άτομα που μετακινούνται για λόγους υγείας σε χωρικά οριοθετημένες και οργανωμένες εγκαταστάσεις και διακρίνεται στον ιαματικό τουρισμό, στον τουρισμό θαλασσοθεραπείας, στον τουρισμό υγιεινής και φυσικής διαβίωσης, τον τουρισμό για άτομα με ειδικές ανάγκες.

Ο Doswell (2002: 41-44), συνδέει τα ταξίδια των επισκεπτών με την έννοια της αναψυχής την οποία θεωρεί παράγωγο της κοινωνικής και οικονομικής προόδου, σημαντικό συστατικό στοιχείο του σύγχρονου πολιτισμού και αντικείμενο έντονων και ανταγωνιστικών διεθνών δυνάμεων της αγοράς. Από την άποψη αυτή διακρίνει τα ταξίδια αναψυχής στις παρακάτω κατηγορίες:

Κλασικός τουρισμός: περιλαμβάνει το μεγαλύτερο τμήμα επισκεπτών που αποτελείται από άτομα που επιλέγουν καταλύματα διακοπών σε παράκτιες περιοχές και τουριστικά θέρετρα που προσφέρουν ποικιλία υπηρεσιών και δραστηριοτήτων. Πρόκειται για την παραδοσιακή αγορά διακοπών που διαφοροποιείται μόνο ανάλογα με τη μόδα, τις προτιμήσεις και τις αξίες των επισκεπτών και κατηγοριοποιείται κυρίως με βάση την εθνικότητα, την κοινωνική τάξη, την καταναλωτική συμπεριφορά και την ηλικία τους.

Τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων: διαμορφώνεται μέσω των κοινών ειδικών ενδιαφερόντων των ατόμων που συμμετέχουν, το κίνητρο των οποίων υπερσχύει των υπόλοιπων χαρακτηριστικών τους. Επιμέρους παραδείγματα αυτής της κατηγορίας αποτελούν ο φυσιολατρικός τουρισμός, ο πολιτιστικός τουρισμός, ο επιστημονικός τουρισμός, ο τουρισμός νέων, ο τουρισμός για παρακολούθηση αθλητικών γεγονότων, καταδύσεις, ράφτινγκ, φωτογραφία, αναρρίχηση, ψάρεμα, περιπέτεια κλπ.

Εναλλακτικός τουρισμός: τα άτομα που περιλαμβάνονται σ' αυτή την κατηγορία διακρίνονται για τη μόρφωσή τους, την πολιτιστική συνειδητοποίηση, την ευαισθησία τους για το περιβάλλον, αναζητούν κάτι διαφορετικό από τις βασικές τάσεις των μεγάλων αγορών του μαζικού τουρισμού, υποστηρίζουν τις τοπικές ανάγκες και προσδοκίες και προτιμούν καταλύματα και δραστηριότητες που αποτελούν τμήμα της τοπικής κοινότητας και αντικατοπτρίζουν τις αξίες και τον τρόπο ζωής του προορισμού. Με βάση όχι μόνο το κίνητρο των επισκεπτών αλλά ένα ευρύτερο πλαίσιο κριτηρίων που απορρέουν από την έννοιά του, ο τουρισμός σήμερα αναγνωρίζεται – ταξινομείται σε διάφορες μορφές. Αναλυτικότερα, τα κριτήρια και οι αντίστοιχες μορφές τουρισμού που προκύπτουν κατά περίπτωση, μπορούν να ταξινομηθούν ως εξής (EC, 2003c):

- *κίνητρο - σκοπός της επίσκεψης:* τουρισμός αναψυχής (κλασικών διακοπών, πολιτιστικός, θρησκευτικός, επίσκεψης φίλων ή συγγενών κλπ.), επαγγελματικός τουρισμός (επιστημονικός, συνεδριακός κλπ.), τουρισμός υγείας (ιαματικός κλπ.)

- *χρονική διάρκεια παραμονής*: τουρισμός παραδοσιακών μακροχρόνιων διακοπών, Σαββατοκύριακου, επαγγελματικών ταξιδιών
- *φύση - απόσταση του ταξιδιού*: εγχώριος ή διεθνής τουρισμός
- *τύπος του προορισμού*: τουρισμός υπαίθρου, παραθαλάσσιος, ορεινός, αστικός
- *εποχή που εκδηλώνεται*: θερινός ή χειμερινός τουρισμός
- *χαρακτηριστικά των επισκεπτών*: τουρισμός νέων, οικογενειακός, τρίτης ηλικίας
- *οργανωτικό πλαίσιο - αυτονομία των επισκεπτών*: μαζικός ή ατομικός τουρισμός.

Κάθε μία από τις μορφές αυτές βασίζεται σε ένα συγκεκριμένο χωρο-χρονικό πλαίσιο αναφοράς, χρησιμοποιεί υλικούς και άυλους πόρους, εμπλέκει και επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα διαφορετικές κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες ατόμων και σχετίζεται – εξαρτάται από συγκεκριμένες οργανωτικές και διοικητικές δομές του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα (Μπριασούλη, 2000). Παρά τις μεθοδολογικές ή άλλες δυσκολίες ακριβούς οριοθέτησης και μέτρησης αυτών των κατηγοριών, η συστηματική και τακτική (π.χ. σε ετήσια βάση) αναγνώριση, μέτρηση και ανάλυσή τους, αποτελεί προϋπόθεση και βασική αρχή για την αποτελεσματική διαχείριση των επισκεπτών ενός προορισμού που οδηγεί στο βιώσιμο τουρισμό (Middleton και Hawkins, 2004: 171-2).

2.2.4. ΜΑΖΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο μαζικός τουρισμός αφορά τη μετακίνηση μεγάλου αριθμού επισκεπτών μέσα από τυποποιημένα πακέτα διακοπών σε θέρετρα που έχουν σχεδιαστεί ειδικά ή έχουν προσαρμοστεί έτσι ώστε να εξυπηρετούν αυτόν το σκοπό (Middleton και Hawkins, 2004: 448). Είναι ο τύπος τουρισμού που επικράτησε παγκοσμίως μετά το 1970 μέχρι και σήμερα και περιγράφεται ως οργανωμένη μετακίνηση μιας ομάδας ατόμων στον ίδιο προορισμό, συνήθως παράκτιο, για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και πλαίσιο δραστηριοτήτων. Η επικράτησή του οφείλεται κυρίως στις οργανωτικές και τεχνολογικές καινοτομίες από μέρους των οργανωτών ταξιδιού που οδήγησαν στο χαμηλό κόστος μεταφοράς, διαμονής, διατροφής και ξενάγησης (τουριστικό πακέτο) και έδωσαν τη δυνατότητα και σε οικονομικά ασθενέστερες κατηγορίες επισκεπτών να συμμετέχουν στις τουριστικές δραστηριότητες (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 140).

Η ζήτηση του μαζικού τουρισμού εξαρτάται άμεσα από τις αναπτυγμένες χώρες προέλευσης των επισκεπτών και ελέγχεται από μεγάλους διεθνείς ταξιδιωτικούς οργανισμούς οι οποίοι επηρεάζουν τόσο τις επιλογές των επισκεπτών όσο και τις προσφερόμενες υποδομές και υπηρεσίες των χωρών υποδοχής, ιδιαίτερα των λιγότερο αναπτυγμένων. Εγγενή χαρακτηριστικά του αποτελούν η εποχικότητα της ζήτησης και

οι έντονες χωρικές συγκεντρώσεις τόσο στις χώρες υποδοχής όσο και στις χώρες προέλευσης, η έλλειψη αυτονομίας επιλογών των συμμετεχόντων, η τυποποίηση των υπηρεσιών και η βιομηχανοποίηση των τουριστικών εμπειριών (Τσάρτας, 1996: 31-2).

Ο μαζικός τουρισμός καθώς συνδέεται με μεγάλο όγκο επισκεπτών και χαμηλές τιμές, συνέβαλε στην ανάπτυξη πολλών περιοχών και χωρών (Middleton και Hawkins, 2004: 448), βαρύνεται όμως με μια σειρά αρνητικών επιπτώσεων που προκάλεσε στην τοπική κοινωνία, οικονομία και το περιβάλλον τους καθώς και με την αλλοίωση της παραγωγικής τους δομής που προήλθε από την υποβάθμιση και τη σταδιακή εξάρτηση των υπόλοιπων οικονομικών κλάδων από τον τουρισμό (Τσάρτας, 1999).

Η μεταστροφή όμως τα τελευταία χρόνια της ζήτησης και της προσφοράς τουριστικών υπηρεσιών προς περισσότερο ανεξάρτητες μορφές, ιδιαίτερα στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, οι οποίες χαρακτηρίζονται ως 'επιλεκτικός τουρισμός', αναμένεται να αποτελέσουν ένα διαρκώς αυξανόμενο ποσοστό των παγκόσμιων μετακινήσεων. Η ιδιαίτερη σημασία της ανάπτυξής τους οφείλεται στο ότι τα κίνητρα των επισκεπτών διαφέρουν εκείνων του μαζικού τουρισμού (περιβάλλον, αθλητισμός κλπ.), σέβονται τις περιβαλλοντικές ιδιαιτερότητες και συμβάλλουν στην ισόρροπη ανάπτυξη του τόπου υποδοχής (αιφόρος διάσταση). (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 140).

Ο οικοτουρισμός για παράδειγμα, έχει προκύψει ως μια μορφή βιώσιμου τουρισμού που συμβάλει στην προστασία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων των τουριστικών περιοχών, δημιουργεί ευκαιρίες για την τοπική οικονομία και παρέχει στους ταξιδιώτες μεγαλύτερη περιβαλλοντική συνειδητοποίηση. Ενσωματώνει στοιχεία 'εναλλακτικού' 'φυσιολατρικού', ή 'πράσινου' τουρισμού, χαρακτηρίζεται ως ταξίδι μικρής κλίμακας στις εύθραυστες φυσικές περιοχές που διατηρεί και βελτιώνει το περιβάλλον και την ευημερία των τοπικών κατοίκων, είναι συνήθως χαμηλών επιπτώσεων και για τους υποστηρικτές του αποτελεί τη μόνη λύση για μακροχρόνια βιωσιμότητα της τουριστικής ανάπτυξης (Li, 2006 · Fuller κ.ά., 2005 · Fallon και Kriwoken, 2003 · Stern κ. ά., 2003).

Οι ειδικές μορφές τουρισμού, σε αντίθεση με τον μαζικό, συνδέονται συνήθως με μικρότερο όγκο επισκεπτών και υψηλότερες τιμές και χαρακτηρίζονται από τα επιμέρους ειδικά κίνητρα των επισκεπτών και τις αντίστοιχες υποδομές εξυπηρέτησής τους (Middleton και Hawkins, 2004: 448). Τμήμα των ειδικών μορφών αποτελούν και οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού οι οποίες συνδέονται με συμπεριφορές που σέβονται την τοπική, κοινωνική και περιβαλλοντική δομή, προϋποθέτουν επίσης την ανάπτυξη ειδικών υποδομών εξυπηρέτησής τους και ερμηνεύονται από τα κίνητρα των επισκεπτών τα οποία σχετίζονται με τον τρόπο οργάνωσης - διεξαγωγής του ταξιδιού

(αυτονομία επιλογών) και τον προσανατολισμό της τουριστικής κατανάλωσης σε περιβαλλοντικά προϊόντα (Βαρβαρέσος, 1998: 76).

Η εννοιολογική οριοθέτηση και οι διαφορετικές ονομασίες των ειδικών μορφών τουρισμού (Πίνακας 2.1.) καθορίζονται από τέσσερις βασικούς παράγοντες (Τσάρτας, 1999): α) το βασικό κίνητρο ή την ομάδα κινήτρων που παρακινούν τους επισκέπτες να ταξιδέψουν, β) τον τύπο και τα χαρακτηριστικά του ταξιδιού, γ) το χρόνο εμφάνισης αυτής της μορφής ταξιδιού, και δ) τις επιπτώσεις που έχει η παρουσία του ταξιδιού στην τοπική ανάπτυξη των περιοχών υποδοχής.

Κατά τον Doswell (2002: 45), το βασικό κίνητρο ή η ομάδα κινήτρων που προσδιορίζει τον τύπο του ταξιδιού και την καταναλωτική συμπεριφορά των επισκεπτών, καθορίζει και την επιλογή μιας ή περισσότερων ειδικών μορφών τουρισμού. Η ένταξη των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού στις αναπτυξιακές προτεραιότητες των σχεδίων τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής, αυξάνει και βελτιώνει την ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών που καλύπτουν τη ζήτησή τους και συγκροτεί ένα πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης το οποίο εντάσσεται αρμονικά και ισόρροπα στην κοινωνική, παραγωγική και περιβαλλοντική τους δομή (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 87).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1. ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

1. Κοινωνικός τουρισμός	15. Εκπαιδευτικός τουρισμός
2. Κοινωνικός επαγγελματικών ενώσεων	16. Θρησκευτικός τουρισμός
3. Αγροτουρισμός (διάφοροι τύποι)	17. Επαγγελματικός τουρισμός
4. Συμπλέγματα αγροτουρισμού σε αγροτικούς οικισμούς	18. Συνεδριακός τουρισμός
5. Τουρισμός Υπαίθρου – Φυσιολατρικός	19. Εκθεσιακός τουρισμός
6. Τουρισμός Τρίτης ηλικίας	20. Τουρισμός κινήτρων
7. Αθλητικός τουρισμός (διάφοροι τύποι)	21. Ορεινός τουρισμός
8. Περιηγητικός τουρισμός	22. Χειμερινός τουρισμός
9. Θαλάσσιος τουρισμός (διάφοροι τύποι)	23. Γυμνιστικός τουρισμός
10. Οικολογικός τουρισμός–Οικοτουρισμός	24. Χρονομεριστική μίσθωση
11. Τουρισμός Υγείας – Φυσικής ζωής	25. Τουρισμός Περιπέτειας
12. Ιαματικός τουρισμός	26. Τουρισμός σε οργανωμένα τουριστικά χωριά ειδικού τύπου
13. Πολιτιστικός τουρισμός	27. Τουρισμός σε θεματικά και προστατευόμενα πάρκα
14. Αστικός τουρισμός	
NEES	ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ
4, 6, 10, 11, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 26, 27	3, 5, 7, 8, 9, 10, 13, 15, 21, 23, 25, 27

Πηγή: Τσάρτας (1996 και 1999).

Για να συμβεί αυτό απαιτείται η συγκροτημένη ανάπτυξη αυτών των μορφών κατά ομάδες ή πλέγματα, με βάση κοινά χαρακτηριστικά των κινήτρων των επισκεπτών, που θα επιτρέψουν ικανοποιητικότερες διασυνδέσεις με τους άλλους κλάδους της τοπικής

οικονομίας. Τα κυριότερα θετικά οφέλη που αναμένεται να προκύψουν για κάθε προορισμό, ως αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας είναι (Τσάρτας, 1999):

- Θέσεις εργασίας για άνεργους νέους και γυναίκες του πρωτογενή τομέα
- Διασύνδεση του τουρισμού με άλλους κλάδους της τοπικής οικονομίας
- Αναζωογόνηση της τοπικής οικονομίας των λιγότερο ευνοημένων περιοχών
- Χρήση ήπιων και φιλικών προς το περιβάλλον μορφών ενέργειας
- Ανάπτυξη επιχειρηματικής δράσης οικογενειακού τύπου
- Ανάπτυξη καινοτομικών πρωτοβουλιών από τον τοπικό πληθυσμό
- Δράσεις και έργα περιβαλλοντικής προστασίας και διαχείρισης
- Ανάδειξη – ανάπλαση παραδοσιακών οικισμών και περιοχών φυσικού κάλλους
- Εισοδήματα-απασχόληση στον τουρισμό όλο το χρόνο (άμβλυνση εποχικότητας).

Για την ανάπτυξη και εκμετάλλευση των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, πέρα από την ανάγκη για ορθολογικό σχεδιασμό και διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης, απαιτείται και ο συσχετισμός μεταξύ των τουριστικών προϊόντων - υπηρεσιών των προορισμών, της τουριστικής οργάνωσης των περιοχών προέλευσης των επισκεπτών, της τμηματοποίησης της ζήτησης και των ιδιαίτερων κινήτρων και χαρακτηριστικών των επισκεπτών (Τσάρτας, 1996: 353-358).

2.2.5. ΜΕΤΡΗΣΗ – ΠΡΟΒΛΕΨΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΖΗΤΗΣΗΣ

Το μέγεθος της ζήτησης ενός προορισμού ενδιαφέρει όλους τους εμπλεκόμενους τουριστικούς φορείς του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα που δραστηριοποιούνται στον προορισμό καθώς παρέχει σ' αυτούς βασικές πληροφορίες για την αξιολόγηση των οικονομικών επιδράσεων του τουρισμού. Η ποσοτική της έκφραση είναι απαραίτητο να περιλαμβάνει τον αριθμό των επισκεπτών της περιοχής, τα μεταφορικά μέσα που χρησιμοποίησαν, το χρονικό διάστημα παραμονής τους στον προορισμό, τον τύπο των καταλυμάτων που χρησιμοποίησαν και τα χρηματικά ποσά που κατέβαλαν για την κατανάλωση τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών. Άλλα χαρακτηριστικά της ζήτησης που είναι απαραίτητο να καταγραφούν είναι η εποχική διαφοροποίηση, ο σκοπός της επίσκεψης, τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά (φύλο, ηλικία, εισόδημα, μόρφωση), η χώρα προέλευσης κλπ. (Lickorish και Jenkins, 2004: 265-266).

Η ποσοτική καταγραφή της ζήτησης γίνεται συνήθως με την καταγραφή των *αφίξεων* των διεθνών επισκεπτών στις εισόδους μιας χώρας, με την καταγραφή των *διανυκτερεύσεων* των διεθνών και εγχώριων επισκεπτών στα τουριστικά καταλύματα και τη μέτρηση της *συνολικής δαπάνης* των επισκεπτών μέσω της καταγραφής των

συναλλαγματικών εισροών (WTO, 1993a). Παρά τις προσπάθειες διεθνών οργανισμών, η εναρμόνιση των εθνικών στατιστικών με τις διεθνείς προδιαγραφές μέτρησης της ζήτησης προσκρούει σε δυσκολίες, με αποτέλεσμα να υπάρχουν αποκλίσεις στην εκτίμηση του πραγματικού αριθμού των επισκεπτών μιας χώρας (Τσάρτας, 1996: 41). Επειδή οι μέθοδοι μέτρησης που χρησιμοποιούνται σε διάφορες χώρες δεν είναι ακόμα μεθοδολογικά αξιόπιστες και μεταξύ τους συγκρίσιμες, ο ΠΟΤ, ο ΟΟΣΑ και η ΕΕ (Eurostat) προσπαθούν να βελτιώσουν τα στατιστικά συστήματα μέτρησης (Lickorish και Jenkins, 2004: 82). Στην κατεύθυνση αυτή εντάσσεται η προώθηση και καθιέρωση ενός συνδεδεμένου συστήματος καταγραφής των οικονομικών δραστηριοτήτων του τουρισμού με τη μορφή του Δορυφορικού Λογαριασμού Τουρισμού (Tourism Satellite Account) ο οποίος είναι σχεδιασμένος να «τρέχει» παράλληλα με τα εθνικολογιστικά συστήματα των παραδοσιακών παραγωγικών κλάδων όπως η μεταποίηση, η γεωργία, οι μεταφορές, το λιανεμπόριο κλπ. (ΥΠΑΝ, 2002: 11).

Με κριτήριο τη δυνατότητα πραγματοποίησης τουριστικών δραστηριοτήτων από μέρους των επισκεπτών, η τουριστική ζήτηση μετριέται ως (Βαρβαρέσος, 1997: 78-9):

- *πραγματική*, που εκφράζει τον αριθμό των ατόμων που επισκέπτονται μια χώρα-περιοχή και διαμένουν σ' ένα συγκεκριμένο τύπο καταλύματος,
- *αναβαλλόμενη*, η οποία αφορά τα άτομα που για λόγους που αφορούν την πλευρά της προσφοράς (π.χ. έλλειψη πληροφόρησης ή εγκαταστάσεων), αναβάλλουν τη συμμετοχή τους σε τουριστικές δραστηριότητες,
- *δυναμική*, η οποία αναφέρεται στα άτομα που για κοινωνικο-οικονομικούς κυρίως λόγους αδυνατούν προς το παρόν να συμμετέχουν σε τουριστικές δραστηριότητες.

Η ποιοτική και ποσοτική καταγραφή και αξιολόγηση των χαρακτηριστικών της υφιστάμενης ζήτησης ενός προορισμού αποτελεί το ένα σκέλος της προσπάθειας των παραγόντων της προσφοράς να διασφαλίσουν τη βιωσιμότητα ενός προορισμού. Το άλλο σκέλος, που ολοκληρώνει την προσπάθειά τους, αποτελεί η εκτίμηση-πρόβλεψη της μελλοντικής ζήτησης η οποία είναι δυνατόν να προκύψει μέσα από εξειδικευμένες δραστηριότητες έρευνας των κοινωνικο-οικονομικών τάσεων των αγορών.

Η πρόβλεψη της ζήτησης είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για το δημόσιο τομέα, καθώς συμβάλει στη χάραξη της αναπτυξιακής πολιτικής και τον τουριστικό σχεδιασμό, και για τις επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα, προκειμένου να καθορίσουν τους στόχους και να χαράξουν την πολιτική τους (Lickorish και Jenkins, 2004: 268).

Οι έρευνες πρόβλεψης της ζήτησης, πρέπει μεταξύ άλλων να περιλαμβάνουν την αναγνώριση των βασικών χαρακτηριστικών της αγοράς, ανάλυση πωλήσεων, μελέτες

ανταγωνιστικών προορισμών, διάγνωση δυνατοτήτων των παλαιών και νέων τουριστικών αγορών, μελέτες πρόβλεψης των τάσεων του τομέα και της τουριστικής επιχειρηματικής δραστηριότητας. Οι συνηθέστερες μέθοδοι πρόβλεψης που επιτρέπουν τον προσδιορισμό της τουριστικής ζήτησης είναι (Ηγουμενάκης, 1991/1997: 201): η μέθοδος ανάλυσης των τάσεων της αγοράς, οι μέθοδοι ελαχίστων τετραγώνων (απλής και πολλαπλής παλινδρόμησης), η μέθοδος της θεωρίας των συστημάτων, η μέθοδος προσομοίωσης με συστήματα ηλεκτρονικών υπολογιστών και η δελφική μέθοδος.

Οι Gunn και Var (2002: 38), διακρίνουν τις προσεγγίσεις πρόβλεψης της τουριστικής ζήτησης σε ποιοτικές και ποσοτικές. Στις ποιοτικές προσεγγίσεις περιλαμβάνονται:

Η παραδοσιακή μέθοδος παρατήρησης των τάσεων και των αλλαγών της αγοράς, η οποία στηρίζεται στην καταγραφή και την ανάλυση των πραγματικών - ιστορικών στοιχείων μιας συγκεκριμένης αγοράς και τις απόψεις σχετικά με τις μελλοντικές τάσεις.

Η Δελφική μέθοδος, η οποία είναι ένας επαναληπτικός τύπος διερευνητικών ερωτήσεων που χρησιμοποιεί τις απόψεις πεπειραμένων εμπειρογνομόνων για να καταλήξει σε αξιόπιστα συμπεράσματα και εκτιμήσεις γενικής αποδοχής. Είναι περισσότερο χρήσιμη όταν χρησιμοποιείται σε συνδυασμό με άλλες μεθόδους πρόβλεψης.

Η μέθοδος των συναινετικών σεναρίων, η οποία μέσω της πρόσωπο με πρόσωπο επαφής και της συζήτησης, εξασφαλίζει τη συναίνεση για μελλοντικά σενάρια, βασισμένα σε υποθέσεις σχετικές με τους πολιτικούς παράγοντες, την τουριστική ανάπτυξη, τις προωθητικές πολιτικές, τις υποδομές κλπ.

Στην κατηγορία των ποιοτικών προσεγγίσεων πρόβλεψης της ζήτησης ανήκουν και η τεχνική των Gearing – Swart - Var (G.S.V.), η οποία αποτελεί παραλλαγή της μεθόδου της Δελφικής διαδικασίας, η ανάλυση της σταυροειδούς επίπτωσης, η μορφολογική ανάλυση και η τεχνική της ονομαστικής ομάδας (Λαγός, 2001β: 579).

Μεταξύ των ποσοτικών προσεγγίσεων πρόβλεψης της ζήτησης, περιλαμβάνονται:

Οι μελέτες χρονολογικών σειρών, οι οποίες στηρίζονται σε επαναλαμβανόμενες στατιστικές μετρήσεις, υποθέτουν ότι όλες οι μεταβλητές λειτουργούν εξίσου κατά τη διάρκεια του χρόνου και χρησιμοποιούν σύνθετες μαθηματικές και στατιστικές τεχνικές για την απεικόνιση των μεταβλητών που εξετάζουν.

Τα υποδείγματα βαρύτητας, τα οποία υποθέτουν ότι οι τουριστικές ροές επηρεάζονται από παράγοντες που σχετίζονται με τις περιοχές προέλευσης των επισκεπτών όπως, η ταξιδιωτική απόσταση, ο πληθυσμός και το εισόδημα.

Τα πολυ-μεταβλητά υποδείγματα παλινδρόμησης, που επιτρέπουν τη χρήση διάφορων μεταβλητών πρόβλεψης όπως, το εισόδημα, το κόστος, οι διεθνείς συνθήκες κλπ.

Οι παραπάνω μέθοδοι πρόβλεψης της τουριστικής ζήτησης θεωρούνται εύκολα προσαρμόσιμες και αξιόπιστες, παρά τις όποιες μεθοδολογικές δυσκολίες και την πληρότητα των στατιστικών στοιχείων, χαρακτηρίζονται όμως από μια βασική αδυναμία, την ετερογένεια του μέλλοντος (Βαρβαρέσος, 1997: 123). Οι ποιοτικές μέθοδοι πρόβλεψης της ζήτησης είναι πολύ διαδομένες στην τουριστική έρευνα και χαρακτηρίζονται από την ταχύτητα, την απλότητα και το χαμηλό κόστος εφαρμογής, η χρήση τους όμως, περιορίζεται από τον έντονα υποκειμενικό τους χαρακτήρα, την έλλειψη μέτρου εκτίμησης των αποκλίσεων στις προβλέψεις και τη δυνατότητα της αλλοίωσης των τελικών εκτιμήσεων από υψηλόβαθμα στελέχη της διοίκησης των επιχειρήσεων. Συνήθως, χρησιμοποιούνται όταν τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία δεν δίνουν σαφή εικόνα του μηχανισμού της αγοράς, των τάσεων στην τεχνολογία και των λοιπών εξελίξεων, η δε ποιότητα των πληροφοριών τους εξαρτάται από τις μεθόδους συλλογής των δεδομένων, που προσφέρουν κατάλληλα και αξιόπιστα στοιχεία τα οποία μπορούν να αναλυθούν και να ερμηνευτούν έτσι ώστε να προσφέρουν σημαντικές απόψεις – ιδέες και να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα (Λαγός, 2001β: 587).

Όσον αφορά τις μετρήσεις και τα αποτελέσματα των ποσοτικών προσεγγίσεων, αυτά πρέπει να θεωρούνται ως κατά προσέγγιση τάξεις μεγεθών ή ενδείξεις που απαιτούν λεπτομερέστερα και ακριβέστερα στοιχεία και παραπέρα ποιοτική ανάλυση όταν μάλιστα πρόκειται να χρησιμοποιηθούν για τη χάραξη μακροχρόνιας πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης. Γενικότερα πάντως, υπάρχει αδυναμία διατύπωσης και εφαρμογής ενός ενιαίου υποδείγματος πρόβλεψης των χωρικών σχημάτων της τουριστικής ζήτησης ή των τουριστικών ροών, η οποία αποδίδεται: πρώτον, στη φύση του τουρισμού ο οποίος εντάσσεται σ' ένα πλέγμα έντονων αλληλεξαρτήσεων με άλλους τομείς όπως οι μεταφορές, οι κατασκευές οι υπηρεσίες, κλπ. και δεύτερον, στην ιδιαιτερότητά του που έγκειται στη δυναμική σχέση μεταξύ δύο ή περισσότερων γεωγραφικών ενοτήτων οι οποίες διαμορφώνονται από τη μετακίνηση, την προσωρινή διαμονή και την αλληλεπίδραση των διαφορετικών χαρακτηριστικών των επισκεπτών και των ντόπιων κατοίκων (Κομίλης, 1986: 42-43).

Άλλοι παράγοντες που περιπλέκουν τη διαδικασία πρόβλεψης της ζήτησης, την καθιστούν ακόμα δυσκολότερη και μειώνουν την αξιοπιστία της, είναι: οι προσωπικές προτιμήσεις των επισκεπτών, η ποικιλομορφία των προορισμών, οι περιβαλλοντικές πολιτικές, οι διεθνείς συγκυρίες και συναλλαγματικές ισοτιμίες (Gunn και Var, 2002: 37), καθώς και μια σειρά πολιτικών και κοινωνικών παραμέτρων όπως οι πολιτικές κρίσεις, οι τρομοκρατικές ενέργειες και η εγκληματικότητα (Τσάρτας, 1999).

2.3. Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ

Εξίσου σημαντικός για τη λειτουργία του τουριστικού συστήματος, είναι και ο παράγοντας της τουριστικής προσφοράς που εκφράζεται μέσω των αγαθών και των υπηρεσιών που παρέχονται για την ποιοτική και ποσοτική ικανοποίηση της τουριστικής ζήτησης. Η τουριστική προσφορά αντιπροσωπεύει το σύνολο των προϊόντων και των υπηρεσιών που προσφέρονται από τον τουριστικό τομέα στους επισκέπτες – καταναλωτές, σε μια συγκεκριμένη τιμή, με σκοπό την ικανοποίηση αναγκών τους που χαρακτηρίζονται ως τουριστικές (Βαρβαρέσος, 1997: 131).

Στη γενικότερη μορφή της διακρίνεται (Βαρβαρέσος, 1998: 92): α) στην *πρωτογενή προσφορά*, που περιλαμβάνει τους φυσικούς και ανθρωπογενείς πόρους που καθορίζουν το βαθμό ελκυστικότητας και τη δυνατότητα τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής, και β) στη *δευτερογενή ή απορρέουσα τουριστική προσφορά*, που περιλαμβάνει τις διάφορες υποδομές και ανωδομές που δημιουργήθηκαν μερικά ή ολικά από τον άνθρωπο για να διευκολυνθεί η εκμετάλλευση των τουριστικών πόρων, ενεργοποιεί την τουριστική ζήτηση και προσαρμόζεται συνεχώς στις μεταβολές της. Η τουριστική προσφορά μιας χώρας-περιοχής υποδοχής επισκεπτών, εκτιμάται με βάση την ικανότητα εξυπηρέτησης της τουριστικής ζήτησης και τις δυνατότητες της υπάρχουσας τουριστικής υποδομής και ανωδομής της.

Η έλλειψη και η ποιοτική υποβάθμιση των πόρων που διαθέτει μια περιοχή και εκείνων που δημιουργήθηκαν με την παρέμβαση δημόσιων και ιδιωτικών φορέων και των τοπικών επιχειρήσεων, επηρεάζει σημαντικά τη διαμόρφωση της προσφοράς και γενικότερα την προσπάθεια τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής. Οι κυριότεροι αυτών των πόρων κατηγοριοποιούνται σε (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 74-75):

- *φυσικούς και περιβαλλοντικούς πόρους που καλύπτουν συνήθως το βασικότερο κίνητρο των επισκεπτών να ταξιδέψουν (φυσικό περιβάλλον, κλίμα, ακτές κλπ.),*
- *πολιτιστικούς και ιστορικούς πόρους που καλύπτουν το δεύτερο δυναμικό άξονα των κινήτρων της ζήτησης (μνημεία, ήθη και έθιμα, παράδοση, θρησκεία κλπ.),*
- *ανθρωπογενείς πόρους που αποτελούν το δομημένο περιβάλλον, δημιουργήθηκαν από τον άνθρωπο και στη σύνθεσή τους περιλαμβάνουν πολιτιστικά, ιστορικά και περιβαλλοντικά στοιχεία (παραδοσιακοί και ιστορικοί οικισμοί, παραδοσιακή αρχιτεκτονική, ιστορικά κέντρα, προστατευόμενες περιοχές, μουσεία κλπ.),*
- *τοπία - περιβαλλοντικά πάρκα που χαρακτηρίζονται ως σύνθετοι τουριστικοί πόροι,*
- *υποδομές και υπηρεσίες που αποτελούν τη βάση στήριξης του τουρισμού και*

σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τη διαμονή και την εξυπηρέτηση των επισκεπτών στην περιοχή (καταλύματα, εστιατόρια, μεταφορές, επικοινωνίες κλπ.).

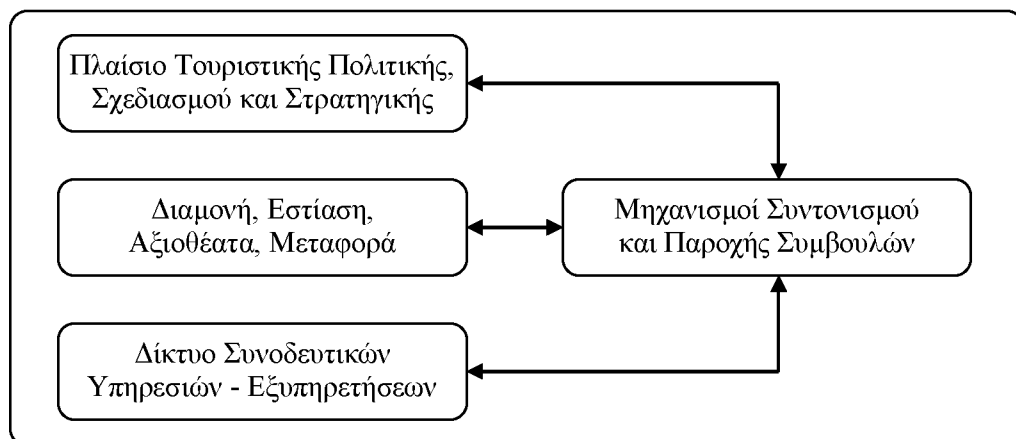
Με βάση τις παραμέτρους που συνθέτουν την τουριστική προσφορά, σε συνδυασμό με την ιδιότητα, τις αρμοδιότητες και την ευθύνη των φορέων που επηρεάζουν τη διαμόρφωσή της και είναι αρμόδιοι για την τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής, ο τουρισμός μπορεί να δομηθεί σε τρία επίπεδα (Σχήμα 2.3.) (Doswell, 2002: 19-20).

Το πρώτο επίπεδο περιλαμβάνει το ρόλο των φορέων του δημόσιου τομέα σε σχέση με την τουριστική πολιτική, τον τουριστικό σχεδιασμό και τη διαμόρφωση του πλαισίου λειτουργίας του τουριστικού τομέα και καλύπτει τους οικονομικούς, περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς στόχους σε όλα τα διοικητικά επίπεδα καθώς και το αντίστοιχο σύστημα ελέγχου. Στην ανάπτυξη και τη διαχείριση αυτού του πλαισίου εμπλέκεται και η κεντρική διοίκηση του τουρισμού με δράσεις και μέτρα που αφορούν την προώθηση, την ανάπτυξη προϊόντων, τον έλεγχο, την ανάπτυξη ανθρωπίνων πόρων, τις διοικητικές ρυθμίσεις, την πληροφόρηση και την έρευνα.

Το δεύτερο επίπεδο διαμορφώνεται από τους φορείς, κυρίως του ιδιωτικού τομέα, που δραστηριοποιούνται στην περιοχή και συμβάλουν στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής. Πρόκειται για τις εγκαταστάσεις διαμονής, εστίασης και άλλων γενικών και εξειδικευμένων υπηρεσιών αναψυχής και διασκέδασης, τα φυσικά και πολιτισμικά αξιοθέατα, το τουριστικό εμπόριο και τις μεταφορές.

Το τρίτο επίπεδο καλύπτει ολόκληρο το εύρος των συνοδευτικών υπηρεσιών και εξυπηρετήσεων αρμοδιότητας των φορέων του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα και περιλαμβάνει την ασφάλεια, τις επικοινωνίες, την ενημέρωση – πληροφόρηση, την εκπαίδευση και άλλους σχετικούς με τον τουρισμό και την ποιότητα ζωής θεσμούς.

ΣΧΗΜΑ 2.3. ΕΠΙΠΕΔΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Πηγή: Doswell (2002).

Τα τρία επίπεδα συνδέονται λειτουργικά μεταξύ τους μέσω *μηχανισμών συντονισμού και παροχής συμβουλών* που παρέχονται από επιτροπές, συμβούλια και εξειδικευμένες ομάδες εργασίας τα οποία συγκροτούνται κατά περίπτωση από τους οργανισμούς και τις υπηρεσίες του δημόσιου τομέα, τις επαγγελματικές ενώσεις και τις επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα ή από τη συνεργασία τους. Στόχος τους είναι να δημιουργήσουν το κατάλληλο πλαίσιο συνεργασίας, διαβούλευσης και ανάπτυξης εταιρικών σχέσεων που θα συμβάλει στην αρμονική λειτουργία και την ισόρροπη ανάπτυξη του τουρισμού.

Χαρακτηριστικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της προσφοράς οι οποίοι προσελκύουν τους επισκέπτες σε έναν προορισμό είναι: η ελκυστικότητά του, η διαφοροποίηση της θέσης του στην αγορά, το επίπεδο των τιμών, η σχέση ποιότητας και τιμής, η πολιτική των ταξιδιωτικών οργανισμών (Lickorish και Jenkins, 2004: 90-93 · Βαρβαρέσος, 1998: 106-108). Από τους πιο προφανείς προσδιοριστικούς παράγοντες της προσφοράς, αλλά συχνά ο πιο παραμελημένος, είναι η ανάπτυξη τουριστικής παράδοσης στις χώρες υποδοχής επισκεπτών. Όσο αυξάνεται ο όγκος των αφίξεων και η διάρκεια παραμονής των επισκεπτών, τόσο η χώρα υποδοχής ή οι ντόπιοι κάτοικοι εξοικειώνονται με τις ανάγκες τους με αποτέλεσμα την ανάπτυξη και τη βελτίωση της ποιότητας των εγκαταστάσεων, των υποδομών αλλά και των δραστηριοτήτων. Οι προσδιοριστικοί παράγοντες της προσφοράς διακρίνονται από απόλυτα χαρακτηριστικά, όπως ελλιπής ή υπερβάλλουσα χωρητικότητα, μέχρι περισσότερο αντιμετωπίσιμα προβλήματα, όπως οι αδυναμίες της υποδομής (κυκλοφοριακό, υγεία, ασφάλεια κλπ.) τα οποία, για να μην περιορίσουν την κίνηση προς τον προορισμό, πρέπει να λάβουν υπόψη τους οι αρμόδιοι για το σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης (Lickorish και Jenkins, 2004: 18, 223).

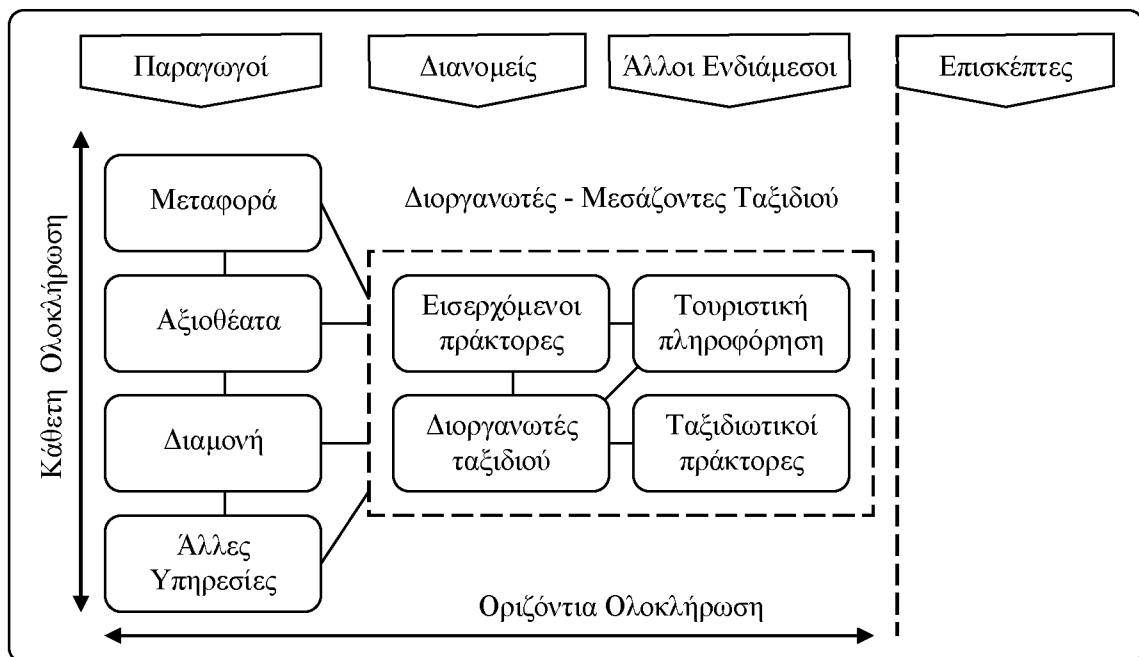
2.3.1. ΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ: ΣΥΝΘΕΣΗ - ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Το σύνολο των προϊόντων και των υπηρεσιών κάθε προορισμού που εκφράζονται μέσω της προσφοράς, οριοθετούν την έννοια του τουριστικού προϊόντος το οποίο αποτελείται από τα αξιοθέατα που επισκέπτονται, τις δραστηριότητες που αναπτύσσουν και τις εγκαταστάσεις ή τις υπηρεσίες που χρησιμοποιούν οι επισκέπτες τους καθώς και από οποιοδήποτε άλλο στοιχείο συμπληρώνει - διαμορφώνει τη συνολική τους εμπειρία (Dowell, 2002: 63). Το τουριστικό προϊόν είναι ένα μίγμα ιδιωτικών και δημόσιων προϊόντων και υπηρεσιών και συντίθεται από φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους, από εγκαταστάσεις υποδομής και ανωδομής και από μετακινήσεις προς και μέσα στον προορισμό (Κομίλης κ.ά., 2001 · Μπριασούλη, 2000 · Andereck, 1997).

Η παραγωγή, η προώθηση και η διάθεσή του στην τουριστική αγορά μπορεί να είναι

οικονομικά αποδοτική για όλους όσους δραστηριοποιούνται στο σύστημα παραγωγής (στέγαση, σίτιση, μεταφορά κλπ.) και διάθεσής του (διοργανωτές και μεσάζοντες ταξιδιού), υπό την προϋπόθεση της συνεργασίας και του συντονισμού των ενεργειών τους (Σχήμα 2.4.). Ενώ στο παρελθόν, τα όρια μεταξύ των διαφορετικών αυτών φορέων στην αγορά ήταν σαφή και ευδιάκριτα, η κάθετη και οριζόντια ολοκλήρωση που απαιτεί ο τομέας του τουρισμού από τη φάση της παραγωγής του τουριστικού προϊόντος μέχρι τη φάση της κατανάλωσής του, οδηγεί σε μια κατάσταση συνεχούς και μόνιμης σχέσης αλληλεξάρτησης των ενεργειών τους (EC, 2003b).

ΣΧΗΜΑ 2.4.: ΣΥΣΤΗΜΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ – ΔΙΑΘΕΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ

Πηγή: EC (2003b) – Αναφορά σε PricewaterhouseCoopers, 2001.

Οι Lickorish και Jenkins (2004: 57, 211), αναφέρουν ότι στο πραγματικό τουριστικό προϊόν υπάρχουν δύο χαρακτηριστικά στοιχεία τα οποία επιδρούν ταυτόχρονα και καθορίζουν τις επιλογές των επισκεπτών: α) ο συνδυασμός των υπηρεσιών του (μεταφορές, κατάλυμα κλπ.), και β) η ικανοποίηση που προσφέρει ο επιλεγόμενος προορισμός. Τα στοιχεία αυτά προσδίδουν στο τουριστικό προϊόν μια διττή φύση που προκαλεί τόσο προβλήματα όσο και ευκαιρίες και απαιτεί το συντονισμό και τη συνεργασία του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα για την αποτελεσματική προώθησή του. Δεδομένης της ετερογένειας του τουριστικού τομέα και των ιδιαιτεροτήτων παραγωγής και διάθεσης των τουριστικών προϊόντων, αυτά διακρίνονται σε δύο επίπεδα - κατηγορίες (Βαρβαρέσος, 1998: 87 · Middleton και Hawkins, 2004: 151-152):

- το συνολικό ή σφαιρικό τουριστικό προϊόν, που αναφέρεται στο χρόνο παραγωγής, διάθεσης και κατανάλωσης ενός συνδυασμού αγαθών και υπηρεσιών που είναι διατεθειμένοι να καταναλώσουν οι επισκέπτες ενός προορισμού και προσφέρονται από ένα εύρος διαφορετικών επιχειρήσεων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, και
- τα ειδικά ή τουριστικά υπο-προϊόντα, που αποτελούν τμήματα του συνολικού τουριστικού προϊόντος όπως είναι τα καταλύματα, η σίτιση, η μεταφορά, οι γενικές και εξειδικευμένες υπηρεσίες, η αναψυχή κλπ.,.

Τα επιμέρους τμήματα του τουριστικού προϊόντος που επηρεάζουν τον τύπο και την εικόνα μιας περιοχής και ταυτόχρονα καθορίζουν το συγκριτικό της πλεονέκτημα έναντι άλλων περιοχών αποτελούν το βασικό προϊόν της (Palmer, 1999 · Doswell, 2002: 196-197). Τα βασικά συστατικά του τουριστικού προϊόντος είναι οικονομικά, κοινωνιολογικά - ψυχολογικά, περιβαλλοντικά - πολιτιστικά, θεσμικά - νομικά και άλλα που προκύπτουν από τις λειτουργικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των υπόλοιπων στοιχείων (Τσάρτας, 1999). Πολλά από αυτά τα στοιχεία αποτελούν τους εξωτερικούς παράγοντες που επηρεάζουν το χαρακτήρα του προσφερόμενου προϊόντος και γενικότερα την λειτουργία του τουριστικού συστήματος (Gunn και Var, 2002: 59).

Αναλυτικότερα, στα συστατικά στοιχεία του τουριστικού προϊόντος περιλαμβάνονται υλικά αγαθά και φυσικά αντικείμενα όπως οι φυσικοί πόροι, τα καταλύματα, τα προϊόντα και οι υπηρεσίες των άλλων παραγωγικών δραστηριοτήτων της περιοχής που προσφέρονται για 'κατανάλωση', και άυλα αγαθά όπως οι υπηρεσίες, η φιλοξενία, οι αισθητικές και πολιτισμικές αξίες, που συμβάλουν στη διαμόρφωση της συνολικής εμπειρίας και της ικανοποίησης των επισκεπτών. Άλλα από αυτά είναι δυνατόν να ποσοτικοποιηθούν, να τιμολογηθούν και να διατεθούν προς πώληση στην αγορά και άλλα δεν έχουν αυτά τα χαρακτηριστικά (Μπριασούλη, 2000).

Τα άυλα συστατικά (φιλοξενία, κουλτούρα), είναι αυτά που δίνουν ζωή και χρώμα στο προϊόν και ολοκληρώνουν την εμπειρία και την εμπιστοσύνη του επισκέπτη για τον προορισμό. Μέρος των υλικών συστατικών του τουριστικού προϊόντος υπάρχουν ήδη, χαρακτηρίζονται ως μη ανανεώσιμα και δεν μπορούν να δημιουργηθούν (φυσικοί και πολιτισμικοί πόροι), επιβάλλεται όμως να προστατευτούν και να συντηρηθούν. Ένα άλλο μέρος, όπως οι υποδομές (μεταφορικά, επικοινωνιακά, ηλεκτρικά, υδρευτικά και αποχετευτικά δίκτυα) και οι ανωδομές (καταλύματα, εστιατόρια και δραστηριότητες), χαρακτηρίζονται ως ανανεώσιμα και είναι δυνατόν να δημιουργηθούν, να διευρυνθούν ή να ενισχυθούν. Τα υλικά συστατικά είναι δυνατόν να μετρηθούν, να αξιολογηθούν και υπόκεινται σε συγκεκριμένα πρότυπα (Doswell, 2002: 65).

Οι προϋποθέσεις - παράγοντες που επηρεάζουν τη διαμόρφωση και τα χαρακτηριστικά του τουριστικού προϊόντος αναφέρονται (Κομίλης κ.ά., 2001):

- σε παράγοντες που διαμορφώνουν την παραγωγική διάσταση στον προορισμό (καταλύματα, φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι έλξης, δίκτυα περιήγησης κλπ.), και
- σε εξωτερικές επιδράσεις ή παράγοντες που διαμορφώνουν την καταναλωτική διάσταση (συνθήκες αγοράς, ανταγωνισμός, προτιμήσεις των επισκεπτών κλπ.).

Το τουριστικό προϊόν συνδέεται με την έννοια της τουριστικής παραγωγής μιας περιοχής η απόδοση της οποίας μετριέται από τον αριθμό των αφίξεων, τον αριθμό των διανυκτερεύσεων στα τουριστικά καταλύματα ή από τα πραγματοποιούμενα έσοδα των τουριστικών επιχειρήσεων κατά τη διάρκεια ενός έτους (Βαρβαρέσος, 1997: 131).

Η σύνθετη φύση του τουρισμού, σε συνδυασμό με τις έντονες αλληλεξαρτήσεις του με άλλους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας, προσδίδουν στο τουριστικό προϊόν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά όπως (Βαρβαρέσος, 1998: 88-91): η αδυναμία αποθήκευσής του, η βραχυχρόνια ανελαστικότητά του στις μεταβολές της ζήτησης ή της τιμής του, ο χαμηλός βαθμός αυτοματοποίησης της παραγωγής του, η χωρο-χρονική ταύτιση της κατανάλωσης με την παραγωγή του, η καταναλωτή φύση του και ο μεγάλος βαθμός υποκατάστασης και συμπληρωματικότητας μεταξύ των τουριστικών υπο-προϊόντων.

Ο κύκλος ζωής, η ελκυστικότητα και η βιωσιμότητα του τουριστικού προϊόντος εξαρτώνται από τις ενέργειες αποτελεσματικής διαχείρισης και ενίσχυσής του μέσω σχεδίων, προγραμμάτων και δυναμικών προωθητικών πολιτικών του Μάρκετινγκ (Lickorish και Jenkins, 2004: 205). Παρά την ιδιαιτερότητα διαμόρφωσής του, είναι δυνατόν να καθοριστεί, επιδέχεται στρατηγικές τιμολόγησης και προώθησης και μέσω των κατάλληλων δικτύων διανομής (μίγμα Μάρκετινγκ), μπορεί να κατακτήσει μια θέση στην τουριστική αγορά και να ικανοποιήσει την προοπτική τουριστικής ανάπτυξης κάθε προορισμού (Keane, 1997 · Doswell, 2002: 62-63).

2.3.2. ΣΥΝΘΕΣΗ - ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ

Στην πλευρά της τουριστικής προσφοράς περιλαμβάνονται όλα τα σχέδια οι πολιτικές οι χρήσεις και οι δραστηριότητες που σχεδιάζονται, οργανώνονται και υλοποιούνται σε κάθε προορισμό για την προσέλκυση των επισκεπτών και τα οποία είναι υπό τον έλεγχο των πολιτικών και των πρακτικών των αρμόδιων φορέων και οργανισμών του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Ο δημόσιος τομέας ρυθμίζει τον τουρισμό αλλά ταυτόχρονα δραστηριοποιείται σ' αυτόν προσφέροντας υπηρεσίες και έργα υποδομής και ο ιδιωτικός τομέας αναλαμβάνει την επιχειρησιακή λειτουργία των διάφορων κλάδων του

τουριστικού τομέα προσφέροντας προϊόντα και υπηρεσίες για την ικανοποίηση των αναγκών των επισκεπτών (Lickorish και Jenkins, 2004: 285-286).

Με βάση τα διαφορετικά στοιχεία που απαρτίζουν την τουριστική προσφορά είναι δυνατόν να διακριθεί σε πολλές μορφές, εξεταζόμενη όμως από την πλευρά του σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης περιγράφεται – ερμηνεύεται ως συμπερίληψη πέντε άμεσα αλληλοεξαρτώμενων παραμέτρων (Σχήμα 2.1): των αξιοθέατων, των υπηρεσιών, της μεταφοράς, της πληροφόρησης και της προώθησης (Gunn και Var, 2002: 41). Στον τουριστικό σχεδιασμό περιλαμβάνονται όλες αυτές οι παράμετροι σε συνδυασμό και είναι απαραίτητο οι φορείς του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα που είναι αρμόδιοι για το σχεδιασμό, τη διαχείριση και την προώθηση της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής τους να είναι σε γνώση των συνθηκών και των τάσεων διαμόρφωσης τουλάχιστον, των παραμέτρων που τους αφορούν.

2.3.2.1. ΤΑ ΑΞΙΟΘΕΑΤΑ

Πρόκειται για στοιχεία - πόρους και δράσεις που συμβάλουν στη διαμόρφωση του συνολικού τουριστικού προϊόντος ενός προορισμού που σχεδιάστηκαν, αναπτύχθηκαν και ρυθμίστηκαν με βάση τα κίνητρα και τα ειδικά ενδιαφέροντα των δυνητικών επισκεπτών. Στόχος τους είναι να προκαλέσουν το ενδιαφέρον των επισκεπτών να ταξιδέψουν στον προορισμό, να εμπλουτίσουν το τουριστικό προϊόν του, να ενισχύσουν την ανάπτυξη νέων τουριστικών δραστηριοτήτων και να δημιουργήσουν συνθήκες αναψυχής. Αποτελούν μία εκ των σημαντικότερων παραμέτρων ενεργοποίησης του τουριστικού συστήματος από την πλευρά της τουριστικής προσφοράς, αποτελούν βασική αιτία δημιουργίας και ενίσχυσης της ζήτησης τουριστικών υπηρεσιών και σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες, διαμορφώνουν το βαθμό ελκυστικότητας ενός προορισμού (Lickorish και Jenkins, 2004: 193-96 · Leiper, 1990).

Δεν περιλαμβάνονται στην εν λόγω κατηγορία οι βασικοί φυσικοί και πολιτισμικοί πόροι με εγγενή αξία για την τοπική κοινότητα, με την έννοια ότι αυτοί υπάρχουν και συμβάλουν στη γενικότερη ανάπτυξη ενός προορισμού και όχι μόνο στην τουριστική του ανάπτυξη. Για το λόγο αυτό αντιμετωπίζονται ως εξωτερικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της τουριστικής προσφοράς, η ποσοτική και ποιοτική διάσταση των οποίων επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την εικόνα και το βαθμό ελκυστικότητας κάθε προορισμού (Gunn και Var, 2002: 59). Τα αξιοθέατα όμως, βασίζονται και συνδέονται συνήθως με τους πόρους αυτούς, ο δε συνδυασμός των επιρροών τους συμβάλει στη βιωσιμότητά τους, ιδιαίτερα όταν τα αξιοθέατα αποτελούν τμήμα της περιβαλλοντικής ποιότητας και

της ελκυστικότητας του προορισμού (Middleton και Hawkins, 2004: 321).

Γενικότερα, τα αξιοθέατα καλύπτουν - επιτελούν δύο σημαντικές λειτουργίες: πρώτον, προσελκύουν, δελεάζουν ή παρακινούν τους επισκέπτες να ταξιδέψουν στον προορισμό και δεύτερον, διασφαλίζουν την ικανοποίηση των επισκεπτών και ολοκληρώνουν την εμπειρία τους, λόγω δε του μεγάλου αριθμού και της έντονης διαφοροποίησής τους, σε σχέση με τον φορέα διαχείρισης, τα μορφολογικά χαρακτηριστικά και την διάρκεια της χρήσης τους, ταξινομούνται ως εξής (Gunn και Var, 2002: 41-43):

Βάσει της ιδιοκτησίας: την κύρια ευθύνη ανάπτυξης και διαχείρισης των αξιοθέατων έχουν α) *οι υπηρεσίες και οι οργανισμοί του δημόσιου τομέα* όπως, εθνικά πάρκα, πολιτιστικά – θρησκευτικά μνημεία, προστατευόμενες περιοχές, περιοχές αναψυχής, φυσιολατρικές ή ιστορικές διαδρομές, ζωολογικοί κήποι, πεζοπορικές διαδρομές, πολιτιστικά κέντρα και αθλητικοί χώροι, β) *οι μη κερδοσκοπικές οργανώσεις – σύλλογοι* όπως, ιστορικές περιοχές, φεστιβάλ, καλλιτεχνικές ομάδες, μουσεία, συγκεντρώσεις ατόμων ειδικών ενδιαφερόντων, παραδοσιακή αρχιτεκτονική, θέατρα και παραδοσιακές – πολιτιστικές και άλλες ειδικές εκδηλώσεις, και γ) *οι επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα* όπως, θεματικά πάρκα, κρουαζιέρες, εμπορικά κέντρα, γαστρονομία, θέρετρα, αίθουσες ή καταστήματα τέχνης, δραστηριότητες αθλητισμού –αναψυχής – διασκέδασης, θέατρα και οργάνωση ειδικών εκδηλώσεων ή διαδρομών.

Βάσει της φύσης: σύμφωνα με τα βασικά χαρακτηριστικά των πόρων διακρίνονται σε *φυσικά* όπως, παραθαλάσσια θέρετρα, χιονοδρομικά κέντρα, πάρκα, κρουαζιέρες και άλλες θαλάσσιες δραστηριότητες, προστατευόμενες φυσικές περιοχές, πεζοπορικές ή φυσιολατρικές διαδρομές, και *πολιτιστικά* όπως, ιστορικές περιοχές, αρχαιολογικές περιοχές, μουσεία, φεστιβάλ, θέατρα, συνεδριακά κέντρα, εμπορικά και ιατρικά κέντρα.

Βάσει του χρόνου παραμονής: η ταξινόμηση αυτή γίνεται με βάση τη δυνατότητα προσαρμογής των πόρων σε ταξίδια *μικρής διάρκειας – περιήγησης* όπως, φυσικές περιοχές, ιστορικά κτίρια ή περιοχές, ζωολογικοί κήποι, μουσεία, και σε ταξίδια *μακροχρόνιας παραμονής* όπως, θέρετρα, συγκροτήματα διακοπών, κέντρα τυχερών παιχνιδιών, αγροκτήματα και συνεδριακά κέντρα.

Ο Doswell (2002: 78), θεωρεί ότι ο ιδανικός προορισμός αποτελεί ένα σύμπλεγμα παραγόντων στο οποίο ενυπάρχουν και τα αξιοθέατα καθώς οι τουριστικές δυνατότητές του επηρεάζονται από το βαθμό συγκέντρωσης τέτοιων στοιχείων σε ένα γεωγραφικό – χωρικό πλαίσιο που συμπληρώνουν την τουριστική εμπειρία των επισκεπτών. Συνήθως, χαρακτηρίζονται ως περιφερειακό προϊόν που χτίζεται πάνω στο βασικό (διαμονή, διατροφή κλπ.) δημιουργώντας πρόσθετες δυνατότητες για τον επισκέπτη, ενώ πολλές

φορές αποτελούν τη γενεσιουργό αιτία της ανάπτυξης ή της ζήτησης αυτών των υπηρεσιών. Ταξινομούνται σε υπαίθρια ή εσωτερικά, σε πρωτογενή ή δευτερογενή, ή βάσει την τμηματοποίησης της τουριστικής αγοράς.

Σε επίπεδο σχεδιασμού, προώθησης και διαχείρισης των πόρων που συνθέτουν τα αξιοθέατα ενός προορισμού, είναι απαραίτητο να λαμβάνεται υπόψη από τους υπεύθυνους της τουριστικής ανάπτυξης ότι: αυτά είναι δυνατόν να δημιουργηθούν και να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις της ζήτησης, η αποδοτικότερη εκμετάλλευσή τους προϋποθέτει την χωρική συγκέντρωση και την συνδυασμένη ανάπτυξή τους, απαιτούν την ανάπτυξη κατάλληλων υποστηρικτικών υπηρεσιών, η χωρική τους κατανομή σχετίζεται με όλους τους τύπους περιοχών (παράκτιες, αγροτικές ή αστικές) και επιπλέον απαιτείται ορθολογική διαχείρισή τους καθώς πολλοί από τους πόρους αυτούς είναι ευαίσθητοι και χαρακτηρίζονται ως μη ανανεώσιμοι (Gunn και Var, 2002: 42-44).

2.3.2.2. ΟΙ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ

Το μεγαλύτερο μέρος των χρηματοοικονομικών ροών του τουριστικού τομέα προκύπτει από τη δραστηριότητα διάφορων κλάδων που προσφέρουν υπηρεσίες οργάνωσης – παραγωγής ταξιδιών, στέγασης, διατροφής, μεταφοράς και άλλες δευτερεύουσες γενικές ή εξειδικευμένες τουριστικές υπηρεσίες. Αποτέλεσμα της αποδοτικής τους λειτουργίας είναι η δημιουργία θέσεων απασχόλησης, εισοδημάτων, φορολογικών και συναλλαγματικών εσόδων για τις χώρες – περιοχές υποδοχής επισκεπτών. Πέραν των άμεσων θετικών επιδράσεων, δημιουργούν πολλαπλασιαστικά οφέλη και για μια σειρά άλλων τοπικών επιχειρήσεων που συνδέονται λειτουργικά με τον τουρισμό. Οι κλάδοι αυτοί, με βάση το βαθμό αλληλεξάρτησης και το επίπεδο των άμεσων εσόδων τους από τον τουρισμό, κατηγοριοποιούνται σε τρεις τομείς (Lickorish και Jenkins, 2004: 157):

- *πρωτογενής τομέας*, περιλαμβάνει τους κλάδους που ωφελούνται άμεσα όπως, οι μεταφορές, το ταξιδιωτικό εμπόριο, τα καταλύματα, η εστίαση και τα αξιοθέατα,
- *δευτερογενής τομέας*, περιλαμβάνει τους κλάδους που συνήθως βρίσκονται στον προορισμό και ωφελούνται άμεσα από τον τουρισμό όπως, τα καταστήματα, οι δραστηριότητες αναψυχής, διασκέδασης και άλλες υποστηρικτικές υπηρεσίες, και
- *τριογενής τομέας*, πρόκειται για κλάδους που ωφελούνται έμμεσα από τη δαπάνη των επισκεπτών όπως, έμποροι, βιοτέχνες, εκδόσεις και άλλες έμμεσες υπηρεσίες.

Οι επιχειρήσεις παροχής τουριστικών υπηρεσιών διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της τουριστικής προσφοράς και στις διαδικασίες οργάνωσης και ανάπτυξης του τουρισμού καθώς επηρεάζουν άμεσα όχι μόνο την προσφορά αλλά και

τη ζήτηση, αποτελώντας παράλληλα τον καθοριστικότερο παράγοντα της γεωγραφικής και οικονομικής επέκτασης της τουριστικής ανάπτυξης παγκοσμίως. Στην κατεύθυνση αυτή συνέβαλε και η τάση για οριζόντια και κάθετη οργάνωση του τουριστικού τομέα με στόχο την εκμετάλλευση των δυνατοτήτων που προσέφερε η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και η διεθνοποίηση του τουρισμού. Η ανάπτυξη πολλών ‘αλυσίδων’ τουριστικών επιχειρήσεων δίνει σ’ αυτές τη δυνατότητα να λειτουργούν ως δυναμικοί πόλοι ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 50).

Κοινός στόχος των επιχειρήσεων παροχής τουριστικών υπηρεσιών είναι η ικανοποίηση των αναγκών - επιθυμιών των επισκεπτών και η οικονομική τους βιωσιμότητα μέσω της επίτευξης κερδών. Η κοινωνική ευθύνη όμως μερικών από αυτές είναι αυξημένη έναντι των άλλων, γεγονός που απορρέει από το ιδιοκτησιακό καθεστώς και το οργανωτικό πλαίσιο λειτουργίας τους. Από ιδιοκτησιακή άποψη και για λόγους που αφορούν το σχεδιασμό και την ανάπτυξη τουριστικών εγκαταστάσεων και υπηρεσιών, διακρίνονται οι εξής τύποι – ομάδες επιχειρήσεων (Gunn και Var, 2002: 46-48):

- *Ιδιοκτησιακά ανεξάρτητες*, οι οποίες ακολουθούν προσωπικές πολιτικές σε σχέση με τις συνθήκες της αγοράς, τις τιμές, τις εγκαταστάσεις και τις υπηρεσίες τους και διακρίνονται σε κείνες που επιδιώκουν το μέγιστο των οικονομικών στόχων τους που θα τους επιτρέψει την επανεπένδυση και στις μικρομεσαίες παραδοσιακές οικογενειακές επιχειρήσεις που επιδιώκουν συμπληρωματικά εισοδήματα των άνεργων ή υποαπασχολούμενων μελών τους.
- *Αλυσίδες, Δικαιοπαροχή (franchise)*, πρόκειται για ενοποίηση ανεξάρτητων επιχειρήσεων ή επιχειρήσεων που χρησιμοποιούν, έναντι ποσοστού επί των αποτελεσμάτων τους, την εμπορική ταυτότητα και την τεχνογνωσία επώνυμων επιχειρήσεων, αντίστοιχα. Στόχος τους είναι να αυξήσουν το μερίδιο συμμετοχής τους στην αγορά μέσω της καλύτερης προώθησης, της ομοιογένειας, της τυποποίησης και της ποιότητας των προϊόντων τους και να βελτιώσουν την εικόνα τους μέσω του ποιοτικού ελέγχου, της βελτίωσης των διοικητικών διαδικασιών και της εκπαίδευσης - κατάρτισης του προσωπικού τους.
- *Παραχώρηση*, πρόκειται για εμπορικές διαδικασίες κατά τις οποίες δημόσιοι πόροι και εγκαταστάσεις παραχωρούνται, κατόπιν συμφωνίας, προς εκμετάλλευση σε ιδιωτικές επιχειρήσεις προκειμένου να παρέχουν υπηρεσίες στο καταναλωτικό κοινό και περιλαμβάνουν καταλύματα, εστιατόρια, εκτάσεις γης, μαρίνες κλπ.
- *Μη κερδοσκοπικές οργανώσεις*, όπως είναι οι ξενώνες νεότητας, οι εκκλησιαστικές

και προσκοπικές λέσχες που προσφέρουν, δωρεάν ή σε χαμηλές τιμές, κλίνες σε κοιτώνες ή κατασκηνώσεις τα δε προγράμματα και οι πολιτικές διαχείρισής τους εξαρτώνται από τα ιδρύματα - οργανώσεις στις οποίες ανήκουν.

Οι κυριότεροι τύποι επιχειρήσεων παροχής τουριστικών υπηρεσιών που ανήκουν σε μία από τις παραπάνω ομάδες, είναι οι διοργανωτές – παραγωγοί ταξιδιών (tour-operators), οι επιχειρήσεις διαμονής, εστίασης και αναψυχής, οι επιχειρήσεις θεματικών πάρκων και οι μεταφορικές επιχειρήσεις.

Οι tour-operators, μέσω της οριζόντιας και κάθετης οργάνωσής τους, συμβάλουν στη μαζικοποίηση του τουρισμού καθώς προσφέρουν μια σειρά διαφορετικών υπηρεσιών (τουριστικό πακέτο), κύρια χαρακτηριστικά των οποίων είναι η χαμηλή τιμή, η τυποποίηση και η ασφάλεια (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 51). Παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των στοιχείων της προσφοράς επηρεάζοντας την εικόνα του προορισμού, τις τιμές και την προώθηση του προϊόντος του και συχνά το ίδιο το προϊόν, προτείνοντας τρόπους βελτίωσής του (Doswell, 2002: 87 · Keane, 1997).

Οι επιχειρήσεις διαμονής ή υποδοχής προσφέρουν στους επισκέπτες πέρα από τις υπηρεσίες διαμονής και μια σειρά συναφών υπηρεσιών όπως η εστίαση, η ψυχαγωγία, η άθληση κλπ. και σ' αυτές περιλαμβάνονται όχι μόνο τα ξενοδοχεία και οι άλλες παραδοσιακές μορφές καταλυμάτων, αλλά και χωριά διακοπών, κάμπινγκ, ξενώνες, καταλύματα συνεχούς ή εποχικού χαρακτήρα (Βαρβαρέσος, 1998: 99-100). Σύμφωνα με τον ΠΟΤ (WTO, 1993a), οι χώροι διαμονής μιας περιοχής/χώρας, ταξινομούνται σε ξενοδοχειακές και συναφείς μονάδες (μοτέλ, μπανγκαλόου), εξειδικευμένες μονάδες (υγείας, κατασκηνώσεις), άλλες συλλογικές μονάδες (εξοχικές κατοικίες, κάμπινγκ) και ιδιωτικούς χώρους (ιδιόκτητες κατοικίες, φιλοξενία, ενοικιαζόμενα δωμάτια).

Ο τομέας της στέγασης αποτελεί θεμελιώδες συστατικό των διαδικασιών σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης ενός προορισμού, καθώς τα ποιοτικά και ποσοτικά της χαρακτηριστικά, σε συνδυασμό με την κλίμακα και τη χωροθέτησή της, επηρεάζουν άμεσα την εικόνα και τη γενικότερη προοπτική ανάπτυξής του, αξιολογούν την αποτελεσματικότητα των επίσημων πολιτικών επιλογών και συχνά καθορίζουν το πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής (Sharpley, 2000).

Ο κλάδος των επιχειρήσεων μαζικής εστίασης και αναψυχής περιλαμβάνει κάθε είδους επισιτιστική μονάδα, μπαρ, εγκαταστάσεις άθλησης και ψυχαγωγίας, συνδέεται άμεσα με τις τουριστικές δραστηριότητες και τον ελεύθερο χρόνο και λειτουργεί ως η απαραίτητη παράλληλη υποδομή που είναι αναγκαία για την λειτουργία και την ανάπτυξη κάθε τουριστικής περιοχής (Doswell, 2002: 80).

Τέλος, τα θεματικά πάρκα είναι ένα τουριστικό προϊόν που απευθύνεται σε πολλές ομάδες πληθυσμού και σχετίζονται με την τεχνολογία (τεχνοπόλεις), τον πολιτισμό (χώροι ή μουσεία εποχής) και τον ελεύθερο χρόνο (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 56). Για το σχεδιασμό, τη χωροθέτηση και την οργάνωση της λειτουργίας των επιχειρήσεων παροχής τουριστικών υπηρεσιών, από μέρους των υπευθύνων τουριστικής ανάπτυξης, είναι απαραίτητο να συνεκτιμηθούν και τα παρακάτω (Gunn και Var, 2002: 51-2): οι επιχειρήσεις επηρεάζονται από την αγορά των επισκεπτών αλλά και των ντόπιων, εξαρτώνται άμεσα από τις αστικές υποδομές, η χωρική τους συγκέντρωση αποφέρει μεγαλύτερα κέρδη, η ισόρροπη τοπική οικονομική βάση προκαλεί μακροπρόθεσμη σταθερότητα, αποφυγή της χωροθέτησής τους σε περιβαλλοντικά ευαίσθητες περιοχές, η ανάπτυξη τουριστικών υπηρεσιών εξαρτάται από τα αξιοθέατα της περιοχής και τέλος, απαιτείται ενίσχυση του εκσυγχρονισμού τους, της επιχειρηματικότητας και της προώθησης καινοτόμων δράσεων για την αξιοποίηση των ευκαιριών.

2.3.2.3. Η ΜΕΤΑΦΟΡΑ

Η μεταφορά των επισκεπτών αποτελεί βασικό συστατικό του τουριστικού συστήματος καθώς λειτουργεί ως σύνδεσμος μεταξύ της τουριστικής αγοράς και του προορισμού. Συνήθως δεν είναι ο κύριος στόχος - λόγος των τουριστικών μετακινήσεων, αν και πολλές φορές χρησιμοποιείται ως παράγοντας έλξης, αλλά το απαραίτητο στοιχείο για την πραγματοποίησή τους. Η μετακίνηση των επισκεπτών διαφέρει, ως προς τα χαρακτηριστικά και τα χρησιμοποιούμενα μέσα, έναντι οποιασδήποτε άλλης μορφής μετακίνησης που γίνεται για εργασιακούς ή άλλους λόγους (Gunn και Var, 2002: 52).

Οι μεταφορές, αν και δεν είναι τμήμα του τουριστικού τομέα, θεωρούνται κρίσιμος παράγοντας - συστατικό του τουριστικού προϊόντος δεδομένου ότι αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση πραγματοποίησης τουριστικών δραστηριοτήτων (EC, 2003b). Σύμφωνα με τον Doswell (2002: 75), στον ευρύτερο ορισμό του τουριστικού προϊόντος περιλαμβάνονται και οι μεταφορές καθώς δημιουργούν τουριστικές ευκαιρίες και επιτρέπουν τη σύνδεση μεταξύ περισσότερων περιοχών και εμπειριών, οι οποίες συχνά οδηγούν σε παράταση του χρόνου παραμονής των επισκεπτών σε έναν προορισμό. Οι επισκέπτες χρησιμοποιούν κατά τη διάρκεια του ταξιδιού ποικιλία μέσων μεταφοράς σε συνδυασμό όπως αεροπλάνο, αυτοκίνητο, τραίνο, ταξί κλπ. ενώ σε πολλές περιπτώσεις, τα μεταφορικά μέσα που χρησιμοποιούν για την άφιξή τους στον προορισμό, διαφέρουν εκείνων που χρησιμοποιούν κατά την αναχώρησή τους από αυτόν.

Ο ΠΟΤ (WTO, 1993a), ταξινομεί τα μέσα μεταφοράς που χρησιμοποιούν οι επισκέπτες για τις μετακινήσεις τους τόσο από την περιοχή της μόνιμης κατοικίας τους προς τον προορισμό, όσο και για τις μετακινήσεις τους εντός του προορισμού, σε: *αεροπορικά*, προγραμματισμένες πτήσεις, μη προγραμματισμένες πτήσεις (charters) και άλλες εναέριες μεταφορές, *θαλάσσια*, ακτοπλοϊκές γραμμές, κρουαζιερόπλοια και άλλες θαλάσσιες μεταφορές και *χερσαία*, σιδηρόδρομος, λεωφορεία ή άλλα δημόσια μέσα οδικής μεταφοράς, ιδιωτικά και ενοικιαζόμενα αυτοκίνητα και άλλα χερσαία μέσα.

Οι αεροπορικές μεταφορές εξαρτώνται από την ύπαρξη των αεροδρομίων, που αποτελούν σημαντικό τμήμα των υποδομών μιας τουριστικής περιοχής, την ασφάλεια και την ποιότητα των υπηρεσιών τους και τις αεροπορικές εταιρείες οι οποίες μπορεί να είναι διεθνών ή εθνικών συμφερόντων. Πολλές χώρες δίνουν ιδιαίτερη σημασία στις κρατικές αερογραμμές (εθνικός αερομεταφορέας), οι οποίες θεωρούνται σύμβολα κύρους, τιμής, εθνικής ταυτότητας και ασφάλειας (Doswell, 2002: 75). Η ανάπτυξη των αεροπορικών μετακινήσεων και ιδιαίτερα των πτήσεων charter, συνέβαλε καθοριστικά στην ανάπτυξη περιοχών που γεωγραφικά, βρίσκονται μακριά από τις περιοχές τουριστικής ζήτησης ή ανέπτυξαν υποδομές εξυπηρέτησης του οργανωμένου μαζικού τουρισμού. Στην ίδια κατεύθυνση, καθοριστική ήταν και η κάθετη και οριζόντια οργάνωση μεταξύ αεροπορικών επιχειρήσεων, διοργανωτών - παραγωγών ταξιδιών (tour-operators) και ξενοδοχειακών αλυσίδων, που οδήγησε σε συστηματική διασύνδεση των πολιτικών και των δραστηριοτήτων τους. Η επίδραση της ανάπτυξης των αερομεταφορών στις τιμές λειτούργησε καταλυτικά στη μετατροπή της δυνητικής-μελλοντικής ζήτησης σε βασική-πραγματική (Lickorish και Jenkins, 2004: 94).

Οι θαλάσσιες μεταφορές αποτελούν απαραίτητα παράγοντα ανάπτυξης προορισμών με χαρακτήρα έντονα νησιωτικό, μεγάλο μήκος ακτών και πλούσιο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον που τους δίνει τη δυνατότητα να προσφέρουν υποδομές και υπηρεσίες ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Επιπλέον, πολλοί από τους τρόπους – μέσα μεταφοράς όπως τα κρουαζιερόπλοια, τα σκάφη αναψυχής και τα ιστιοπλοϊκά αποτελούν αυτόνομα τουριστικά προϊόντα (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 55).

Όσον αφορά τις χερσαίες μεταφορές, ο σιδηρόδρομος εξακολουθεί να αποτελεί δημοφιλή τρόπο τουριστικής μετακίνησης, ως εναλλακτική λύση για ταξίδια διάρκειας έως τέσσερις ώρες, ενώ ευρέως χρησιμοποιούνται και τα ιδιωτικά ή ενοικιαζόμενα αυτοκίνητα (Lickorish και Jenkins, 2004: 94). Η χρήση του αυτοκινήτου επιτρέπει στους επισκέπτες να οργανώσουν και να ελέγξουν καλύτερα το πρόγραμμα του ταξιδιού δημιουργώντας παράλληλα μια αίσθηση ελευθερίας και ανεξαρτησίας. Η

ανάπτυξη όμως των οδικών μετακινήσεων προκαλεί υψηλό περιβαλλοντικό κόστος καθώς η αύξηση των διαδρομών, ως αποτέλεσμα της κατασκευής νέων οδικών δικτύων, έρχεται σε σύγκρουση με την προστασία του περιβάλλοντος (Doswell, 2002: 77).

Η σύγκρουση αυτή, σε συνδυασμό με την ανάγκη διασύνδεσης των τρόπων μεταφοράς και την εμπλοκή πολλών και διαφορετικών φορέων, απαιτούν την ιδιαίτερη προσοχή των αρμοδίων για το σχεδιασμό, την πολιτική και τις πρακτικές ανάπτυξης των μεταφορών. Μερικά από τα βασικά ζητήματα σχεδιασμού των ιδιαίτερων στοιχείων της μετακίνησης των επισκεπτών που πρέπει να λάβουν υπόψη τους είναι (Gunn και Var, 2002: 53-4): η ενσωμάτωση στα σχέδια του τομέα των μεταφορών και της τουριστικής άποψης - διάστασης, ο προγραμματισμός και η ολοκληρωμένη διασύνδεση των εναλλακτικών μέσων - τρόπων μεταφοράς, η αυξημένη περιβαλλοντική ευαισθησία στη χωροθέτηση των μεταφορικών υποδομών για την προστασία των τοπικών φυσικών και πολιτιστικών πόρων και η ανάπτυξη πεζοπορικών διαδρομών, ως μέρος της ταξιδιωτικής εμπειρίας των επισκεπτών μέσα στον προορισμό.

2.3.2.4. Η ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ

Οι ταξιδιωτικές πληροφορίες αναδεικνύονται σε ολοένα και περισσότερο σημαντικό παράγοντα του τουριστικού συστήματος καθώς ολοκληρώνουν την εικόνα των τουριστικών προορισμών και του προϊόντος τους και επηρεάζουν τόσο τη λήψη της απόφασης των επισκεπτών να ταξιδέψουν σ' αυτούς, όσο και την ικανοποίηση - εμπειρία που αποκομίζουν από την επίσκεψή τους. Η σχεδιασμένη και αποτελεσματική πληροφόρηση της αγοράς βοηθά στη δημιουργία της εικόνας και στην ανάπτυξη των προορισμών καθώς δημιουργεί κίνητρα για ταξίδι (Lickorish και Jenkins, 2004: 250).

Το τουριστικό ταξίδι μπορεί να αναλυθεί ως σύνθεση τριών διαφορετικών χρονικών και κοινωνικών καταστάσεων που εκφράζουν (Τσάρτας, 1996: 237-238): την περίοδο *πριν το ταξίδι* κατά την οποία αυτό οργανώνεται, *σχεδιάζεται* και *αποφασίζεται*, την περίοδο *πραγματοποίησης του ταξιδιού* όπου ο επισκέπτης υλοποιεί την επιλογή του και έρχεται σε επαφή με τους ντόπιους, και την περίοδο *μετά το ταξίδι* όπου αξιολογούνται οι εμπειρίες του και μετατρέπονται σε κριτήριο των μελλοντικών του επιλογών.

Κατά τις δύο πρώτες περιόδους, οι επισκέπτες αναζητούν και παίρνουν πληροφορίες για τον προορισμό και το εύρος των υπηρεσιών που προσφέρει. Ένα μέρος αυτής της πληροφόρησης συνδέεται άμεσα με την προώθηση – διαφήμιση με την έννοια ότι η ενημέρωση του κοινού για μια υπηρεσία αποτελεί μέρος της προώθησής της στην αγορά (Doswell, 2002: 200). Γενικότερα όμως οι δύο έννοιες δεν συμπίπτουν καθώς η

διαφήμιση απευθύνεται στην τουριστική αγορά στοχεύοντας στην προσέλκυση επισκεπτών που ακόμα δεν αποφάσισαν που θα ταξιδέψουν, ενώ η πληροφόρηση είναι απαραίτητη πριν και κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους (Gunn και Var, 2002: 54).

Πριν το ταξίδι τους και κατά τη διαδικασία λήψης της απόφασης, τα άτομα επιδιώκουν να αποκτήσουν πληροφορίες για τον προορισμό που επιθυμούν να επισκεφτούν από φίλους, κρατικούς και διεθνείς οργανισμούς τουρισμού και ιδιωτικές τουριστικές επιχειρήσεις. Η πληρότητα και οι πηγές της πληροφόρησης επηρεάζουν τόσο την απόφαση, όσο και την επιλογή του τύπου ταξιδιού και ιδιαίτερα τα οργανωμένα ταξίδια που προωθούνται κατά κύριο λόγο από μεγάλους ταξιδιωτικούς οργανισμούς και τουριστικά πρακτορεία τα οποία διακινούν και τον μεγαλύτερο όγκο αυτών των πληροφοριών (Τσάρτας, 1996: 238-39). Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, οι επισκέπτες βρίσκονται σε έναν προορισμό για μικρό χρονικό διάστημα και προκειμένου να το εκμεταλλευτούν, πρέπει άμεσα να ενημερωθούν: για τις διαδρομές, τα μέσα μεταφοράς, τις υπηρεσίες διαμονής και εστίασης, τις προσφερόμενες δραστηριότητες, τις περιοχές - χώρους επίσκεψης, τις συνθήκες υγιεινής και ασφάλειας (Doswell, 2002: 200-201).

Η πληροφόρηση μπορεί να γίνει με χάρτες, τουριστικούς οδηγούς, βίντεο, ενημερωτικά φυλλάδια, ιστοσελίδες στο διαδίκτυο, άρθρα στον ημερήσιο και περιοδικό τύπο και άλλες ειδικές τουριστικές εκδόσεις. Τα πλέον χρησιμοποιούμενα μέσα είναι ο τύπος, η τηλεόραση, το ραδιόφωνο, οι εκδόσεις και τα κέντρα πληροφόρησης επισκεπτών και όλα μαζί συνθέτουν το σύστημα παροχής πληροφοριών του προορισμού την ευθύνη καθοδήγησης, στήριξης και λειτουργίας του οποίου έχουν, σε εθνικό επίπεδο η κεντρική τουριστική διοίκηση και σε περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο η τοπική αυτοδιοίκηση. Καθοριστικό επίσης ρόλο κατέχουν και οι κάθε μορφής τουριστικές επιχειρήσεις και ανάλογα με τον προορισμό, διάφορες μη κερδοσκοπικές οργανώσεις είναι δυνατόν να αναλάβουν πρωταγωνιστικό ρόλο.

Η διαδικασία της ενημέρωσης εκδηλώνεται μέσω των προγραμμάτων ενημέρωσης – ευαισθητοποίησης του κοινού τα οποία αποτελούν τμήμα της γενικής διαδικασίας σχεδιασμού και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης και απευθύνονται τόσο στους επισκέπτες, όσο και στους ντόπιους στοχεύοντας πέραν των άλλων και στην άμβλυνση των διαφορών τους που προέρχονται από την ανομοιογένεια των γενικότερων χαρακτηριστικών τους και πολλές φορές από τα αντίθετα συμφέροντα – επιδιώξεις τους (Βαρβαρέσος, 1999: 49, 94). Στην κατεύθυνση αυτή, οι επισκέπτες ενημερώνονται για την τοπική κουλτούρα, τις ιδιαίτερες τοπικές συνθήκες και τους κώδικες συμπεριφοράς που πρέπει να σεβαστούν και να προσαρμοστούν οι κυριότεροι των οποίων σχετίζονται

με τα κοινωνικά, πολιτιστικά και θρησκευτικά χαρακτηριστικά του προορισμού, και οι ντόπιοι παρακινούνται να συμμετάσχουν ενεργά στην φιλοξενία, να πληροφορηθούν, να εκπαιδευτούν, να επωφεληθούν από την κουλτούρα και να κερδίσουν την εμπιστοσύνη και την υποστήριξη των επισκεπτών (Doswell, 2002: 313-330).

Συμπερασματικά, τα βασικά ζητήματα σχεδιασμού, οργάνωσης και διαχείρισης ενός αποτελεσματικού συστήματος παροχής τουριστικών πληροφοριών, που πρέπει να συνεκτιμηθούν από τους αρμόδιους για την τουριστική ανάπτυξη φορείς είναι (Gunn και Var, 2002: 56-57): η καθοδήγηση του συστήματος από την κεντρική διοίκηση, η ειδική - θεματική τμηματοποίηση των πληροφοριών, η σαφής οριοθέτηση των στόχων μεταξύ πληροφόρησης και προώθησης, η συστηματική-συνδυασμένη χρήση μέσων και πρακτικών πληροφόρησης, η ανάπτυξη σύγχρονων γεωγραφικών συστημάτων, η ενημέρωση και κατάρτιση των τοπικών κατοίκων σε θέματα φιλοξενίας και η ίδρυση – λειτουργία κέντρων πληροφόρησης επισκεπτών. Ένα σύνθετο κέντρο πληροφόρησης, χωροθετημένο σε κομβικό σημείο σε σχέση με τους πόρους και τα αξιοθέατα του προορισμού, που λειτουργεί με τη συνεργασία μεταξύ δημόσιων, ιδιωτικών και μη κερδοσκοπικών τοπικών φορέων, αποτελεί εγγύηση του εύρους και της ποιότητας της πληροφόρησης. Μπορεί να περιλάβει, λιανικές πωλήσεις, μουσείο, εκθέματα, επιδείξεις – διαλέξεις, προβολές, δημοσιεύσεις και να κατευθύνει τους επισκέπτες στους τοπικούς πόρους με τρόπο που θα διασφαλίζει την ποιότητα της εμπειρίας τους και θα ελαχιστοποιεί τις αρνητικές επιπτώσεις στο συνολικό περιβάλλον της περιοχής.

2.3.2.5. Η ΠΡΟΩΘΗΣΗ

Η προώθηση συνδέεται στενά με καθένα από τα υπόλοιπα συστατικά της τουριστικής προσφοράς, αποτελεί τη δυναμικότερη μεταβλητή ενός προγράμματος μάρκετινγκ, του οποίου η οργάνωση, προώθηση και διαχείριση αποτελεί στοιχείο μεσοπρόθεσμης σταθερότητας της τουριστικής ανάπτυξης κάθε προορισμού και μέσω μιας σειράς συνδυασμένων ενεργειών στοχεύει (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 106-107):

- στη συστηματική και όχι συγκυριακή προβολή του προορισμού στη διεθνή και εγχώρια αγορά με διάφορα μέσα όπως οι εκθέσεις, η διαφήμιση, η συνεργασία με διεθνείς ταξιδιωτικούς οργανισμούς, οι δημόσιες σχέσεις κλπ.,
- στη διατήρηση ή δημιουργία ιδιαίτερης εικόνας του προορισμού, ως αποτέλεσμα της εστίασης του προγράμματος στην ανάδειξη των πόρων που αποτελούν τα συγκριτικά του πλεονεκτήματα, που θα λειτουργεί ως σήμα κατατεθέν,
- στη διαρκή και δυναμική αναζήτηση νέων αγορών και ομάδων – στόχων που

- ενδιαφέρονται για τους τουριστικούς πόρους της περιοχής,
- στη συνεργασία κατοίκων, κρατικών και ιδιωτικών φορέων και επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στις διαδικασίες τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής και οι κοινοί στόχοι προκύπτουν μέσω συμμετοχικών και συναινετικών διαδικασιών, και
  - στη σύνδεση των προωθητικών πολιτικών με τις βασικές επιλογές – στόχους και σκοπούς του σχεδιασμού και της διαχείρισης της τοπικής τουριστικής ανάπτυξης.

Υπάρχει στενή σχέση της προώθησης με τις άλλες τρεις μεταβλητές του μίγματος μάρκετινγκ (προϊόν, τιμή, διανομή). Με τα μηνύματά της προβάλλει την εικόνα του προορισμού και δημιουργεί κίνητρα στους δυνητικούς επισκέπτες να ταξιδέψουν σ' αυτόν, τους φέρνει σε επαφή με τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες του προορισμού, επηρεάζει ευνοϊκά τη στάση και την καταναλωτική τους συμπεριφορά γι' αυτά και προσπαθεί να τους πείσει ότι αποτελεί την καλύτερη εναλλακτική επιλογή που ικανοποιεί τις επιδιώξεις τους (Lickorish και Jenkins, 2004: 244-246).

Τα μέσα – εργαλεία και οι ενέργειες που χρησιμοποιεί η προώθηση για να ανταποκριθεί στους στόχους της αποτελούν το μίγμα προώθησης, σημαντικότερα στοιχεία του οποίου είναι η διαφήμιση, τα κίνητρα (εκπτώσεις, προσφορές), οι εκθέσεις, η δημοσιότητα, οι δημόσιες σχέσεις και άλλες ειδικές ενέργειες προώθησης (Kotler κ. ά., 1999).

Προωθητικές πολιτικές δεν εφαρμόζονται μόνον από τους δημόσιους – κρατικούς οργανισμούς αλλά αντίστοιχη πολιτική αναπτύσσεται και από ιδιωτικούς φορείς ή μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς και τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε εθνικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο. Οι ενέργειες - τεχνικές προώθησης που εφαρμόζουν, στη γενικότερη μορφή τους, ομαδοποιούνται σε τέσσερις κατηγορίες (Gunn και Var, 2002: 57): *τη διαφήμιση*, ο κύριος όγκος της γίνεται με πληρωμένες καταχωρήσεις στον τύπο και στην τηλεόραση, *τη δημοσιότητα*, που συνήθως γίνεται χωρίς πληρωμή, *τα κίνητρα*, π.χ. δώρα, εκπτώσεις, προσφορές και *οι δημόσιες σχέσεις*, οι οποίες πέραν των άλλων αναλαμβάνουν και μέρος των ενεργειών των υπόλοιπων κατηγοριών.

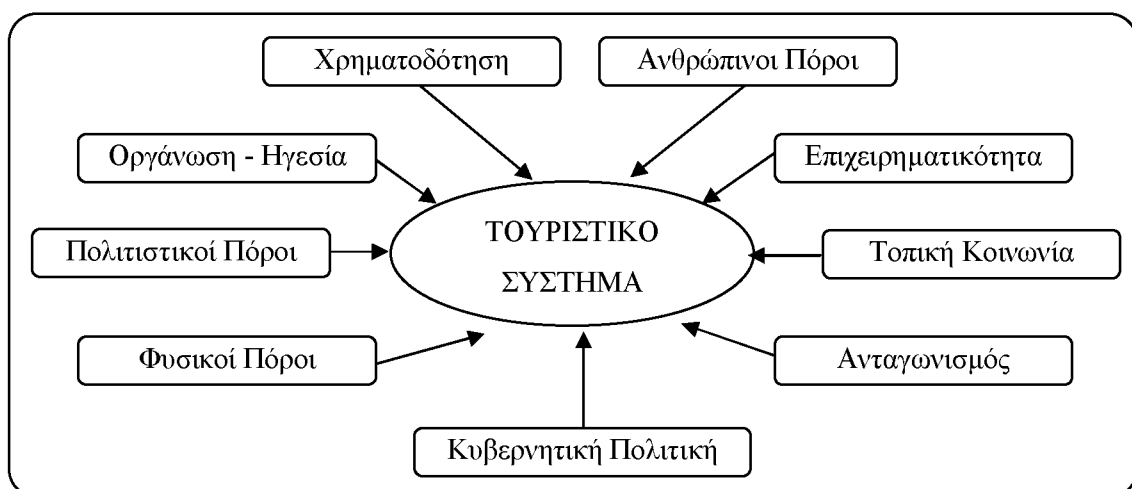
Ο Doswell (2002: 256), διακρίνει ως εξής τις ενέργειες – τεχνικές προώθησης: διαφήμιση, έντυπο και οπτικοακουστικό υλικό (φυλλάδια, αφίσες, λογότυποι, βίντεο, εγχειρίδια τουριστικών πρακτόρων), άμεσο ταχυδρομείο, συγγραφείς και αρθρογράφοι, ταξίδια ενημέρωσης - εξοικείωσης των τουριστικών πρακτόρων, τουριστικές εκθέσεις, ειδικές ενέργειες προώθησης (φεστιβάλ, επιδείξεις, συναυλίες κ.ά.), γραφεία τουρισμού στο εξωτερικό και άλλες ενέργειες δημοσίων σχέσεων. Παράλληλα σημειώνει ότι οι ενέργειες προώθησης πρέπει να έχουν σαφείς στόχους, τα μηνύματα να είναι απόλυτα σαφή, να χρησιμοποιούνται τα κατάλληλα μέσα και το πρόγραμμα προώθησης να

προσαρμόζεται - εξειδικεύεται ανάλογα με την αγορά – στόχο στην οποία κάθε φορά απευθύνεται (π.χ. διεθνής ή εγχώριος τουρισμός, μαζικός ή εναλλακτικός τουρισμός). Οι πολιτικές και τα προγράμματα προώθησης των προορισμών ενισχύονται σημαντικά από την διευρυμένη χρήση του διαδικτύου και του ηλεκτρονικού εμπορίου τα οποία δίνουν τη δυνατότητα, στους καταναλωτές να έχουν λεπτομερείς περιγραφές και πληροφορίες των τουριστικών χαρακτηριστικών των περιοχών στις οποίες επιθυμούν να ταξιδέψουν, και στους τοπικούς φορείς να ενημερωθούν για τη συμπεριφορά και τις τάσεις της αγοράς, να έχουν εικόνα της επίδοσης των ανταγωνιστών τους, να κάνουν τις σχετικές συγκρίσεις και να προβούν, όπου χρειάζεται, στον επανακαθορισμό των πολιτικών και των δράσεών τους. Η προώθηση είναι ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες υποκίνησης της τουριστικής ζήτησης και επηρεάζει τους δυνητικούς επισκέπτες να επιλέξουν έναν προορισμό έναντι άλλων που προσφέρουν παρόμοια τουριστικά προϊόντα (Lickorish και Jenkins, 2004: 244-251).

2.3.3. ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ

Διάφοροι εξωτερικοί παράγοντες συμβάλουν καθοριστικά στη διαμόρφωση της τουριστικής προσφοράς και κατ' επέκταση στη λειτουργία ολόκληρου του τουριστικού συστήματος (Σχήμα 2.5.). Οι παράγοντες αυτοί επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο αναπτύσσεται ο τουρισμός, ιδιαίτερα από την πλευρά της προσφοράς, και γι' αυτό είναι απαραίτητο οι αρμόδιοι φορείς του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, πέρα από τα βασικά στοιχεία του συστήματος, να τους συμπεριλάβουν στα σχέδια και τις πολιτικές τουριστικής ανάπτυξης των περιοχών τους και να αξιολογήσουν τις επιδράσεις τους.

ΣΧΗΜΑ 2.5.: ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΣΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Πηγή: Gunn και Var (2002).

Στους εξωτερικούς παράγοντες περιλαμβάνονται οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι της περιοχής, η επιχειρηματικότητα, η χρηματοδότηση, η διαθεσιμότητα ανθρώπινων πόρων, οι συνθήκες ανταγωνισμού, η στάση της τοπικής κοινωνίας απέναντι στον τουρισμό, η γενικότερη δημόσια αναπτυξιακή πολιτική και η οργάνωση – καθοδήγηση όλων των εμπλεκομένων στη διαδικασία σχεδιασμού και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης (Gunn και Var, 2002: 59). Αναλυτικότερα:

Φυσικοί και Πολιτιστικοί Πόροι: συνθέτουν το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον μιας περιοχής, καθορίζουν τη δυνατότητά της να αναπτυχθεί τουριστικά και προσδιορίζουν τη μοναδικότητα και το βαθμό ελκυστικότητάς της (Βαρβαρέσος, 1998: 92). Οι πόροι αυτοί αποτελούν τις βασικές αιτίες ώθησης των επισκεπτών να επιλέξουν μια περιοχή ως προορισμό του ταξιδιού τους και της δίνουν τη δυνατότητα να ανταποκριθεί σε διαφορετικούς τύπους τουριστικής ζήτησης (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 64). Το φυσικό περιβάλλον αποτελεί τη φυσική κληρονομιά μιας περιοχής και σ' αυτό περιλαμβάνονται: κλιματολογικές συνθήκες, ακτές, ορεινοί όγκοι, άγρια φύση, τοπία, θάλασσα, ποτάμια, λίμνες, χλωρίδα, πανίδα, ποιότητα της ατμόσφαιρας κλπ. (Βαρβαρέσος, 1999: 27, 29 · Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 73). Με βάση τα χαρακτηριστικά της σύνθεσής τους, που έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον τουρισμό, οι φυσικοί πόροι ομαδοποιούνται σε πέντε κατηγορίες (Gunn και Var, 2002: 60): υδάτινοι πόροι, γεωλογικό ανάγλυφο, βλάστηση, άγρια φύση και κλίμα. Κάθε μία από τις κατηγορίες αυτές σχετίζεται με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά των δυνατοτήτων τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής, με την προϋπόθεση ότι η θέση και η ποιότητα των πόρων ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της ζήτησης.

Στο πολιτιστικό περιβάλλον, με την ευρεία έννοια, περιλαμβάνονται δύο κατηγορίες πόρων, οι ιστορικοί – πολιτιστικοί και οι ανθρωπογενείς. Οι ιστορικοί και πολιτιστικοί πόροι είναι όλα εκείνα τα στοιχεία και τα χαρακτηριστικά που αποτελούν την ιστορική, και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες μιας περιοχής, συνθέτουν την πολιτιστική κληρονομιά της και εκφράζουν την πνευματική και καλλιτεχνική εξέλιξη των κατοίκων της. Τους ανθρωπογενείς πόρους συνθέτουν χαρακτηριστικά και στοιχεία πολιτισμού που διαμορφώθηκαν από την παρέμβαση και τις σχέσεις των ανθρώπων με το φυσικό περιβάλλον και εκφράζουν την επιστημονική και τεχνολογική τους εξέλιξη σε σχέση με το φυσικό περιβάλλον (Χριστοφιλόπουλος, 2002: 9).

Οι τουριστικοί πολιτιστικοί πόροι, με την ειδική έννοια, βρίσκονται σε συγκεκριμένες περιοχές – τόπους κατοικίας συγκεκριμένων λαών ή ομάδων, ενώ οι ανθρωπογενείς πόροι δημιουργούνται οπουδήποτε επιλέγουν οι άνθρωποι και στις δύο περιπτώσεις

όμως, χωροθετούνται για την εξυπηρέτηση αναγκών αναψυχής (Δέφνερ, 1999).

Γενικότερα, το σύνολο των περιβαλλοντικών πόρων μιας περιοχής, πλην των φυσικών, χαρακτηρίζονται ως πολιτισμικοί και με βάση τη σχέση τους με τα χαρακτηριστικά της τουριστικής ανάπτυξης ομαδοποιούνται ως εξής (Gunn και Var, 2002: 63): α) *Προϊστορία – Αρχαιολογία*, αρχαιολογικά μνημεία, θέατρα, ανασκαφές ή ναυάγια, προϊστορικά πάρκα, μουσεία, κλπ., β) *Ιστορία*, ιστορικές περιοχές, αρχιτεκτονική, μουσεία, πολιτιστικά κέντρα ή πάρκα, μυθολογία κλπ., γ) *Λαογραφία - Κουλτούρα - Εκπαίδευση*, κουλτούρα, παράδοση, ήθη και έθιμα, φιλοξενία, πολιτιστικά και λαογραφικά κέντρα, θεάματα, μουσεία, φεστιβάλ, επίπεδο εκπαίδευσης κλπ., δ) *Παραγωγή – Εμπόριο – Επαγγελματισμός*, παραγωγικές και εμπορικές δραστηριότητες, συνεδριακά κέντρα, εκθεσιακοί χώροι, ερευνητικά ιδρύματα, επίπεδο επαγγελματικής κατάρτισης κλπ., ε) *Ψυχαγωγία – Υγεία – Θρησκεία – Αθλητισμός*, ψυχαγωγικές ή αθλητικές δραστηριότητες, κέντρα υγείας, ιαματικές πηγές, θρησκευτικά μνημεία κλπ.

Η ορθολογική χρήση, η προστασία και η ανάδειξη των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, η πλειοψηφία των οποίων είναι μη ανανεώσιμοι, αποτελεί βασική ευθύνη των φορέων σχεδιασμού και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης, όσων άμεσα ή έμμεσα δραστηριοποιούνται επιχειρηματικά στον τουρισμό και των κατοίκων της περιοχής.

Επιχειρηματικότητα, Χρηματοδότηση, Ανταγωνισμός: οι τρεις έννοιες συνθέτουν ένα δυναμικό πλαίσιο παραγόντων από την αποτελεσματικότητα του οποίου εξαρτάται η δημόσια και ιδιωτική ανάπτυξη του τουρισμού μιας περιοχής. Η ικανότητα των επιχειρηματιών να επιλέξουν τις κατάλληλες δραστηριότητες και θέσεις λειτουργίας των εγκαταστάσεών τους, να εκπαιδεύσουν το προσωπικό τους και να προσαρμοστούν στις εξελίξεις της αγοράς, δίνει τη δυνατότητα αξιοποίησης των ευκαιριών και παρακινεί τους αρμόδιους φορείς να δημιουργήσουν τις δημόσιες ή άλλες υποδομές (Gunn και Var, 2002: 66-7). Πολλές όμως από τις τοπικές τουριστικές επιχειρήσεις είναι οικογενειακές, μικρού ή μεσαίου μεγέθους και χαρακτηρίζονται από χαμηλές αποδόσεις και έλλειψη ίδιων χρηματοδοτικών πόρων. Από την άποψη αυτή, είναι σημαντικό να υποστηριχθούν οικονομικά μέσω ειδικών, δημόσιων ή ιδιωτικών, χρηματοδοτικών προγραμμάτων. Η διερεύνηση των συνθηκών ανταγωνισμού του τουριστικού τομέα και η σύγκριση των πρακτικών και των επιδόσεών του σε σχέση με άλλες περιοχές, οδηγεί σε οικονομικά βιώσιμες επιλογές, στη βελτίωση της ποιότητας και στη μείωση του κόστους προϊόντων και υπηρεσιών (EC, 2003d).

Ανθρώπινοι πόροι: η έννοια αναφέρεται κυρίως στους εργαζόμενους στον τουριστικό τομέα, αφορά όμως και τους κατοίκους μιας περιοχής οι οποίοι θεωρούνται εν δυνάμει

εργαζόμενοι καθώς αποτελούν τη βάση αναζήτησης και επιλογής προσωπικού από τις τοπικές επιχειρήσεις ενώ παράλληλα έχουν άμεση σχέση με τη διαχείριση και την προστασία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής. Η διαθεσιμότητα επαρκούς και εκπαιδευμένου εργατικού δυναμικού σε μια περιοχή συμβάλλει στην αναβάθμιση του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος και προσδιορίζει τον τύπο και το μέγεθος της τουριστικής της ανάπτυξης (Gunn και Var, 2002: 67). Χαρακτηριστικές ιδιαιτερότητες της απασχόλησης στον τουρισμό αποτελούν η εποχικότητα και τα υψηλά ποσοστά απασχόλησης ανειδίκευτων ή αυτοαπασχολούμενων. Πρόκειται για ζητήματα που απαιτούν την αξιολόγηση των συνθηκών εργασίας, την εκτίμηση των αναγκών και των προβλημάτων των εργαζόμενων και των επιχειρήσεων στις οποίες απασχολούνται και την ανάπτυξη ειδικών προγραμμάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης - κατάρτισης και περιβαλλοντικής προστασίας που θα οδηγήσουν στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και την αναβάθμιση των διαδικασιών διαχείρισής της (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 109). Η πολιτική και η στρατηγικές ανάπτυξης ανθρώπινων πόρων πρέπει να προηγούνται των αναπτυξιακών δραστηριοτήτων και η υλοποίησή της, με ευθύνη του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, γίνεται μέσω προγραμμάτων τουριστικής εκπαίδευσης σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες και μέσω συστηματικής επαγγελματικής κατάρτισης και εξειδίκευσης των εργαζομένων στον τουριστικό τομέα (Doswell, 2002: 290-91).

Τοπική κοινωνία: η στάση του τοπικού πληθυσμού απέναντι στον τουρισμό αποτελεί σημαντικό παράγοντα λειτουργίας του τουριστικού συστήματος το οποίο επωφελείται από την εκτεταμένη και αποτελεσματική ανάμειξη της τοπικής κοινωνίας (Doswell, 2002: 322). Η σχέση επισκεπτών και τοπικών κατοίκων δεν είναι πάντοτε δεδομένη με την έννοια ότι οι δύο ομάδες σχηματικά αποτελούν δύο αντίθετους πόλους που συναντώνται σε έναν συγκεκριμένο κοινωνικό και περιβαλλοντικό χώρο, αλλά κάτω από διαφορετικές συνθήκες, όρους και επιδιώξεις (Τσάρτας, 1996: 212). Ενώ οι δημόσιοι και οι ιδιωτικοί φορείς επιδιώκουν την αύξηση του τουρισμού σε μια περιοχή, ομάδες του τοπικού πληθυσμού μπορεί να ανατρέψουν την προσπάθειά τους για λόγους που οφείλονται σε μια σειρά αρνητικών επιδράσεων του τουρισμού και στον κοινωνικό, περιβαλλοντικό και οικονομικό ανταγωνισμό της χρήσης των πόρων (Gunn και Var, 2002: 67). Η ανάπτυξη προγραμμάτων ενημέρωσης ή επιμόρφωσης κατοίκων και επισκεπτών αμβλύνει την ένταση και δημιουργεί τις κατάλληλες προϋποθέσεις λειτουργίας του τουρισμού στην κατεύθυνση επίτευξης αμοιβαίων ωφελειών και ικανοποίησης των θεμιτών επιδιώξεων και των δύο ομάδων. Τα προγράμματα που αφορούν τους κατοίκους στοχεύουν στη βελτίωση του πλαισίου της επικοινωνίας τους

με τους επισκέπτες και στην κατανόηση των λειτουργιών του τουριστικού τομέα, και τα προγράμματα που αφορούν τους επισκέπτες στοχεύουν στην ουσιαστικότερη γνωριμία και την επαφή τους με το τοπικό περιβάλλον, την ιστορία, τον πολιτισμό και τους ανθρώπους των περιοχών που επισκέπτονται (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 108-9).

Κυβερνητική πολιτική: η πολιτική του κράτους για την ανάπτυξη γενικών υποδομών, εγκαταστάσεων και τη λειτουργία οργανισμών παροχής υπηρεσιών, με σκοπό την εξυπηρέτηση και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων μιας χώρας ή περιοχής, διευκολύνει ταυτόχρονα και επηρεάζει την ποσοτική και την ποιοτική διάσταση της προσφοράς. Η πολιτική αυτή σχετίζεται – περιλαμβάνει (Βαρβαρέσος, 1998: 95): τις επικοινωνίες και τα συγκοινωνιακά δίκτυα, τα δίκτυα ηλεκτροδότησης, ύδρευσης, αποχέτευσης και αποκομιδής απορριμμάτων, τις τηλεπικοινωνίες και τα ταχυδρομεία, τις διοικητικές υπηρεσίες, τα συστήματα υγείας και ασφάλειας, το χρηματοπιστωτικό σύστημα, το θεσμικό πλαίσιο, την εκπαίδευση κλπ. Το κράτος, πέραν του ρυθμιστικού του ρόλου στον τουρισμό, δραστηριοποιείται σ' αυτόν καθώς σε πολλές περιπτώσεις κατασκευάζει και διαχειρίζεται συνεδριακές και εκθεσιακές εγκαταστάσεις, θέατρα, πολιτιστικά κέντρα, αθλητικά και ψυχαγωγικά κέντρα ενώ παράλληλα, προστατεύει το περιβάλλον και την πολιτισμική κληρονομιά, συντηρεί και διαχειρίζεται μουσεία, αίθουσες τέχνης, ιστορικά κτίρια και μνημεία τα οποία μπορεί να αναδειχθούν σε σημαντικά αξιοθέατα ενός προορισμού (Lickorish και Jenkins, 2004: 156). Η παρέμβαση του κράτους είναι δυνατόν να ευνοήσει μια περιοχή έναντι μιας άλλης, να κατευθύνει τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούνται οι τουριστικοί πόροι, να επηρεάσει τη λειτουργία του τουριστικού συστήματος (Gunn και Var, 2002: 68) και κατ' επέκταση τον τύπο τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής (Gartner: 232).

Οργάνωση-Υγεία: στη διαδικασία διαμόρφωσης της προσφοράς αλλά και γενικότερα στη συνολική λειτουργία του τουριστικού συστήματος εμπλέκονται οργανισμοί και φορείς του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα, που ασχολούνται με την πολιτική, την έρευνα, το σχεδιασμό και τη διαχείρισή του τουρισμού και διάφορες κοινωνικο-επαγγελματικές ενώσεις, επιχειρήσεις και κάτοικοι της περιοχής. Η λειτουργία τους επιτελείται σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο και αποσκοπεί στην τουριστική ανάπτυξη των χωρικών και διοικητικών ενότητων ευθύνης τους (Βαρβαρέσος, 1999: 38-39).

Ο μεγάλος αριθμός των εμπλεκόμενων φορέων και το εύρος των δραστηριοτήτων τους επιβάλλουν την ανάγκη συνεργασίας, ανάπτυξης εταιρικών σχέσεων και διαβούλευσης με σκοπό την προώθηση της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής τους. Το ρόλο αυτό μπορεί να αναλάβει μια ισχυρή και άρτια διαρθρωμένη κοινή αρχή, με θεσμική

υπόσταση, που θα διαθέτει μηχανισμούς δράσης και θα έχει τη στήριξη όλων των εμπλεκόμενων (EC, 2000a). Η αποτελεσματικότητα της συνεργασίας τους επηρεάζει τα προσδοκώμενα οφέλη και εξαρτάται από την οργάνωση, το συντονισμό και την καθοδήγηση των πολιτικών και των δράσεών τους (Gunn και Var, 2002: 68).

2.4. ΕΞΙΣΟΡΡΟΠΗΣΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΚΑΙ ΖΗΤΗΣΗΣ

Η λειτουργική εξισορρόπηση της προσφοράς και της ζήτησης αποτελεί τη θεμελιώδη λογική του τουριστικού συστήματος και πρέπει να αποτελεί στόχο και προτεραιότητα των αρμοδίων φορέων, που είναι προσανατολισμένοι είτε στους πόρους (προσφορά) είτε στους καταναλωτές (ζήτηση), και ευθύνονται για τη χάραξη της τουριστικής πολιτικής, τον αναπτυξιακό σχεδιασμό και τη διαχείριση κάθε τουριστικού προορισμού (Gunn και Var, 2002: 35-7 · Middleton και Hawkins, 2004: 182-185).

Ο τουρισμός, σύμφωνα με τον Doswell (2002: 45-46), κατευθύνεται σε έναν προορισμό είτε από τη ζήτηση είτε από την προσφορά. Όταν η μετακίνηση των επισκεπτών γίνεται για επαγγελματικούς λόγους, για την επίσκεψη φίλων και συγγενών, για θρησκευτικούς λόγους, για συμμετοχή σε συνέδρια ή λόγους υγείας, η επιλογή του προορισμού καθορίζεται από το σκοπό του ταξιδιού και ο τουρισμός κατευθύνεται από τη ζήτηση. Όταν η μετακίνηση γίνεται για λόγους αναψυχής, οι επισκέπτες επιλέγουν ελκυστικούς προορισμούς που διαθέτουν πλούσιους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους και επίπεδο τουριστικών υπηρεσιών και εξυπηρέτησεων που ανταποκρίνονται και ικανοποιούν τις επιθυμίες και τις ανάγκες τους. Σ' αυτή την περίπτωση ο τουρισμός κατευθύνεται από την προσφορά και ο στόχος των παρεμβατικών πολιτικών πρέπει να είναι η ενίσχυση και η διατήρηση της εικόνας και των πόρων του προορισμού. Για την κατεύθυνση της ζήτησης σε έναν προορισμό που έχει τους απαιτούμενους πόρους, απαιτούνται δυναμικές πολιτικές προώθησης με την έννοια της ανάλυσης των ευκαιριών, την επιλογή των αγορών, την ανάπτυξη προϊόντων που ικανοποιούν τις απαιτήσεις των επισκεπτών και της προσέλκυσης ειδικών ομάδων επισκεπτών (Kotler κ. ά., 1999).

Η πλήρης γνώση των αναγκών και των απαιτήσεων των επισκεπτών, η συνεργασία και διαβούλευση όλων των εμπλεκόμενων φορέων, οι πολιτικές, ο χωροταξικός σχεδιασμός και ο έλεγχος των χρήσεων γης μπορούν να οδηγήσουν την ανάπτυξη σε κείνες τις ζώνες που προσαρμόζονται αποτελεσματικότερα οι τουριστικές δραστηριότητες και υπηρεσίες. Δεδομένου δε ότι οι πολιτικές ανάπτυξης και οι τάσεις της αγοράς συχνά μεταβάλλονται, επιβάλλεται η σχέση της προσφοράς και ζήτησης να είναι δυναμική και όχι στατική και σε κάθε περίπτωση, να είναι αξιολογήσιμη προκειμένου οι αρμόδιοι

φορείς να έχουν την πραγματική εικόνα της επίδοσής τους και να είναι σε θέση επανακαθορισμού των πρωτοβουλιών τους (Gunn και Var, 2002: 37).

Μεθοδολογικά, η διαδικασία εξισορρόπησης-προσαρμογής της τουριστικής προσφοράς και ζήτησης, ακολουθεί τα παρακάτω στάδια (Ηγουμενάκης, 1991/1997: 212-216):

Αναγνώριση της υφιστάμενης ζήτησης: αποτελεί το πρώτο βήμα και τη βάση του τουριστικού αναπτυξιακού σχεδιασμού (Lickorish και Jenkins, 2004: 268) και αναλύεται με βάση τις διαθέσιμες πληροφορίες που αφορούν τα μέσα μετακίνησης των επισκεπτών, τις μορφές τουρισμού που ζητούν, τους λόγους-κίνητρα του ταξιδιού τους στον προορισμό, τα οργανωτικά σχήματα μετακίνησης που επιλέγουν κλπ.

Καταγραφή της υφιστάμενης προσφοράς: αφορά την ποσοτική και ποιοτική καταγραφή των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, της τουριστικής υποδομής και ανωδομής, των επικοινωνιακών, μεταφορικών και άλλων υποδομών, των τουριστικών επιχειρήσεων και των ανθρώπινων πόρων που συνθέτουν την τουριστική προσφορά του προορισμού.

Εκτίμηση της δυνατότητας της προσφοράς να ικανοποιήσει τη ζήτηση: αξιολογείται η επάρκεια του συνολικού πλαισίου των παραγόντων της προσφοράς να ικανοποιήσει τις ανάγκες και τις απαιτήσεις της ζήτησης. Εξετάζεται η ικανότητα απορρόφησης της αναμενόμενης ροής με την υπάρχουσα υποδομή και τις εγκαταστάσεις και διερευνάται η πιθανότητα αύξησης της φέρουσας ικανότητας ή ανάπτυξης νέων τουριστικών προϊόντων και περιοχών (Lickorish και Jenkins, 2004: 260).

Έρευνα τουριστικών αγορών και κοινωνικο-οικονομικών τάσεων: συνήθως γίνεται με την τμηματοποίηση και τον προσανατολισμό των αγορών – στόχων σε γεωγραφικό, δημογραφικό και ψυχογραφικό επίπεδο. Η αποτελεσματικότητά τους εξαρτάται από την συστηματικότητα της παρακολούθησης, της καταγραφής και της αξιολόγησης των τάσεων καθώς και της αξιοποίησης του σχετικού ερευνητικού υλικού.

Πρόβλεψη της ζήτησης: είναι δυνατόν να επιτευχθεί με την βοήθεια εξειδικευμένων ποιοτικών και ποσοτικών προσεγγίσεων, που επιτρέπουν τον προσδιορισμό της, μέσω της αναγνώρισης, της ανάλυσης και της αξιολόγησης των κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών των αγορών. Ο ακριβής προσδιορισμός της εξαρτάται και από την συνεκτίμηση παραγόντων όπως, οι διεθνείς τάσεις αφίξεων, η ευκολία συγκοινωνιακής πρόσβασης, οι τιμές και ο ανταγωνισμός (Lickorish και Jenkins, 2004: 268).

Προσαρμογή της προσφοράς στην ζήτηση: Το αποτέλεσμα εξαρτάται από την ακρίβεια της αναγνώρισης και της ποσοτικοποίησης της τουριστικής προσφοράς και ζήτησης, της αποτελεσματικότητας των παρεμβάσεων που απαιτούνται και της στάθμισης των εξωγενών παραγόντων που επηρεάζουν τη μελλοντική ζήτηση.

Η προσαρμογή-εξισορρόπηση της προσφοράς με τη ζήτηση σε κάθε προορισμό, ως αποτέλεσμα της συνεργασίας μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, συνδέεται και με την έννοια της βιωσιμότητας του τουρισμού η οποία είναι δυνατόν να επιτευχθεί με την υιοθέτηση κοινών προσεγγίσεων ως προς τη διαχείριση του τουρισμού που θα προκύψουν μέσω κοινά καθορισμένων και αποδεκτών στόχων και της χρησιμοποίησης εξειδικευμένων τεχνικών που θα οδηγήσουν στο συνδυασμό της προσφοράς με τη ζήτηση (Middleton και Hawkins, 2004: 188-189).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΚΑΙ ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

3.1. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Η πολυπλοκότητα της δομής του τουριστικού τομέα, η οποία προκύπτει τόσο από τις ισχυρές διασυνδέσεις του με άλλες οικονομικές δραστηριότητες, όσο και από την επιρροή μιας σειράς κοινωνικών και πολιτισμικών παραγόντων, προκαλεί πολλαπλές επιπτώσεις, θετικές ή αρνητικές, στο συνολικό περιβάλλον των τουριστικών περιοχών.

Οι επιπτώσεις αυτές συχνά παραμελούνται ή δεν τις αποδίδεται η ανάλογη σημασία κατά τη διάρκεια του αναπτυξιακού σχεδιασμού, είναι όμως τόσο σημαντικές που πολλές φορές επηρεάζουν την ποιότητα ζωής και τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα των αναπτυξιακών επιλογών στις τουριστικές περιοχές (Gartner, 1996: 83-84).

Οι επιπτώσεις του τουρισμού εγείρουν ζητήματα χάραξης πολιτικής, σχεδιασμού και διαχείρισής του, τα οποία μπορεί να είναι αποφασιστικής σημασίας για την βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη των περιοχών αυτών (Lickorish και Jenkins, 2004: 119).

Με τον όρο επιπτώσεις (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 28) περιγράφονται όλες εκείνες οι αλλαγές που προκαλούνται στο συνολικό περιβάλλον (οικονομικό, κοινωνικό, πολιτισμικό, φυσικό) των περιοχών στις οποίες αναπτύσσεται ο τουρισμός, γεγονός που αιτιολογεί την διεπιστημονική προσέγγισή τους, και συνδέονται με τα ιδιαίτερα λειτουργικά χαρακτηριστικά του. Από την ανάλυσή τους αναδεικνύεται η σημασία του ελέγχου των διαδικασιών της τουριστικής ανάπτυξης και η δυναμική του τουρισμού να διαμορφώνει νέα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά στις τουριστικές περιοχές.

Οι Κομίλης και Βαγιονής (1999: 114) κάνουν διάκριση μεταξύ των επιδράσεων και των επιπτώσεων του τουρισμού, ορίζοντας τις επιδράσεις ως τα ενδιάμεσα αποτελέσματα που δημιουργούνται από τις άμεσες τουριστικές εκροές (βελτίωση της απόδοσης των επιχειρήσεων ως αποτέλεσμα της κατάρτισης του προσωπικού τους), ενώ οι επιπτώσεις αποτελούν μια συνθετική αποτίμηση των επιδράσεων και συνήθως αναφέρονται σε πιο μακροπρόθεσμα αποτελέσματα συγκεκριμένων ενεργειών ή προγραμμάτων στην τοπική κοινωνία, την οικονομία ή το φυσικό περιβάλλον.

Οι ταχύτερες αλλαγές στις τάσεις της ζήτησης, στην παραγωγή και τη διάθεση του τουριστικού προϊόντος οι οποίες χαρακτηρίζουν το σύγχρονο τουρισμό, υποδεικνύουν ότι η σχέση του με το περιβάλλον δεν είναι ένα απλό μοντέλο αίτιου (τουρισμός) και

αιτιατού (επιπτώσεις), αλλά μια αυξανόμενη απόδειξη ότι η περιβαλλοντική ποιότητα αποτελεί την πλέον απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη του τουρισμού. Η γενίκευση των επιπτώσεων του τουρισμού είναι δύσκολη, καθώς αυτές εξαρτώνται από ένα σύστημα αλληλοσχετιζόμενων παραγόντων, όπως είναι το επίπεδο ανάπτυξης της περιοχής, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και η κατάσταση του τοπικού περιβάλλοντος, η τυπολογία των επισκεπτών και των μορφών τουρισμού, η ικανότητα των τοπικών κοινωνιών να διαχειριστούν τους πόρους κλπ., με αποτέλεσμα παρόμοιες καταστάσεις να οδηγούν συχνά σε θετικές ή αρνητικές επιπτώσεις και να επηρεάζουν την ποιότητα του περιβάλλοντος. (ΥΠΕΧΩΔΕ, 1995). Οι ειδικές - εναλλακτικές μορφές τουρισμού, για παράδειγμα, έχουν διαφορετικές επιπτώσεις από τον μαζικό τουρισμό, καθώς τόσο ο σκοπός όσο και ο τρόπος αναψυχής διαφέρουν. Οι επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού είναι ιδιαίτερα αρνητικές για το φυσικό και δομημένο περιβάλλον των προορισμών και συνδέονται με το μεγάλο αριθμό επισκεπτών, το είδος και το μέγεθος των καταλυμάτων που χρησιμοποιούν και τον τρόπο μετακίνησής τους που δεν ευνοεί την επαφή τους με την τοπική κοινωνία (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 144).

Η μέτρηση και η αξιολόγηση των επιπτώσεων από τη συνεχή ανάπτυξη του τουρισμού, αποτελούν αντικείμενο ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για τους αρμόδιους φορείς άσκησης πολιτικής, σχεδιασμού και διαχείρισής του, ειδικά οι αρνητικές και μη αναστρέψιμες, καθώς ο τομέας εξαρτάται—'καταναλώνει' τους τοπικούς φυσικούς και πολιτισμικούς πόρους, οι περισσότεροι των οποίων είναι μη ανανεώσιμοι. Η απρογραμμάτιστη και χωρίς έλεγχο τουριστική ανάπτυξη είναι αυτονόητο ότι θα οδηγήσει σε υπερβολές, θα καταστρέψει τους περιβαλλοντικούς πόρους (Middleton και Hawkins, 2004: 162) και θα μειώσει την ελκυστικότητα και την ανταγωνιστικότητα του προορισμού.

Στο γενικότερο πλαίσιο προσέγγισης των τουριστικών επιπτώσεων είναι απαραίτητο να αναλύονται οι σχέσεις των βασικών παραγόντων που προκαλούν αλλαγές/επιδράσεις, να επισημαίνονται οι αναπτυξιακές παράμετροι που τις υφίστανται και να καθορίζονται σαφώς οι ευθύνες των ασκούμενων παρεμβατικών πολιτικών κατά χωρικό επίπεδο. Οι παράμετροι και οι αντίστοιχες κατά παράμετρο αλλαγές/επιδράσεις που συνδέονται με το ρόλο του τουρισμού ή προκαλούνται από την πραγματοποίηση των τουριστικών δραστηριοτήτων, είναι (Κομίλης και Βαγιονής, 1999: 118-9):

Χρήση φυσικών πόρων: το μέγεθος και το είδος της ζήτησης ή το συνολικό πλαίσιο των αναγκαίων πόρων οργάνωσης - ανάπτυξης του τουρισμού και στήριξης της τουριστικής κατανάλωσης επιδρά στην έκταση και τον τρόπο χρήσης των φυσικών πόρων. Ο τρόπος διαχείρισης των πόρων επιδρά καθοριστικά στο βαθμό ελκυστικότητάς τους.

Πληθυσμιακά – Δημογραφικά μεγέθη: οι τουριστικές δραστηριότητες αυξάνουν τις ευκαιρίες απασχόλησης κατά φύλο, ηλικία, επίπεδο γνώσεων ή δεξιοτήτων, καθώς και κατά χωρικό επίπεδο και χρονική περίοδο. Παράλληλα, προκαλούν διαπεριφερειακές μεταναστευτικές ροές που οδηγούν στην αύξηση ή τη μείωση του τοπικού πληθυσμού.

Πολιτιστική – Κοινωνική διάσταση: η τουριστική ανάπτυξη και οι σχέσεις μεταξύ ντόπιων και επισκεπτών είναι δυνατόν να οδηγήσουν α) σε διάφορης μορφής τάσεις εκσυγχρονισμού ή μίμησης, ανταγωνισμού ή άμιλλας, δυσφορίας ή εχθρότητας, β) σε εμπορευματοποίηση – οικονομική εκμετάλλευση της τοπικής κουλτούρας και την παρεμβολή των επισκεπτών στις δραστηριότητες και τις ευκαιρίες των ντόπιων, και γ) σε πολιτισμικές αλλαγές, λόγω της επαγγελματικής κινητικότητας και εξειδίκευσης.

Πρότυπα διαβίωσης: οι επιδράσεις του τουρισμού στο επίπεδο διαβίωσης διακρίνονται α) σε θετικές: αύξηση απασχόλησης και εισοδημάτων, δυνατότητα χρήσης τουριστικών υποδομών, ανωδομών και υπηρεσιών, και β) σε αρνητικές: πληθωριστικές πιέσεις από την αύξηση της ζήτησης, περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις (ρύπανση, ενόχληση, ένταση).

Πολιτικό – Διοικητικό σύστημα: πρόκειται για επιδράσεις που συνδέονται άμεσα με παράγοντες όπως, α) ο βαθμός και το είδος ελέγχου – εξάρτησης των ανωδομών μιας περιοχής και των τουριστικών ροών προς αυτή, από μη ντόπιους επιχειρηματίες, β) η οικονομική εξάρτηση της περιοχής από το μέγεθος της τουριστικής δραστηριότητας (μονοκαλλιέργεια) και την επιρροή των επισκεπτών και γ) η ικανότητα του συστήματος να κατευθύνει, να ελέγχει και να διαχειρίζεται τη σύνθετη ανάπτυξη και διαδικασία.

Για κάθε μία από τις παραπάνω παραμέτρους και σε κάθε γεωγραφικό επίπεδο, οι αντίστοιχες εθνικές, περιφερειακές και τοπικές αρχές, μέσα από μια κυκλική διαδικασία ελέγχου των επιπτώσεων του τουρισμού (Lickorish και Jenkins, 2004: 152), έχουν την ευθύνη καθορισμού των αναπτυξιακών προτεραιοτήτων, διαμόρφωσης κατάλληλων στρατηγικών, υλοποίησης των πολιτικών ή σχεδίων ανάπτυξης και την ενίσχυση των δράσεων που διασφαλίζουν τη μεγιστοποίηση και τη διάχυση των θετικών τουριστικών επιπτώσεων χωρικά και κοινωνικά και ελαχιστοποιούν τις αρνητικές συνέπειες.

Η αναλυτική προσέγγιση των επιπτώσεων του τουρισμού και η μελέτη των μεταξύ τους σχέσεων οδήγησε στην ανατροπή πολλών απόψεων για τουριστική ανάπτυξη χωρίς όρια. Ο προβληματισμός που αναδείχθηκε σ' αυτή την κατεύθυνση επικεντρώθηκε σε τρία κύρια ζητήματα (Τσάρτας, 1999):

- στην αναζήτηση νέων προτύπων τουριστικών ταξιδιών τα οποία θα επιβαρύνουν λιγότερο τις περιοχές υποδοχής επισκεπτών,
- στην ανάδειξη του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος των τουριστικών

περιοχών ως πόρων ανεκτίμητης αξίας που επιβάλλεται να προστατευτούν, και

- στη διεπιστημονική προσέγγιση του τουρισμού, ιδιαίτερα σε ζητήματα που σχετίζονται με την ανάπτυξη, τις επιπτώσεις και την αναζήτηση νέων μοντέλων ανάπτυξης που ικανοποιούν τις θεμιτές επιδιώξεις της τοπικής κοινωνίας.

Η μελέτη και η αξιολόγηση των επιπτώσεων του τουρισμού αποτελεί επομένως απαραίτητη διαδικασία με ιδιαίτερο ενδιαφέρον στον καθορισμό και την άσκηση της τουριστικής πολιτικής, στο σχεδιασμό και στη διαχείριση του τουρισμού, ανάλογα δε με το πεδίο που κάθε φορά αφορούν διακρίνονται–κατηγοριοποιούνται σε οικονομικές, κοινωνικές, πολιτιστικές και περιβαλλοντικές ((Gartner, 1996: 85-131 · Βαρβαρέσος, 1998: 181-258 · Τσάρτας, 1999 · Κομίλης και Βαγιονής, 1999: 113-43 · Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 28-35, 141-80 · Lickorish και Jenkins, 2004: 101-52). Οι Middleton και Hawkins (2004: 160-162), διακρίνουν τις επιπτώσεις του σε φυσικές, κοινωνικές - οικονομικές και πολιτιστικές - εκπαιδευτικές. Υπάρχουν ωστόσο και επιπτώσεις που αφορούν περισσότερο από ένα πεδία οργάνωσης και λειτουργίας της κοινωνικής ζωής (οικονομία, κοινωνία, πολιτισμός, περιβάλλον) για τις οποίες υπάρχει δυσκολία ένταξης και μελέτης τους, ως ξεχωριστής κατηγορίας (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 28).

3.1.1. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Η καταγραφή και ανάλυση των οικονομικών επιπτώσεων του τουρισμού, προϋποθέτει την ακριβή οριοθέτηση και την λεπτομερή ανάλυση της θέσης του στο διεθνές εμπόριο και τις εθνικές οικονομίες. Αναλυτικότερα, απαιτείται η ακριβής καταγραφή και εκτίμηση όλων των ποσοτικών και ποιοτικών μεταβλητών που συμβάλλουν στην τουριστική ανάπτυξη, ο καθορισμός των παραγόντων που ενισχύουν ή παρεμποδίζουν την μελλοντική τουριστική ανάπτυξη και η ανάλυση των οικονομικών αποτελεσμάτων που προκύπτουν από τη σχέση της τουριστικής δραστηριότητας με τους άλλους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας (Βαρβαρέσος, 1997: 198).

Οι βασικές οικονομικές επιπτώσεις του τουρισμού συνδέονται με τα συναλλαγματικά έσοδα και το ισοζύγιο πληρωμών, τη συμβολή τους στα έσοδα του κράτους, τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης και εισοδημάτων και την ενίσχυση της περιφερειακής ανάπτυξης, εκ των οποίων οι δύο πρώτες εντοπίζονται σε μακροοικονομικό εθνικό επίπεδο και οι υπόλοιπες σε μικροοικονομικό. Με εξαίρεση τα συναλλαγματικά έσοδα, τα οικονομικά οφέλη του τουρισμού προκύπτουν τόσο από το διεθνή όσο και από τον εγχώριο τουρισμό. Ο διεθνής τουρισμός επιδρά στην προαγωγή του εμπορίου και στα αναδιανεμητικά αποτελέσματα και ο εγχώριος, συνεπάγεται μεταβίβαση αγοραστικής

δύναμης μέσα στο πλαίσιο των εθνικών οικονομιών (Lickorish και Jenkins, 2004: 101).

Οι συνέπειες αυτές είναι αλληλένδετες μεταξύ τους και αφορούν τα εξής ζητήματα:

Ισοζύγιο πληρωμών και αύξηση συναλλαγματικών εσόδων: το ισοζύγιο πληρωμών μιας χώρας είναι το σύνολο των λογαριασμών που απεικονίζουν τις οικονομικές συναλλαγές της με άλλες χώρες σε μια δεδομένη χρονική στιγμή και τα συναλλαγματικά έσοδα είναι οι εισπράξεις σε ξένο νόμισμα από την πώληση αγαθών και υπηρεσιών στους αλλοδαπούς επισκέπτες. Όσον αφορά τον τουρισμό, το ισοζύγιο πληρωμών επιβαρύνεται από τις κάθε είδους πληρωμές που γίνονται για την εισαγωγή εξοπλισμού, προϊόντων και τη χρήση υπηρεσιών που αποτελούν το κόστος λειτουργίας του τομέα, ενώ τα συναλλαγματικά έσοδα επιδρούν θετικά στη μείωση ή ακόμα και στην εξάλειψη του ελλείμματος του ισοζυγίου πληρωμών (Lickorish και Jenkins, 2004: 103-104).

Οι συναλλαγματικές εισπράξεις είναι συνήθως μεγαλύτερες από τις πληρωμές και η διαφορά τους αποτελεί το καθαρό κέρδος της χώρας (Doswell, 2002: 127), το τελικό όμως αποτέλεσμα, θετικό ή αρνητικό, εξαρτάται από τη δυναμικότητα του τομέα και τη δυνατότητα των χωρών να σχεδιάσουν, να προγραμματίσουν και να οργανώσουν τη γενικότερη λειτουργία του τουρισμού (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 31).

Στις αναπτυσσόμενες χώρες, τα οικονομικά οφέλη δεν μένουν στους προορισμούς αλλά κατευθύνονται προς την εισαγωγή εξοπλισμού και ειδών διατροφής που παράγονται με μεθόδους άγνωστες στις τοπικές κοινωνίες (Middleton και Hawkins, 2004: 160-161).

Συμβολή στα κρατικά έσοδα: οι επενδύσεις στον ευρύτερο τουριστικό τομέα και η ιδιότητά του να ενισχύει τη δημιουργία πολλών μικρών επιχειρήσεων και να αυξάνει τις ευκαιρίες απασχόλησης, οδηγούν στην αύξηση εισοδημάτων και της καταναλωτικής δαπάνης μέσω των οποίων το κράτος αντλεί φορολογικά έσοδα (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 31). Έτσι, η συμβολή του τουρισμού στα κρατικά έσοδα προκύπτει άμεσα, από την επιβολή φόρων στο εισόδημα και τα ακίνητα ιδιωτών και επιχειρήσεων ή έμμεσα, από τους φόρους και τους δασμούς που επιβάλλονται στα προϊόντα και τις υπηρεσίες που καταναλώνονται (Lickorish και Jenkins, 2004: 110-112).

Τα έσοδα αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την προστασία του περιβάλλοντος και ανάπτυξη υποδομών (εγκαταστάσεις, μεταφορές, δίκτυα υπηρεσιών) που βελτιώνουν το βιοτικό επίπεδο του τοπικού πληθυσμού (Middleton και Hawkins, 2004: 160-161).

Αύξηση απασχόλησης και εισοδημάτων: ο τουρισμός χαρακτηρίζεται ως τομέας έντασης εργασίας που δημιουργεί κύρια ή συμπληρωματικά εισοδήματα προσφέροντας πολλές θέσεις άμεσης και έμμεσης απασχόλησης ενισχύοντας ιδιαίτερα την αυτοαπασχόληση, ενώ συχνά συνδυάζεται και με παράλληλη απασχόληση σε άλλους κλάδους της τοπικής

οικονομίας (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 29-30). Δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας, ιδιαίτερα για νέους και γυναίκες, αυξάνει τις ευκαιρίες για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, ενισχύει την ανάπτυξη νέων οικονομικών δραστηριοτήτων συμβατών με τον τουρισμό (Middleton και Hawkins, 2004: 160-161).

Η απασχόληση και το εισόδημα εντάσσονται στις συνολικότερες επιπτώσεις του τουρισμού, είναι αλληλένδετες με κοινό χαρακτηριστικό τους την ενεργοποίηση του φαινομένου του πολλαπλασιαστή τουρισμού και παρόλο που θεωρούνται στατιστικές έννοιες, οι μεταβολές τους σε συνδυασμό με τη φύση και το είδος της απασχόλησης οδηγούν σε ευρύτερες κοινωνικές και πολιτισμικές αλλαγές. Για παράδειγμα, σε περιοχές που στερούνται άλλων αναπτυξιακών επιλογών, παρέχει τα μέσα διατήρησης ενός επιπέδου οικονομικής δραστηριότητας που θα αποτρέψει τις μεταναστευτικές ροές των κατοίκων προς άλλες περιοχές και την αστικοποίηση, ιδιαίτερα του αγροτικού χώρου (Lickorish και Jenkins, 2004: 110-112, 118).

Βέβαια, η απασχόληση στον τουρισμό είναι σε μεγάλο βαθμό εποχική, ανειδίκευτη και περιστασιακή, η στροφή προς αυτή είναι περισσότερο έντονη στις αγροτικές περιοχές με κίνδυνο την εγκατάλειψη άλλων κλάδων της τοπικής οικονομίας και η αύξηση των εισοδημάτων συνήθως συνοδεύεται από την επανεπένδυση σε δραστηριότητες που αποφέρουν εύκολα και γρήγορα κέρδη με αποτέλεσμα να μην αναπτύσσεται η τοπική παραγωγική βάση αλλά αντίθετα να ενισχύεται η υπερκατανάλωση (Τσάρτας, 1999).

Ακόμα, η απασχόληση στον τουρισμό μπορεί να διαταράξει τις παραδοσιακές μορφές απασχόλησης και την κοινωνική διάρθρωση της περιοχής, ενώ σε πολλές περιπτώσεις οι νέες θέσεις απασχόλησης και κυρίως οι διοικητικές, καλύπτονται από ξένους και οι ντόπιοι αναλαμβάνουν τις χαμηλόμισθες θέσεις (Middleton και Hawkins, 2004: 160).

Συμβολή στην περιφερειακή ανάπτυξη: οι επιπτώσεις του τουρισμού στις περιφέρειες των χωρών συχνά αποτελούν το βασικότερο κίνητρο προώθησής του από τους φορείς χάραξης οικονομικής πολιτικής. Σε προορισμούς που διαθέτουν τουριστικούς πόρους, αλλά για διάφορους λόγους έχουν περιορισμένες εναλλακτικές δυνατότητες ανάπτυξης, ο τουρισμός αποτελεί τη μόνη διέξοδο καθώς ενισχύει την προώθηση της οικονομικής τους ανάπτυξης, αποτελεί πιθανότατα τη μόνη ρεαλιστική εναλλακτική επιλογή για περιοχές με περιορισμένο γεωργικό εισόδημα και ταυτόχρονα μπορεί να προστατεύσει τους φυσικούς και πολιτισμικούς πόρους τους (Lickorish και Jenkins, 2004: 119).

Η τουριστική ανάπτυξη αποβιομηχανοποιημένων περιφερειών, ορεινών και λιγότερο ευνοημένων, γεωγραφικά απομονωμένων ή με υποβαθμισμένο αγροτικό τομέα, αύξησε τις επενδύσεις, την απασχόληση, τα εισοδήματα και διεύρυνε την παραγωγική βάση της

οικονομίας τους με αποτέλεσμα τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, την αντιστροφή του μεταναστευτικού ρεύματος και της αστικοποίησης (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 30).

Πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στην τοπική οικονομία: η δαπάνη των επισκεπτών για την ικανοποίηση των αναγκών τους, κυκλοφορεί και επανακυκλοφορεί στην οικονομία, δίνοντας ώθηση σε επιπλέον έμμεσες δαπάνες, επιβεβαιώνοντας παράλληλα την πολυδιάστατη φύση του τουρισμού και τη σχέση του με άλλους τομείς της οικονομίας, όπως η γεωργία, η βιομηχανία και οι υπηρεσίες. Ανάλογα με το ύψος της τουριστικής δαπάνης προκαλούνται αντίστοιχες μεταβολές στο σύνολο της οικονομίας (παραγωγή, εισόδημα, απασχόληση και κρατικά έσοδα) οι οποίες είναι δυνατόν να υπολογιστούν με τη χρήση των πολλαπλασιαστών τουριστικού εισοδήματος (συναλλαγών ή πωλήσεων, παραγωγής, εισοδήματος, απασχόλησης, κρατικών εσόδων) (Lickorish και Jenkins, 2004: 106-107 · Doswell, 2002: 137 · Gartner, 1996: 87-94).

Παρά τις πολλές και διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό των πολλαπλασιαστών και την απόκλιση των εκτιμήσεων που προκύπτουν από τη λειτουργία τους, κοινή είναι η εκτίμηση ότι υπάρχουν θετικές επιδράσεις σε πολλούς κλάδους της εθνικής ή τοπικής οικονομίας, οι δραστηριότητες των οποίων σχετίζονται με τον τουρισμό, όπως είναι η γεωργία, η κτηνοτροφία, η βιομηχανία, οι κατασκευές, οι υπηρεσίες, οι μεταφορές, το εμπόριο κλπ. (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 30), βελτιώνονται οι τοπικές υποδομές, δημιουργούνται νέες εγκαταστάσεις και υπηρεσίες και προσελκύονται άλλου είδους επενδύσεις (Doswell, 2002: 170 · Gartner, 1996: 90-91).

Πληθωριστικές πιέσεις: σε περιοχές όπου ο τουρισμός αναπτύσσεται γρήγορα και η ανάπτυξή τους στηρίζεται στο πρότυπο του μαζικού τουρισμού, είναι δυνατόν να σημειωθούν σημαντικές εισροές εσόδων, πριν ακόμα διαμορφωθούν οι συνθήκες για την πλήρη κάλυψη της ζήτησης για αγαθά και υπηρεσίες, με αποτέλεσμα να εμφανιστούν πληθωριστικές πιέσεις που θα αποσταθεροποιήσουν τον τουρισμό και θα αυξήσουν το κόστος ζωής σε τοπικό επίπεδο (Doswell, 2002: 127). Στις ίδιες περιοχές παρουσιάζεται επίσης, υπερβολική αύξηση στις τιμές της γης και των ακινήτων η οποία οφείλεται στην ταχύτατη οικοπεδοποίηση παραθαλάσσιων περιοχών η οποία συν τοις άλλοις οδηγεί και στη μετατροπή αγροτικής γης σε οικόπεδα (Τσάρτας, 1999).

Τα οικονομικά οφέλη από τη διαδικασία τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής, συνοψίζονται σε *άμεσα-πρωτογενή* και *έμμεσα-δευτερογενή*. Τα άμεσα αποτελούν τα κέρδη των επιχειρήσεων, το εισόδημα από την εργασία στον κλάδο και από ενοίκια, τα οφέλη από την απασχόληση στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα και όλες οι εισπράξεις

του κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης σε όλα τα χωρικά επίπεδα. Τα έμμεσα οφέλη προκύπτουν από την αγορά πρώτων υλών και υπηρεσιών των τουριστικών επιχειρήσεων και δημιουργούν έσοδα σε άλλες επιχειρήσεις, φορολογικά έσοδα, θέσεις απασχόλησης κλπ. (Κομίλης και Βαγιονής, 1999: 123).

Οι άμεσες οικονομικές επιδράσεις είναι αποτέλεσμα της δαπάνης των επισκεπτών για την απόκτηση προϊόντων και υπηρεσιών που ικανοποιούν τις ανάγκες ή επιθυμίες τους, ενώ οι έμμεσες, είναι γνωστές ως επιδράσεις του πολλαπλασιαστή και ενεργοποιούνται από την στιγμή που οι χρηματικές δαπάνες των επισκεπτών, σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, κυκλοφορούν, επανακυκλοφορούν και διαχέονται σε όλο το φάσμα της τοπικής ή εθνικής οικονομίας (Ηγουμενάκης, 1991/1997: 104 · Doswell, 2002: 136-7).

Εξετάζοντας τις οικονομικές επιπτώσεις κατά χωρικό επίπεδο, τα κύρια ζητήματα και αντικείμενα που πρέπει να επισημανθούν και να τύχουν της ιδιαίτερης προσοχής και ανάλυσης εκ μέρους των υπευθύνων χάραξης πολιτικής, σχεδιασμού και διαχείρισης του τουρισμού είναι (Κομίλης και Βαγιονής, 1999: 120): α) σε εθνικό επίπεδο: κύρια αντικείμενα ανάλυσης αποτελούν οι συναλλαγματικές εισροές και εκροές, οι τομεακές διασυνδέσεις του τουρισμού με άλλους κλάδους και η συμβολή του στην αύξηση ή στη μείωση των αναπτυξιακών ανισοτήτων, β) σε περιφερειακό - υποπεριφερειακό επίπεδο: κύριος στόχος είναι ο προσδιορισμός των επιπτώσεων στο περιφερειακό εισόδημα, στην απασχόληση και στην περιφερειακή εισοδηματική ανακατανομή και γ) σε τοπικό επίπεδο: το ενδιαφέρον εστιάζεται στον εντοπισμό των επιπτώσεων στην τοπική οικονομία, στη συμβολή στη διεύρυνση ή στο δυισμό και στην εξέλιξη της προσφοράς εργασίας σε άμεσα ή έμμεσα με τον τουρισμό επαγγέλματα.

Σε κάθε περίπτωση, η επάρκεια και η αξιοπιστία των πληροφοριών και των μεθόδων διερεύνησης των σχέσεων μεταξύ των τομέων της οικονομίας και των επιπτώσεων που υφίστανται, αποτελούν για τους αρμόδιους φορείς καθοριστικό παράγοντα στη χάραξη πολιτικής και στον τουριστικό σχεδιασμό (Lickorish και Jenkins, 2004: 119).

3.1.1.1. Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η κοινωνικο-οικονομική διάσταση του τουρισμού δεν πρέπει να απομονώνεται από την αντίστοιχη χωρική, καθώς η προσπάθεια διοικητικής αποκέντρωσης και η επιδίωξη όλων των χωρικών ενοτήτων να επωφεληθούν των συγκριτικών πλεονεκτημάτων που διαθέτουν για να αναπτυχθούν θεωρούνται απαραίτητες προϋποθέσεις στα πλαίσια του οικονομικού σχεδιασμού και ιδιαίτερα για τις λιγότερο ευνοημένες περιοχές (αγροτική ζώνη, ορεινοί όγκοι) ή τις κορεσμένες και επιβαρημένες χωρικές ενότητες. Από την

άποψη αυτή, ο τουρισμός ερευνάται ως μια οικονομική δραστηριότητα σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Η περιφερειακή του όμως διάσταση είναι εκείνη που χρήζει ιδιαίτερης προσοχής, καθώς η τουριστική δραστηριότητα ανάλογα με τη χωρική ενότητα (περιφέρεια, νομός, τόπος) στην οποία αναπτύσσεται, παρουσιάζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (Πίνακας 3.1) και προσδίδει στον τουρισμό διαφορετική σημασία ανά περιοχή, ανάγοντάς τον σε κύρια (δραστηριότητα πιλότος), περιθωριακή (συμβολή στη χωρική οργάνωση της περιοχής) ή συμπληρωματική (παράγων αντιθέσεων) οικονομική δραστηριότητα (Βαρβαρέσος, 1999: 19, 75).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1: ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Χωρική Ενότητα	Ιδιαίτερα Χαρακτηριστικά	Σχεδιασμός
Κύρια οικονομική δραστηριότητα	- Σημαντική συμμετοχή στο Α.Π.Π. - Μεγάλος αριθμός απασχολουμένων - Εποχιακή λειτουργία	- Ενσωμάτωση του τουριστικού τομέα στην οργανωτική δομή της χωρικής ενότητας - Επαγγελματική εκπαίδευση - Άμβλυνση πιέσεων
Περιθωριακή οικονομική δραστηριότητα	- Μικρή συμμετοχή στο Α.Π.Π. - Μικρός αριθμός απασχολουμένων - Ισόρροπη χωρική κατανομή	- Ενσωμάτωση του τουριστικού τομέα στην παραγωγική δομή της χωρικής ενότητας - Ενίσχυση των οικονομικών επιδράσεων του τουρισμού
Συμπληρωματική οικονομική δραστηριότητα	- Μικρή συμμετοχή στο Α.Π.Π. - Ύπαρξη πολυδραστηριότητας - Ύπαρξη αντιθέσεων - πιέσεων	- Ανάπτυξη βιώσιμων τουριστικών δραστηριοτήτων στην χωρική ενότητα - Περιορισμός των αντιθέσεων

Πηγή: Βαρβαρέσος, (1999).

Ο όρος ‘περιφέρεια’ ή ‘περιοχή’ χρησιμοποιείται με την έννοια μιας χωρικής ενότητας η οποία συνίσταται από μία ή περισσότερες αστικές περιοχές και τις γύρω ημιαστικές ή και αγροτικές περιοχές. Ειδικότερα, περιλαμβάνει αστικές και μη αστικές εκτάσεις, οι οποίες αλληλοσυνδέονται μέσω οικονομικών δοσοληψιών, ροές ύλης και ενέργειας και αμοιβαίες κοινωνικο-πολιτικές λειτουργίες (Σκούλλος κ.ά., 1999: 10).

Οι τουριστικές περιφέρειες ορίζονται μέσα από ένα σύνολο βασικών χαρακτηριστικών-στοιχείων που διευκολύνουν την τουριστική δραστηριότητα και αποτελούν κριτήριο επιτυχούς τουριστικής περιφερειακής ανάπτυξης όσων περιοχών τα διαθέτουν. Τα στοιχεία αυτά είναι: φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι, εύκολη πρόσβαση, υπάρχουσα ανάπτυξη, βιώσιμες κοινότητες εξυπηρέτησης, ευνοϊκή αναπτυξιακή εικόνα, τοπική αποδοχή του τουρισμού, ευνοϊκή δημόσια πολιτική και διαθεσιμότητα γης, εργατικού δυναμικού, επιχειρηματικότητας και κεφαλαίων (Gunn και Var, 2002: 128-131).

Ομαδοποιούμενα, χαρακτηρίζονται ως φυσικά, πολιτικά, κοινωνικο-οικονομικά και

πολιτισμικά χαρακτηριστικά που αλληλο-σχετίζονται διαμορφώνοντας ένα λειτουργικό σύστημα ή μια περιοχή επίδρασης (Gartner, 1996: 96-98). Πέραν όμως της ύπαρξης των χαρακτηριστικών αυτών, απαραίτητο κριτήριο της ανάπτυξης των τουριστικών περιφερειών, αποτελεί και η ύπαρξη ή δημιουργία περιφερειακών οργανωτικών δομών για τους παρακάτω κυρίως λόγους: συνδυασμός των παραπάνω στοιχείων, αύξηση αποτελεσματικότητας του μάρκετινγκ, ανάπτυξη εικόνας, αναγνώριση και προστασία των σχέσεων συμβίωσης, συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων για την επιδίωξη κοινών στόχων, ενίσχυση-εδραίωση μιας τοπικής ταυτότητας και υποστήριξη της συνεργασίας δημόσιου και ιδιωτικού τομέα (Gartner, 1996: 272-273).

Στην πράξη ο τουρισμός είναι δυνατόν, υπό προϋποθέσεις, να αποτελέσει μοχλό ανάπτυξης πολλών περιφερειών των αναπτυσσόμενων κυρίως χωρών γεγονός που οφείλεται στην ιδιαίτερη φύση του να αναπτύσσεται κατά κύριο λόγο σε περιφερειακό επίπεδο, αλλά και στη δυναμική του να ενεργοποιεί την αναπτυξιακή διαδικασία προκαλώντας θετικές οικονομικές επιπτώσεις στην παραγωγική βάση της περιφέρειας. Η αποκεντρωμένη δομή του τουρισμού είναι ιδιαίτερα εμφανής στην περίπτωση της Ελλάδας της οποίας ο νησιωτικός χαρακτήρας και η γεωγραφική διασπορά των οικονομικών πόρων σε ολόκληρο τον εθνικό χώρο αποτελούν την πρώτη ύλη της τουριστικής βιομηχανίας. Η δομή αυτή καθιστά τον τουρισμό κατεξοχήν οικονομική δραστηριότητα που συνδέεται άμεσα με την περιφερειακή ανάπτυξη (Λαγός, 1998).

Αν και ο τουρισμός ως παράγων περιφερειακής ανάπτυξης αξιολογείται θετικά είναι δυνατόν να αποδειχθεί και καταστροφικός για μια περιφέρεια-περιοχή. Το αποτέλεσμα εξαρτάται από τη διαφοροποίηση της δομής της, το μέγεθος και τα χαρακτηριστικά της τουριστικής κίνησης σε σύγκριση με τον τοπικό πληθυσμό καθώς και τον τύπο των τουριστικών εγκαταστάσεων (Λουκίσσας, 1981).

Επιβάλλεται άρα στα πλαίσια του περιφερειακού σχεδιασμού να λαμβάνονται υπόψη: το μέγεθος του τουριστικού τομέα στην οργάνωση της περιφέρειας, η επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση, οι οικονομικές επιδράσεις του τουρισμού, οι ανάγκες ενδυνάμωσης των περιφερειακών παραγωγικών μηχανισμών, οι τουριστικές ροές που διαμορφώνονται εντός και εκτός της χωρικής ενότητας, οι οικονομικές τουριστικές δραστηριότητες καθώς και οι εναλλακτικές και αειφορικές τουριστικές δραστηριότητες (Βαρβαρέσος, 1999: 76). Πέραν των βασικών προϋποθέσεων ανάπτυξης του τουρισμού (φυσικές - κλιματολογικές, γεωγραφικές, προσπέλασης, διαβίωσης και πολιτιστικές) που απαιτείται να διαθέτουν οι τουριστικά αναπτυσσόμενες περιφέρειες (Λαγός, 1998), για την περαιτέρω διασφάλιση της σταθερότητας της περιφερειακής τουριστικής

ανάπτυξης είναι αναγκαίο να συνυπάρχουν και στοιχεία όπως (Τσάρτας, 1989: 64), πολλές και μικρές επιχειρήσεις που ελέγχονται από τον τοπικό πληθυσμό, μη υπερειδίκευση που δημιουργεί προβλήματα στους άλλους παραγωγικούς τομείς της τοπικής οικονομίας, προστασία του περιβάλλοντος, εξασφάλιση σταθερής ζήτησης καθώς και συγκροτημένη αναπτυξιακή τουριστική πολιτική.

Τα σημαντικότερα πλεονεκτήματα που προκύπτουν από την προώθηση και την ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας σε περιφερειακό επίπεδο αναφέρονται σε (Loukissas, 1977 · Βαρβαρέσος, 1997: 193-272 · Παυλόπουλος και Κουζέλης, 1998 · Λαγός, 1998 · Tsartas, 2003):

- αύξηση των φορολογικών εσόδων του κράτους και κυρίως των περιφερειακών Δήμων της, μέσω της εισπραξης δημοτικών φόρων και τελών,
- δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης τόσο στους κλάδους που συνδέονται άμεσα με τον τουρισμό όσο και στους κλάδους που δραστηριοποιούνται παράλληλα μ' αυτόν για την κάλυψη της πρόσθετης ζήτησης, με αποτέλεσμα τη συγκράτηση του ρυθμού αύξησης της ανεργίας σε τοπικό επίπεδο και την αντιστροφή του εσωτερικού μεταναστευτικού ρεύματος και της αστικοποίησης,
- αύξηση των εισοδημάτων της περιφέρειας, ως αποτέλεσμα της καταναλωτικής και επενδυτικής τουριστικής δαπάνης, με συνέπεια τη βελτίωση των υφιστάμενων εισοδηματικών ανισοτήτων μεταξύ κέντρου και περιφέρειας,
- αύξηση της ζήτησης τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών με αποτέλεσμα τη μεγιστοποίηση της εγχώριας προστιθέμενης αξίας, ως αποτέλεσμα της οργανικής διασύνδεσης της τουριστικής καταναλωτικής ζήτησης με την παραγωγή καταναλωτικών προϊόντων σε περιφερειακό επίπεδο,
- δημιουργία πολλαπλασιαστικών επιδράσεων και εξωτερικών οικονομιών στους υπόλοιπους κλάδους της περιφέρειας ή ακόμα και των γειτονικών περιφερειών,
- διεύρυνση της παραγωγικής και εξαγωγικής βάσης της τοπικής οικονομίας,
- πρόκληση επαγγελματικής και κοινωνικής κινητικότητας,
- προστασία και αναβάθμιση των οικο-πολιτιστικών πόρων της περιοχής, μέσω της εξασφάλισης χρηματοδοτικών πόρων και της ανάπτυξης ειδικών προγραμμάτων,
- δημιουργία ενός πλαισίου υπηρεσιών και διευκολύνσεων όπως, οι τεχνικές υποδομές, τα δίκτυα εξυπηρέτησης, το περιβάλλον, η εκπαίδευση κλπ., τα οποία βελτιώνουν την ποιότητας ζωής σε όλα τα επίπεδα, ενθαρρύνουν την εισροή νέων οικονομικών δραστηριοτήτων και προωθούν την αναπτυξιακή διαδικασία.

Υπάρχουν όμως και παράγοντες που προκαλούν αρνητικές επιπτώσεις στην προσπάθεια προώθησης της τουριστικής δραστηριότητας σε περιφερειακό επίπεδο. Επιφυλάξεις εκφράζονται όσον αφορά την υπερβολική ανάπτυξη του τουρισμού σε μια περιφέρεια η οποία μπορεί να δημιουργήσει στενότητα ορισμένων συντελεστών παραγωγής σε βάρος άλλων παραδοσιακών δραστηριοτήτων της περιφέρειας όπως η γεωργία, να επιφέρει υπέρογκη αύξηση του κόστους της γης και των ακινήτων, να προκαλέσει επαγγελματική κινητικότητα σε βάρος άλλων κλάδων της τοπικής οικονομίας και να οδηγήσει στην αστικοποίηση της κοινωνικής δομής κυρίως του αγροτικού χώρου (Τσάρτας, 1991: 40). Ως μειονεκτήματα καταγράφονται επίσης η αύξηση του κόστους διαβίωσης, η πίεση στα υφιστάμενα δίκτυα και τις τεχνικές υποδομές, η κάθε είδους ρύπανση του περιβάλλοντος, η αισθητική αλλοίωση των οικοπολιτιστικών πόρων και η αύξηση της αυθαίρετης δόμησης. Τέλος, η επαφή των ντόπιων με τους επισκέπτες, είναι δυνατόν να δημιουργήσει πνεύμα αμφισβήτησης των παραδοσιακών αξιών και να προκαλέσει αλλοίωση των κοινωνικών προτύπων και των κοινωνικών σχέσεων και την εμπορευματοποίηση δραστηριοτήτων και προϊόντων τοπικού πολιτισμού και παράδοσης (Τσάρτας, 1996: 257-295 · Tsartas, 2003).

Τα μειονεκτήματα αυτά ανήκουν στην αρνητική πλευρά της περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης και είναι γνωστά στους εμπλεκόμενους αρμόδιους φορείς οι οποίοι τα θεωρούν ως αναγκαίο κακό της αναπτυξιακής διαδικασίας γι αυτό και καταβάλουν προσπάθειες για την ελάττωση των αρνητικών επιπτώσεων και την αύξηση των θετικών (Loukissas, 1977: 3-6). Εκείνο όμως που κυρίως επιδιώκεται είναι ο τουρισμός να αναπτύσσεται συμπληρωματικά με τις υπόλοιπες δραστηριότητες της περιφέρειας και να μην εξελιχθεί σε μονοκαλλιέργεια, εξαρτώντας την ανάπτυξη της περιοχής από τις εκάστοτε συνθήκες ζήτησης και τη διεθνή πολιτική ή οικονομική συγκυρία, δεσμεύοντας πολύτιμους ανθρώπινους και οικονομικούς πόρους και παραβλέποντας ευκαιρίες ανάπτυξης σε άλλους λιγότερο ευάλωτους τομείς (Λαγός, 1998).

Έτσι, για μια ασφαλή τουριστική ανάπτυξη που συμβάλλει στη συνολική ανάπτυξη της περιφέρειας, απαιτείται μια σειρά λειτουργικών προϋποθέσεων οι οποίες σχετίζονται και με (Αδάμου, 2003 · Λαγός, 1998 · Κοκκώσης και Παρπαΐρης, 1995):

- τη συνεργασία, ανάπτυξη εταιρικών σχέσεων και διαβούλευση αυτοδιοικήσεων και άλλων αρμόδιων φορέων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα,
- τη συγκρότηση αποτελεσματικής τουριστικής πολιτικής και μιας περιφερειακής στρατηγικής τουριστικής ανάπτυξης που ενισχύει τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της περιφέρειας για την ανάπτυξη της τουριστικής της δραστηριότητας, και

- τον προσδιορισμό των ορίων αντοχής της τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής τα οποία προσδιορίζουν τη φέρουσα ικανότητά της και αποτελούν τον καταλύτη διαμόρφωσης αρμονικών σχέσεων τουρισμού και περιβάλλοντος.

Με βάση αυτές τις συνθήκες, σε συνδυασμό με τη βασική προϋπόθεση ότι υπάρχει συντονισμός και ολοκληρωμένος τουριστικός σχεδιασμός σε τοπικό επίπεδο, η τουριστική δραστηριότητα μπορεί να ενταχθεί στη γενικότερη αναπτυξιακή διαδικασία της οικονομίας της περιφέρειας όπου, προγραμματισμένα, ισόρροπα, αρμονικά και σύμμετρα θα συμβάλει στη συνολική ανάπτυξη της περιοχής. Αυτό επιτυγχάνεται με την υιοθέτηση των αρχών και της στρατηγικής της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, μέσω της οποίας μπορούν να προσδιοριστούν ο τύπος και η κλίμακα της ανάπτυξης κάθε περιφέρειας σε σχέση με τον κύκλο ζωής του τουριστικού προορισμού (Godfrey, 1998 · Λαγός, 1996β).

3.1.2. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

Ο τουρισμός αποτελεί μια διεθνοποιημένη μορφή επικοινωνίας με συνέπεια, παρά τα σημαντικά οικονομικά οφέλη που επιφέρει, να υπάρχει διαρκής ανησυχία ότι μπορεί να προκαλέσει κοινωνικές και πολιτισμικές συγκρούσεις, που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της μετακίνησης ατόμων που μεταφέρουν στον προορισμό τις κοινωνικές προτιμήσεις και προκαταλήψεις τους ((Lickorish και Jenkins, 2004: 120 · Edensor, 2000).

Οι κοινωνικές και πολιτιστικές επιπτώσεις αναφέρονται στο σύνολο των κοινωνικών και πολιτισμικών αλλαγών που άμεσα ή έμμεσα επιφέρει ο τουρισμός στην τοπική κοινωνική δομή και τις αξίες της κοινωνίας καθώς και στις καλλιτεχνικές, θρησκευτικές και παραδοσιακές πρακτικές (Τσάρτας, 1996: 257 · Δέφνερ, 2002: 177).

Οι αλλαγές αυτές αφορούν: τη δυνατότητα του τουριστικού προορισμού να αφομοιώσει συγκεκριμένους αριθμούς επισκεπτών, τον αντίκτυπο των επισκεπτών στον τρόπο ζωής του τοπικού πληθυσμού και την επίδραση των επισκεπτών στις υλικές και μη-υλικές τέχνες (Doswell, 2002: 169). Ειδικότερα, πρόκειται για αλλαγές στο σύστημα αξιών, την ατομική συμπεριφορά, τις οικογενειακές σχέσεις, το συλλογικό τρόπο ζωής, το επίπεδο ασφάλειας, το περιεχόμενο της ηθικής, τις παραδοσιακές εκδηλώσεις, τη δημιουργική έκφραση και την οργάνωση της τοπικής κοινωνίας. Η συσχέτισή τους με τους τύπους και τα χαρακτηριστικά του τουρισμού αποτελεί τη βάση ερμηνείας αυτής της κατηγορίας επιπτώσεων, η ένταση των οποίων συνδέεται άμεσα με το στάδιο τουριστικής ανάπτυξης κάθε περιοχής και το βαθμό διαφοροποίησης της τοπικής κοινωνικής δομής που οφείλεται στον τουρισμό (Τσάρτας, 1996: 262-5).

Στις περισσότερες περιοχές υποδοχής επισκεπτών, συναντώνται τέσσερις διαφορετικοί τύποι κουλτούρας οι οποίοι ερχόμενοι σε επαφή μεταξύ τους, οδηγούν σε μια σειρά θετικών ή αρνητικών κοινωνικο-πολιτισμικών επιπτώσεων: η κουλτούρα των ντόπιων, η κουλτούρα των επισκεπτών (ως ομάδα), η υπολειμματική κουλτούρα (ως άτομο) και η κουλτούρα των εταιριών που κατευθύνουν τις τουριστικές ροές (Gartner, 1996: 191). Οι κυριότερες από τις επιπτώσεις του τουρισμού στην κοινωνία και τον πολιτισμό των προορισμών αφορούν τα παρακάτω ζητήματα (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 31-3):

Κοινωνική δομή: πρόκειται για αλλαγές των χαρακτηριστικών και λειτουργιών της τοπικής κοινωνίας οι οποίες είναι περισσότερο εμφανείς σε περιοχές της υπαίθρου και σε λιγότερο ευνοημένες περιοχές και συνήθως σχετίζονται με την επικράτηση δομών παραγωγής που συνδέονται με τον τουρισμό και οδηγούν στην αστικοποίηση της κοινωνικής δομής, όπου ο τουρισμός κυριαρχεί σε όλα τα επίπεδα.

Επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα: η στροφή των εργαζόμενων στον τουρισμό, ιδιαίτερα των νέων και των γυναικών, προκαλεί διάχυση των εισοδημάτων σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα και σταδιακά οδηγεί στην εγκατάλειψη παραδοσιακών τοπικών κλάδων όπως η γεωργία, η κτηνοτροφία, η βιομηχανία ή οι υπηρεσίες.

Το πλαίσιο και τα αποτελέσματα της επικοινωνίας των ντόπιων με τους επισκέπτες: Το πλαίσιο στο οποίο πραγματοποιείται αυτή η επικοινωνία, επηρεάζεται από τον τύπο και το στάδιο ανάπτυξης του τουρισμού, τις εμπορικές διαστάσεις της συνάντησής τους και τα κοινωνικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά των επισκεπτών και των ντόπιων.

Αλλαγές στις κοινωνικές σχέσεις, τα ήθη και τα έθιμα: προκαλούνται από τις νέες παραγωγικές και κοινωνικές δομές, τον τρόπο ζωής και τα αστικά χαρακτηριστικά που επικρατούν στις τουριστικές περιοχές και παρατηρούνται στις σχέσεις των δυο φύλων, στον τρόπο ζωής και συμπεριφοράς, στην εκτίμηση της τοπικής παράδοσης, στα έθιμα.

Εμπορευματοποίηση δραστηριοτήτων και προϊόντων τοπικού πολιτισμού και παράδοσης: στα πλαίσια της συστηματικής προώθησης των εμπορικών χαρακτηριστικών του τουριστικού τομέα και της εξυπηρέτησης των επισκεπτών, ιδιαίτερα όσων επιλέγουν το μαζικό πρότυπο, μορφές του τοπικού πολιτισμού όπως οι πολιτιστικές εκδηλώσεις, τα βιοτεχνικά προϊόντα, τα χειροτεχνήματα κλπ., μετατρέπονται σε τουριστικά προϊόντα, συνήθως χαμηλής ποιότητας και πολιτισμικής αξίας, και πωλούνται στους τουρίστες ως δείγμα της τοπικής πολιτιστικής παράδοσης ή ως αναμνηστικό του ταξιδιού.

Η κοινωνική και πολιτισμική αξία του τουρισμού αμφισβητήθηκε περισσότερο από κάθε άλλη διάστασή του και δέχτηκε από πολύ νωρίς αρνητική κριτική από πολλούς αναλυτές (Lickorish και Jenkins, 2004: 122) και οπαδούς των ‘σχολών αντι-τουριστικής

σκέψης'. Οι επικριτές του τουρισμού, στις πλέον ακραίες απόψεις τους, υποστηρίζουν ότι αποτελεί ένα νέο είδος ιμπεριαλισμού που διαβρώνει τον πολιτισμό, θεωρεί την τέχνη και τη χειροτεχνία ασήμαντα πράγματα, αρπάζει με δόλια μέσα τη γη από τους κατόχους της, προκαλεί κοινωνικές ασθένειες όπως τα ναρκωτικά και η πορνεία, βοηθά την εξάπλωση του ελιτισμού, του καταναλωτισμού και δημιουργεί λανθασμένες αξίες που συνδέονται με τον γρήγορο πλουτισμό (Doswell, 2002: 172-173). Με τις απόψεις τους μπορεί να κάνουν το κοινό να πιστεύει ότι ο τουρισμός 'συσκευάζει ολόκληρες κουλτούρες και περιβάλλοντα... δημιουργώντας μια τουριστική κουλτούρα που διαμορφώνεται από τα επιμέρους τμήματα των τοπικών πολιτισμών τους οποίους κατάστρεψε' και ότι '... καταλήγει να είναι το τελευταίο στάδιο της αποικιοκρατίας και της Αυτοκρατορίας' (Middleton και Hawkins, 2004: 33).

Οι δύο εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις για τη φύση της σχέσης μεταξύ πολιτιστικής κληρονομιάς και τουρισμού υποστηρίζουν από τη μια ότι πρόκειται για ασυμβατότητα που αναπόφευκτα οδηγεί σε σύγκρουση και από την άλλη ότι δημιουργούνται ευκαιρίες συνεργασίας. Ο τομέας της πολιτιστικής κληρονομιάς υποστηρίζει ότι μέσα από τη συνύπαρξή τους οι πολιτιστικές αξίες υποχρεώνονται να συμβιβαστούν για το εμπορικό κέρδος, ενώ οι υπερασπιστές του τουρισμού θεωρούν ότι δημιουργούνται ευκαιρίες συνεργασίας με αμοιβαία οφέλη, καθώς η 'εκμετάλλευση' της πολιτιστικής κληρονομιάς ως τουριστικού πόρου ενισχύει το ενδιαφέρον των ανθρώπων για τον πολιτισμό και τη διατήρηση του ιστορικού, πολιτιστικού, θρησκευτικού και βιομηχανικού παρελθόντος μιας περιοχής (McKercher κ.ά., 2005).

Βέβαια, αρκετές από τις κοινωνικο-πολιτισμικές επιπτώσεις του τουρισμού θεωρούνται κατά βάση αρνητικές, αν και για πολλές από αυτές ευθύνονται και άλλοι παράγοντες, και αποδίδονται κυρίως στο διεθνή παρά στον εγχώριο τουρισμό. Ωστόσο, όταν ο τουρισμός οργανώνεται και κατευθύνεται από σχέδια και πολιτικές που σέβονται το συνολικό περιβάλλον, μπορεί να επηρεάσει θετικά την επαφή επισκεπτών και ντόπιων, να ενθαρρύνει τις πολιτιστικές ανταλλαγές, να ενισχύσει τους δεσμούς μεταξύ των περιοχών υποδοχής και αποστολής επισκεπτών και γενικότερα, να οδηγήσει σε μια σειρά θετικών πλεονεκτημάτων, ιδιαίτερα για τις λιγότερο ευνοημένες περιοχές που δεν έχουν άλλες αναπτυξιακές επιλογές (Lickorish και Jenkins, 2004: 132, 126).

Οι κοινωνικο-πολιτισμικές επιπτώσεις του τουρισμού είναι δυνατόν να ομαδοποιηθούν σε ποιοτικές (πολιτισμική εμπορευματοποίηση, εξάρτηση, μετανάστευση ή εκτοπισμός κ.ά.) και ποσοτικές (εγκληματικότητα, πορνεία). Οι ποιοτικές επιπτώσεις διακρίνονται εύκολα αλλά η μέτρησή τους, σε σχέση με τους πληθυσμιακούς τομείς, τον αριθμό των

ατόμων που επηρεάζουν και το χρονικό σημείο εμφάνισής τους είναι πάρα πολύ δύσκολη, σε αντίθεση με τις ποσοτικές επιπτώσεις οι οποίες είναι μετρήσιμες. Οι διαφονίες για την παραπάνω διάκριση εστιάζονται στο εάν όντως υπάρχουν διαφορές μεταξύ ποιοτικών και ποσοτικών κοινωνικο-πολιτισμικών επιπτώσεων ή απλά οι ποσοτικές λειτουργούν ως δείκτες των ποιοτικών (Gartner, 1996: 197-198).

Οι σημαντικότερες από τις θετικές και αρνητικές κοινωνικο-πολιτισμικές επιπτώσεις του τουρισμού στις περιοχές στις οποίες αναπτύσσεται είναι (Gartner, 1996: 197-214 · Τσάρτας, 1996: 257-332 · Βαρβαρέσος, 1998: 225-39 · Τσάρτας, 1999 · Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 141-45 · Doswell, 2002: 169-70 · Lickorish και Jenkins, 2004: 121-133 · Middleton και Hawkins, 2004: 160-2):

Θετικές επιπτώσεις:

- Συμβάλει στη διατήρηση της συνοχής, τη συνέχιση των δραστηριοτήτων και τη σταθερότητα του τρόπου ζωής μιας περιοχής, μέσω των ευκαιριών απασχόλησης και εισοδήματος που προσφέρει, ενώ παράλληλα επιβραδύνει την αστικοποίηση.
- Βοηθά στη δημιουργία νέων επαγγελμάτων καθώς και στην αναδιάρθρωση του επαγγελματικού πλαισίου, των εισοδημάτων, της εκπαίδευσης κλπ.
- Βελτιώνει τα δημογραφικά μεγέθη περιοχών με οικονομικά προβλήματα καθώς η απασχόληση και το εισόδημα που παρέχονται, ειδικά σε νέους και γυναίκες, ανακόπτουν τις μεταναστευτικές ροές και βελτιώνουν την κοινωνική τους θέση.
- Αναδεικνύει τις αξίες των κοινωνιών που δίνουν ολοένα και μεγαλύτερη σημασία σε δραστηριότητες που απαιτούν ποιοτικό κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον.
- Λειτουργεί ως μέσο κοινωνικής και πολιτισμικής ανανέωσης της ζωής των ντόπιων, καθώς ενισχύει την τοπική κοινότητα, ενθαρρύνει τους πολιτιστικούς δεσμούς, προσελκύει νέους ανθρώπους και ευνοεί τις τοπικές δραστηριότητες.
- Αποτελεί βασικό κίνητρο και πηγή χρηματοδοτικών πόρων για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και την ενίσχυση των τοπικών παραδόσεων και τεχνών.
- Συμβάλει στην αναβίωση των τοπικών αρχιτεκτονικών παραδόσεων, των τοπικών τεχνών, της χειροτεχνίας και των παραδοσιακών πολιτιστικών δραστηριοτήτων.
- Ενισχύει την τοπική ταυτότητα και την υπερηφάνεια των ντόπιων κατοίκων.

Αρνητικές επιπτώσεις:

- Η ταχύτατη αλλαγή των χαρακτηριστικών της κοινωνικής δομής και η επικράτηση αστικοποιημένων κοινωνικών και καταναλωτικών προτύπων, οδηγούν συχνά σε συγκρούσεις στο εσωτερικό της κοινωνικής δομής των προορισμών.

- Η συνάντηση επισκεπτών με τους ντόπιους εξελίσσεται σε μια καθαρά εμπορική σχέση που δημιουργεί εντάσεις, συγκρούσεις και στερεότυπα όπως η ξενοφοβία και θέτει τα οικονομικά συμφέροντα πάνω από τις προσωπικές σχέσεις.
- Σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες επιταχύνεται η ανάπτυξη φαινομένων κοινωνικής ανομίας, όπως η εγκληματικότητα, τα ναρκωτικά, η πορνεία κλπ.
- Εξαιτίας της αλληλεπίδρασης ανθρώπων με διαφορετικό τρόπο ζωής, αλλάζει ο τρόπος εκτίμησης της κοινωνικής θέσης, εμφανίζονται φαινόμενα κοινωνικής επίδειξης και μιμητισμού που εκδηλώνονται με τη μεταβολή των αξιών.
- Η μεταβολή των τοπικών συμπεριφορών οδηγεί στην εξασθένηση ηθών, εθίμων, θρησκευτικών αξιών και στην αποδυνάμωση παραδοσιακών θεσμών και ρόλων.
- Από την εμπορευματοποίηση των παραδοσιακών δραστηριοτήτων και προϊόντων απειλείται η αυθεντικότητα της τοπικής ταυτότητας, των τοπικών τεχνών και των παραδόσεων τα οποία, χάριν του κέρδους, μετατρέπονται σε καταναλωτικά είδη.
- Εγκαταλείπονται παραδοσιακές πολιτιστικές γιορτές και έθιμα, είτε γιατί στην προσπάθεια προσαρμογής τους στις ανάγκες των επισκεπτών έχασαν το αρχικό τους νόημα, είτε γιατί θεωρούνται παρωχημένα σε σχέση με τα νέα και δήθεν μοντέρνα πρότυπα που υιοθετήθηκαν από τους κατοίκους της περιοχής.

Οι κοινωνικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης είναι εντονότερες και οδηγούν συχνά σε πλήρη αλλαγή των κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών της δομής των κοινωνιών στις αναπτυσσόμενες χώρες αλλά και σε περιοχές των αναπτυγμένων χωρών που βρίσκονται στη ύπαιθρο, με αγροτική κοινωνική δομή και πλούσιους τουριστικούς πόρους. Η ένταση και η έκταση των επιπτώσεων σ' αυτές διαφοροποιείται εξαιτίας της επίδρασης παραγόντων, όπως οι θεσμοί ελέγχου της τοπικής ανάπτυξης, ο βαθμός ένταξης του τουρισμού στην τοπική κοινωνική δομή, το επίπεδο ανάπτυξης του τουρισμού και των άλλων κλάδων της τοπικής οικονομίας, η υιοθέτηση ή μη του οργανωμένου μαζικού τουρισμού ο οποίος 'ευθύνεται' για τις περισσότερες από τις αρνητικές κοινωνικές συνέπειες κλπ. (Τσάρτας, 1996: 261-2).

Γενικότερα, οι κοινωνικο-πολιτισμικές επιπτώσεις του τουρισμού σε συγκεκριμένο γεωγραφικό επίπεδο μπορούν να θεωρηθούν ως αποτέλεσμα των διαφορετικών τύπων και τρόπων οργάνωσης, ελέγχου και ένταξης των τουριστικών δραστηριοτήτων στην αντίστοιχη κοινωνικο-οικονομική δομή. Όσο για τα κύρια ζητήματα και αντικείμενα που προκύπτουν κατά χωρικό επίπεδο και χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής και ανάλυσης από τους αρμόδιους χάραξης πολιτικής, σχεδιασμού και διαχείρισης του τουρισμού

(Κομίλης και Βαγιονής, 1999: 127, 120-1): α) σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο: το ενδιαφέρον εντοπίζεται στις επιπτώσεις στους κύριους προορισμούς ή σε παραδοσιακές αγροτικές κοινωνίες (ως συνέπεια των αλληλεπιδράσεων μεταξύ ντόπιων – επισκεπτών - επαγγελματιών), στο ρόλο και τις επιδράσεις των τουριστικών επιχειρήσεων (tour-operators), στη συμπεριφορά των ντόπιων και στις επιπτώσεις στην κύρια ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά, β) σε τοπικό επίπεδο: κύριο αντικείμενο ανάλυσης αποτελούν οι επιδράσεις στα τοπικά ήθη, έθιμα και σχήματα κοινωνικής συμπεριφοράς, αλλά και οι αλλαγές σε σχέση με την ποιότητα των κοινωνικών και πολιτιστικών υποδομών ή υπηρεσιών και των προϊόντων της τοπικής παραδοσιακής παραγωγής.

Οι κοινωνικές και πολιτισμικές επιπτώσεις του τουρισμού, αντίθετα με τις οικονομικές, δεν γίνονται βραχυπρόθεσμα αντιληπτές και παράλληλα αποτελούν φυσική συνέπεια της συνάντησης επισκεπτών και ντόπιων σε συγκεκριμένο χώρο, γι' αυτό:

α) ο σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης επιβάλλεται να είναι μακροπρόθεσμος και δεν αρκεί πλέον η διαχείρισή της μόνον επί τη βάση της σχέσης κόστους – οφέλους, και β) καθίσταται επιτακτική η ανάγκη συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας στο σχεδιασμό και στη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης, καθώς οι απόψεις και οι αντιλήψεις του τοπικού πληθυσμού για τις επιπτώσεις του τουρισμού, αποτελούν για τους αρμόδιους φορείς, σημαντική πηγή πληροφόρησης και βάση για τον καθορισμό και την επιλογή των πολιτικών και των στρατηγικών τους (Lickorish και Jenkins, 2004: 128, 133).

3.1.3. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΚΑΙ ΔΟΜΗΜΕΝΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Το φυσικό περιβάλλον αντιπροσωπεύει έναν από τους κυριότερους παράγοντες για τον τουρισμό και η διατήρησή του αποτελεί τη σημαντικότερη μεταβλητή τουριστικής ανάπτυξης, ενώ η υποβάθμιση και η καταστροφή του οδηγούν στη μείωση του ανταγωνισμού και στην παρακμή των τουριστικών δραστηριοτήτων (Βαρβαρέσος, 1998: 240). Η πλειοψηφία όμως της τουριστικής δραστηριότητας λαμβάνει χώρα σε ένα δομημένο περιβάλλον στο οποίο περιλαμβάνονται τα συγκεντρωμένα πληθυσμιακά κέντρα και τμήματα παλαιότερων εγκαταστάσεων ή πολιτισμών. Αν και ο τουρισμός δεν είναι πάντα η αιτία ανάπτυξης ενός δομημένου περιβάλλοντος, ασκεί σημαντική επίδραση στη βιωσιμότητά του, χωρίς όμως να αποτελεί κύρια αιτία περιβαλλοντικής αλλαγής των αστικών περιοχών (Gartner, 1996: 159).

Το περιβάλλον αποτελεί βάση και προϋπόθεση για την ανάπτυξη του τουρισμού, ωστόσο για την υποβάθμισή του δεν ευθύνεται μόνο ο τουρισμός, αλλά αυτή προκύπτει ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης και άλλων παραγόντων που σχετίζονται με τα

χαρακτηριστικά και τη γενικότερη αναπτυξιακή πολιτική μιας περιοχής (Lickorish και Jenkins, 2004: 135). Σε πολλές περιπτώσεις, οι επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον είναι αποτέλεσμα της ταυτόχρονης δράσης οικονομικών, πολιτιστικών, θεσμικών ή άλλων παραγόντων, γεγονός που υποδεικνύει την πολιτική αντιμετώπισης του τουρισμού από τους αρμόδιους φορείς ως σύνθετου, πολυδιάστατου και δυναμικού φαινομένου καθώς οι σχεδιαζόμενες δράσεις θα πρέπει να αφορούν παρεμβάσεις σε πολλαπλό επίπεδο (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 163-164).

Οι επιπτώσεις του τουρισμού στο φυσικό περιβάλλον προκύπτουν από δύο κυρίως αιτίες, που συνήθως συλλειτουργούν, τις επιπτώσεις από τους επισκέπτες και τις επιπτώσεις που προέρχονται από τις τουριστικές επιχειρήσεις. Βασικοί παράγοντες που συνεισφέρουν στην περιβαλλοντική επίδραση από την εξέλιξη της τουριστικής δραστηριότητας είναι η ένταση της χρήσης και ανάπτυξης στην περιοχή, η αντοχή του οικοσυστήματος, το χρονικό πλαίσιο απόδοσης των επενδύσεων και ο μεταμορφωτικός χαρακτήρας της τουριστικής ανάπτυξης (Gartner, 1996: 137-143).

Δεδομένης της σχέσης του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος με τον τουρισμό και την προοπτική διασφάλισης της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, δύο είναι τα βασικά ζητήματα που απασχολούν περισσότερο τους υπεύθυνους σχεδιασμού τουριστικής πολιτικής (Lickorish και Jenkins, 2004:137): πρώτον, οι άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στο περιβάλλον, και δεύτερον, η διατήρηση ή βελτίωση της ποιότητας των τουριστικών περιοχών. Τα δύο ζητήματα συνδέονται άμεσα μεταξύ τους, το μεν πρώτο αφορά τον προσδιορισμό και την αξιολόγηση των θετικών ή αρνητικών επιπτώσεων, ενώ το δεύτερο ζήτημα, συνδέεται με την ακολουθούμενη πολιτική, τις σχεδιαζόμενες δράσεις, την ορθολογική διαχείριση και το συστηματικό έλεγχο της τουριστικής ανάπτυξης με στόχο τη διατήρηση και τη βελτίωση του περιβάλλοντος. Σε κάθε περίπτωση η υλοποίηση του παραπάνω στόχου προϋποθέτει τη συμμετοχή και την υποστήριξη του τοπικού πληθυσμού (Doswell, 2002: 149).

Οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις του τουρισμού είναι μπορεί να άμεσες ή έμμεσες και διακριτές σε διάφορες χωρικές κλίμακες: τοπικό, περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο. Οι επιπτώσεις του στα βασικά στοιχεία -χαρακτηριστικά που συνθέτουν το περιβάλλον των τουριστικών περιοχών αφορούν (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 147-180):

- Τους φυσικούς πόρους, πρόκειται για τις άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις του τουρισμού στους υδάτινους πόρους, στο έδαφος, στην ατμόσφαιρα και στην ενέργεια που παράγεται με τη χρήση μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων.
- Τα φυσικά οικοσυστήματα, διακρίνονται σε άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις οι

οποίες συνδέονται με διαταραχές στη λειτουργία των οικοσυστημάτων, μεταβολές στη δομή των οικοσυστημάτων των βιοκοινοτήτων ή μείωση της βιολογικής ποικιλότητας και την πληθυσμιακή μείωση σπάνιων ειδών χλωρίδας και πανίδας.

- Τις ευαίσθητες περιοχές, όπως τα φυσικά πάρκα, οι προστατευόμενες περιοχές και οι αγροτικές, ορεινές και παράκτιες ζώνες στις οποίες οι πιέσεις είναι εντονότερες.
- Τις περιοχές με ιδιαίτερη ιστορική και πολιτισμική αξία.
- Την τεχνική υποδομή, διακρίνονται σε επιπτώσεις που συνδέονται με τη χρήση των υφιστάμενων υποδομών και την ανάγκη επέκτασής τους ή τη δημιουργία νέας
- Την οικιστική ανάπτυξη και αστικοποίηση του αγροτικού και νησιωτικού χώρου.

Καθώς οι επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον είναι διακριτές σε διάφορες χωρικές κλίμακες, το ενδιαφέρον των υπεύθυνων χάραξης πολιτικής, σχεδιασμού και διαχείρισης του τουρισμού εστιάζεται σε μια σειρά κύριων ζητημάτων που προκύπτουν κατά χωρικό επίπεδο (Κομίλης και Βαγιονής, 1999: 127, 121): α) σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο: το ενδιαφέρον εντοπίζεται στις επιδράσεις που προκαλεί η λειτουργική διάρθρωση των τουριστικών δραστηριοτήτων και των υποδομών στις παράκτιες ζώνες, στο οικιστικό δίκτυο, τον αγροτικό χώρο, στις περιοχές φυσικού κάλλους κλπ. β) σε τοπικό επίπεδο: κύρια ζητήματα αποτελούν οι επιδράσεις στην κατάσταση των τεχνικών υποδομών, στην έκταση των αλλαγών χρήσεων γης και στο βαθμό διατήρησης, ανάδειξης ή υποβάθμισης οικοσυστημάτων, αρχαιολογικών χώρων, παραδοσιακών οικισμών ή άλλων χαρακτηριστικών πόλων έλξης μιας περιοχής.

Οι σημαντικότερες περιβαλλοντικές επιπτώσεις του τουρισμού είναι (Gartner, 1996: 137-167 · Τσάρτας, 1999 · Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 147-180 · Doswell, 2002: 150-1 · Lickorish και Jenkins, 2004: 137-141 · Middleton και Hawkins, 2004: 160-161):

Θετικές:

- Αιτιολογεί τη μακροπρόθεσμη προστασία των οικοσυστημάτων και των φυσικών πόρων και παρέχει οικονομικούς πόρους για τη συντήρηση και τη βελτίωσή τους.
- Μέσω περιβαλλοντικών ελέγχων και προγραμμάτων διατήρησης του τοπίου ενισχύει την αναβάθμιση της ποιότητας και της αισθητικής του περιβάλλοντος.
- Προσφέρει πρόσβαση σε διεθνώς αναγνωρισμένα πρότυπα ποιότητας των πόρων.
- Παρέχει το κίνητρο και τα χρηματικά μέσα για την προστασία ιστορικών και αρχαιολογικών χώρων και την ανανέωση – αναγέννηση του περιβάλλοντος π.χ. παλιά λιμάνια, σιδηροδρομικοί σταθμοί, εργοστάσια, παραδοσιακά κτίρια κλπ.
- Βελτιώνει την τοπική υποδομή αεροδρομίων, χερσαίων - θαλάσσιων μεταφορικών

δικτύων, συστημάτων ύδρευσης, αποχέτευσης, τηλεπικοινωνιών κλπ.

Αρνητικές:

- Η υπέρμετρη χρήση, η ρύπανση κάθε είδους, η συμφόρηση και ο συνωστισμός που προκαλούνται επιβαρύνουν ποσοτικά και ποιοτικά τους φυσικούς πόρους και υποβαθμίζουν την ποιότητα ζωής του τοπικού πληθυσμού.
- Η ανάπτυξη εκτεταμένων υποδομών διαταράσσει την οικολογική ισορροπία.
- Ο μεγάλος αριθμός επισκεπτών και η μεγέθυνση του τουρισμού ασκούν πιέσεις και υποβαθμίζουν το περιβάλλον διάφορων τύπων ευαίσθητων περιοχών.
- Η υπερβολική ή κακή χρήση ιστορικών περιοχών και αρχαιολογικών χώρων προκαλεί φθορές, υποβάθμιση της αξίας ή ακόμα και την καταστροφή τους.
- Η μη σχεδιασμένη και χωρίς έλεγχο τουριστική ανάπτυξη προκαλεί συγκρούσεις χρήσεων γης ιδιαίτερα στον αγροτικό χώρο, υποβαθμίζει την αισθητική του τοπίου με την άναρχη και αυθαίρετη δόμηση κατοικιών και εγκαταστάσεων και αλλοιώνει το χαρακτήρα των οικισμών και της πολιτιστικής παράδοσης με την υιοθέτηση στοιχείων ξένων προς την τοπική αρχιτεκτονική παράδοση και φύση.
- Λόγω της εποχικότητας του τουρισμού, επιβαρύνονται τα δίκτυα συγκοινωνιών, ύδρευσης, αποχέτευσης ή άλλων υπηρεσιών εξυπηρέτησης, αυξάνεται το κόστος λειτουργίας τους και δεσμεύονται πόροι για την ανάπτυξη νέων εξειδικευμένων υποδομών η κατασκευή των οποίων αλλοιώνει το τοπίο των προορισμών.

Πολλές από τις αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον συνδέονται με τον όγκο και τον τύπο των επισκεπτών. Έχει αποδειχθεί ότι ο μαζικός τουρισμός προκαλεί εντονότερες περιβαλλοντικές πιέσεις και είναι λιγότερο ωφέλιμος για πολλές περιοχές σε σχέση με τις ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού (Τσάρτας, 1999). Σε πολλές περιπτώσεις παρατηρήθηκε εξάντληση ή υποβάθμιση των πόρων του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος από την υπέρμετρη χρήση τους ή από τη δημιουργία μεγάλων όγκων υποδομών και ανωδομών εξυπηρέτησης των επισκεπτών. Αντίθετα, στις αναπτυσσόμενες χώρες οι μαζικές αφίξεις δίνουν έναυσμα στην ανάπτυξη και είναι απαραίτητες για τη δημιουργία οικονομιών κλίμακας. Ωστόσο, η προσαρμογή των τουριστικών ροών στα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά των προορισμών, ο καθορισμός στόχων, η ανάπτυξη διαχειριστικών τεχνικών και εργαλείων και η ενσωμάτωσή τους στις διαδικασίες που προηγούνται του τουριστικού σχεδιασμού, ελαχιστοποιούν τις αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού και δημιουργούν τις προϋποθέσεις βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης (Gartner, 1996: 184 · Lickorish και Jenkins, 2004: 136, 144).

3.2. ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΣΥΝΟΛΙΚΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η ολοκληρωμένη αναγνώριση των πλεονεκτημάτων και του κόστους του τουρισμού βρίσκεται στη βάση κάθε προσπάθειας αναπτυξιακού σχεδιασμού που στοχεύει στη μεγιστοποίηση των οικονομικών ωφελειών με παράλληλη διατήρηση των συνολικών περιβαλλοντικών πόρων. Για την ελαχιστοποίηση των αρνητικών συνεπειών του και τη μεγιστοποίηση των δυνατών ωφελειών των άμεσα ή έμμεσα δραστηριοποιούμενων σ' αυτόν και κατ' επέκταση για την οικονομία, την κοινωνία και το οικο-πολιτιστικό περιβάλλον μέσα στο οποίο λειτουργεί, πέραν των άλλων θα πρέπει να διασφαλίζεται η ομαλή και ισότιμη συμμετοχή-λειτουργία όλων των εμπλεκόμενων φορέων και να επιδιώκεται η εξισορρόπηση των επιδράσεων του στο συνολικό περιβάλλον.

Καθώς η μελέτη και η διερεύνηση του τουρισμού, στη σημερινή του μορφή απαιτεί μια ολιστική προσέγγιση όπου οι αποφάσεις βασίζονται στην πλήρη κατανόηση και γνώση του φαινομένου, η διερεύνηση των επιπτώσεών του, ιδιαίτερα των αρνητικών, και η προσπάθεια εξισορρόπησής τους, αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί κυρίαρχο ζήτημα. Αρχικά το ενδιαφέρον εστιάστηκε κατά κύριο λόγο στις οικονομικές και στις αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις και λιγότερο στις κοινωνικο-πολιτισμικές. Η μέτρηση των οικονομικών επιπτώσεων διευκολύνεται από την ύπαρξη κοινών δεικτών παγκοσμίως (εισπράξεις, απασχόληση), οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις εκτιμώνται με τη χρήση κάποιων αποδεκτών παραμέτρων (ρύπανση, εξαφάνιση χλωρίδας και πανίδας), ενώ οι κοινωνικο-πολιτισμικές επιπτώσεις, ελλείπει αντικειμενικών δεικτών μέτρησης, δεν είναι πάντα απόλυτα μετρήσιμες, καθώς η ένταση και τα χαρακτηριστικά της επιρροής τους εξαρτώνται από το διαφορετικό βαθμό ανοχής και τη σχετικότητα των κοινωνικών δεικτών από περιοχή σε περιοχή (Gartner, 1996: 50, 190, 225).

Η προσέγγιση που χρησιμοποιείται για την αξιολόγηση κάθε μιας εκ των κατηγοριών των επιπτώσεων του τουρισμού είναι η σχέση κόστους – οφέλους, αν και η εκτίμησή της για τις περιβαλλοντικές και κοινωνικο-πολιτισμικές επιπτώσεις είναι δυσκολότερη της αντίστοιχης σχέσης των οικονομικών. Στην πορεία είναι δυνατόν να γίνει εκτίμηση του συνολικού οικονομικού, περιβαλλοντικού και κοινωνικο-πολιτισμικού κόστους – οφέλους ενός σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής, προκειμένου να είναι εφικτή η συνολική εκτίμησή του (Lickorish και Jenkins, 2004: 151).

Επειδή η περιβαλλοντική αλλαγή, ως αποτέλεσμα της τουριστικής ανάπτυξης, μπορεί να είναι αποτέλεσμα των πράξεων ή και των παραλείψεων πολιτικής, των ενεργειών των επισκεπτών, των επιχειρήσεων ακόμα και των πολιτών, είναι απαραίτητη η

υιοθέτηση μιας ενιαίας πολιτικής ανάπτυξης και προστασίας του περιβάλλοντος στο πνεύμα της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, η ανάληψη σύνθετων και συντονισμένων επιχειρησιακών δράσεων σε όλες τις χωρικές κλίμακες καθώς και η κινητοποίηση υπερεθνικών, εθνικών και περιφερειακών – τοπικών οργανώσεων, των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων και των ίδιων των πολιτών (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 137-8).

Οι επιπτώσεις όμως του τουρισμού στο συνολικό περιβάλλον των τουριστικών προορισμών δεν είναι μόνο αρνητικές. Οφέλη προκύπτουν όχι μόνον για τους άμεσα ή έμμεσα εμπλεκόμενους αλλά και για την τοπική κοινωνία, υπό την προϋπόθεση ότι οι πολιτικές, τα σχέδια και οι δράσεις όλων των εμπλεκόμενων θα εστιάζουν όχι μόνο στην εκτίμηση των οικονομικών αποτελεσμάτων της τουριστικής δραστηριότητας, αλλά παράλληλα θα αναφέρονται και θα ελέγχουν τη δημόσια και ιδιωτική απόδοση σε σχέση και με τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές παραμέτρους (EC, 2002b: 6).

Στην αναζήτηση μιας στρατηγικής τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής με στόχο τη μεγιστοποίηση των ωφελειών και την ελαχιστοποίηση τυχόν κινδύνων ή αρνητικών συνεπειών, επιβάλλεται η εκ των προτέρων εκτίμηση των αναμενόμενων επιπτώσεων, μέσω της εξέτασης συγκεκριμένων κατά περίπτωση παραγόντων, η θέσπιση κανόνων και η υιοθέτηση δράσεων που θα οδηγήσουν στην καλύτερη οργάνωση του τρόπου ανάπτυξης του τουρισμού. Οι αναγκαίες συνθήκες που πρέπει να πληρούνται για την υλοποίηση μιας τέτοιας προσέγγισης, είναι (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 256-257):

- υιοθέτηση αναπτυξιακών στρατηγικών οι οποίες θα στηρίζονται στην προώθηση ευέλικτων και καινοτόμων πρακτικών, ως προς την περιβαλλοντική διαχείριση,
- επιλογή προτύπων βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης με βάση τις νέες, ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού, και
- παρέμβαση των περιφερειακών και τοπικών διοικητικών αρχών στην προστασία των συνολικών περιβαλλοντικών τουριστικών πόρων.

Ένα σχέδιο ευρείας συναίνεσης για τον τουρισμό, που στοχεύει στην εξισορρόπηση μεταξύ οικονομικών αποτελεσμάτων και επιπτώσεων, στην άμβλυνση των κοινωνικοπολιτισμικών και στην εξομάλυνση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, συμβάλει στη διάχυση των ωφελειών κατά τρόπο ισότιμο και για όλους τους εμπλεκόμενους στον προορισμό, ελαχιστοποιεί τις κάθε είδους επιβαρύνσεις και ενισχύει κατ' επέκταση τη δέσμευση και την υποστήριξη των συμμετεχόντων.

3.2.1. ΕΞΙΣΟΡΡΟΠΗΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ

Τα οικονομικά οφέλη μιας οικονομίας που προκύπτουν από τη μεγέθυνση των τουριστικών δραστηριοτήτων, είναι δυνατόν να περιοριστούν καθώς δημιουργούνται εξαρτήσεις και διαρροές οικονομικών πόρων από την προσπάθεια ικανοποίησης των καταναλωτικών κυρίως προσδοκιών των επισκεπτών οι οποίοι έχουν συγκεκριμένες συνήθειες και προτιμήσεις σχετικά με τη διαμονή, τη διατροφή, την υγιεινή κλπ.

Τα αγαθά και οι υπηρεσίες που απαιτούνται για την ικανοποίηση των αναγκών αυτών, πολλές φορές δεν παράγονται από τις εγχώριες επιχειρήσεις και εισάγονται από το εξωτερικό με αποτέλεσμα, πέρα από τη διαρροή συναλλάγματος και τη μειωμένη προστιθέμενη αξία, τα κέρδη από τον τουρισμό να μη διαχέονται και στις τις εγχώριες επιχειρήσεις. Κατά τη διαδικασία του τουριστικού σχεδιασμού πρέπει να εντοπίζονται οι δυνατότητες υποκατάστασης των εισαγωγών, που σταδιακά οδηγούν στη μείωση της εξάρτησης από αυτές. Σημαντική παράμετρο της προσπάθειας αυτής, αποτελεί η ενθάρρυνση της παραγωγής αντίστοιχων προϊόντων και υπηρεσιών από τις εγχώριες επιχειρήσεις, με αποτέλεσμα να περιορίζονται οι συναλλαγματικές διαρροές, και να δημιουργούνται επιπλέον ευκαιρίες, θέσεις απασχόλησης και εισοδήματα για πολύ περισσότερα άτομα των τοπικών κοινωνιών (Lickorish και Jenkins, 2004: 109).

Το ύψος των τουριστικών εσόδων που τελικά εισπράττεται από τις τοπικές οικονομίες των χωρών υποδοχής, εξαρτάται κυρίως από το καθεστώς ιδιοκτησίας και λειτουργίας των διεθνών μέσων μεταφοράς, των εγκαταστάσεων και υποδομών διαμονής, εστίασης και αναψυχής, από την επιλογή των αγαθών που θα καταναλωθούν από τους επισκέπτες και από το αν εισάγονται ή παράγονται στον προορισμό και αντιπροσωπεύουν ένα πολύ μικρό τμήμα της συνολικής τουριστικής δαπάνης των επισκεπτών. Στην περίπτωση του μαζικού τουρισμού, το μερίδιο της τοπικής οικονομίας συνήθως περιορίζεται ακόμα περισσότερο, λόγω της εξάρτησης του προγράμματος διακοπών των επισκεπτών από πολυεθνικές επιχειρηματικές αλυσίδες ξένων συμφερόντων.

Το Παγκόσμιο Συμβούλιο Ταξιδιών και Τουρισμού (WTTC, 2003b: 7), στα πλαίσια μελέτης του για τη δημιουργία ενός νέου οράματος και μιας νέας στρατηγικής για τον τουριστικό τομέα, που δημοσίευσε υπό μορφή Προσχεδίου, σημειώνει ότι η ανάπτυξη του ιδιωτικού τουριστικού τομέα μπορεί να οδηγήσει στη βιώσιμη ανάπτυξη υπό την προϋπόθεση να καταφέρει την εξισορρόπηση ανάμεσα στις ανάγκες των επιχειρήσεων και στην ποιότητα ζωής των τοπικών κοινωνιών.

Το 'Προσχέδιο για ένα Νέο Τουρισμό' παρέχει ένα νέο στρατηγικό πλαίσιο, το οποίο στοχεύει στην εφαρμογή μιας προσέγγισης εταιρικής σχέσης που βασίζεται στη στενή

και συνεκτική συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων φορέων (κράτος, ιδιωτικός τομέας, τοπική κοινωνία,) σε όλα τα επίπεδα, χωρικά και διοικητικά, και εξασφαλίζει πολλαπλασιαστικά οφέλη για όλους. Ειδικότερα, στην κατεύθυνση εξισορρόπησης των οικονομικών αποτελεσμάτων και των επιπτώσεων του τουρισμού, τονίζει την ευθύνη όλων των εμπλεκόμενων και επιπλέον επισημαίνει (WTTC, 2003b: 7-11):

Ο τουριστικός τομέας επιβάλλεται να υιοθετήσει πολιτικές και πρακτικές που σέβονται τα συμφέροντα των τοπικών κοινωνιών και τις συνθήκες του συνολικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο δρα και αναπτύσσεται, προσαρμόζοντας τη δραστηριότητα όλων των επιχειρήσεων του τομέα, διαφοροποιώντας την ποιότητα των προϊόντων και των υπηρεσιών του, αξιοποιώντας τις ευκαιρίες διάχυσης των ωφελειών, συμβάλλοντας στην προστασία του περιβάλλοντος και μεταβιβάζοντας δεξιότητες για την προαγωγή των μελών της τοπικής κοινωνίας. Η συνεπής συμπεριφορά του τομέα απέναντι στην τοπική οικονομία, κοινωνία και το περιβάλλον, ενισχύει τη θέση και την αναπτυξιακή του προοπτική, διασφαλίζοντας οφέλη όχι μόνο για τους άμεσα απασχολούμενους και τους επισκέπτες, αλλά και διαχέοντάς τα στους κατοίκους των περιοχών υποδοχής.

Η υλοποίηση της στρατηγικής αυτής απαιτεί τη δέσμευση και την ανάληψη δράσης εκ μέρους όλων των εμπλεκόμενων, ο καθένας εκ των οποίων στο πλαίσιο των ευθυνών, των δυνατοτήτων και των ορίων των αρμοδιοτήτων του οφείλει:

Ο Δημόσιος Τομέας

- να συμπεριλάβει τον τουριστικό τομέα σε όλες τις τομεακές πολιτικές και τη λήψη αποφάσεων, με στόχο την ανάδειξη της δυναμικής του τουρισμού να δημιουργεί θέσεις απασχόλησης και ευημερία και να προωθεί τη γενικότερη ανάπτυξη που αναγνωρίζει τις ανάγκες των επιχειρήσεων και την ποιότητα ζωής των πολιτών,
- να σχεδιάσει - προωθήσει μια βιώσιμη τουριστική επέκταση, συμβατή με τα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά των προορισμών, εξασφαλίζοντας τη διατήρηση των βασικών τουριστικών στοιχείων, όπως οι φυσικοί και πολιτισμικοί πόροι,
- να ενθαρρύνει τις επενδύσεις, τον εκσυγχρονισμό και τις ευκαιρίες απασχόλησης, να εγγυηθεί την κοινωνικο-οικονομική ευημερία, και να επιδιώξει την κατανομή των ωφελειών σε ολόκληρη τη χώρα και καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, και
- να εγγυηθεί το σεβασμό όλων προς το τοπικό φυσικό, πολιτισμικό και κοινωνικό περιβάλλον και να εφαρμόσει πολιτικές και δράσεις άμβλυνσης των αρνητικών επιπτώσεων και ελαχιστοποίησης των κινδύνων από περαιτέρω διαταραχές.

Ο Ιδιωτικός Τομέας

- να προσαρμόσει την στρατηγική σκέψη, να επεκτείνει και να διαφοροποιήσει το τουριστικό προϊόν, έτσι ώστε ο τουριστικός τομέας, βελτιώνοντας τα έσοδα και την κοινωνική αξία, να παράγει οφέλη για όλα τα μέλη της τοπικής κοινωνίας,
- να συμβάλλει στην αποτελεσματικότερη και ευρύτερη διάχυση των ωφελειών,
- να εφαρμόσει καινοτόμες διαχειριστικές μεθόδους προστασίας και ανάδειξης των φυσικών πόρων, της τοπικής κληρονομιάς και του τρόπου ζωής και να συμβάλλει στη διάχυση των άριστων πρακτικών μέσα από την εταιρική κοινωνική ευθύνη,
- να επιδιώξει ευαισθητοποιημένη παροχή των τοπικών παραδοσιακών προϊόντων,
- να βελτιώσει τις εργασιακές σχέσεις και να δημιουργήσει ευκαιρίες για νέα επαγγέλματα αξιοποιώντας ως μέσο την εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού.

Η Τοπική Κοινωνία

Μέρος της τοπικής κοινωνίας αποτελούν οι άμεσα ή έμμεσα εμπλεκόμενοι με την τουριστική δραστηριότητα φορείς του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα, οι ομάδες ειδικών ενδιαφερόντων, ακόμα και ο τοπικός πληθυσμός, οι οποίοι οφείλουν να συνεργάζονται:

- για τον προσδιορισμό των ευκαιριών ανάπτυξης της περιοχής τους,
- για τη διαμόρφωση εκείνων των χαρακτηριστικών του τουριστικού τομέα που διατηρούν και διευρύνουν τις προοπτικές απασχόλησης και ευημερίας τους,
- για την προστασία και την ανάδειξη του συνολικού περιβάλλοντος της περιοχής.

Το σωρευτικό αποτέλεσμα της από κοινού δράσης όλων των εμπλεκόμενων, θα διαμορφώσει έναν τουριστικό τομέα, ο οποίος θα συνεχίσει να ικανοποιεί τις ανάγκες του ιδιωτικού τομέα, παράλληλα όμως, θα ενσωματώνει και τα ευρύτερα συμφέροντα των τοπικών κοινωνιών των προορισμών μέσα στις οποίες δραστηριοποιείται.

3.2.2. ΑΜΒΑΥΝΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ

Η ταυτότητα, η ομαδοποίηση και η σημασία των κοινωνικο-πολιτισμικών επιπτώσεων του τουρισμού εξαρτώνται από την ένταση και την ταχύτητα εξέλιξης του τουρισμού σε μια περιοχή. Ο Doxey (1976: 26-27 από τον Gartner, 1996: 210-214), διακρίνει τέσσερα στάδια τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής: Ευεξία, Απάθεια, Εκνευρισμός και Ανταγωνισμός και τα οποία βοηθούν στον εντοπισμό του χρόνου εμφάνισης των επιπτώσεων. Κάθε επόμενο στάδιο χαρακτηρίζεται από αυξημένα επίπεδα ανάπτυξης τουριστικών δραστηριοτήτων και υποδομών και θεωρεί ότι, οι αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού εμφανίζονται κατά το στάδιο του εκνευρισμού και είναι συνάρτηση της συνεκτικότητας και της επάρκειας της ακολουθούμενης πολιτικής, της έκτασης του

αναπτυξιακού σχεδιασμού, του τύπου ανάπτυξης, του αριθμού των επισκεπτών και του είδους των δραστηριοτήτων.

Οι σημαντικότερες μέθοδοι αντιμετώπισης - καθυστέρησης της εμφάνισης του σταδίου του εκνευρισμού που ενδείκνυνται προς εφαρμογή, με σκοπό τον έλεγχο και την άμβλυνση των κοινωνικο-πολιτισμικών επιπτώσεων είναι (Gartner, 1996: 214-216):

- ενημέρωση των κατοίκων σχετικά με τα οφέλη και τα κόστη του τουρισμού,
- τουριστικός σχεδιασμός, βάσει στόχων και προτεραιοτήτων που αναγνωρίζουν οι κάτοικοι, που προέκυψε μέσω συνεργασίας, διαβούλευσης και εταιρικών σχέσεων
- συμμετοχή του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα στην αναπτυξιακή διαδικασία,
- προσφορά ευκαιριών ενεργούς συμμετοχής μειονοτήτων και τοπικού πληθυσμού,
- χρήση κυρίως τοπικών χρηματοδοτικών, παραγωγικών και ανθρώπινων πόρων,
- ενθάρρυνση της συμμετοχής των επισκεπτών σε τοπικά γεγονότα και εκδηλώσεις,
- αντιμετώπιση τυχόν προβλημάτων πριν την περαιτέρω ανάπτυξη του τουρισμού,
- σε περίπτωση θεματικής ανάπτυξης να αντανακλάται η τοπική ταυτότητα, και
- προβολή-προώθηση της εικόνας της περιοχής με βάση την άποψη των κατοίκων.

Τα αποδεκτά επίπεδα ανάπτυξης είναι πολιτική επιλογή των αρμοδίων φορέων, η απόφαση των οποίων πρέπει να βασίζεται σε μια προκαθορισμένη διαδικασία που περιλαμβάνει τη συγκέντρωση και αξιολόγηση πραγματικών στοιχείων - πληροφοριών.

Για τον εντοπισμό των κοινωνικο-πολιτισμικών επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης λαμβάνονται υπόψη και εξετάζονται παράγοντες, όπως το είδος τουρισμού (εγχώριος, διεθνής ή μικτός) και τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των επισκεπτών. Η περιοχή-χώρα προέλευσης των επισκεπτών προσδιορίζει το πρότυπο του τουρισμού (εναλλακτικό ή μαζικό), τον τύπο και την κλίμακα των καταλυμάτων, το διαθέσιμο εισόδημα και το ύψος της καταναλωτικής τους δαπάνης (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 277).

Ο συνδυασμός πολιτικής και πληροφοριών αποτελεί το πλαίσιο της μεθόδου των Ορίων Αποδεκτής Αλλαγής, που εφαρμόζεται για την προστασία του περιβάλλοντος από την υπέρμετρη ανάπτυξη, και με την κατάλληλη προσαρμογή των σταδίων-βημάτων του, σε συνδυασμό με τις τεχνικές καθυστέρησης του σταδίου του εκνευρισμού, μπορεί να ελέγξει και τις κοινωνικο-πολιτισμικές επιπτώσεις (Gartner, 1996: 216-218):

- προσδιορισμός των ειδικών κοινωνικών συνθηκών που επικρατούν στην περιοχή,
- περιγραφή των διαφορετικών ευκαιριών της τουριστικής δραστηριότητας,
- επιλογή μετρήσιμων δεικτών αλλαγής των κοινωνικών συνθηκών,
- αξιολόγηση υφιστάμενων κοινωνικών συνθηκών που πρέπει να προστατευτούν,

- προσδιορισμός των προδιαγραφών για τις κοινωνικές συνθήκες,
- προσδιορισμός εναλλακτικών λύσεων του τύπου και της κλίμακας ανάπτυξης,
- καθορισμός ενεργειών υλοποίησης κάθε εναλλακτικής λύσης,
- αξιολόγηση και επιλογή μιας εκ των εναλλακτικών λύσεων, και
- εφαρμογή και παρακολούθησή της μέσω ενός σχεδίου κοινωνικού ελέγχου.

Κατά τον Pearce (1989 από τον Κοκκώση, 2000), ο έλεγχος και ο μετριασμός των κοινωνικών και πολιτισμικών επιπτώσεων του τουρισμού, μπορεί να επιτευχθεί με τον καθορισμό της κοινωνικής - πολιτιστικής φέρουσας ικανότητας μιας περιοχής, η οποία ορίζει την ανοχή του τοπικού πληθυσμού ή της περιοχής στον τουρισμό. Ο έλεγχος π.χ., του αριθμού των επισκεπτών σε περιοχές έντονης διαφοροποίησης των τοπικών ηθών και εθίμων, σε σχέση με τα αντίστοιχα των επισκεπτών, μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως όριο ασφαλείας. Επιπλέον, η καλλιέργεια και ο σεβασμός της τοπικής πολιτισμικής ταυτότητας – κουλτούρας των τουριστικών προορισμών ωφελεί τον τοπικό πληθυσμό, αλλά αντιστοιχεί και στην επιθυμία των επισκεπτών για αυθεντικότητα, αυξάνοντας το βαθμό ικανοποίησής τους (WTTC, 2003b: 7-11).

Κοινό σημείο κάθε προσπάθειας ελαχιστοποίησης – άμβλυνσης των επιπτώσεων του τουρισμού στο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον των προορισμών, αποτελούν ο προσδιορισμός των αντιπροσωπευτικών απόψεων της κοινής γνώμης της περιοχής, η ενσωμάτωσή τους στη διαδικασία του αναπτυξιακού σχεδιασμού, η ενεργοποίηση και η συμμετοχή των πολιτών των τοπικών κοινωνιών (Lickorish και Jenkins, 2004: 132-3).

Για το λόγο αυτό κάθε πλαίσιο σχεδιασμού πρέπει να εναρμονίζεται με τις αρχές και τις πρακτικές της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης και κυρίως να επιτρέπει και ενθαρρύνει τη συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών στη διαδικασία του τουριστικού σχεδιασμού.

3.2.3. ΕΞΟΜΑΛΥΝΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ

Δεδομένης της σημασίας και της αλληλεξάρτησης μεταξύ των περιβαλλοντικών πόρων και του τουρισμού και του ρόλου που μπορεί να διαδραματίσει η εξέλιξη της σχέσης τους στην αναπτυξιακή διαδικασία μιας τουριστικής περιοχής, υπό την προϋπόθεση του κατάλληλου σχεδιασμού, οι Middleton και Hawkins (2004: 49-50), αναφέρουν πέντε βασικούς λόγους για τους οποίους οι εμπλεκόμενοι στον τουρισμό φορείς θα πρέπει να επιδιώξουν συλλογικούς τρόπους προσέγγισης των σχετικών ζητημάτων:

1. *μέγεθος και δυνατότητα ανάπτυξης*, να τους αποδοθεί μεγαλύτερη ευθύνη για την προστασία και την αναβάθμιση της ποιότητας των περιβαλλοντικών πόρων,

2. *ενημερία*, η οποία διασφαλίζεται μέσω της προστασίας του περιβάλλοντος, καθώς οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι αποτελούν τη βάση του τουριστικού προϊόντος,
3. *παγκόσμια εμβέλεια*, λόγω της διεθνοποίησης του τουρισμού, έχουν τη δυνατότητα να προωθήσουν αλλαγές και να επηρεάσουν ή να ελέγξουν τις εξελίξεις από μόνοι τους ή συλλογικά, χωρίς εξωτερικές παρεμβάσεις διαφορετικών συμφερόντων,
4. *ζήτηση*, η ποιότητα του περιβάλλοντος αποτελεί απαίτηση των επισκεπτών, που σε αντίθετη περίπτωση επιλέγουν άλλους προορισμούς και μόνο η διαρκής μείωση των τιμών διατηρεί τη ζήτηση από τους λιγότερο απαιτητικούς επισκέπτες, και
5. *συγκριτικό πλεονέκτημα*, η περιβαλλοντική διαχείριση βελτιώνει την ποιότητα του προϊόντος, ενισχύοντας έτσι τα συγκριτικά πλεονεκτήματα του προορισμού.

Σε ένα ισοζύγιο θετικών και αρνητικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων του τουρισμού, η απάντηση δεν είναι προφανής και η απόφαση για το αν τελικά ο τουρισμός προστατεύει ή καταστρέφει το περιβάλλον δεν είναι πάντα εύκολη. Εκείνο όμως που μπορεί να υποστηριχθεί με βεβαιότητα είναι ότι οποιαδήποτε μορφή τουριστικής ανάπτυξης κι' αν επιλεγεί, εφόσον η υλοποίησή της απαιτεί τροποποίηση του τοπίου για την ανάπτυξη γενικών ή ειδικών υποδομών, ανωδομών και δραστηριοτήτων, επηρεάζει το περιβάλλον αρνητικά, και συνήθως το αλλάζει για πάντα, σε κείνες τουλάχιστον τις περιπτώσεις όπου η προστασία του περιβάλλοντος δεν αποτελεί αναπτυξιακή προϋπόθεση.

Στη διαδικασία εντοπισμού των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, πριν την επέκταση της τουριστικής δραστηριότητας σε μια περιοχή, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται σε σειρά ζητημάτων που σχετίζονται με (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 277-278):

- το είδος των τουριστικών εγκαταστάσεων (μέγεθος, κατηγορία),
- το στάδιο τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής (αρχικό, κόπωσης κλπ.),
- την πυκνότητα ανάπτυξης, η οποία συνδέεται με την ένταση της χρήσης γης,
- την επάρκεια των τεχνικών υποδομών και των άλλων δικτύων εξυπηρέτησης, και
- την ύπαρξη άλλων, συναφών με τον τουρισμό, οικονομικών δραστηριοτήτων.

Η συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων και η εκ μέρους τους αναγνώριση της αλληλεξάρτησης τουρισμού και φυσικού περιβάλλοντος, η υιοθέτηση προγραμμάτων περιβαλλοντικής διαχείρισης και ευαισθητοποίησης του κοινού και η ανάπτυξη των κατάλληλων μηχανισμών ελέγχου, ελαχιστοποιούν τις επιβαρύνσεις του τουρισμού και ταυτόχρονα αποτελούν σημαντικές παραμέτρους ανάδειξης της φυσικής ταυτότητας μιας περιοχής και της προοπτικής βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξής της (Healy, 1994).

Οι σημαντικότερες από τις διαχειριστικές τεχνικές-εργαλεία που μπορούν να επιλεγούν

από τους αρμόδιους φορείς του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα για τον περιορισμό της χρήσης και της προστασίας της ακεραιότητας του περιβάλλοντος από τις τουριστικές δραστηριότητες είναι τα εξής:

Φέρουσα ικανότητα: αναφέρεται στην αντοχή ενός συστήματος να υποστηρίξει ή να δεχτεί κάποιες δραστηριότητες (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 239). Χρησιμοποιείται για τον προσδιορισμό του σημείου πέραν του οποίου οι αλλαγές στην τουριστική ανάπτυξη ή η υπέρβαση των ορίων χρήσης ενεργοποιούν τη διαδικασία υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Η διατήρηση της ανάπτυξης ή της χρήσης σε επίπεδα χαμηλότερα της φέρουσας ικανότητας, θα προστατεύσει και θα διατηρήσει ποσοτικά και ποιοτικά το περιβάλλον της περιοχής. Τα όρια - δείκτες της διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή καθώς διαφορετικά είναι και τα επίπεδα ανθεκτικότητάς τους, ενώ η εφαρμογή της είναι αποτελεσματικότερη σε προκαθορισμένες φυσικές περιοχές (πάρκα), απ' ότι σε ευρύτερες περιοχές - τουριστικούς προορισμούς (Gartner, 1996: 168-173).

Περιβαλλοντικός Έλεγχος - Συστήματα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης (ΣΠΔ):

Οι περιβαλλοντικοί έλεγχοι μπορούν να αποτελέσουν τρόπο μέτρησης της επίδοσης μιας επιχείρησης σε σχέση με τις διαδικασίες χρήσης και διαχείρισης των πόρων, παραγωγής και διάθεσης των απορριμμάτων τους κλπ. και να καθορίσουν τρόπους βελτίωσης των περιβαλλοντικών τους επιδόσεων (Middleton και Hawkins, 2004: 453).

Η Περιβαλλοντική Διαχείριση (Environment Management), αποτελεί πλέον μία από τις σημαντικότερες προτεραιότητες κάθε επιχειρησιακής δραστηριότητας του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Η συμμόρφωση τόσο με τις ισχύουσες όσο και με τις μελλοντικές νομοθετικές απαιτήσεις, η ανταπόκριση στις αυξανόμενες πιέσεις της αγοράς για προϊόντα, υπηρεσίες και διαδικασίες που σέβονται τους συνολικούς περιβαλλοντικούς πόρους, η επιδίωξη μείωσης του κόστους ενέργειας, των αποβλήτων και εκπεμπόμενων ρύπων καθώς και οι ευκαιρίες που δημιουργούνται για συνεργασίες με επιχειρηματικά συγκροτήματα που αναζητούν προμηθευτές με ξεχωριστές περιβαλλοντικές επιδόσεις και περιβαλλοντική αξιοπιστία, είναι μερικοί από τους λόγους που παρακινούν τις επιχειρήσεις να επενδύσουν στην ανάπτυξη ΣΠΔ. Τα συστήματα αυτά, εστιάζουν στην περιβαλλοντική απόδοση των παραγωγικών διαδικασιών, των δραστηριοτήτων και των τομέων ενός οργανισμού και εφαρμόζουν μια προσέγγιση κατά την οποία εξετάζεται ο κύκλος ζωής ολόκληρης της οργάνωσης - επιχείρησης (EU – EMAS Helpdesk).

Δύο από τα πλέον χρησιμοποιούμενα, σε εθελοντική βάση, ΣΠΔ είναι το διεθνές πρότυπο ISO 14001 (International Organization for Standardization), και το Κοινοτικό Σύστημα Οικολογικής Διαχείρισης και Ελέγχου (EMAS – Eco-Management and Audit

Scheme) που αναγνωρίζεται μόνο στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Αραβώσης, 2002).

Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων: συνδέονται με τη διαδικασία του αναπτυξιακού σχεδιασμού, προβλέπουν και αξιολογούν τις επιπτώσεις των τουριστικών υποδομών και δραστηριοτήτων και αποτελούν εργαλείο λήψης αποφάσεων. Στοχεύουν στην αποφυγή υποβάθμισης τους περιβάλλοντος παρέχοντας στους εμπλεκόμενους φορείς πληρέστερη πληροφόρηση για τις δυνητικές συνέπειες που μπορεί να έχουν οι πολιτικές και οι δράσεις τους στην ποιότητα του περιβάλλοντος (Middleton και Hawkins, 2004: 450).

Όρια Αποδεκτής Αλλαγής: στους προορισμούς που υπάρχει αδυναμία καθορισμού ορίων χρήσης, αντί της πρακτικής της φέρουσας ικανότητας εφαρμόζεται το πλαίσιο των Ορίων Αποδεκτής Αλλαγής το οποίο μεταφέρει την έμφαση από τα όρια αποδεκτής χρήσης, στο επίπεδο αποδεκτής αλλαγής και αρχικά αναπτύχθηκε για τη διαχείριση χώρων αναψυχής. Η μεθοδολογία αυτή, μπορεί όμως με την κατάλληλη προσαρμογή των βημάτων εφαρμογής της να χρησιμοποιηθεί για τον περιορισμό των επιπτώσεων και σε ευρύτερες περιοχές (Gartner, 1996: 174-177):

- προσδιορισμός των θεμάτων και των προβλημάτων της περιοχής,
- προσδιορισμός των κατάλληλων για την περιοχή τουριστικών δραστηριοτήτων,
- επιλογή μετρήσιμων και αξιόπιστων δεικτών αλλαγής των φυσικών πόρων,
- αξιολόγηση των υφιστάμενων περιβαλλοντικών συνθηκών,
- προσδιορισμός αποδεκτών προδιαγραφών για τους φυσικούς πόρους,
- προσδιορισμός εναλλακτικών ευκαιριών, συμβατών με τις συνθήκες της περιοχής,
- καθορισμός δράσεων και μέτρων υλοποίησης για κάθε εναλλακτική λύση,
- αξιολόγηση και επιλογή της προτιμώμενης εναλλακτικής λύσης, και
- εφαρμογή της προτιμώμενης λύσης και παρακολούθηση των αποτελεσμάτων της.

Οικο-σήμανση (eco-label): πρόκειται για σήματα και λογότυπους ποιότητας που πιστοποιούν την πολιτιστική και περιβαλλοντική πρακτική των επιχειρήσεων σε σχέση με τον κύκλο ζωής των προϊόντων ή των υπηρεσιών τους. Αποτελούν πολύτιμο οδηγό πολλών καθημερινών επιλογών και μέσω της χρήσης τους ενθαρρύνεται η υιοθέτηση μέτρων-δράσεων περιβαλλοντικής προστασίας που πιστοποιούν μια συγκεκριμένη προσέγγιση των προορισμών και όλων των τουριστικών επιχειρήσεων (ξενοδοχεία, εστιατόρια, tour operators κ.ά. Με τον τρόπο αυτό αυξάνουν την ανταγωνιστικότητά τους στην αγορά, καλύπτουν την ανάγκη τους να διακριθούν και να διαφοροποιήσουν το προϊόν τους, ενώ παράλληλα διευκολύνουν τις επιλογές των επισκεπτών προς όφελος των ίδιων των επιχειρήσεων και γενικότερα των προορισμών. Σε αντίθεση με τα

ΣΠΑ, εξετάζουν τον κύκλο ζωής μεμονωμένων προϊόντων ή υπηρεσιών, εστιάζοντας κυρίως στα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά τους για τα οποία διαμορφώνονται ποιοτικά κριτήρια που πρέπει να ικανοποιηθούν (EU – EMAS Helpdesk). Μερικά από τα σημαντικότερα προγράμματα προς αυτή την κατεύθυνση είναι: Green Globe 21 (WTTC), Blue Flag (EE), Seaside Awards και British Airways Tourism for Tomorrow (Μεγάλη Βρετανία), Green Key (Δανία), Guidelines for Environment Management (TUI), Green Life (PATA), Green Suitcase (Γερμανία) (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 239 · Middleton και Hawkins, 2004: 451 · Kozak και Nield, 2004).

Υιοθέτηση βραβείων και άριστων πρακτικών: αποτελούν πρακτικές αντίστοιχες της οικο-σήμανσης με χαρακτηριστικότερες περιπτώσεις το ‘Ευρωπαϊκό βραβείο για τον τουρισμό και το περιβάλλον’ (EE), τις ‘σφραγίδες περιβαλλοντικής ποιότητας’ και την υιοθέτηση ‘Άριστων πρακτικών’ που αποτελούν τη βάση του ‘Πράσινου Τουρισμού’. Αφορούν τις τουριστικές επιχειρήσεις που προωθούν μέτρα και δράσεις αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, βασίζονται στην αναγνώριση ότι το μέλλον του τουρισμού εξαρτάται από την περιβαλλοντική ποιότητα των προορισμών και στοχεύουν στην εδραίωση της επικοινωνίας μεταξύ όλων των εμπλεκομένων και στη διαμόρφωση ελάχιστων απαιτήσεων για την περιβαλλοντική ποιότητα και προστασία, μέσω της ενσωμάτωσης της περιβαλλοντικής διοίκησης σε όλες τις λειτουργίες και την παραγωγή του προϊόντος τους (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 238-239 · Gartner, 1996: 177).

Αποτελεσματικά αξιόπιστες τεχνικές ελαχιστοποίησης των επιπτώσεων του τουρισμού στο περιβάλλον, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε τοπικό επίπεδο, αποτελούν και οι διορθωτικοί ή προληπτικοί χωροταξικοί και οικοδομικοί κανονισμοί, ο σχεδιασμός και η χάραξη ζωνών και η υιοθέτηση των κατευθύνσεων και δεσμεύσεων της Agenda 21 για τον τουρισμό (Middleton και Hawkins, 2004: 190-204).

3.3. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΕΛΕΓΧΟΥ ΤΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ

Ο τουρισμός λειτουργεί σ' ένα πεδίο ανταγωνιστικών ενδιαφερόντων, όπου πολλές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις επηρεάζουν την κατεύθυνση πολιτικής και διαχείρισής του η οποία ξεπερνά τα παραδοσιακά οργανωτικά όρια και δημιουργεί αλληλεξαρτήσεις μεταξύ ενός ευρέως φάσματος συμμετόχων (Selin και Chavez, 1995). Το γεγονός αυτό δημιουργεί προβλήματα, ως προς το συντονισμό και τη διαχείριση, καθώς ο τουρισμός διαπερνά τα διοικητικά όρια, συνδέεται με όλες τις παραμέτρους των τοπικών κοινωνιών και επιπλέον προκαλεί διάφορες οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιδράσεις. Η υιοθέτηση προτύπων τουριστικής ανάπτυξης τα οποία ενσωματώνουν τα πολλά και διαφορετικά ενδιαφέροντα σχετικά με το περιβάλλον, ενώ ταυτόχρονα επιδιώκουν την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, αφενός βελτιώνουν τη μακροπρόθεσμη ανταγωνιστικότητα του τουριστικού τομέα και αφετέρου, μειώνουν τις επιβαρύνσεις του στο συνολικό περιβάλλον των προορισμών (Kernel, 2005).

Η συνειδητοποίηση της αλληλεξάρτησης τουρισμού και περιβάλλοντος, υπαγορεύει ότι ο έλεγχος των επιπτώσεων του τουρισμού πρέπει να αποτελεί μέρος κάθε προσπάθειας ολοκληρωμένης προσέγγισης των ζητημάτων που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τις δραστηριότητές του. Ο έλεγχος των επιπτώσεων αποβλέπει στην άμβλυνση των πιέσεων που ασκεί ο τουρισμός, στην αποτροπή ή στο μετριασμό της υποβάθμισης ή και εξάντλησης των κοινωνικο-οικονομικών, πολιτισμικών και φυσικών πόρων των τουριστικών περιοχών και στην ενίσχυση των στόχων μιας στρατηγικής βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Προϋποθέτει όμως, οι φορείς άσκησης πολιτικής, σχεδιασμού και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης, να εστιάσουν την προσοχή τους σε κείνα τα ζητήματα ή γεγονότα που ενεργοποιούν τους μηχανισμούς και τις διαδικασίες περιβαλλοντικής αλλαγής, στην ευαισθητοποίηση και ενεργοποίηση των επιχειρήσεων, του τοπικού πληθυσμού και των επισκεπτών στην ίδια κατεύθυνση.

Κάθε κατηγορία των άμεσα ή έμμεσα εμπλεκόμενων στον τουρισμό, έχει συνήθως τους δικούς της στόχους ή προοπτικές ως προς την ανάγκη, το βαθμό, το εύρος και τα μέσα προστασίας του περιβάλλοντος για τη στήριξη του τουρισμού, με συνέπεια ο συντονισμός των πρωτοβουλιών, των δράσεων και των πρακτικών τους να αποτελεί βασική προϋπόθεση οποιασδήποτε πολιτικής ολοκληρωμένης προσέγγισης τουριστικής ανάπτυξης και περιβάλλοντος (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 235-237).

Η υλοποίηση των επιμέρους στόχων μιας τέτοιας προσέγγισης, προϋποθέτει τον συνδυασμό του αναπτυξιακού σχεδιασμού των προορισμών με την επιλεκτική χρήση

συγκεκριμένων διαχειριστικών εργαλείων και μηχανισμών που θα αποτρέψουν την υποβάθμιση των πόρων του τοπικού περιβάλλοντος.

Ο δημόσιος τομέας διαθέτει μερικά από τα εργαλεία αυτά για τον έλεγχο κυρίως της προσφοράς, ενώ ο ιδιωτικός τομέας, μέσω αντίστοιχων τεχνικών, επικεντρώνει κυρίως στην πλευρά της ζήτησης. Σε τοπικό επίπεδο την ευθύνη σχεδιασμού, διαχείρισης και ελέγχου της τουριστικής δραστηριότητας φέρουν οι τοπικές διοικητικές αρχές, οι οποίες όταν αντιμετωπίζουν ζητήματα σχετικά με το περιβάλλον, λειτουργούν συνήθως στα πλαίσια και για λογαριασμό των εθνικών κυβερνήσεων και εφαρμόζουν τους εθνικά και διεθνώς συμφωνημένους κανονισμούς και κανόνες. Η αποτελεσματικότητα όμως του έργου τους στην πράξη προϋποθέτει την ενεργό συμμετοχή και την υποστήριξη του ιδιωτικού τομέα και του τοπικού πληθυσμού (Middleton και Hawkins, 2004: 190, 173). Οι πολιτικές ανάδειξης του περιβάλλοντος ως τουριστικού πόρου, της άμβλυνσης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του τουρισμού και της διάχυσης των ωφελειών του, πρέπει να έχουν χαρακτήρα υπερεθνικό, εθνικό, περιφερειακό/τοπικό και προϋποθέτουν τη δημιουργία ευέλικτων σχημάτων συνεργασίας μεταξύ δημόσιου τομέα, ιδιωτών και μη κυβερνητικών οργανισμών και την ανάληψη από μέρους τους καινοτόμων δράσεων σε όλα τα αντίστοιχα χωρικά επίπεδα (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 230-237):

Σε υπερεθνικό επίπεδο, διεθνείς οργανισμοί (UN, ΕΕ, WTO, WTTC), καθόρισαν σειρά κατευθυντήριων συστάσεων εθελοντικής, αλλά όχι απόλυτα δεσμευτικής, εφαρμογής πολιτικών τουριστικής ανάπτυξης και προστασίας του περιβάλλοντος, όπως η Agenda 21 για τη Βιομηχανία Ταξιδιών και Τουρισμού (WTO/WTTC/Earth Council, 1996), η Συνθήκη για το Περιβάλλον και τη Βιοποικιλότητα (Βερολίνο 1997), οι Αρχές για τη Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη (WTO 1993), ο κανονισμός EMAS (ΕΕ 1993/2001), τα Προγράμματα Δράσης ‘Προς την Αειφορία’ (ΕΕ 1993) και Green Globe (WTTC, 1994). Σε εθνικό επίπεδο, οι δυνατότητες θεσμικής ρύθμισης και ανάληψης συγκεκριμένων πρωτοβουλιών για το σχεδιασμό και την υλοποίηση μιας τουριστικής ανάπτυξης που λαμβάνει υπόψη τις τοπικές φυσικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, είναι συνήθως μεγαλύτερες, το ζητούμενο όμως είναι η επάρκεια και η αποτελεσματικότητα των δημόσιων μηχανισμών παρακολούθησης και ελέγχου μιας τέτοιας πολιτικής.

Σε περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο, η από κοινού δράση, μέσω ορθολογικού σχεδιασμού, των περιφερειακών και τοπικών διοικητικών αρχών, του ιδιωτικού τομέα, του τοπικού πληθυσμού αλλά και των επισκεπτών, μπορεί να συμβάλει στην τοπική ανάπτυξη, στην προστασία των περιβαλλοντικών πόρων, στη σύμμετρη κατανομή των επισκεπτών στο χώρο και το χρόνο και στη διάχυση των ωφελειών της τουριστικής ανάπτυξης.

Η προώθηση πολιτικών, η υιοθέτηση προγραμμάτων δράσης και η εφαρμογή μέτρων ελέγχου των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του τουρισμού, συμπίπτει με τη σύγχρονη αντίληψη-προοπτική μιας τουριστικής ανάπτυξης συμβατής με τις εθνικές και τοπικές κοινωνικο-οικονομικές, πολιτισμικές και περιβαλλοντικές ιδιαιτερότητες και συνθήκες. Η ενσωμάτωση της αντίληψης αυτής στις διαδικασίες του αναπτυξιακού σχεδιασμού μιας περιοχής, βραχυπρόθεσμα καλύπτει την ανάγκη αντιμετώπισης των επιπτώσεων του τουρισμού και παράλληλα ενδυναμώνει τη στρατηγική-προοπτική και σταθεροποιεί τα βήματα επίτευξης της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής στο μέλλον.

Στη συνέχεια, περιγράφεται η συμβολή της εκπαίδευσης περιβαλλοντικής προστασίας σ' αυτή την κατεύθυνση, ο οριζόντιος χαρακτήρας της οποίας σχετίζεται - διαπερνά τις πολιτικές, τα μέσα και τα προγράμματα ελέγχου των επιπτώσεων του τουρισμού στο συνολικό περιβάλλον και επίτευξης της αειφόρου ανάπτυξης γενικότερα.

3.3.1. Η ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ - ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗ

Η Εκπαίδευση περιβαλλοντικής προστασίας αναγνωρίζεται ως η πλέον αποτελεσματική και ελπιδοφόρα διαδικασία με μεσοπρόθεσμα αποτελέσματα για την επίτευξη της αειφορίας. Η αναγκαιότητα ύπαρξης της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (ΠΕ) και η σημασία του ρόλου της ως φορέα υλοποίησης των διαδικασιών που συμβάλουν στην ολοκληρωμένη αντίληψη των περιβαλλοντικών ζητημάτων και την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης, αποτέλεσαν σημείο αναφοράς και θεμελιώθηκαν μέσα από τις σχετικές διεθνείς διασκέψεις (Τιφλίδα 1977, Μόσχα 1985, Βελιγράδι 1987, Ρίο 1992, Θεσσαλονίκη 1997) (Sauvé κ.ά., 2000).

Επιπλέον, ειδική αναφορά για τη σημασία και την ανάγκη ενσωμάτωσης της ΠΕ σε κάθε δραστηριότητα, γίνεται στην έκθεση 'το Κοινό μας Μέλλον' της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (WCED, 1987 - Brundtland Report) και στην Agenda 21, Κεφ. 36 (Promoting Education, Public Awareness and Training) της Διεθνούς Διάσκεψης του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (UNCED, 1993).

Στη διακήρυξη της Διεθνούς Διάσκεψης της Θεσσαλονίκης για το Περιβάλλον και την Κοινωνία, ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο ο ρόλος της ΠΕ καθώς οριοθετήθηκε ως η 'Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία' (UNESCO, 1997) και τονίστηκε ότι:

Προκειμένου να επιτευχθεί η αειφορία, απαιτείται συντονισμός των προσπαθειών σε μια σειρά κρίσιμων τομέων, ταχύτατη και ριζική αλλαγή των συμπεριφορών και του τρόπου ζωής, συμπεριλαμβανομένης της αλλαγής των προτύπων παραγωγής και κατανάλωσης. Για το σκοπό αυτό, η κατάλληλη εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των πολιτών θα πρέπει να αναγνωριστεί ως ένας από τους πυλώνες της

αιφορίας μαζί με την νομοθεσία, την οικονομία και την τεχνολογία.

Σε έναν από τους αντιπροσωπευτικότερους ορισμούς της ΠΕ, που διατυπώθηκε στη Διακήρυξη της Τιφλίδας, περιγράφεται (UNESCO - UNEP, 1977): ως η Εκπαίδευση που προωθεί την ανάπτυξη σαφούς αντίληψης και ενδιαφέροντος για την οικονομική, κοινωνική, οικολογική και πολιτική αλληλεξάρτηση σε αστικές και αγροτικές περιοχές. Παρέχει σε κάθε άτομο τη δυνατότητα απόκτησης γνώσεων, αξιών, δεξιοτήτων και αφοσίωσης, που απαιτούνται για να προστατέψει και να βελτιώσει το περιβάλλον. Επιπλέον, συμβάλλει στη δημιουργία νέων προτύπων συμπεριφοράς των ατόμων, των ομάδων και των κοινωνιών απέναντι στο περιβάλλον.

Η εν λόγω οριοθέτηση και η επέκταση της ΠΕ, ενσωματώνει όλες τις παραδοσιακές κατευθύνσεις της εκπαίδευσης περί του περιβάλλοντος, εντός του περιβάλλοντος και υπέρ του περιβάλλοντος, με όλες τις τομεακές και ειδικές εκπαιδευτικές προσεγγίσεις. Ενσωματώνει έτσι την εκπαίδευση για την ανάπτυξη σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, με την εκπαίδευση για την ειρήνη αλλά και τις απόπειρες εκπαίδευσης για συγκεκριμένα θεμελιώδη περιβαλλοντικά ζητήματα ή φυσικούς πόρους (θάλασσες, νερό κλπ.) ή την εκπαίδευση που επικεντρώνει σε συγκεκριμένους παραγωγικούς κλάδους όπως είναι η γεωργία, ο τουρισμός κλπ. (Σκούλλος, 2000).

Σκοπός της ΠΕ είναι η ανάπτυξη τρόπων σκέψης που βοηθούν τους εμπλεκόμενους να κατανοήσουν πως λειτουργεί το περιβάλλον και το οικοσύστημα, πως όντας μέρος του περιβάλλοντος το επηρεάζουν, ποιες οι σχέσεις τους με το περιβάλλον και ποιες οι επιπτώσεις της συμπεριφοράς τους σ' αυτό, πως λειτουργεί ο μικρο-χώρος και τα επιμέρους συστατικά του στοιχεία στα πλαίσια του μεγα-χώρου και ποιες οι μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις και αλληλεξαρτήσεις. Ως αποτέλεσμα της ΠΕ, πρέπει να προκύπτει η ευαισθητοποίηση των πολιτών απέναντι στο περιβάλλον, η περιβαλλοντική ηθική και η λήψη αποφάσεων για περιβαλλοντική δράση σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Η δράση αυτή, αναλαμβανόμενη στη συνέχεια, αποτελεί εξαιρετική εγγύηση για την προστασία του περιβάλλοντος, για την ποιότητα ζωής, για τη διατήρηση των προϋποθέσεων-δυνατοτήτων αναβάθμισης της αειφόρου διαχείρισης του περιβάλλοντος και, μέσω της συνέχειας της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, για τη διασφάλιση της βιώσιμης ανάπτυξης (Χριστοδούλου κ.ά., 2000).

Τα προγράμματα, οι αναλαμβανόμενες δράσεις και τα μέσα υλοποίησης της ΠΕ, πρέπει να σχεδιάζονται και να εξελίσσονται ανάλογα με την κατάσταση και τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα των συμμετεχόντων, να επιδιώκουν τη βιωματική-προσωπική συμμετοχή

(μέθοδος Project) και να εκλαμβάνουν το περιβάλλον ως ολότητα, με σκοπό την προστασία όχι μόνο του φυσικού περιβάλλοντος αλλά και του οικονομικού, κοινωνικού και πολιτισμικού (Γεωργόπουλος, 1998 · Γεωργόπουλος και Τσαλίκη, 1998: 30-32).

Η προστασία των ευαίσθητων φυσικών πόρων και η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου υποδοχής επισκεπτών, πέραν των όποιων μέτρων και δράσεων αναληφθούν, δεν διασφαλίζονται αν αυτά δεν συνοδεύονται από ανάλογα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, που στοχεύουν στην ανάδειξη και στη διατήρησή τους προκειμένου να αποτελέσουν στη συνέχεια συγκριτικό πλεονέκτημα στα πλαίσια του εσωτερικού και διεθνούς τουριστικού ανταγωνισμού. Απαραίτητη προϋπόθεση, οι προτεραιότητες και οι δράσεις της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης να γίνουν αποδεκτές πρώτα και κύρια από τον τοπικό πληθυσμό.

Τα ήδη αναπτυχθέντα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε πολλές χώρες της ΕΕ, αναμένεται να επηρεάσουν θετικά τις προσπάθειες συνειδητοποίησης της άποψης, ότι το περιβάλλον αποτελεί τον ακριβότερο τουριστικό πόρο (Τσάρτας, 1999).

Τα προγράμματα ΠΕ αναβαθμίζουν τις διαδικασίες διαχείρισης της ανάπτυξης των τουριστικών περιοχών καθώς αποτελούν μια συστηματική παράμετρο στην προσπάθεια ελαχιστοποίησης των αρνητικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων του τουρισμού και επίτευξης της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης. Αρχικά απευθύνονται στον τοπικό πληθυσμό, αλλά μπορούν και πρέπει να συμπεριλάβουν τις τουριστικές επιχειρήσεις και τους επισκέπτες της περιοχής (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 109).

Επειδή, οποιαδήποτε αναπτυξιακή τουριστική παρέμβαση σε μια περιοχή που επιθυμεί να αναδείξει, να αξιοποιήσει και ταυτόχρονα να διατηρήσει τα περιβαλλοντικά της χαρακτηριστικά, πρέπει πρώτον, να διαθέτει ένα ικανοποιητικό μέγεθος ενεργού τοπικού πληθυσμού, συνειδητοποιημένου περιβαλλοντικά και δεύτερον, να απευθύνεται σε επισκέπτες ευαισθητοποιημένους στη διαφύλαξη του περιβάλλοντος, η δημιουργία Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στην περιοχή εγγυάται, μέσω των πολύμορφων δραστηριοτήτων του, την αειφορική διάσταση της παρέμβασης.

Τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, πέρα από την υλοποίηση προγραμμάτων για μαθητές και εκπαιδευτικούς, παράγουν εκπαιδευτικό υλικό, οργανώνουν επιμορφωτικά σεμινάρια, συμμετέχουν σε τοπικές και διεθνείς συνεργασίες και διεξάγουν έρευνες αξιολόγησης για όλα τα παραπάνω (Γεωργόπουλος, 1998 · Φλογαΐτη, 1998: 204-210).

Ειδικότερα, αναλαμβάνοντας και το ρόλο της ενημέρωσης - προβολής, μέσω των προγραμμάτων που απευθύνονται στον μόνιμο και εποχιακό πληθυσμό της περιοχής, επηρεάζουν την περιβαλλοντική ποιότητα και συμβάλλουν στη διαμόρφωση της

εικόνας της στην τουριστική αγορά. Το περιεχόμενο και ο σκοπός των προγραμμάτων αυτών, ανά κατηγορία ατόμων είναι (Κτηματική Εταιρία του Δημοσίου, 1994):

- *Μόνιμοι κάτοικοι:* Οι δράσεις ευαισθητοποίησης των ενηλίκων έχουν μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα όταν συνοδεύονται από ολοκληρωμένα προγράμματα ΠΕ τα οποία με μακρόχρονη, πολύπλευρη, επίμονη και φιλική ενημέρωση – εκπαίδευση, τους πείθουν: πρώτον να συμφιλιωθούν με τον τόπο τους, να πιστέψουν στις δυνατότητές του για να διεκδικήσουν στη συνέχεια το μέλλον του γόνιμα και αποτελεσματικά, και δεύτερον να υιοθετήσουν πρακτικές βιοπορισμού μέσα στο οικοσύστημα χωρίς να το βλάψουν.
- *Εκπαιδευτικοί και μαθητές της περιοχής:* πρόκειται για την πλέον ευαίσθητη ομάδα σε μηνύματα προστασίας, η ενημέρωση - εκπαίδευση - ευαισθητοποίηση των οποίων, μακροπρόθεσμα θα δημιουργήσει πολίτες φιλικούς προς το περιβάλλον έτοιμους να αναλάβουν εθελοντικά περιβαλλοντική δράση σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Η εκπαίδευσή τους δεν ωφελεί μόνο τους ίδιους τους μαθητές και τους γονείς τους, αλλά ένα ευρύτερο κοινωνικό σύνολο που πείθεται για την περιβαλλοντική αξία της περιοχής.
- *Τοπικές επιχειρήσεις:* η στροφή των τάσεων της τουριστικής ζήτησης σε προϊόντα και υπηρεσίες η παραγωγή των οποίων δεν αδιαφορεί για τις περιβαλλοντικές συνέπειες, επιβάλλει την ευαισθητοποίηση των διοικήσεων και την κατάρτιση του προσωπικού των επιχειρήσεων σε ζητήματα προστασίας του περιβάλλοντος. Στόχος είναι, οι επιχειρήσεις να υιοθετήσουν δράσεις και μέτρα ορθολογικής περιβαλλοντικής διαχείρισης ενισχύοντας έτσι την ανταγωνιστικότητά τους, οι εργαζόμενοι να ισχυροποιήσουν τη θέση τους στην αγορά εργασίας και από κοινού να συμβάλουν στην εικόνα και την ανταγωνιστικότητα της περιοχής.
- *ομάδες παραθεριστών:* οι οποίοι συχνά, ελλείψει σχεδιασμού και χωροταξικής πολιτικής στην περιοχή, παρανομούν (αυθαίρετη δόμηση, καταπάτηση δημόσιων εκτάσεων) και έχουν εχθρική συμπεριφορά προς το περιβάλλον. Για το λόγο αυτό, απαιτείται ειδικός τρόπος ενημέρωσης και αντιμετώπισης των αναμενόμενων αντιδράσεών τους, αλλά κυρίως θα πρέπει να τους τονισθεί ότι οι αξίες του περιβάλλοντος αποτελούν κοινωνικούς πόρους και όχι μέρος της ιδιοκτησίας τους.
- *επισκέπτες:* Η συνειδητοποίηση της ανάγκης να υπάρξει συστηματική προσπάθεια περιβαλλοντικής εκπαίδευσης που θα τονίζει τον συχνά διττό χαρακτήρα των επισκεπτών, οι οποίοι είναι παράλληλα κάτοικοι μιας τουριστικής περιοχής αλλά

και επισκέπτες, αποτελεί σημαντικό παράγοντα της στροφής προς το αειφορικό τουριστικό μοντέλο (Τσάρτας, 1999). Πληροφορίες και ενημέρωση πριν και κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους στον προορισμό, σχετικά με το τοπικό περιβάλλον, τον πολιτισμό, τις συνήθειες και τις ανάγκες των προορισμών, τους διευκολύνουν να ενταχθούν ομαλότερα στο περιβάλλον των περιοχών που επισκέπτονται και να πολλαπλασιάσουν τις εμπειρίες τους. Η προβολή ενός προορισμού πρέπει να γίνει προσεκτικά, στον κατάλληλο χρόνο και με την κατάλληλη ένταση. Αρχικά πρέπει να έχει έντονα ενημερωτικό - διδακτικό χαρακτήρα και να απευθύνεται σε ειδικές, ευαίσθητοποιημένες κοινωνικές ομάδες, ενώ μελλοντικά και υπό προϋποθέσεις, να μεθοδευτεί η επέκτασή της σε ευρύτερες ομάδες - στόχους.

Η συνεργασία μεταξύ των Κέντρων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, των δημόσιων αρχών, της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και των πολιτών, μπορούν να αποτελέσει την αιχμή του δόρατος μιας συστηματικής προσπάθειας ανάδειξης και προστασίας των πόρων του περιβάλλοντος των περιοχών υποδοχής, ιδιαίτερα εκείνων που από τη φύση τους είναι περισσότερο ευαίσθητοι στις αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού, όπως οι παράκτιες, νησιωτικές και ορεινές περιοχές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

4.1. ΑΕΙΦΟΡΟΣ Ή ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η Αειφόρος ανάπτυξη είναι μια έννοια που τα τελευταία χρόνια εκφράζει μια δυναμική παρουσία σε διάφορους τομείς δραστηριοτήτων, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί βασικό στόχο πολλών αναπτυξιακών επιλογών. Η προσέγγιση της έννοιας από ερευνητές διαφορετικής επιστημονικής προέλευσης, οι διαφορές χρονικής και ιστορικής φάσης στην προσέγγισή της και η ανάγκη συσχέτισης της οικονομικής ανάπτυξης με την προστασία του περιβάλλοντος οδήγησαν στην υιοθέτηση ποικίλων ονομασιών της όπως, ενταγμένη ανάπτυξη, οικοανάπτυξη, βιώσιμη ανάπτυξη, εναλλακτική ανάπτυξη, ήπια ανάπτυξη κ.ά. και στη διατύπωση μεγάλου αριθμού ορισμών οι οποίοι συχνά διαφοροποιούν το νόημά της (McCool και Moisey, 2001b · Τσάρτας, 1999), όλοι όμως συγκλίνουν στην άποψη ότι η οικονομία, η κοινωνία και το περιβάλλον βρίσκονται σε άμεση συσχέτιση μεταξύ τους, αποτελούν τα βασικά στοιχεία κάθε τύπου και επιπέδου ανάπτυξης (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 138 · McCool και Moisey, 2001a) και ότι μακροπρόθεσμα, η οικονομική αύξηση, η κοινωνική συνοχή και η περιβαλλοντική προστασία πρέπει να συμβαδίζουν (EC, 2001b).

Οι όροι αειφόρος ανάπτυξη και βιώσιμη ανάπτυξη χρησιμοποιούνται εξίσου χωρίς ουσιαστική διαφορά, ωστόσο στην πράξη επικράτησε ένας τυπικός διαχωρισμός με αποτέλεσμα η έννοια της αειφορίας να χρησιμοποιείται κυρίως σε θέματα διαχείρισης του περιβάλλοντος, ενώ η βιωσιμότητα σε οικονομικά θέματα και επιχειρήσεις.

Στην έκθεση της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (WCED) με τον τίτλο 'το Κοινό μας Μέλλον', γνωστή ως έκθεση Brundtland, η Αειφόρος Ανάπτυξη ορίζεται ως 'η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να διακυβεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες'. Στην ίδια έκθεση η αειφόρος ανάπτυξη περιγράφεται 'ως μια εξελισσόμενη διαδικασία μετασχηματισμού κατά την οποία η εκμετάλλευση των πόρων, η κατεύθυνση των επενδύσεων, ο προσανατολισμός της τεχνολογικής ανάπτυξης και οι προσαρμογές στο θεσμικό πλαίσιο εναρμονίζονται και προάγουν, τόσο το υπάρχον, όσο και το μελλοντικό δυναμικό για την κάλυψη των ανθρώπινων αναγκών και στόχων' (WCED, 1987: 43 · Μπεριάτος, 1997: 71-73).

Η αειφόρος ανάπτυξη συνδέεται με τον ευρύτερο προβληματισμό για το περιβάλλον, αντιμετωπίζεται ως μία συνεχής διαδικασία εξέλιξης με ενσωματωμένη δυναμική προσαρμογής και όχι ως αυτοσκοπός, η δε στρατηγική επίτευξής της πρέπει να βασίζεται στην ανάγκη σύγκλισης των πολιτικών ανάπτυξης και του περιβάλλοντος, εστιάζοντας στον ισόρροπο συνδυασμό τριών επιμέρους βασικών επιδιώξεων: της αποτελεσματικότητας της οικονομίας, της κοινωνικής ισότητας και δικαιοσύνης και της προστασίας του περιβάλλοντος (Λαγός, 1996α * Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 137).

Συσχετίζοντας την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης με την περιορισμένη δυνατότητα υποκατάστασης μεταξύ περιβαλλοντικών - φυσικών πόρων και υλικού κεφαλαίου με στόχο τη διαμόρφωση ενός περισσότερο χρήσιμου και εύχρηστου κριτηρίου αειφορίας έναντι εκείνου της μη μειούμενης οικονομικής κυρίως ευημερίας, διακρίνουμε τις εξής εναλλακτικές εννοιολογικές προσεγγίσεις της αειφορίας (Tietenberg, 1996: 68-9):

- *Αειφορία με την έννοια της μη μειούμενης ευημερίας*, κατά την οποία η χρήση των φυσικών πόρων στο παρόν δεν πρέπει να ξεπερνά εκείνο το επίπεδο κατανάλωσης που εξασφαλίζει το ίδιο τουλάχιστον επίπεδο ευημερίας και στις επόμενες γενιές.
- *Αειφορία με την έννοια τη μη μειούμενης αξίας του φυσικού κεφαλαίου*, κατά την οποία η αξία του περιβαλλοντικού - φυσικού αποθέματος δεν πρέπει να μειώνεται.
- *Αειφορία με την έννοια τη μη μείωσης της ροής υπηρεσιών προερχόμενων από τους φυσικούς πόρους*, κατά την οποία το επίπεδο των ποσοτήτων που αποσπώνται από επιλεγμένους φυσικούς πόρους πρέπει να διατηρείται στο διηνεκές.

Η αειφόρος ανάπτυξη δεν έτυχε εξαρχής της ευρείας αποδοχής, θεωρείτο απορριπτέα, κυρίως λόγω της προέλευσής της από το περιβαλλοντικό κίνημα, και αντιμετωπίστηκε ως πολυτέλεια που δεν έπρεπε να επιτευχθεί σε βάρος της οικονομικής ανάπτυξης. Σήμερα, η αειφόρος ανάπτυξη αποτελεί παγκόσμιο στόχο και προσφέρει ένα θετικό μακρόπνοο όραμα για μια περισσότερο ευημερούσα, δικαιότερη και ασφαλέστερη κοινωνία που θα παρέχει καλύτερη ποιότητα ζωής. Για να επιτευχθεί στην πράξη απαιτείται η οικονομική αύξηση να υποστηρίζει την κοινωνική πρόοδο και να σέβεται το περιβάλλον, η κοινωνική πολιτική να αποτελεί το υπόβαθρο της οικονομικής επίδοσης και η περιβαλλοντική πολιτική να είναι οικονομικά αποδοτική. Για την αποσύνδεση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης και της κατανάλωσης των πόρων από την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη απαιτείται σοβαρός επαναπροσανατολισμός των επενδύσεων προς νέες, φιλικές προς το περιβάλλον τεχνολογίες (EC, 2001b).

Η ανάλωση φυσικών πόρων από μια οικονομία με αποκλειστικό στόχο τη δημιουργία

τρέχοντος εισοδήματος, μειώνει την ικανότητά της να παράγει ευημερία στο μέλλον, εκτός εάν το εξαντλούμενο φυσικό κεφάλαιο αναπληρώνεται από το δημιουργημένο κεφάλαιο. Για να συμβεί όμως αυτό, θα πρέπει η αύξηση της παραγωγικότητας του συνολικού κεφαλαίου και της εργασίας να προκύπτουν ως αποτέλεσμα νέων πολιτικών και τεχνολογικών αλλαγών που δεν μειώνουν την αξία του περιβάλλοντος. Η επίτευξη και των δύο στόχων ταυτόχρονα (διατήρηση πόρων, ευημερία), αναδεικνύει ένα βασικό στόχο - κριτήριο της βιωσιμότητας που είναι η διατήρηση του συνολικού αποθέματος κεφαλαίου, τόσο του φυσικού όσο και του ανθρωπογενούς (Gillis κ.ά., 1996: 293-294). Οποιαδήποτε αναπτυξιακή πολιτική σχετίζεται με την αειφόρο ανάπτυξη πρέπει να είναι μακροπρόθεσμη και να χαρακτηρίζεται από συνέχεια, συνέπεια και συμμετοχικές διαδικασίες του τοπικού κυρίως παράγοντα, αφού στόχος της είναι να ενισχυθούν οι τοπικές πρωτοβουλίες, που είναι ενταγμένες στην τοπική κοινωνικοοικονομική δομή, και παράλληλα να σέβεται το συνολικό περιβάλλον (Τσάρτας, 1999).

Επιπλέον, η αειφόρος ανάπτυξη πρέπει να αντιμετωπίζεται ως εξελισσόμενο σύνθετο σύστημα, το οποίο προσαρμόζεται στις ιδιαίτερες συνθήκες μιας περιοχής, και ειδικά στις φιλοδοξίες και τις αξίες των τοπικών κατοίκων (Farelli και Twining-Ward, 2005).

Σε περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο, μέσω της πολιτικής της αειφόρου ανάπτυξης, επιδιώκεται η σταθερή ανάπτυξη λειτουργικών διασυνδέσεων μεταξύ όλων των παραγωγικών κλάδων της τοπικής οικονομίας με στόχο την ισόρροπη ανάπτυξή της και τη μείωση των εξαρτήσεών της από εξωτερικές πηγές παραγωγής αγαθών, γεγονός που ενισχύει την τοπική οικονομία και επιτρέπει μεγαλύτερη ευελιξία στις τοπικές αναπτυξιακές επιλογές. Η μέχρι τώρα εμπειρία όμως, σε σχέση με την περιφερειακή αειφόρο ανάπτυξη, καταδεικνύει ότι (Σκούλλος κ.α., 1999: 10):

- δεν είναι ρεαλιστικό να περιμένει κανείς οποιαδήποτε περιοχή να φτάσει κάποια δεδομένη στιγμή σε απόλυτη και σταθερή κατάσταση αειφορίας,
- ακόμα και υπό τις ευνοϊκότερες συνθήκες θα υπάρχει πάντα η ανάγκη για κάποιες μη αειφόρες δραστηριότητες, για την αντιμετώπιση επειγόντων προβλημάτων,
- η αειφορία αντανακλά σε παγκόσμιο επίπεδο και άρα η δυνατότητα μιας περιοχής να προχωρήσει προς την αειφορία επηρεάζεται από παράγοντες η αντιμετώπιση των οποίων απαιτεί συλλογική προσπάθεια σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Η στρατηγική για την αειφόρο ανάπτυξη θα πρέπει να αποτελέσει τον καταλύτη των σχεδιαστών πολιτικής και της κοινής γνώμης τα επόμενα χρόνια και να καταστεί καθοδηγητική δύναμη για τη μεταρρύθμιση των θεσμικών οργάνων και για αλλαγές στη συμπεριφορά των επιχειρήσεων και των καταναλωτών. Απαιτείται η δημιουργία

ευρείας προοπτικής που να διασφαλίζει ότι τόσο οι τομεακές, όσο και οι οριζόντιες πολιτικές αλληλοϋποστηρίζονται παρά αντιπαρατίθενται. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτό στην πράξη, προϋποθέτει οι αρμόδιοι χάραξης πολιτικής να διασφαλίζουν ότι, η οικονομική ανάπτυξη δεν επιτυγχάνεται σε βάρος του κοινωνικού διαχωρισμού και της περιβαλλοντικής επιδείνωσης, η κοινωνική πολιτική υποστηρίζει παρά υπονομεύει την οικονομική απόδοση και η περιβαλλοντική πολιτική βασίζεται σε ορθές επιστημονικές θεωρήσεις και είναι αποτελεσματική ως προς το κόστος (EC, 2001b).

4.1.1. ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Στην ουσία η αειφόρος ανάπτυξη, υπερβαίνει τα όρια μιας αμιγώς περιβαλλοντικής έννοιας, θέτοντας τη θεμελιώδη πρόκληση του συνδυασμού μιας δυναμικής οικονομίας με μια κοινωνία που προσφέρει δυνατότητες και νέες ευκαιρίες σε όλα τα επίπεδα, ενώ παράλληλα βελτιώνει την παραγωγικότητα των πόρων και αποσυνδέει την κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη από την υποβάθμιση των περιβαλλοντικών πόρων.

Αν και η αειφόρος ανάπτυξη απαιτεί αλλαγές της συμπεριφοράς των επιχειρήσεων και των καταναλωτών για την αποτροπή αρνητικών επιπτώσεων στο συνολικό περιβάλλον, όλο και περισσότερο αναγνωρίζεται ότι η ανάγκη εφαρμογής μιας περιβαλλοντικής πολιτικής δεν αποτελεί εμπόδιο για την οικονομική ανάπτυξη και την προσφορά νέων ευκαιριών. Πολλές επιχειρήσεις έχουν αντιληφθεί ότι η αειφόρος ανάπτυξη προσφέρει νέες δυνατότητες και προσαρμόζουν ανάλογα τις πρακτικές και τα επενδυτικά τους προγράμματα. Γενικά, η περιβαλλοντική ρύθμιση μπορεί να επιβαρύνει περιστασιακά το κόστος σε σχέση με την οικονομική απόδοση, όμως αυτό αντισταθμίζεται, εν μέρει τουλάχιστον, από την ενίσχυση της απασχόλησης, των εσόδων των επιχειρήσεων που παρέχουν και χρησιμοποιούν 'καθαρότερες' υπηρεσίες και τεχνολογίες αλλά και του ρυθμού καινοτομιών που οδηγούν σε αγαθά με χαμηλότερο κόστος αγοράς και χρήσης. Ωστόσο, η αυξανόμενη οικονομική αλληλεξάρτηση, η παγκοσμιοποίηση των αγορών και οι νέες τεχνολογίες, δημιουργούν ισχυρά κίνητρα αυξημένης παραγωγικότητας και απόδοσης και νέες ευκαιρίες που συχνά υποκρύπτουν ανησυχητικές μακροπρόθεσμες τάσεις, οι οποίες πρέπει να αντιμετωπιστούν, καθώς αποτελούν δυνητικές απειλές για την επίτευξη των στόχων της αειφόρου ανάπτυξης. Στην πλειοψηφία τους, αποτελούν συνέπειες προγενέστερων επιλογών της τεχνολογίας παραγωγής, των προτύπων χρήσης και των επενδύσεων στις υποδομές, δυσχεραίνοντας την άμεση αντιμετώπισή τους. Με κριτήριο τη σοβαρότητα, τη διάσταση του χρόνου και το αμετάκλητο, άλλες από αυτές τις τάσεις αποτελούν σοβαρή απειλή για την υποβάθμιση της ποιότητας της ζωής

στο παρόν ή απειλούν σε μεγάλο βαθμό να μειώσουν τα κοινωνικά, περιβαλλοντικά και οικονομικά αποθέματα στο μέλλον και άλλες, έχουν διαγενεακό χαρακτήρα καθώς η μη άμεση αντιμετώπισή τους, καθίσταται ιδιαίτερα δαπανηρή ή και ανέφικτη στο μέλλον.

Με βάση τον παραπάνω προβληματισμό, η ΕΕ θεωρεί ότι οι σημαντικότερες από τις προκλήσεις-ζητήματα που αποτελούν τη μεγαλύτερη απειλή για την αειφόρο ανάπτυξη και ο πιθανός θετικός αντίκτυπος των απαιτούμενων για την επίτευξή της πολιτικών, στην οικονομική ανάπτυξη, είναι τα εξής (EC, 2001a):

Προκλήσεις - Απειλές: τα σημαντικότερα απ' τα ζητήματα με τα οποία συνδέονται είναι,

- η κλιματική αλλαγή σε παγκόσμιο επίπεδο,
- η δημόσια υγεία, ανθρώπων και ζώων,
- ο τρόπος διαχείρισης των περιβαλλοντικών πόρων,
- η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός,
- η γήρανση του πληθυσμού - δημογραφία, ιδιαίτερα των χωρών της ΕΕ, και
- η κυκλοφοριακή συμφόρηση, οι χρήσεις γης και η χωροταξική ανάπτυξη.

Κάθε ένα από τα ζητήματα αυτά εκδηλώνεται σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο, καλύπτει ένα ευρύτερο φάσμα επιμέρους θεμάτων, άπτεται σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό με κάθε μία από τις οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις της αειφόρου ανάπτυξης και συνδέεται άμεσα ή έμμεσα με κάποια από τα άλλα ζητήματα.

Αντίκτυπος των πολιτικών στην οικονομική ανάπτυξη:

- η κατάργηση των άσκοπων και επιζήμιων επιδοτήσεων έχει άμεσα οφέλη για τους φορολογούμενους πολίτες και βελτιώνει την αποδοτικότητα της οικονομίας,
- η μεταρρύθμιση της αγοράς με σκοπό τον εξορθολογισμό των τιμών, δημιουργεί νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες ανάπτυξης προϊόντων ή υπηρεσιών που μειώνουν την πίεση στο περιβάλλον και ικανοποιούν τις κοινωνικο-οικονομικές ανάγκες,
- οι πολιτικές μείωσης της φτώχειας και της επέκτασης των ευκαιριών σε όλους, μειώνουν τη σπατάλη των πόρων και το κόστος της κοινωνικής συνοχής,
- οι νέες τεχνολογίες μειώνουν την κυκλοφοριακή συμφόρηση και ενθαρρύνουν τη χρήση ήπιων τρόπων μεταφοράς και αποτελεσματικότερης χρήσης των υποδομών,
- η βελτίωση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, αξιοποιεί το παραγωγικό και ανθρώπινο δυναμικό των λιγότερο ευνοημένων και μειονεκτικών περιοχών,
- η ενθάρρυνση της έρευνας, της ανάπτυξης και της καινοτόμου χρήσης νέων και αποδοτικότερων ενεργειακών τεχνολογιών έχει θετικό αντίκτυπο στο περιβάλλον, στην απασχόληση και στη μείωση της ενεργειακής εξάρτησης από άλλες πηγές.

Τα παραδείγματα αυτά, αφ' ενός επιβεβαιώνουν τις επωφελείς ευκαιρίες της αειφόρου ανάπτυξης για όλους, και αφ' ετέρου επισημαίνουν ότι μια στρατηγική υλοποίησης των στόχων της, θα πρέπει να επιδιώκει τον εντοπισμό και την αξιοποίηση αυτών των ευκαιριών υποστηρίζοντας την οικονομική απόδοση, την αύξηση της απασχόλησης και φιλικά προς το περιβάλλον πρότυπα παραγωγής και κατανάλωσης.

4.1.2. ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η αειφόρος ανάπτυξη απέκτησε παγκόσμιο πολιτικό ρόλο με τη διεθνή Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, που πραγματοποιήθηκε το 1992 στο Ρίο της Βραζιλίας, κατόπιν της έκθεσης Brundtland της διεθνούς επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη το 1987. Στην Agenda 21: Πρόγραμμα Δράσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη, η οποία προέκυψε από τη Διάσκεψη του ΟΗΕ στο Ρίο, εξετάζονται οι επιδράσεις υιοθέτησης της αειφόρου ανάπτυξης ως οδηγού πολιτικής των Ηνωμένων Εθνών και διατυπώνονται συγκεκριμένες αρχές - κατευθύνσεις και δράσεις που επιβάλλεται να τηρηθούν και να εφαρμοστούν σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, από τους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς και για όλες τις οικονομικές δραστηριότητες, εστιάζοντας στην βασική αρχή ότι 'το περιβάλλον, η ανάπτυξη και η ειρήνη είναι αλληλένδετα και αλληλοεξαρτώμενα' (UNCED, 1992).

Στη διάσκεψη παρακολούθησης Ρίο+5 το 1997, οι χώρες που υπέγραψαν τη διακήρυξη της Agenda 21, δεσμεύτηκαν να εκπονήσουν στρατηγικές αειφόρου ανάπτυξης για την Παγκόσμια Διάσκεψη Ρίο+10 της Νοτίου Αφρικής το 2002 ('Δέκα χρόνια μετά το Ρίο: Προετοιμασία της Παγκόσμιας Διάσκεψης για την Αειφόρο Ανάπτυξη το 2002'). Στο Σχέδιο Υλοποίησης που υιοθετήθηκε το 2002 από την Παγκόσμια Σύνοδο Κορυφής για την Αειφόρο Ανάπτυξη (Johannesburg World Summit on Sustainable Development), ενθαρρύνονται πρωτοβουλίες συνεργασίας και χαράσσονται κατευθυντήριες γραμμές δράσης που επιβάλλεται να αναληφθούν σε όλα τα επίπεδα προκειμένου να αλλαχτούν τα μη αποδεκτά πρότυπα παραγωγής και κατανάλωσης για την επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης παγκοσμίως (WSSD, 2002).

Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) για το περιβάλλον ξεκίνησε από το 1972 με την κοινή θέση του Συμβουλίου των τότε έξι κρατών μελών της, σχετικά με την ανάγκη να συνοδευτεί η προσπάθεια της οικονομικής ανάπτυξης με μέτρα και δράσεις για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής και της προστασίας του περιβάλλοντος (Λαγός, 1996β).

Από την ίδρυσή της, η αειφόρος ανάπτυξη αποτελεί ένα από τα βασικά της καθήκοντα με στόχο (άρθρο 2 της συνθήκης των ΕΚ) 'να προωθήσει την οικονομική και κοινωνική

πρόοδο και ένα υψηλό επίπεδο απασχόλησης και να πετύχει την ισόρροπη και αειφόρο ανάπτυξη, μέσω της ενίσχυσης της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής'. Στην πορεία, υιοθέτησε τις αρχές και τις κατευθύνσεις της έκθεσης Brundtland, της Agenda 21 και συμμετείχε στην προετοιμασία και διαμόρφωση των προτάσεων της Διάσκευσης του Γιοχάνεσμπουργκ. Το 2000 στη Λισαβόνα, χαράσσεται η στρατηγική της, σχετικά με την οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική κατάσταση με στόχο να καταστεί η Ευρώπη 'η πλέον ανταγωνιστική, δυναμική και βασισμένη στη γνώση οικονομία παγκοσμίως, που θα είναι σε θέση να διασφαλίζει αειφόρο ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις απασχόλησης και μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή' (EC, 2001a).

Στο Συμβούλιο του Γκέτεμποργκ το 2001, εγκρίθηκε η πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής 'Αειφόρος ανάπτυξη της Ευρώπης για έναν καλύτερο κόσμο: Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αειφόρο ανάπτυξη', η οποία αποτελεί επέκταση της διαδικασίας της Λισαβόνας καθώς ενσωματώθηκε και η περιβαλλοντική διάσταση. Έτσι στη συμφωνία του 2001, συμπληρώνεται και καθορίζεται η βάση της στρατηγικής της ΕΕ για την αειφόρο ανάπτυξη, επισημαίνονται οι ευκαιρίες που αυτή παρουσιάζει, εντοπίζονται οι προκλήσεις που την απειλούν, αναλύονται οι αιτίες που τις προκαλούν και προτείνεται μια δέσμη μέσων και μέτρων πολιτικής, προκειμένου η Ευρώπη να ακολουθήσει μια περισσότερο αειφόρο πορεία (EC, 2001b).

Τέλος, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο το 2004, επιβεβαίωσε τη βούλησή του για την επίτευξη συμφωνίας σχετικά με τη Συνταγματική Συνθήκη, η οποία αναμένεται να επιτρέψει στην ΕΕ στο μέλλον να ανταποκρίνεται καλύτερα στα αντίστοιχα αιτήματα των πολιτών της, αλλά και να διαδραματίζει ουσιαστικότερο ρόλο παγκοσμίως.

Στα πλαίσια της περιβαλλοντικής πολιτικής της ΕΕ, διαμορφώθηκαν μέχρι σήμερα έξι Προγράμματα Δράσης (ΠΔ), μέσω των οποίων προωθούνται στρατηγικές παρεμβάσεις για τα περιβαλλοντικά ζητήματα άμεσης προτεραιότητας στους τομείς: Βιομηχανίας, Ενέργειας, Μεταφορών, Γεωργίας και Τουρισμού (Λαγός και Σταματίου, 2005).

Μέσω της εξελικτικής πορείας των ΠΔ, αναδεικνύονται σταδιακά οι βασικές αρχές και η φιλοσοφία της περιβαλλοντικής πολιτικής της ΕΕ (Μπεριάτος, 2000: 37):

- αποκατάσταση περιβαλλοντικών ζημιών από τους υπαίτιους (1^ο και 2^ο ΠΔ),
- πρόληψη της περιβαλλοντικής ρύπανσης αντί της θεραπείας (3^ο ΠΔ),
- συνύπαρξη περιβαλλοντικής πολιτικής με κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη (4^ο ΠΔ)
- εξασφάλιση μιας βιώσιμης ανάπτυξης σύμφωνα με την οποία η ικανοποίηση των αναγκών των σημερινών γενεών θα γίνεται χωρίς να απειλείται η δυνατότητα των

μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες (5^ο ΠΔ).

Σήμερα, (περίοδος 2001 –2010), το Έκτο Πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον με τίτλο «Περιβάλλον 2010: Το μέλλον μας, η επιλογή μας», εστιάζει σε τέσσερις τομείς, ιεραρχεί τις προτεραιότητες και καθορίζει τους στόχους για: α) την αντιμετώπιση των κλιματικών μεταβολών, β) τη φύση και τη βιοποικιλότητα, γ) το περιβάλλον και την υγεία, και δ) τη βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων και των αποβλήτων. Για την επίτευξη τους προτείνονται: η βελτίωση εφαρμογής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, η συνεργασία με την αγορά και τους πολίτες και η ενίσχυση της ενσωμάτωσης του περιβάλλοντος στις κοινοτικές πολιτικές (EC, 2001d · Οικονόμου, 2003).

Συμπερασματικά, οι Ευρωπαϊκές πολιτικές (Έκτο Πρόγραμμα Δράσης 2001 - 2010, Ευρώπη 2000+ και Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου – ΣΑΚΧ), εστιάζουν κυρίως σε δράσεις ανάδειξης δυναμικών πόλων συγκεκριμένων περιοχών, και ιδιαίτερα εκείνων που βρίσκονται σε στρατηγική κεντρική θέση με δυνατότητα διάχυσης της ανάπτυξης στην ενδοχώρα. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την πολυδιάσπαση του εθνικού γεωγραφικού χώρου και τη δημιουργία πολυδαίδαλων εθνικών και τοπικών ρυθμίσεων, προκαλεί συχνά χωρικές επιπτώσεις με αποτέλεσμα οι νησιωτικές περιοχές να μην ευνοούνται και να οδηγούνται σε περαιτέρω περιθωριοποίηση και υπανάπτυξη, καθώς μέσω των συγκεκριμένων πολιτικών, δεν λειτουργούν οι μηχανισμοί διάχυσης, όπως στις ηπειρωτικές περιοχές (Λαγός και Σταματίου, 2004).

4.1.3. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΕΠΙΤΕΥΞΗΣ ΤΗΣ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η εφαρμογή μιας περιβαλλοντικής πολιτικής, που στοχεύει στην επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης, επιχειρεί την ανατροπή του κυρίαρχου κοινωνικού υποδείγματος το οποίο χαρακτηρίζεται από την αποδοχή του καπιταλισμού της ελεύθερης αγοράς. Η αντίληψη αυτή προβάλλει μια εξουσιαστική σχέση μεταξύ ανθρώπου και περιβάλλοντος, κατά την οποία το περιβάλλον αποτελεί οικονομική παράμετρο μείζονος σημασίας, αλλά ως αντικείμενο εκμετάλλευσης και όχι προστασίας (Λαγός 2001α).

Η σύγχρονη πολιτική προστασίας των περιβαλλοντικών πόρων διαφέρει σε σχέση με το παρελθόν και ως προς τους λόγους που την επιβάλουν και ως προς το αντικείμενο και το χαρακτήρα της προστασίας. Σήμερα, σκοπός δεν είναι να προστατευτεί ένα είδος της χλωρίδας ή της πανίδας που απειλείται με εξαφάνιση, αλλά ολόκληρο το οικοσύστημα που το στηρίζει και επιπλέον, η έννοια του περιβάλλοντος διευρύνθηκε και περιέλαβε πέρα από το φυσικό και το δομημένο περιβάλλον και διευρύνεται ακόμα περισσότερο προς την έννοια της ποιότητας ζωής. Η σύγχρονη αντίληψη εστιάζει το ενδιαφέρον

στην κατάσταση των φυσικών πόρων και των οικοσυστημάτων, στην επίδραση των ανθρώπινων αξιών, θεσμών, τεχνολογίας και κοινωνικής οργάνωσης στη χρήση και στη διαφύλαξή τους (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 135-136), τα οποία αποτελούν βασικούς προβληματισμούς και της αειφόρου ανάπτυξης.

Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της αειφόρου ανάπτυξης, προσδίδει σ' αυτή μια περιεκτική προσέγγιση της διαδικασίας χάραξης πολιτικής, καθώς το πεδίο της καλύπτει σχεδόν κάθε ζήτημα που εμπεριέχει μια σημαντική κοινωνική, οικονομική ή περιβαλλοντική συνιστώσα. Η ευρύτατη αυτή προοπτική της, έχει πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα, η αντιστάθμιση των οποίων εξαρτάται από το εύρος και το βάθος της κάλυψης και της ανάλυσης της έννοιας από τις εκάστοτε ασκούμενες πολιτικές σχεδιασμού, διαχείρισης και ελέγχου της αειφόρου ανάπτυξης σε όλα τα γεωγραφικά επίπεδα (EC, 2001a).

Ο σύνθετος χαρακτήρας της πολιτικής επίτευξης της αειφόρου ανάπτυξης, υπαγορεύει την ενεργοποίηση όλων των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων και των πολιτών και την ανάληψη συντονισμένων δράσεων σε υπερεθνικό, εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Οι αρμόδιοι για τη χάραξη πολιτικής σε όλα τα επίπεδα, επιβάλλεται να διαμορφώσουν πολιτικές προς το γενικό συμφέρον και να δημιουργήσουν εκείνες τις προϋποθέσεις που ενθαρρύνουν πολίτες, επιχειρήσεις και φορείς να υιοθετήσουν και να ενσωματώσουν περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς παράγοντες στις δραστηριότητές τους.

Τα μέσα - εργαλεία περιβαλλοντικής πολιτικής, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την επίτευξη των στόχων της αειφόρου ανάπτυξης, διακρίνονται σε (Λαγός, 2005):

- Απαγορεύσεις, με τον καθορισμό οριακών τιμών εκπομπής και συγκέντρωσης ρύπων, προτύπων τεχνολογίας και επιχειρησιακής - εργασιακής πρακτικής.
- Χρηματοδοτήσεις - επιδοτήσεις, μέσω φορολογικών απαλλαγών, επιδοτήσεων του λειτουργικού κόστους της αντιρρύπανσης, μείωσης του κόστους του χρήματος.
- Φορολογία και τέλη, όπως επιβολή φόρων διάθεσης αποβλήτων στο περιβάλλον, διοικητικών τελών και διαφοροποίηση της φορολογίας των προϊόντων.
- Χωρικές ρυθμίσεις, για το σχεδιασμό χρήσεων γης και το δομικό σχεδιασμό.
- Πληροφόρηση, μέσω της εφαρμογής προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης των πολιτών και επαγγελματικής εκπαίδευσης-κατάρτισης.
- Συμβατικές συμφωνίες, Σύστημα Οικολογικής Διαχείρισης και Ελέγχου (EMAS), Διεθνές Πρότυπο ISO 14000, Εθελούσιες Περιβαλλοντικές Συμφωνίες κ.ά.

Ο σχεδιασμός της αειφόρου ανάπτυξης σε περιφερειακό-τοπικό επίπεδο, απαιτεί ένα σύνολο διοικητικών ενεργειών που θα στηρίξουν τη διαδικασία σε όλες τις φάσεις της.

Η διατύπωση στρατηγικών και ο σχεδιασμός καινοτόμων δράσεων, προϋποθέτουν εμπειρία και γνώση που μπορεί να αποκτηθεί κυρίως μέσω της δημιουργίας δικτύων συνεργασίας μεταξύ των τοπικών διοικητικών αρχών. Σε χώρες με αποκεντρωμένες διοικητικές δομές, τις αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές αρμοδιότητες αναλαμβάνουν συνήθως Περιφερειακές αρχές και ΟΤΑ, με αποτέλεσμα οι εξελίξεις σε τοπικό επίπεδο, παρά τις δυσκολίες αποτελεσματικής στελέχωσης, να διαγράφουν θετικές προοπτικές ανάληψης αξιόλογων πρωτοβουλιών και καθορισμού νέων ποσοτικών και ποιοτικών στόχων. Οι αποκεντρωμένες αρχές έχουν τη δυνατότητα να προτείνουν μηχανισμούς άσκησης πολιτικής και να τα χρησιμοποιήσουν επιλεκτικά για την επίτευξη των στόχων τους. Η αειφόρος διαχείριση σε τοπικό επίπεδο διευκολύνεται από μια σειρά εργαλείων και δράσεων διατύπωσης, ολοκλήρωσης και εφαρμογής περιβαλλοντικών πολιτικών, τα οποία ομαδοποιούνται στις παρακάτω κατηγορίες (Σκούλλος κ.α., 1999: 22-24):

- Πρώτη ομάδα: αφορά την υιοθέτηση εκ μέρους των επιχειρήσεων συστημάτων περιβαλλοντικής διαχείρισης ή εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων.
- Δεύτερη ομάδα: αναφέρονται στη συμμετοχή, στη συνεργασία και στις εταιρικές σχέσεις και περιλαμβάνονται η διεπιστημονική προσέγγιση, η επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση, η ενίσχυση των επαγγελματικών αξιών, οι μηχανισμοί διαλόγου και οι θεσμικές συνεργασίες μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών φορέων.
- Τρίτη ομάδα: πρόκειται για εργαλεία που αφορούν στην ενσωμάτωση της έννοιας της αειφορίας στους μηχανισμούς της αγοράς και της πολιτικής τιμών, με στόχο τη συμφιλίωση της τοπικής οικονομίας με το περιβάλλον. Αυτά μπορεί να είναι οικονομικά κίνητρα ή αντικίνητρα για τις επιχειρήσεις (επιδοτήσεις, φόροι, τέλη κλπ.), περιβαλλοντικά κριτήρια λειτουργίας δημόσιων και ιδιωτικών οργανισμών, προώθηση της οικολογικής κατανάλωσης, αξιολόγηση της προόδου των δράσεων.
- Τέταρτη ομάδα: πρόκειται για μια σειρά νέων τρόπων προσέγγισης στα συστήματα ολοκληρωμένου σχεδιασμού, όπως η συνεργασία χωροταξικού και οικολογικού σχεδιασμού, η χρήση ποσοτικών στόχων και δεικτών και η συμμετοχή του κοινού στο σχεδιασμό της αειφόρου ανάπτυξης της περιοχής.

Καταδεικνύεται έτσι, ότι η ευρεία έννοια του περιβάλλοντος οδήγησε σε μια ευρύτερη αντίληψη για την περιβαλλοντική πολιτική, η οποία υπερβαίνει, αλλά δεν αγνοεί, τα όρια της προστασίας του προς μια προσέγγιση περισσότερο δυναμική και ευέλικτη, τη διαχείρισή του, κατά την οποία υπάρχει μια διαβαθμισμένη παρέμβαση της κοινωνίας στη σχέση ανθρώπου και περιβάλλοντος (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 136).

4.1.3.1. ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Το ολοένα και αυξανόμενο ενδιαφέρον των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων για τη βιώσιμη ανάπτυξη και την προστασία του περιβάλλοντος, οδήγησε στην υιοθέτηση νέων τεχνολογικών λύσεων, στον εμπλουτισμό της νομοθεσίας με νέες αυστηρότερες διατάξεις και στην ανάγκη διαμόρφωσης μιας νέας νοοτροπίας και επιχειρησιακής πρακτικής που προλαμβάνει και περιορίζει τις περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Μία ολοκληρωμένη προσέγγιση αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων επιδιώκεται με σειρά ρυθμίσεων που θεσμοθετούνται και έχουν Εθνική, Ευρωπαϊκή ή και διεθνή ισχύ. Προς αυτή την κατεύθυνση κινούνται τα Συστήματα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης (ΣΠΔ), που εφαρμόζονται εθελοντικά από μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων παγκοσμίως, οι οποίες πιστοποιώντας τα προϊόντα ή τις πρακτικές τους τεκμηριώνουν την περιβαλλοντική τους αξιοπιστία, βελτιώνουν την ανταγωνιστικότητα τους, μεγιστοποιούν τις οικονομικές τους επιδόσεις και παράλληλα δημιουργούν οφέλη για τους εργαζομένους, το περιβάλλον και το κοινωνικό σύνολο.

Τα ΣΠΔ είναι μια μεθοδολογία συστηματοποίησης των λειτουργικών διεργασιών του συνολικού διαχειριστικού συστήματος των επιχειρήσεων, με σκοπό τη βελτιστοποίηση των περιβαλλοντικών και οικονομικών τους επιδόσεων καθώς αφορούν την οργανωτική δομή, τις ευθύνες, τις διαδικασίες, τις πρακτικές-μεθόδους και τους αναγκαίους πόρους καθορισμού και εφαρμογής της περιβαλλοντικής τους πολιτικής (Αραβώσης 2002).

Ο Διεθνής Οργανισμός Τυποποίησης (International Organization for Standardization - ISO), ορίζει ένα ΣΠΔ ως 'μέρος του γενικού συστήματος διαχείρισης που περιλαμβάνει την οργανωτική δομή, τις σχεδιαζόμενες δραστηριότητες, τις ευθύνες, τις πρακτικές, τις διαδικασίες και τους πόρους για την ανάπτυξη, εφαρμογή, επίτευξη, αναθεώρηση και διατήρηση της περιβαλλοντικής πολιτικής'.

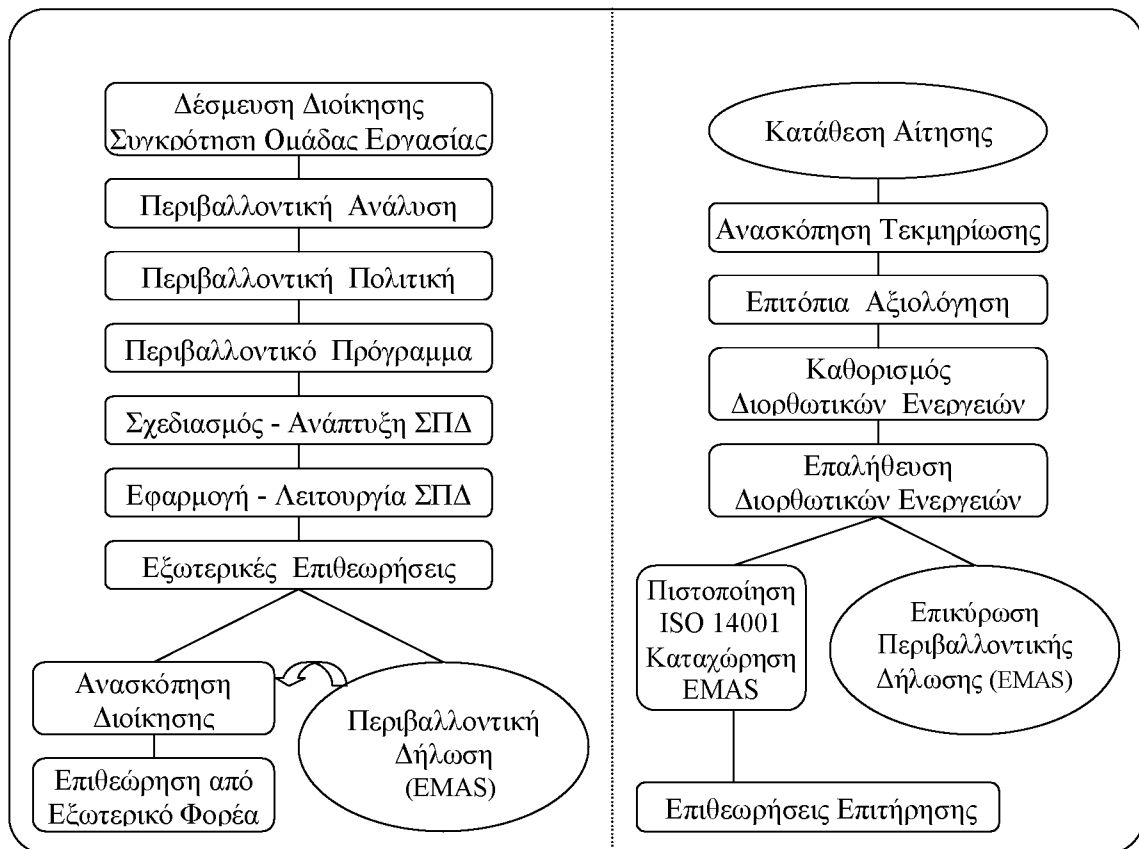
Τα ΣΠΔ παρέχουν ένα συστηματικό τρόπο διαχείρισης άμεσων και μακροπρόθεσμων επιδράσεων των προϊόντων, των υπηρεσιών και των διαδικασιών ενός οργανισμού στο περιβάλλον, κατευθύνοντας με συνέπεια τις περιβαλλοντικές ανησυχίες των διοικήσεών τους μέσω της κατανομής των πόρων, της ανάθεσης των ευθυνών και της διαρκούς αξιολόγησης των πρακτικών και της πορείας των διαδικασιών τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα των προδιαγραφών ενός ΣΠΔ αποτελούν το διεθνές πρότυπο ISO 14001 (International Organization for Standardization) και ο Ευρωπαϊκός Κανονισμός EMAS (Eco-Management and Audit Scheme). Το 2004, περίπου 78.000 οργανισμοί σε όλο τον κόσμο εφαρμόζουν ΣΠΔ κατά ISO 14001 και EMAS (EU – EMAS Helpdesk, 2004).

Εκτός από τα πρότυπα ISO 14001 και EMAS, υπάρχουν και εθνικά πρότυπα που

μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την πιστοποίηση των περιβαλλοντικών επιδόσεων των οργανισμών. Στην Ευρώπη μόνον, υπάρχουν περισσότερα από 100 διαφορετικά περιβαλλοντικά πρότυπα. Τα σημαντικότερα από αυτά, που αναγνωρίζονται και από την ΕΕ είναι: το Ιρλανδικό IS 310: 94 (96/149/EC), το Ισπανικό UNE 77-801(2): 94 (96/151/EC) και το Βρετανικό BS 7751: 94 (96/150/EC), το οποίο ήταν το πρώτο ΣΠΔ, αναπτύχθηκε το 1992 από το Βρετανικό Ινστιτούτο Προτύπων (BSI) και αποτέλεσε τη βάση ανάπτυξης του EMAS και του ISO 14001 (EU - EMAS Helpdesk, 2004).

Ένα ΣΠΔ μπορεί να εφαρμοστεί με διάφορους τρόπους ανάλογα με τη δραστηριότητα ή τον τομέα και τις ανάγκες της διοίκησης, σε όλες τις περιπτώσεις όμως, υπάρχουν κοινά βασικά στοιχεία-απαιτήσεις όπως: η περιβαλλοντική πολιτική, το περιβαλλοντικό πρόγραμμα ή πρόγραμμα δράσης, η οργανωτική δομή, οι ολοκληρωμένες διαδικασίες, το σύστημα τεκμηρίωσης για τη συλλογή, την ανάλυση, τον έλεγχο και την ανάκτηση των πληροφοριών, οι διορθωτικές και προληπτικές δράσεις, ο έλεγχος του συστήματος, η διοικητική αναθεώρηση, η κατάρτιση και η εξωτερική επικοινωνία (Σχήμα 4.1).

ΣΧΗΜΑ 4.1: ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ – ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΣΠΔ

Πηγή: Πιλοτικό Πρόγραμμα GREENdrachma 2 (LIFE 04ENV/GR/000145).

4.2. ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο τουρισμός από τη φύση του είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, το οποίο βρίσκεται σε μια κατάσταση συνεχούς και μόνιμης σχέσης αλληλεξάρτησης και αλληλοδότησης με το οικο-πολιτιστικό, οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον στα πλαίσια του οποίου λειτουργεί και αναπτύσσεται. Η δυναμική της σχέσης αυτής οδηγεί σε σημαντικές διαρθρωτικές μεταβολές της κοινωνικο-οικονομικής δομής όλων των γεωγραφικών και διοικητικών επιπέδων (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 139-140), ανάγοντας τον τουρισμό ως το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα μεταξύ των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων, όπου η οικονομική ανάπτυξη και η περιβαλλοντική ποιότητα αλληλοεπηρεάζονται.

Όμως, τα όρια της βάσης των φυσικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών πόρων από τα οποία εξαρτάται η οικονομική ευημερία του τουρισμού, δεν θα είναι σε θέση να ικανοποιήσουν για πάντα την συνεχιζόμενη ανάπτυξή του. Οι δραστηριότητές του συνδέονται με μαζικές μετακινήσεις ατόμων, περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις, ακόμα και με μείωση της μελλοντικής ευπορίας των τόπων υποδοχής επισκεπτών καθώς η φθορά και η κατανάλωση των τοπικών πόρων οδηγεί σε τουριστική παρακμή. Από την άποψη αυτή, η εφαρμογή των αρχών και των κατευθύνσεων της αειφόρου ανάπτυξης είναι απαραίτητη και στον τουρισμό, δεδομένου ότι η ισορροπία, η δομή και η ποιότητα του συνολικού περιβάλλοντος, συνιστούν προϋποθέσεις ανάπτυξης και διατήρησης της τουριστικής δραστηριότητας (McKercher, 1993 · Λαγός, 2005).

Η μη συνετή διαχείριση και η υποβάθμιση των περιβαλλοντικών - τουριστικών πόρων αποτελούν σοβαρή απειλή για την αειφόρο ανάπτυξη, καθώς εκδηλώνονται φαινόμενα οικονομικής ύφεσης, επιδείνωσης των περιβαλλοντικών συνθηκών, αύξησης της κοινωνικής αδικίας και μείωσης της ικανοποίησης των επισκεπτών (Briassoulis, 2002).

Με βάση τις τρεις βασικές και αλληλεξαρτώμενες επιδιώξεις - πυλώνες της αειφόρου ανάπτυξης (οικονομική αποτελεσματικότητα, προστασία του περιβάλλοντος, κοινωνική ισότητα και δικαιοσύνη), ως αειφόρος τουρισμός νοείται αυτός που είναι οικονομικά και κοινωνικά βιώσιμος, όχι όμως σε βάρος του τοπικού περιβάλλοντος και πολιτισμού.

Οι οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις του αειφόρου τουρισμού, α) αφορούν τις ανταγωνιστικές και κοινωνικά υπεύθυνες επιχειρήσεις του τομέα, τη δυνατότητα όλων των πολιτών να συμμετέχουν στις τουριστικές δραστηριότητες, τις ευκαιρίες απασχόλησης στον κλάδο και τα οφέλη της τουριστικής ανάπτυξης για τις τοπικές κοινωνίες, β) απαιτούν τη διατήρηση των πολιτιστικών πόρων, την ένταξη των περιβαλλοντικών θεμάτων και της προστασίας της οικο-πολιτιστικής κληρονομιάς στα

μέτρα και τις δράσεις τουριστικής πολιτικής, και γ) προωθούνται και αντιμετωπίζουν την έλλειψη συνοχής μεταξύ των πρακτικών των εμπλεκόμενων φορέων, μέσω των πολυμερών λύσεων, της χρηστής διαχείρισης και της ενθάρρυνσης της συμμετοχής τους στις διαδικασίες της τουριστικής ανάπτυξης (EC, 2003a · EC, 2001b).

Πολλοί και σημαντικοί διεθνείς και εθνικοί οργανισμοί οι οποίοι σχετίζονται με την αειφόρο ανάπτυξη και τον τουρισμό, ανταποκρίθηκαν μέχρι σήμερα στις προκλήσεις της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης και διαμόρφωσαν πολιτικές επιλογές, μέσα και δράσεις που επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη του τουρισμού και την αειφορία του σε όλα τα χωρικά επίπεδα. Οι βασικές κατευθύνσεις για την αειφορία του τουρισμού μιας περιοχής, υποστηρίζονται από ένα σημαντικό θεωρητικό, μεθοδολογικό και εμπειρικό υπόβαθρο στο οποίο εμπεριέχονται αρχές και επιχειρησιακές διεργασίες. Επιπλέον, αναπτύσσονται δίκτυα συνεργασίας με σκοπό την ανταλλαγή ή τη διάχυση χρηστικών πληροφοριών και την προώθηση των βέλτιστων πρακτικών.

Οι βασικές αρχές, τα στοιχεία και οι αναπτυξιακές διαδικασίες που προτείνονται για την επίτευξη της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, είναι (Τσάρτας 1999): α) Αρχές και στοιχεία: ισόρροπη ανάπτυξη της οικονομίας, της κοινωνίας και του περιβάλλοντος, προστασία του περιβάλλοντος, σταθερή και μακροπρόθεσμη αναπτυξιακή πολιτική, συμμετοχικές διαδικασίες, λειτουργικές διασυνδέσεις μεταξύ όλων των κλάδων της τοπικής οικονομίας, έρευνα και εκπαίδευση, τεχνογνωσία και μάρκετινγκ, φορείς σχεδίασης και χρηματοδότησης, ενίσχυση καινοτομικών πρωτοβουλιών του τοπικού εργατικού δυναμικού και συνεχής ανατροφοδότηση των διαδικασιών της ανάπτυξης.

β) Αναπτυξιακές διαδικασίες: ειδικές, νέες και εναλλακτικές μορφές τουρισμού, ειδικός σχεδιασμός και μάρκετινγκ, εξειδικευμένο θεσμικό πλαίσιο, έρευνα και τεχνογνωσία των στοιχείων της τουριστικής αειφορικής ανάπτυξης και ειδική περιβαλλοντική και τουριστική εκπαίδευση.

Με την ανάπτυξη και εφαρμογή ειδικών στρατηγικών, οι τουριστικές δραστηριότητες είναι δυνατόν να επαναπροσδιοριστούν προκειμένου να ικανοποιούν της απαιτήσεις και τους στόχους της αειφόρου ανάπτυξης, να αντιμετωπίζουν τις προκλήσεις και τα κύρια ζητήματα των διαρκώς μεταβαλλόμενων τουριστικών τάσεων και να διασφαλίζουν την αύξηση της απασχόλησης και των εισοδημάτων. Δεδομένου ότι ο τουρισμός αποτελεί παγκόσμιο φαινόμενο που διαμορφώνεται τοπικά, τα προβλήματα αειφορίας με τα οποία συνδέεται ποικίλουν από παγκόσμια έως τοπικά, η επίλυση των οποίων απαιτεί ανάληψη δράσεων στα αντίστοιχα επίπεδα. Όμως, η διαμόρφωση και η υπαγωγή του στη σφαίρα της τοπικής και περιφερειακής ευθύνης, επιβάλλει την ανάγκη οι δράσεις

και τα σχετικά μέτρα πολιτικής να σχεδιαστούν και να υλοποιηθούν σε τοπικό επίπεδο, στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης και περιεκτικής προσέγγισης, να προκύπτουν από συμμετοχικές διαδικασίες συνεργασίας των τοπικών φορέων, να χαρακτηρίζονται από συνέχεια, συνέπεια και μακροπρόθεσμη προοπτική προκειμένου να αντιμετωπίσουν τους υφιστάμενους ειδικούς περιορισμούς και ανάγκες, να επιδιώκουν την προσαρμογή της συμπεριφοράς επιχειρήσεων και προορισμών με βάση το περιβάλλον, να βασίζονται στην εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του τουρισμού και στο συνεχή έλεγχο των περιβαλλοντικών μεταβλητών (EC, 2003a · Miller, 2001 · Yunis, 2002).

Μέσω της δια-τομεακής του επιρροής, ο τουρισμός αποτελεί μοχλό ανάπτυξης πολλών περιοχών και παράλληλα μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην επίτευξη της αειφορίας, ιδιαίτερα σε τοπικό επίπεδο και περιοχές όπου αποτελεί τη βάση της οικονομίας, σε αγροτικές ή νησιωτικές περιοχές. Η συνεργασία σε όλα τα γεωγραφικά επίπεδα, η οποία βασίζεται στην ευρεία συμμετοχή του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, των μη κυβερνητικών οργανισμών και άλλων ομάδων της κοινωνίας των πολιτών, μπορεί να υποστηρίξει και να ενισχύσει αυτόν το στόχο. (EC, 2002b · Sharpley, 2003). Όσον αφορά τις λιγότερο ευνοημένες περιοχές, τα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά και οι πόροι τους συνηγορούν στην προώθηση σχεδίων βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, υπό την προϋπόθεση ότι αυτά συνοδεύονται από το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο εφαρμογής και διαχείρισής τους και επιτρέπουν την τοπική κοινωνική συμμετοχή σε πολλά επίπεδα και ζητήματα (Τσάρτας κ.ά., 2003).

Πέρα όμως από την κατανόηση των αλληλεξαρτήσεων μεταξύ τουρισμού, τοπικών κοινωνιών και περιβάλλοντος, τη συνειδητοποίηση της ανάγκης μιας μακροπρόθεσμης προοπτικής ανάπτυξης και προστασίας των πόρων, την επιδίωξη ευρύτερης συμμετοχής και της ικανοποίησης όλων των εμπλεκόμενων στον τουρισμό ομάδων, υπάρχει μια σειρά κρίσιμων ζητημάτων για την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού στο μέλλον, τα οποία πρέπει να διευρυνθούν περαιτέρω (Liu, 2003):

- να υπάρξει ισόρροπη επιδίωξη των στόχων της αειφόρου ανάπτυξης καθώς, λόγω της καταγωγής της έννοιας, δίδεται μεγαλύτερη βαρύτητα στην προστασία των φυσικών πόρων και λιγότερο σε ζητήματα αντιμετώπισης της φτώχειας, των ίσων ευκαιριών για όλους και του κοινωνικού αποκλεισμού,
- να αναπτυχθούν εφικτές και όχι μόνο θεωρητικές πολιτικές και μέτρα, τα οποία προωθούν κώδικες, πρότυπα και καλύτερες πρακτικές τουριστικής ανάπτυξης,
- είναι απαραίτητη η ανάπτυξη συστημάτων που βελτιώνουν την κατανόηση των χαρακτηριστικών, των προτύπων ανάπτυξης και των δυναμικών αλληλεπιδράσεων

- του τουρισμού με το φυσικό, τεχνολογικό και κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον,
- αρμονικότερη και περισσότερο αποτελεσματική διεπιστημονική προσέγγιση των ζητημάτων της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης.

4.2.1. ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η απρογραμμάτιστη τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής, που αγνοεί τις υπόλοιπες περιβαλλοντικές και κοινωνικές επιδιώξεις της και αποσκοπεί μόνο στη μεγιστοποίηση των οικονομικών ωφελειών, έχει ως αποτέλεσμα την υποβάθμιση της ποιότητας ή και την καταστροφή των φυσικών και πολιτισμικών πόρων της και οδηγεί στην μείωση της ανταγωνιστικότητάς της στην αγορά, μέσω της υποβάθμιση της εικόνας της. Η επιλογή της περιοχής για την απόλυτη και αυστηρή προστασία του περιβάλλοντος με την ελάχιστη δυνατή παρουσία επισκεπτών, είναι περιβαλλοντικά αποδεκτή, αλλά από οικονομική άποψη χαρακτηρίζεται ως ασύμφορη (Adamou και Argyrokastritis, 2000).

Οι αρνητικές επιπτώσεις που προκάλεσε κυρίως, η υιοθέτηση του μαζικού τουριστικού μοντέλου στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον, οδήγησαν στην αναζήτηση προτύπων τουριστικής ανάπτυξης, εναρμονισμένων με την προστασία του περιβάλλοντος και στην εφαρμογή συνδυαστικών αναπτυξιακών πολιτικών που ενώ στοχεύουν στην οικονομική αποτελεσματικότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη, σέβονται παράλληλα και το περιβάλλον (Inskeep, 1991/1997 · Collins, 1999 · Tsartas, 2003).

Στον τουρισμό, υπάρχει μεγάλος αριθμός ορισμών για την αειφορία και την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού (Liu, 2003). Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (ΠΟΤ), πρότείνει τον παρακάτω ορισμό για την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη (WTO, 2001):

Η αειφόρος τουριστική ανάπτυξη καλύπτει τις ανάγκες των τωρινών επισκεπτών και των τόπων υποδοχής, ενώ παράλληλα προστατεύει και αυξάνει τις ευκαιρίες για το μέλλον. Αυτό συνεπάγεται ότι η οργάνωση και η διαχείριση όλων των πόρων γίνεται με τρόπο ώστε να καλύπτονται οι οικονομικές, κοινωνικές και αισθητικές ανάγκες, διατηρώντας την πολιτιστική ακεραιότητα, τις οικολογικές διεργασίες, τη βιολογική ποικιλομορφία και τα συστήματα υποστήριξης της ζωής.

Στη συνέχεια ο ΠΟΤ (2004β:11), οριοθετώντας το εννοιολογικό πλαίσιο, τις απαιτήσεις και τους στόχους της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, θεωρεί ότι οι κατευθύνσεις και οι διαχειριστικές πρακτικές της είναι εφαρμόσιμες για όλες τις μορφές τουρισμού και σε όλους τους προορισμούς, συμπεριλαμβανομένου του μαζικού τουρισμού αλλά και του μικρότερου τουριστικού χώρου. Οι αρχές της αναφέρονται στις περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικο – πολιτισμικές πτυχές της ανάπτυξης και η επίτευξη της ισορροπίας μεταξύ των τριών διαστάσεών της, εγγυάται μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα.

Κατά συνέπεια η αειφόρος τουριστική ανάπτυξη οφείλει:

- να επιλέγει τη βέλτιστη χρήση των περιβαλλοντικών πόρων, η οποία διατηρεί τις οικολογικές διαδικασίες και βοηθά στην προστασία της φυσικής κληρονομιάς,
- να σέβεται την κοινωνικο-πολιτισμική αυθεντικότητα των τοπικών κοινωνιών, να προστατεύει την πολιτιστική τους κληρονομιά και τις παραδοσιακές αξίες και να συμβάλει στην δια-πολιτισμική κατανόηση και ανεκτικότητα, και
- να εξασφαλίζει κοινωνικο-οικονομικά οφέλη σε όλους τους εμπλεκόμενους, όπως σταθερή απασχόληση, εισοδήματα, ευκαιρίες και κοινωνικές υπηρεσίες για τις τοπικές κοινωνίες και να συμβάλει στην ανακούφιση από τη φτώχεια, μέσω της εφαρμογής βιώσιμων, μακροπρόθεσμων οικονομικών διαδικασιών.

Όσον αφορά τις απαιτήσεις, η αειφόρος τουριστική ανάπτυξη προϋποθέτει ενημέρωση και ενεργό συμμετοχή όλων των εμπλεκομένων και αποτελεσματική πολιτική ηγεσία για την εξασφάλιση ευρύτερων σχημάτων συμμετοχής και συνεννόησης. Η επίτευξή της είναι μια συνεχής διαδικασία και απαιτεί το συστηματικό έλεγχο των επιπτώσεων με τη θέσπιση των απαραίτητων προληπτικών ή και διορθωτικών μέτρων και δράσεων. Τέλος, πρέπει να διατηρήσει ένα υψηλό επίπεδο ικανοποίησης των επισκεπτών και να τους παρέχει μια σημαντική εμπειρία η οποία βελτιώνει την πληροφόρησή τους για τα ζητήματα της αειφόρου ανάπτυξης και προωθεί τις αειφόρες τουριστικές πρακτικές.

Η αειφόρος τουριστική ανάπτυξη βασίζεται στη συνεκτίμηση - στάθμιση αυτών των επιδιώξεων και μέσω ορθολογικών και ολοκληρωμένων πολιτικών επιλογών, στοχεύει στην ισόρροπη και συνδυασμένη ανάπτυξή τους και στην ελαχιστοποίηση των πιθανών κινδύνων απαξίωσής τους από τις τουριστικές δραστηριότητες.

..... η αειφόρος τουριστική ανάπτυξη επιδιώκει την παράλληλη και ισόρροπη ανάπτυξη όλων των κλάδων της τοπικής οικονομίας και σέβεται τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες της περιοχής. Δίνει σημασία στην προστασία του περιβάλλοντος και στη χρήση των τοπικών πλουτοπαραγωγικών πηγών αλλά και του ντόπιου εργατικού δυναμικού. Επιτυγχάνεται με την ανάπτυξη ειδικών, νέων και εναλλακτικών μορφών τουρισμού και την προσέλκυση υπεύθυνων τουριστών. Στοχεύει στην ήπια και ανατροφοδοτούμενη ανάπτυξη (Τσάρτας, 1999).

Βασικά χαρακτηριστικά της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης αποτελούν (Οικονόμου, 1998): α) η λειτουργική διασύνδεση του τουρισμού με τους υπόλοιπους παραγωγικούς κλάδους της τοπικής οικονομίας, β) η συσχέτισή της με την οργάνωση υποδομών και δραστηριοτήτων εναλλακτικών μορφών τουρισμού, και γ) η προώθηση οργανωτικών σχημάτων, τα οποία προγραμματίζουν και ενισχύουν τις διαδικασίες ανατροφοδότησης της αειφόρου παραγωγικής δραστηριότητας.

Η σημασία της εφαρμογής των αρχών και των κατευθύνσεων της αειφόρου ανάπτυξης και στο χώρο του μαζικού τουρισμού τονίζεται ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια. Έτσι, ενώ μέχρι πρόσφατα η αειφόρος τουριστική ανάπτυξη ταυτιζόταν με τον οικοτουρισμό και άλλες ήπιες μορφές τουρισμού, έχει αρχίσει πια να γίνεται αντιληπτό ότι δεν είναι μία ακόμη μορφή τουρισμού στην ολοένα και αυξανόμενη λίστα των νέων μορφών τουρισμού, ούτε συνώνυμο στον εναλλακτικό και αντίθετο στον μαζικό τουρισμό. Η εφαρμογή της αειφόρου ανάπτυξης πρέπει να εξετάζεται σε όλες τις μορφές τουρισμού, καθοδηγώντας τις πρακτικές εκείνες που θα συμβάλλουν στη γενικότερη ισόρροπη ανάπτυξη μιας περιοχής (Lickorish και Jenkins, 2004: 272 · Hunter, 1997).

Η συζήτηση για την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού σταδιακά έχει στραφεί από την στενή εστίαση στον τουρισμό προς μια ευρύτερη θεώρηση ανάπτυξης των προορισμών, όπου ο τουρισμός είναι ένας από τους τομείς που συνθέτουν την οικονομική τους δομή. Παρά τις διαφορετικές αντιλήψεις και ερμηνείες της από τις διαφορετικές ομάδες των εμπλεκόμενων, φαίνεται να υπάρχει μια γενική ομοφωνία ως προς τους στόχους που μπορεί να πετύχει, στους οποίους περιλαμβάνονται η οικονομική ευημερία των τοπικών κοινωνιών, η συντηρητική χρήση των φυσικών και ανθρώπινων πόρων, η δικαιοσύνη μεταξύ των γενεών, η αυτάρκεια των προορισμών, ο τοπικός έλεγχος και η συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων τουριστικής ανάπτυξης, ο τομεακός συντονισμός, η ικανοποίηση των επισκεπτών και η εξισορρόπηση μεταξύ κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών στόχων (Bramwell και Lane, 1993 · Collins, 1999 · Κο, 2001 · Ahn κ.ά., 2002 · Κο, 2005). Οι επιδιώξεις αυτές πρέπει να χαρακτηρίζουν όλα τα στάδια τουριστικής ανάπτυξης, όμως η επίτευξη και διατήρησή τους αποτελούν για τους τουριστικούς προορισμούς τα κρισιμότερα ζητήματα (Briassoulis, 2003).

Στην αναζήτηση της σχέσης τουρισμού και αειφόρου ανάπτυξης, λαμβάνοντας ως βάση τους στόχους, τις προϋποθέσεις, τις περιπτώσεις τουριστικής ανάπτυξης στις οποίες απευθύνονται και τα κατά περίπτωση μέσα άσκησης πολιτικής διακρίνουμε τις εξής προσεγγίσεις (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 188-192 · Coccossis, 1996: 8-10):

- την τομεακή, με την έννοια του βιώσιμου τουρισμού, η βάση του είναι οικονομική και η περιβαλλοντική ποιότητα αναγνωρίζεται ως παράγων ανταγωνιστικότητας και προστατεύεται. Απευθύνεται κυρίως σε περιοχές που έχουν ήδη αναπτυχθεί ως τουριστικοί προορισμοί, παρουσιάζουν όμως σημεία κόπωσης ή κορεσμού και μέσα από τεχνολογικά και οργανωτικά μέσα ελέγχου των επιπτώσεων και δράσεις με άξονα το περιβάλλον, επιλέγουν μια πολιτική αναδιάρθρωσης του προϊόντος ή διατήρησης της τουριστικής δραστηριότητας.

- την περιβαλλοντική, με την έννοια της οικολογικά φιλικής τουριστικής ανάπτυξης, όπου η βιωσιμότητα επικεντρώνεται στα φυσικά οικοσυστήματα, η διαφύλαξη και η λειτουργία των οποίων αποτελεί τον κύριο στόχο. Απευθύνεται σε περιοχές με ιδιαίτερο περιβαλλοντικό ενδιαφέρον, δεν ανέπτυξαν μεγάλη τουριστική ή άλλη δραστηριότητα, επιλέγουν την ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού και τα θεσμικά ή οργανωτικά μέτρα που εφαρμόζονται για την προστασία των πόρων εστιάζουν στην περιβαλλοντική διαχείριση, και τη διευθέτηση της ροής των επισκεπτών.
- την αειφορική, με την έννοια της οικολογικά και οικονομικά βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, όπου ο τουρισμός είναι μια δραστηριότητα και η αειφορία ορίζεται με βάση το σύστημα συνολικά. Είναι περισσότερο σύνθετη και εξισορροπημένη από πλευράς διάρθρωσης των αναπτυξιακών προτεραιοτήτων και της περιβαλλοντικής προστασίας. Απευθύνεται σε περιοχές που δεν στηρίζονται μόνο στον τουρισμό, η προστασία του περιβάλλοντος είναι στόχος ισότιμης σημασίας με την οικονομική αποτελεσματικότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη και για την ικανοποίηση της ανάγκης μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης, πέρα από τεχνολογικές ή οργανωτικές λύσεις, απαιτούνται σύνθετα μέσα πολιτικής όπως ο χωροταξικός σχεδιασμός και τα συστήματα περιβαλλοντικής διαχείρισης.

Σήμερα, τα διαθέσιμα μοντέλα επίτευξης της αειφόρου ανάπτυξης του τουρισμού είναι πολλά και αναγνωρίζεται ότι η αειφορία του τουρισμού εξαρτάται πρωτίστως από τους καταναλωτές και την οικονομική επιτυχία του τομέα, γι' αυτό και η προσέγγισή της, επιβάλλεται να στοχεύει στη συμμετοχή όσο το δυνατόν περισσότερων φορέων και να ευνοεί τη δημιουργία ευρύτατης συναίνεσης και αποδοχής. Σημαντικά ζητήματα στην κατεύθυνση αυτή αποτελούν επίσης η εδαφική διάσταση (χρήσεις γης), τα ζητήματα που συνδέονται με τις κλιματικές αλλαγές και την αειφορία και η εποχική κατανομή της τουριστικής δραστηριότητας, που ως ένα βαθμό, είναι από τα δυσκολότερα στην αντιμετώπισή τους ζητήματα για την αειφορία του τουρισμού (EC, 2003b).

4.2.2. ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Το μέγεθος της έντασης και η πολυπλοκότητα της αύξησης του παγκόσμιου τουρισμού, υπογραμμίζουν την αναγκαιότητα της αντιμετώπισης των μελλοντικών αλλαγών μέσω της εξισορρόπησης των οικονομικών, περιβαλλοντικών και κοινωνικών επιδιώξεων. Πρωταρχικής σημασίας ζητήματα – προκλήσεις σ' αυτή την κατεύθυνση που πρέπει να αντιμετωπιστούν, αποτελούν η χωρική και χρονική εποχικότητα, η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων του τομέα, η αύξηση των μεταφορικών υποδομών, η ανάπτυξη των

προορισμών, η εμπειρία, η ικανοποίηση και η συμπεριφορά των επισκεπτών και η συνειδητοποίηση της κοινής ευθύνης όλων των εμπλεκομένων (EC, 2002b).

Με βάση την υφιστάμενη κατάσταση του παγκόσμιου τουρισμού και τις ευμετάβλητες τάσεις και εκτιμήσεις εξέλιξής του στο μέλλον, η κυριότερη πρόκληση για την αειφόρο δραστηριότητα και ανάπτυξη του τουρισμού, είναι ο τρόπος της δυνατής διαχείρισης της τουριστικής δραστηριότητας και της αναμενόμενης αύξησής της, που διασφαλίζει την τήρηση των ορίων των διαθέσιμων περιβαλλοντικών πόρων και των δυνατοτήτων αναπαραγωγής τους, παράλληλα με την οικονομική και κοινωνική επιτυχία του τομέα. Επειδή όμως η αειφόρος ανάπτυξη του τουρισμού συνδέεται περισσότερο με ποιοτικά παρά ποσοτικά χαρακτηριστικά, διαμορφώνεται και μια σειρά ειδικών προκλήσεων και σημαντικών στόχων που πρέπει αντίστοιχα να αντιμετωπιστούν και να υλοποιηθούν. Η συνειδητοποίηση της ποιότητας εκ μέρους των επισκεπτών αποτελεί προϋπόθεση της αειφόρου ανάπτυξης και από κοινού ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα του τομέα. Η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων και προορισμών απαιτεί αποτελεσματικότητα, για την κάλυψη των δαπανών της βέλτιστης αειφόρου απόδοσής τους. Η ποιότητα του εργατικού δυναμικού, ο σεβασμός της τοπικής κοινωνίας και η μείωση των επιπτώσεων στο περιβάλλον, αποφέρουν οφέλη ως προς την αποτελεσματικότητα των πόρων. Στο πλαίσιο αυτό, οι σημαντικότερες ειδικές προκλήσεις και οι μείζονες στόχοι που αφορούν την ιδιωτική και τη δημόσια διακυβέρνηση για την αειφόρο ανάπτυξη του Ευρωπαϊκού αλλά και του παγκόσμιου τουρισμού, είναι (EC, 2003a):

Προκλήσεις κλειδιά για την αειφορία του τουρισμού

- η έλλειψη εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού για την κάλυψη συγκεκριμένων θέσεων εργασίας και οι δύσκολες κοινωνικές και εργασιακές συνθήκες του τομέα,
- η ανάπτυξη των μεταφορών και οι συνέπειές της στις μεταφορικές ροές,
- οι πιθανές επιπτώσεις του τουρισμού στις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες του τοπικού πληθυσμού π.χ., πολιτισμική διαφοροποίηση, αύξηση του κόστους ζωής, αλλοίωση της αυθεντικότητας, των κοινωνικών και πολιτιστικών εκφράσεων κ.ά.,
- η χρήση των κληρονομούμενων πόρων, η ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος και η αύξηση της έκθεσής τους σε φυσικούς και ανθρωπογενείς κινδύνους,
- η πιθανή μεταστροφή ως προς την επιλογή προορισμού, εξαιτίας των τάσεων των επισκεπτών ή εξωτερικών παραγόντων (κλίμα, ακραία καιρικά φαινόμενα),
- η τάση συγκέντρωσης και καθετοποίησης των τουριστικών υπηρεσιών, και
- η υιοθέτηση και ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας

για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων και των προορισμών. Ο χαρακτήρας και η ένταση των προκλήσεων αυτών μπορεί να διαφέρει από περιοχή σε περιοχή, αλλά σε γενικές γραμμές, όταν η τουριστική δραστηριότητα και η εξάρτηση μιας περιοχής από τον τουρισμό είναι μεγάλη, και οι προκλήσεις είναι μεγαλύτερες. Σε ειδικές γεωγραφικές περιοχές υπάρχουν πρόσθετες προκλήσεις όπως επίσης, σημαντική πρόκληση αποτελεί και ο αειφόρος τρόπος διαχείρισης του μαζικού τουρισμού.

Στόχοι της ιδιωτικής και δημόσιας διακυβέρνησης για τον αειφόρο τουρισμό:

- ενσωμάτωση της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης στις συνολικές οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές στρατηγικές ανάπτυξης της περιοχής τους,
- ολοκληρωμένες τομεακές πολιτικές για τον τουρισμό και συνολική συνεκτικότητα σε όλα τα επιχειρησιακά και διοικητικά επίπεδα,
- πολυμερείς περιβαλλοντικές συμφωνίες και αειφόρες εμπορικές πολιτικές,
- ανάπτυξη και υιοθέτηση συστημάτων υποβολής εκθέσεων ή δηλώσεων αειφορίας για την εταιρική ευθύνη τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα,
- χρήση της τοπικής Agenda 21, ειδικά στους περιφερειακούς προορισμούς,
- χρήση συστημάτων παρακολούθησης και δεικτών ανάπτυξης των προορισμών,
- ευρεία συμμετοχή των πολιτών, τόσο ως καταναλωτών όσο και ως εργαζομένων.

4.2.3. ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Οι πρωτοβουλίες προώθησης της αειφορίας του τουρισμού σε παγκόσμιο επίπεδο είναι σήμερα πολλές και σημαντικές. Διεθνείς οργανισμοί που σχετίζονται με την αειφόρο ανάπτυξη και τον τουρισμό και ενδιαφέρονται για την προώθησή τους, ανέπτυξαν έντονη κινητικότητα και ανταποκρινόμενοι στις υφιστάμενες προκλήσεις, διατύπωσαν πληθώρα βασικών κατευθύνσεων και συστάσεων, εθελοντικού κυρίως χαρακτήρα. Η υιοθέτηση, προσαρμογή και ενσωμάτωσή τους στις εθνικές αναπτυξιακές πολιτικές των ενδιαφερόμενων χωρών και η εφαρμογή τους σε περιφερειακό - τοπικό επίπεδο, σε συνδυασμό με τη χρήση των κατάλληλων μηχανισμών παρακολούθησης και ελέγχου, εγγυώνται τη βιωσιμότητα του τουριστικού τομέα και την ικανοποίηση των κοινωνικών και περιβαλλοντικών επιδιώξεων - απαιτήσεων.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, κάνοντας μια ανασκόπηση των πρωτοβουλιών αυτών, θεωρεί ότι οι βασικές κατευθύνσεις της αειφορίας του ευρωπαϊκού και παγκόσμιου τουρισμού, μπορούν να στηριχτούν στο θεωρητικό, μεθοδολογικό και εμπειρικό τους υπόβαθρο και στις προτεινόμενες από αυτές επιχειρησιακές διεργασίες και αρχές (EC, 2003a).

Το συνολικό πλαίσιο του προγράμματος του ΟΗΕ, Agenda 21 (*Programme of Action*

for Sustainable Development, UNCED: 1992), είναι θεμελιώδους σημασίας για την αειφορία του τουρισμού. Το 1999, η επιτροπή για την αειφόρο ανάπτυξη του ΟΗΕ ενέκρινε την απόφαση για τον τουρισμό και την αειφόρο ανάπτυξη (*Tourism and Sustainable Development*), η οποία περιλαμβάνει ένα διεθνές πρόγραμμα εργασίας για την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού. Η Χάρτα των βασικών αρχών για την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού διατυπώθηκε στο Παγκόσμιο Συνέδριο στο Λανθαρόττε το 1995 (*Lanzarote Charter for Sustainable Tourism, UNEP/UNESCO/EU: 1995*).

Το Σχέδιο Υλοποίησης (*Plan of Implementation, WSSD: 2002*) που εγκρίθηκε από την Παγκόσμια Διάσκεψη Κορυφής για την Αειφόρο Ανάπτυξη, ζητά οι προσπάθειες να εστιαστούν στην αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού, περιγράφει τις δράσεις τροποποίησης των μη αειφόρων μοντέλων παραγωγής (αλυσίδα αξίας, αειφόρα προϊόντα, ανάπτυξη προορισμών) και κατανάλωσης (εποχική κατανομή, τουριστικές μεταφορές) και προωθεί την αντίληψη του συσχετισμού της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης με την προστασία και τη διαχείριση της βάσης των φυσικών πόρων για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη.

Όσον αφορά την ανάπτυξη του αειφόρου τουρισμού σε ειδικές γεωγραφικές περιοχές, τα Ηνωμένα Έθνη (*United Nations Environment Programme - UNEP / Convention on Biological Diversity*), συνέταξαν διεθνείς οδηγίες για την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη (*International Guidelines for Sustainable Tourism*), σχετικά με τις δραστηριότητές του σε ευαίσθητα και ευάλωτα επίγεια, θαλάσσια, παράκτια και ορεινά οικοσυστήματα. Το πρόγραμμα UNEP συντονίζει επίσης την πρωτοβουλία των τουριστικών πρακτόρων (*Tour Operators Initiative*), με σκοπό την ανάπτυξη εθελοντικών οδηγιών δράσης των μεγάλων εταιρειών του κλάδου, συμβάλλει στην πρωτοβουλία υποβολής εκθέσεων σε παγκόσμιο επίπεδο (*Global Reporting Initiative*) και δημοσίευσε μελέτες περιπτώσεων για τον τουρισμό και την τοπική Agenda 21 που αναφέρονται στο ρόλο των τοπικών αρχών στον αειφόρο τουρισμό (*Tourism and Local Agenda 21 - The Role of Local Authorities in Sustainable Tourism, UNEP: 2003*).

Σε σχέση με τις διεθνείς πρωτοβουλίες για συγκεκριμένους τομείς δραστηριοτήτων, το Παγκόσμιο Συμβούλιο Τουρισμού και Ταξιδιών, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού και το Συμβούλιο της Γης, διαμόρφωσαν την Agenda 21 για τον τομέα των ταξιδιών και του τουρισμού (*Agenda 21 for the Travel and Tourism Industry - WTTC/WTO/Earth Council: 1996*). Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, ενέκρινε τον παγκόσμιο κώδικα δεοντολογίας για τον τουρισμό (*Global Code of Ethics for Tourism, WTO: 1999*), ο οποίος συνιστά ένα περιεκτικό κείμενο σύμφωνα με το οποίο ο τομέας του

τουρισμού δεσμεύεται από τις αρχές αειφορίας. Εξέδωσε επίσης έναν οδηγό αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης για τις τοπικές αρχές (*Guide for Local Authorities on Developing Sustainable Tourism*) και μια διακήρυξη για τη σχέση του τουρισμού με τις κλιματικές αλλαγές (*Declaration on Tourism and Climate Change*).

Όσον αφορά το πλαίσιο των απαιτούμενων συμμετοχικών διαδικασιών για την επίτευξη της αειφορίας στον τουρισμό, η πολυμελής έκθεση για τον τουριστικό τομέα (*Tourism Industry Report, WSSD: 2002*) παραθέτει πρωτοβουλίες μέσω των οποίων ο τουριστικός τομέας και οι κυριότερες ομάδες εμπλεκόμενων φορέων, ανταποκρίθηκαν με επιτυχία στην αειφόρο τουριστική ανάπτυξη, εστιάζοντας στην ιδιαίτερη σημασία της ανάπτυξης ισχυρών εταιρικών σχέσεων μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων στον τουρισμό φορέων. Ο ΠΟΤ, έθεσε σε δημόσιο προβληματισμό τη σχέση τουρισμός και μείωση της φτώχειας (*publication on Tourism and Poverty Alleviation*) και σε συνεργασία με τη Διεθνή Διάσκεψη του ΟΗΕ για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη (UNCTAD), προέκυψε η ειδική πρωτοβουλία Αειφόρος Τουρισμός – Εξάλειψη της Φτώχειας (*ST-EP: Sustainable Tourism-Eliminating Poverty*). Στην ίδια κατεύθυνση το ΠΣΤΤ, εκφράζοντας τις θέσεις και τις απόψεις των επιχειρήσεων του τομέα έναντι των προκλήσεων της αειφόρου ανάπτυξης, δημοσίευσε την εταιρική κοινωνική ηγεσία για τη βιομηχανία των ταξιδιών και του τουρισμού (*Corporate Social Leadership for the Travel & Tourism Industry*).

Ανάλογες πρωτοβουλίες, ανέλαβαν επίσης και διεθνείς μη κυβερνητικές οργανώσεις στον τομέα του πολιτισμού ή της φύσης. Το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Χώρων, παρουσιάζει μέσω του διεθνούς χάρτη πολιτιστικού τουρισμού (*International Cultural Tourism Charter*) τις αρχές και τις κατευθύνσεις για τη διαχείριση του τουρισμού σε χώρους που έχουν ιδιαίτερη σημασία για την πολιτισμική κληρονομιά και οι Διεθνείς Φίλοι της Φύσης, εξέδωσαν κατευθύνσεις για την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού (*Ten Guidelines for a Sustainable Development of Tourism*).

Σε τοπικό επίπεδο, η ανάπτυξη της τοπικής Agenda 21 (*Local Agenda 21, UN*) είναι κεφαλαιώδους σημασίας και θεωρείται εργαλείο κλειδί για τη διαχείριση του αειφόρου τουρισμού. Παρέχει στις τοπικές διοικητικές αρχές που συμμετέχουν στην υλοποίησή της, τις κατευθυντήριες γραμμές ορθολογικής διαχείρισης των περιοχών τους και παράλληλα προωθεί τη χρήση συστημάτων παρακολούθησης και δεικτών για τη διασφάλιση της έκτασης και της ποιότητας της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης.

Όσον αφορά την ανάπτυξη δεικτών, συστημάτων παρακολούθησης και πληροφόρησης, μεγάλος όγκος πρωτοβουλιών σε παγκόσμιο επίπεδο, πραγματεύεται τον καθορισμό των ιδιαίτερων ζητημάτων τους. Ο ΠΟΤ ασχολήθηκε με τη μεθοδολογία, την ανάπτυξη

και την εφαρμογή δεικτών αειφόρου τουρισμού και προώθησε πρακτικούς οδηγούς ως προς το τι πρέπει να γνωρίζουν τα τουριστικά στελέχη (*What Tourism Managers Need to Know*, WTO: 1997) και τι πρέπει να κάνουν οι προορισμοί (*Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations - A Guidebook*, WTO: 2004b) για την ανάπτυξη και χρήση δεικτών στις διαδικασίες πολιτικής και σχεδιασμού του αειφόρου τουρισμού. Ασχολήθηκε επίσης, με την προώθηση συστημάτων - εργαλείων πληροφόρησης για την ανάπτυξη αειφόρων μοντέλων παραγωγής και κατανάλωσης, π.χ. οικολογική σήμανση τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών και δημοσίευσε εθελοντικές πρωτοβουλίες για τον αειφόρο τουρισμό (*Voluntary Initiatives for Sustainable Tourism*, WTO: 1997). Παράλληλα με τις παραπάνω πρωτοβουλίες, η σειρά διεθνών προτύπων ISO 9000, με αντικείμενο τα συστήματα διαχείρισης της ποιότητας και η σειρά 14000, που αφορά την περιβαλλοντική διαχείριση σχετίζονται με τον τουρισμό και πολλές επιχειρήσεις του τουριστικού τομέα, ήδη τα εφαρμόζουν.

4.2.3.1. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

Ο τουρισμός στην ΕΕ, ανέκαθεν αντιμετωπίζεται ως μοχλός ανάπτυξης προβληματικών ή μη περιφερειών και προωθείται συστηματικά μέσα από ολοκληρωμένα συμπλέγματα δραστηριοτήτων και αναπτυξιακών προγραμμάτων (Καλοκάρδου, 1995 · Hall, 1998). Πολλές από τις κοινοτικές πολιτικές επηρεάζουν σημαντικά την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού σε γενικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο. Είναι χαρακτηριστικό ότι για το περιφερειακό σκέλος των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης (ΚΠΣ) της ΕΕ, ο τουρισμός παραμένει η μόνη οικονομική δραστηριότητα με προοπτικές για το μεγαλύτερο μέρος του περιφερειακού χώρου, διαδραματίζοντας καθοριστικό ρόλο για την υλοποίηση των μειζόνων στόχων της, όπως (ΕΕ, 2003α): η τόνωση του ενδιαφέροντος των ευρωπαϊών πολιτών, η ανάπτυξη και η απασχόληση, η περιφερειακή ανάπτυξη, η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς καθώς και η ενίσχυση της ευρωπαϊκής ταυτότητας. Επιπλέον στα πλαίσια της συλλογικής ευθύνης της, επιδιώκει την περαιτέρω απελευθέρωση του τομέα (συμφωνία GATS) και την άρση των εμπορικών περιορισμών με τρόπο ο οποίος δεν επηρεάζει αρνητικά τις υφιστάμενες συνθήκες και τα δικαιώματα των τοπικών κοινωνιών, όπως το δικαίωμά τους να καθορίζουν την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη, τα φυσικά ή πολιτισμικά πλεονεκτήματα, την ποιότητα των υπηρεσιών, την προστασία των δικαιωμάτων των καταναλωτών και των εργαζομένων ή τη δημόσια ασφάλεια.

Η αειφόρος τουριστική ανάπτυξη αποτελεί προτεραιότητα των θεσμικών της οργάνων, από τα μέσα της δεκαετίας του '90. Μετά το 2001, υιοθετώντας μια ολοκληρωμένη

προσέγγιση συνεργασίας για το μέλλον του ευρωπαϊκού τουρισμού (*Working together for the future of European tourism*), επιδιώκει την περαιτέρω προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης του Ευρωπαϊκού τουρισμού, αναγνωρίζει τη σοβαρότητα της υποβάθμισης και της κατανάλωσης των περιβαλλοντικών πόρων και της ενεργοποίησης όλων των εμπλεκόμενων φορέων σε όλα τα χωρικά και διοικητικά επίπεδα και θέτει στον πυρήνα των πολιτικών της επιλογών και στόχων τη μείωση των αρνητικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων, την εξισορρόπηση μεταξύ των οικονομικών και κοινωνικών ωφελειών και τη διάχυσή τους σε περισσότερα άτομα (EC, 2002b και 2001c).

Για το σκοπό αυτό, συνεργαζόμενη με όλους τους αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς, μέσω μιας σειράς μέτρων και δράσεων πολιτικής συμβάλει στην αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού τόσο σε παγκόσμιο όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Υιοθετώντας τις αρχές και τις κατευθύνσεις της Agenda 21 (UNCED: 1992) και του Σχεδίου Υλοποίησης (WSSD: 2002), προωθεί τη μετατροπή των παραδοσιακών μοντέλων κατανάλωσης και παραγωγής στον ευρωπαϊκό τουρισμό μέσω της υλοποίησης μιας τοπικής Agenda 21, η οποία συνιστά ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα δράσης που αφορά ιδιαίτερα σημαντικές πτυχές, και κυρίως την προστασία της βάσης των φυσικών πόρων, την ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών ζητημάτων και της φτώχειας στην πολιτική για τον τουρισμό, την ευρύτερη συμμετοχή των εμπλεκόμενων φορέων, τον αποτελεσματικότερο έλεγχο και παρακολούθηση της εφαρμογής και την κοινωνική ευθύνη (EC, 2001c).

Σημαντικές πρωτοβουλίες της ΕΕ στην κατεύθυνση αυτή, είναι (EC, 2003a): το Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου-ΣΑΚΧ (*European Spatial Development Perspective - ESDP*) και η Σύμβαση των Άλπεων (*Alpine Convention*), τα οποία αποτελούν στοιχεία αναφοράς για τη χωρική ανάπτυξη του αειφόρου τουρισμού, η Ευρωπαϊκή σύμβαση για την τοπογραφία (*European Landscape Convention*), η οποία σχετίζεται με προσεγγίσεις διασφάλισης της προστασίας της περιφερειακής ποικιλότητας, και ο Ευρωπαϊκός χάρτης για τον περιβαλλοντικά αειφόρο τουρισμό (*European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas*), που αφορά μέτρα και ανταλλαγές άριστων πρακτικών.

Για την επίτευξη των στόχων αυτών, τα μέτρα πολιτικής και οι δράσεις της, εστιάζουν στην επανεξέταση των τουριστικών πρακτικών, στην επικέντρωση της πρακτικής τους εφαρμογής στα πολλά και διαφορετικά στοιχεία της τουριστικής προσφοράς και, μέσω ολοκληρωμένων πρωτοβουλιών αειφορίας, στους προορισμούς ως πεδίο εφαρμογής, υπό μορφή μιας τοπικής Agenda 21. Κατά συνέπεια, προκύπτει και προωθείται προς υλοποίηση ένα ομαδοποιημένο σύνολο συγκεκριμένων στόχων, που αλληλοσυνδέονται, επηρεάζονται από την αλληλεπίδραση των αποτελεσμάτων τους και η επίτευξή τους

προϋποθέτει την ενεργό συμμετοχή όλων των εμπλεκομένων και το κατάλληλο θεσμικό και πολιτικό πλαίσιο, αν και επιμέρους στοιχεία τους υπερβαίνουν το πολιτικό πλαίσιο του τουρισμού και εξαρτώνται από άλλες πολιτικές. Αναλυτικότερα, τα επιμέρους ζητήματα που προκύπτουν ανά στόχο και αποτελούν τις κύριες προτεραιότητες των ασκούμενων πολιτικών της ΕΕ, είναι (ΕC, 2002b):

- Αειφόρα μοντέλα κατανάλωσης: χρονική επέκταση και μεταστροφή της ζήτησης σε ήπιες μορφές τουρισμού, ανάπτυξη υποδομών και νέων υπηρεσιών μεταφοράς, συνειδητοποίηση της σχέσης ποιότητας και αειφορίας από τους επισκέπτες.
- Αειφόρα μοντέλα παραγωγής: ανταγωνιστικές επιχειρήσεις, καθορισμός τιμών με την ενσωμάτωση του κοινωνικού και περιβαλλοντικού κόστους, ισότιμη επιδίωξη των παραμέτρων της αειφορίας, χρήση καινοτομιών, τεχνολογίας και συστημάτων πιστοποίησης, ικανοποίηση επισκεπτών, βελτίωση των κοινωνικών ωφελειών και της απασχόλησης μέσω της κατάρτισης και της παροχής κινήτρων.
- Ανάπτυξη των προορισμών: τήρηση της φέρουσας ικανότητας των φυσικών και πολιτιστικών περιοχών, ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και διαφοροποίηση της προσφοράς, επικέντρωση στην ποιότητα και στην ικανοποίηση των επισκεπτών, περιφερειακή κοινωνικο-οικονομική συνοχή, πολιτιστική και αγροτική ανάπτυξη παράλληλα ή μέσω της τουριστικής ανάπτυξης.

Για την πλήρη προσαρμογή του ευρωπαϊκού τουρισμού στις απαιτήσεις της αειφορίας, τα θεσμικά όργανα της ΕΕ, σε συνεργασία με τους άλλους ενδιαφερόμενους φορείς, καθορίζουν τα μέτρα και τις δράσεις πολιτικής σε κάθε επίπεδο και οι επιχειρήσεις, οι εργαζόμενοι, οι κοινωνικοί εταίροι, οι προορισμοί, οι τοπικές - περιφερειακές αρχές και οι εθνικές διοικήσεις έχουν την ευθύνη καθορισμού του πλαισίου πολιτικής και την υλοποίηση των μέτρων. Σε εθνικό επίπεδο, οι χώρες καταρτίζουν εθνικές στρατηγικές αειφόρου ανάπτυξης στις οποίες περιλαμβάνεται και ο τουρισμός και σε περιφερειακό επίπεδο, σχεδιάζονται και εφαρμόζονται πιλοτικά διάφορα πρωτότυπα συστημάτων παρακολούθησης και δεικτών για τον τουριστικό τομέα. Η αυτορύθμιση σε επιμέρους τομείς ή επίπεδα και οι ενέργειες των ειδικευμένων διεθνών ή ευρωπαϊκών ομάδων συμβάλουν στην υλοποίηση. Οι πρωτοβουλίες πολιτικής της ΕΕ στην κατεύθυνση αυτή, στοχεύουν στην (ΕC, 2003a):

- προώθηση κατάλληλων λειτουργικών ρυθμίσεων για την αύξηση της συμβολής των Κοινοτικών πολιτικών στην αειφορία του ευρωπαϊκού τουρισμού,
- ενθάρρυνση της συνέργειας και συνεργασίας όλων των εμπλεκομένων φορέων, και

• προώθηση των αειφόρων μοντέλων κατανάλωσης και παραγωγής και μεταφορά προσεγγίσεων, πρωτοβουλιών, μέσων και άριστων πρακτικών στους προορισμούς. Η θετική συμβολή των Κοινοτικών πολιτικών και πρωτοβουλιών στην αειφορία του Ευρωπαϊκού τουρισμού προωθεί, βελτιώνει ή ενισχύει:

- τη διακυβέρνηση, τον καλύτερο έλεγχο και την ενοποίηση πολιτικών (Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση, Ολοκληρωμένη Ποιοτική Διαχείριση Τουριστικών Προορισμών),
- τις επιχειρηματικές πρακτικές και την απασχόληση (Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη, Ενσωμάτωση των Περιβαλλοντικών Παραμέτρων στην Οικονομική Πολιτική, Πολιτική Ποιοτικής Εργασίας και Συνθηκών Απασχόλησης),
- τις αειφόρες μεταφορές και την ενέργεια (Λευκές Βίβλοι: Ενέργεια για το Μέλλον - Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας και Πολιτική Μεταφορών με Ορίζοντα το 2010),
- τη συνετή χρήση, διαχείριση και προαγωγή φυσικών πόρων και πολιτιστικής κληρονομιάς (Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα, Φύση 2000, Πολιτισμός 2000),
- την περιβαλλοντική πολιτική (Προγράμματα Δράσης για το Περιβάλλον),
- χρηματοδοτική υποστήριξη της αειφόρου ανάπτυξης του τουρισμού υπέρ της οικονομικής και κοινωνικής σύγκλισης (Προγράμματα Interreg, Leader+, Phare),
- την εφαρμογή νέων τεχνολογιών (Δράση eEurope: Κοινωνία της Πληροφορίας),
- την ποιοτική πληροφόρηση, παρατήρηση, μέτρηση και τα διαχειριστικά εργαλεία.

Ειδικότερα, όσον αφορά την πληροφόρηση, τα διαχειριστικά εργαλεία την παρατήρηση και μέτρηση, οι πολιτικές της ΕΕ ευνοούν τη δημιουργία και χρήση εργαλείων και δικτύων που περιλαμβάνουν και απευθύνονται σε διάφορες κατηγορίες φορέων, με σκοπό τη χρηστή διακυβέρνηση σε επίπεδο προορισμού και επιχείρησης και τη διάδοση άριστων πρακτικών, μέσω της αξιοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού και της χρήσης των νέων τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας. Ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος όρισε δείκτες κλειδιά και ασχολείται με την ανάπτυξη ενός μηχανισμού αναφορών για τον τουρισμό και το περιβάλλον. Παράλληλα, προωθείται η επέκταση του κοινοτικού συστήματος απονομής οικολογικού σήματος (*Community eco-label scheme*) καθώς και η ευρεία αποδοχή του συστήματος οικολογικής διαχείρισης και οικολογικού ελέγχου (*Community Eco-Management and Audit Scheme - EMAS*), για την αξιολόγηση, την υποβολή εκθέσεων και τη βελτίωση των περιβαλλοντικών επιδόσεων ή της αειφόρου ανάπτυξης, σε συνδυασμό με την ανεξάρτητη αξιολόγηση αυστηρών εκθέσεων.

4.2.3.2. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η Ελλάδα παρακολουθεί εντατικά και συμβάλει στις διεθνείς και Κοινοτικές εξελίξεις σε σχέση με το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη. Συμμετέχει και στηρίζει όλες τις σχετικές πρωτοβουλίες της διεθνούς κοινότητας, δραστηριοποιείται σε όλα τα χωρικά επίπεδα για την εδραίωση της κοινωνικής ισότητας και τη διασφάλιση της ποιότητας του ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος και κάθε χρόνο υποβάλλει εκθέσεις προόδου ή εμποδίων στην Επιτροπή Αειφόρου Ανάπτυξης (CSD) του ΟΗΕ σχετικά με τις διαδικασίες υλοποίησης της Agenda 21 (ΥΠΕΧΩΔΕ, 2002: 25). Τα εντονότερα περιβαλλοντικά προβλήματα της χώρας σχετίζονται με την υποβάθμιση των υδατικών πόρων και των συνθηκών διαβίωσης των αστικών κέντρων, τη θαλάσσια ρύπανση, τις συγκρούσεις χρήσεων γης, τη διάβρωση των ακτών, την αλλοίωση των οικοτόπων, του φυσικού περιβάλλοντος και της αισθητικής του τοπίου (Σταματίου, 2000: 239).

Σε θεσμικό επίπεδο, το ισχύον Σύνταγμα (άρθρο 24) περιλαμβάνει διατάξεις που αναφέρονται στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, αλλά και στο χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό, μέσω του οποίου δημιουργείται το πολιτισμικό περιβάλλον. Οι διατάξεις αυτές συνθέτουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο πρέπει να κινηθούν οι πολίτες, η νομοθετική και η εκτελεστική εξουσία για τη διαμόρφωση και την εφαρμογή της περιβαλλοντικής και χωροταξικής πολιτικής (Χριστοφιλόπουλος, 2002: 2).

Στο συντονισμό της κυβερνητικής πολιτικής στον τομέα του χωροταξικού σχεδιασμού και της αειφόρου ανάπτυξης της χώρας, συμμετέχουν τα υπουργεία Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (ΥΠΕΧΩΔΕ), Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Εθνικής Οικονομίας, Οικονομικών, Ανάπτυξης, Μεταφορών και Επικοινωνιών, Γεωργίας, Πολιτισμού και Εμπορικής Ναυτιλίας (Ν. 2742/1999).

Οι προστατευόμενοι από το Σύνταγμα και τους Νόμους περιβαλλοντικοί πόροι και τα ζητήματα χωροταξίας σχετίζονται άμεσα με τον τουρισμό, καθώς οι δραστηριότητές του στηρίζονται και εξαρτώνται άμεσα από την ποιότητα του περιβάλλοντος και την αποτελεσματικότητα του χωροταξικού σχεδιασμού. Η εντονότερη πίεση του τουρισμού ασκείται στις παράκτιες περιοχές, όπου συγκεντρώνεται ο κύριος όγκος επισκεπτών, δραστηριοτήτων και τουριστικών υποδομών και ανοδομών.

Η σύνθετη διαπλοκή μεγάλου αριθμού συναρμόδιων κρατικών φορέων, σε συνδυασμό με την αυξανόμενη κατάληψη παράκτιων περιοχών από αναπτυξιακές δραστηριότητες και την καταπάτηση δημόσιων εκτάσεων, ως αποτέλεσμα της έλλειψης κτηματολογίου, αποτελούν βασικές αιτίες άσκησης αποτελεσματικών πολιτικών διαχείρισης των ακτών.

Η εισαγωγή στο σύστημα παράκτιας διαχείρισης του θεσμού των ΠΟΤΑ - Περιοχές Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης, στοχεύει στον έλεγχο της ανάπτυξης του τουρισμού και στην αναβάθμιση των αντίστοιχων περιοχών, λόγω του αναβαθμισμένου επιπέδου προδιαγραφών και της δυνατότητας παροχής υπηρεσιών υψηλών απαιτήσεων, υπό την προϋπόθεση ότι ο καθορισμός τους γίνεται πέραν των κοινωνικο-οικονομικών κριτηρίων και μέσω της μελέτης της φέρουσας ικανότητας (Σταματίου, 2000: 247-248). Τα προβλήματα και οι δυνατότητες ανάπτυξης του Ελληνικού παράκτιου χώρου, επιβάλλουν την ανάγκη ορθολογικής διαχείρισής του με την προοπτική μιας στρατηγικής Αειφόρου Ανάπτυξης που θα λαμβάνει υπόψη τη φέρουσα ικανότητα κάθε περιοχής. Το Πρόγραμμα Βιώσιμης Ανάπτυξης των Ελληνικών Ακτών και Νησιών, στο πλαίσιο του οποίου διαμορφώθηκε Σχέδιο Οδηγίας για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη των Παράκτιων Περιοχών, παρέχει γενικές και ειδικές αρχές για τη διαχείρισή τους, κατευθύνσεις οριοθέτησης της παράκτιας ζώνης, τομεακές κατευθύνσεις και ειδικές προτάσεις στο πλαίσιο της ολοκληρωμένης διαχείρισης. Ο Νόμος 2742/99 'Χωροταξικός Σχεδιασμός και Αειφόρος Ανάπτυξη' προβλέπει τη διαμόρφωση Ειδικών Πλαισίων Χωρικής Ανάπτυξης για περιοχές με ειδικά προβλήματα, όπως οι παράκτιες και νησιωτικές.

Η περιβαλλοντική προστασία και διαχείριση ενισχύεται και από σειρά πρωτοβουλιών και προγραμμάτων που χρηματοδοτούνται από την ΕΕ, μέσω α) των Διαρθρωτικών Ταμείων: τα Σχέδια Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΣΠΑ), το Εθνικό Πρόγραμμα για το Περιβάλλον, το ENVIREG, τα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΠΕΠ) και στο παρελθόν, τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ), β) του Ταμείου Συνοχής, μέσω του οποίου η Ελλάδα λαμβάνει το 20% περίπου του προϋπολογισμού του Ταμείου, και γ) της Γενικής Διεύθυνσης XI της ΕΕ, όπως τα προγράμματα ACE, MEDSPA και LIFE, που αναφέρονται στη διαχείριση υδάτινων πόρων, στην προστασία απειλούμενων ειδών, σε ενημερωτικές εκστρατείες και στην επιμόρφωση του κοινού σε περιβαλλοντικά ζητήματα (Σταματίου, 2000: 272-288).

Ακόμα και η πληρέστερη νομοθεσία παραμένει μια ανεπαρκής προϋπόθεση προστασίας του περιβάλλοντος, όταν απουσιάζει το κατάλληλο πλαίσιο στήριξής της. Στην Ελλάδα, παρά την ύπαρξη αξιόλογου θεσμικού πλαισίου, εξακολουθούν να υπάρχουν τρεις σημαντικές ελλείψεις και ανάγκες που πρέπει να καλυφτούν (Μπεριάτος, 2000: 53-54):

- η ανάγκη συντονισμού και συνεργασίας των φορέων, πρωτίστως των δημόσιων,
- η ανάγκη δημιουργίας συστήματος διοικητικών και οργανωτικών διευθετήσεων με σκοπό τον έλεγχο, την παρακολούθηση, την εφαρμογή και την υλοποίηση της περιβαλλοντικής πολιτικής, και

• η ανάγκη δημιουργίας μηχανισμών παραγωγής πολιτικής, μέσω της ανάπτυξης τεχνολογικής υποδομής, όπως επιστημονικά ινστιτούτα και ερευνητικά κέντρα.

Σήμερα, δεν υφίσταται αμιγώς τουριστική νομοθεσία σε σχέση με το περιβάλλον και από την άποψη αυτή, η περιβαλλοντική διάσταση της Ελληνικής τουριστικής πολιτικής, θεωρείται τουλάχιστον ελλιπής. Δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στην οικονομική μεγέθυνση της ανάπτυξης και οι όποιες νομοθετικές προσπάθειες περιβαλλοντικής πολιτικής δεν εντάσσονται σ' ένα συγκεκριμένο νομοθετικό πλαίσιο και τα περιβαλλοντικά ζητήματα αντιμετωπίζονται κατά περίπτωση. Το ΥΠΕΧΩΔΕ και ο ΕΟΤ είναι οι δημόσιοι φορείς οι οποίοι έχουν την αρμοδιότητα της ρύθμισης και της αντιμετώπισης της ανεξέλεγκτης τουριστικής ανάπτυξης και της επιβάρυνσης των φυσικών και πολιτισμικών πόρων. Από κοινού, καθορίζουν ειδικές ρυθμίσεις άσκησης της τουριστικής δραστηριότητας, όπως εγκρίσεις περιβαλλοντικών όρων για την ίδρυση τουριστικών εγκαταστάσεων, εγκρίσεις χωροθέτησης των τουριστικών δραστηριοτήτων, συστήματα βιολογικού καθαρισμού ή διάθεσης στερεών αποβλήτων. Ειδικότερα, το ΥΠΕΧΩΔΕ καθόρισε στο σύνολο της επικράτειας, ζώνες τουριστικής χρήσης, για τη δημιουργία τουριστικών επιχειρήσεων, θεσπίζοντας παράλληλα ευνοϊκές ρυθμίσεις, παροχές κινήτρων κλπ. και ο ΕΟΤ, κήρυξε κορεσμένες περιοχές, στις οποίες δεν επιτρέπεται η ανέγερση νέων ξενοδοχειακών μονάδων (Λαγός, 2005).

Οι σημαντικότερες από τις επιδράσεις της τουριστικής ανάπτυξης στην Ελλάδα, που σχετίζονται με περιβαλλοντικά και χωροταξικά ζητήματα, προκάλεσαν τις παρακάτω αρνητικές συνέπειες (ΥΠΕΧΩΔΕ, 2002: 65 · Καυκαλάς και Ανδρικοπούλου, 2002):

- υπερκατανάλωση μη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και αδυναμία ανταπόκρισης των υφιστάμενων γενικών και ειδικών υποδομών και των δικτύων εξυπηρέτησης στην υπερσυγκέντρωση επισκεπτών κατά τις περιόδους αιχμής, ως αποτέλεσμα της υπέρβασης της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης των περιοχών,
- ανεξέλεγκτη συγκέντρωση υποδομών, ανωδομών, τουριστικών δραστηριοτήτων πλησίον ή μέσα σε περιοχές ιδιαίτερου φυσικού ή πολιτιστικού ενδιαφέροντος,
- έντονες πιέσεις υποβάθμισης των παράκτιων και νησιωτικών περιοχών, από την γραμμική παράκτια χωροθέτηση τουριστικών ανωδομών και οδικών αρτηριών,
- επιβαρύνσεις από τα απόβλητα των τουριστικών εγκαταστάσεων, λόγω έλλειψης συστημάτων διαχείρισής τους και ελεγκτικών αδυναμιών των τοπικών αρχών,
- φθορά και ποιοτική υποβάθμιση των περιβαλλοντικών πόρων με ανυπολόγιστες συνέπειες για την οικονομία και την ποιότητα ζωής των τοπικών κοινωνιών,

- χωροθέτηση ασυμβίβαστων χρήσεων σε γειτνίαση, και
- αλλοίωση της αισθητικής και της αξίας του τοπίου και του τόπου εξαιτίας της ανεξέλεγκτης και απρογραμματίστης ανάπτυξης των τουριστικών εγκαταστάσεων,

Ο κεντρικός στόχος της Ελληνικής περιβαλλοντικής στρατηγικής σε σχέση με τον τουρισμό, είναι η αρμονική ένταξη των τουριστικών δραστηριοτήτων στο φυσικό περιβάλλον, μέσω αποτελεσματικής διαχείρισης των περιβαλλοντικών τους πιέσεων και ελαχιστοποίησης των αρνητικών τους επιπτώσεων. Οι επιμέρους δράσεις επίτευξης του στόχου αυτού, αναφέρονται στην (ΥΠΕΧΩΔΕ, 2002: 66):

- αποτελεσματικότερη διαχείριση του μαζικού τουρισμού, με ιδιαίτερη έμφαση στην εφαρμογή συστημάτων περιβαλλοντικής διαχείρισης, που θα οδηγήσουν στη μείωση των πιέσεων στους φυσικούς πόρους, και στην υιοθέτηση πρακτικών εξοικονόμησης μη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας,
- διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος, μέσω της προώθησης ήπιων μορφών τουρισμού, όπως οι νέες, ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού,
- ανάπτυξη γενικών και ειδικών τουριστικών υποδομών, εναρμονισμένων με τη δομή και τη λειτουργία του τοπικού συνολικού περιβάλλοντος, με στόχο την προσέλκυση και καλύτερη εξυπηρέτηση των επισκεπτών, υπό την προϋπόθεση της ενεργού συμμετοχής και της διαβούλευσης με τους τοπικούς φορείς.

Η υλοποίηση των επιδιώξεων αυτών προϋποθέτει (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001:187-8):

α) τη συντονισμένη δράση όλων των εμπλεκόμενων στον τουρισμό φορέων, που θα βασίζεται στην κατανόηση των σχέσεων αλληλεπίδρασης μεταξύ περιβάλλοντος και τουρισμού μέσα από εκπαίδευση, έρευνα και ανταλλαγή εμπειριών σε ζητήματα και πρακτικές αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, και β) την εναρμόνιση και τη συμπλήρωση των πολιτικών σε τοπικό και εθνικό επίπεδο με δράσεις της ΕΕ που αφορούν *i) το είδος (τύπο) τουρισμού* (καλύτερη διαχείριση του μαζικού τουρισμού, χωροταξικά σχέδια ολοκληρωμένης διαχείρισης παράκτιων και ορεινών περιοχών), *ii) τη συμπεριφορά των επισκεπτών* (ενίσχυση περιβαλλοντικής ευαισθησίας, προώθηση εναλλακτικών τρόπων μετακίνησης εντός του προορισμού, χρονική διασπορά των διακοπών, διαφοροποίηση τουριστικού προτύπου), και *iii) την ποιότητα των υπηρεσιών* (προώθηση ήπιων μορφών τουρισμού, επιλογή καταλυμάτων, βελτίωση της περιβαλλοντικής ευαισθησίας όσων διαχειρίζονται την περιοχή, της τοπικής κοινωνίας και των παρεχόμενων υπηρεσιών).

Σε γενικότερο επίπεδο, η χάραξη και η υλοποίηση στην Ελλάδα μιας νέας τουριστικής πολιτικής περιβάλλοντος, με βάση την προστασία και την ανάδειξή του, ενδυναμώνει

ακόμα περισσότερο την ισορροπία των σχέσεων αλληλεπίδρασης μεταξύ τουρισμού και περιβάλλοντος και της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης κατ' επέκταση. Τα βασικότερα σημεία μιας τέτοιας πολιτικής είναι (Κραντονέλλης και Καλοκάρδου, 2003):

- προσδιορισμός φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης κάθε περιοχής,
- κοινωνικά και οικολογικά όρια υποβάθμισης των περιοχών,
- χωροταξικά σχέδια - χρήσεις γης βάσει ισορροπιών τουρισμού και περιβάλλοντος,
- τήρηση χωροταξικών, πολεοδομικών και αρχιτεκτονικών προτύπων,
- προώθηση ήπιων μορφών τουρισμού και επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου,
- ανάπτυξη ειδικών τουριστικών υποδομών και δραστηριοτήτων,
- ίδρυση σε κάθε νομό της χώρας, Συμβουλίου Περιβάλλοντος,
- προώθηση της περιβαλλοντικής συνείδησης και περιβαλλοντικής αγωγής,
- τήρηση και εφαρμογή της Εθνικής και Ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας,
- συνυπολογισμός ενδεχόμενων επιπτώσεων από τη χωροθέτηση, λειτουργία και επέκταση τουριστικών εγκαταστάσεων και την παροχή αναπτυξιακών κινήτρων,
- προώθηση συστημάτων περιβαλλοντικής διαχείρισης και επέκταση του ελέγχου,
- ολοκληρωμένη ποιοτική διαχείριση παράκτιων, αστικών και αγροτικών περιοχών.

Η στρατηγική της πολιτικής αυτής πρέπει να αποβλέπει στη διάσωση και αξιοποίηση του συγκριτικού πλεονεκτήματος των τουριστικών περιοχών και να στηρίζεται στην ολοκληρωμένη ενδογενή ανάπτυξη, η οποία θα αποσκοπεί σταδιακά στη δημιουργία κατάλληλων κοινωνικο-οικονομικών δομών και στην αντιμετώπιση των προβλημάτων ανταγωνιστικότητας του Ελληνικού τουριστικού προϊόντος, εξάρτησης από τον μαζικό τουρισμό, απώλειας υψηλού τουριστικού εισοδήματος, πιέσεων μείωσης των τιμών, αδυναμίας διαπραγμάτευσης με τους ισχυρούς tour-operators, έλλειψης κινήτρων αναβάθμισης, δυσκολίας προσαρμογής σε νέα τεχνολογικά δεδομένα (Λαγός, 2005).

Γενικότερα, για τη ανασυγκρότηση του συνολικού Ελληνικού τουριστικού συστήματος, στο πλαίσιο μιας στρατηγικής αειφόρου ανάπτυξης, τόσο οι πολιτικές στο δημόσιο, όσο και στον ιδιωτικό τομέα πρέπει να στοχεύουν στη δια-περιφερειακή διαφοροποίηση και στην ενίσχυση της ποικιλομορφίας της τουριστικής προσφοράς, στην ευελιξία και την ετοιμότητα ανταπόκρισης στις νέες συνθήκες του διεθνούς περιβάλλοντος, στη δίκαιη κατανομή – διάχυση των ωφελειών από τον τουρισμό και στη μείωση των κοινωνικών συγκρούσεων που προκύπτουν απ' τις δυσμενείς επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης και της υποβάθμισης του περιβάλλοντος (Apostolopoulos και Sonmez, 2001).

4.2.4. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η πολιτική και τα μέσα επίτευξης των στόχων της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης δεν διαφέρουν έναντι των αντίστοιχων που ασκούνται και εφαρμόζονται για τον έλεγχο των επιπτώσεων του τουρισμού και της επίτευξης της αειφόρου ανάπτυξης γενικότερα.

Όμως, οι πληροφορίες, τα εργαλεία πολιτικής και οι βέλτιστες πρακτικές σε σχέση με τον αειφόρο τουρισμό, θα πρέπει να αναπτυχθούν ακόμα περισσότερο. Διαπιστώνεται η ανάγκη για αξιόπιστες τεχνικές ανάλυσης της φέρουσας ικανότητας, για την ανάπτυξη μηχανισμών υποβολής εκθέσεων αειφορίας φιλικών προς το χρήστη και καλύτερων συστημάτων στατιστικής παρακολούθησης και δεικτών για την παροχή πληροφοριών με σκοπό τη διαχείριση της τουριστικής προσφοράς και ζήτησης. Ο δε σχεδιασμός τους επιβάλλεται να λαμβάνει υπόψη τις τοπικές συνθήκες (EC, 2003a).

Η πολιτική για το περιβάλλον επηρεάζει την τουριστική πολιτική, ενώ αντιστρόφως η πολιτική για τον τουρισμό εμπεριέχει και περιβαλλοντικές διαστάσεις, ως αποτέλεσμα της νέας θεώρησης της οικονομικής ανάπτυξης, στην οποία το περιβάλλον υπεισέρχεται ως αναπόσπαστο στοιχείο με μακροπρόθεσμη προοπτική. Σε άμεση συνάρτηση και με τις κοινωνικο-οικονομικές διαστάσεις του τουρισμού, η τουριστική πολιτική δεν πρέπει να τον αντιμετωπίζει τομεακά και μόνον, αλλά ως μέρος ενός σύνθετου συστήματος με διασυνδέσεις με την εθνική ή τοπική οικονομία και παραγωγή, τη λειτουργία των φυσικών οικοσυστημάτων και την κοινωνικο-πολιτισμική δομή των προορισμών, ενώ οι επιλογές της, πέραν των παραπάνω χαρακτηριστικών, πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις προσδοκίες των ίδιων των πολιτών και τις επιρροές των εξωτερικών παραγόντων. Μια τέτοια προσέγγιση αυξάνει τις πιθανότητες επίτευξης των συνολικών στόχων της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, ιδίως της μείωσης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Ειδικότερα, οι πολιτικές αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, οι οποίες οφείλονται στον τουρισμό, πρέπει να στηρίζονται (Κοκκώσης και Τσάρτας 2001: 186):

- στη συνειδητοποίηση ότι η προστασία της περιβαλλοντικής ποιότητας συνιστά προϋπόθεση ανάπτυξης και διατήρησης της τουριστικής δραστηριότητας μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο στρατηγικής αειφόρου ανάπτυξης,
- στην αναγνώριση ότι οι προσπάθειες διαχείρισης σε τοπικό επίπεδο θα πρέπει να είναι συμπληρωματικές της ευρύτερης πολιτικής που απευθύνεται σε γενικότερους παράγοντες διαμόρφωσης του τουρισμού και του είδους της σχετικής ανάπτυξης,
- στην αναγνώριση της ανάγκης ανάληψης δράσης από όλους όσους εμπλέκονται στον τουρισμό, μέσα σε πνεύμα συνεργασίας και κοινής ευθύνης.

Η αειφορία του τουρισμού προϋποθέτει τη λήψη μέτρων και την ανάληψη δράσεων

πολιτικής σε κάθε χωρικό και οργανωτικό επίπεδο, από το παγκόσμιο έως το τοπικό, που να καλύπτουν τα μοντέλα παραγωγής και κατανάλωσης του τουριστικού τομέα. Την κύρια ευθύνη καθορισμού ενός πλαισίου πολιτικής για τον τουρισμό και την υλοποίηση των μέτρων, έχουν όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς: οι εθνικές διοικήσεις, οι περιφερειακές και τοπικές αρχές, οι επιχειρήσεις και οι εργαζόμενοι, η τοπική κοινωνία των προορισμών, ακόμα και οι επισκέπτες με τη συμπεριφορά τους. Καθένας τους, στο πλαίσιο των ευθυνών, αρμοδιοτήτων και δυνατοτήτων του, μπορεί να συμβάλει στην οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική αειφορία του τουρισμού, υιοθετώντας μια ενισχυμένη προσέγγιση για την αντιμετώπιση των προκλήσεων με συνεκτικό τρόπο.

Η ΕΕ καθορίζοντας της επιλογές πολιτικής για τη βιωσιμότητα, την ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα του ευρωπαϊκού αλλά και του παγκόσμιου τουρισμού (EC, 2003a), υπογραμμίζει την ανάγκη μιας ενισχυμένης προσέγγισης για την επίτευξη των στόχων αυτών, η οποία πρέπει να στηρίζεται στην ενεργό συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων, σε όλα τα επίπεδα και παράλληλα, περιγράφει τους ρόλους, τις πρωτοβουλίες, και τις δράσεις που ο καθένας από αυτούς μπορεί να αναλάβει στην κατεύθυνση αυτή.

Οι εθνικές κυβερνήσεις πρέπει να ενσωματώσουν τον τουρισμό στις στρατηγικές τους για την αειφόρο ανάπτυξη ενθαρρύνοντας τις περιφερειακές και τοπικές πρωτοβουλίες, να συνεργαστούν με τους διεθνείς οργανισμούς, να υποστηρίξουν μέτρα προώθησης της αειφορίας σε όλα τα επίπεδα επιρροής τους και να υιοθετήσουν τεχνικές εκτίμησης των επιπτώσεων και συστημάτων δεικτών και ελέγχου. Να δώσουν ιδιαίτερη βαρύτητα στο χωροταξικό σχεδιασμό, να στηρίζουν προσπάθειες άλλων φορέων που στοχεύουν στην αειφορία του τουρισμού και να μοιράζονται με άλλες χώρες τις άριστες πρακτικές σε θέματα σχεδιασμού νέων τεχνολογιών, τεχνικών διαχείρισης επισκεπτών μεγάλης κλίμακας και αειφόρων μεταφορικών συνδέσεων.

Οι περιφερειακές και τοπικές αρχές, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη πρακτικών μέσων ελαχιστοποίησης του κοινωνικού και περιβαλλοντικού κόστους του τουρισμού, στην εξισορρόπηση της οικονομικής ανάπτυξης με την κοινωνική συνοχή και την περιβαλλοντική προστασία και στην καθοδήγηση της ανάπτυξης της περιοχής τους με βάση την ποιότητα και τη φέρουσα ικανότητα. Μπορούν να συμμετάσχουν σε προγράμματα σήμανσης και πιστοποίησης, έχουν τη δυνατότητα, μέσω οργανωτικών μέτρων και κινήτρων, να επηρεάσουν τα μοντέλα κατανάλωσης ως προς την εποχική κατανομή, τις μεταφορές και τα αειφόρα προϊόντα και σε συνεργασία με άλλους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς πρέπει να υλοποιήσουν προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης για τους επαγγελματίες και τους απασχολούμενους στον τομέα.

Οι επιχειρήσεις του τουριστικού τομέα, πρέπει να υιοθετήσουν τα διαθέσιμα μέσα και εργαλεία που βοηθούν στην ανάπτυξη προϊόντων που ανταποκρίνονται στις αυξημένες απαιτήσεις της αγοράς, των επιχειρηματικών τάσεων και της αειφορίας επηρεάζοντας έτσι και τα μοντέλα κατανάλωσης. Με την αναγνωρισμένη διαχείριση, τον έλεγχο, την πιστοποίηση και τη σήμανση των προϊόντων τους, προσελκύουν ευαισθητοποιημένους καταναλωτές, ενώ με την ανάπτυξη των ικανοτήτων του προσωπικού τους, τη χρήση νέων ηλεκτρονικών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, προσαρμόζονται ευκολότερα στις νέες μεθόδους επιχειρηματικότητας και αυξάνουν τις ευκαιρίες τους. Πρέπει να ασκούν με υπευθυνότητα την οικονομική τους δραστηριότητα, λαμβάνοντας υπόψη τα περιβαλλοντικά και κοινωνικά ζητήματα και να συμμετέχουν στην αξιολόγηση της φέρουσας ικανότητας και στην εφαρμογή των τεχνικών που χρησιμοποιούνται για την τήρηση των περιβαλλοντικών και κοινωνικών απαιτήσεων.

Οι κοινωνικοί εταίροι, – εργαζόμενοι, επαγγελματικές και συνδικαλιστικές ενώσεις – μπορούν να συμβάλλουν στην αύξηση των ευκαιριών απασχόλησης, στη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και στην απόκτηση δεξιοτήτων που απαιτούνται για την αειφορία.

Οι πολίτες, πρέπει να καθίστανται όλο και περισσότερο υπεύθυνοι ως κάτοικοι των τόπων υποδοχής αλλά και ως επισκέπτες όταν ταξιδεύουν για τουριστικούς λόγους. Με την πληροφόρηση, ενημέρωση περιβαλλοντική εκπαίδευση και ευαισθητοποίησή τους, αλλάζουν τη συμπεριφορά τους και επηρεάζουν τα μοντέλα κατανάλωσης.

Οι ομάδες πολιτών, οι περιβαλλοντικές και άλλες μη κυβερνητικές οργανώσεις, κατέχουν σημαντικό ρόλο στη διαδικασία υλοποίησης της αειφόρου ανάπτυξης και μπορούν να αξιοποιήσουν την αποδοχή τους από το κοινωνικό σύνολο και τα μέσα ενημέρωσης για να προωθήσουν την ευαισθητοποίηση των καταναλωτών και τη νοοτροπία αειφορίας των εμπλεκόμενων. Σε συνεργασία με τους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς μπορούν να βοηθήσουν με εποικοδομητικές προτάσεις, καινοτόμες προσεγγίσεις για εξεύρεση λύσεων, αλλά και με την εμπειρία που πολλές από αυτές έχουν.

Οι επισκέπτες, ενδιαφέρονται λιγότερο απ' όλους για την αειφορία, πιστεύοντας ότι εξαιτίας της καταβάλλουν υψηλότερο τίμημα για τις τουριστικές υπηρεσίες. Ωστόσο με την κατάλληλη πληροφόρηση και τις προσπάθειες αλλαγής της νοοτροπίας μπορούν να πειστούν και να δημιουργήσουν αειφόρα μοντέλα κατανάλωσης προκαλώντας αλλαγές στο παρεχόμενο προϊόν. Πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι η ποιότητα που ζητούν είναι αναπόσπαστο στοιχείο του προϊόντος και να πειστούν ότι ο αειφόρος τουρισμός και η ποιότητα στοιχίζουν κάτι παραπάνω, αποδίδουν όμως περισσότερα οφέλη.

Στη συνέχεια, περιγράφονται μερικά από τα πλέον αποτελεσματικά προγράμματα, μέσα

ή εργαλεία άσκησης πολιτικής, διεθνούς και τοπικής εμβέλειας, που χρησιμοποιούνται για τον έλεγχο των επιπτώσεων του τουρισμού και την τήρηση των περιβαλλοντικών και κοινωνικο-οικονομικών απαιτήσεων. Η υιοθέτηση των αρχών και κατευθύνσεων τους από όλους τους εμπλεκόμενους στον τουρισμό, ελαχιστοποιεί τις επιβαρύνσεις του και αυξάνει τις προϋποθέσεις επίτευξης της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, συνδεδεμένης με τον παγκόσμιο προβληματισμό για τα προβλήματα που προκύπτουν από τη μη ορθολογική διαχείριση των συνολικών περιβαλλοντικών πόρων σε σχέση με τις εκάστοτε αναπτυξιακές ανάγκες.

4.2.4.1. Η AGENDA 21 ΓΙΑ ΤΑ ΤΑΞΙΔΙΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

Η Agenda 21 είναι ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα προτεινόμενων δράσεων το οποίο καθορίζει ένα διεθνώς συμφωνημένο πλαίσιο για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης του 21^{ου} αιώνα σε παγκόσμιο επίπεδο. Εστιάζει στα ζητήματα του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης που απειλούν να επιφέρουν οικονομική και οικολογική καταστροφή και προτείνει μια στρατηγική για τη μετάβαση σε δράσεις - πρακτικές βιώσιμης ανάπτυξης. Η φιλοσοφία της έτυχε ευρείας αποδοχής καθώς το τελικό της κείμενο 'Agenda 21: Programme of Action for Sustainable Development' υιοθετήθηκε από 182 χώρες στη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (UNCED, 1992), που πραγματοποιήθηκε το 1992 στο Ρίο της Βραζιλίας. Αντιπροσωπεύει την πολιτική δέσμευση για μια σειρά στόχων και μέτρων στρατηγικής που αναπτύσσονται σε 40 κεφάλαια και για 115 διαφορετικά θέματα και τομείς, διατυπώνοντας συστάσεις για τις οποίες επιβάλλεται να αναπτυχθούν και εφαρμοστούν συγκεκριμένες δράσεις σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, από το δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα και για όλες τις οικονομικές δραστηριότητες, συμπεριλαμβανομένων των ταξιδιών και του τουρισμού (UN, 2004).

Το κεφάλαιο 28 'Local Agenda 21', αναφέρεται στις πρωτοβουλίες που καλούνται να αναλάβουν οι τοπικές αυτοδιοικήσεις και οι συναφείς φορείς για την υλοποίηση των αρχών της αειφόρου ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο. Στην ουσία αποτελεί μικρογραφία της Agenda 21 και συσχετίζεται με όλα τα θέματα των υπόλοιπων κεφαλαίων της, απλά αναφέρεται σε μικρότερη κλίμακα εφαρμογής. Κεντρική της ιδέα και το σημείο κλειδί για την κατανόησή της είναι η πρότασή της για το άνοιγμα της τοπικής κοινωνίας στο διάλογο και τη διαπραγμάτευση με στόχο την οικοδόμηση της κοινωνικής συναίνεσης για την αντιμετώπιση των ζητημάτων της τοπικής ανάπτυξης. Η υλοποίησή της δεν απαιτεί πιστώσεις, αρχικά τουλάχιστον, αλλά οργανωτική νοοτροπία, κουλτούρα και προσπάθεια, συστηματική συμμετοχή και συνεργασία, διάλογο και ανάπτυξη εταιρικών

σχέσεων μεταξύ όλων των εμπλεκομένων στην αναπτυξιακή διαδικασία και για όλα τα τοπικά ζητήματα (Μπεριάτος, 1999: 74-79).

Για την ευρύτερη προώθηση των αρχών και των στόχων της Agenda 21, πέρα από τις κυβερνήσεις, τις διεθνείς και εθνικές επαγγελματικές ενώσεις και στον ιδιωτικό τομέα, τρεις από τους μεγαλύτερους διεθνείς οργανισμούς που σχετίζονται με τον τουρισμό (WTTC, WTO και Earth Council) ανέπτυξαν και το 1996 δημοσίευσαν το τομεακό πρόγραμμα βιώσιμης ανάπτυξης με τίτλο 'Agenda 21 για τη βιομηχανία των ταξιδιών και του τουρισμού: Προς την Περιβαλλοντικά Αειφόρο Ανάπτυξη'. Οι εμπνευστές της πιστεύουν ότι η υιοθέτηση και η αποτελεσματική διαχείριση των κατευθύνσεων και των συστάσεων της, παρέχουν στον τουρισμό τη δυνατότητα να συμβάλει στη βιώσιμη ανάπτυξη και θεωρούν αναγκαία την ευρύτερη διάχυση και αποδοχή της φιλοσοφίας της και την ενθάρρυνση όλων όσων εμπλέκονται στα ταξίδια και στον τουρισμό να την χρησιμοποιήσουν ως οδηγό κάθε δραστηριότητά τους.

Το πλαίσιο της Agenda 21 για την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού βασίζεται στη Διακήρυξη του Ρίο, από την ερμηνεία και την ανάλογη προσαρμογή της οποίας απορρέουν οι εξής κατευθυντήριες αρχές για τον τουρισμό (WTTC, 2002):

- τα ταξίδια και ο τουρισμός πρέπει να βοηθήσουν στην ανάπτυξη παραγωγικών-οικονομικών δραστηριοτήτων εναρμονισμένων με το φυσικό περιβάλλον,
- τα ταξίδια και ο τουρισμός πρέπει να συμβάλουν στη διατήρηση, την προστασία και την αποκατάσταση της ισορροπίας του παγκόσμιου οικοσυστήματος,
- τα ταξίδια και ο τουρισμός πρέπει να βασιστούν σε σχέδια και δράσεις παραγωγής και κατανάλωσης, προσανατολισμένα προς τη βιώσιμη ανάπτυξη,
- τα ταξίδια και ο τουρισμός, η ειρήνη, η οικονομική ανάπτυξη και η προστασία του περιβάλλοντος αλληλοσυνδέονται και αλληλοεπηρεάζονται,
- πρέπει να σταματήσουν ή και να αντιστραφούν κάθε είδους πολιτικά ή κοινωνικά εμπόδια και ο προστατευτισμός πραγματοποίησης τουριστικών δραστηριοτήτων,
- η ανάδειξη και η προστασία του περιβάλλοντος πρέπει να αποτελέσουν βασική προτεραιότητα και αναπόσπαστο τμήμα των διαδικασιών τουριστικής ανάπτυξης,
- τα ζητήματα τουριστικής ανάπτυξης πρέπει να αντιμετωπιστούν με το σχεδιασμό λήψης αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο και τη συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού,
- ανάπτυξη συστήματος ενημέρωσης-προειδοποίησης μεταξύ των κρατών για τις φυσικές ή άλλες καταστροφές που είναι δυνατόν να προκαλέσουν αρνητικές επιπτώσεις στους επισκέπτες και στους πόρους των τουριστικών περιοχών,

- τα ταξίδια και ο τουρισμός να αξιοποιήσουν την ικανότητά τους να δημιουργούν, ως επί το πλείστον, θέσεις απασχόλησης για γυναίκες και ντόπιους κατοίκους,
- η τουριστική ανάπτυξη πρέπει να αναγνωρίσει και να υποστηρίξει την ταυτότητα, τον πολιτισμό και τα συμφέροντα των τοπικών πληθυσμών,
- οι διεθνείς κανονισμοί προστασίας του περιβάλλοντος πρέπει να γίνουν σεβαστοί από τους αρμόδιους φορείς και τις κάθε είδους τουριστικές επιχειρήσεις.

Στην Agenda 21 για τον τουρισμό καθορίζονται οι τομείς προτεραιότητας, οι βασικοί στόχοι και περιγράφονται τα προτεινόμενα μέτρα επίτευξής τους. Επισημαίνεται η ανάγκη προώθησης συνεργασιών μεταξύ των δημόσιων αρχών και οργανισμών, των επαγγελματιών ενώσεων και των επιχειρήσεων, καθορίζονται οι ευθύνες τους και το πλαίσιο για την ανάληψη δράσεων, αναλύεται η στρατηγική και η οικονομική σημασία του τουρισμού και καταδεικνύονται τα οφέλη της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης.

Κύριος στόχος των κυβερνήσεων, των τοπικών αρχών και των επιχειρήσεων (δημόσιων και ιδιωτικών), είναι η προώθηση συστημάτων και πρακτικών ενσωμάτωσης των ζητημάτων της βιώσιμης ανάπτυξης στο επίκεντρο των διαδικασιών λήψης αποφάσεων και της διοικητικής λειτουργίας τους για να προσδιορίσουν τις ενέργειες και τα μέσα επίτευξης της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Οι τομείς προτεραιότητας και οι δράσεις που μπορούν να αναλάβουν στην κατεύθυνση αυτή είναι (WTTC, 2003b):

Δημόσιοι Οργανισμοί και τοπικές αρχές:

- αξιολόγηση της ικανότητας του ισχύοντος θεσμικού, νομικού και οικονομικού πλαισίου της περιοχής για την επίτευξη του βιώσιμου τουρισμού,
- αξιολόγηση των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτισμικών και περιβαλλοντικών συνεπειών που προκαλούνται από την άσκηση της τουριστικής δραστηριότητας,
- εκπαίδευση, κατάρτιση, ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης,
- ορθολογικός σχεδιασμός της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης,
- διευκόλυνση ανταλλαγής χρηστικών πληροφοριών, δεξιοτήτων, τεχνολογικών επιτευγμάτων και άριστων πρακτικών που σχετίζονται με τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, μεταξύ των αναπτυσσόμενων και αναπτυγμένων χωρών,
- πρωτοβουλίες για την ενεργό συμμετοχή όλων των τομέων της κοινωνίας,
- σχεδιασμός νέων τουριστικών προϊόντων - υπηρεσιών με κριτήριο τη βιωσιμότητα ως το επίκεντρο μιας ευρύτερης διαδικασίας τουριστικής ανάπτυξης,
- μέτρηση και έλεγχος της προόδου επίτευξης της βιωσιμότητας σε τοπικό επίπεδο,
- συνεργασία, εταιρικές σχέσεις και διαβούλευση με στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Ιδιωτικές και Δημόσιες επιχειρήσεις:

- ελαχιστοποίηση απορριμμάτων, επαναχρησιμοποίηση και ανακύκλωση,
- αποτελεσματική χρήση, εξοικονόμηση και διαχείριση της ενέργειας,
- ορθολογική διαχείριση υδατικών πόρων, αποβλήτων και επικίνδυνων ουσιών,
- χρήση φιλικών προς το περιβάλλον μεταφορικών μέσων,
- χωροταξία, καθορισμός χρήσεων γης,
- συμμετοχή εργαζομένων, πελατών και κατοίκων σε περιβαλλοντικά ζητήματα,
- ανάπτυξη συνεργασιών και ολοκληρωμένος σχεδιασμός για τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Οι κατευθυντήριες συστάσεις της Agenda 21 προτρέπουν τις τουριστικές επιχειρήσεις, η εστίαση και η διερεύνηση των περιβαλλοντικών, οικονομικών, πολιτισμικών και κοινωνικών κριτηρίων λειτουργίας τους να μην αποτελεί ξεχωριστό στοιχείο των υφιστάμενων προγραμμάτων τους, αλλά αναπόσπαστο στοιχείο κάθε διαχειριστικής απόφασης με αποτέλεσμα οι δραστηριότητές τους, από το μάρκετινγκ και τις πωλήσεις μέχρι τη συντήρηση και τις επισκευές, να κατευθύνονται και να επηρεάζονται από ένα περιβαλλοντικό πρόγραμμα. Το υιοθετούμενο σύστημα δράσεων μπορεί να διαφέρει σε σχέση με το μέγεθος, τη διοικητική δομή και τη φύση της ασκούμενης δραστηριότητας κάθε επιχείρησης, αλλά οι βασικές κατευθύνσεις του παραμένουν σταθερές για όλες τις επιχειρήσεις (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 241-242).

Για την ενίσχυση της προσπάθειας ευρύτερης διάδοσης και υιοθέτησης των αρχικών κατευθύνσεων της Agenda 21 από τις δημόσιες αρχές, τις επιχειρήσεις και τους μη κυβερνητικούς οργανισμούς, ακολούθησε ένα πενταετές πρόγραμμα συνειδητοποίησης και προώθησης της πλήρους περιφερειακής εφαρμογής της, στο οποίο καθορίστηκαν οι πολιτικές προτεραιότητες δράσης. Οι πολιτικές για το περιβάλλον, στην κατεύθυνση αυτή, αναφέρονται σε τρεις βασικούς τύπους:

- α) πολιτικές που οδηγούν στη μείωση του κόστους,
- β) πολιτικές που απευθύνονται στους καταναλωτές - επισκέπτες και καθιστούν τα προσφερόμενα προϊόντα και τις υπηρεσίες ελκυστικότερα, και
- γ) πολιτικές που προωθούν την αειφορία, χωρίς όμως να έχουν οικονομικό συμφέρον.

Η αποτελεσματική υλοποίηση των πολιτικών αυτών απαιτεί μακρόχρονη προσπάθεια, εκτός ίσως της μείωσης του κόστους. Για το λόγο, αυτό οι προσπάθειες του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα πρέπει να επικεντρωθούν στα εξής ζητήματα (WTTC, 2002):

- επιδίωξη της στενής συνεργασίας μεταξύ του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, μέσα από εθελοντικές δράσεις αλλά και την τήρηση των βασικών κανόνων χρήσης των

ευαίσθητων περιβαλλοντικών πόρων των τουριστικών περιοχών,

- παρακολούθηση - έλεγχος της προόδου επίτευξης των περιβαλλοντικών στόχων, με την ευρύτερη εφαρμογή προτύπων ορθής πρακτικής όπως, οι δείκτες αειφορίας (WTO), τα πρότυπα περιβαλλοντικής διαχείρισης του προγράμματος Green Globe (WTTC) και τα κριτήρια προορισμού και πιστοποίησης,
- ελεγχόμενη επέκταση της υποδομής για την επίτευξη της αειφορίας του τουρισμού
- δίκαιη και αμερόληπτη επιβολή περιβαλλοντικών φόρων για την ελαχιστοποίηση των επιπτώσεών τους στην οικονομική ανάπτυξη και τα εισοδήματα,
- διεθνείς, εθνικοί και τοπικοί χρηματοδοτικοί οργανισμοί πρέπει να αναγνωρίσουν τη βιώσιμη ανάπτυξη ως τμήμα των κριτηρίων τους, έτσι ώστε η χρηματοδότηση των επιχειρήσεων να εξαρτάται από την περιβαλλοντική πρακτική τους,
- η σύγχρονη έρευνα για τη βιώσιμη ανάπτυξη πρέπει να είναι προσανατολισμένη στις αρχές της Agenda 21 για τον τουρισμό, με έμφαση σε ζητήματα σχεδιασμού, φέρουσας ικανότητας και δραστηριοτήτων των tour-operators,
- επέκταση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, πέρα από τους άμεσα εμπλεκόμενους στον τουρισμό, και στα σχολεία,
- ενίσχυση της δημοσιότητας – ενημέρωσης των επιχειρήσεων, των επισκεπτών και των πολιτών για την ανάγκη άσκησης βιώσιμων πολιτικών και της παρακίνησης των επιχειρήσεων να ενεργοποιηθούν για την υλοποίηση αυτού του στόχου.

Τα βασικά μέσα - εργαλεία που καθορίζονται από την Agenda 21 για την ολοένα και ευρύτερη καθολική και όχι αποσπασματική εφαρμογή των αρχών και των συστάσεων της στο μέλλον, αποτελούν σύμφωνα με τους Middleton και Hawkins (2004: 435-436):

α) η Νομοθεσία, το μεγαλύτερο μέρος της οποίας αφορά διεθνή ζητήματα ορθολογικής περιβαλλοντικής διαχείρισης και την εθνική νομοθεσία η οποία συνήθως υιοθετείται κατόπιν συγκρίσεων σε διεθνές επίπεδο, χωρίς όμως να απευθύνεται σε συγκεκριμένες επιχειρήσεις ή να έχει σχεδιαστεί για την κάλυψη συγκεκριμένων τοπικών αναγκών,

β) οι Μηχανισμοί της Αγοράς, οι οποίοι σχεδιάστηκαν με σκοπό να επηρεάσουν τις λειτουργίες της προσφοράς και ζήτησης, είτε παρέχοντας κίνητρα, χρηματοδοτήσεις επιχορηγήσεις και άλλες διευκολύνσεις, είτε δημιουργώντας αντικίνητρα αποτροπής της αλόγιστης χρήσης του περιβάλλοντος. Η αποτελεσματικότητά τους προϋποθέτει τη σαφή στόχευση και τη στήριξή τους από εμπειριστατωμένες έρευνες αγοράς, και

γ) οι Κώδικες δεοντολογίας ή οι μηχανισμοί που επιβάλλονται από συλλογικά όργανα, οι επαγγελματικές ενώσεις και οι επιχειρήσεις κατέχουν τον κύριο ρόλο στον καθορισμό

αποδεκτών περιβαλλοντικών πρακτικών, ενώ παράλληλα πρέπει να επιδιώξουν την ενεργό συμμετοχή τους σε συνεργασίες σε επίπεδο προορισμού για τον καθορισμό των ειδικών στόχων των προγραμμάτων προώθησης της βιωσιμότητας.

4.2.4.2. Η ΦΕΡΟΥΣΑ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

Πρόκειται για σημαντική παράμετρο επίτευξης της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης που στην ουσία υποδηλώνει το μέγεθος της τουριστικής δραστηριότητας που μπορεί να υποστηρίξει μια περιοχή. Η υπέρβαση των ορίων της είναι δυνατόν να οδηγήσει σε αρνητικές επιπτώσεις σε βάρος των κοινωνικο-πολιτισμικών και φυσικών πόρων των τουριστικών περιοχών (Middleton και Hawkins, 2004: 458). Οι αποφάσεις σχετικά με τα όριά της λαμβάνονται στα πλαίσια της έκτασης και της έντασης των επιπτώσεων του τουρισμού, των επιρροών και αλληλεξαρτήσεων μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και των τοπικών κοινωνιών (Bramwell, 2006).

Η φέρουσα ικανότητα έχει τις ρίζες της στη διοίκηση της άγρια φύσης και των ζωνών επιβίωσης και από το 1960 χρησιμοποιείται για τον περιορισμό των επιπτώσεων των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων στα οικοσυστήματα. Η χρησιμοποίησή της ενδείκνυται στις προκαθορισμένες περιοχές (π.χ. πάρκα), όπου καθορίζονται τα όρια της περιοχής και η διοικητική αρχή εφαρμόζει πολιτικές για τον περιορισμό ή την ανακατανομή της χρήσης. Η διαδικασία εφαρμογής της σε τουριστικές περιοχές – προορισμούς δεν είναι το ίδιο απλή και αποτελεσματική καθώς, πέραν των άλλων περιορισμών, ο καθορισμός της αναπόφευκτα εξαρτάται και από τις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές ομάδες συμφερόντων που δραστηριοποιούνται στους προορισμούς και οι οποίες συχνά αδιαφορούν για την ποιότητα του περιβάλλοντος (Gartner, 1996: 170-171).

Η φέρουσα ικανότητα, σε σχέση με την τουριστική ανάπτυξη, ορίζεται ως (Coccossis και Pargairis, 1992 από τον Κοκκώση, 2000): ‘ο αριθμός των χρηστών που μπορεί να δεχθεί μια τουριστική περιοχή, χωρίς μόνιμη περιβαλλοντική υποβάθμιση, και η εξασφάλιση της ικανότητας της περιοχής να υποστηρίξει δραστηριότητες αναψυχής χωρίς να υποβαθμίζει την εμπειρία αναψυχής των επισκεπτών’.

Εστιάζει δηλαδή το στόχο της τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής στο σεβασμό των περιβαλλοντικών ορίων που καθορίζουν την ικανότητά της. Ειδικότερα, στα όρια της φέρουσας ικανότητας αντανακλώνται οι συνιστώσες ενός σφαιρικού συστήματος το οποίο συντίθεται από επιμέρους υποσυστήματα, όπως το οικολογικό, το πολιτιστικό, το κοινωνικό-ψυχολογικό και το δομημένο - ανθρωπογενές, ενώ η ανάγκη διερεύνησής της σχετίζεται: με την έντονη αλληλεξάρτηση τουρισμού και περιβάλλοντος και με τη

διασύνδεση του τρίπτυχου ζήτηση – διακίνηση – προσφορά με τα στάδια τουριστικής ανάπτυξης και το φαινόμενο του κορεσμού (Κοκκώσης και Παρπαίρης, 1995).

Η ανάγκη μιας πολυδιάστατης προσέγγισης της έννοιας της φέρουσας ικανότητας ενός τόπου, οδήγησε στην ανάπτυξη τριών διακριτών προσεγγίσεων (Pearce, 1989 από τον Κοκκώση, 2000), καθεμιά των οποίων ορίζει και μία διαφορετική διάσταση των ορίων του (χρήσης, πλήθους επισκεπτών, οικιστικής ανάπτυξης) να εξυπηρετήσει τον τουρισμό, χωρίς να υποβαθμίζεται το περιβάλλον και η ικανοποίηση των επισκεπτών:

φυσική περιβαλλοντική

οικολογική, αναφέρεται στην ικανότητα των φυσικών πόρων (π.χ. διαθεσιμότητα νερού) και την ευαισθησία των οικοσυστημάτων να υποστηρίζουν την τουριστική ανάπτυξη.

χωρική, αναφέρεται στην ικανότητα της υποδομής (διαθέσιμη γη, οδικό - αποχετευτικό-ηλεκτρικό δίκτυο, λιμάνια, αεροδρόμια) και της ανωδομής (θεματικά πάρκα και άλλες ειδικές υποδομές) να υποστηρίζουν την τουριστική ανάπτυξη.

κοινωνική περιβαλλοντική

ψυχολογική, θεωρεί την ικανοποίηση των επισκεπτών ως μέτρο (αριθμός επισκεπτών ενός φυσικού ή θεματικού πάρκου) για την τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής.

πολιτιστική, περιγράφει την ανοχή του τοπικού πληθυσμού ή ενός τόπου με έντονες κοινωνικές και πολιτιστικές ιδιαιτερότητες απέναντι στον τουρισμό.

οικονομική περιβαλλοντική

αναφέρεται στις παραγωγικές δυνατότητες ή στα περιοριστικά στοιχεία (διαθεσιμότητα εργατικού δυναμικού) της τοπικής οικονομίας ως προς τον τουριστική της ανάπτυξη.

Ως εργαλείο διαχείρισης, η φέρουσα ικανότητα συσχετίζεται με τα παγκόσμια και τοπικά περιβαλλοντικά προβλήματα που προκύπτουν από τη σχέση τουρισμού και περιβάλλοντος, και συνδέεται κυρίως με τους συνολικούς περιβαλλοντικούς πόρους μιας περιοχής, τους οποίους καλείται να προστατέψει, να αναδείξει και να προβάλλει με ασφαλή τρόπο μέσω των ορίων και των κανόνων χρήσης που θα προσδιορίσει για όλους τους εμπλεκόμενους (McElroy, 1987 από τους Κοκκώση και Παρπαίρη, 1995).

Οι αρχές - κατευθύνσεις στις οποίες βασίζεται η έννοια της φέρουσας ικανότητας προκειμένου να ελεγχθούν οι περιβαλλοντικές ζημίες που προκαλούνται από την τουριστική δραστηριότητα, είναι (Lime, 1995 από τον Gartner, 1996: 169):

1. η εφαρμογή των διαδικασιών και μηχανισμών ελέγχου της πρέπει να ορίζεται σε γεωγραφικά προσδιορισμένη περιοχή, υπό μία αναγνωρισμένη διοικητική αρχή,
2. τα σχεδιαστικά προγράμματα δράσης της πρέπει να προσδιορίζουν προδιαγραφές, δείκτες και να ελέγχουν τυχόν υπερβάσεις των αποδεκτών ορίων και συνθηκών,

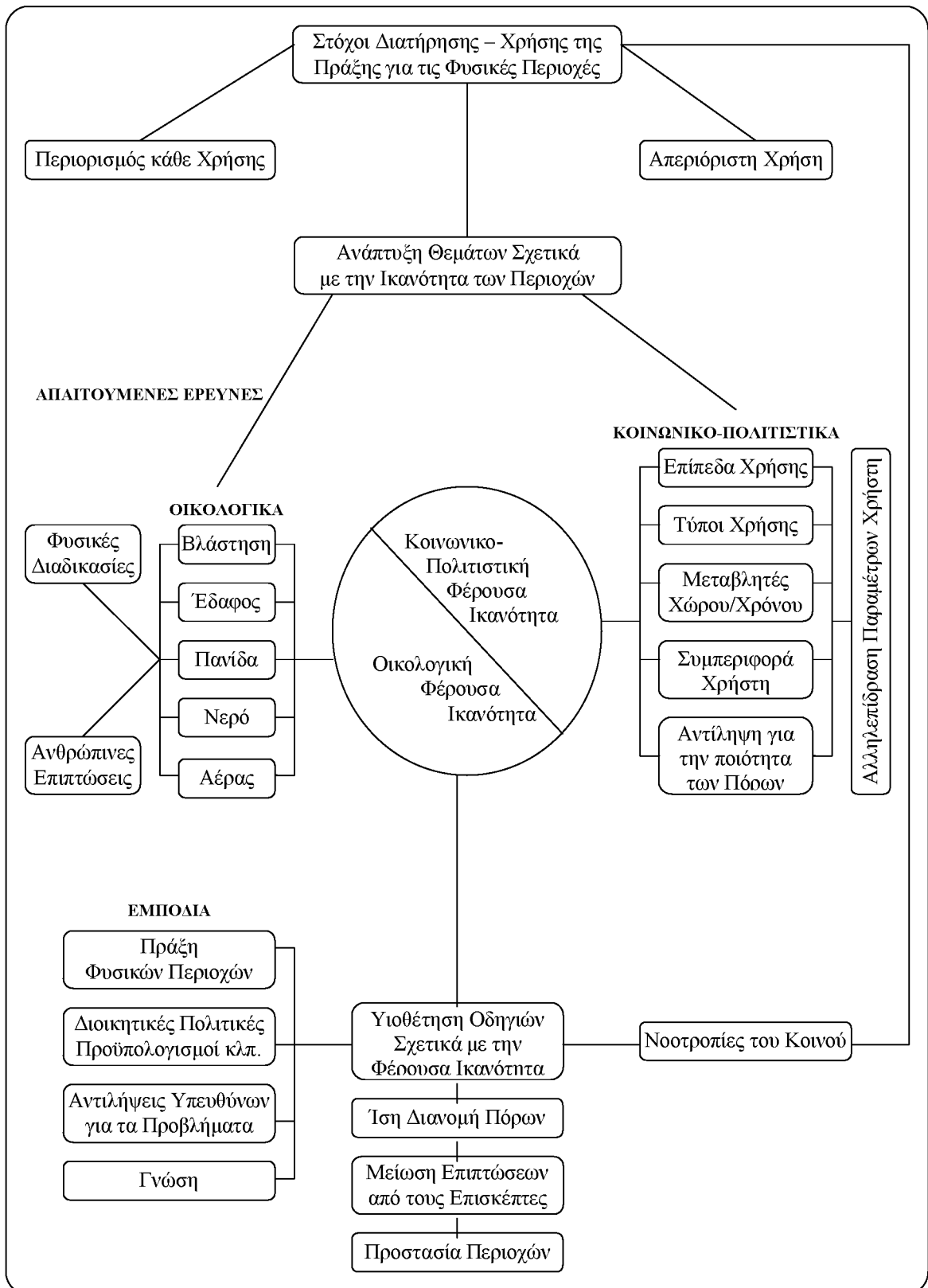
3. οι στόχοι και οι διορθωτικές πολιτικές της να καθορίζονται βάσει των απόψεων και των προτιμήσεων των χρηστών ή μη χρηστών των χώρων αναψυχής,
4. πρέπει να προσφέρεται ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων αναψυχής για την κάλυψη των αναγκών – ενδιαφερόντων όσο το δυνατόν περισσότερων επισκεπτών,
5. οι διαχειριστικές τεχνικές της πρέπει να επιλέγονται με βάση τη συμβατότητά τους σε σχέση με τους διοικητικούς στόχους και την σημασία της περιοχής,
6. τα κατάλληλα επίπεδα χρήσης καθορίζονται από τη διοικητική αρχή.

Μια συστηματική μεθοδολογική προσέγγιση της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής, συνδέεται - ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του τουριστικού συστήματος σε σχέση με (Κοκκώσης και Παρπαίρης, 1995):

- το γεωγραφικό χώρο μέσα στον οποίο οφείλει να διαφοροποιείται ανάλογα με τα ιδιαίτερα γεω-μορφολογικά του χαρακτηριστικά,
- τις οικολογικές περιβαλλοντικές ιδιαιτερότητες της περιοχής όπως, οι οικολογικοί σχηματισμοί και οι περιοχές πολιτιστικού ενδιαφέροντος,
- την ιεραρχική διασύνδεση οικιστικών και τουριστικών συγκεντρώσεων (βαθμός εξάρτησης κέντρου – περιφέρειας, χωρική δομή),
- τη χωρική αλληλεπίδραση, ως αποτέλεσμα των τύπων ταξιδιού, των μεταφορικών μέσων, των πυλών εισόδου - εξόδου και της χωρικής κατανομής των επισκεπτών,
- τα στάδια τουριστικής ανάπτυξης και τον κύκλο ζωής,
- τα χαρακτηριστικά και τις τάσεις της ζήτησης όπως, ο ρυθμός αύξησης, οι χωρο-χρονικές κατανομές, οι δυνατότητες, τα εξελικτικά ενδιαφέροντα και απαιτήσεις,
- τις διαχρονικά διαφοροποιούμενες μορφές τουρισμού, και
- τις χωρο-χρονικές συγκεντρώσεις, που εξαρτώνται από τη διαθεσιμότητα των ελκτικών πόρων και των υφιστάμενων τεχνικών, τεχνολογικών και κοινωνικών υποδομών, τον παράγοντα της χρονο-απόστασης, τις ευκολίες πρόσβασης και το στάδιο ωρίμανσης του τοπικού συστήματος.

Για την υλοποίησή της αναπτύχθηκαν πολυάριθμα προγράμματα σχεδιασμού-διοίκησης όπως: Όρια Αποδεκτής Αλλαγής - Limits of Acceptable Change, Διοίκηση Επιπτώσεων Επισκεπτών - Visitor Impact Management, Προστασία της Εμπειρίας των Επισκεπτών και Φυσικών Πόρων - Visitor Experience and Resource Protection και η Διαδικασία Καθορισμού Φέρουσας Ικανότητας - Carrying Capacity Assessment Process (Manning κ.ά., 1995 από τον Garter, 1996: 172), η φιλοσοφία και οι διαδικασίες - τεχνικές των οποίων λειτουργούν κατά παρόμοιο τρόπο με το πρότυπο του Σχήματος 4.2.

ΣΧΗΜΑ 4.2: ΜΟΝΤΕΛΟ ΦΕΡΟΥΣΑΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ

Πηγή: Gartner (1996), όπως αναφέρεται στο Stankey κ.ά., (1985).

Η ανάλυση της φέρουσας ικανότητας αναγνωρίζεται, παρά τους περιορισμούς, ως μία εκ των σημαντικότερων μεθόδων επιδίωξης της ορθολογικής χρήσης των τουριστικών

πόρων, της ενίσχυσης του σχεδιασμού και της διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης. Ο προσδιορισμός των ορίων της φέρουσας ικανότητας μιας ευρύτερης περιοχής γίνεται με βάση το επιθυμητό πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης, σε σχέση με τις ιδιαιτερότητες και την ευαισθησία της, και η εκτίμησή της ορίζεται αθροιστικά από τις επιμέρους εκτιμήσεις των υπο-περιοχών που την απαρτίζουν, καθώς στις μικρές χωρικές ενότητες είναι ευκολότερος ο υπολογισμός της. Σε κάθε περίπτωση όμως, ο προσδιορισμός της προϋποθέτει την ανάλυση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των τουριστικών πόρων, της κοινωνικής δομής, των γενικών και ειδικών υποδομών, των τουριστικών ανωδομών, και τις απόψεις του τοπικού πληθυσμού για τον τουρισμό (Κοκκώσης, 2000).

Κάθε περιοχή, για τον υπολογισμό της φέρουσας ικανότητας, πρέπει να επιλέγει την καταλληλότερη μέθοδο, βάσει αντικειμενικών και υποκειμενικών εκτιμήσεων και της εμπειρίας της στον τουριστικό σχεδιασμό και να καθορίζει τα όρια που αντιστοιχούν στα δικά της ειδικά χαρακτηριστικά. Η ένταξή της στη συνέχεια, στις αναλύσεις – διαδικασίες που προηγούνται του τουριστικού σχεδιασμού, ελαχιστοποιεί τις βασικές αιτίες των περιβαλλοντικών επιβαρύνσεων (Lickorish και Jenkins, 2004: 144-145).

Ο ορθολογικός σχεδιασμός και η διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης είναι δυνατόν να αυξήσουν τη φέρουσα ικανότητα μιας περιοχής. Η αποτελεσματικότερη οργάνωση και η βελτίωση των υφιστάμενων υποδομών, είναι δυνατόν ακόμα και να αυξήσουν τον αριθμό των επισκεπτών, χωρίς να δημιουργούνται προβλήματα (Doswell, 2002: 156).

4.2.4.3. Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ EMAS

Ο Ευρωπαϊκός Κανονισμός Οικολογικής Διαχείρισης και Ελέγχου (Eco-Management and Audit Scheme - EMAS) αποτελεί ένα διοικητικό εργαλείο για τις επιχειρήσεις και άλλους οργανισμούς προκειμένου να αξιολογήσουν, να εκθέσουν και να βελτιώσουν την περιβαλλοντική τους απόδοση. Δημιουργήθηκε με τον Κανονισμό (ΕΟΚ) 1836/93 και από τον Απρίλιο του 1995 εφαρμόζεται εθελοντικά από τους οργανισμούς που αναπτύσσουν δραστηριότητες στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο. Αρχικά αφορούσε μόνο τους βιομηχανικούς - κατασκευαστικούς τομείς, αλλά το 2001 (Κανονισμός ΕΚ 761/2001) αναθεωρήθηκε με σκοπό την επέκταση της χρήσης του από οποιουδήποτε μεγέθους και κλάδου δημόσιους και ιδιωτικούς οργανισμούς, αλλά και την επέκταση της συμβατότητάς του με το πρότυπο EN ISO 14001.

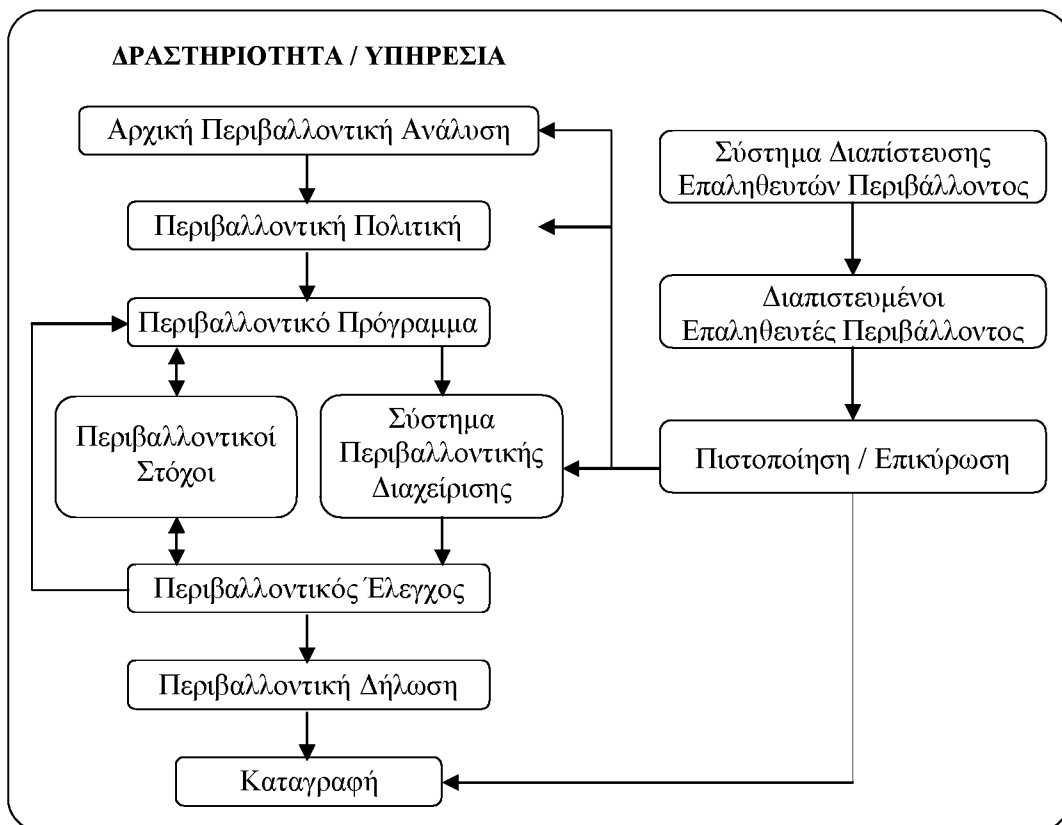
Για να καταγραφεί ένας οργανισμός στο EMAS, πρέπει να υιοθετήσει τις προδιαγραφές και τη μεθοδολογία του ακολουθώντας μια σειρά βημάτων (EU – EMAS, 2004):

1. να πραγματοποιήσει περιβαλλοντική ανάλυση των περιβαλλοντικών πτυχών, των

- προϊόντων–υπηρεσιών, των μεθόδων αξιολόγησής τους, του νομικού πλαισίου και των υφιστάμενων περιβαλλοντικών διοικητικών πρακτικών και διαδικασιών,
2. βάσει των αποτελεσμάτων αυτών, να καταρτίσει ένα αποτελεσματικό σύστημα διαχείρισης, που θα στοχεύει στην υλοποίηση της περιβαλλοντικής της πολιτικής. Στο σύστημα καθορίζονται: οι στόχοι, τα μέσα, οι λειτουργικές διαδικασίες, οι ευθύνες, οι ανάγκες εκπαίδευσης, ο έλεγχος και τα συστήματα επικοινωνίας,
  3. να πραγματοποιήσει περιβαλλοντικό έλεγχο, αξιολογώντας τη λειτουργική επάρκεια και την αποτελεσματικότητα του συστήματος σε σχέση με την πολιτική και το πρόγραμμά της, αλλά και με τις σχετικές περιβαλλοντικές απαιτήσεις, και
  4. να υποβάλει μια δημόσια δήλωση περιβαλλοντικής απόδοσης σχετικά με την πρόοδο των περιβαλλοντικών του στόχων, αλλά και τα μελλοντικά βήματα για την περαιτέρω βελτίωση της περιβαλλοντικής της απόδοσης.

Η περιβαλλοντική ανάλυση, το Σύστημα Διαχείρισης, ο περιβαλλοντικός έλεγχος και η δήλωση πρέπει να εγκριθούν από ανεξάρτητο, αναγνωρισμένο ελεγκτή του EMAS, η επικυρωμένη δήλωση του οποίου καταγράφεται στα αρμόδια όργανα του Κανονισμού και δημοσιεύεται πριν η επιχείρηση χρησιμοποιήσει το λογότυπο EMAS (Σχήμα 4.3).

ΣΧΗΜΑ 4.3: ΣΤΑΔΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ EMAS

Πηγή: EU – EMAS. Ιδία Επεξεργασία.

Σκοπός του Κανονισμού 761/2001 EMAS είναι η προώθηση της διαρκούς βελτίωσης των περιβαλλοντικών επιδόσεων των επιχειρήσεων - οργανισμών μέσω (άρθρο 1):

- της κατάρτισης και εφαρμογής ενός Συστήματος Περιβαλλοντικής Διαχείρισης,
- της συστηματικής, αντικειμενικής και περιοδικής αξιολόγησης της επίδοσής του,
- της ενημέρωσης, ως προς τις περιβαλλοντικές πρακτικές και επιδόσεις και του ανοικτού διαλόγου με το κοινό και τους άλλους ενδιαφερομένους, και

της ενεργού συμμετοχής και της κατάρτισης του προσωπικού των οργανισμών.

Τα σημαντικότερα από τα γενικά οφέλη που προκύπτουν από την εφαρμογή του EMAS για τους οργανισμούς – επιχειρήσεις, το εργατικό δυναμικό τους, το περιβάλλον και την κοινωνία συνοψίζονται στα παρακάτω (EU – EMAS, 2004):

Για τους Οργανισμούς – Επιχειρήσεις:

- ποιοτική περιβαλλοντική διαχείριση λόγω της χρήσης ενός αξιόπιστου ΣΠΔ,
- συμβολή στη διαχείριση των περιβαλλοντικών κινδύνων του οργανισμού,
- εξοικονόμηση πόρων, μείωση του κόστους βάσει των αναγκών του οργανισμού,
- μείωση των χρηματικών προστίμων λόγω της μη παραβίασης της νομοθεσίας,
- οικονομικά οφέλη, ως αποτέλεσμα του καλύτερου ελέγχου των διαδικασιών,
- κίνητρο ανάπτυξης οικολογικών καινοτομιών στην παραγωγική διαδικασία,
- έλεγχος συμμόρφωσης με την περιβαλλοντική νομοθεσία από τον ελεγκτή EMAS,
- γνώση από τις άριστες πρακτικές άλλων επιχειρήσεων και οργανισμών,
- νέες επιχειρησιακές ευκαιρίες σε αγορές με οικολογικά ενδιαφέροντα,
- πρόσθετη αξιοπιστία - εμπιστοσύνη από δημόσιες αρχές, επιχειρήσεις και πελάτες,
- βελτίωση των σχέσεων με την τοπική κοινότητα,
- βελτίωση της ποιότητας των εργασιακών χώρων και σχέσεων, και ενίσχυση του ηθικού και των κινήτρων ανάπτυξης του ομαδικού πνεύματος των εργαζομένων,
- ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στην αγορά από την θετική εικόνα του οργανισμού.

Για τους Εργαζόμενους:

- ενημέρωση, εκπαίδευση και κατάρτιση σε περιβαλλοντικά θέματα,
- Βελτίωση των συνθηκών υγιεινής και ασφάλειάς τους στους εργασιακούς χώρους (μείωση των επικίνδυνων ρύπων, των αποβλήτων και του θορύβου, ανάπτυξη σχεδίων - πρακτικών δράσης για την αντιμετώπιση έκτακτων περιστατικών),
- Σαφής κατανομή ρόλων, αρμοδιοτήτων και ευθυνών.

Για το Περιβάλλον και την Κοινωνία:

- περιορισμός της μόλυνσης και των άλλων επιβαρύνσεων του περιβάλλοντος,

- ορθολογική χρήση και μείωση της εξάντλησης των περιβαλλοντικών πόρων,
- διασφάλιση - εγγύηση της τήρησης της περιβαλλοντικής νομοθεσίας.

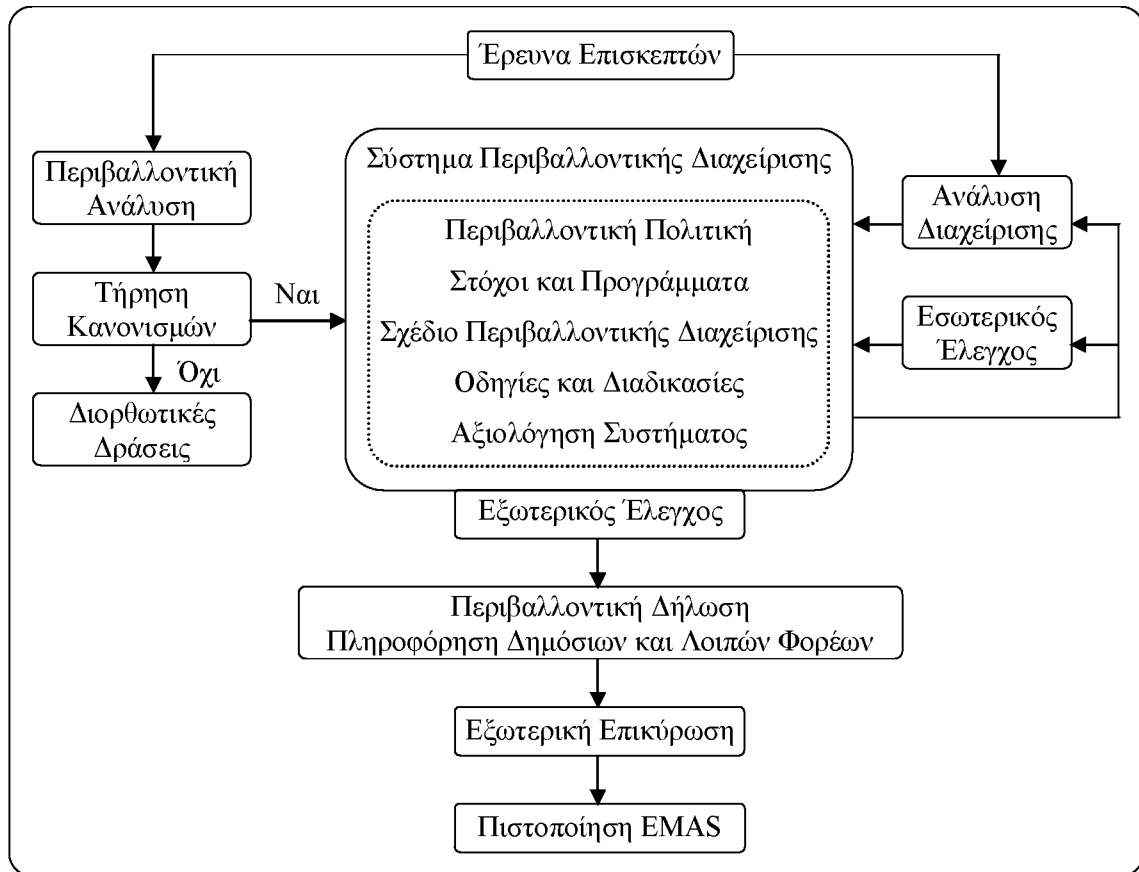
Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ενθάρρυνση και υποστήριξη των επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών και των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων (ΜΜΕ) να υιοθετήσουν το EMAS. Η συγκεκριμένη υποστήριξη εκφράζεται μέσω της διευκόλυνσης της πρόσβασής τους στις πληροφορίες, της χρηματοδοτικής τους στήριξης από τους δημόσιους φορείς και της προώθησης μέτρων τεχνικής βοήθειας. Οι επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών, αν και δεν παράγουν υλικά αγαθά, οι παρεχόμενες υπηρεσίες τους συνδέονται με την κατανάλωση μεγάλων ποσοτήτων ηλεκτρικής ενέργειας, ενέργειας θέρμανσης, ύδρευσης κλπ., που σημαίνει ότι υπάρχουν περιθώρια για τη λήψη μέτρων και την ανάπτυξη πρακτικών που μειώνουν την περιβαλλοντική επίδραση και τις λειτουργικές τους δαπάνες.

Η μέχρι τώρα εμπειρία αποδεικνύει ότι οι επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών και ειδικότερα οι τουριστικές επιχειρήσεις παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την υιοθέτηση και την εφαρμογή του EMAS, γεγονός που εξηγείται από το ότι οι υπηρεσίες ή τα προϊόντα ενός ξενοδοχείου ή ενός ταξιδιωτικού πράκτορα, πολύ συχνά συνδέονται στενά με το περιβάλλον και την καθαρότητά του.

Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΕ (EU- EMAS, 2004), ένας μεγάλος αριθμός τουριστικών οργανισμών-επιχειρήσεων έχει καταγραφεί στο Σύστημα EMAS καθώς υιοθέτησαν τις προδιαγραφές και τις κατευθύνσεις του και τις εφαρμόζουν σε συγκεκριμένες και μεμονωμένες τουριστικές δραστηριότητες που στην πλειοψηφία τους είναι επιχειρήσεις ξενοδοχείων, εστιατορίων και ταξιδιωτικών οργανισμών (NACE Codes: 55.1, 55.2, 55.3, 55.4, 55.5, 63.3). Στις Βαλεαρίδες νήσους, περισσότερες από 30 τουριστικές εγκαταστάσεις, προβάλλουν τις περιβαλλοντικές τους πρακτικές και επιδόσεις με αυτόν τον τρόπο, ενώ αντίστοιχα παραδείγματα υπάρχουν στην Καμπανία και το Πιεμόντε της Ιταλίας, στην Γρανάδα, την Τενερίφη και άλλες περιοχές της Ισπανίας, της Αυστρίας, της Γερμανίας, των Σκανδιναβικών Χωρών κλπ.

Σύμφωνα με το νέο Κανονισμό (761/2001) το EMAS μπορεί να εφαρμοστεί και σε χωρικά καθορισμένες τουριστικές περιοχές οι οποίες σκοπεύουν, μέσω της προώθησης της συνεχούς βελτίωσης των περιβαλλοντικών τους επιδόσεων, να βελτιώσουν την εικόνα και να ενισχύσουν την ανταγωνιστικότητάς τους στην εσωτερική και διεθνή αγορά. Η απόδοσή τους, εξαρτάται από την τήρηση των κοινών κανόνων, των μεθοδολογικών διαδικασιών και απαιτήσεων που προβλέπει το Σύστημα για ολόκληρο τον Ευρωπαϊκό χώρο (Σχήμα 4.4).

ΣΧΗΜΑ 4.4: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ EMAS ΣΕ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Πηγή: EU – EMAS. Ιδία Επεξεργασία.

Αντίθετα με τις επιχειρήσεις - οργανισμούς του τουριστικού τομέα, οι περιπτώσεις εφαρμογής του Κανονισμού EMAS σε ευρύτερες τουριστικές περιοχές είναι πολύ περιορισμένες. Δύο από τις πρώτες περιπτώσεις περιοχών, που βασίστηκαν στις περιβαλλοντικές προδιαγραφές του EMAS και κατάφεραν μέσα από την προώθηση και την προβολή της εικόνας τους να βελτιώσουν τόσο τις περιβαλλοντικές όσο και τις οικονομικές τους επιδόσεις, είναι η περιοχή Bibione στη Βενετία της Ιταλίας (Scipioni, 2002), και η Γερμανική αγροτουριστική Κοινότητα Uhdlingen - Mühlhofen (Austrian Institute for Applied Ecology, 1999: 15-19).

Λαμβάνοντας υπόψη τις επιρροές που δέχεται το περιβαλλοντικό σύστημα συνολικά, είναι προτιμότερο ένα ΣΠΔ να εφαρμοστεί σε μια ευρύτερη τουριστική περιοχή, παρά να πιστοποιηθούν μεμονωμένα οι τουριστικές της δραστηριότητες. Το EMAS αποτελεί ολοκληρωμένη και αναγνωρισμένη από την ΕΕ προσέγγιση προς αυτή την κατεύθυνση, δεδομένης της σύγχυσης που επικρατεί λόγω της πληθώρας των περιβαλλοντικών προτύπων (Labeling System) που υπάρχουν σήμερα (EU- EMAS, 2004).

4.2.4.4. ΤΟ ΠΡΟΤΥΠΟ EN ISO 14001

Ο Διεθνής Οργανισμός Τυποποίησης ανέπτυξε σειρές εθελοντικών προτύπων-οδηγιών στον τομέα της περιβαλλοντικής διαχείρισης, γνωστά ως σειρές προτύπων ISO 14000, τα οποία εστιάζουν στις εξής πτυχές της περιβαλλοντικής διαχείρισης: Συστήματα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης (ISO 14000), Κατευθυντήριες Οδηγίες Περιβαλλοντικού Ελέγχου (ISO 14010), Περιβαλλοντικές Ετικέτες και Δηλώσεις (ISO 14020), Αξιολόγηση Περιβαλλοντικής Απόδοσης (ISO 14030), Εκτίμηση του Κύκλου Ζωής (ISO 14040), Κατανόηση Όρων και Εννοιών (ISO 14050). Από όλες τις σειρές το πρότυπο 'EN ISO 14001: Συστήματα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης - Προδιαγραφές και Κατευθυντήριες Οδηγίες Χρήσης' είναι το μόνο βεβαιώσιμο, ενώ τα υπόλοιπα πρότυπα παρέχουν μόνο κατευθυντήριες οδηγίες.

Το πρότυπο EN ISO 14001 δημιουργήθηκε αρχικά το 1996 και το 2004 αναθεωρήθηκε-μετεξελίχθηκε στη νέα του μορφή EN ISO 14001:2004. Το πρότυπο αυτό εφαρμόζεται εθελοντικά από επιχειρήσεις και οργανισμούς - φορείς οποιουδήποτε μεγέθους, κλάδου και αντικειμένου δραστηριότητας και ορίζει τις ελάχιστες απαιτήσεις ενός Συστήματος Περιβαλλοντικής Διαχείρισης το οποίο παρέχει τη δυνατότητα σε έναν οργανισμό, να διαμορφώσει μία περιβαλλοντική πολιτική, αντικειμενικούς σκοπούς και στόχους. Για το λόγο αυτό λαμβάνονται υπόψη οι θεσμικές-νομοθετικές απαιτήσεις και πληροφορίες σχετικά με τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις που ο ίδιος ο οργανισμός προκαλεί.

Τα στάδια που απαιτούνται για την εφαρμογή του προτύπου EN ISO 14001 είναι: ο καθορισμός της περιβαλλοντικής πολιτικής, ο σχεδιασμός του συστήματος διαχείρισης, και ο καθορισμός των σκοπών και στόχων, η εφαρμογή του περιβαλλοντικού σχεδίου βελτίωσης, ο έλεγχος και οι διορθωτικές δράσεις των επιδόσεων, η πιστοποίηση του Συστήματος από εξωτερικό οργανισμό και τέλος η γνωστοποίηση και η βεβαίωση συμμόρφωσης με το πρότυπο και την ισχύουσα περιβαλλοντική πολιτική.

Στόχος του προτύπου ISO 14001 είναι η προώθηση της προστασίας του περιβάλλοντος, λαμβάνοντας υπόψη και τις κοινωνικοοικονομικές ανησυχίες. Έχει πολλά κοινά σημεία με τον Κανονισμό EMAS, ιδιαίτερα μετά το 2001, αλλά επειδή το EMAS βασίζεται στο νομικό καθεστώς των κρατών μελών της ΕΕ, μπορεί να υιοθετήσει μια περισσότερο καθοδηγητική μεθοδολογία σε σχέση με τα περιβαλλοντικά διοικητικά ζητήματα, σε αντίθεση με τα πρότυπα ISO 14000, που στηρίζονται στην εθελοντική αποδοχή όλων των συμβαλλόμενων και πρέπει επομένως να διατηρήσουν μια ισορροπία μεταξύ των αναγκών και προσδοκιών κάθε ενός εκ των εταίρων (ISO, 2004 · EU – EMAS, 2004).

Τα πλεονεκτήματα εγκατάστασης του ISO 14001 είναι: η υπευθυνότητα αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών ζητημάτων, η αυξημένη παραγωγικότητα λόγω της μείωσης του λειτουργικού κόστους, η βελτίωση των σχέσεων πολιτείας, πελατών και επιχειρήσεων, ο περιορισμός της γραφειοκρατίας, η συμμόρφωση με τη νομοθεσία, η μείωση των ρύπων και η συμμετοχή-ευαισθητοποίηση του προσωπικού (Αρβανιτογιάννης, 2000).

Οι σημαντικότερες από τις διαφορές του με το EMAS είναι (Αραβώσης, 2002):

- το ISO 14001 έχει διεθνή ισχύ, ενώ το EMAS εφαρμόζεται μόνο στην Ευρώπη,
- η εφαρμογή του δεν απαιτεί μια αρχική περιβαλλοντική ανάλυση,
- η πολιτική, το πρόγραμμα, το ΣΠΔ και οι επιδόσεις του είναι δημόσια διαθέσιμα, αλλά δεν απαιτείται η δημοσίευσή τους μέσω μιας περιβαλλοντικής δήλωσης,
- η συχνότητα και η μεθοδολογία των ελέγχων δεν καθορίζονται λεπτομερώς,
- δεν ορίζει το βαθμό στον οποίο η περιβαλλοντική απόδοση πρέπει να βελτιωθεί,
- πιστοποιεί μια επιχείρηση συνολικά και όχι τα υποκαταστήματά της.

Γενικότερα, το EMAS περιλαμβάνει τις απαιτήσεις του ISO 14001, αλλά εμπλουτίζεται επιπλέον και με πρόσθετες απαιτήσεις εφαρμογής του, οι οποίες, πέραν των παραπάνω, είναι η αυξημένη συμμετοχή των εργαζομένων, ο διάλογος με τα ενδιαφερόμενα μέρη και το κοινό και η δημοσίευση των δεσμεύσεων και των αποδόσεων των επιχειρήσεων. Τα δύο συστήματα είναι συμπληρωματικά αλλά το EMAS θεωρείται αυστηρότερο ως προς τις προϋποθέσεις - απαιτήσεις του (EU – EMAS, 2004).

4.2.5. ΔΕΙΚΤΕΣ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Οι δείκτες είναι ένας μηχανισμός - εργαλείο που χρησιμοποιείται εδώ και δεκαετίες από διάφορες επιστήμες, κυρίως την Οικονομική, για να δηλώσει με συντομία και ακρίβεια ενδιαφέρουσες πτυχές σχεδιασμού και διαχείρισης της αναπτυξιακής διαδικασίας. Στα πλεονεκτήματά τους καταγράφονται η αμεσότητα παρουσίασης ή εκτίμησης διαφόρων παραμέτρων, η καθοδήγηση σε ζητήματα που θεωρούνται σημαντικά κι επομένως, θα έπρεπε να ληφθούν υπόψη κατά το σχεδιασμό και την αναπτυξιακή διαδικασία, και η συγκρισιμότητα των αποτελεσμάτων. Οι λειτουργίες που επιτελούν είναι ποικίλες και αφορούν την περιγραφή μιας κατάστασης, την επισήμανση τρεχόντων ή μελλοντικών προβλημάτων, την υποστήριξη της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, την αξιολόγηση μέτρων και επιλογών κ.ά. (UN, 2001 · World Bank, 2000).

Η επικράτηση της έννοιας της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης και η συνειδητοποίηση της ανάγκης για πρακτική εφαρμογή των αρχών και των κατευθύνσεων που τη διέπουν, οδήγησαν στην ανάπτυξη δεικτών αξιολόγησης αναπτυξιακών επιλογών, παρεμβάσεων

και επιδράσεων του τουρισμού που ασκούνται στους οικονομικούς, κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς πόρους. Σε αντίθεση με τους παραδοσιακούς τουριστικούς δείκτες, (πληρότητα, αφίξεις, εισπράξεις, διανυκτερεύσεις), οι δείκτες της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης αναφέρονται στις περιβαλλοντικές και κοινωνικο-πολιτισμικές παραμέτρους και το πλέγμα των αλληλεπιδράσεών τους στο πλαίσιο που καθορίζουν οι αρχές και οι κατευθύνσεις της αειφόρου ανάπτυξης. Πρόκειται για ένα εργαλείο που στοχεύει στην αξιολόγηση τόσο της υφιστάμενης κατάστασης όσο και μελλοντικών αναπτυξιακών επιλογών ή επεμβάσεων στο χώρο που διαμορφώνεται και αναπτύσσεται η τουριστική δραστηριότητα (Farsari και Prastacos, 1999).

Απαραίτητες προϋποθέσεις αποτελεσματικής εφαρμογής και υλοποίησης των στόχων τους αποτελούν η αντικειμενική επιλογή βάσει αξιόπιστων πληροφοριών, η υιοθέτηση των αρχών και των κατευθύνσεων της αειφόρου ανάπτυξης του τουρισμού και η όσο το δυνατόν ευρύτερη συναίνεση των τοπικών κοινωνιών των προορισμών. Η αξιολόγηση των περιβαλλοντικών επιδράσεων των μελλοντικών εξελίξεων–επιλογών είναι δυνατόν να διασφαλιστεί με τη χρήση επαναληπτικών εργαλείων ανάλυσής τους, όπως η τεχνική των Δελφών (Liu, 1988 · Green κ.ά., 1990 · Miller, 2001).

Η λογική της αναζήτησης αξιόπιστων δεικτών που σχετίζονται με τον τουρισμό είναι ο προσδιορισμός των βασικών επιρροών που αυτός δέχεται και ασκεί, ως αποτελέσματα εξωτερικών παραγόντων, συμπεριφοράς των επιχειρήσεων και των επισκεπτών στους τουριστικούς προορισμούς, και οι οποίες είναι άμεσα μετρήσιμες (EC, 2003a).

Για τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (WTO, 2004b: 8-9), οι δείκτες αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, πέραν της μέτρησης υφιστάμενων ζητημάτων ή επερχόμενων καταστάσεων, αποτελούν μέτρο εκτίμησης των κινδύνων και της πιθανής ανάγκης για δράση και μέσο προσδιορισμού των αποτελεσμάτων αναπτυξιακών ή διαχειριστικών παρεμβάσεων. Είναι επεξεργασμένα σύνολα ποσοτικών και ποιοτικών πληροφοριών, που επιλέγονται και χρησιμοποιούνται σε κανονική βάση για τη μέτρηση σημαντικών για την ανάπτυξη και διαχείριση του τουρισμού αλλαγών. Μπορούν να μετρήσουν:

- αλλαγές στις δομές και στους εσωτερικούς παράγοντες του τουρισμού,
- αλλαγές στους εξωτερικούς παράγοντες που επηρεάζουν τον τουρισμό, και
- επιδράσεις που προκαλούνται σε κάθε επίπεδο από τον τουρισμό.

Λόγω της σημαντικότητας των ζητημάτων που αφορούν και στα οποία οι αρμόδιοι για την ανάπτυξη του τουρισμού φορείς πρέπει να ανταποκριθούν, οι δείκτες επιλέγονται βάσει συγκεκριμένων διαδικασιών από μια σειρά έγκυρων στοιχείων ή πληροφοριών. Η χρήση κατάλληλων δεικτών μπορεί να οδηγήσει στην επίτευξη των προσδοκώμενων

σκοπών και στόχων και στην αποτροπή δυσμενών καταστάσεων στους προορισμούς. Σε επίπεδο προορισμού, οι αποτελεσματικότεροι δείκτες είναι εκείνοι που αποκρίνονται στις κύριες απειλές και τις ανησυχίες σε σχέση με την αειφορία του τουρισμού, και παρέχουν τις πληροφορίες για τον προσδιορισμό των ζητημάτων και των απαιτούμενων μέτρων. Αναλυτικότερα, οι δείκτες πρέπει να ανταποκρίνονται στα ζητήματα ποιότητας του φυσικού περιβάλλοντος ενός προορισμού, βιωσιμότητας της οικονομικής επίδοσης, διατήρησης των πολιτιστικών πόρων και των κοινωνικών αξιών, και γενικότερα της οργάνωσης και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης έτσι ώστε να ελαχιστοποιηθούν οι μελλοντικοί κίνδυνοι και οι απειλές για τον τουριστικό τομέα και τον προορισμό.

Τα σημαντικότερα από τα οφέλη εφαρμογής των δεικτών, είναι (WTO, 2004b: 8-9):

- καλύτερη λήψη αποφάσεων, που οδηγεί στη μείωση των κινδύνων ή δαπανών,
- προσδιορισμός των αναδυόμενων ζητημάτων και των επιδράσεων, που επιτρέπουν την ανάληψη προληπτικών ή όταν απαιτείται, διορθωτικών δράσεων,
- μέτρηση της απόδοσης εφαρμογής σχεδίων, πολιτικών ή διοικητικών μέτρων, που επιτρέπει την αξιολόγηση της προόδου της αειφόρου ανάπτυξης του τουρισμού,
- μείωση του κινδύνου λαθών στον τουριστικό σχεδιασμό, που οδηγεί στον ακριβή προσδιορισμό των αναπτυξιακών δυνατοτήτων, των προκλήσεων και ευκαιριών,
- υπεύθυνη και αξιόπιστη πληροφόρηση του κοινού και άλλων εμπλεκομένων στον τουρισμό, που ενισχύει την υπευθυνότητα στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, και
- διαρκής έλεγχος, που οδηγεί σε συνεχή βελτίωση και εποικοδομητικές λύσεις στην ανάπτυξη και διαχείριση της τουριστικής δραστηριότητας.

Πολλές πρωτοβουλίες σε παγκόσμιο επίπεδο επικεντρώνονται στο θέμα των δεικτών της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης. Στον κατάλογο των διεθνών οργανισμών που ασχολήθηκαν με την ανάπτυξη και εφαρμογή τους, περιλαμβάνονται: Ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος (EEA), τα Προγράμματα των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον (UNEP) και την Ανάπτυξη (UNDP), Η Παγκόσμια Τράπεζα, το Διεθνές Ίδρυμα για την Αειφόρο Ανάπτυξη (IISD), το Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση (WWF), το Ίδρυμα για τη Νέα Οικονομία (NEF), Η Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη (UNCSD), ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (WTO) και τα εθνικά Ιδρύματα για τον Πολιτισμό, την Ενημέρωση και τον Αθλητισμό (DCMS) και, για το Περιβάλλον τις Μεταφορές και τις Περιφέρειες (DETR) (Miller, 2001).

Στην Ευρώπη, ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος (*European Environmental Agency*) όρισε ορισμένους δείκτες κλειδιά και ασχολείται με την ανάπτυξη μηχανισμού

αναφορών για τον τουρισμό και το περιβάλλον. Παράλληλα, συνεργάζεται για την ανάπτυξη Ευρωπαϊκών δεικτών για την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη των προορισμών (*European Indicators for Sustainable Tourism Development in Destinations*), με σκοπό την αποτίμηση της θεσμικής, περιβαλλοντικής, πολιτιστικής και κοινωνικοοικονομικής απόδοσης, στο πλαίσιο του έργου εθελοντικές πρωτοβουλίες για τον αειφόρο τουρισμό (*Voluntary Initiatives for Sustainability In Tourism - VISIT*), το οποίο κατευθύνεται από την Κοινωνία των Πολιτών και υποστηρίζεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή μέσω του χρηματοδοτικού προγράμματος για το περιβάλλον *Life*. (EC, 2003a).

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού ασχολήθηκε με τη μεθοδολογία ανάπτυξης και εφαρμογής δεικτών αειφόρου τουρισμού και προωθεί τη χρήση τους από τη δεκαετία του '90. Το 1997 δημοσίευσε έναν πρακτικό οδηγό για τα τουριστικά στελέχη με σκοπό την ανάπτυξη και χρήση τους (*What tourism managers need to know: A practical guide to the development and use of sustainable tourism*). Συνεργάστηκε με τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Περιβάλλοντος, για την εκπόνηση κατευθύνσεων ανάπτυξης και χρήσης δεικτών αειφορίας στον τουρισμό. Το 2004 με τη συνεργασία 62 εμπειρογνομόνων από 20 χώρες δημοσίευσε ένα νέο οδηγό ανάπτυξης και χρήσης δεικτών, ως αποτέλεσμα εκτενούς μελέτης παγκόσμιων πρωτοβουλιών (*Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations. A Guidebook*), όπου περιγράφονται πάνω από 40 σημαντικά θέματα αειφορίας και καλύπτουν ζητήματα από τη διαχείριση των φυσικών πόρων ως τον έλεγχο της ανάπτυξης, την ικανοποίηση επισκεπτών και τοπικών κοινωνιών, την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, την εποχικότητα, τις οικονομικές διαρροές, την αλλαγή του κλίματος κ.ά.

Τα επίπεδα χρήσης, η τυπολογία και ο τρόπος μέτρησης - έκφρασης των δεικτών αειφορίας του τουρισμού, σύμφωνα με τον ΠΟΤ, είναι (WTO, 2004b: 10-12):

A) Επίπεδα χρήσης των δεικτών

Οι δείκτες παρέχουν υποστηρικτικές πληροφορίες στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σχεδιασμού και διαχείρισης τουριστικών δραστηριοτήτων σε όλα τα χωρικά επίπεδα:

- Εθνικό επίπεδο, χρησιμοποιούνται για την ανίχνευση και τον εντοπισμό αλλαγών στον τουρισμό, τη σύγκριση με άλλες χώρες και την υποστήριξη του στρατηγικού σχεδιασμού των διαπιστωμένων αλλαγών σε κάθε επίπεδο,
- Περιφερειακό επίπεδο, παρέχουν πληροφόρηση στα περιφερειακά σχέδια και στις διαδικασίες προστασίας και λειτουργούν ως βάση σύγκρισης μεταξύ περιοχών και πληροφόρησης για τις εθνικές διαδικασίες τουριστικού σχεδιασμού,

- Συγκεκριμένοι προορισμοί (παράκτιες ζώνες, Δήμοι ή Κοινότητες), βοηθούν στον προσδιορισμό των συγκριτικών τους πλεονεκτημάτων, του επιπέδου ανάπτυξης του τουριστικού τομέα, των πιθανών κινδύνων και της απόδοσής τους,
- ειδικές τουριστικές περιοχές προορισμών (προστατευόμενες ζώνες, ιστορικές ή ειδικού ενδιαφέροντος περιοχές, ακτές), για τις οποίες μπορούν να αποτελέσουν τη βάση αποφάσεων σχετικών με τον έλεγχο των περιοχών, τη διαχείριση και τη μελλοντική ανάπτυξη των τουριστικών αξιοθέατων,
- τουριστικές επιχειρήσεις (tour operators, διαμονή, μεταφορές, εστίαση), οι οποίες αξιοποιώντας τις πληροφορίες των δεικτών μπορούν να ενισχύσουν τη διαδικασία του στρατηγικού σχεδιασμού τους για τους προορισμούς, και
- μεμονωμένες τουριστικές μονάδες (ξενοδοχεία, εστιατόρια, μαρίνες), τις οποίες βοηθούν στον έλεγχο των επιπτώσεων και της απόδοσης της λειτουργίας τους.

B) Τύποι δεικτών

Υπάρχουν διάφοροι τύποι δεικτών υποστήριξης της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, καθένας εκ των οποίων έχει διαφορετική χρησιμότητα για τους αρμόδιους φορείς:

- δείκτες έγκαιρης προειδοποίησης, π.χ. μείωση του αριθμού επισκεπτών οι οποίοι σκοπεύουν να επισκεφτούν ξανά την περιοχή,
- δείκτες πιέσεων στο σύστημα, π.χ. έλλειψη ύδατος ή επίπεδο εγκληματικότητας,
- δείκτες μέτρησης της υφιστάμενης κατάστασης και δυναμικής του τουριστικού τομέα, π.χ. μέγεθος, μερίδιο αγοράς, ικανοποίηση επισκεπτών,
- δείκτες μέτρησης των επιπτώσεων του τουρισμού στο φυσικό και κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον, π.χ. επίπεδο αποδάσωσης, αλλαγές των καταναλωτικών προτύπων και του εισοδηματικού επιπέδου των τοπικών κοινωνιών,
- δείκτες μέτρησης της διοικητικής προσπάθειας, π.χ. κόστος αντιρύπανσης, και
- δείκτες μέτρησης της διοικητικής απόδοσης ως προς την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων, π.χ. αλλαγή επιπέδου ρύπανσης, επαναλαμβανόμενος τουρισμός.

Γ) Μέτρηση – έκφραση των δεικτών

Η αποτελεσματικότητα της εφαρμογής των δεικτών στην πράξη εξαρτάται από τη δυνατότητα μέτρησης και έκφρασής τους με τρόπο ώστε να είναι εφικτή η τεχνική και οικονομική χρήση τους. Οι χρησιμοποιούνται τρόποι έκφρασής τους, περιλαμβάνουν:

Ποσοτικές μετρήσεις:

- ακατέργαστα στοιχεία, π.χ. αριθμός επισκεπτών στην περιοχή ανά έτος ή μήνα, όγκος αποβλήτων που παράγονται ανά μήνα ή εβδομάδα,

- Αναλογίες, π.χ. αναλογία ή αριθμός επισκεπτών προς τους ντόπιους κατοίκους,
- Ποσοστό, π.χ. ποσοστιαία μεταβολή των αφίξεων και των εισπράξεων κατά το προηγούμενο έτος, ποσοστό τοπικού πληθυσμού ανά εκπαιδευτικό επίπεδο.

Ποιοτικές μετρήσεις:

- κατάταξη βάσει αξιόπιστων προτύπων και δεικτών (EIA - *Environmental Impact Assessment*, IUCN - *International Union for the Conservation of Nature*), ως προς το επίπεδο προστασίας των φυσικών περιοχών ή τους βαθμούς στις κλίμακες των συστημάτων περιβαλλοντικής πιστοποίησης,
- κανονιστικοί δείκτες, οι οποίοι σχετίζονται με την ύπαρξη βασικών παραμέτρων διαχείρισης ή λειτουργίας του τουρισμού, π.χ. πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης ανά χωρικό επίπεδο, έρευνα αξιολόγησης συστημάτων πιστοποίησης,
- ονομαστικοί δείκτες - σήμανση, π.χ. μπλε σημαίες για τη διαχείριση παραλιών,
- δείκτες γνώμων, π.χ., επίπεδο ικανοποίησης των επισκεπτών ή των ντόπιων από τον τουρισμό ή από άλλα συγκεκριμένα στοιχεία του προορισμού.

Οι δείκτες θεωρούνται ρεαλιστικοί και εφαρμόσιμοι όταν καταφέρνουν να συλλέξουν, αναλύσουν και μετατρέψουν τις πληροφορίες σε πρακτικές λύσεις αποτελεσματικής αντιμετώπισης των ζητημάτων που συνδέονται με το σχεδιασμό και τη διαχείριση των προορισμών. Τα προβλήματα που πιθανόν να προκύψουν κατά την επιλογή και χρήση των δεικτών οφείλονται συνήθως στην έλλειψη κατάλληλων πληροφοριών για τον καθορισμό τους, στην υποκειμενικότητα κατά τη διαδικασία επιλογής και αξιολόγησής τους, ιδιαίτερα των ποιοτικών, και στη γενίκευσή τους προκειμένου να συμπεριλάβουν διάφορες περιπτώσεις ή για να αντιπαρέλθουν την έλλειψη στοιχείων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

5.1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Οι πολλές και διαφορετικές απόψεις και οριοθετήσεις που διατυπώθηκαν διαχρονικά, συγκλίνουν στην άποψη ότι ο σχεδιασμός είναι περισσότερο α) ένα σύνολο διεργασιών ή μια διαδικασία, παρά ένα θεωρητικό πλαίσιο οργάνωσης του κοινωνικο-οικονομικού και φυσικού χώρου, και β) ένα σύνολο εναλλακτικών ή μεταβαλλόμενων πολιτικών διαφορετικής φύσης, παρά ή διαμόρφωση μόνο αναπτυξιακών σχεδίων. Οι απόψεις και οι τοποθετήσεις αυτές πρέπει να προσεγγίζονται σε συνδυασμό με τις προκύπτουσες διευκρινίσεις, ορισμούς και εξελίξεις της ερμηνείας της δυναμικής και σύνθετης φύσης των κοινωνικο-οικονομικών φαινομένων, αλλά και με την έντονη αλληλεπίδραση των οικονομικών, κοινωνικών και φυσικών συστημάτων μέσα σε διαφορετικές γεωγραφικές και περιβαλλοντικές συνθήκες. Στο πλαίσιο αυτό, και δεδομένου ότι ο σχεδιασμός καθορίζεται ως κοινωνική και πολιτική δράση, η ακριβής εννοιολογική προσέγγιση των όρων σχεδιασμός, σχέδιο, σύστημα σχεδιασμού και αξιολόγηση, σε συνδυασμό με την αξιοποίηση της θεωρητικής βάσης των θεωριών σχεδιασμού, αποκτά ιδιαίτερη σημασία για τους αρμόδιους για το σχεδιασμό φορείς (Κομίλης και Βαγιονής, 1999: 22-27):

Η προσέγγιση του σχεδιασμού από τη σκοπιά της επαγγελματικής πρακτικής, συνήθως αναφέρεται σε διαδικασίες που αποσκοπούν στη σύνδεση μορφών γνώσης με δράσεις στο δημόσιο και ιδιωτικό χώρο. Ενσωματώνει ζητήματα οργάνωσης και επικοινωνίας και από την άποψη αυτή θεωρείται ως μια διαδικασία λήψης αποφάσεων, μέσω ενός επίσημου και οργανωμένου πλέγματος φορέων. Ως δραστηριότητα προσανατολισμένη στο μέλλον αλλά και ως τρόπος σκέψης για κοινωνικο-οικονομικά και περιβαλλοντικά ζητήματα σε δεδομένο χώρο, έχει ως κύριο αντικείμενο την ορθολογική διαμόρφωση επιλογών ή στόχων και συναρτώμενων κατευθύνσεων πολιτικής.

Το σχέδιο, είναι το προϊόν του σχεδιασμού και θεωρείται ως μια πράξη συλλογικών οργάνων και φορέων που προσανατολίζει ή καθοδηγεί τη συμπεριφορά οικονομικών παραγόντων προς την κατεύθυνση συνεκτικών και αντικειμενικών σκοπών και στόχων.

Το σύστημα σχεδιασμού αναφέρεται στο σύνολο των στοιχείων που συγκροτούν μια δομή η οποία εκφράζει τις σχέσεις μεταξύ των στοιχείων και των χαρακτηριστικών

γνωρισμάτων τους και χρησιμοποιείται για να εκφράζει τις ποικίλες διεργασίες των πολιτικών και πρακτικών που ασκούνται και προσδιορίζουν το είδος του σχεδιασμού.

Η έννοια της αξιολόγησης στο σχεδιασμό χρησιμοποιείται είτε στα πλαίσια σύγκρισης των εναλλακτικών προτάσεων είτε αιτιολόγησης των προτεινόμενων σχεδίων ή μέτρων πολιτικής. Αποτελεί μια διαδικασία κριτικής ανάλυσης και αποτίμησης αναπτυξιακών παραγόντων για τη στήριξη αποφάσεων, συνδέεται με όλα τα στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού και περιλαμβάνει τέσσερις φάσεις, τη διαμόρφωση της μεθοδολογικής βάσης προσέγγισης του αξιολογούμενου αντικειμένου, τη διατύπωση και υιοθέτηση αρχών και κριτηρίων αξιολόγησης, τη διαμόρφωση του τεχνικού πλαισίου στήριξης, τη σύνθεση και ιεράρχηση των αποτελεσμάτων της.

Σε σχέση με το θεωρητικό πλαίσιο, σκοπός μιας θεωρίας σχεδιασμού είναι η θεμελίωση αρχών και κατευθύνσεων στις οποίες θα στηριχτεί η διαμόρφωση μιας συστηματικής αναπτυξιακής προσέγγισης, μέσω ενός συνεκτικού σώματος γνώσεων που προσφέρει ερμηνείες φαινομένων ή καταστάσεων, δυνατότητες πρόβλεψης και οριοθετήσεις του περιεχομένου και των διαδικασιών δράσης. Οι υφιστάμενες θεωρητικές προσεγγίσεις και τυπολογίες των θεωριών σχεδιασμού, διακρίνονται α) σε θεωρίες ‘του’ σχεδιασμού (μέθοδοι, υποδείγματα) και θεωρίες ‘στο’ σχεδιασμό (κοινωνικο-οικονομική οργάνωση του χώρου, και β) με βάση το ειδικότερο αντικείμενο θεώρησης στο οποίο επικεντρώνει ο σχεδιασμός, σε θεωρίες διεργασιών, περιεχομένου, επεξηγηματικές και κανονιστικές. Σε πρακτικό επίπεδο, η επιλογή προσέγγισης σχεδιασμού καθορίζεται σημαντικά από την αλληλεπίδραση τριών ομάδων παραγόντων (Bolan 1967 από Μπριασούλη 2000): τη φύση και τα χαρακτηριστικά του αντικειμένου σχεδιασμού, τα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος λήψης αποφάσεων και τις επιστήμες που συμβάλλουν στη μελέτη των σχετικών ζητημάτων. Οι μεταβολές και οι διαφοροποιήσεις των παραγόντων αυτών στο χρόνο και το χώρο ερμηνεύουν και τις διαφορετικές προσεγγίσεις σχεδιασμού οι οποίες ακολουθούνται ή υιοθετούνται διαχρονικά και ανάλογα με τις διαφορετικές χωρικές και τις επικρατούσες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες.

Ο τουρισμός συχνά αναπτύχθηκε με τρόπο απρογραμματίστο ή και αυθόρμητο και ο συστηματικός σχεδιασμός του θεωρήθηκε αναγκαίος για πολλούς λόγους και κυρίως επειδή α) η άναρχη και απρογραμματίστη ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας προκάλεσε αρνητικές επιπτώσεις στο φυσικό, πολιτιστικό, κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον των περιοχών υποδοχής σε όλες τις χωρικές κλίμακες, β) η ανάδυση νέων τουριστικών προορισμών σε συνδυασμό με τις αλλαγές στα καταναλωτικά πρότυπα του τουρισμού, απαιτούν πρόγνωση και συστηματική αντιμετώπιση για την εξασφάλιση της

βιωσιμότητάς τους (Μπριασούλη, 2000). Επιπλέον, η ενίσχυση της κριτικής για τα πρότυπα εκείνα που οδηγούν σε δυσμενείς επιπτώσεις στην κοινωνία, τον πολιτισμό και το περιβάλλον, η οποία αναδείχτηκε από την επιστημονική ανάλυση της πορείας της τουριστικής ανάπτυξης και της συστηματικής αξιολόγησης των επιπτώσεών της, η ιδιαίτερη σημασία που απέκτησε η τουριστική ανάπτυξη για πολλές περιοχές και χώρες, και η επίδρασή της στους άλλους οικονομικούς τομείς και το περιβάλλον γενικότερα, επιβάλλουν την ανάγκη σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης σύμφωνα με τις αρχές και τις κατευθύνσεις της αειφόρου ανάπτυξης (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 91, 250). Αρχικά, ο σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης εστίαζε πρωτίστως στην οικονομική μεγέθυνση του τουρισμού, αδιαφορώντας για τις αρνητικές συνέπειες. Πρόσφατα όμως, η αυξανόμενη αναγνώριση των περιβαλλοντικών ζητημάτων και οι ανησυχίες για τις αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού στους φυσικούς και πολιτισμικούς πόρους, αλλά και οι συγκρούσεις με την τοπική κοινωνία, οδήγησαν σε νέες θεωρήσεις αυξάνοντας το ενδιαφέρον του σχεδιασμού και γι' αυτά τα ζητήματα (Gunn και Var, 2004: 160). Παράλληλα, η συνειδητοποίηση εκ μέρους των επισκεπτών, του τοπικού πληθυσμού και των εμπλεκόμενων φορέων, της ποιότητας του συνολικού περιβάλλοντος των προορισμών, επιβάλλει την ανάγκη για σχεδιασμό σε όλα τα γεωγραφικά επίπεδα με γνώμονα την αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων και την ποικιλία των τοπικών περιβαλλοντικών πόρων και την παροχή ποιοτικά αναβαθμισμένων υπηρεσιών και προτύπων υποδομών και ανωδομών (EC, 2003a).

5.1.1. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Ο τουριστικός σχεδιασμός, περιγράφεται ως μια συνεχής, σύνθετη και ορθολογική διαδικασία συγκρότησης πολιτικής μέσω της οποίας επιδιώκεται η χωρική οργάνωση της τουριστικής δραστηριότητας, με τη συμμετοχή των αρμόδιων φορέων του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 254). Χαρακτηρίζεται από αλληλοσυνδεόμενες φάσεις, πολιτικές παρεμβάσεις και δράσεις που αναλαμβάνονται και υλοποιούνται μέσα σ' ένα δεδομένο οργανωτικό, θεσμικό και χωροχρονικό πλαίσιο, συνδέεται με άλλες παράλληλες ή συναφείς διαδικασίες του γενικότερου αναπτυξιακού σχεδιασμού και στοχεύει στη μεγιστοποίηση των ωφελειών και ελαχιστοποίηση των αρνητικών επιπτώσεων του τουρισμού (Κομίλης και Βαγιονής, 1999: 30-31). Λαμβάνει υπόψη του πλήθος παραγόντων σχετικών με τις ανάγκες των επισκεπτών και των κατοίκων των περιοχών, τους τουριστικούς πόρους, τη δημογραφία, τις υποδομές, την οικιστική και τοπική κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη (Innskeep, 1994: 3-4).

Σε αντιδιαστολή με το σχέδιο τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής, ο τουριστικός σχεδιασμός αποτελεί μια παρέμβαση των εμπλεκομένων στον τουρισμό φορέων, βάσει ρυθμίσεων, κανόνων, κινήτρων και δράσεων, με σκοπό να κατευθύνουν την ανάπτυξη του τουρισμού σ' ένα συγκεκριμένο τόπο και επιθυμητό είδος ή κλίμακα τουριστικής ανάπτυξης. Η ύπαρξη στρατηγικής, σχεδίου και προγράμματος, η διαθεσιμότητα των αναγκαίων μέσων και πόρων, η υλοποίηση του αναπτυξιακού σχεδίου και η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας, αποτελούν βασικές προϋποθέσεις από τις οποίες εξαρτάται η αποτελεσματικότητα της παρέμβασης (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 250).

Οι στόχοι του τουριστικού σχεδιασμού διατυπώνονται στο πλαίσιο της τουριστικής πολιτικής, η οποία καθορίζει τις κατευθυντήριες γραμμές της μελλοντικής ανάπτυξης. Οι δύο έννοιες συνδέονται αλλά δεν ταυτίζονται, ο σχεδιασμός και η διατύπωση της τουριστικής πολιτικής προηγείται και εμπεριέχει το σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης, αποτελεί το σημείο αναφοράς βάσει του οποίου λαμβάνονται οι αποφάσεις στο σχεδιασμό και παρέχει το πλαίσιο πραγματοποίησής του, διασφαλίζοντας μ' αυτόν τον τρόπο ότι η τουριστική ανάπτυξη δεν καθορίζεται μόνο από τις δυνάμεις της αγοράς (Lickorish και Jenkins, 2004: 256, 273).

Ο τυπικός σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '80 αφορούσε μόνο την πλευρά των στοιχείων της τουριστικής προσφοράς. Η παραδοχή στην πορεία της λειτουργίας του τουρισμού ως συστήματος των αλληλεξαρτώμενων παραγόντων της προσφοράς και ζήτησης, οδήγησε στο σχεδιασμό και της ζήτησης, αλλά και στον ολοκληρωμένο σχεδιασμό του τουριστικού συστήματος προσφοράς και ζήτησης. Παράλληλα, η ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος και η επικράτηση της έννοιας της αειφόρου ανάπτυξης, σε συνδυασμό με τον προβληματισμό σχετικά με τη ανάγκη συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών και τη σημασία των πολιτισμικών και κοινωνικών επιδράσεων του τουρισμού που αναπτύχθηκε μετά τη δεκαετία του '80, επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τη διαμόρφωση σύγχρονων αντιλήψεων προσέγγισης της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης (Burns, 1999).

Μέχρι τη σημερινή, σύγχρονη μορφή του σχεδιασμού της ανάπτυξης του τουρισμού, αναπτύχθηκαν διάφορες προσεγγίσεις σε σχέση με το ποιος αναλαμβάνει το σχεδιασμό, πως καθορίζονται οι μελλοντικές ανάγκες και ποιος είναι αρμόδιος για το συντονισμό ανάπτυξης και εφαρμογής των αναπτυξιακών σχεδίων. Οι χαρακτηριστικότερες από αυτές τις προσεγγίσεις, είναι (Μπριασούλη, 2000):

Από τα τέλη της δεκαετίας του '50, με την εμφάνιση των αρνητικών επιπτώσεων της απρογραμματίστης και ανεξέλεγκτης τουριστικής ανάπτυξης, πολλές χώρες προώθησαν

διάφορες μορφές σχεδιασμού με σημαντικότερες εκείνες του συνοπτικού ή καθολικού σχεδιασμού και του σχεδιασμού αποσπασματικών μικροβελτιώσεων. Προέρχονταν από δημόσιους θεσμικούς φορείς και η επίδραση των επιστημών στη διαμόρφωσή τους δεν είναι εμφανής, εκτός της Οικονομικής επιστήμης και του Σχεδιασμού.

Το μοντέλο του συνοπτικού σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης βασίζεται στη συστημική προσέγγιση, αποσκοπεί στην παραγωγή ενός ρυθμιστικού σχεδίου με βάση μια επιθυμητή εικόνα για το μέλλον, δίνει έμφαση στη συντονισμένη διαμόρφωση των υποδομών, ανωδομών και χρήσεων γης και αναλαμβάνεται από το κράτος. Πολλά από τα σχέδιά του, ιδιαίτερα σε εθνικό επίπεδο, άλλαξαν μορφή κατά την εφαρμογή τους ή δεν εφαρμόστηκαν καθόλου, καθώς αποδείχτηκε άκαμπτος και μη ρεαλιστικός.

Ο σχεδιασμός αποσπασματικών μικροβελτιώσεων, σε αντίθεση με τον συνοπτικό, ήταν η εφαρμοσμένη προσέγγιση στο σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης. Εφαρμόστηκε για το σχεδιασμό υποδομών και τουριστικών εγκαταστάσεων σε περιοχές όπου είχε ήδη προχωρήσει η τουριστική ανάπτυξη ή παρουσίαζαν δυνατότητες άμεσης ανάπτυξης, ο προσανατολισμός του ήταν βραχυπρόθεσμος, εστίαζε στα υλικά και ποσοτικοποιήσιμα στοιχεία της προσφοράς και η λήψη αποφάσεων ήταν καθαρά πολιτική διαδικασία. Η έλλειψη συντονισμού του οδήγησε στη μη συνεκτική και ανισόρροπη ανάπτυξη των γεωγραφικών περιοχών και των μεμονωμένων τμημάτων του τουριστικού συστήματος προκαλώντας περιβαλλοντικά και κοινωνικο-οικονομικά αδιέξοδα.

Τα αδιέξοδα των δύο μοντέλων, η διαφοροποίηση των τουριστικών συνθηκών (μαζικός τουρισμός, tour-operators), οι νέες αντιλήψεις των εμπλεκόμενων και οι μεταβολές στις επιστημονικές περιοχές του σχεδιασμού κατά τη δεκαετία του 1980 επέβαλλαν την αναθεώρηση και τον εμπλουτισμό τους με νέα στοιχεία και έννοιες και οδήγησαν στην εμφάνιση του τροποποιημένου συνοπτικού σχεδιασμού και του άτυπου σχεδιασμού.

Ο τροποποιημένος συνοπτικός σχεδιασμός είναι περισσότερο ευέλικτος και διαρκής, εστιάζει και στο σχεδιασμό της ζήτησης, προσανατολίζεται στη μείωση των αρνητικών κοινωνικο-οικονομικών και περιβαλλοντικών επιπτώσεων, επιδιώκει την ευημερία και την αύξηση της απασχόλησης, ενώ ο ρόλος του δημόσιου τομέα μειώνεται σε σχέση με το παρελθόν και περιορίζεται κυρίως σε έργα υποδομής.

Ο άτυπος σχεδιασμός αποτελεί μια εφαρμοσμένη προσέγγιση που δεν προέρχεται από επίσημους θεσμικούς φορείς σχεδιασμού και δεν υπόκειται σε έλεγχο και δεσμεύσεις. Αφορά στο πλήθος των εμπλεκόμενων στον τουρισμό ομάδων, οι οποίοι χωρίς εμφανή συντονισμό και υποστήριξη επίσημων οργάνων, με τις αποφάσεις τους διαμορφώνουν

την πραγματικότητα και τις προοπτικές τουριστικής ανάπτυξης πολλών περιοχών η παράδοση και συνθήκες των οποίων ευνοούν την άτυπη ανάπτυξη.

Από τα τέλη της δεκαετίας του '80 άρχισαν να διαμορφώνονται ακόμα περισσότερες προσεγγίσεις, είτε ως παραλλαγές των προηγούμενων είτε ως νέα φιλοσοφικά ρεύματα, που είναι προσαρμοσμένες στις εξελίξεις του τουριστικού συστήματος, στην ανάγκη του συντονισμένου σχεδιασμού της προσφοράς και ζήτησης και του συντονισμού των βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων στόχων, στα νέα επιστημονικά δεδομένα και στην ιδέα της αειφορίας. Την περίοδο αυτή προκύπτουν ο σχεδιασμός της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης και ο συμμετοχικός σχεδιασμός.

Ο σχεδιασμός της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί ένα εμπλουτισμένο, και ενισχυμένο ορθολογικό πρότυπο, σε σύγκριση με τα προηγούμενα, και βασίζεται στη συστημική προσέγγιση. Απώτερος στόχος του είναι η αειφόρος ανάπτυξη λαμβάνοντας υπόψη τον ισόρροπο συνδυασμό των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών διαστάσεων της τουριστικής ανάπτυξης σε όλα τα χωρικά επίπεδα και επιδιώκει την εξισορρόπηση μεταξύ των απαιτήσεων για επιστημονική πληρότητα των αποφάσεων σχεδιασμού και των διαρκώς μεταβαλλόμενων και απρόβλεπτων συνθηκών.

Ο συμμετοχικός σχεδιασμός αφορά περισσότερο το σχεδιασμό της τοπικής τουριστικής ανάπτυξης, προωθήθηκε λόγω της ιδιαίτερης σημασίας που απέκτησε η ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο και της ανάγκης ενεργού συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών στη λήψη αποφάσεων, ζητήματα που προέκυψαν από τον προσανατολισμό στην αειφορία και την ανάπτυξη και προώθηση των νέων, ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

Για το μέλλον, η ολοκληρωμένη προσέγγιση με στόχο την αειφόρο ανάπτυξη, γίνεται ολοένα και περισσότερο αποδεκτή από τους αρμόδιους για τον τουριστικό σχεδιασμό φορείς και φαίνεται να επικρατεί ως η πλέον ενδεδειγμένη λύση αντιμετώπισης των ζητημάτων του τουρισμού, παράλληλα με το συμμετοχικό σχεδιασμό ο οποίος καλύπτει τις απαιτήσεις για κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα ευκαιριών. Η πλατιά κοινωνική συναίνεση και η διευρυμένη βάση λήψης αποφάσεων στα οποία στηρίζεται, αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις για τη βιωσιμότητα της τουριστικής ανάπτυξης.

Τα σημαντικότερα από τα οφέλη της σχεδιασμένης τουριστικής ανάπτυξης προς αυτή την κατεύθυνση, συνοψίζονται στα εξής (Inskeep, 1994: 3-4):

- διαμόρφωση ενός σχεδίου δράσεων που ορίζει το πλαίσιο τουριστικής ανάπτυξης και τους στόχους της, προωθεί διεργασίες, μηχανισμούς και πολιτικές επίτευξής τους, καθορίζει το υποστηρικτικό πλαίσιο λήψης αποφάσεων από τους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, συντονίζει την επενδυτική δράση και την προσπάθεια του

δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, ελέγχει και αξιολογεί τις επιδόσεις τους σε σχέση με τους στόχους και τις κοινωνικο-οικονομικές απαιτήσεις,

- ελαχιστοποίηση των επιβαρύνσεων του τουρισμού στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον και ενίσχυση της προοπτικής διατήρησης και ανάδειξής τους,
- εξισορρόπηση των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών ωφελειών και διάχυσή τους σε περισσότερες ομάδες ή άτομα των τοπικών κοινωνιών,
- λειτουργική διασύνδεση του τουρισμού με τους άλλους παραγωγικούς τομείς της εθνικής ή τοπικής οικονομίας και τους γενικότερους αναπτυξιακούς στόχους της,
- δυνατότητα πρόβλεψης των διαρκώς μεταβαλλόμενων τάσεων ή άλλων συνθηκών της αγοράς που επηρεάζουν τη ζήτηση του τουριστικού προϊόντος μιας περιοχής,
- αντιστροφή της αρνητικής πορείας και ενίσχυση της προοπτικής μιας βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης των φθινουσών ή ανερχόμενων τουριστικών περιοχών.

5.1.2. ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Η προσέγγιση του σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης από τους αρμόδιους φορείς και τους ερευνητές, γίνεται από διάφορες προοπτικές. Από την εκτίμηση της εφαρμογής του σε διάφορες περιοχές αποκαλύπτεται η προσαρμογή του στις παραδόσεις, στους διαφορετικούς πολιτισμούς ή τις πολιτικές μορφές εξουσίας. Παρά τις όποιες διαφορές, οι περισσότερες προσεγγίσεις περιλαμβάνουν τις βασικές αρχές του σχεδιασμού, όπως έρευνα των φυσικών και πολιτισμικών πόρων, σύνθεση των ερευνητικών πληροφοριών, μελέτη της αγοράς, τη γεωγραφική θέση, την αειφορία και τον πιθανό αντίκτυπο στις τοπικές κοινωνίες (Gunn και Var, 2004: 160).

Η επιλογή προσέγγισης και στο σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης επηρεάζεται από τις ομάδες των παραγόντων (φύση και χαρακτηριστικά του αντικειμένου σχεδιασμού, περιβάλλον λήψης αποφάσεων, επιστήμες που συμβάλλουν στη μελέτη των σχετικών ζητημάτων), που διαμορφώνουν κάθε σχεδιαστική προσέγγιση (Μπριασούλη, 2000):

Οι ιδιαιτερότητες της φύσης και της ανάπτυξης του τουρισμού, η αλληλεπίδραση των παραγόντων της προσφοράς, της ζήτησης και των άλλων εξωτερικών παραγόντων που συνθέτουν και επηρεάζουν το σύστημα λειτουργίας του, το πλήθος των οικονομικών κλάδων που συμμετέχουν στην παραγωγή του τουριστικού προϊόντος, τα ιδιαίτερα ή και ετερόκλητα χαρακτηριστικά του τουριστικού προϊόντος, η στενή του σχέση με τους άλλους παραγωγικούς τομείς και το περιβάλλον, οι μορφές οργάνωσης και συμμετοχής, η διαχρονική διαφοροποίηση και μεταβολή της ανάπτυξής του ανάλογα με τα κίνητρα, τους σκοπούς, τα σχήματα συμπεριφοράς και την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση

των επισκεπτών, η χωρο-χρονική εκδήλωση και πραγματοποίηση των δραστηριοτήτων του και η αβεβαιότητα και το ρίσκο που διακρίνουν την ανάπτυξή του, αποτελούν χαρακτηριστικά που επηρεάζουν την επιλογή προσέγγισης στο σχεδιασμό τους.

Οι κυριότερες και συχνά αλληλοεξαρτώμενες διαστάσεις του περιβάλλοντος λήψης αποφάσεων σχεδιασμού που επηρεάζουν την ακολουθούμενη προσέγγιση αναφέρονται: στη χωρική κλίμακα (όσο μεγαλύτερη είναι η γεωγραφική κλίμακα, τόσο μεγαλύτερες είναι και οι δυσκολίες επιλογής μιας ενιαίας προσέγγισης και συνεργασίας των φορέων για τη διαμόρφωση ενός σχεδίου), το επίπεδο ανάπτυξης της περιοχής (αναπτυγμένες ή αναπτυσσόμενες χώρες), η σύνθεση, και η δομή του (αριθμός και ποικιλία αρμοδίων φορέων, αντιλήψεις, πλαίσιο συμμετοχής και αποφάσεων).

Τέλος, οι 'πνευματικές παραδόσεις' των επιστημονικών περιοχών που ασχολούνται με τα ζητήματα της τουριστικής ανάπτυξης, επηρεάζουν και την προσέγγιση σχεδιασμού της. Αρχικά, με το σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης ασχολήθηκαν επιστήμονες προερχόμενοι από τους κλάδους της Οικονομίας, της Κοινωνιολογίας και του Αστικού και Περιφερειακού Σχεδιασμού, δίνοντας έμφαση κυρίως στις ποσοτικές προσεγγίσεις. Η στροφή στην αειφόρο ανάπτυξη που σημειώθηκε στα πεδία του Σχεδιασμού και των Κοινωνικών Επιστημών γενικότερα και η εμπλοκή των Περιβαλλοντικών Επιστημών στο σχεδιασμό της ανάπτυξης σηματοδότησαν και την ιδιαίτερη έμφαση στο σχεδιασμό της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης.

Ο σχεδιασμός της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης επικεντρώνεται περισσότερο σε ποιοτικούς παρά ποσοτικούς στόχους αξιολογώντας και επιλέγοντας παρεμβάσεις που προσαρμόζονται στα τοπικά περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά και ως προς την κλίμακα ανάπτυξης, τηρούν τα όρια της φέρουσας ικανότητας (Κομίλης και Βαγιονής, 1999:29). Η επιλογή προτύπου σχεδιασμού εξαρτάται επιπλέον από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής (τουριστικοί πόροι, περιβάλλον, κοινωνικο-οικονομική δομή, υφιστάμενες δραστηριότητες), τις δυνατότητες ή προοπτικές ανάπτυξης του τουρισμού στην περιοχή και το επιθυμητό τουριστικό προϊόν. Ο ολοκληρωμένος σχεδιασμός είναι το πρότυπο που λαμβάνει υπόψη τα στοιχεία αυτά, τους εμπλεκόμενους φορείς, τις αγορές και τα υπόλοιπα τομεακά προγράμματα και δράσεις που αφορούν την περιοχή εμπεριέχοντας παράλληλα, την οικονομική, κοινωνική, περιβαλλοντική και τη θεσμική διάσταση της τουριστικής ανάπτυξης (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001:252).

Όσον αφορά την επιρροή του επιπέδου ανάπτυξης μιας περιοχής ή χώρας στην επιλογή προσέγγισης στον τουριστικό σχεδιασμό, γίνεται διάκριση ανάμεσα στις αναπτυγμένες και τις αναπτυσσόμενες χώρες. Παραδοσιακά, πολλές από τις αναπτυγμένες χώρες δεν

διέθεταν επίσημους μηχανισμούς σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης, τουλάχιστον σε εθνικό επίπεδο, είτε λόγω μεγέθους (ΗΠΑ, Μ. Βρετανία), είτε γιατί λειτουργώντας ως χώρες προέλευσης επισκεπτών είχαν άλλες αναπτυξιακές προτεραιότητες. Αντίθετα, στις αναπτυσσόμενες χώρες και στις περιπτώσεις που ο τουρισμός κατέχει σημαντικό οικονομικό ρόλο, ο σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης περιλαμβάνεται στα εθνικά αναπτυξιακά σχέδια τα οποία έχουν συνήθως πενταετή διάρκεια. Σταδιακά όμως, λόγω και των πρόσφατων κοινωνικο-οικονομικών εξελίξεων, ο σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί κύριο μέλημα όλων των χωρών και επιδιώκουν την αξιολόγηση των τουριστικών τους πόρων και το συνδυασμό τους με την κατάλληλη αγορά, βάσει συγκεκριμένων μεθοδολογικών διαδικασιών του ορθολογικού τουριστικού σχεδιασμού (Lickorish και Jenkins, 2004:265-272).

Ωστόσο, ο προβληματισμός για το πώς οι φτωχότερες χώρες πρέπει να ενεργήσουν, σε σχέση με τον προγραμματισμό της τουριστικής τους ανάπτυξης, παραμένει πολωμένη και συγκεχυμένη. Ενώ η προστασία του περιβάλλοντος, η αειφόρος ανάπτυξη και η ηθική, αποτελούν το βασικό πυρήνα των θεωρητικών και μεθοδολογικών αναλύσεων και διαδικασιών στον τουριστικό σχεδιασμό, σε πολλές περιπτώσεις χωρών αυτής της κατηγορίας οι παραπάνω έννοιες παραμένουν κάπως μακρινές (Burns, 1999).

Οι τρόποι προσέγγισης σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης που διαμορφώνονται με βάση τα χαρακτηριστικά, τους κύριους στόχους, τις πολιτικές ή διεργασίες σχεδιασμού, προσδίδουν σ' αυτόν διάφορες μορφές οι οποίες εφαρμόζονται συνήθως σε συνδυασμό ή αυτόνομα ανάλογα με την περίπτωση που κάθε φορά αφορούν (WTO, 1993b):

Συνεχής και ευέλικτος σχεδιασμός: προσαρμόζεται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες της αγοράς, τηρώντας κάθε φορά το βασικό πλαίσιο των αρχών και των μακροπρόθεσμων ή βραχυπρόθεσμων στόχων της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης.

Πολυσήμαντος σχεδιασμός: λαμβάνει υπόψη όλες τις πτυχές της τουριστικής ανάπτυξης εστιάζοντας στο σύνολο των δυναμικών συστατικών του τουριστικού συστήματος.

Ολοκληρωμένος σχεδιασμός: ενσωματώνεται στην εθνική και περιφερειακή τουριστική πολιτική και προσανατολίζεται στη συνολική αναπτυξιακή πολιτική ή τα τοπικά σχέδια.

Περιβαλλοντικός και αειφόρος σχεδιασμός: λαμβάνει υπόψη του τους πολιτισμικούς και φυσικούς πόρους της περιοχής και αποβλέπει στη μείωση των πιέσεων της τουριστικής ανάπτυξης σ' αυτούς, στη διατήρηση και στη βελτίωση της ποιότητας του συνολικού περιβάλλοντος, στη μεγέθυνση και διάχυση των ωφελειών του τουρισμού, αλλά και στη διασφάλιση του επιπέδου ικανοποίησης των επισκεπτών.

Σχεδιασμός βάσει της τοπικής εμπειρίας: επιδιώκει τη μέγιστη δυνατή συμμετοχή των ατόμων ή των ομάδων των τοπικών κοινωνιών, τόσο στη διαδικασία σχεδιασμού όσο και στην ανάπτυξη του τουρισμού, αποβλέποντας στη διεύρυνση των ωφελειών τους.

Εφαρμόσιμος σχεδιασμός: προσδιορίζονται εφικτοί στόχοι και ρεαλιστικές διαδικασίες, πολιτικές και μέσα επίτευξής τους που λαμβάνονται υπόψη σε όλη τη διάρκεια της διαδικασίας εφαρμογής και ακολουθούν σύγχρονες και δημιουργικές αρχές ανάπτυξης.

Στρατηγικός σχεδιασμός: εστιάζει στην αναγνώριση και επίλυση άμεσων προβλημάτων, χρησιμοποιείται σε ραγδαία εναλλασσόμενες καταστάσεις και αφορά στην κατάρτιση δράσεων για την αντιμετώπιση των αλλαγών. Σε σύγκριση με τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό, είναι λιγότερο πολυσήμαντος, ενώ χρησιμοποιείται αποτελεσματικά στο πλαίσιο του μακροπρόθεσμου σχεδιασμού και διαμόρφωσης πολιτικής.

5.2. ΒΑΣΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Ο σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής αποτελεί μια συνεχή και επαναπροσαρμοζόμενη διαδικασία, ευέλικτη έναντι των διαρκώς μεταβαλλόμενων συνθηκών της αγοράς και άμεσα επηρεαζόμενη από το πολιτικό περιβάλλον, μέσω της οποίας καθορίζονται και αξιολογούνται στόχοι και μέθοδοι επίτευξής τους. Αντικείμενό της είναι η διάγνωση αναπτυξιακών προβλημάτων και δυνατοτήτων, η πρόβλεψη εξελίξεων και η ρύθμιση των αναπτυξιακών παραγόντων επιδιώκοντας συγκεκριμένες αλλαγές και οφέλη (κοινωνικά, οικονομικά, περιβαλλοντικά). Ως κύριος στόχος του αναφέρεται η μεγιστοποίηση των ωφελειών και η ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής, μέσω της καθοδήγησης του τρόπου οργάνωσής της προς ένα επιθυμητό τουριστικό πρότυπο. Η επίτευξη των στόχων της προϋποθέτει την αξιολόγηση των εναλλακτικών επιλογών παρέμβασης ως προς την εφικτότητα, καταλληλότητα και αποτελεσματικότητά τους (Κομίλης και Βαγιονής, 2001: 28).

Τα βασικά στοιχεία που αποτελούν το αντικείμενο των διαδικασιών του σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης και τα οποία πρέπει να σχεδιαστούν και να αναπτυχθούν με έναν ολοκληρωμένο τρόπο, είναι (WTO, 1993b: 39-42 · Inskeep, 1994: 66-71):

Από την πλευρά της προσφοράς, οι υφιστάμενοι περιβαλλοντικοί και πολιτισμικοί πόροι που έχουν τουριστικό ενδιαφέρον, οι τουριστικές και οι ευρύτερες τεχνικές υποδομές, υπηρεσίες και τα δίκτυα εξυπηρέτησης του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα, οι υποδομές και υπηρεσίες σε εθνικό επίπεδο, τα προγράμματα προβολής και προώθησής της, το θεσμικό πλαίσιο τουριστικής ανάπτυξης και η διαθεσιμότητα των ανθρώπινων πόρων.

Από την πλευρά της ζήτησης, ερευνάται και καταγράφεται η υφιστάμενη κατάσταση αλλά και οι μελλοντικές τάσεις της σύνθεσης της ζήτησης και των συνθηκών της διεθνούς και εσωτερικής τουριστικής αγοράς σε σχέση με την περιοχή.

Ο Doswell (2002: 216), διακρίνει τα βασικά στοιχεία που συνθέτουν τις στρατηγικές τουριστικής ανάπτυξης σε τρεις βασικούς και αλληλεξαρτώμενους τομείς, τις αγορές, το προϊόν και τους ανθρώπινους πόρους. Άλλα στοιχεία, όπως διοικητικές ρυθμίσεις, έλεγχοι και ενημέρωση του κοινού συμβάλουν στη δημιουργία συνθηκών επίτευξης της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης.

Δεδομένου ότι οι περιβαλλοντικοί και πολιτισμικοί πόροι μιας περιοχής ενισχύουν την αναπτυξιακή της βάση, υπό την προϋπόθεση του κατάλληλου σχεδιασμού και της ορθολογικής διαχείρισής τους, η διάσταση του συνολικού περιβάλλοντος αποτελεί τον πυρήνα κάθε σύγχρονης προσέγγισης σχεδιασμού, όχι μόνο σε επίπεδο καταγραφής,

αξιολόγησης ή προστασίας των πόρων του, αλλά και σε επίπεδο προσδιορισμού των επιδιώξεων - στόχων, των πολιτικών, των μέτρων και των μηχανισμών επίτευξής τους. Από την άποψη αυτή, ο σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης είναι απαραίτητο να λαμβάνει υπόψη του και τα ακόλουθα δεδομένα (Θεοχάρη κ.ά., 1995):

- την πάγια εισαγωγή περιβαλλοντικών κριτηρίων,
- τον καθορισμό δεικτών χωρητικότητας σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο,
- τη συνολική αξιολόγηση των πόρων και εναλλακτικών αναπτυξιακών επιλογών,
- τη διεύρυνση των νέων, ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού και την επιλογή και προώθηση των καταλληλότερων κατά περιοχή.

Ο σχεδιασμός θεωρείται απαραίτητος τόσο για τις περιοχές όπου ο τουρισμός βρίσκεται στα αρχικά στάδια ανάπτυξής του, όσο και για κείνες όπου η τουριστική δραστηριότητα είναι ήδη αναπτυγμένη. Στις αναπτυσσόμενες περιοχές αποσκοπεί στην ορθολογική οργάνωση της τουριστικής ανάπτυξης του, ώστε να μεγιστοποιηθούν τα οφέλη και να ελαχιστοποιηθεί ο κίνδυνος δυσμενών επιπτώσεων, ενώ στις τουριστικά αναπτυγμένες περιοχές συμβάλλει στην αναζωογόνηση του τουριστικού τομέα και τη διασφάλιση της βιωσιμότητάς του. Και στις δύο περιπτώσεις, ο σχεδιασμός στρατηγικών τουριστικής ανάπτυξης συμβάλλει στον προσδιορισμό του αναπτυξιακού ρόλου του τουρισμού, αποσαφηνίζει τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των στοιχείων του τουριστικού προϊόντος και των λοιπών παραμέτρων του ευρύτερου συστήματος και διευκολύνει την επίτευξη των προσδοκώμενων σκοπών και στόχων. Μια προσέγγιση στρατηγικού σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης, προηγείται του καθορισμού της αναπτυξιακής πολιτικής της περιοχής και ακολουθεί μια σειρά αλληλοσυνδεόμενων βημάτων, όπως: ανάλυση της υφιστάμενης τουριστικής ανάπτυξης, διερεύνηση και αξιολόγηση του ρόλου του τουρισμού, διαμόρφωση τουριστικής πολιτικής, χάραξη αναπτυξιακής στρατηγικής, και επεξεργασία προγράμματος δράσης (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 255-257, 269-272).

Ο στρατηγικός σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης εστιάζει στην οριοθέτηση των μακροπρόθεσμων αναπτυξιακών στόχων και των παρεμβατικών μέτρων, πολιτικών και προγραμμάτων υλοποίησής τους. Ως κύριος στόχος του θεωρείται η εξισορρόπηση των ενδογενών και εξωγενών παραγόντων, ελεγχόμενων και μη, για τη διατήρηση ή αύξηση των ευκαιριών και την αποφυγή ή πρόληψη ενδεχόμενων κινδύνων και απειλητικών καταστάσεων (Κομίλης και Βαγιονής, 1999: 30).

Σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση και υλοποίηση του σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης ασκεί το πολιτικό περιβάλλον, με την έννοια ότι ελέγχει και επηρεάζει τον

καθορισμό, και κυρίως την υλοποίηση των σχετικών πολιτικών, τις διάφορες ρυθμίσεις, την παρακολούθηση και τον έλεγχο. Σ' αυτό μπορεί να περιλαμβάνονται, πέραν των θεσμικών φορέων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, επιστημονικοί και ερευνητικοί φορείς, επαγγελματικές ενώσεις, άτομα και ομάδες ειδικών ενδιαφερόντων και κάτοικοι των περιοχών (Selin και Beason, 1991). Μία τέτοια προσέγγιση στοχεύει στη μείωση του ανταγωνισμού μεταξύ του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και της τοπικής κοινωνίας (Burns, 2004), με αποτέλεσμα ο καθορισμός των δράσεων και οι επιδιωκόμενοι στόχοι να προκύπτουν μέσω διαδικασιών συνεργασίας σε όλα τα διοικητικά επίπεδα και συνεκτίμησης των προτεραιοτήτων και των ενδιαφερόντων του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα και της κοινωνίας γενικότερα (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 254).

Η αλληλεξάρτηση, ο συντονισμός, τα διαφορετικά συμφέροντα και επίπεδα επιρροής των εμπλεκόμενων και ο κατακερματισμός του ελέγχου των πόρων των τουριστικών προορισμών, καθιστούν το στρατηγικό σχεδιασμό τους μια σύνθετη και πολυεπίπεδη διαδικασία. Η επίτευξη του συντονισμού μεταξύ των κυβερνητικών αντιπροσωπειών, μεταξύ του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και μεταξύ των ιδιωτικών επιχειρήσεων είναι ένας δύσκολος και προκλητικός στόχος και επιπλέον, προϋποθέτει την ανάπτυξη νέων μηχανισμών και διαδικασιών για τα πολλά και διαφορετικά στοιχεία του τουριστικού συστήματος (Jamal και Getz, 1995 · Reed, 1997).

Η συμμετοχή όσο το δυνατόν περισσότερων ουσιαστικών φορέων σε όλα τα στάδια του τουριστικού σχεδιασμού και με καθοριστικό ρόλο, αποτελεί καινοτόμο και ταυτόχρονα θεμελιώδες συστατικό τόσο για τη διαμόρφωση ενός σχεδίου αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, όσο και για την απαιτούμενη συναίνεση, διευκολύνοντας και τη διοικητική εφαρμογή των συμφωνηθέντων (Sautter και Leisen, 1999, Σκούλλος κ.ά., 1999: 33).

5.2.1. ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Οι βασικές αρχές τουριστικού σχεδιασμού συνιστούν το κατευθυντήριο αναπτυξιακό πλαίσιο του τουρισμού και στο οποίο αναγνωρίζεται ο πολυδιάστατος χαρακτήρας της τουριστικής ανάπτυξης σε κάθε επίπεδο και η ανάγκη διεπιστημονικών προσεγγίσεών της. Οι αρχές αυτές σχετίζονται με (Κομίλης, 1992):

- την ολιστική και ενιαία θεώρηση της τουριστικής ανάπτυξης,
- το διατομεακό αναπτυξιακό συντονισμό του τουρισμού και τη διαπεριφερειακή και ενδοπεριφερειακή εξισορρόπηση,
- την πολυδιάστατη και χωρικά ισόρροπη ανάπτυξη του τουρισμού, και
- την αρχή του δυναμικού και της τρέχουσας ή επιθυμητής χωρητικότητας.

Προκειμένου να σχεδιαστεί η τουριστική ανάπτυξη που θα καλύπτει τις σύγχρονες αλλά και τις μελλοντικές ανάγκες και τις απαιτήσεις των επισκεπτών και των κατοίκων των τουριστικών περιοχών, ενώ παράλληλα θα εξασφαλίζει και τη βιωσιμότητα του τουριστικού τομέα, πρέπει (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 261-265):

- να εναρμονίζεται με το σύνολο των κοινωνικο-οικονομικών δραστηριοτήτων σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο με σκοπό την εξασφάλιση της βέλτιστης χρήσης των πόρων με το μικρότερο οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό κόστος και την ενίσχυση της προοπτικής για βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη,
- οι εμπλεκόμενοι στο σχεδιασμό της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης φορείς, να κατανοήσουν τις τάσεις της διεθνούς αγοράς και να λάβουν υπόψη τους εξωγενείς παράγοντες όπως η γενικότερη ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής, ο ανταγωνισμός ή η συμπληρωματικότητα γειτονικών τουριστικών πόρων, με σκοπό την ανάλογη διαμόρφωση τόσο του πλαισίου λήψης αποφάσεων, των στόχων, των μέτρων και δράσεων πολιτικής, όσο και της υλοποίησης του σχεδίου, και
- να ενσωματώνει τις επικρατούσες απόψεις σε σχέση με τα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης που διέπονται από τις αρχές της σταδιακής δράσης, με δυνατότητα προσαρμογής στις μεταβολές των συνθηκών, έλεγχο, εξασφάλιση μακροχρόνιων ωφελειών και έμφαση στα ποιοτικά χαρακτηριστικά της ανάπτυξης,
- να αποσκοπεί στη διάχυση των ωφελειών του τουρισμού σε περισσότερα άτομα των τοπικών κοινωνιών και στην αποτροπή δυσμενών επιπτώσεων στο συνολικό περιβάλλον. Ο σχεδιασμός με βάση την τοπική εμπειρία συμβάλει στη διάχυση των ωφελειών στον τοπικό πληθυσμό, ενώ ο περιβαλλοντικός σχεδιασμός και η ανάλυση της φέρουσας ικανότητας περιορίζουν τις περιβαλλοντικές, πολιτισμικές και κοινωνικές πιέσεις του τουρισμού.

Η διαδικασία σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης πρέπει να λαμβάνει υπόψη του τις ανάγκες των επισκεπτών και των κατοίκων των προορισμών, τους τουριστικούς πόρους και τις υφιστάμενες υποδομές τους, την τοπική κοινωνικο-οικονομική δομή, τα φυσικά τους χαρακτηριστικά, την οικιστική ανάπτυξη, τη δημογραφία κ.ά. (Inskoop, 1994: 2-3). Μερικές βασικές αρχές εφαρμογής της στο χώρο, είναι: ο καθορισμός τουριστικών πυλών, συγκέντρωση τουριστικών εξυπηρετήσεων, αξιοποίηση όλων των δυνατοτήτων ανάπτυξης του τουρισμού, διάχυση της τουριστικής ανάπτυξης μέσω του καθορισμού περιοχών προτεραιότητας, εξασφάλιση προσβάσεων, υπηρεσιών, οδικών και άλλων δικτύων εξυπηρέτησης.

Τα κύρια ζητήματα που επιβάλλεται να διερευνηθούν κατά τη διαδικασία διαμόρφωσης ενός σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης και να αποτελέσουν το βασικό πλαίσιο εφαρμογής του, προκειμένου να εξασφαλιστεί η επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών και στόχων του, είναι (Lickorish και Jenkins, 2004:265-272):

Ανάλυση της Ζήτησης: αποτελεί τη βάση του τουριστικού αναπτυξιακού σχεδιασμού και παρέχει πληροφορίες σχετικά με τις επικρατούσες τάσεις της ζήτησης, τον όγκο της, τα χαρακτηριστικά και τις περιοχές προέλευσης των επισκεπτών, τη χωρική και χρονική κατανομή των τουριστικών ροών (αφίξεων, δαπανών). Από τη διαχρονική ανάλυσή της προκύπτουν χρηστικές πληροφορίες που στη συνέχεια λειτουργούν ως πλαίσιο για την εξέταση των προοπτικών ανάπτυξης και εγείρονται ζητήματα (μάρκετινγκ, περιθώρια ανάπτυξης της αγοράς, ανταγωνισμός) που πρέπει να συσχετιστούν με την προσφορά.

Ανάλυση της Προσφοράς: επισημαίνονται και καταγράφονται, κατά περιφέρεια ή ζώνη τουριστικού σχεδιασμού, οι φυσικοί και πολιτισμικοί τουριστικοί πόροι της χώρας. Στη συνέχεια, αξιολογούνται και επιλέγονται κατά προτεραιότητα όσοι από αυτούς μπορούν και πρέπει να εμπορευματοποιηθούν, επί τη βάσει κριτηρίων όπως, η προσβασιμότητα, οι υποστηρικτικές υπηρεσίες και ο βαθμός ελκυστικότητάς τους.

Πρόβλεψη της Ζήτησης: με βάση το συσχετισμό των πληροφοριών που προκύπτουν από την ανάλυση της ζήτησης και της προσφοράς, οι αρμόδιοι για το σχεδιασμό μπορούν να κάνουν μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες προβλέψεις για την εξέλιξη της ζήτησης στο μέλλον. Η εκτίμησή της καθορίζει πολλές από τις πτυχές του αναπτυξιακού σχεδίου όπως, η ανάγκη ανάπτυξης ανωδομών, γενικών ή ειδικών υποδομών και εκπαίδευσης του ανθρώπινου δυναμικού, η εκτίμηση της χρηματοδότησης του σχεδίου, η πρόβλεψη των παρεμβάσεων και των δράσεων για την επίτευξή του, ο σχεδιασμός των χρήσεων γης και οι αποφάσεις για την περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη.

Κόστος και Χρηματοδότηση του Σχεδίου: η κοστολόγηση αφορά τον υπολογισμό των οικονομικών δαπανών για την υλοποίηση των στόχων του αναπτυξιακού σχεδίου και είναι απαραίτητες για την ανάπτυξη τουριστικών εγκαταστάσεων, τεχνικών υποδομών και δικτύων εξυπηρέτησης, δραστηριοτήτων, υπηρεσιών ακόμα και δημιουργίας δομών εκπαίδευσης και κατάρτισης νέων εργαζομένων. Η χρηματοδότηση της τουριστικής ανάπτυξης μπορεί να προέρχεται από διάφορες πηγές του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα, χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και διεθνείς οργανισμούς. Το κράτος συνεχίζει να παρέχει την τουριστική υποδομή ωστόσο, η τάση αυτή μεταβάλλεται σταδιακά και όλο και μεγαλύτερο μέρος της αναλαμβάνεται με αυτοχρηματοδότηση από τον ιδιωτικό τομέα.

Υλοποίηση: το πρώτο ζήτημα που προκύπτει είναι η συνολική και όχι αποσπασματική

υλοποίηση του σχεδίου, με την διασφάλιση των απαιτούμενων χρηματοοικονομικών πόρων και της τεχνογνωσίας. Απαραίτητη θεωρείται η πιστή εφαρμογή του και η διατήρηση των προτεραιοτήτων του, ενώ οι στρατηγικές υλοποίησής του πρέπει να εξετάζονται από τα αρχικά στάδια σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης.

Έλεγχος: ασκείται μετά, αλλά και κατά τη διάρκεια υλοποίησης του σχεδίου, εξετάζεται η απόδοσή του σε σχέση με τους προσδοκώμενους στόχους και συνήθως γίνεται από ειδική επιτροπή παρακολούθησης στην οποία συμμετέχουν και συνεργάζονται δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς που εμπλέκονται στην τουριστική ανάπτυξη. Η σαφήνεια και η ποσοτικοποίηση των στόχων συμβάλει στην επίτευξή τους και την αποτελεσματικότητα του ελέγχου ωστόσο, προβλήματα παρουσιάζουν οι ποιοτικές εκτιμήσεις και ιδιαίτερα των επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης στα κοινωνικά και πολιτιστικά πρότυπα.

Αξιολόγηση: περιλαμβάνει τη λήψη διορθωτικών μέτρων για τυχόν προβλήματα που επισημαίνονται από τις ποσοτικές και ποιοτικές πληροφορίες που προκύπτουν από τη διαδικασία ελέγχου (π.χ. προβλήματα σχετικά με την κλίμακα των δραστηριοτήτων, διαθεσιμότητα ανθρώπινου δυναμικού) και συχνά οδηγούν στην επανεξέταση και στον επαναπροσδιορισμό των τουριστικών στόχων ή και της τουριστικής πολιτικής.

Πέρα όμως από τη διαμόρφωση και την εφαρμογή ενός σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης οι βασικότερες προϋποθέσεις που πρέπει να τηρούνται, ώστε η ανάπτυξη μιας περιοχής να πραγματοποιηθεί σύμφωνα με το σχέδιο, είναι (Dowling, 2002: 280-282): Η ύπαρξη χωροταξικών και πολεοδομικών κανονισμών και ρυθμίσεων που είναι απαραίτητοι για τη διατήρηση και τη βελτίωση της ποιότητας της περιοχής και προωθούν συγκεκριμένα πρότυπα χρήσεων γης, προστατεύουν τους περιβαλλοντικούς τουριστικούς πόρους και διευκολύνουν την πρόσβαση προς και εντός του προορισμού. Επιπλέον, το επίπεδο ανάπτυξης υποδομών, τουριστικών εγκαταστάσεων και δραστηριοτήτων, η ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών για τη διατήρηση του επιπέδου ικανοποίησης των επισκεπτών, η εφαρμογή προγραμμάτων τουριστικής και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και κατάρτισης εργαζόμενων και μόνιμων κατοίκων, η ύπαρξη αποκεντρωμένων διοικητικών και οργανωτικών δομών ανάπτυξης και διαχείρισης του προορισμού και η επάρκεια της χρηματοδότησης προδιαγράφουν την αποτελεσματικότητα του σχεδίου σε σχέση με τους επιδιωκόμενους στόχους και τις προσδοκίες των τοπικών κοινωνιών.

5.2.2. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ – ΕΠΙΠΕΔΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Ο σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης είναι μια σύνθετη και ορθολογική διαδικασία συγκρότησης πολιτικής σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο με τη συμμετοχή

φορέων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Από την ανάλυση των χαρακτηριστικών του σχεδιασμού προκύπτουν οι διαστάσεις και η σημασία του για τον τρόπο οργάνωσης της τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής στην κατεύθυνση εξυπηρέτησης των αναγκών, των απαιτήσεων και των προσδοκιών των επισκεπτών και των τοπικών κοινωνιών. Αναλυτικότερα, ο τουριστικός σχεδιασμός είναι (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 254):

- σύνθετος: επιδιώκει πολλαπλούς στόχους σχετικούς με την τουριστική ανάπτυξη, συμβάλλει στην κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη, την προστασία των πόρων του συνολικού περιβάλλοντος και στην οργάνωση του τουρισμού, των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και των υποδομών μιας περιοχής,
- ορθολογικός: βασίζει τις δράσεις του σε στόχους που προκύπτουν από τη μελέτη και την αξιολόγηση των αναπτυξιακών παραγόντων ή προοπτικών του τουρισμού,
- διαδικασία: βελτιώνει συνεχώς και προσαρμόζει τους στόχους και τις δράσεις του βάσει των αλλαγών στα προβλήματα και στις προοπτικές τουριστικής ανάπτυξης,
- συγκρότηση πολιτικής: αποσκοπεί στην ανάπτυξη και οργάνωση του τουρισμού λαμβάνοντας αποφάσεις για δράσεις και μέτρα επίτευξης συγκεκριμένων στόχων που προκύπτουν μέσω της ανάλυσης των προβλημάτων και δυνατοτήτων, και
- συμμετοχικός - δημοκρατικός: η συμμετοχή – συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων στον τουρισμό φορέων και η συνεκτίμηση των προτεραιοτήτων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και των απαιτήσεων της τοπικής κοινωνίας, αποτελούν τη βάση καθορισμού των επιδιωκόμενων στόχων και των παρεμβατικών δράσεων.

Ο χαρακτήρας και η μορφή του τουριστικού σχεδιασμού διαμορφώνονται με βάση σειρά χωρο-χρονικών και άλλων παραμέτρων, ανάλογα με τις οποίες μπορεί να είναι άλλοτε περισσότερο δυνητικός και στοχαστικός, προβάλλοντας γενικές κατευθύνσεις και συστήματα στήριξης της ανάπτυξης, και άλλοτε πιο καθοριστικός προσδιορίζοντας περιοχές και συγκεκριμένες παρεμβάσεις ανάπτυξης.

Οι παράμετροι αυτές σχετίζονται ή συναρτώνται με (Κομίλης και Βαγιονής, 1999: 29): το χρονικό ορίζοντα (μακροπρόθεσμο στρατηγικό σχέδιο τουριστικής ανάπτυξης, πενταετές ή βραχυπρόθεσμο πρόγραμμα ανάπτυξης έργων υποδομής, κλπ.), το χωρικό επίπεδο αναφοράς (χώρα, περιφέρεια, τουριστική περιοχή, αστικό κέντρο κλπ.), τις συγκεκριμένες δραστηριότητες ή τις μορφές τουρισμού (μαζικός ή εναλλακτικός), τα ειδικότερα τουριστικά χαρακτηριστικά της περιοχής (περιβάλλον, δίκτυο πολιτιστικών πόρων, εξυπηρετήσεις), τις διασυνδέσεις με τους άλλους τομείς ή τον τρόπο ένταξης του τουριστικού σχεδιασμού στη συνολική αναπτυξιακή διαδικασία σχεδιασμού.

Όσον αφορά το χωρικό επίπεδο θεώρησης, ο τουριστικός σχεδιασμός διαφοροποιείται όταν αφορά ευρύτερες ή μικρότερες γεωγραφικές κλίμακες (WTO, 1993b: 49-72):

- Διαπεριφερειακό – Διεθνές επίπεδο: προκύπτει από την κοινή προσπάθεια δύο ή περισσότερων χωρών με παρόμοια τουριστικά χαρακτηριστικά και στηρίζεται στη διεθνοποιημένη διάσταση του τουρισμού και στην ανάγκη αντιμετώπισης κοινών ζητημάτων, όπως περιβαλλοντικές επιπτώσεις, ανταλλαγή άριστων πρακτικών.
- Εθνικό επίπεδο: αφορά τον προσδιορισμό βασικών πολιτικών και κατευθύνσεων ως προς τις χρήσεις γης, τον τύπο και την κλίμακα τουριστικής ανάπτυξης, την επιλογή των περιοχών προτεραιότητας ανάπτυξης του τουρισμού, τα κίνητρα, τις υποδομές και τα μέσα προώθησης και προβολής της χώρας στη διεθνή αγορά.
- Περιφερειακό επίπεδο: απευθύνεται σε συγκεκριμένα διοικητικά επίπεδα όπως, μια περιφέρεια, ένας νομός ή μια επαρχία και εστιάζει τους κύριους στόχους στην ανάδειξη και προβολή των τουριστικών πόρων, στον προσδιορισμό περιοχών με συγκριτικά πλεονεκτήματα, στην προώθηση μέτρων και δράσεων προστασίας του περιβάλλοντος και στην ενίσχυση της αναπτυξιακής διάστασης του τουρισμού.
- Τοπικό επίπεδο: απευθύνεται σε τουριστικές περιοχές με ειδικά περιβαλλοντικά ή αναπτυξιακά χαρακτηριστικά, οι πόροι των οποίων απαιτούν ειδικό σχεδιασμό και διαχείριση. Βασικά ζητήματα σχεδιασμού της ανάπτυξής τους είναι η ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων των πόρων τους, ο καθορισμός ζωνών τουριστικής ανάπτυξης, η ανάπτυξη υποδομών και υποστηρικτικών έργων, η θέσπιση ειδικού θεσμικού πλαισίου για τη διαχείριση και προστασία των πόρων τους. Σ' αυτή την κατηγορία ανήκουν οι παράκτιες, αστικές και ορεινές περιοχές, οι παραδοσιακοί οικισμοί, τα περιβαλλοντικά πάρκα, περιοχές με πόρους εναλλακτικών μορφών τουρισμού κ.α.

Όσον αφορά τα ειδικά ζητήματα σχεδιασμού που προκύπτουν για κάθε περιοχή με διαφορετικά τουριστικά χαρακτηριστικά ή προβλήματα ανάπτυξής τους, συνήθως είναι:

α) μικρό νησί: πρόσβαση – μεταφορά – διακίνηση επισκεπτών, έλεγχος της τουριστικής ανάπτυξης και επέκτασης του οικισμού, περιβαλλοντική διαχείριση, προστασία του τοπίου και του δομημένου περιβάλλοντος, β) παράκτια περιοχή: οργάνωση λειτουργιών (χρήσεις γης, κυκλοφοριακό), εξασφάλιση κοινόχρηστων χώρων, ελεύθερων χώρων και πρόσβασης, έλεγχος ή και περιορισμός της ανάπτυξης, διεύρυνση και εμπλουτισμός του τουριστικού προϊόντος, σύνδεση της τουριστικής ανάπτυξης με την τοπική οικονομία, γ) χιονοδρομικό κέντρο: διεύρυνση της οικονομικής βάσης και διασύνδεση με την τουριστική ανάπτυξη, οργάνωση εξυπηρετήσεων και ροών επισκεπτών, περιβαλλοντική

διαχείριση της ευρύτερης περιοχής (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 265-267 · Pargairis, 2000), δ) αστικός προορισμός: χωροθέτηση των ανθρωπογενών τουριστικών πόρων, ενίσχυση ελκτικών στοιχείων και περιβαλλοντικές βελτιώσεις, διατήρηση ή παροχή νέων υπηρεσιών και εξυπηρετήσεων, προώθηση - προβολή, επέκταση των υπόλοιπων οικονομικών δραστηριοτήτων, περιορισμός επιπτώσεων στο φυσικό περιβάλλον, στην αισθητική, στις υποδομές και στην αστική μορφή της πόλης (Getz, 1993, Law, 1992 και Page, 1995 στο Δέφνερ, 2002: 212-232). Για τις πόλεις με πολιτιστικό τουρισμό ο σχεδιασμός πρέπει να εστιάζει κυρίως στη συστηματοποίηση - ρύθμιση με μια δυναμική και ολοκληρωμένη προσέγγιση των πρωτοβάθμιων και δευτεροβάθμιων τουριστικών προϊόντων, των ειδικών γεγονότων, των μεταφορών και των κέντρων πληροφόρησης με την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών, και στην ποιότητα και την κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού, όχι μόνο στα μεσαία και κατώτερα στελέχη της αγοράς, αλλά και στους δημόσιους και ιδιωτικούς διευθυντές και επιχειρηματίες του τουρισμού (Hughes και Allen 2005 · Russo και van der Borg, 2002 · Garrod και Fyall, 2000).

Σχετικά με τις διασυνδέσεις του σχεδιασμού και με άλλους τομείς, ο τουρισμός πρέπει να εξετάζεται και να σχεδιάζεται μαζί με τις υπόλοιπες οικονομικές δραστηριότητες σε μια ενιαία ολοκληρωμένη προσέγγιση των κοινωνικο-οικονομικών, χωροταξικών και περιβαλλοντικών παραμέτρων ανάπτυξης, ιδίως σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Σημαντική διάσταση του τουριστικού σχεδιασμού αποτελεί ο χειρισμός του τοπικού ανθρώπινου δυναμικού. Ο τουρισμός λειτούργησε ως καταλύτης για την κοινωνικο-οικονομική αλλαγή πολλών προορισμών όμως, η καθιέρωση και κυρίως η προοπτική του συνδέονται με την ανταπόκριση, τη συμμετοχή και την υποστήριξη του από την τοπική κοινωνία. Η προσέγγιση των ζητημάτων ανάπτυξης του ανθρώπινου δυναμικού που σχετίζονται με τον τουρισμό και έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το σχεδιασμό του, εντάσσονται σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο πολιτικής που αφορούν: α) ζητήματα πολιτικής και προτεραιοτήτων τουριστικού σχεδιασμού, β) ζητήματα τουριστικής απασχόλησης που σχετίζονται με την οικονομική ανάπτυξη και τη φύση της συμμετοχής των τοπικών κατοίκων, γ) χαρακτηριστικά και διαθεσιμότητα ευκαιριών τουριστικής εκπαίδευσης και κατάρτισης. Οι προτεραιότητες ενός ολοκληρωμένου τουριστικού σχεδιασμού προς αυτή την κατεύθυνση πρέπει να είναι η ικανοποίηση του διαρκούς αιτήματος και της ανάγκης για ευρύτερη συμμετοχή των ντόπιων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, η ισότιμη συμμετοχή τους στα οφέλη του προορισμού από τον τουρισμό και η ανάπτυξη των δυνατοτήτων τους, είτε ως εξειδικευμένο προσωπικό για την παροχή ποιοτικών υπηρεσιών, είτε ως φιλοξενούσες κοινότητες (Liu και Wall, 2006 · Szivas κ.ά., 2003).

5.2.2.1. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Σε κάθε χώρα διαμορφώνονται και χρησιμοποιούνται σχέδια τουριστικής ανάπτυξης για όλα τα χωρικά επίπεδα, από το εθνικό μέχρι και τη μικρότερη τουριστική περιοχή. Η διαδικασία του σχεδιασμού σε κάθε επίπεδο, διαφέρει ως προς τα χαρακτηριστικά, τις προτεραιότητες, τους στόχους, τις πολιτικές και το οργανωτικό πλαίσιο συμμετοχής και λήψης αποφάσεων. Σε εθνικό επίπεδο καθορίζονται οι πολιτικές και οι κατευθύνσεις ανάπτυξης του τουρισμού, οι οποίες στα άλλα επίπεδα ερμηνεύονται και ελέγχονται με βάση τις ευκαιρίες και τις δυσχέρειες που παρουσιάζονται σε τοπικό επίπεδο, για να εκπονηθούν στη συνέχεια τα τοπικά σχέδια. Καθώς η περιφέρεια αποτελεί ένα σύστημα ζωνών το καθένα εκ των οποίων χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερα στοιχεία (χρήσεις γης, επίπεδο ανάπτυξης, πόροι, χωρικές σχέσεις ή αντιθέσεις, οικονομικές δραστηριότητες, προτεραιότητες, δημογραφικές τάσεις κλπ.), οι επιλογές ανάπτυξης του τουρισμού που αντιμετωπίζει ο τουριστικός σχεδιασμός, είναι (Doswell, 2002: 215, 278):

- περαιτέρω ανάπτυξη τουριστικών ζωνών σε περιοχές όπου ήδη υπάρχει σημαντική τουριστική ανάπτυξη,
- ανάπτυξη νέων εγκαταστάσεων και αναβάθμιση - βελτίωση των υφιστάμενων,
- περαιτέρω ανάπτυξη θέρετρων,
- βελτίωση των τουριστικών ζωνών των αστικών κέντρων, και
- ανάπτυξη των ζωνών με ανύπαρκτη ή ανεπαρκή ανάπτυξη.

Οι τουριστικές ζώνες ταξινομούνται σύμφωνα με τις αναπτυξιακές τους δυνατότητες, βοηθώντας στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε σχέση με την επιλογή των περιοχών προτεραιότητας και την επικέντρωση των προσπαθειών. Η ταξινόμησή τους γίνεται με την αξιολόγηση των τουριστικών πόρων που διαθέτουν όπως κλιματολογικές συνθήκες, φυσικοί και πολιτισμικοί πόροι, δίκτυα υποδομών και εξυπηρετήσεων (Ahn κ.ά., 2002). Βασικά βήματα που προηγούνται της κύριας διαδικασίας του τουριστικού σχεδιασμού και προδιαγράφουν την αποτελεσματικότητα της δημιουργίας, της εφαρμογής και της πραγματοποίησης των επιδιώξεων του σχεδίου περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης αποτελούν (Gunn και Var, 2004: 140-143):

- η αντιπροσωπευτική εκπροσώπηση του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα αλλά και των τοπικών κοινωνιών στον ειδικό και με θεσμική ισχύ φορέα, που θα αναλάβει και θα υποστηρίξει τη διαδικασία εφαρμογής του σχεδίου,
- παρακίνηση για συμμετοχή όλων των εμπλεκομένων, με την εξισορρόπηση και την ισότιμη επιδίωξη στόχων, όπως η ικανοποίηση των επισκεπτών, η οικονομική

- βελτίωση, η προστασία των πόρων, η τοπική ολοκλήρωση,
- δέσμευση των συμβαλλομένων μερών να συμπεριλάβουν όλες τις περιοχές της περιφέρειας στη διαδικασία ανάπτυξης, και
  - οι προτεινόμενες για την υλοποίηση του σχεδίου διεργασίες, τεχνικές, τα ειδικά προγράμματα και μέτρα ρύθμισης να απευθύνονται σε όλους τους εμπλεκόμενους φορείς (δημόσιους και ιδιωτικούς) στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

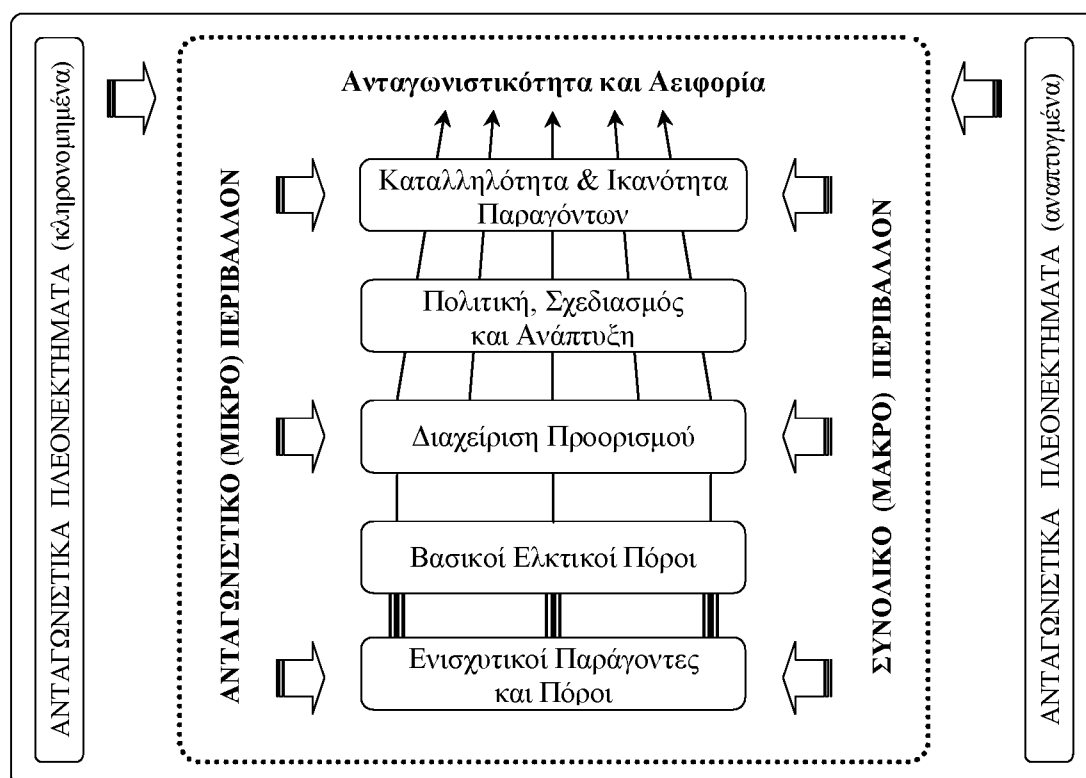
Κατά την κύρια διαδικασία του σχεδιασμού, οι βασικοί στόχοι του περιφερειακού σχεδίου πρέπει να εστιάζουν στις ευκαιρίες ή τους περιοριστικούς παράγοντες, στον προσδιορισμό των δυναμικών τουριστικών ζωνών και στις στρατηγικές δράσεις. Να διερευνηθούν τόσο τα χαρακτηριστικά της τοπικής προσφοράς, όσο και της ζήτησης και τα συμπεράσματα να προκύψουν από τη συστηματική αξιολόγησή τους. Να γίνει συναινετική επιλογή των δυναμικότερων τουριστικών ζωνών της περιφέρειας με βάση την αξιολόγηση των χαρακτηριστικών και ιδιαιτεροτήτων τους και να διατυπωθούν με σαφήνεια οι προτάσεις – στρατηγικές για τη φυσική ανάπτυξη των παραγόντων του τουριστικού συστήματος, την ανάπτυξη του προγράμματος προώθησης και προβολής, το πλαίσιο πολιτικής και τις αναπτυξιακές προτεραιότητες.

Σημαντική παράμετρο του τουριστικού σχεδιασμού σε περιφερειακό επίπεδο αποτελεί ο προσδιορισμός της ανταγωνιστικότητας μιας περιοχής μέσω της αξιοποίησης των κληρονομούμενων και των επίκτητων συγκριτικών πλεονεκτημάτων της, αλλά και του τρόπου οργάνωσης της τουριστικής της ανάπτυξης. Ο προσδιορισμός της συμβάλλει και ενισχύει την πληρότητα και αποτελεσματικότητα των στρατηγικών, των προγραμμάτων δράσης και των μέτρων ρύθμισης για τη μελλοντική ανάπτυξη του τουρισμού, καθώς λαμβάνουν υπόψη τον υφιστάμενο ανταγωνισμό ως προς την ελκυστικότητα και τις παρεχόμενες υπηρεσίες της περιοχής. Οι Ritchie και Crouch (2000), μελέτησαν και συσχέτισαν τους βασικούς παράγοντες που επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα μιας περιφέρειας, περιοχής ή προορισμού και ανέπτυξαν ένα πρότυπο που προσθέτει τις διαστάσεις της ανταγωνιστικότητας και της αειφορίας στη βασική διαδικασία του σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης (Σχήμα 5.1.).

Η φιλοσοφία της συγκεκριμένης μεθοδολογίας βασίζεται στην παραδοχή ότι περιοχές που διαθέτουν ήδη σημαντικά συγκριτικά πλεονεκτήματα έναντι των άλλων περιοχών, έχουν περισσότερες δυνατότητες και ευκαιρίες ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητάς τους. Τα πλεονεκτήματα αυτά αποτελούν τους καθοριστικούς παράγοντες πάνω στους οποίους οι αρμόδιοι για το σχεδιασμό μπορούν να στηρίξουν τη μελλοντική ανάπτυξη του τουρισμού και αφορούν το ανθρώπινο δυναμικό, τους φυσικούς, ιστορικούς και

πολιτισμικούς πόρους, τις τουριστικές και γενικές υποδομές, την τεχνογνωσία, τους χρηματοδοτικούς πόρους (κληρονομημένα), τις δραστηριότητες, τους υποστηρικτικούς και ελεγκτικούς μηχανισμούς και την αποτελεσματικότητα της οικονομικής ανάπτυξης του προορισμού (αναπτυγμένα).

ΣΧΗΜΑ 5.1: ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ

Πηγή: προσαρμοσμένο από Ritchie και Crouch, (2000).

Στο συγκεκριμένο πρότυπο, απεικονίζεται η σειρά των δομικών παραγόντων του, από τη βάση μέχρι τον τελικό στόχο, την ανταγωνιστικότητα και την αειφορία και οι οποίοι διαμορφώνονται υπό την πίεση του ανταγωνιστικού μακρο και μικροπεριβάλλοντος. Στη βάση της ακολουθούμενης διαδικασίας βρίσκονται οι *ενισχυτικοί παράγοντες και οι πόροι* στους οποίους περιλαμβάνονται οι γενικές υποδομές, οι ευκολίες πρόσβασης, οι εξυπηρετήσεις, η φιλοξενία και οι επιχειρήσεις του τομέα.

Οι παράγοντες αυτοί υποστηρίζουν τους *βασικούς ελκτικούς πόρους*, που αποτελούν το επόμενο επίπεδο και αφορούν τους φυσικούς πόρους, τις κλιματολογικές συνθήκες, τον πολιτισμό και την ιστορία, το συνδυασμό των δραστηριοτήτων και τα ειδικά γεγονότα, την αγορά, την ψυχαγωγία και την οικιστική ανάπτυξη.

Η ύπαρξη και μόνο των βασικών τουριστικών πόρων δεν αποτελεί ικανή συνθήκη για την ανάπτυξη του τουρισμού, γι' αυτό τα δύο επόμενα επίπεδα αφορούν την πολιτική

και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής. Στη *διαχείριση προορισμού* περιλαμβάνονται παράγοντες, όπως: διαχείριση πόρων, μάρκετινγκ, χρηματοδοτικοί πόροι και επιχειρηματικότητα, οργάνωση, ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού, έρευνα και πληροφόρηση, ποιότητα υπηρεσιών και συστήματα διαχείρισης επισκεπτών.

Στο επίπεδο *πολιτική, σχεδιασμός και ανάπτυξη προορισμού*, περιλαμβάνονται λιγότερο απτοί παράγοντες που σχετίζονται με την παράδοση της περιοχής, τη δεοντολογία και την κρίση, όπως: ο καθορισμός του συστήματος, η φιλοσοφία και το όραμα, ο έλεγχος, η ιεράρχηση στόχων, η ανάπτυξη, η ανάλυση σχέσεων ανταγωνισμού ή συνεργασίας, η παρακολούθηση και η αξιολόγηση. Πρόκειται για παράγοντες οι οποίοι απεικονίζουν τις αναπτυξιακές δυνατότητες και τις προοπτικές της περιοχής.

Ο κύκλος των δομικών παραγόντων του προτύπου ολοκληρώνεται με το επίπεδο της *κατάλληλότητας και της ικανότητας των ενισχυτικών παραγόντων* για τον προσδιορισμό της *ανταγωνιστικότητας και της αειφορίας* του προορισμού. Οι επιμέρους παράγοντες που περιλαμβάνει, είναι η θέση και η εικόνα της περιοχής, η ασφάλεια και προστασία, οι αλληλεξαρτήσεις και η σχέση κόστους αξίας των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Τα περισσότερα από τα οφέλη του τουριστικού σχεδιασμού σε περιφερειακό επίπεδο μπορούν εκ των προτέρων να προβλεφθούν, υπό τις προϋποθέσεις: α) της ανάπτυξης ευέλικτων διαδικασιών εκπόνησης σχεδίων τουριστικής ανάπτυξης και χρήσεων γης, β) του σχεδιασμού αποτελεσματικών μηχανισμών συντονισμού των εταίρων, έτσι ώστε οι πρωτοβουλίες πολιτικής και οι δράσεις τους να ανταποκρίνονται στην ολοκληρωμένη, πολυδιάστατη και βιώσιμη προσέγγιση που απαιτεί ο τουρισμός, γ) της προσαρμογής των σχεδίων, ιδιαίτερα σε υποπεριφερειακό – τοπικό επίπεδο, με βάση τους στόχους και τις δράσεις των Δήμων που διαχειρίζονται την ίδια περιοχή, και δ) της παγίωσης της σημασίας του σχεδιασμού στην τουριστική πολιτική και τη δημόσια διαχείριση (Ivars, 2004 και 2003 · Joppe, 1996).

Ο σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης σε περιφερειακό επίπεδο είναι μια ιδιαίτερα σύνθετη διαδικασία, ως προς τη συμμετοχή και τη συνεργασία των εμπλεκόμενων φορέων, καθώς αναφέρεται σε μεγαλύτερη χωρική κλίμακα από έναν προορισμό και περιλαμβάνει πολλαπλάσιες ομάδες, όπως η κυβέρνηση, ο ιδιωτικός τομέας, οι τοπικές κοινότητες και οι μη κυβερνητικές οργανώσεις. Οι ομάδες αυτές συνήθως διαφέρουν εάν τα ενδιαφέροντά τους στρέφονται περισσότερο στην τοπική, περιφερειακή ή εθνική κλίμακα (Araujo και Bramwell, 2002).

5.2.3. Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Η αποτελεσματικότητα του σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης εξαρτάται από τη συστηματικότητα της ακολουθούμενης διαδικασίας η οποία διαμορφώνεται ανάλογα με το είδος σχεδιασμού, το χωρικό επίπεδο αναφοράς, τις τοπικές συνθήκες και το πλαίσιο των κριτηρίων συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων (Williams κ.ά., 1998). Σε εθνικό επίπεδο, καθορίζονται οι πολιτικές και οι κατευθύνσεις ανάπτυξης του τουρισμού, μέσω διαδικασιών που αποσκοπούν στην κατανόηση διάφορων στοιχείων σχεδιασμού του, όπως η συνολική ανάπτυξη και όχι μόνο επιμέρους στοιχεία του, η λειτουργία του ως σύστημα, η ανάγκη προστασίας των βασικών πόρων, η αναθεώρηση των πολιτικών και των πρακτικών μεταφοράς, ο προσδιορισμός των δυνατοτήτων και ζωνών τουριστικής ανάπτυξης και η παρακίνηση διαδικασιών σχεδιασμού σε τοπικό επίπεδο, συμβατού με το εθνικό σχέδιο (Gunn και Var, 2004: 158).

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (WTO, 1993b: 43-49), λαμβάνοντας ως βάση πολλές προσεγγίσεις σε εθνικό επίπεδο, πρότεινε μια γενική διαδικασία τουριστικού σχεδιασμού η οποία περιλαμβάνει πέντε φάσεις: προετοιμασία της μελέτης, καθορισμός των αναπτυξιακών στόχων, έρευνα και αξιολόγηση, ανάλυση και σύνθεση, διατύπωση πολιτικών και κατάρτιση του σχεδίου.

Στις προσεγγίσεις του αντικειμένου και των φάσεων ή βημάτων της διαδικασίας του τουριστικού σχεδιασμού υπάρχουν επιμέρους διαφορές, αλλά σε γενικές γραμμές ένα πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο, θεωρείται ότι ακολουθεί τις παρακάτω φάσεις (Lickorish και Jenkins, 2004: 257 · Doswell, 2002: 34-38 · Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 97-99 · Inskoop, 1994: 11-21):

Προετοιμασία μελέτης: περιγράφονται και διαμορφώνονται οι βασικές προδιαγραφές, προσδιορίζεται το ενδεικνυόμενο μοντέλο ή τύπος σχεδιασμού που θα χρησιμοποιηθεί και καθορίζονται το οργανωτικό σχήμα και τα χρονοδιαγράμματα εργασιών.

Προσδιορισμός αντικειμενικών σκοπών: υιοθετούνται και αναλύονται οι κύριοι σκοποί που σχετίζονται με την οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική ευημερία, την προστασία του περιβάλλοντος και καλύπτουν τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας. Ενδεικτικά, οι σκοποί που καθορίζονται στην αρχή και στη βάση του στρατηγικού σχεδιασμού και εξειδικεύονται περαιτέρω σε χωρικό επίπεδο, είναι: αύξηση οικονομικών ωφελειών του τουρισμού, προστασία του περιβάλλοντος, βελτίωση της ποιότητας ζωής, λειτουργική διασύνδεση του τουρισμού με τους άλλους παραγωγικούς τομείς, ανάπτυξη υποδομών. Οι προτεραιότητες, ο τρόπος εξυπηρέτησης και επίτευξής τους και η σύνδεσή τους με επιμέρους τομειακές επιδιώξεις προκύπτουν από συμμετοχικές διαδικασίες συνεργασίας

όλων των εμπλεκομένων, μειώνοντας έτσι τις επικαλύψεις ή τις συχνές αναθεωρήσεις.

Διερεύνηση των στοιχείων: διαμορφώνεται μια πληροφοριακή βάση, μέσω της έρευνας και συνθετικής καταγραφής βασικών παραμέτρων του επιπέδου τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής. Προσδιορίζονται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της περιοχής, εκτιμούνται οι ανάγκες σε υποδομές, υπηρεσίες ή άλλες παρεμβάσεις και παράλληλα διερευνούνται τα χαρακτηριστικά της ζήτησης για την περιοχή σε σχέση με τα αντίστοιχα της τοπικής προσφοράς. Στην ουσία γίνεται απογραφή των βασικών στοιχείων και πληροφοριών για την υφιστάμενη κατάσταση, σε σχέση με την αγορά, την προσφορά, την απασχόληση, τα χαρακτηριστικά των επισκεπτών κ.ά., και έρευνες επισκεπτών που συμβάλουν στην αξιολόγηση της ζήτησης και του προϊόντος της περιοχής.

Ανάλυση και σύνθεση: σε συνέχεια με το προηγούμενο στάδιο, με το οποίο σε πολλές περιπτώσεις είναι ενιαία, μέσω συγκεκριμένων μεθόδων και τεχνικών γίνεται ανάλυση, αξιολόγηση και προσδιορισμός των αγορών (σε σχέση με υφιστάμενους και εν δυνάμει πόρους έλξης ή την ανταγωνιστικότητα), της προσφοράς και των χαρακτηριστικών του τοπικού τουριστικού προϊόντος και ο τελικός προσδιορισμός των βασικών συντελεστών και των ανασταλτικών παραγόντων της τουριστικής ανάπτυξης.

Διαμόρφωση πολιτικής και σχεδίου: αναλύονται - αξιολογούνται εναλλακτικές πολιτικές (οικονομική – επενδυτική, κοινωνική – πολιτισμική, χωροταξική – περιβαλλοντική) και σχέδια, βάσει εναλλακτικών σεναρίων που στηρίζονται στα διαφορετικά τουριστικά πρότυπα. Η επιλογή τελικού σχεδίου ανάπτυξης και πλέγματος πολιτικών γίνεται βάσει των χαρακτηριστικών και των ιδιαιτεροτήτων της περιοχής και της δυνατότητας του σχεδίου να προωθήσει τη γενικότερη ανάπτυξη και τους επιδιωκόμενους στόχους.

Διαμόρφωση θεσμικών υποδείξεων: αξιολογούνται διαμορφώνονται και προτείνονται οι ενδεικνυόμενες διεργασίες, τεχνικές, τα ειδικά προγράμματα και τα μέτρα ρύθμισης για την υλοποίηση του σχεδίου, τα οποία αφορούν ζητήματα ανάπτυξης, περιβαλλοντικής διαχείρισης, χωροταξίας, νομοθεσίας, εκπαίδευσης, μάρκετινγκ. Πρόκειται κυρίως για:

- στρατηγικές επίτευξης των βασικών σκοπών και στόχων του σχεδίου, όπως είναι οι στρατηγικές προσέλκυσης επενδύσεων και εφαρμογής του προγράμματός του και η δημόσια χρηματοδότηση για την ανάπτυξη των υποδομών και υπηρεσιών,
- προγράμματα που αφορούν διάφορες παραμέτρους της τουριστικής ανάπτυξης, π.χ. τουριστικής και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, προώθησης (μάρκετινγκ) κ.ά.
- ειδικές μελέτες ζητημάτων που συμβάλουν στη μακροπρόθεσμη σταθερότητα της ανάπτυξης, π.χ. μελέτες ανάπτυξης βιώσιμου τουρισμού, προώθησης ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, υπολογισμού της φέρουσας ικανότητας.

Υλοποίηση και Έλεγχος: καθορίζονται οι σχετικές διεργασίες, οι μέθοδοι και πολιτικές υλοποίησης και παρακολούθησης του επιλεγέντος αναπτυξιακού σχεδίου, που αφορούν τη νομοθετική κατοχύρωση των προτάσεών του, την ομαλή και συνεχή χρηματοδότησή του, την παρακολούθηση και το συντονισμό των εμπλεκόμενων φορέων, τον εντοπισμό των αναγκαίων προσαρμογών ή αναθεωρήσεων του σχεδίου ή των πολιτικών. Μέθοδοι, πολιτικές και δράσεις που συμβάλουν στην επίτευξη των στόχων αυτών είναι:

- σύσταση ειδικού φορέα στον οποίο συμμετέχουν όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς, για την παρακολούθηση της εφαρμογής του σχεδίου και την εξασφάλιση ομαλής και επαρκούς χρηματοδότησής του σε όλες τις φάσεις,
- συστηματική ποσοτική και ποιοτική αξιολόγηση των στόχων που υλοποιήθηκαν κατά στάδιο σε σύγκριση με τους διατυπωμένους στόχους του σχεδίου,
- συγκρότηση συναινετικού και θεσμικά κατοχυρωμένου προγράμματος εφαρμογής και διαχείρισης του αναπτυξιακού σχεδίου,
- προώθηση θεσμικών ρυθμίσεων για ειδικά ζητήματα του σχεδίου, όπως οι ζώνες τουριστικής ανάπτυξης, οι χωροταξικές και πολεοδομικές ρυθμίσεις και η θέσπιση προτύπων – δεικτών μέτρησης και ελέγχου της τουριστικής ανάπτυξης, σε σχέση με τον αριθμό και την κλίμακα των εγκαταστάσεων, την αναλογία επισκεπτών και μόνιμων κατοίκων, την ένταση της χρήσης των υποδομών ή των πόρων,
- ειδικά προγράμματα προώθησης και προβολής της περιοχής αναφοράς.

Ένα κρίσιμο αρχικό στάδιο στη διαδικασία στρατηγικού σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης κάθε προορισμού είναι η διατύπωση-διακήρυξη ενός οράματος που παρέχει μια συγκεκριμένη εικόνα του επιθυμητού μέλλοντος για τον προορισμό. Πολλά από τα οράματα αυτά συνήθως είναι προσανατολισμένα στην αγορά, όμως στους προορισμούς που βασίζουν τις προσδοκίες τους στην ισότιμη συμμετοχή και στη συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων, οι διαδικασίες διατύπωσης του οράματός τους καθοδηγούνται και καθορίζονται όχι από τις δυνάμεις της αγοράς, αλλά από τις αξίες των συμμετόχων, διασφαλίζοντας έτσι την επίτευξη των επιδιωκόμενων στόχων τους (Ritchie, 1999).

Από την αρχική φάση της διαδικασίας σχεδιασμού, πρέπει επίσης να καθορίζονται τα συστήματα ελέγχου και αξιολόγησης του σχεδίου, τα οποία χρησιμοποιούνται για την ανάλυση των αναπτυξιακών παραγόντων και την αποτίμηση των αποτελεσμάτων, με σκοπό τη στήριξη των αποφάσεων σε κάθε φάση του σχεδίου (Burns και Sancho, 2003). Αξιόπιστοι μηχανισμοί - εργαλεία που χρησιμοποιούνται συνήθως για την υποστήριξη των διαδικασιών του τουριστικού σχεδιασμού, είναι (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001:

274-276): α) η φέρουσα ικανότητα μιας περιοχής, για τον προσδιορισμό των ορίων τουριστικής ανάπτυξης της πέραν των οποίων εκδηλώνονται κοινωνικο-οικονομικά και περιβαλλοντικά προβλήματα, β) τα γεωγραφικά συστήματα πληροφοριών, που παρέχουν τη δυνατότητα διατύπωσης και αξιολόγησης εναλλακτικών σεναρίων, βάσει στοιχείων και πληροφοριών που προκύπτουν από τις μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων, γ) οι δείκτες τουριστικής ανάπτυξης, για τον προσδιορισμό του επιπέδου της τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής, των επιδράσεών της στους περιβαλλοντικούς και κοινωνικο-οικονομικούς πόρους, την επισήμανση πιθανών μελλοντικών προβλημάτων, την υποστήριξη της διαδικασίας λήψης αποφάσεων και την αξιολόγηση των διοικητικών μέτρων και επιλογών, δ) ο σχεδιασμός τοπίου, για τον περιορισμό των συγκρούσεων μεταξύ της προστασίας του περιβάλλοντος και τουριστικής ανάπτυξης. Βασίζεται σε διεπιστημονικές μεθόδους που συνδυάζουν την τεχνική σεναρίου, τις φωτο-ρεαλιστικές απεικονίσεις των αλλαγών των τοπίων, τη συμμετοχή των ενδιαφερομένων φορέων και χρησιμοποιείται κυρίως για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη του αγροτικού χώρου, μέσω του προσδιορισμού των μελλοντικών επιλογών (Tress και Tress, 2003).

5.2.3.1. ΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ

Η αειφόρος ανάπτυξη των τουριστικών προορισμών προϋποθέτει μια ολοκληρωμένη διαδικασία σχεδιασμού και ορθολογική διαχείριση των βασικών του στοιχείων τα οποία υποστηρίζουν την ανάπτυξη του τουρισμού αλλά και της ευρύτερης περιοχής, όπως η διατήρηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων, η συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων, η ενσωμάτωση του τουρισμού στην αναπτυξιακή διαδικασία του προορισμού. Από την άποψη αυτή οι δείκτες της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης ολοένα και περισσότερο αποτελούν βασικό συστατικό της διαδικασίας τουριστικού σχεδιασμού.

Η ανάπτυξη και η χρήση των δεικτών αντιμετωπίζονται όλο και περισσότερο ως βασικό μέρος του σχεδιασμού και διαχείρισης των προορισμών και θεμελιώδες στοιχείο των προσπαθειών προώθησης της βιώσιμης ανάπτυξης του τουρισμού σε όλες τις κλίμακες. Οι δείκτες κατέχουν σημαντικό ρόλο σε ολόκληρο τον κύκλο ενός τουριστικού σχεδίου, ως τμήμα της διαδικασίας συνεχούς βελτίωσης, και σχετίζονται άμεσα με τους σκοπούς και στόχους της τουριστικής ανάπτυξης. Σε ευρύτερο επίπεδο, η εστίαση στους δείκτες συμβάλει στον προσδιορισμό εάν ένα σχέδιο ή μια στρατηγική ανταποκρίνονται στους γενικούς στόχους της αειφόρου ανάπτυξης και προωθεί το διάλογο για τον καθορισμό των στόχων που είναι σημαντικό να υποστηριχθούν και αν αυτοί άλλαξαν στην πορεία. Η ανάπτυξη δεικτών είναι καταλυτική για να ξεκινήσει μια διαδικασία σχεδιασμού ή το

βασικό συστατικό μιας επαναληπτικής διαδικασίας σχεδιασμού στις περιοχές όπου δεν υπάρχει ένα συγκεκριμένο σχέδιο τουριστικής ανάπτυξης, ενώ στις περιοχές όπου ένα σχέδιο βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη, συμβάλει στον προσδιορισμό των ιδανικών σκοπών και στόχων του σχεδίου ή της στρατηγικής (WTO, 2004b: 8-14 · Miller, 2001).

Μια συμμετοχική διαδικασία ανάπτυξης δεικτών στο πλαίσιο των διαδικασιών του τουριστικού σχεδιασμού, και για τις δύο περιπτώσεις, ακολουθεί μια σειρά πρακτικών βημάτων προκειμένου να προσδιοριστούν εκείνοι οι δείκτες που ανταποκρίνονται στα συγκεκριμένα ζητήματα των προορισμών, είναι μετρήσιμοι, εύχρηστοι και μπορούν να υποστηρίξουν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Τα συνιστώμενα βήματα ανάπτυξης και χρήσης δεικτών αειφορίας στον τουρισμό, είναι (WTO, 2004b: 21-53):

Αρχική φάση: Έρευνα και οργάνωση

Βήμα 1: διερεύνηση και περιγραφή των χαρακτηριστικών του προορισμού

Βήμα 2: επιδίωξη και ανάπτυξη συμμετοχικών διαδικασιών

Βήμα 3: ανάλυση υφιστάμενης κατάστασης του τουρισμού (πλεονεκτήματα, κίνδυνοι)

Βήμα 4: μακροπρόθεσμο όραμα για τον προορισμό

Φάση ανάπτυξης των δεικτών

Βήμα 5: επιλογή των ζητημάτων προτεραιότητας και του πλαισίου πολιτικής

Βήμα 6: προσδιορισμός των επιθυμητών δεικτών

Βήμα 7: καταγραφή και τεκμηρίωση των πηγών πληροφόρησης

Βήμα 8: διαδικασίες επιλογής δεικτών

Εφαρμογή

Βήμα 9: αξιολόγηση των διαδικασιών εφαρμογής των δεικτών

Βήμα 10: συλλογή και ανάλυση των δεδομένων

Βήμα 11: υπευθυνότητα και πληροφόρηση

Βήμα 12: παρακολούθηση και αξιολόγηση της εφαρμογής των δεικτών.

Η ανάπτυξη δεικτών είναι συνήθως μια επαναληπτική διαδικασία με την έννοια ότι επιδιώκει την εξισορρόπηση μεταξύ των ιδανικών πληροφοριών που είναι σημαντικές για τα βασικά ζητήματα του τουρισμού, των αποφάσεων που τις περιβάλλουν, και του τι μπορεί να επιτευχθεί στην πράξη και με ποιο κόστος. Επιπλέον η διαδικασία είναι δυναμική, ως προς τη συνεχή βελτίωση και επεξεργασία των σχετικών πληροφοριών και η επιδίωξη όσο το δυνατόν ακριβέστερων δεικτών είναι ένας διαρκής στόχος.

Βασικά κριτήρια επιλογής δεικτών αειφορίας της τουριστικής ανάπτυξης αποτελούν η δυνατότητά τους να μετρούν με ακρίβεια τα ζητήματα για τα οποία προορίζονται να μετρήσουν, η σχετική πολιτική ανάπτυξης και η δημόσια υποστήριξη (Miller, 2001):

Το πρώτο κριτήριο αφορά τη χρήση ποσοτικών ή ποιοτικών δεικτών, καθώς υπάρχουν φαινόμενα τα οποία είναι δύσκολο να μετρηθούν κατά τρόπο ικανοποιητικό για τους τελικούς χρήστες γι αυτό και παραδοσιακά, οι ποσοτικοί δείκτες θεωρήθηκαν πιο αντικειμενικοί και αξιόπιστοι και χρησιμοποιούνται περισσότερο έναντι των ποιοτικών. Η αναπτυξιακή πολιτική επηρεάζεται από τις διαφορετικές πεποιθήσεις ως προς την αειφόρο ανάπτυξη γενικότερα, την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη, τον τρόπο επίτευξής της και σε ποιο βαθμό καλύπτει τους κοινωνικούς στόχους, η κατανόηση και σύγκλιση των οποίων διευκολύνεται από τη μέτρηση των τρεχουσών και επιθυμητών θέσεων.

Η δημόσια υποστήριξη αναφέρεται στην ανάγκη ενσωμάτωσης του ευρύτερου κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και ενθάρρυνσης της δημόσιας συμμετοχής, στοιχεία τα οποία θεωρούνται προϋποθέσεις ανάπτυξης και χρήσης των δεικτών. Η αξιοπιστία και η διαφάνεια των πληροφοριών και η συνέπεια των στόχων τους αποτελούν κρίσιμα ζητήματα αποδοχής και αποτελεσματικής χρησιμοποίησής τους.

Ο τουρισμός αναπτύσσεται σε ένα ευρύ φάσμα αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων προορισμών. Οι αναπτυγμένοι προορισμοί, σε αντίθεση με τους αναπτυσσόμενους, σχεδιάζουν και εφαρμόζουν σύγχρονες πολιτικές και σχέδια τουριστικής ανάπτυξης, επιδιώκοντας τη μεγιστοποίηση των ωφελειών από την ανάπτυξη του τουρισμού.

Η χρήση των δεικτών μπορεί να είναι χρήσιμη και στις δύο κατηγορίες προορισμών καθώς η διαδικασία καθορισμού και εφαρμογής των δεικτών συμβάλλει καθοριστικά στη βελτίωση των διαδικασιών λήψης αποφάσεων, στην ενθάρρυνση της ευρύτερης συμμετοχής στην λύση προβλημάτων και στη συνυπευθυνότητα των αποτελεσμάτων. Η διαδικασία ανάπτυξης δεικτών σε προορισμούς που δεν υπάρχει κάποιο επίσημο σχέδιο ανάπτυξης του τουρισμού συμβάλλει στον προσδιορισμό των βασικών πλεονεκτημάτων και αξιών του προορισμού, στην αξιολόγηση πραγματικών προβλημάτων και πιθανών επιδράσεων ή κινδύνων που συνδέονται με τον τουρισμό, μπορεί να αποτελέσει βάση ανάπτυξης ενός επίσημου σχεδίου, προσδιορίζοντας τα βασικά ζητήματα, στοιχεία και τους στόχους που πρέπει να περιλαμβάνονται σ' αυτά και να βοηθήσει στη διαδικασία αξιολόγησης των διοικητικών ενεργειών για την ανάληψη τυχόν διορθωτικών δράσεων. Σε τουριστικές περιοχές που είναι ήδη αναπτυγμένες, η υιοθέτηση δεικτών συμβάλλει στην αξιολόγηση του τρέχοντος περιφερειακού σχεδίου, ως προς την εκπλήρωση των βασικών απαιτήσεων της αειφόρου ανάπτυξης, στον επαναπροσδιορισμό των σκοπών και στόχων του και στην επισήμανση βασικών ζητημάτων για τα οποία απαιτείται η εφαρμογή συστημάτων ελέγχου ή απόδοσης, εάν δεν υπάρχουν (WTO, 2004b: 14-15).

Ο καθορισμός δεικτών για τις ανεπτυγμένες τουριστικά περιοχές χρειάζεται ιδιαίτερη

προσοχή καθώς πρόκειται για περιοχές με μία παγιωμένη κατάσταση στην τουριστική τους ανάπτυξη η οποία, συνήθως σχετίζεται με τον μαζικό τουρισμό. Οι περιοχές αυτές έχουν αναπτυγμένη υποδομή και δίκτυα, και παρουσιάζουν συγκεκριμένα προβλήματα, απόρροια της ανάπτυξης που προηγήθηκε. Η διαδικασία, οι τύποι, η μεθοδολογία και οι επιδιωκόμενοι στόχοι των δεικτών πρέπει να εστιάσουν κυρίως σ' αυτά τα προβλήματα. Στους νέους και ανερχόμενους τουριστικούς προορισμούς, τα θέματα που σχετίζονται με την αειφόρο ανάπτυξη συνήθως είναι πρωταρχικός στόχος από τα πρώτα στάδια της ανάπτυξης τους. Έτσι, οι τουριστικοί δείκτες αφορούν την εξαρχής παρακολούθηση της δημιουργίας και εξέλιξης ενός προορισμού. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα, αφενός μεν, να υπάρχει μέριμνα για τη διαθεσιμότητα στοιχείων ώστε να είναι δυνατή η σύγκριση διαφόρων παραμέτρων πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την εφαρμογή των σχεδίων τουριστικής ανάπτυξης, αφετέρου δε, να διαφέρουν αρκετές από τις παραμέτρους που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για την αξιολόγηση (Farsari και Prastacos, 2000).

5.3. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Διαπεριφερειακή συνεργασία αειφόρου περιφερειακής ανάπτυξης μέσω του τουρισμού

Η ελεύθερη, μη σχεδιασμένη-κατευθυνόμενη τουριστική ανάπτυξη προκαλεί αρνητικές οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις, η συσσώρευση των οποίων μπορεί να οδηγήσει στη μείωση της ελκυστικότητας μιας περιοχής ως τουριστικού προορισμού. Η διατήρηση της ποιότητας του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος μιας περιοχής, το οποίο αποτελεί συγκριτικό πλεονεκτήματα και παράγοντα ανάπτυξής της, καθώς και η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της ποιότητας του προϊόντος της θα πρέπει να αποτελέσουν σημαντική προτεραιότητα ενός προγράμματος αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης. Για το λόγο αυτό, η τουριστική ανάπτυξη σε όλα τα επίπεδα απαιτεί το σχεδιασμό και τη στοχευμένη παρέμβαση στο πλαίσιο ενός ολοκληρωμένου και συνεκτικού σχεδίου (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2002γ).

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά αποτελούν τη βάση του Περιφερειακού Περιβαλλοντικού Σχεδίου Αειφόρου Τουρισμού (ΠΠΣΑΤ) της Μαγνησίας που εκπονήθηκε βάσει ενιαίων οδηγιών (Vougioukas και Gilchrist, 2002) από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Εργαστήριο Τοπικού και Περιφερειακού Προγραμματισμού του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης (Επιστημονικός Υπεύθυνος: Α. Κότιος, Αναθέτουσα αρχή: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας). Το ΠΠΣΑΤ αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό του έργου ECOSERT (European CO-operation for Sustainable Environmental Regional development through Tourism) του Ευρωπαϊκού προγράμματος Recite II και έχει ως στόχο την περιβαλλοντική αναβάθμιση και τη βιώσιμη ανάπτυξη μέσα από δράσεις για τον οικολογικό και πολιτιστικό τουρισμό.

Ο χρονικός ορίζοντας υλοποίησης του ECOSERT ήταν τριετής, ολοκληρώθηκε με επιτυχία το Δεκέμβριο του 2002 με ηγέτη τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας (τοπικοί εταίροι: ΚΕΚΑΝΑΜ ΑΕ, ΕΚΠΟΛ, ΑΝΕΜ, Δήμος Ιωλκού, ΤΕΕ Μαγνησίας, Ένωση Ξενοδόχων Μαγνησίας, ΙΓ' ΕΠΚΑ.), διακρατικούς εταίρους το Δήμο του Chester (Μ. Βρετανία) και την επαρχία του Avellino (Ιταλία) και κατάφερε μέσα από κοινές και καινοτόμους μεθόδους εργασίας και επιτόπιων δράσεων στις τρεις περιοχές να φτάσει στον κύριο στόχο της, την εκπόνηση ενός Περιφερειακού Περιβαλλοντικού Σχεδίου Αειφόρου Τουρισμού για κάθε μία από τις συνεργαζόμενες περιοχές.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του ECOSERT αποτελεί η διαπεριφερειακή συνεργασία που αναπτύχθηκε μεταξύ των περιοχών και των τοπικών αυτοδιοικήσεων των εταίρων αφού κατάφερε να ενεργοποιήσει μεγάλο αριθμό φορέων (δρώντων και ωφελούμενων) και

στις τρεις περιοχές, οι οποίες δεσμεύτηκαν για τη συνέχιση της συνεργασίας τους για την προώθηση της αειφορίας των περιοχών τους μέσω ολοκληρωμένου σχεδιασμού για βιώσιμο τουρισμό με περιβαλλοντική διαχείριση των τουριστικών προορισμών και δραστηριοτήτων, υπογράφοντας για το σκοπό αυτό και κοινή διακήρυξη. Η συνεργασία τους κατέληξε σε μια ολοκληρωμένη μεθοδολογία τουριστικού σχεδιασμού που σήμερα είναι διαθέσιμη σε άλλες διοικητικές αρχές ή τοπικές αυτοδιοικήσεις που επιθυμούν την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού με σχεδιασμό και όραμα. Ιδιαίτερη όμως φιλοδοξία του ECOSERT είναι να καταφέρει να αποτελέσει τον αρχικό πυρήνα για τη δημιουργία ενός δικτύου πιλοτικών περιοχών για την προώθηση της αειφορίας στον τουρισμό.

Μεθοδολογία - Συνεργασία μεταξύ των εμπλεκομένων φορέων

Η συμμετοχή και η συνεργασία μεταξύ των φορέων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα αποτελεί θεμελιώδες συστατικό κάθε προσπάθειας αειφόρου ανάπτυξης. Έτσι και οι υπεύθυνοι για το σχεδιασμό της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής πρέπει να επιδιώξουν τη συμμετοχή και τη συνεργασία εκείνων των φορέων που συμφωνούν με τις αναπτυξιακές επιλογές και το στρατηγικό προσανατολισμό τους.

Στο ECOSERT συμμετείχαν και για τις τρεις Ευρωπαϊκές περιοχές περίπου 20 σχετικοί οργανισμοί (Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ερευνητικά και εκπαιδευτικά κέντρα, τοπικές περιβαλλοντικές οργανώσεις, πολιτιστικοί και τουριστικοί οργανισμοί, ενώσεις επαγγελματιών του ιδιωτικού τομέα) και 180 τοπικοί αρμόδιοι φορείς ως δρώντες και ωφελούμενοι. Πραγματοποιήθηκαν ευρείες διαβουλεύσεις και τρεις έρευνες απόψεων των φορέων στους οποίους υποβλήθηκαν για συζήτηση οι προτεινόμενες πολιτικές, ενώ καταγράφηκαν και λήφθηκαν υπόψη οι απόψεις και τα ενδιαφέροντα των επισκεπτών.

Η διαδικασία διαμόρφωσης του ΠΠΣΑΤ για το Νομό Μαγνησίας, έφερε σε επαφή και δημιούργησε σχέσεις συνεργασίας μεταξύ 31 δρώντων και ωφελούμενων φορέων, των οποίων οι απόψεις ή πολιτικές καταγράφηκαν σε τρεις έρευνες και τα αποτελέσματά τους αξιοποιήθηκαν στις φάσεις προετοιμασίας και αξιολόγησης του τελικού Σχεδίου. Οι συμμετέχοντες αντιπροσώπευαν, ως προς τις αρμοδιότητές τους, έντεκα διαφορετικές ομάδες, η δε συμμετοχή τους βοήθησε στην οριστική διαμόρφωση του Σχεδίου και της μεθοδολογίας του, προσαρμόζοντάς το στις ανάγκες των κατοίκων, των επισκεπτών και των επαγγελματιών παροχής τουριστικών υπηρεσιών της περιοχής.

Οι Έρευνες διεξήχθησαν από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Εργαστήριο Τουριστικού Σχεδιασμού, Έρευνας και Πολιτικής, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης (Επιστημονικός Υπεύθυνος: Φ. Λουκίσσας), σε συνεργασία

με το φορέα Διαπεριφερειακής Διαχείρισης του ECOSERT (Διευρωπαϊκή Συμβουλευτική ΕΠΕ) και όσον αφορά τη μεθοδολογία, χρησιμοποιήθηκαν τα αποτελέσματα ημερίδων διαβούλευσης, συνεντεύξεις και ερωτηματολόγια μέσω των οποίων ζητήθηκε από τους φορείς να εκφράσουν τις συλλογικές απόψεις ή πολιτικές του οργανισμού τους, παρά προσωπικές γνώμες (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2001/2002α/2002β).

Η Α΄ έρευνα πραγματοποιήθηκε κατά τη φάση προετοιμασίας του ΠΠΣΑΤ και οι συμμετέχοντες εξέφρασαν τις απόψεις τους για το σκοπό, τη σχεδιαστική προσέγγιση, το περιεχόμενο και την αποδοχή του Σχεδίου. Τα αποτελέσματα χρησιμοποιήθηκαν για την εκπόνηση του προκαταρκτικού Σχεδίου το οποίο παρουσιάστηκε στους αρμόδιους φορείς σε ειδική ημερίδα. Μέσω της Β΄ έρευνας, ζητήθηκε από τους εμπλεκόμενους φορείς να εκφράσουν τις απόψεις - θέσεις τους για το προκαταρκτικό Σχέδιο και όποιες αλλαγές, προσθήκες ή τροποποιήσεις ενδεχομένως προτείνουν σε σχέση με το γενικό πλαίσιο, τη χωροταξική πολιτική, τις περιοχές προτεραιότητας, τη γενική εκτίμηση, την δυνατότητα υλοποίησης, και την αξιολόγηση των προτεινόμενων δράσεων και μέτρων πολιτικής του Σχεδίου και τα αποτελέσματά της περιελήφθησαν και συνέβαλλαν στην οριστική διαμόρφωση του ΠΠΣΑΤ. Η Γ΄ έρευνα αφορούσε στην αξιολόγηση των παρεμβάσεων και ενεργειών που πραγματοποιήθηκαν στα δύο πιλοτικά έργα επίδειξης που περιελάμβανε το πρόγραμμα: την ανάπλαση – ανάδειξη του λόφου της Γορίτσας με σκοπό τη δημιουργία ενός πιλοτικού πολιτιστικού πάρκου αναψυχής, και την εκπόνηση του σχεδίου εκμετάλλευσης και τη σύσταση φορέα διαχείρισης του παραδοσιακού - μουσειακού σιδηροδρόμου Βόλου – Μηλεών (Τραϊνάκι Πηλίου).

Όσον αφορά τη συμμετοχή των φορέων στις τρεις έρευνες, αξιολογείται θετικά αφού συμμετείχαν με μεγάλη προθυμία και ιδιαίτερα οι Δήμοι (30% των συμμετεχόντων), κάνοντας σημαντικές προτάσεις για τις περιοχές ευθύνης τους. Ενδιαφέρθηκαν για τη διατήρηση και την ανάδειξη του περιβάλλοντος και της ταυτότητας της περιοχής τους και την προστασία της φυσικής, πολιτιστικής και ιστορικής κληρονομιάς της από τους κινδύνους που συνεπάγεται ένας μη ελεγχόμενος τουρισμός.

Αποτελέσματα Α΄ Έρευνα Φορέων – Φάση προετοιμασίας του ΠΠΣΑΤ

Σκοπός του Σχεδίου: η πλειοψηφία των φορέων (95% περίπου) αποδέχεται το σκοπό και τη μακροπρόθεσμη προοπτική του ΠΠΣΑΤ και ειδικότερα συμφωνεί ότι:

- η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού θα συνεισφέρει τόσο στην τοπική οικονομία, όσο και στη βελτίωση του περιβάλλοντος της περιοχής,
- περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένος σχεδιασμός της τουριστικής δραστηριότητας

δημιουργεί ευκαιρίες για τους μόνιμους κατοίκους και τους επισκέπτες,

- το υψηλής ποιότητας περιβάλλον αποτελεί σημαντικό παράγοντα προώθησης και ανάπτυξης του τουρισμού στην περιοχή.

Προσέγγιση σχεδιασμού: εξίσου υψηλό ποσοστό των φορέων αποδέχεται ότι κατά τις φάσεις κατάρτισης και παρακολούθησης του ΠΠΣΑΤ, οι εμπλεκόμενοι φορείς πρέπει να συνεργαστούν συστηματικά με στόχο την βελτίωση του τουριστικού προϊόντος και τη μεγιστοποίηση της δαπάνης των τουριστών και επιπλέον συμφωνεί ότι:

- ο τουριστικός σχεδιασμός θα πρέπει να έχει υψηλούς περιβαλλοντικούς στόχους,
- η γνώμη των επισκεπτών να συνεκτιμηθεί κατά την προετοιμασία του ΠΠΣΑΤ,
- ο έλεγχος των οικο-πολιτιστικών πόρων αποτελεί θετική σχεδιαστική προσέγγιση.

Όσον αφορά τις προτεραιότητες, τα ζητήματα ή τις λύσεις που πιστεύουν ότι το Σχέδιο πρέπει να λάβει υπόψη του, ιδιαίτερη σημασία δίδεται από τους φορείς σε κείνους τους παράγοντες που κατά σειρά προτεραιότητας σχετίζονται με:

- την ενίσχυση της προσφοράς (ανάδειξη, διαφύλαξη οικο-πολιτιστικών πόρων),
- διαρθρωτικά προβλήματα (συντονισμός, ανεργία, οικονομικές ανισότητες),
- αδυναμίες προβολής - προώθησης, σύγκρουση συμφερόντων, συμφόρηση.

Περιεχόμενο του Σχεδίου: όσον αφορά την ιεράρχηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που πιστεύουν ότι πρέπει να αποτελούν μέρος ενός σχεδίου αειφόρου τουρισμού,

- πρωτεύουσα σημασία δίδεται στις περιβαλλοντικές συνθήκες και στις χρήσεις γης, στην μέτρηση της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής, την ιεράρχηση των οικο-πολιτιστικών πόρων και τον περιβαλλοντικό έλεγχο, και
- δευτερευόντως στον έλεγχο της δόμησης, την ανάπτυξη χωρικής στρατηγικής, την προβολή και το πλαίσιο διαβούλευσης για την ανάπτυξη και παρακολούθηση της τουριστικής πολιτικής.

Αποδοχή του Σχεδίου: περισσότερο από το 90% των συμμετεχόντων φορέων συμφωνεί:

- ότι ένα μακροπρόθεσμο πλαίσιο αειφόρου τουρισμού επιφέρει οφέλη,
- να στηρίξει ένα σύστημα περιβαλλοντικής πιστοποίησης και ελέγχου,
- οι επιχειρήσεις του τουριστικού τομέα πρέπει να συνεισφέρουν στην προσπάθεια βελτιώσεων του περιβάλλοντος που αυξάνουν την ελκυστικότητα της περιοχής.

B' Έρευνα Φορέων – Φάση Αξιολόγησης του προκαταρκτικού ΠΠΣΑΤ

Γενικό Πλαίσιο του ΠΠΣΑΤ: η συντριπτική πλειοψηφία των φορέων συμφωνεί:

- με τους γενικούς στόχους του ΠΠΣΑΤ του Νομού,

- με την αξιολόγηση και ιεράρχηση των οικο-πολιτιστικών πόρων της περιοχής.

Χωροταξική Πολιτική του ΠΠΣΑΤ: αποδέχονται τη χωροταξική πολιτική, συμφωνώντας:

- με τις τουριστικές ζώνες, όπως προσδιορίστηκαν από το Σχέδιο,
- ότι το Σχέδιο είναι ρεαλιστικό και εφαρμόσιμο.

Περιοχές Δράσης: οι φορείς υποστηρίζουν την ένταξη των προτεινόμενων περιοχών δράσης - προτεραιότητας (κατάταξη: Κέντρο Σιδηροδρομικής Κληρονομιάς, λίμνη Κάρλα, Σκόπελος, Καλά Νερά, Όθρυς, Δήμος Νέας Αγχιάλου) και επί πλέον προτείνουν να συμπεριληφθεί και το σύμπλεγμα του Εθνικού θαλάσσιου πάρκου της Αλοννήσου. Ειδικά για τα δύο έργα επίδειξης του Νομού, (Λόφος Γορίτσας, Τραινάκι Πηλίου), τουλάχιστον 85% των φορέων συμφωνεί με τις βελτιώσεις που ήδη σχεδιάστηκαν.

Γενική εκτίμηση του ΠΠΣΑΤ: όσον αφορά τις προτεραιότητες που το σχέδιο λαμβάνει υπόψη του, θεωρούν ότι οι περισσότερες από αυτές καλύπτονται από μέτρια μέχρι πάρα πολύ καλά, με εξαίρεση τις οικονομικές ανισότητες και εν μέρει τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης και τη σύγκρουση συμφερόντων. Οι προτεραιότητες όμως αυτές δεν αντανακλώνται άμεσα στο Σχέδιο αφού έχουν περισσότερο έμμεσο χαρακτήρα και θα εμφανιστούν μετά την εφαρμογή του ΠΠΣΑΤ στην πράξη.

Τα θέματα που προτείνουν να ενισχυθούν περισσότερο είναι η μέτρηση της φέρουσας ικανότητας, η εφαρμογή μέτρων ελέγχου της δόμησης και η προβολή της περιοχής.

Το σύνολο σχεδόν των φορέων (93%), αποδέχεται το πλαίσιο διαβούλευσης και την εκτίμηση των διαδικασιών εφαρμογής που συνιστά το ΠΠΣΑΤ, προτείνοντας μόνο κάποιες βελτιώσεις όπως, ακόμα μεγαλύτερη και πιο ενεργή συμμετοχή των ΟΤΑ.

Αποδοχή - δυνατότητα υλοποίησης του ΠΠΣΑΤ: η πλειοψηφία των φορέων αποδέχεται:

- ότι το Σχέδιο παρέχει ένα πλαίσιο αειφόρου τουρισμού με προοπτική 20ετίας,
- ότι είναι συμβατό με άλλα τρέχοντα σχέδια – πολιτικές που αφορούν την περιοχή,
- να συμμετέχει και να στηρίζει την εφαρμογή του.

Επιπλέον σημειώνουν ότι απαιτείται: μεγαλύτερο ενδιαφέρον και ενεργοποίηση όλων των Δήμων, εντατικότερες δράσεις διατήρησης της αυθεντικότητας και ενίσχυσης της ταυτότητας της περιοχής (Τρενάκι Πηλίου, Αργώ, Μυθολογία) και σχέδιο προώθησης, προβολής και στήριξης των εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

Αξιολόγηση προτεινόμενων Δράσεων και Μέτρων Πολιτικής: οι προτεινόμενες από το Σχέδιο δράσεις και μέτρα πολιτικής αξιολογούνται θετικά (περιβάλλον, περιβαλλοντική επιβάρυνση, εκπαιδευτικές - ενημερωτικές πρωτοβουλίες, σύνδεση του τουρισμού με την τοπική οικονομία, χωροταξική τουριστική πολιτική, συγκοινωνιακή πολιτική,

βελτίωση τουριστικών υποδομών, στήριξη ιδιωτικών επενδύσεων), πρέπει όμως να εξειδικευτούν ακόμη περισσότερο.

Γενικές παρατηρήσεις επί του ΠΠΣΑΤ: η σημαντικότερη παρατήρηση αφορά το θεσμικό πλαίσιο αφού όπως παρατηρούν, το ΠΠΣΑΤ πέρα από τις αναγκαίες και άμεσα εφαρμόσιμες προτάσεις, περιλαμβάνει και κάποιες για τις οποίες δεν υπάρχει θεσμικό πλαίσιο, αλλά και η ύπαρξή του δεν μπορεί να αποτελέσει δέσμευση εφαρμογής για όλες τις περιπτώσεις, όπως η μείωση κατανάλωσης νερού, ενέργειας, έκλυσης ρύπων.

Το Περιφερειακό Περιβαλλοντικό Σχέδιο Αειφόρου Τουρισμού της Μαγνησίας

Πρόκειται για ένα εργαλείο ολοκληρωμένου σχεδιασμού για περιβαλλοντικό αειφόρο τουρισμό, σχεδιασμένο σε περιφερειακό επίπεδο με ορίζοντα 20ετίας, περιλαμβάνοντας εναλλακτικές μορφές τουρισμού (όπως οικολογικός και πολιτιστικός τουρισμός), με τη συμμετοχή και τη συστηματική συνεργασία ενός ευρέως φάσματος δημόσιων αρχών, ιδιωτικών φορέων, επισκεπτών και ομάδων ειδικών ενδιαφερόντων. Το ΠΠΣΑΤ για τη Μαγνησία, περιλαμβάνει χωροταξική στρατηγική για ανάπτυξη αειφόρου τουρισμού σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο και έναν αριθμό περιοχών δράσης με προτεραιότητα. Στις περιοχές αυτές αναπτύχθηκαν πιλοτικά έργα επίδειξης (Λόφος Γορίτσας, Τρενάκι Πηλίου), ιδανικά συνδεδεμένα ως τουριστικά δίκτυα - κυκλώματα με σκοπό τον έλεγχο της μεθοδολογίας του ΠΠΣΑΤ, η ενεργοποίηση των οποίων συμπεριέλαβε πολλαπλούς οργανισμούς και άτομα κατά τη διαδικασία σχεδιασμού και υλοποίησής τους. Στα έργα επίδειξης υλοποιήθηκε και μια πιλοτική εφαρμογή του Κοινοτικού Κανονισμού EMAS για την περιβαλλοντική διαχείριση τουριστικών προορισμών και δραστηριοτήτων, η οποία αποτελεί καινοτομία στον τομέα του τουρισμού.

Κεντρικός στόχος του Σχεδίου είναι η ελαχιστοποίηση των αρνητικών επιπτώσεων του τουρισμού, με παράλληλη μεγιστοποίηση των ωφελειών για την τοπική οικονομία, την κοινωνία και το τοπικό περιβάλλον, ενώ ως ειδικότεροι στόχοι της νέας αειφόρου τουριστικής πολιτικής αναφέρονται η ποιοτική τουριστική ανάπτυξη, η διατήρηση και διεύρυνση των προσφερόμενων τουριστικών προϊόντων, η ανάπτυξη του οικολογικού και πολιτιστικού τουρισμού, η βελτίωση της ελκυστικότητας της περιοχής, η βελτίωση των μέσων και των μηχανισμών προβολής και η ενεργοποίηση της τοπικής κοινωνίας.

Το ΠΠΣΑΤ για τη μαγνησία είναι ένα αποτελεσματικό και εφαρμόσιμο σχέδιο για την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη παρόμοιων προορισμών σε περιφερειακό ή και τοπικό επίπεδο, κυρίως επειδή (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2002γ):

- στηρίζεται στην καταγραφή και ανάλυση των τουριστικών πόρων, στην εξέλιξη

της τουριστικής ανάπτυξης και των προκλήσεων που αντιμετωπίζει και υπηρετεί σαφείς στόχους – επιδιώξεις στην κατεύθυνση της αειφόρου ανάπτυξης,

- διέπεται από ένα σύστημα αρχών και κανόνων, τόσο ως προς τους υπό υλοποίηση υπέρτερους στόχους, όσο και ως προς τις σχεδιαζόμενες ενέργειες και δράσεις,
- περιλαμβάνει ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα συγκεκριμένων μέτρων και δράσεων πολιτικής τόσο σε τομεακό, όσο και σε χωρικό επίπεδο,
- περιέχει μια συστηματοποιημένη διαχείριση εφαρμογής του με οργανόγραμμα, εμπλεκόμενους φορείς, σαφή περιγραφή και κατανομή αρμοδιοτήτων, καθορισμό διαδικασιών και αναγκαίων πόρων,
- εκκινεί με τη δημοσιοποίηση μιας κοινής διακήρυξης συναντίληψης όλων των εμπλεκόμενων φορέων, για τη στρατηγική της περιφερειακής αειφόρου ανάπτυξης της τουριστικής δραστηριότητας,
- καθιερώνει ένα σύστημα συνεχούς παρακολούθησης και αξιολόγησης της πορείας εφαρμογής του Σχεδίου,
- προβλέπει τη διεθνή προβολή του και τη συμμετοχή της περιοχής σε διεθνή δίκτυα προβολής και συνεργασίας, σε διεθνείς διαγωνισμούς και σε διεθνή αξιολόγηση,
- ενθαρρύνει την περιβαλλοντική πιστοποίηση επί μέρους έργων, προορισμών και δραστηριοτήτων, μέσω της εφαρμογής του EMAS.

Η εφαρμογή του ΠΠΣΑΤ συνιστά ένα αποτελεσματικό μέσο διατήρησης και περαιτέρω ανάπτυξης του τουρισμού και κατ' επέκταση της γενικότερης ανάπτυξης του Νομού Μαγνησίας, αυξάνοντας την απασχόληση και τα εισοδήματα και μειώνοντας τις ενδο-νομαρχιακές οικονομικές ανισότητες μέσω μιας νέας χωρικής τουριστικής πολιτικής. Συνιστά ένα κατευθυντήριο οδηγό αρχών και δράσεων με μακροχρόνιο ορίζοντα και με εσωτερική συνοχή. Αυτό σημαίνει ότι η αποτελεσματικότητά του εξαρτάται από τη συνεπή και ολοκληρωτική εφαρμογή του και όχι από την αποσπασματική επιδίωξη υλοποίησης μεμονωμένων πολιτικών και δράσεων (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2002γ).

Οι διαδικασίες εφαρμογής, παρακολούθησης και αξιολόγησης του ΠΠΣΑΤ, αποτελούν τη νέα πρόκληση για τη Μαγνησία στο άμεσο μέλλον και αναμένεται να υλοποιηθούν μέσω συγκεκριμένων και προδιαγεγραμμένων φάσεων. Ωστόσο, η επιτυχής εφαρμογή του προϋποθέτει τη θεσμοθέτηση και τη λειτουργία του συντονιστικού μηχανισμού που προτείνει (Συμβούλιο Αειφόρου Τουριστικής Ανάπτυξης - ΣΑΤΑ), τη συνειδητοποίηση από τους αρμόδιους φορείς και την τοπική κοινωνία της αναγκαιότητας του Σχεδίου και την εκούσια δέσμευσή τους για τη συνεπή εφαρμογή των προτεινόμενων από αυτό

πολιτικών, μέτρων και δράσεων.

Η μεθοδολογία, τα εργαλεία και τα πιλοτικά έργα επίδειξης, αποτελούν σημαντική κληρονομιά του ECOSERT όχι μόνο για τις περιοχές των εταίρων, αλλά και για άλλες περιοχές της Ευρώπης που επιδιώκουν τον αειφόρο τουρισμό. Όσο για τα οφέλη που προέκυψαν για τη Μαγνησία από την μέχρι τώρα εφαρμογή του, αυτά επικεντρώνονται κυρίως στην εμπειρία των φορέων και των υπηρεσιακών στελεχών, κυρίως των ΟΤΑ, που αποκτήθηκε από την διαπεριφερειακή συνεργασία, την εκπόνηση του (ΠΠΣΑΤ) και του σχεδίου εκμετάλλευσης του παραδοσιακού – μουσειακού σιδηροδρόμου Βόλου - Μηλεών, τη δημιουργία πιλοτικού πολιτιστικού πάρκου αναψυχής στο λόφο της Γορίτσας και την πιλοτική εφαρμογή του EMAS. Για τις επόμενες φάσεις η υλοποίηση της πρότασής του για τη σύσταση ενός τοπικού Συμβουλίου Αειφόρου Τουριστικής Ανάπτυξης, μέσω μιας διευρυμένης Νομαρχιακής Επιτροπής και την επιστημονική υποστήριξη του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, αναμένεται να διασφαλίσει περιβαλλοντική αειφορία των τουριστικών δραστηριοτήτων αλλά και να ενδυναμώσει την ικανότητα του τουρισμού να παράγει οικονομικά οφέλη τόσο για τις επιχειρήσεις, όσο και για την τοπική κοινωνία. Η αντιπροσωπευτική εκπροσώπηση – συμμετοχή των τοπικών εταίρων στη διαδικασία σχεδιασμού θα συμβάλλει θετικά στην αλλαγή συμπεριφορών σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος, την ανάδειξη και διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η διαμόρφωση του κοινού οράματος για την περιοχή και η ύπαρξη εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος χειροπιαστών αποτελεσμάτων θα διατηρήσει την ευρεία συμμετοχή και ενεργοποίηση των αρμοδίων φορέων και των υπόλοιπων κοινωνικών ομάδων, ενώ παράλληλα θα δημιουργήσει και θα ενισχύσει τη διαρκή παρακίνηση για περαιτέρω δράση. Όσο για την εμπειρία και την τεχνογνωσία των ιδιωτικών φορέων και των υπηρεσιακών στελεχών, που αποκτήθηκε από την εκπόνηση του ΠΠΣΑΤ, την υλοποίηση των πιλοτικών έργων και την εκ μέρους τους συνειδητοποίηση ότι κεφάλαιο δεν είναι μόνο οι υποδομές και οι επενδύσεις τους, αλλά και αυτό καθ' αυτό το τοπικό φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, αποτελούν το θεμέλιο και τη μεγαλύτερη εγγύηση επιτυχούς συνέχισης του έργου (Αδάμου, 2003 και 2004).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΟΟΡΙΣΜΩΝ

6.1. ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Οι ίδιοι λόγοι που οδήγησαν στην ανάγκη για το σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής, συνηγορούν και για την ανάγκη αποτελεσματικής διαχείρισής της σε τοπικό επίπεδο, καθώς από κοινού αποτελούν τους καθοριστικούς παράγοντες επιτυχούς υλοποίησης ενός προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης στην επιθυμητή κατεύθυνση.

Τα ειδικότερα ζητήματα που αφορά η στενή σχέση του τουριστικού σχεδιασμού με τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης, είναι: η ανάπτυξη μηχανισμών σχεδιασμού και προγραμματισμού ειδικών θεμάτων π.χ. βελτίωση της ποιότητας των υπηρεσιών, η αναθεώρηση σκοπών και στόχων που τέθηκαν στο αρχικό σχέδιο και αντιμετωπίζουν δυσκολίες επίτευξής τους στην πράξη και τον επαναπροσδιορισμό των προτεραιοτήτων του σχεδιασμού, όταν προκύπτουν δυσκολίες διαχείρισής τους (Dowse, 1997: 181-202).

Οι κυριότεροι από τους λόγους που οδηγούν στην ανάγκη διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης αναφέρονται στις αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού, ως αποτέλεσμα της απρογραμμάτιστης ανάπτυξής του, για την αποτροπή των οποίων απαιτείται ένα κοινώς αποδεκτό θεσμικό πλαίσιο ενίσχυσης των διαδικασιών τουριστικής ανάπτυξης, στη μεταβολή των χαρακτηριστικών της ζήτησης που υποχρεώνουν τους αρμόδιους φορείς των προορισμών να αναζητήσουν νέα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης, στην ιδιαίτερη οικονομική σημασία του τουρισμού για πολλές περιοχές ή χώρες που τις οδήγησε στην ανάγκη οργανωμένης προσπάθειας για την επίτευξη των μέγιστων ωφελειών, και στην ενίσχυση της επιστημονικής ανάλυσης των βασικών ζητημάτων που καθορίζουν την αναπτυξιακή πορεία του τουρισμού. Τα ζητήματα αυτά, σε επίπεδο προορισμού, είναι συνήθως η διαχείριση των περιβαλλοντικών και κοινωνικο-οικονομικών επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης, ενός προγράμματος μάρκετινγκ, των ανθρωπίνων πόρων, της ποιότητας του προορισμού και των υπηρεσιών, ενώ οι βασικοί παράγοντες που συμβάλλουν στη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης είναι η σταθερή συσχέτιση της διαχείρισης με το σχεδιασμό, η διαμόρφωση συγκροτημένου θεσμικού πλαισίου και ο προγραμματισμός της τουριστικής ανάπτυξης (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 91-110).

6.2. ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΟΟΡΙΣΜΩΝ

Η επίτευξη των μέγιστων ωφελειών από τον τουρισμό και η αντιμετώπιση απειλών όπως οι φτηνοί εναλλακτικοί προορισμοί και ο ανταγωνισμός των τιμών συνδέεται με την ποιότητά του (Bigne κ.ά., 2005). Εκτός από την ποσοτική, υπάρχει σαφής αύξηση της ποιοτικής ζήτησης στις περισσότερες περιοχές και η ποιότητα στον τουριστικό τομέα γίνεται όλο και περισσότερο σημαντική, με αποτέλεσμα ένας αυξανόμενος αριθμός επιχειρήσεων να έχει ήδη υιοθετήσει ποιοτικές πολιτικές (Ritchie και Ritchie, 2002), ενώ η ποιοτική διαχείριση και τα συγκεκριμένα ποιοτικά συστήματα σε επίπεδο προορισμού θεωρούνται ζωτικής σημασίας για την επίτευξη της αειφορίας (EC, 2002b).

Ο τουριστικός τομέας λειτουργεί μέσα σ' ένα ιδιαίτερα ανταγωνιστικό περιβάλλον, ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης νέων προορισμών, της άμεσης πρόσβασης των υπηρεσιών του στην αγορά μέσω του διαδικτύου, της παγκοσμιοποίησης των αγορών και των τεχνολογικών εξελίξεων (Hjalager, 2002). Από την άποψη αυτή, είναι προφανές ότι ο τομέας δεν μπορεί να συνεχίσει να είναι ανταγωνιστικός βασιζόμενος μόνο στο χαμηλό του κόστος (Bigne κ.ά., 2003). Η ποιότητα αποτελεί βασικό παράγοντα ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας και της βιωσιμότητάς του γι' αυτό, ολοένα και περισσότεροι προορισμοί και επιχειρήσεις αναγάγουν την προώθηση της ποιότητας των υπηρεσιών τους σε ύψιστη προτεραιότητα (Witt και Muhlemann, 1994). Παράλληλα, οι τοπικοί φορείς και οι κάτοικοι των τουριστικών περιοχών δείχνουν ολοένα και μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τη διατήρηση της ποιότητας της φυσικής, ιστορικής και πολιτιστικής κληρονομιάς και της τοπικής ταυτότητάς τους από τους κινδύνους που συνεπάγεται ένας μη ελεγχόμενος τουρισμός (EC, 2000c · Kozak και Nield, 2004 · Jennings, 2004).

Το τουριστικό προϊόν είναι ένα αρκετά διαφοροποιημένο και τεμαχισμένο αγαθό που για να παραχθεί απαιτεί τη μεσολάβηση διεθνών ή τοπικών διοργανωτών ταξιδιών και μεταφορικών εταιριών, ξενοδοχείων, εστιατορίων και άλλων υπηρεσιών. Ο μεγάλος αριθμός και το εύρος των εμπλεκόμενων στον τουρισμό φορέων επιβάλλει την ανάγκη μιας συστημικής προσέγγισης που θα λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες των επισκεπτών και των επαγγελματιών του τομέα και τις απαιτήσεις των τοπικών κοινωνιών. Όσον αφορά τους επισκέπτες, το επίπεδο ικανοποίησης από την παραμονή τους σε έναν προορισμό, εξαρτάται από την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών αλλά και από μια σειρά άλλων γενικότερων παραγόντων, όπως η ασφάλεια και η προστασία, η φιλοξενία, η ρύπανση κλπ., που τελικά επηρεάζουν την αντίληψή τους γι' αυτόν και την επιθυμία τους να τον επισκεφτούν ξανά ή να τον συστήσουν σε άλλους (EC, 2003d).

Η ποιοτική βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών και η ικανοποίηση των επισκεπτών

στον τουρισμό μπορεί να οδηγήσει στη διατήρηση ή και στην αύξηση του αριθμού των επισκεπτών, της οικονομικής αποδοτικότητας και της πολιτικής υποστήριξης μιας περιοχής (Baker και Crompton, 2000). Η βελτίωση της ποιότητας των τουριστικών προορισμών και των παρεχόμενων υπηρεσιών οδηγεί στη βιώσιμη ανάπτυξή τους, μέσω της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων, της ικανοποίησης των κοινωνικών επιδιώξεων και της διατήρησης του συνολικού τους περιβάλλοντος.

Η επιτυχία ενός προορισμού, από την άποψη της ικανοποίησης των επισκεπτών του, διαμορφώνεται από διάφορους αλληλοεξαρτώμενους παράγοντες γι' αυτό, απαιτείται μια σφαιρική στρατηγική που θα εστιάζει στην ικανοποίηση και την εμπιστοσύνη των επισκεπτών, θα βασίζεται στις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης και θα αντιμετωπίζει όσο το δυνατόν καλύτερα τις θεμιτές επιδιώξεις του τοπικού πληθυσμού.

Την αναγκαιότητα αυτή καλύπτει η Ολοκληρωμένη Ποιοτική Διαχείριση (ΟΠΔ) των τουριστικών προορισμών, η οποία αποτελεί μια νέα διαχειριστική προσέγγιση και ένα μέσο δράσης που αναπτύσσεται σε τρία μέτωπα: οικονομική ανάπτυξη, προστασία του περιβάλλοντος και πολιτιστική ταυτότητα του τοπικού πληθυσμού (EC, 2000b). Σκοπός της είναι η βελτίωση της ποιότητας του τουρισμού ώστε να ικανοποιηθούν οι ανάγκες και προσδοκίες των επισκεπτών, να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα του τομέα και να βελτιωθεί η ποιότητα ζωής του τοπικού πληθυσμού (Go και Govers, 2000).

Είναι μια κυκλική διαδικασία και η ανάπτυξη της ποιοτικής στρατηγικής δεν είναι το τέλος της, αλλά η αρχή. Σχεδιάζονται πολιτικές, στρατηγικές και δράσεις, καθορίζονται στόχοι και αναλύονται τα αποτελέσματα προκειμένου να αξιολογηθούν οι παρεμβάσεις και οι επιδράσεις του τουρισμού στο συνολικό περιβάλλον των προορισμών.

Στην προσέγγισή της η ΟΠΔ συνδυάζει τέσσερα βασικά στοιχεία: ικανοποίηση των επισκεπτών, ικανοποίηση των επαγγελματιών και των εργαζόμενων στον τουρισμό, ποιότητα ζωής του τοπικού πληθυσμού και ποιότητα του περιβάλλοντος. Οποιαδήποτε δυσαναλογία σε μία από αυτές τις τέσσερις ποιοτικές πτυχές, επηρεάζει σημαντικά την ποιότητα του προορισμού και των τουριστικών υπηρεσιών του (EC, 2003d).

Η επιλογή στρατηγικών σχεδίων και στόχων, οι πρωτοβουλίες εφαρμογής, τα μέσα παρακολούθησης και τα κριτήρια αξιολόγησης της ΟΠΔ εξαρτώνται από παράγοντες που συνδέονται με το όλο πλαίσιο, την εικόνα, τη θέση και τους προσανατολισμούς της ακολουθούμενης πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής. Για τους λόγους αυτούς επιβάλλεται, η συνολική στρατηγική της ΟΠΔ να καθορίζεται ταυτόχρονα με τη χάραξη της αναπτυξιακής πολιτικής, να αποτελεί όρο κάθε προσπάθειας αιεφόρου τουριστικής ανάπτυξης της και να λαμβάνει υπόψη της τις ανάγκες των επισκεπτών.

6.2.1. ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Οι επισκέπτες ολοένα και περισσότερο επιλέγουν εκείνους τους προορισμούς για τους οποίους θεωρούν ότι οι προσφερόμενες υπηρεσίες, η υπαίθρια εμπειρία και η φιλοξενία των ντόπιων, είναι υψηλής ποιότητας και ανταποκρίνεται στις τιμές που καταβάλουν. Παράλληλα, προορισμοί και τουριστικές επιχειρήσεις προσπαθούν να αντιμετωπίσουν τις αλλαγές στις προσδοκίες και τις απαιτήσεις των επισκεπτών και τον αυξανόμενο ανταγωνισμό. Η παραμέληση των ποιοτικών ζητημάτων του προορισμού, μπορεί να δημιουργήσει σοβαρές συνέπειες στο μέλλον σε σχέση με την εικόνα του, τη μείωση των οικονομικών ωφελειών και το υψηλό κόστος περιορισμού των ζημιών (EC, 2003d). Η ποιότητα αποτελεί καθοριστικό παράγοντα της ανταγωνιστικότητας και της βιώσιμης ανάπτυξης του τουρισμού, καθώς συνδέεται με τη ζήτηση η οποία διαμορφώνεται από την αυξανόμενη ποικιλία και διαφορετικότητα των αναγκών και των προσδοκιών των επισκεπτών καθιστώντας κατ' επέκταση αναγκαία και την προσαρμογή της τουριστικής προσφοράς στις νέες συνθήκες της αγοράς (Διονυσοπούλου, 2003 · Crauser, 1998).

Η ποιότητα ενός προϊόντος ή υπηρεσίας είναι το σύνολο των χαρακτηριστικών που αφορούν τη δυνατότητά τους να ικανοποιήσουν τις ανάγκες και τις προσδοκίες του καταναλωτή (EC, 2000c). Όσον αφορά το τουριστικό προϊόν, η ποιότητά του συνδέεται με την αντίληψη των επισκεπτών και το βαθμό ικανοποίησης των προσδοκιών τους σε σχέση με την εμπειρία που έχουν από τη χρήση του (WTO, 2005b). Το τουριστικό προϊόν πρέπει να θεωρείται ως σύνολο, που περιλαμβάνει τον προορισμό αλλά και τη συνολική εμπειρία των επισκεπτών, η δε ποιότητά του δεν ταυτίζεται απαραίτητα με την πολυτέλεια και τις υψηλές τιμές και σε κάθε περίπτωση πρέπει να είναι διαθέσιμη σε όλες τις κατηγορίες των επισκεπτών χωρίς αποκλεισμούς (EC, 2001c/2001e).

Η ποιοτική διαχείριση, αφορά όλες τις δραστηριότητες μιας σφαιρικής διαχείρισης που υπηρετούν και καθορίζουν την πολιτική ποιότητας, τους στόχους, τις ευθύνες και τις εφαρμόζουν με μέσα όπως ο ποιοτικός έλεγχος, η διασφάλιση και η βελτίωση της ποιότητας. Συνδέεται στενά με την έννοια της συνεχούς βελτίωσης, εφαρμόζεται μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο αναφοράς, χρησιμοποιεί εργαλεία και μεθόδους και περιλαμβάνει την επανάληψη και αξιολόγηση. Υιοθετώντας την παραπάνω διάσταση, πολλοί εθνικοί ή διεθνείς οργανισμοί επιχειρούν να την προσαρμόσουν στον τουριστικό τομέα, για τον οποίο δεν υπάρχει προς το παρόν, ένα κοινό και ολοκληρωμένο πλαίσιο ποιοτικής διαχείρισης (EC, 2000b/2000c).

Η ιδιαιτερότητα για τον τουριστικό τομέα έγκειται στο ότι η ποιοτική διαχείριση ενός προορισμού και η εξασφάλιση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών προκύπτει

από το συνδυασμό πολλών και άμεσα αλληλοεξαρτώμενων παραγόντων (Keane, 1997). Ο προορισμός είναι περισσότερο σύνθετος συγκριτικά με ένα ενιαίο καταναλωτικό προϊόν, καθώς στη διαχείρισή του εμπλέκονται αρκετοί φορείς, η ικανοποίηση της εμπειρίας των επισκεπτών εξαρτάται από διάφορα στοιχεία και η ποιότητα εμφανίζεται ταυτόχρονα με την παροχή και κατανάλωση του τουριστικού προϊόντος (EC, 2000a). Αυτή η ιδιαιτερότητα, υπογραμμίζει την ανάγκη μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης για τη διαχείριση της ποιότητας σε συνεχή βάση, την οποία ικανοποιεί η ΟΠΔ η οποία θεωρείται ως μια συστηματική διαδικασία αναζήτησης της εσωτερικής και εξωτερικής ποιότητας για κάθε προορισμό (EC, 2000b/2000c):

- Η εσωτερική ποιότητα αφορά την αξία που λαμβάνουν οι επισκέπτες σε όλη την αλυσίδα της εμπειρίας και χαρακτηρίζει την επίσκεψή τους ακόμη και πριν την άφιξή τους στον προορισμό, μέσω της πληροφόρησης και της εικόνας που έχουν γι' αυτόν. Συνδέεται με την ποιότητα των υπηρεσιών που παρέχονται από τους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς και καλύπτει βραχυπρόθεσμους στόχους.
- Η εξωτερική ποιότητα αφορά την αειφόρο διάσταση του τουρισμού μέσω της ορθολογικής χρήσης των μη ανανεώσιμων πόρων, συνδέεται με τη συνολική ποιότητα του προορισμού και στοχεύει στη μακροπρόθεσμη ισορροπία.

Σε λειτουργικό επίπεδο, η ΟΠΔ ερμηνεύεται ως μια διοικητική διαδικασία που κατά κανόνα είναι συμμετοχική και επαναλαμβανόμενη και προϋποθέτει μια ολοκληρωμένη πολιτική διαχείρισης που αφορά όλους όσους δραστηριοποιούνται στον προορισμό και διαμορφώνουν τόσο τη βασική τουριστική προσφορά, πηγή έλξης επισκεπτών, όσο και τις δευτερογενείς υπηρεσίες που στηρίζουν την προσπάθεια (EC, 2000b).

Βασικοί συμμετοχοί των διαδικασιών ποιοτικής διαχείρισης ενός προορισμού είναι οι περιφερειακοί και τοπικοί φορείς χάραξης πολιτικής και διοίκησης του προορισμού, οι οργανώσεις ποιοτικής και περιβαλλοντικής πιστοποίησης και ελέγχου, οι επιχειρήσεις παροχής τουριστικών υπηρεσιών ή εξυπηρετήσεων (στέγαση, σίτιση, δραστηριότητες, μεταφορές κ.ά.), οι εμπορικοί τουριστικοί διαμεσολαβητές (tour-operators, ταξιδιωτικά γραφεία), οι εκπαιδευτικοί και ερευνητικοί φορείς, οι ομάδες ειδικών ενδιαφερόντων, οι κάτοικοι και οι επισκέπτες του προορισμού, μέσω των οργανώσεών τους (EC, 2001e).

Η ΟΠΔ δεν αντιμετωπίζεται ως αυτοσκοπός για την επίτευξη ενός βραχυπρόθεσμου στόχου, αλλά ως μια κυκλική διαδικασία που πρέπει να οδηγήσει σε μια σειρά βασικών ωφελειών πάνω στα οποία βασίζεται η επιτυχή εφαρμογή της, όπως (EC, 2000a):

- περισσότερη συνειδητοποίηση και υποστήριξη του τουρισμού από τους τοπικούς δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς και το ανθρώπινο δυναμικό του προορισμού,

- καλύτερος συντονισμός μεταξύ των τοπικών τουριστικών επιχειρήσεων και μεγαλύτερη συμμετοχή τους στη διαχείριση και προώθηση του προορισμού,
- βελτιωμένη εικόνα του προορισμού, που βασίζεται σε πραγματικότητα και δεν δημιουργεί ψεύτικες προσδοκίες,
- αυξανόμενη ικανοποίηση επισκεπτών, που έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των ποσοστών επαναλαμβανόμενου τουρισμού και των θετικών συστάσεων,
- καλύτερη γνώση των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών επιδράσεων του τουρισμού, που ενισχύει τις δυνατότητες αποτελεσματικότερης ρύθμισής τους.

Οι επιδιωκόμενοι στόχοι των αρμοδίων για τη γενικότερη ανάπτυξη ενός προορισμού φορέων, συνδέονται (EC, 2000a): α) με την αύξηση των τοπικών εισοδημάτων και της απασχόλησης μέσω του τουρισμού, και β) με την εξασφάλιση ότι το περιβάλλον και η ποιότητα ζωής των ντόπιων όχι μόνο δεν υποβαθμίζονται, αλλά και ενισχύονται από τον τουρισμό. Η ΟΠΔ συμβάλει στην επίτευξη των στόχων αυτών, μέσω της βελτίωσης της ικανοποίησης των επισκεπτών, του ελέγχου και της διαχείρισης των επιδράσεων του τουρισμού στο τοπικό περιβάλλον και την οικονομία.

6.2.2. ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Η στρατηγική της ΟΠΔ στον τουρισμό είναι σχετικά πρόσφατη, πολλές όμως περιοχές σχεδιάζουν κοινές στρατηγικές με τους κυριότερους εταίρους, εφαρμόζουν ορθές πρακτικές και προσπαθούν να αναπτύξουν σε μόνιμη βάση μέσα παρακολούθησης και αξιολόγησης για την κατάλληλη προσαρμογή της στρατηγικής αυτής με βάση τις οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές απαιτήσεις της αειφόρου ανάπτυξης.

Πρωτοβουλίες υιοθέτησης ποιοτικών πολιτικών και μεθοδολογιών, που προωθήθηκαν κυρίως τη δεκαετία του '90, δείχνουν το ενδιαφέρον και την κοινή ανησυχία για την ανάπτυξη μιας τέτοιας στρατηγικής. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποτελούν οι σειρές των διεθνών προτύπων ISO 9000 και 14000, τα πρότυπα EFQM (European Foundation for Quality Management), Baldrige Award (ΗΠΑ), Deming Price (Ιαπωνία), AFNOR Standard NF (Γαλλία), NTBVG - National Tourism Best Value Management Group (Αγγλία) και τα διάφορα εθνικά συστήματα ποιότητας και ταξινόμησης αστέρων, όπως Quality Label for Swiss Tourism (Ελβετία), Quality 1000 (Φινλανδία), Spanish Quality Tourism Mark (Ισπανία).

Δεν υπάρχει απόλυτα πετυχημένη συνταγή για την ανάπτυξη της ποιότητας σε έναν προορισμό, αλλά μια σειρά βασικών παραγόντων – κριτηρίων θεωρούνται καθοριστικά και αυξάνουν την πιθανότητα βελτίωσής της. Η ανάπτυξη μιας στρατηγικής ΟΠΔ των

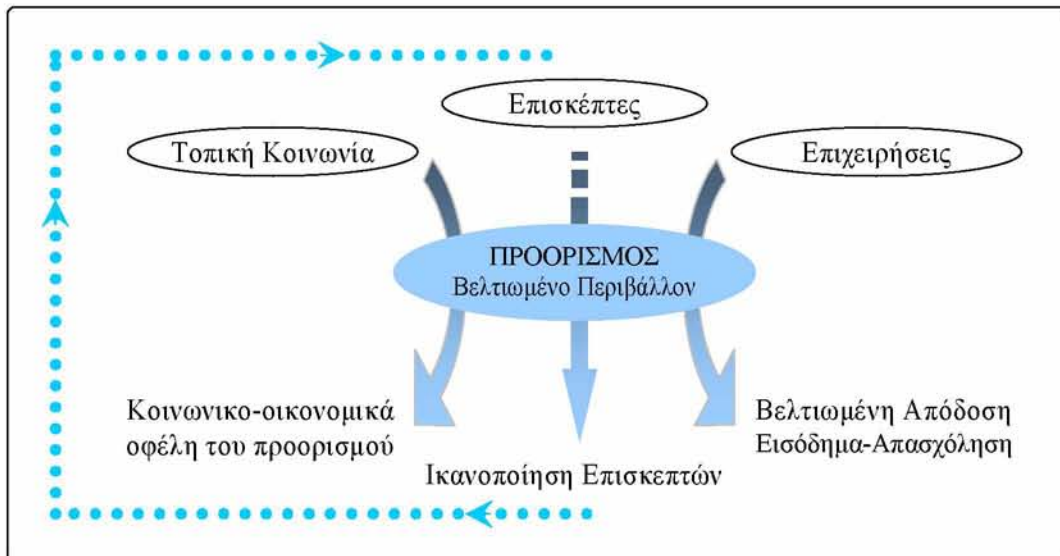
προορισμών μπορεί να προσεγγιστεί με διαφορετικούς τρόπους. Πολλές όμως από τις υπάρχουσες προσεγγίσεις προτάθηκαν για τον ιδιωτικό τομέα και γι' αυτό, όταν πρόκειται να χρησιμοποιηθούν σε επίπεδο τουριστικών προορισμών, επιβάλλεται να προσαρμοστούν ενσωματώνοντας τη δημόσια διάσταση και να λάβουν υπόψη όλους τους σχετικούς φορείς και τις σύνθετες αλληλεπιδράσεις τους (EC, 2000b/2000c).

Τα βασικά στοιχεία μιας προσέγγισης ΟΠΔ των προορισμών, είναι (EC, 2000a):

- επικέντρωση στους επισκέπτες, βελτιώνοντας την ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών, ικανοποιώντας τις ανάγκες τους και επηρεάζοντας τις δραστηριότητές τους, ώστε να επισκεφτούν ξανά τον προορισμό ή να τον συστήσουν σε άλλους,
- η ενεργοποίηση του τοπικού πληθυσμού και των τοπικών επιχειρήσεων του τομέα στη διαχείριση του προορισμού, είτε ως εταίροι είτε ως πελάτες της διαδικασίας.

Γενικότερα, μια προσέγγιση ΟΠΔ των προορισμών, εστιάζει σε μια συνεχή διαδικασία ικανοποίησης των επισκεπτών, επιδιώκοντας να βελτιώσει την τοπική οικονομία, το περιβάλλον και την ποιότητα ζωής των τοπικών κοινωνιών (Σχήμα 6.1).

ΣΧΗΜΑ 6.1: ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΟΠΔ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΟΟΡΙΣΜΩΝ

Πηγή: EC (2000a).

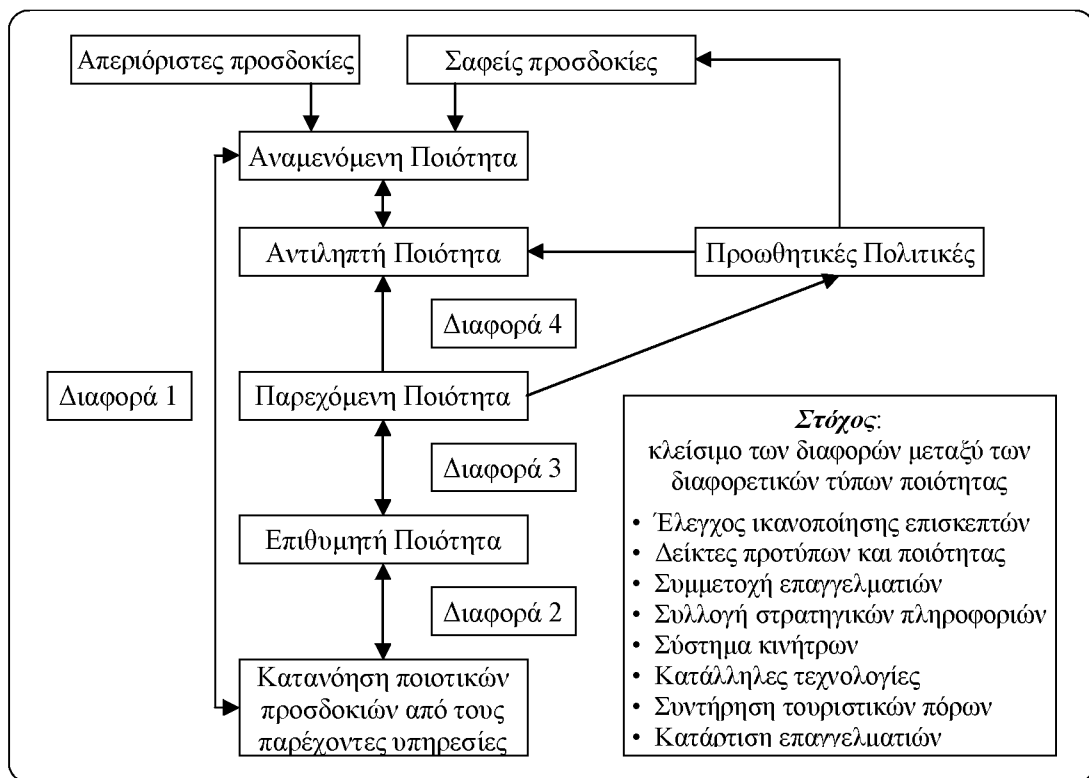
Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, με βάση δύο αποτελεσματικά διοικητικά εργαλεία - μεθόδους ανάλυσης που ενδείκνυνται α) για την επισήμανση και το κλείσιμο των διαφορών μεταξύ της προσδοκώμενης από τους επισκέπτες και της παρεχόμενης στον προορισμό ποιότητας (ποιοτικός βρόγχος) και β) για την αξιολόγηση των πρακτικών διαχείρισης των τουριστικών περιοχών (πρότυπο EFQM), προτάθηκε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο προσέγγισης της ΟΠΔ για τον προσδιορισμό και ανάλυση ορθών πρακτικών

διαχείρισης των παράκτιων και αστικών προορισμών (μελέτη της Γενικής Διεύθυνσης Επιχειρήσεων – Διεύθυνση Τουρισμού, ανάδοχος: Belgian OGM-Organisation Gestion Marketing). Ανάλογη μεθοδολογία προτάθηκε επίσης από αντίστοιχη μελέτη για την ποιοτική διαχείριση των αγροτικών προορισμών (ανάδοχος: The Tourism Company – Μ. Βρετανία σε συνεργασία με τα δίκτυα Futour - Γερμανία και Ecotrans).

6.2.2.1. Ο ΠΟΙΟΤΙΚΟΣ ΒΡΟΓΧΟΣ

Βασίζεται στο Ιαπωνικό πρότυπο Deming Price και το πρότυπο AFNOR Standard NF της Γαλλικής ένωσης προτύπων (AFNOR, 2005) και δημιουργεί τις προϋποθέσεις μιας δυναμικής βελτίωσης της ποιότητας των προϊόντων και υπηρεσιών των προορισμών, επισημαίνοντας τις διαφορές μεταξύ του αναμενόμενου, αντιληπτού, παρεχόμενου και επιθυμητού επιπέδου ποιότητας που πρέπει να κλείσουν (Σχήμα 6.2).

ΣΧΗΜΑ 6.2: ΠΟΙΟΤΙΚΟΣ ΒΡΟΓΧΟΣ

Πηγή: EC (1997/2000b).

Είναι ένα δυναμικό και σφαιρικό πρότυπο που λαμβάνει υπόψη τις απόψεις επισκεπτών και επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών, δίνει έμφαση στα διαφορετικά επίπεδα και τις προσδοκίες ποιότητας, μπορεί να εφαρμοστεί στο σύστημα των προορισμών (δημόσιο και ιδιωτικό) και έχει το πλεονέκτημα ενός μόνιμου επαναληπτικού μηχανισμού που

βοηθά στην καθιέρωση μιας στρατηγικής ποιότητας σε μόνιμη βάση. Στόχος του είναι να κλείσουν οι διαφορές αναμενόμενης και παρεχόμενης ποιότητας και να παραχθούν προϊόντα και υπηρεσίες ανάλογα των προσδοκιών των επισκεπτών (EC, 1997/2000b).

Η πρώτη διαφορά εμφανίζεται μεταξύ του επιπέδου της ποιότητας που προσδοκούν οι επισκέπτες και πως την αντελήφθησαν οι φορείς παροχής υπηρεσιών, ενώ η διαφορά 2 αφορά τη μετατροπή αυτής της αντίληψης σε επιθυμητό επίπεδο ποιότητας. Το επίπεδο ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών που αναμένουν οι επισκέπτες του προορισμού, διαμορφώνεται από τις απεριόριστες ή συγκεκριμένες προσδοκίες τους οι οποίες εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον τύπο των επισκεπτών, από το αν επισκέφτηκαν ξανά τον ίδιο ή άλλους παρόμοιους προορισμούς κλπ. Οι προσδοκίες και οι αντιλήψεις τους για την ποιότητα των προϊόντων, των υπηρεσιών και του προορισμού συνολικά είναι δυνατόν να τροποποιηθούν μέσω της πληροφόρησης και των προωθητικών πολιτικών Μάρκετινγκ του προορισμού.

Η επισήμανση και η ανάλυση της διαφοράς μεταξύ της επιθυμητής και παρεχόμενης ποιότητας (διαφορά 3), θεωρείται σημαντική γιατί δείχνει το επίπεδο απόδοσης του προορισμού σε σχέση με το επιδιωκόμενο επίπεδο ποιότητας. Τέλος, η διαφορά μεταξύ της παρεχόμενης και αντιληπτής ποιότητας (διαφορά 4), δείχνει τη διαφορά μεταξύ του τι πραγματικά παρέχεται και των αντιλήψεων των επισκεπτών για τις προσφερόμενες υπηρεσίες. Και αυτή η διαφορά μπορεί να κλείσει με τη χρήση δυναμικών πολιτικών προώθησης και πληροφόρησης για την εικόνα του προορισμού.

Η διόρθωση των διαφορών ανά επίπεδο ποιότητας, γίνεται με διαφορετικούς τρόπους και το συνεχές κλείσιμό τους οδηγεί στην παραγωγή και προσφορά υπηρεσιών που ικανοποιούν τις προσδοκίες των επισκεπτών, διασφαλίζουν την αποδοτικότητα του τουριστικού τομέα και εξυπηρετούν τους γενικότερους στόχους του προορισμού.

6.2.2.2. ΤΟ ΠΡΟΤΥΠΟ EFQM

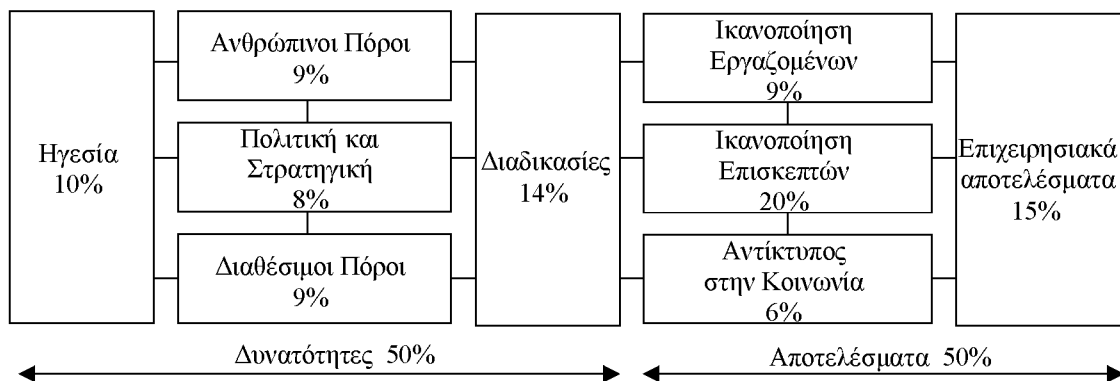
Το πρότυπο EFQM προτάθηκε το 1992 από το Ευρωπαϊκό Ίδρυμα για την Ποιοτική Διαχείριση (European Foundation for Quality Management) για την αυτο-αξιολόγηση οργανώσεων και επιχειρήσεων ως προς τις πρακτικές ποιοτικής διαχείρισης. Σήμερα χρησιμοποιείται ευρύτατα στην Ευρώπη, ως οργανωτικό πλαίσιο, και αποτελεί τη βάση πολλών εθνικών ή περιφερειακών βραβείων ποιότητας. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, για να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητα του τουριστικού της τομέα και για να ενισχύσει τις προοπτικές απασχόλησης σ' αυτόν, υιοθέτησε το πρότυπο EFQM ως βάση βελτίωσης της απόδοσης των προορισμών της (Go και Govers, 2000).

Πρόκειται για ένα πρακτικό εργαλείο που χρησιμοποιείται σε πολλούς τομείς, από οργανώσεις του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα και με διάφορους τρόπους (EFQM, 2005):

- ως εργαλείο αυτο-αξιολόγησης των διαχειριστικών πρακτικών,
- ως τρόπος σύγκρισης των επιδόσεων με άλλες οργανώσεις,
- ως οδηγός προσδιορισμού των ζητημάτων που πρέπει να βελτιωθούν,
- ως βάση καθορισμού των εννοιών και του τρόπου σκέψης, και
- ως οργανωτικό πλαίσιο για το σύστημα ποιοτικής διαχείρισης μιας οργάνωσης.

Το πρότυπο EFQM αναγνωρίζει ότι υπάρχουν διάφορες προσεγγίσεις για την επίτευξη βιώσιμων λύσεων για όλες τις πτυχές της επίδοσης των οργανώσεων και βασίζεται στην προϋπόθεση ότι τα αποτελέσματα ικανοποιούν τις οικονομικές επιδόσεις, τις ανάγκες και τις απαιτήσεις των επισκεπτών, των εργαζομένων και της τοπικής κοινωνίας και επιτυγχάνονται με αποτελεσματική ηγεσία, προώθηση στρατηγικών και πολιτικών που προκύπτουν από συνεργασία, αξιοποίηση των τοπικών ανθρώπινων και άλλων πόρων και ανάπτυξη πρακτικών διαδικασιών (Σχήμα 6.3).

ΣΧΗΜΑ 6.3: ΤΟ ΠΡΟΤΥΠΟ EFQM

Πηγή: EFQM (2005).

Η μεθοδολογική βάση εφαρμογής του προτύπου περιλαμβάνει τρία στάδια – φάσεις:

- στρατηγική: περιλαμβάνει την οργανωτική δομή που κατευθύνει το πρόγραμμα διαχείρισης, καθορίζει τις πολιτικές και τους στόχους και αξιοποιεί το ανθρώπινο δυναμικό, με σκοπό την αποτελεσματικότερη ανάπτυξη των διαθέσιμων πόρων,
- πρακτικά μέτρα: πρόκειται για πρωτοβουλίες και σχέδια δράσης για καθένα από τα επιμέρους ζητήματα (στέγαση, σίτιση, μεταφορά κ.ά.), μέσω των οποίων μπορούν να υλοποιηθούν οι σχεδιαζόμενες πολιτικές και οι στόχοι, και
- αποτελέσματα: εκφράζονται μέσω των μηχανισμών μέτρησης και των δεικτών

ικανοποίησης των επισκεπτών του προορισμού, των εργαζομένων στον τομέα και των επιπτώσεων στο κοινωνικο-οικονομικό και φυσικό περιβάλλον της περιοχής. Εξετάζονται εννέα βασικοί παράγοντες – κριτήρια τα οποία είναι σταθμισμένα αλλά όχι ταξινομημένα. Πέντε από αυτά διαμορφώνουν τις *Δυνατότητες* του προορισμού και αναφέρονται στις ενέργειες μιας οργάνωσης και τα υπόλοιπα αφορούν τα *Αποτελέσματα* που αυτή επιτυγχάνει. Τα αποτελέσματα προκύπτουν από τις δυνατότητες οι οποίες στη συνέχεια βελτιώνονται μέσω μιας κυκλικής διαδικασίας ανατροφοδότησης. Πολλά από τα χρησιμοποιούμενα στο πρότυπο EFQM κριτήρια αποτελούν τη βάση και του προτύπου Baldrige Award (Πίνακας 6.1). Και τα δύο προσδιορίζουν την ηγεσία, το σχεδιασμό, το ανθρώπινο δυναμικό, τους πόρους, την ικανοποίηση των επισκεπτών και τη μέτρηση της απόδοσης, ως βασικές προϋποθέσεις προώθησης και υλοποίησης της ποιότητας (Go και Govers, 2000).

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.1: ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Ευρωπαϊκό πρότυπο EFQM	Πρότυπο Baldrige Award (ΗΠΑ)
<i>Ηγεσία</i> : ενέργειες των επικεφαλής φορέων που οδηγούν τις οργανώσεις στην ολική ποιότητα	<i>Ηγεσία</i> : περιλαμβάνει το όραμα και τις ποιοτικές αξίες των αρμοδίων φορέων
<i>Πολιτική και στρατηγική</i> : οι στόχοι της οργάνωσης, οι αξίες, το όραμα και η στρατηγική κατεύθυνση και οι τρόποι επίτευξής τους	<i>Μακροπρόθεσμος σχεδιασμός</i> : αφορά τη διαχείριση του προορισμού, μέσω σχεδίων πενταετούς και δεκαετούς διάρκειας
<i>Διαχείριση ανθρωπίνων πόρων</i> : η διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού και η αξιοποίηση του ταλέντου και των δυνατοτήτων τους	<i>Αξιοποίηση ανθρωπίνου δυναμικού</i> : περιλαμβάνει τη συμμετοχή, την εκπαίδευση και κατάρτιση των εργαζομένων
<i>Διαθέσιμοι πόροι</i> : η ορθολογική διαχείριση, η χρησιμοποίηση και η διατήρηση των συνολικών πόρων του προορισμού	<i>Εξασφάλιση ποιότητας των προϊόντων</i> : αφορά τη χρήση σχεδίων και εργαλείων ποιότητας και την ποιότητα των επιχειρήσεων
<i>Διαδικασίες</i> : η κατεύθυνση και διαχείριση όλων των δραστηριοτήτων προστιθέμενης αξίας μέσα στην οργάνωση	<i>Ικανοποίηση επισκεπτών</i> : περιλαμβάνει τις προσδοκίες της αγοράς, τον προσδιορισμό των απαιτήσεων των επισκεπτών, και τα αποτελέσματα της ικανοποίησής τους
<i>Ικανοποίηση επισκεπτών</i> : η αντίληψη των επισκεπτών του προορισμού για την ποιότητα των παρεχόμενων προϊόντων και υπηρεσιών	<i>Καινοτομία</i> : περιλαμβάνει τον κύκλο ζωής, τα σχέδια προστιθέμενης αξίας, τις καινοτόμες διαδικασίες, υπηρεσίες και προϊόντα
<i>Ικανοποίηση εργαζομένων</i> : τα συναισθήματα των εργαζομένων του τομέα για τις συνθήκες εργασίας και για τον εργοδότη τους	<i>Οικονομική απόδοση</i> : αφορά την ολοκληρωμένη λειτουργία της ποιότητας και τη μείωση κόστους από τη βελτίωση των διαδικασιών
<i>Αποτελέσματα</i> : η πραγματική απόδοση μιας οργάνωσης, σε σχέση με τους στόχους της και έναντι της αντίληψης για το ρόλο της στην τοπική κοινωνία (όσον αφορά το οικονομικό, κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον)	<i>Δημόσια ευθύνη</i> : περιλαμβάνει την περιβαλλοντική πολιτική, την ολοκληρωμένη διαδικασία βελτίωσης, την εκπαίδευση και κατάρτιση των εργαζομένων και τη συμμετοχή της τοπικής κοινότητας

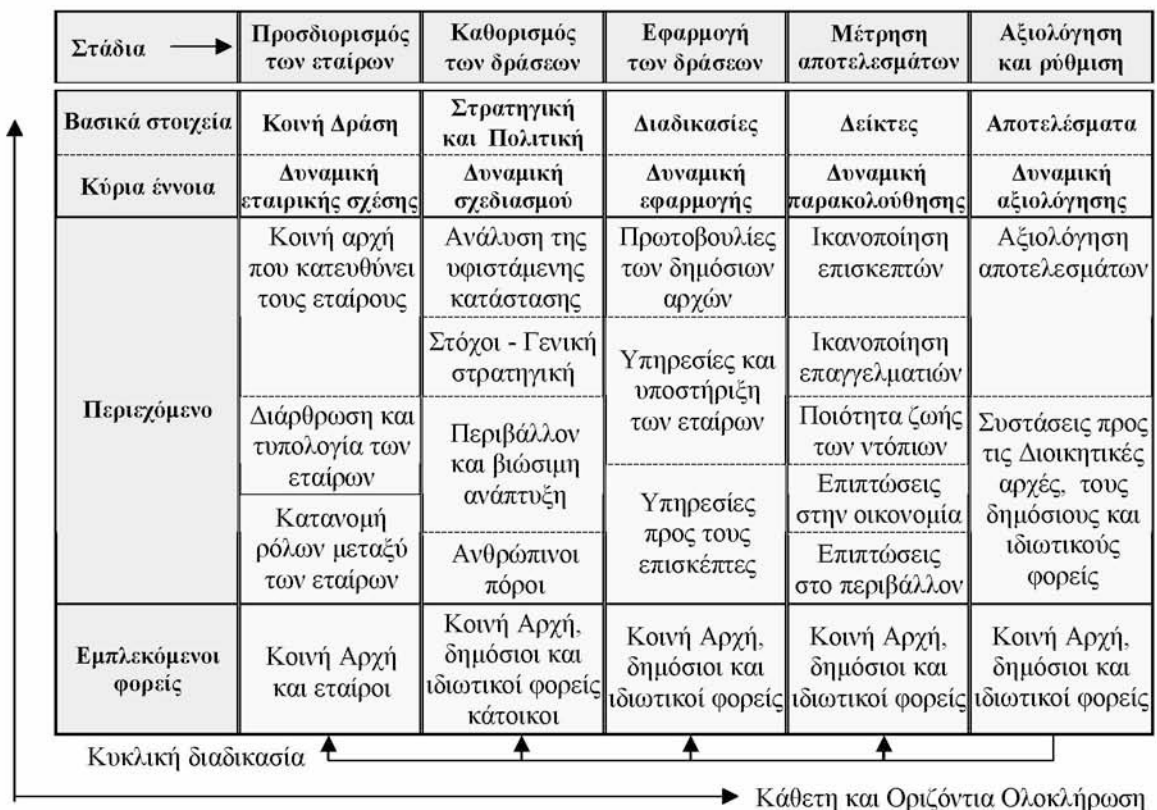
Πηγή: Go και Govers (2000).

6.2.2.3. ΠΛΑΙΣΙΟ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΗΣ ΕΕ

Τα δύο πρότυπα (EFQM, ποιοτικός βρόγχος), δεν είναι δυνατόν να λειτουργήσουν ως απόλυτα καθοδηγητικά πρότυπα ποιοτικής διαχείρισης για όλους τους προορισμούς, όχι μόνο επειδή δεν προσδιορίζουν με ακρίβεια τι και πως πρέπει να γίνει αλλά, κυρίως λόγω της έντονης διαφοροποίησης μεταξύ των προορισμών και των υπηρεσιών τους. Καθορίζουν όμως ένα συστηματοποιημένο πλαίσιο διαδικασιών και διατυπώνουν ένα τυποποιημένο πλέγμα παραγόντων - κριτηρίων που θεωρούνται καθοριστικά για την ανάπτυξη μιας επιτυχούς πολιτικής ποιοτικής διαχείρισης (EC, 2000b/2000c).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, αναγνωρίζοντας την αποτελεσματικότητα των δύο προτύπων, προσάρμοσε τη βασική τους φιλοσοφία, συνδύασε τις θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις και χρησιμοποιώντας εμπειρικά στοιχεία ορθών πρακτικών, ανέπτυξε υπό τη μορφή διαγράμματος ένα καθοδηγητικό πλαίσιο προσέγγισης για την ολοκληρωμένη ποιοτική διαχείριση των παράκτιων και αστικών κυρίως προορισμών (Σχήμα 6.4).

ΣΧΗΜΑ 6.4: ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ ΟΠΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΟΟΡΙΣΜΩΝ

Πηγή: EC (2000b/2000c).

Η εν λόγω προσέγγιση αναπτύσσεται μέσω πέντε σταδίων και περιγράφει για καθένα από αυτά την κατευθυντήρια δύναμη, το περιεχόμενο και τους εμπλεκόμενους φορείς.

Προϋποθέτει την κάθετη ολοκλήρωση, με την έννοια ότι τα στοιχεία κάθε σταδίου συνδέονται στενά προκειμένου να λειτουργήσουν και την οριζόντια ολοκλήρωση με την έννοια ότι τα στάδια συνδέονται μεταξύ τους με μία συνεχή και κυκλική διαδικασία μέσω της οποίας όλα τα πρακτικά μέτρα εφαρμογής της προσέγγισης μπορούν να επανακαθοριστούν βάσει των δεικτών και των επιτευχθέντων αποτελεσμάτων.

Στο πρώτο στάδιο της εφαρμογής της, προϋποθέτει τη δημιουργία μιας ισχυρής και άρτια διαρθρωμένης θεσμικής αρχής και την ανάπτυξη ενός συναινετικού σχεδίου στο οποίο καθορίζονται οι πολιτικές, οι προτεραιότητες και οι στρατηγικές υλοποίησής τους και το οποίο αποτελεί τη βάση εφαρμογής των μέτρων και δράσεων των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων που δραστηριοποιούνται στο σύστημα του προορισμού. Η τακτική μέτρηση των διαδικασιών της, μέσω ενός συνόλου ποιοτικών και ποσοτικών δεικτών, παρέχει κρίσιμες πληροφορίες ως προς τις επιδόσεις της οργάνωσης, την ικανοποίηση των ομάδων – στόχων και την τήρηση των αρχών-απαιτήσεων της αειφόρου ανάπτυξης και υποδεικνύει τυχόν βελτιώσεις ή προσθήκες που είναι απαραίτητες για τη σωστή λειτουργία του συνολικού συστήματος και την υλοποίηση των στόχων του προορισμού. Το προτεινόμενο πλαίσιο προσέγγισης της ΟΠΔ τουριστικών προορισμών, είναι σφαιρικό και συστηματοποιημένο, ευέλικτο και ευπροσάρμοστο σε κάθε προορισμό για τους οποίους αποτελεί ένα εξελισσόμενο και επαναλαμβανόμενο σημείο αναφοράς. Είναι ένα αξιόπιστο μέσο ανάπτυξης και καθοδήγησης της αυτο-αξιολόγησης των εφαρμοζόμενων πολιτικών και δράσεων, μέσω των πληροφοριών και της επισκόπησης των συμπερασμάτων που προκύπτουν σε κάθε στάδιο εφαρμογής της ΟΠΔ και διαφέρει από μεθόδους που απαιτούν την επιτυχή ολοκλήρωση κάθε σταδίου για την επίτευξη του επιθυμητού αποτελέσματος. (EC, 2000b/2000c).

6.2.3. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΙΑΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΟΠΔ

Η ανάπτυξη μιας στρατηγικής ολοκληρωμένης ποιοτικής διαχείρισης των τουριστικών προορισμών, απαιτεί την ευρεία συμμετοχή και τη στενή συνεργασία μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων στον τουρισμό φορέων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, μεταξύ όλων των τομέων δραστηριοτήτων και σε όλα τα χωρικά επίπεδα ευθύνης (Crouser, 1998).

Η διαμόρφωση φορέων - ομάδων δράσης είναι απαραίτητος παράγοντας προκειμένου να προχωρήσει αποτελεσματικά ένα τέτοιο σχέδιο, με τις Τοπικές Αυτοδιοικήσεις και τους υπόλοιπους επαγγελματικούς και κοινωνικούς φορείς που συνθέτουν το εσωτερικό περιβάλλον των τοπικών κοινωνιών να φέρουν το μείζον βάρος και την ευθύνη του σχεδιασμού, της οργάνωσης και της διαχείρισής του (Αδάμου και Μεταξάς, 2003).

Στη συνέχεια περιγράφονται οι συστάσεις της ΕΕ προς τους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς του τουριστικού τομέα που επιθυμούν να εφαρμόσουν το προτεινόμενο απ' αυτή πλαίσιο της ΟΠΔ, με σκοπό τη μεγιστοποίηση των ωφελειών του τουρισμού, τόσο σε επίπεδο ικανοποίησης των επισκεπτών, όσο και σε κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο και επίπεδο ποιότητας ζωής των κατοίκων των περιοχών ευθύνης τους. Οι συστάσεις αυτές βασίζονται στην ανάλυση των παραγόντων που θεωρούνται καθοριστικοί για την επιτυχία της ΟΠΔ των προορισμών, εξειδικεύονται κατά στάδιο, από το σχεδιασμό της στρατηγικής, μέχρι τα μέσα εφαρμογής και παρακολούθησής της και έχουν πρακτικό χαρακτήρα, ώστε να ανταποκρίνονται στις συγκεκριμένες ανάγκες των παράκτιων, αστικών και αγροτικών τουριστικών προορισμών και χωρίς να είναι απόλυτα καθολικές και εξαντλητικές, σκιαγραφούν πετυχημένες και εφαρμόσιμες πρακτικές.

6.2.3.1. ΠΑΡΑΚΤΙΟΙ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΙ

Τα έντονα προβλήματα συγκέντρωσης επισκεπτών και εποχικότητας του τουρισμού σε πολλές παράκτιες περιοχές και σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους απαιτούν λύσεις με όρους ΟΠΔ. Οι απαντήσεις δίνονται τόσο σε επίπεδο οργάνωσης της τουριστικής προσφοράς, μέσω της διαχείρισης των ροών των επισκεπτών, της προώθησης νέων τουριστικών προϊόντων και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, όσο και σε επίπεδο χρονικής επιμήκυνσης της ζήτησης, η οποία συνδέεται με τα συστήματα διακοπών που εφαρμόζονται στον εκπαιδευτικό και επαγγελματικό τομέα (Διονυσοπούλου, 2003).

Ο τουρισμός των παράκτιων περιοχών της Ευρώπης, έχει επιπλέον να αντιμετωπίσει τον αυξανόμενο ανταγωνισμό, έχει ανάγκη νέων επενδύσεων και εκσυγχρονισμού των υποδομών και είναι αισθητή η ανάγκη διατήρησης του φυσικού τους περιβάλλοντος. Οι αστικές περιοχές, αποτελούν το βασικό τόπο δημιουργίας πλούτου, τον πυρήνα της πολιτιστικής και κοινωνικής ανάπτυξης και τον τόπο ζωής, εργασίας, κατανάλωσης και ψυχαγωγίας των πολιτών, όμως προκαλούνται σ' αυτές και ζητήματα κυκλοφοριακής συμφόρησης, ρύπανσης, ανεργίας και ανασφάλειας που απαιτούν άμεση αντιμετώπιση. Η ανάπτυξη και διαχείριση των παράκτιων και αστικών προορισμών προωθείται από το Κοινοτικό πρόγραμμα Ολοκληρωμένης Διαχείρισης των Παράκτιων Ζωνών (*Integrated Coastal Zone Management - ICZM*), που καλύπτει όλους τους τομείς δραστηριότητας και περιέχει τις βασικές αρχές και κατευθύνσεις για τη βελτίωση της εικόνας τους και την πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Πλαίσιο δράσης για μια βιώσιμη αστική ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση (*Sustainable Urban Development in the European Union: a framework for action*), που στοχεύει κυρίως στην ενίσχυση της απασχόλησης

και οικονομικής ευημερίας στις πόλεις και στη βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος. Ο τουρισμός ποιότητας μπορεί να συμβάλει στη βιώσιμη ανάπτυξη των παράκτιων και αστικών προορισμών, μέσω της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων, του σεβασμού των κοινωνικών επιδιώξεων και της διατήρησης του πολιτισμικού και φυσικού τους περιβάλλοντος (EC, 2000b/2000c · Agarwal, 2002).

Η ΟΠΔ στοχεύει στην οικονομική ανάπτυξη, την προστασία του περιβάλλοντος και την πολιτιστική ταυτότητα των κατοίκων των παράκτιων προορισμών και στους αστικούς προορισμούς επιδιώκει την οικονομική και αστική τους ανάπτυξη. Οι παράγοντες που συνθέτουν το πλαίσιο προσέγγισης της (βλ. Σχήμα 6.5), διαμορφώνουν τη δυναμική καθενός εκ των σταδίων της, δημιουργούν τις προϋποθέσεις επιτυχούς εφαρμογής ενός σχεδίου ποιότητας και παράλληλα αυξάνουν τις πιθανότητες βιώσιμης επίτευξής της και στις δύο κατηγορίες προορισμών.

A. Προσδιορισμός των εταίρων: Δυναμική εταιρικής σχέσης

Η οργάνωση των εταίρων υπό μια ισχυρή και αναγνωρισμένη κοινή αρχή αποτελεί τη βασικότερη προϋπόθεση ανάπτυξης μιας στρατηγικής ΟΠΔ. Επιπλέον προϋποθέσεις που ενισχύουν, διατηρούν και αναπτύσσουν τη δυναμική της εταιρικής σχέσης είναι:

- η δημιουργία μιας ισχυρής, αυτόνομης και άρτια διαρθρωμένης αρχής με θεσμική υπόσταση και σαφώς καθορισμένες αρμοδιότητες, η οποία διαθέτει ανθρώπινα και χρηματοπιστωτικά μέσα δράσης και στηρίζεται απ' όλους τους εμπλεκόμενους,
- εφαρμογή μιας προσέγγισης διαρκούς εταιρικής σχέσης, που θα εκτείνεται από τη φάση καθορισμού του σχεδίου έως την παρακολούθηση της εφαρμογής του, θα βασίζεται στη στενή και συνεκτική συνεργασία όλων των παραγόντων σε όλα τα χωρικά και διοικητικά επίπεδα. Η στρατηγική αυτή θα απολαμβάνει τα ευεργετικά αποτελέσματα της συνεργασίας, του πολλαπλασιαστικού αποτελέσματος των δράσεων και των οικονομιών κλίμακας που απορρέουν απ' αυτή,
- διαμόρφωση μιας κοινής θεώρησης της τουριστικής ανάπτυξης, που θα βασίζεται στη συνεννόηση μεταξύ των φορέων, στη διαβούλευση του τοπικού πληθυσμού και σε ένα αποτελεσματικό σύστημα εσωτερικής διακίνησης των πληροφοριών,
- αναζήτηση ισόρροπης κατανομής των θετικών αποτελεσμάτων της τουριστικής ανάπτυξης μεταξύ των επισκεπτών, των επιχειρήσεων, των εργαζομένων τους και του τοπικού πληθυσμού, παράγοντας προστιθέμενη αξία για όλους,
- καθορισμός μιας συνεκτικής πολιτικής και επιτόπιος συντονισμός της δράσης των αρμόδιων φορέων ή υπηρεσιών που ευθύνονται για την ανάπτυξη του προορισμού

- καθιέρωση εποικοδομητικών ή κατασταλτικών κινήτρων για την ενθάρρυνση και ενίσχυση πρωτοβουλιών βελτίωσης της ποιότητας από τον ιδιωτικό τομέα.

Όσον αφορά τη διάρθρωση, τυπολογία κατανομή των ρόλων των εταίρων, στο σχέδιο πρέπει α) να επισημαίνονται οι εμπλεκόμενοι παράγοντες (εκπρόσωποι πολιτικών και διοικητικών αρχών όλων των επιπέδων, επαγγελματίες του τουρισμού από το δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, εκπρόσωποι πολιτών), β) να καθορίζονται οι δομές συνεννόησης, διαβούλευσης και ενημέρωσης των διαφόρων εταίρων και ο τρόπος λειτουργίας τους (ομάδες εργασίας, συνεδριάσεις επιτροπών, έρευνες, μέθοδοι – μέσα παρακολούθησης και αξιολόγησης των αποτελεσμάτων κ.ά.), και γ) να περιγράφονται με ακριβή τρόπο αρμοδιότητες και δικαιώματα όλων των εταίρων για κάθε φάση της στρατηγικής ΟΠΔ.

B. Καθορισμός των δράσεων: Δυναμική σχεδιασμού

Η ανάπτυξη των στρατηγικών σχεδίων ποιοτικής διαχείρισης των προορισμών και η επιλογή των επιδιωκόμενων στόχων εξαρτώνται από παράγοντες που συνδέονται με το συνολικό πλαίσιο, την εικόνα, τη θέση και τους προσανατολισμούς της πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης τους, πρέπει να καθορίζονται σε συνάρτηση με τη γενικότερη πολιτική ανάπτυξης της περιοχής, ενώ η συνεκτίμηση των παρακάτω παραμέτρων θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση εφαρμογής της ΟΠΔ:

- ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης: αφορά τη διεξοδική ανάλυση της θέσης και των δυνατοτήτων του τουρισμού σε σχέση με τις μείζονες τάσεις και προκλήσεις της αγοράς, των ορίων που τίθενται στη βιώσιμη ανάπτυξή του και του θετικού αντίκτυπου ή των δυσκολιών που αντιμετωπίζει.
- Στόχοι και γενική στρατηγική: πρέπει να εξηγούνται οι λόγοι της εφαρμογής μιας στρατηγικής ΟΠΔ, προκειμένου να αποφεύγεται η εκ των υστέρων διάψευση των προσδοκιών των δημόσιων και ιδιωτικών εταίρων και της τοπικής κοινωνίας. Οι στόχοι πρέπει να είναι λειτουργικοί, αξιολογήσιμοι και χρονικά κλιμακούμενοι. Η εφικτότητά τους διευκολύνει την οργάνωση των εταίρων, ενισχύει την εσωτερική κινητικότητα του προορισμού και συμβάλει στην ενημέρωση των επισκεπτών.
- Περιβάλλον και βιώσιμη ανάπτυξη: οι επιδιωκόμενοι στόχοι της ΟΠΔ, συνδέονται με τη γενικότερη αναπτυξιακή στρατηγική, που στοχεύει στη μεγιστοποίηση των κοινωνικο-οικονομικών ωφελειών και στη βελτιστοποίηση της ποιότητας ζωής, ικανοποιώντας τις απαιτήσεις της αειφόρου ανάπτυξης.
- Ανθρώπινο δυναμικό - κίνητρα κατάρτισης: για την ποιοτικότερη εξυπηρέτηση και επικοινωνία των επισκεπτών, μεταξύ των επιλεγόμενων στόχων πρέπει πάντα να

περιλαμβάνεται η ικανοποίηση των εργαζομένων του τομέα, μέσω της εφαρμογής μιας πολιτικής συνεχούς κατάρτισης και βελτίωσης των συνθηκών εργασίας.

Γ. Εφαρμογή των δράσεων: Δυναμική εφαρμογή

Στο στάδιο εφαρμογής ενός σχεδίου ΟΠΔ, επιλέγονται οι βασικές προτεραιότητες του προορισμού και εφαρμόζονται δράσεις υλοποίησής τους, κυρίως με πρωτοβουλία των δημοσίων αρχών, ενώ μέσω μιας σειράς δράσεων που αναλαμβάνονται από την κοινή αρχή παρέχονται υποστηρικτικές υπηρεσίες προς τους εταίρους και τους επισκέπτες που αποσκοπούν στην ενίσχυση της αποτελεσματικότητας της εν λόγω στρατηγικής.

Πρωτοβουλίες των δημοσίων αρχών: σχετίζονται με την αντιμετώπιση των γενικότερων ζητημάτων προτεραιότητας του προορισμού, και αφορούν κυρίως:

- το περιβάλλον και τη βιώσιμη ανάπτυξη του προορισμού,
- την προσβασιμότητα και την κινητικότητα, προς και εντός του προορισμού, και
- την ασφάλεια και την προστασία, συμβάλλοντας στην εικόνα του προορισμού.

Υπηρεσίες και υποστήριξη της κοινής αρχής προς τους εταίρους: παρέχονται υπηρεσίες στήριξης στους εταίρους, μέσω μιας σειράς δράσεων που καλύπτουν:

- την εσωτερική επικοινωνία και καθοδήγησή τους,
- την πολιτική προβολής και επικοινωνίας με την αγορά,
- την προώθηση των νέων τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας, και
- την εκπαίδευση και κατάρτιση των εργαζομένων του τουριστικού τομέα.

Υπηρεσίες προς τους επισκέπτες: πρέπει να καλύπτουν τις ανάγκες των επισκεπτών πριν από την άφιξή τους, κατά τη διάρκεια του ταξιδιού και της παραμονής τους στον προορισμό, αλλά και μετά την αναχώρησή τους από αυτόν, και αφορούν:

- την παροχή πληροφοριών και την υποδοχή τους,
- την ποιότητα των υπηρεσιών διαμονής, εστίασης και άλλων εξυπηρετήσεων, και
- την ποικιλομορφία των αξιοθέατων, εκδηλώσεων και συνδυασμένων προϊόντων.

Δ. Μέτρηση των αποτελεσμάτων: Δυναμική παρακολούθηση

Η μέτρηση της ποιότητας αποτελεί ένα υποχρεωτικό στάδιο για τη μετατροπή μιας κατάλληλης στρατηγικής σε ένα σταθερό σύστημα εξέλιξής της. Για το λόγο αυτό, η όλη δυναμική πρέπει να τροφοδοτείται με συγκεκριμένες πληροφορίες, μέσω τακτικών ερευνών που απευθύνονται σε διάφορες ομάδες - στόχους (επισκέπτες, επαγγελματίες του κλάδου, τοπική κοινωνία). Τα αποτελέσματα των ερευνών αξιολογούνται με τη χρήση ποσοτικών και ποιοτικών δεικτών μέτρησης του βαθμού ικανοποίησης των εμπλεκόμενων και απόδοσης των παρεμβατικών δράσεων.

Ικανοποίηση επισκεπτών: συλλέγονται πληροφορίες, μέσω ερευνών που διεξάγονται:

- πριν και κατά τη διάρκεια της επίσκεψης, σχετικά με τις τάσεις της αγοράς και την εικόνα του προορισμού, τα χαρακτηριστικά και τις προσδοκίες των επισκεπτών,
- μετά την ολοκλήρωση της επίσκεψης, με σκοπό την αξιολόγηση του επιπέδου ικανοποίησης των προσδοκιών των επισκεπτών από την ποιότητα των υπηρεσιών και του προορισμού συνολικά, τη διαπίστωση της εικόνας του προορισμού που θα μεταφέρουν στο στενό τους περιβάλλον, τη συγκέντρωση σχολίων ή προτάσεων.

Ικανοποίηση των επαγγελματιών: εφαρμόζονται δείκτες μέτρησής της, που επιτρέπουν:

- την αξιολόγηση της επίδοσης του τομέα ανά κατηγορία επισκεπτών ή υπηρεσίας,
- την εκτίμηση της προσπάθειας των επιχειρήσεων στην εφαρμογή προτύπων και σημάτων ποιότητας που συστήνονται από τις ενώσεις τους ή άλλους φορείς, και
- την αξιολόγηση των συμβάσεων εργασίας, των δυνατοτήτων και των ευκαιριών σταδιοδρομίας που προσφέρονται στους επαγγελματίες του τομέα.

Επιπτώσεις στην οικονομία, το περιβάλλον, την ποιότητα ζωής των κατοίκων: πρόκειται για ποσοτικούς και ποιοτικούς δείκτες που επιτρέπουν την εκτίμηση:

- της γνώμης του τοπικού πληθυσμού για τις συνολικές επιπτώσεις του τουρισμού,
- των κοινωνικο-οικονομικών επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης ως προς τη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης, εισοδημάτων, υποδομών και υπηρεσιών,
- του θετικού αντίκτυπου του σχεδίου ΟΠΔ στην ποιότητα ζωής των κατοίκων, και
- του αντίκτυπου της ανάπτυξης τουριστικών δραστηριοτήτων στην ποιότητα του περιβάλλοντος και του αντίκτυπου της ΟΠΔ στη βιώσιμη ανάπτυξη.

E. Αξιολόγηση και ρύθμιση: Δυναμική αξιολόγησης

Η μέτρηση των αποτελεσμάτων κατά το προηγούμενο στάδιο διαμορφώνει τη δυναμική αξιολόγησης και επανακαθορισμού των στοιχείων της ακολουθούμενης προσέγγισης, η οποία βασιζόμενη στην αρχή της ανάδρασης και της επανάληψης στο πλαίσιο μιας κυκλικής διαδικασίας συνεχούς βελτίωσης και αξιοποιώντας κατάλληλα τις ποσοτικές και ποιοτικές πληροφορίες των δεικτών, διευκολύνεται:

- στη διεξαγωγή ενδεχόμενων διορθωτικών ή συμπληρωματικών ενεργειών,
- στη διαβίβαση στους αρμόδιους παράγοντες της εικόνας της απόδοσής τους, και
- στη διασφάλιση μιας μόνιμης βάσης για την στρατηγική της ΟΠΔ.

Ο Ρόλος των εμπλεκόμενων φορέων

Ο ειδικότερος ρόλος καθενός εκ των εμπλεκόμενων φορέων σε όλα τα στάδια και στη διαμόρφωση της δυναμικής της προσέγγισης της ΟΠΔ των προορισμών, είναι:

- Κοινή αρχή: ηγείται της στρατηγικής ΟΠΔ, οργανώνει τις δομές συνεννόησης και διαβούλευσης των εταιρών, σχεδιάζει ειδικές δράσεις βελτίωσης της ποιότητας, ενσωματώνει την στρατηγική της ΟΠΔ στο ευρύτερο αναπτυξιακό πλαίσιο της περιοχής και εγγυάται την πολιτική βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης.
- Δημόσιοι ή ιδιωτικοί φορείς παροχής υπηρεσιών: αποτελούν τους κύριους εταίρους σχεδιασμού, εφαρμογής και παρακολούθησης της στρατηγικής, προστατεύουν το περιβάλλον και τηρούν τα πρότυπα και σήματα ποιότητας, καταγράφουν τη γνώμη επισκεπτών και εργαζομένων, συμβάλουν στη βελτίωση της ελκυστικότητας του προορισμού, τη διατήρηση και την προώθηση της εικόνας του στην αγορά.
- Τοπικός πληθυσμός: συμμετέχει στις διαδικασίες διαβούλευσης, στις έρευνες και στην προσπάθεια βελτίωσης της υποδοχής – φιλοξενίας των επισκεπτών, τηρεί και στηρίζει την εφαρμογή των μέτρων και των κανονιστικών ρυθμίσεων βελτίωσης της εικόνας, της ασφάλειας και του περιβάλλοντος του προορισμού.
- Επισκέπτες: παρακινούνται να επιδείξουν ευαισθησία σε ζητήματα ευημερίας του τοπικού πληθυσμού, σεβασμό στις παραδόσεις και τις πολιτιστικές ιδιαιτερότητές τους και να τηρούν τα μέτρα ελαχιστοποίησης των επιπτώσεων στο περιβάλλον.

6.2.3.2. ΑΓΡΟΤΙΚΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΙ

Οι αγροτικές περιοχές της Ευρώπης, παρέχοντας πλούσιες εμπειρίες στους επισκέπτες, επιλέγονται ως εναλλακτικοί προορισμοί διακοπών με αυξανόμενους ρυθμούς, όμως οι αλλαγές στη διάρκεια και τον τύπο της ζήτησης ταξιδιών και η γρήγορη ανάπτυξη των εναλλακτικών προορισμών παγκοσμίως, τις οδηγεί στην ανάγκη να είναι περισσότερο ανταγωνιστικές και ευαίσθητες στις επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον και τις τοπικές κοινότητες. Συνήθως διαθέτουν μικρής κλίμακας και διάσπαρτες τουριστικές επιχειρήσεις, κοινότητες και διοικητικές δομές, η σχέση του τουρισμού με τη γεωργία και τους άλλους τομείς της τοπικής οικονομίας γίνεται όλο και πιο σημαντική και στη διαχείρισή τους εμπλέκονται πολλοί και διαφορετικοί φορείς. Οι φυσικοί τους πόροι, οι πολιτιστικές παραδόσεις, οι υπηρεσίες μεταφοράς και ολόκληρο το σύστημα παροχής τουριστικών υπηρεσιών, επηρεάζονται από τον τουρισμό και επηρεάζουν την εμπειρία των επισκεπτών τους, οι οποίοι έχουν μια στενή σχέση μ' αυτές και τους κατοίκους της. Για αυτούς τους λόγους, μια ολοκληρωμένη προσέγγιση ποιοτικής διαχείρισης του τουρισμού είναι απαραίτητη και για τις αγροτικές περιοχές, καθώς εστιάζοντας στην ποιότητα και αναπτύσσοντας την κατάλληλη διοικητική διαδικασία εξασφαλίζει ότι οι επισκέπτες βιώνουν εμπειρίες που ικανοποιούν ή υπερβαίνουν τις προσδοκίες τους, ενώ

παράλληλα μεγιστοποιεί τα οφέλη του προορισμού βελτιώνοντας την τοπική οικονομία, το περιβάλλον και την ποιότητα της ζωής των κατοίκων του (EC, 2000a).

Οι βασικές αρχές που στηρίζουν και ενισχύουν την ΟΠΔ των αγροτικών προορισμών, βάσει των οποίων οι τοπικοί δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς πρέπει να προσαρμόσουν τη συμπεριφορά τους, είναι: ολοκλήρωση, αυθεντικότητα και διαφορετικότητα εμπειριών, ρεαλισμός της αγοράς, βιώσιμη ανάπτυξη, προσανατολισμός σε όλους τους επισκέπτες, ορθολογισμός, κλιμάκωση και συσχέτιση των στόχων με όλους τους τομείς, ακριβής πληροφόρηση, συνεργασία και δέσμευση των εταίρων και έλεγχος των επιδράσεων.

Στη συνέχεια περιγράφονται τα στάδια-φάσεις και οι πρακτικές του προτεινόμενου από την ΕΕ Σχεδίου προσέγγισης της ΟΠΔ των αγροτικών προορισμών, που ενδείκνυται για τον καθορισμό των στόχων, τη συνεργασία των τοπικών εταίρων, την αναγνώριση των προσδοκιών και των αντιδράσεων των επισκεπτών, τον καθορισμό των προτύπων, τη βελτίωση της ποιότητας και τον έλεγχο των ευρύτερων επιδράσεων του τουρισμού.

A. Ανάπτυξη συναινετικής στρατηγικής

Προκειμένου μια στρατηγική ολοκληρωμένης ποιοτικής διαχείρισης να εξελιχθεί σε μια συνεχή διαδικασία βελτίωσης της ποιότητας των αγροτικών τουριστικών προορισμών, απαιτείται η τήρηση μερικών βασικών αρχών κατά το αρχικό στάδιο ανάπτυξής της:

- Καθορισμός της διαδικασίας: τα αρχικά κίνητρα επιδίωξης της ποιότητας ποικίλουν μεταξύ των προορισμών, για την προώθηση όμως των διαδικασιών βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας, της τοπικής οικονομίας ή του περιβάλλοντος και τη διασφάλιση μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης διαχείρισης της ποιότητας, υπάρχουν παράγοντες που σε κάθε περίπτωση πρέπει να προσεχθούν εξ αρχής, όπως: η επιδίωξη της συμμετοχής και συνεργασίας των τοπικών και εθνικών αντιπροσωπειών και όλων των τομέων και η διαβούλευση για την κατανόηση των αναγκών, ανησυχιών και ενδιαφερόντων του τοπικού πληθυσμού.
- Δομές ηγεσίας και συνεργασίας: οι αγροτικές περιοχές χαρακτηρίζονται από μικρές και διάσπαρτες επιχειρήσεις, δήμους και κοινότητες και για μια ΟΠΔ απαιτούνται αποτελεσματικές δομές ηγεσίας και συντονισμού των δραστηριοτήτων τους που επηρεάζουν τον τουρισμό με τη συμμετοχή των τοπικών επιχειρήσεων όλων των τομέων, των τοπικών κατοίκων και των ομάδων ειδικών ενδιαφερόντων.
- Σαφής στρατηγική και επικοινωνία: προετοιμασία μιας τουριστικής στρατηγικής, που βασίζεται στην προσεκτική αξιολόγηση των ευκαιριών και των αναγκών του προορισμού, προκύπτει από διαδικασίες συνεργασίας και διαβούλευσης, στοχεύει

στη βελτίωση της ποιότητας και καθορίζει τις ανάλογες προτεραιότητες δράσης.

B. Προσφορά ποιοτικών εμπειριών και υπηρεσιών

Στηρίζεται στην αλυσίδα αξίας του τουρισμού και αφορά τα διαφορετικά προϊόντα, τις υπηρεσίες που προσφέρονται και τις εγκαταστάσεις του προορισμού που επηρεάζουν την εμπειρία των επισκεπτών σε όλα τα στάδια. Οι προτεραιότητες και οι ενέργειες που πρέπει να λάβει υπόψη ένας αγροτικός προορισμός που επιδιώκει την ΟΠΔ, είναι:

- Μάρκετινγκ και επικοινωνία: καθώς η εμπειρία των επισκεπτών ενός προορισμού αρχίζει πριν την επίσκεψη και τελειώνει με τις αναμνήσεις και τα σχέδιά τους να τον επισκεφτούν ξανά, το μάρκετινγκ και η επικοινωνία αφορούν τους πιθανούς επισκέπτες και προωθούν μια ποιοτική εικόνα που βασίζεται σε ακριβή μηνύματα χωρίς ψεύτικες προσδοκίες και διευκολύνει τη στενή και διαρκή επαφή μαζί τους.
- Υποδοχή, προσανατολισμός και πληροφόρηση: η φιλική υποδοχή των επισκεπτών και η αποτελεσματική πληροφόρησή τους, είναι ζωτικής σημασίας στην ποιότητα της εμπειρίας και συμβάλουν στην υπεύθυνη συμπεριφορά, στην παράταση της παραμονής, στην ενθάρρυνση της επιστροφής και στη διαχείριση της ροής τους.
- Καταλύματα: οι συνήθως μικρές, οικογενειακές και με ελάχιστη επαγγελματική κατάρτιση επιχειρήσεις των αγροτικών προορισμών, πρέπει να δώσουν ιδιαίτερη έμφαση στις απαιτήσεις των επισκεπτών που σχετίζονται με την κλίμακα και το επίπεδο ποιότητας των εγκαταστάσεων και υπηρεσιών, την απόδοση των τοπικών χαρακτηριστικών, την ελευθερία και την αυτονομία τους.
- Τοπικά προϊόντα και γαστρονομία: τα τοπικά τρόφιμα και η χειροτεχνία μπορούν να αποτελέσουν ένα ειδικό χαρακτηριστικό των αγροτικών περιοχών. Η βελτίωση της ποιότητά τους παρέχει την ευκαιρία στους επισκέπτες να έχουν μια ξεχωριστή αγροτική εμπειρία και στηρίζει την τοπική αγροτική οικονομία και τις παραδόσεις συνδέοντας τη γαστρονομία, την παραγωγή τροφίμων και τη γεωργία.
- Αξιοθέατα και εκδηλώσεις: η ποιότητα της εμπειρίας των επισκεπτών εξαρτάται και από το εύρος και τη διαθεσιμότητα των αξιοθέατων και των εκδηλώσεων, που διαθέτουν ή διοργανώνουν οι αγροτικοί προορισμοί. Η αποφυγή της ομοιομορφίας και οι αρχές της αυθεντικότητας και διαφορετικότητας κατέχουν σημαντικό ρόλο.
- Υπαίθρια αναψυχή: οι αγροτικές περιοχές πρέπει να βελτιώσουν την πρόσβαση, τις γενικές και ειδικές υποδομές και την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών τους, προκειμένου να ανταποκριθούν στη διαρκώς αυξανόμενη ζήτηση δραστηριοτήτων υπαίθριας αναψυχής, όπως πεζοπορία, ποδηλασία, αθλητισμός, ορειβασία κ.ά.

- Περιβάλλον και υποδομές: καθώς οι αγροτικοί προορισμοί επιλέγονται για την ελκυστικότητα και ποιότητα των φυσικών και ανθρωπογενών αγροτικών τοπίων, η διατήρηση της ποιότητας του περιβάλλοντος είναι καθοριστική για την εικόνα του προορισμού και την αιφόρο ανάπτυξή του. Οι δημόσιες συγκοινωνίες, οι χρήσεις γης, η προστασία ευαίσθητων περιοχών και οι υπηρεσίες προς τους επισκέπτες και τους κατοίκους πρέπει να αντικατοπτρίζουν την πολιτική για το περιβάλλον, που θα τους προτρέπει για περιβαλλοντικά υπεύθυνη συμπεριφορά.

Γ. Ενίσχυση της ποιοτικής διαχείρισης και διαδικασίες ελέγχου

Αναφέρεται στις διαδικασίες και τα εργαλεία που οι προορισμοί πρέπει να εφαρμόσουν για να ενισχύσουν την ποιοτική διαχείριση και να πετύχουν τους διάφορους στόχους σχετικά με τους επισκέπτες, τον τοπικό πληθυσμό και το περιβάλλον. Πρόκειται για μια συνεχή κυκλική διαδικασία καθορισμού προτύπων ποιότητας, προώθησης βελτιώσεων και ελέγχου των αποτελεσμάτων και μπορεί να εφαρμοστεί σ' ολόκληρο τον προορισμό ή στις μεμονωμένες πρωτοβουλίες. Αναλυτικότερα, περιλαμβάνει:

- Κατανόηση των αναγκών των επισκεπτών: η αναγνώριση και η κατανόηση των αναγκών - απαιτήσεων των επισκεπτών αποτελούν βασικό στοιχείο της ΟΠΔ των προορισμών, γι' αυτό πρέπει να αναπτυχθεί ένα μόνιμο, αξιόπιστο και κυκλικό σύστημα μέτρησης των προσδοκιών και των επιπέδων ικανοποίησής τους, που θα διευκολύνει τη διοικητική διαδικασία προς τη βελτίωση της ποιότητας.
- Καθορισμός προτύπων και έλεγχος: Ο καθορισμός των ποιοτικών προτύπων ή κριτηρίων για τις διαφορετικές τουριστικές εγκαταστάσεις και υπηρεσίες του προορισμού αποτελούν καθοριστικό παράγοντα επίτευξης της ποιότητας, υπό την προϋπόθεση ότι αυτά είναι αναγνωρίσιμα από τους επισκέπτες, ο σχεδιασμός τους δεν ακολουθεί χρονοβόρες διαδικασίες, είναι ρεαλιστικά και εφαρμόσιμα. Τα ποιοτικά πρότυπα αναφέρονται στα κατώτατα αποδεκτά επίπεδα, στις ειδικές ιδιότητες των προσφερόμενων υπηρεσιών και εμπειριών, στα τεχνικά επίπεδα εγκαταστάσεων ή υπηρεσιών, στην αυθεντικότητα απεικόνισης του προορισμού, στη δυνατότητα ικανοποίησης ειδικών αναγκών, στα οικολογικά πρότυπα και στα πρότυπα διοικητικής πρακτικής.
- Συνεργασία με τις επιχειρήσεις στην κατάρτιση και βελτίωση της ποιότητας: στα αναγνωρισμένα πρότυπα ΟΠΔ περιλαμβάνονται η συνεργασία και η υποστήριξη των επιχειρήσεων, ιδιαίτερα στους αγροτικούς προορισμούς όπου το μέγεθός τους είναι μικρό, μέσω της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, της παροχής

συμβουλών και της χρηματοδοτικής συνδρομής.

- Έλεγχος των επιδράσεων στο τοπικό κοινωνικο-οικονομικό και φυσικό περιβάλλον: ο έλεγχος των επιπτώσεων του τουρισμού στο περιβάλλον, την τοπική οικονομία και τον τοπικό πληθυσμό αποτελεί κύρια προτεραιότητα της ΟΠΔ. Οι αγροτικοί προορισμοί συχνά διαθέτουν ευαίσθητο και εύθραυστο κοινωνικο-οικονομικό και φυσικό περιβάλλον και επιβάλλεται να αξιοποιήσουν εκείνες τις πληροφορίες που οδηγούν στη διατήρηση του ελέγχου των ευρύτερων τουριστικών επιδράσεων και στην κατάλληλη ρύθμιση της διαχείρισής τους με σκοπό τη βιώσιμη ανάπτυξη.

6.2.4. ΜΕΤΡΗΣΗ, ΕΛΕΓΧΟΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΑΠΟΔΟΣΗΣ

Δεδομένου ότι η βελτίωση της ποιότητας δεν είναι μια πεπερασμένη διαδικασία, αλλά συνεχής και επαναλαμβανόμενη, πρέπει να υπάρξει ένα σύστημα μέτρησής της που να μπορεί να προσαρμοστεί στη δυναμική της φύση. Η ανάπτυξη πρακτικών εργαλείων μέτρησης της ποιότητας διευκολύνει τους ενδιαφερόμενους να κατανοήσουν καλύτερα και να αξιολογήσουν την πρόοδο των παρεμβάσεών τους στην κατεύθυνση επίτευξης των στόχων τους. Προκειμένου η πρόοδος αυτή να καταστεί ποσοτικά προσδιορίσιμη, πρέπει να αναπτυχθούν κατάλληλοι δείκτες – κριτήρια ποιότητας, οι οποίοι στην ουσία αποτελούν αναγνωρίσιμους και μετρήσιμους (ποσοτικούς) παράγοντες που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με μια δεδομένη κατάσταση, από τη μέτρηση της οποίας προκύπτουν σημαντικές και με χρηστική αξία πληροφορίες.

Οι δείκτες παρέχουν ενδείξεις για ζητήματα μεγαλύτερης σημασίας ή διευκολύνουν τη διαπίστωση τάσεων ή φαινομένων που δεν είναι άμεσα αντιληπτά (EC, 2003d).

Όσον αφορά την ποιότητα στον τουρισμό τομέα, υπάρχει διαφορά μεταξύ των δεικτών μέτρησης της ποιότητας του τουριστικού προϊόντος και των δεικτών μέτρησης της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών βελτίωσής της (EC, 2001e): Στην πρώτη περίπτωση, καθώς το τουριστικό προϊόν προκύπτει ως αποτέλεσμα του συνδυασμού των αξιοθέατων, των εγκαταστάσεων και των υπηρεσιών του προορισμού, οι δείκτες προσδιορίζουν τις ιδιαίτερες πτυχές της ποιότητάς τους και επιτρέπουν την ανάπτυξη προτύπων για τη βαθμολόγηση ή την ταξινόμηση της διαμονής ή των εγκαταστάσεων.

Οι δείκτες μέτρησης των διαδικασιών βελτίωσης της ποιότητας αποτελούν μετρήσιμους παράγοντες, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη συγκριτική μέτρηση της προόδου έναντι της αρχικής κατάστασης και έναντι των καθορισμένων στόχων κατά τη διάρκεια οποιασδήποτε πρωτοβουλίας βελτίωσης της ποιότητας. Οι βασικές προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται για την αποτελεσματική χρησιμοποίηση των δεικτών ποιότητας

σε επίπεδο τουριστικού προορισμού είναι:

- η θεώρηση του προορισμού ως μονάδας, όχι μόνο με βάση γεωγραφικά κριτήρια, αλλά και βάσει των κοινών χαρακτηριστικών των προσφερόμενων προϊόντων και υπηρεσιών, τα οποία αντιπροσωπεύουν και προσδιορίζουν την ταυτότητά του,
- η ύπαρξη ενός δημόσιου ή ιδιωτικού θεσμικού φορέα, που είναι υπεύθυνος για την οργάνωση και διαχείριση του τουρισμού και ανάλογα με τον προορισμό μπορεί να λάβει διάφορες μορφές, συμπεριλαμβάνοντας όλους τους εμπλεκόμενους φορείς,
- οι δείκτες πρέπει να είναι μετρήσιμοι, αντικειμενικοί, χρηστικοί, ερμηνεύσιμοι, συγκρίσιμοι μεταξύ παρόμοιων προορισμών, αξιόπιστοι και προσανατολισμένοι στη βελτίωση σημαντικών ποιοτικών πτυχών των προορισμών και των υπηρεσιών.

Με βάση το παραπάνω πλαίσιο, η ΕΕ πρότεινε ένα πρακτικό εργαλείο αξιολόγησης της ποιοτικής απόδοσης, που διευκολύνει τη μέτρηση, τον έλεγχο και τη σύγκριση της ποιοτικής απόδοσης των προορισμών και των προσφερόμενων υπηρεσιών τους, μέσα από την ανάλυση ενός συνόλου 16 σημαντικών ζητημάτων ποιότητας. Πρόκειται για το QUALITEST, προϊόν μελέτης που πραγματοποίησε η εταιρεία RAMBOLL – Sustainable Tourism Planning and Management (Δανία) για λογαριασμό της Γενικής Διεύθυνσης Επιχειρήσεων – Διεύθυνση Τουρισμού της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Το QUALITEST αποτελεί συνέχεια των συστάσεων της ΕΕ για την Ολοκληρωμένη Ποιοτική Διαχείριση των τουριστικών προορισμών, μπορεί να εφαρμοστεί σε κάθε τύπο παράκτιου, αστικού ή αγροτικού προορισμού, αναπτύχθηκε με βάση τον κύκλο ζωής μιας χαρακτηριστικής εμπειρίας διακοπών και εστιάζει στα επιμέρους σημεία των τουριστικών υπηρεσιών που εμφανίζονται καθ' όλη τη διάρκεια του κύκλου ζωής τους ενσωματώνοντάς τα στους δείκτες ποιότητας. Αφορά ένα ευρύ φάσμα δυνητικών χρηστών καθώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την καλύτερη απόδοση των (EC, 2003d):

- τοπικών διοικητικών αρχών του προορισμού, που επιδιώκουν μια ολοκληρωμένη προσέγγιση στη μέτρηση και τον έλεγχο των ποιοτικών τάσεων στην περιοχή τους και την αξιολόγηση της απόδοσής τους σε σύγκριση με παρόμοιους προορισμούς,
- διάφορων δημόσιων αρχών, που ενδιαφέρονται για την ποιοτική απόδοση του τουριστικού τομέα και χρειάζονται τα κατάλληλα μέσα για να προχωρήσουν,
- επιχειρήσεων παροχής τουριστικών υπηρεσιών, από τη διαμονή ως τις υπαίθριες δραστηριότητες, που επιθυμούν να εντοπίσουν τα σχετικά σημεία μέτρησης της ποιότητας για τον έλεγχο της ποιοτικής τους απόδοσης, και
- διοργανωτών ταξιδιών, που ενδιαφέρονται για την ποιότητα των προορισμών, για

λογαριασμό των πελατών τους, και μπορούν να χρησιμοποιήσουν τους δείκτες ως βάση διαπραγμάτευσης με τους αρμόδιους φορείς του προορισμού.

Το QUALITEST συμπληρώνει την έννοια της ΟΠΔ των τουριστικών προορισμών προτείνοντας δείκτες ποιότητας για κάθε φάση του προτεινόμενου από την ΕΕ πλαισίου προσέγγισης της (στάδιο μέτρησης των αποτελεσμάτων), προκειμένου οι προορισμοί να ελέγξουν το επίπεδο της ποιότητας του τουρισμού τους. Ωστόσο, είναι ένα γενικό εργαλείο που δεν αντιπροσωπεύει απόλυτα το σύνολο των προορισμών και οι δείκτες του παρέχουν ένα μόνο μέρος των πληροφοριών των ποιοτικών ζητημάτων. Για το λόγο αυτό, οι μεμονωμένοι προορισμοί πρέπει να προσαρμόσουν και να συμπληρώσουν τις προτεινόμενες έρευνες και τους δείκτες του ανάλογα με τις ιδιαίτερες συνθήκες τους και να επιδιώξουν τη συνεργασία με παρόμοιους προορισμούς για την ανάπτυξη τιμών συγκριτικής μέτρησης των επιδόσεων, απαραίτητων για την ποιοτική σύγκριση.

Η υιοθέτησή του από τους προορισμούς, τους ωφελεί παρέχοντας σ' αυτούς α) ένα ολοκληρωμένο εργαλείο μέτρησης και ελέγχου της ποιοτικής απόδοσής τους κατά τη διάρκεια του χρόνου (εσωτερική ποιότητα), και β) ένα μέσο σύγκρισης της ποιοτικής απόδοσής τους έναντι παρόμοιων προορισμών (εξωτερική ποιότητα). Αναλυτικότερα:

- παρέχει ένα σύνολο δεικτών μέτρησης των αποτελεσμάτων των ακολουθούμενων πρακτικών ποιοτικής διαχείρισης στο γενικό επίπεδο της ποιότητας του τουρισμού στον προορισμό και παρακολούθησης των εξελίξεων κατά τη διάρκεια του έτους,
- δίνει την ευκαιρία ανάδειξης των διασυνδέσεων μεταξύ των διάφορων πτυχών της ποιότητας στον προορισμό και της αντίληψης των επισκεπτών γι' αυτή,
- συμβάλει στη διάδοση της ποιοτικής διαχείρισης σε όλους τους εμπλεκόμενους,
- παρέχει ένα τεκμηριωμένο σύνολο δεικτών σύγκρισης με άλλους προορισμούς.

Αν και η μεθοδολογία του QUALITEST αναπτύχθηκε για τη βελτίωση της ποιότητας των προορισμών, σημαντικά οφέλη προκύπτουν και για τις τουριστικές υπηρεσίες από την εφαρμογή του σε επίπεδο προορισμού, καθώς:

- προωθεί τη συνεχή βελτίωση της συνολικής ποιότητας του προορισμού, που οδηγεί σε υψηλότερα μερίδια αγοράς μέσω της συνεχούς ροής επισκεπτών,
- παρέχει στους αρμόδιους φορείς πληροφόρηση για τις τουριστικές υπηρεσίες που είναι απαραίτητες για την αποτελεσματική διαχείριση των προορισμών,
- περιγράφει την εικόνα των πραγμάτων που θα συμβούν στον προορισμό από την εξασφάλιση της ΟΠΔ, που στη συνέχεια μπορεί να χρησιμοποιηθεί προκειμένου οι αρμόδιοι φορείς να προβούν στην έναρξη των διαδικασιών εφαρμογής της.

Το κόστος εφαρμογής του QUALITEST διαφέρει από προορισμό σε προορισμό και εξαρτάται κυρίως από το επίπεδο των φιλοδοξιών τους και των δράσεων που ήδη ανέπτυξαν στον τομέα της ποιοτικής διαχείρισης. Η εφαρμογή ενός νέου συστήματος ποιοτικής διαχείρισης θεωρείται ότι απαιτεί ένα σχετικά υψηλό κόστος, ιδιαίτερα κατά τον πρώτο χρόνο, που όμως αντισταθμίζεται από τα οφέλη του ως προς την αειφόρο ανάπτυξη του προορισμού, την αυξανόμενη ικανοποίηση των επισκεπτών του και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του προορισμού.

6.2.4.1 ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΑΠΟΔΟΣΗΣ

Η φιλοσοφία του QUALITEST βασίζεται σε ένα σύνολο σύνθετων και αλληλένδετων δεικτών ποιότητας που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση της ποιοτικής απόδοσης των τουριστικών προορισμών και υπηρεσιών. Οι δείκτες αυτοί αναφέρονται σε μια σειρά 16 βασικών ζητημάτων ποιότητας, τα οποία διακρίνονται σε δύο κύριες ομάδες: α) δείκτες ποιότητας του προορισμού, που παρέχουν πληροφορίες για την ποιότητα του προορισμού και των παραγόντων που καθορίζουν τη λειτουργία του τουρισμού και πρέπει να ρυθμιστούν, β) δείκτες ποιότητας των τουριστικών υπηρεσιών, που παρέχουν πληροφορίες για την ποιότητα του τουριστικού προϊόντος, όπως την αντιλαμβάνονται οι επισκέπτες του προορισμού, και βασίζονται στην ανάλυση των δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται κατά τη διάρκεια του κύκλου ζωής των διακοπών τους.

Καθένα από τα 16 ποιοτικά ζητήματα προκαλεί τρία σύνολα στενά συνδεδεμένων δεικτών ποιότητας. Πρόκειται για τους Δείκτες Αντίληψης της Ποιότητας, τους Δείκτες Ποιοτικής Διαχείρισης και τους Δείκτες Ποιοτικής Απόδοσης (Πίνακες 6.2 και 6.3), οι οποίοι απεικονίζουν την ολοκληρωμένη προσέγγιση της ποιοτικής διαχείρισης των τουριστικών προορισμών (EC, 2003d).

Οι Δείκτες Αντίληψης της Ποιότητας (ΔΑΠ), αποτελούν τις εισροές του συστήματος της ποιοτικής διαχείρισης των προορισμών, παρουσιάζουν τα επίπεδα ικανοποίησης των επισκεπτών και των ντόπιων επαγγελματιών του τομέα, σε σχέση με την ποιότητα του προορισμού και των υπηρεσιών του, προκύπτουν από έρευνες ικανοποίησής τους και βασίζονται στην υποκειμενική τους αντίληψη για τις διάφορες πτυχές της ποιότητας.

Οι Δείκτες Ποιοτικής Διαχείρισης (ΔΠΔ), είναι ποιοτικοί και συνδέονται με τους ΔΑΠ, παρέχουν πληροφορίες για τις διοικητικές προσπάθειες της ποιοτικής διαχείρισης του προορισμού, διαμορφώνουν μια μορφή αυτο-αξιολόγησης των πρακτικών της ΟΠΔ και αντικατοπτρίζουν το επίπεδο συνεργασίας μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων.

Οι Δείκτες Ποιοτικής Απόδοσης (ΔΠΑ), είναι ποσοτικοί και συνδέονται με τους ΔΑΠ

και ΔΠΔ για κάθε ζήτημα ποιότητας του προορισμού ή των υπηρεσιών και παρέχουν πληροφορίες για την πρόοδο της ποιοτικής απόδοσης ενός προορισμού είτε κατά τη διάρκεια του έτους, είτε συνολικά για την περιοχή.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.2: ΔΕΙΚΤΕΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ (QUALITEST)

Ζητήματα	Σημασία, Περιεχόμενο και Πληροφορίες των Δεικτών
Βιωσιμότητα του τοπικού τουριστικού τομέα	<p>ΔΑΠ: Ποσοστό ικανοποιημένων τοπικών επιχειρήσεων από το επιχειρηματικό κλίμα και τα αποτελέσματά τους, σε σχέση με το προηγούμενο έτος</p> <p>ΔΠΔ: Αποτελεσματικότητα των διαδικασιών-σχεδίων δικτύωσης, επικοινωνίας και συναίνεσης μεταξύ αρμοδίων φορέων και επιχειρήσεων (ναι/όχι)</p> <p>ΔΠΑ: Ποσοστιαία αύξηση των τουριστικών επιχειρήσεων και υπηρεσιών</p>
Υποστήριξη των τοπικών τουριστικών επιχειρήσεων	<p>ΔΑΠ: Ποσοστό ικανοποιημένων τοπικών επιχειρήσεων από τις δραστηριότητες υποστήριξής τους, ως προς τις προσφερόμενες ευκαιρίες στον προορισμό</p> <p>ΔΠΔ: Συντονισμός των δράσεων παροχής υποστηρικτικών ή άλλων υπηρεσιών (κατάρτιση, χρηματοδότηση) και συχνότητα αξιολόγησής τους (ναι/όχι)</p> <p>ΔΠΑ: Ποσοστό επιτυχών δράσεων υποστήριξης των τοπικών επιχειρήσεων</p>
Μάρκετινγκ και προώθηση	<p>ΔΑΠ: Ποσοστό τοπικών επαγγελματιών που είναι ικανοποιημένοι ως προς την ποιότητα του προγράμματος μάρκετινγκ και προώθησης του προορισμού</p> <p>ΔΠΔ: Σαφήνεια και έλεγχος των κατευθύνσεων της τουριστικής στρατηγικής στις οποίες βασίζεται το μάρκετινγκ του προορισμού (ναι/όχι)</p> <p>ΔΠΑ: Αριθμός διανυκτερεύσεων σε σύγκριση με το κόστος του μάρκετινγκ</p>
Ποιότητα της υποδοχής	<p>ΔΑΠ: Ποσοστό επισκεπτών που είναι ικανοποιημένοι από τη φιλοξενία, φιλική διάθεση και συμπεριφορά του τοπικού πληθυσμού απέναντί τους</p> <p>ΔΠΔ: Πλαίσιο των διαδικασιών εκτίμησης - αξιολόγησης των απόψεων και της στάσης των κατοίκων του προορισμού έναντι του τουρισμού (ναι/όχι)</p> <p>ΔΠΑ: Εποχιακή πίεση από τον όγκο των επισκεπτών στον προορισμό</p>
Ασφάλεια και Προστασία	<p>ΔΑΠ: Ποσοστό ικανοποιημένων επισκεπτών ως προς το αίσθημα προστασίας και ασφάλειας που νιώθουν (εγκληματικότητα, υπηρεσίες υγείας)</p> <p>ΔΠΔ: Πρωτοβουλίες πρόληψης της εγκληματικότητας, ως προς τις τουριστικές και άλλες γενικές υπηρεσίες, και συχνότητα αξιολόγησής τους (ναι/όχι)</p> <p>ΔΠΑ: Αναλογία εγκληματικών πράξεων έναντι των τοπικών κατοίκων</p>
Ατμοσφαιρική ρύπανση	<p>ΔΑΠ: Ποσοστό περισσότερο ικανοποιημένων επισκεπτών από την ποιότητα της ατμόσφαιρας του προορισμού</p> <p>ΔΠΔ: Πληροφόρηση των κατοίκων και των επισκεπτών για τη συγκέντρωση επικίνδυνων ρύπων στην ατμόσφαιρα του προορισμού (ναι/όχι)</p> <p>ΔΠΑ: Αριθμός ημερών με υψηλά επίπεδα ατμοσφαιρικής ρύπανσης</p>
Ποιότητα του τοπικού περιβάλλοντος	<p>ΔΑΠ: Ποσοστό επισκεπτών που είναι ικανοποιημένοι από την καθαριότητα του περιβάλλοντος του προορισμού</p> <p>ΔΠΔ: Καθορισμός ευθυνών και δράσεων για την καθαριότητα του προορισμού και συχνότητα αξιολόγησης της αποτελεσματικότητάς τους (ναι/όχι)</p> <p>ΔΠΑ: Αναλογία του όγκου απορριμμάτων που συλλέγονται στον προορισμό</p>

Πηγή: EC (2003d).

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.3: ΔΕΙΚΤΕΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ (QUALITEST)

Ζητήματα	Σημασία, Περιεχόμενο και Πληροφορίες των Δεικτών
Πληροφόρηση επισκεπτών πριν από την άφιξή τους	<p>ΔΑΠ: Ποσοστό ικανοποιημένων επισκεπτών από την ποιότητα πληροφόρησής τους για τον προορισμό που είχαν πριν την άφιξή τους σ' αυτόν</p> <p>ΔΠΔ: Έρευνες κατανόησης - αξιολόγησης των προσδοκιών της αγοράς (ναι/όχι)</p> <p>ΔΠΑ: Καταγγελίες επισκεπτών σε σχέση με τον αριθμό των διανυκτερεύσεων</p>
Δυνατότητα Πρόσβασης στις υπηρεσίες	<p>ΔΑΠ: Ποσοστό επισκεπτών με ειδικές ανάγκες και προβλήματα κινητικότητας που είναι ικανοποιημένοι από τη δυνατότητα πρόσβασης στις υπηρεσίες</p> <p>ΔΠΔ: Δράσεις και βελτίωση της ενημέρωσης για το πώς και γιατί οι υπηρεσίες πρέπει να γίνουν προσιτές στα άτομα με ειδικές ανάγκες (ναι/όχι)</p> <p>ΔΠΑ: Ποσοστό υπηρεσιών που είναι προσιτές στα άτομα με ειδικές ανάγκες</p>
Μεταφορά	<p>ΔΑΠ: Ποσοστό ικανοποιημένων επισκεπτών από την ποιότητα των υπηρεσιών μετακίνησης στον προορισμό</p> <p>ΔΠΔ: Δράσεις των αρμόδιων φορέων για τη βελτίωση των κρίσιμων ποιοτικών ζητημάτων των υπηρεσιών μετακίνησης των επισκεπτών (ναι/όχι)</p> <p>ΔΠΑ: Αναλογία καταγγελιών για την αξιοπιστία των δημόσιων μεταφορών, σε σχέση με το συνολικό αριθμό των επιβατών</p>
Καταλύματα	<p>ΔΑΠ: Ποσοστό ικανοποιημένων επισκεπτών από την ποιότητα της διαμονής</p> <p>ΔΠΔ: Δράσεις των επιχειρήσεων διαμονής για τη βελτίωση κρίσιμων ποιοτικών πτυχών των υπηρεσιών στέγασης (ναι/όχι)</p> <p>ΔΠΑ: Ποσοστό ποιοτικά πιστοποιημένων καταλυμάτων (EMAS, Eco-label)</p>
Πληροφόρηση	<p>ΔΑΠ: Ποσοστό επισκεπτών που είναι ικανοποιημένοι από την ποιότητα της πληροφόρησής τους, ως προς το τι μπορούν να κάνουν στον προορισμό</p> <p>ΔΠΔ: Ποιότητα και εγκυρότητα του πληροφοριακού υλικού και των μέσων παροχής του προς τους επισκέπτες (ναι/όχι)</p> <p>ΔΠΑ: Αναλογία διανυκτερεύσεων ανά επίσκεψη στα κέντρα πληροφόρησης</p>
Σίτιση	<p>ΔΑΠ: Ποσοστό ικανοποιημένων επισκεπτών από την ποιότητα εγκαταστάσεων και προσφερόμενων υπηρεσιών μαζικής εστίασης</p> <p>ΔΠΔ: Διαδικασίες τακτικής αξιολόγησης των εγκαταστάσεων και υπηρεσιών διατροφής και καταγραφής των καταγγελιών των επισκεπτών (ναι/όχι)</p> <p>ΔΠΑ: Καταγγελίες για την ποιότητα των υπηρεσιών σίτισης ανά διανυκτέρευση</p>
Δραστηριότητες	<p>ΔΑΠ: Ποσοστό ικανοποιημένων επισκεπτών από την ποικιλία και την ποιότητα των προσφερόμενων δραστηριοτήτων του προορισμού</p> <p>ΔΠΔ: Δράσεις βελτίωσης κρίσιμων ποιοτικών πτυχών των αξιοθέατων (ναι/όχι)</p> <p>ΔΠΑ: Δραστηριότητες ανά διανυκτέρευση που μπορούν να γίνουν σε μισή μέρα</p>
Ποιότητα περιοχών κολύμβησης	<p>ΔΑΠ: Ποσοστό ικανοποιημένων επισκεπτών από την καθαρότητα των περιοχών κολύμβησης του προορισμού</p> <p>ΔΠΔ: Ολοκληρωμένο σχέδιο διαχείρισης των παράκτιων περιοχών (ναι/όχι)</p> <p>ΔΠΑ: Ποσοστό περιοχών που δεν εφαρμόζουν ποιοτικά πρότυπα διαχείρισης</p>
Σχέση αξίας-κόστους	<p>ΔΑΠ: Ποσοστό ικανοποιημένων επισκεπτών από το κόστος των υπηρεσιών</p> <p>ΔΠΔ: Ανάπτυξη ή τακτική αναθεώρηση της τουριστικής στρατηγικής (ναι/όχι)</p> <p>ΔΠΑ: Ποσοστό επισκεπτών που επισκέπτεται ξανά τον προορισμό</p>

Πηγή: EC (2003d).

Η υιοθέτηση της μεθοδολογίας του QUALITEST, συμβάλει στην αξιολόγηση της ποιοτικής απόδοσης των τουριστικών προορισμών, η οποία είναι μια διαδικασία που διευκολύνει τις διοικητικές αποφάσεις των αρμοδίων φορέων, σχετικά με την ποιοτική απόδοση του προορισμού τους, μέσω της μέτρησης και της τελειοποίησης των δεικτών (ΔΑΠ, ΔΠΑ, ΔΠΑ), του ελέγχου των αποτελεσμάτων κατά τη διάρκεια του χρόνου και της σύγκρισής τους με άλλους παρόμοιους προορισμούς (EC, 2003d):

- Μέτρηση, η αξιολόγηση της ποιοτικής απόδοσης ενός προορισμού αρχίζει με τη μέτρηση των αντιλήψεων των επισκεπτών για την ποιότητά του, μέσω της χρήσης των ΔΑΠ και στα επόμενα στάδια οι αρμόδιοι φορείς του προορισμού εκτιμούν τις πρακτικές και τα μέσα προσέγγισης της ποιοτικής διαχείρισης, μέσω των ΔΠΑ, και την ποιοτική απόδοση του προορισμού, μέσω των ΔΠΑ.
- Έλεγχος, καταγράφονται τα αποτελέσματα όλων των δεικτών, αξιοποιούνται οι πληροφορίες τους για την παρακολούθηση της προόδου της εσωτερικής ποιότητας του προορισμού κατά τη διάρκεια του έτους και συγκρίνονται τα αποτελέσματα με τα αντίστοιχα των προηγούμενων ετών ή τους στόχους του προορισμού.
- Σύγκριση με παρόμοιους προορισμούς, πρόκειται για σύγκριση διαδικασιών και ορθών πρακτικών μεταξύ προορισμών ή άλλων οργανώσεων και ένα δυναμικό μέσο αναζήτησης αποτελεσματικών πρακτικών συνεχούς βελτίωσης της απόδοσής τους, που καλύπτει συνήθως την τακτική σύγκριση λειτουργιών ή διαδικασιών με θετικά παραδείγματα, τον προσδιορισμό των αποκλίσεων απόδοσης, την ανάπτυξη νέων διαχειριστικών προσεγγίσεων της ποιότητας και δημιουργεί προϋποθέσεις συνεργασίας μεταξύ των προορισμών, μέσω της ανταλλαγής ορθών πρακτικών.

Ακολουθώντας τα παραπάνω βήματα, οι αρμόδιοι για τη διαχείριση του προορισμού φορείς αξιολογούν την ποιότητα του τουρισμού στην περιοχή τους. Καθώς όμως, η ποιοτική διαχείριση είναι μια κυκλική - επαναλαμβανόμενη διαδικασία, η αξιολόγηση της ποιοτικής απόδοσης πρέπει να αρχίζει ξανά από την επικαιροποίηση των δεικτών αντίληψης της ποιότητας και τον έλεγχο των δεικτών ποιοτικής διαχείρισης και των αντίστοιχων της ποιοτικής απόδοσης, σε μόνιμη βάση.

6.3. ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΣΤΟ Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

Για το Ν. Μαγνησίας ο τουρισμός αποτελεί αξιόλογη οικονομική δραστηριότητα, ειδικά για το Πήλιο και το νησιωτικό σύμπλεγμα των Β. Σποράδων όπου συγκεντρώνεται η πλειοψηφία των ξενοδοχειακών υποδομών, δημιουργώντας για την περιοχή πολλαπλά οφέλη σε διάφορα επίπεδα και ιδιαίτερα για τους κατοίκους και τους άνεργους νέους και τις γυναίκες των ορεινών, αγροτικών και νησιωτικών περιοχών. Παράλληλα, θετικές εμφανίζονται και οι προοπτικές βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, με ανταγωνιστικούς μάλιστα όρους στο σύγχρονο διεθνές περιβάλλον, καθώς οι διαθέσιμοι πολιτισμικοί και φυσικοί τουριστικοί πόροι των νησιωτικών, παράκτιων και ορεινών περιοχών, ευνοούν την ανάπτυξη των θεματικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

Όμως, δεν φαίνεται ο Νομός να ακολουθεί ένα συγκεκριμένο σχέδιο διασφάλισης της ποιότητας του προορισμού και των παρεχόμενων τουριστικών υπηρεσιών, αλλά και οι δύο αυτές παράμετροι είναι από τις σημαντικότερες προτεραιότητές του. Η στρατηγική και οι περισσότερες από τις ακολουθούμενες πρακτικές τουριστικής του ανάπτυξης έχουν χαρακτηριστικά μιας πολιτικής ποιοτικής διαχείρισης και το ζητούμενο είναι αν αυτά είναι δυνατόν στο μέλλον να αποτελέσουν τη βάση ανάπτυξης και παγίωσης μιας αποτελεσματικής προσέγγισης ολοκληρωμένης ποιοτικής διαχείρισης της τουριστικής δραστηριότητας της περιοχής (Αδάμου, 2005).

Στις επόμενες ενότητες, περιγράφονται τα βασικότερα στοιχεία που διαμορφώνουν τη δυναμική της τουριστικής ανάπτυξης της Μαγνησίας και εξετάζεται εάν και κατά πόσο εφαρμόζονται στο Νομό ως προορισμό, ολοκληρωμένες τεχνικές ποιοτικής διαχείρισης.

6.3.1. ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΗ ΜΑΓΝΗΣΙΑ

Γεωγραφικά, η Μαγνησία βρίσκεται στο νοτιο-ανατολικό άκρο της Θεσσαλίας, στο κέντρο της ηπειρωτικής Ελλάδας και αποτελείται από το χερσαίο τμήμα της και το νησιωτικό σύμπλεγμα των Β. Σποράδων (Σκιάθος, Σκόπελος, Αλόνησος). Βρίσκεται στο μέσον σχεδόν της απόστασης μεταξύ των δυο μεγαλύτερων αστικών κέντρων της χώρας, της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, πάνω στον πρωτεύοντα οδικό άξονα Πάτρας - Αθήνας - Θεσσαλονίκης και μπορεί να προσεγγιστεί σιδηροδρομικά, ακτοπλοϊκά και αεροπορικά. Αποτελείται από 22 Δήμους και 4 Κοινότητες (ΟΤΑ), καλύπτει έκταση 2.638 τ.χλμ., χαρακτηρίζεται από μεγάλη ποικιλία τοπίου και βλάστησης και σύμφωνα με την απογραφή του 2001, έχει 207.836 μόνιμους κατοίκους.

Η μορφολογία του εδάφους του, ο συνδυασμός των πεδινών, ορεινών, θαλάσσιων και νησιωτικών περιοχών, οι κλιματολογικές συνθήκες, οι εναλλαγές και η φυσική ομορφιά

του τοπίου (Πήλιο, Όθρυς, νήσοι Β. Σποράδων, προστατευόμενες περιοχές, Θαλάσσιο Πάρκο Αλοννήσου – Μνημείο παγκόσμιας φυσικής κληρονομιάς της UNESCO, ακτές), δημιουργούν ένα ευνοϊκό περιβάλλον διαβίωσης και ανάπτυξης ποικιλίας παραγωγικών και τουριστικών δραστηριοτήτων. Διαθέτει επίσης πλούσιους πολιτιστικούς πόρους, περιοχές αρχαιολογικού και ιστορικού ενδιαφέροντος, μνημεία της νεώτερης περιόδου, Εκκλησίες – Μοναστήρια, παραδοσιακούς οικισμούς και πολιτιστικές δραστηριότητες. Γενικά, η ελκυστικότητα της Μαγνησίας χαρακτηρίζεται από ποικιλομορφία φυσικών και πολιτισμικών πόρων που κατανέμονται ισόρροπα στο χώρο, μπορούν να στηρίξουν τη δημιουργία και ενδυνάμωση πόλων έλξης και επιτρέπουν την ανάπτυξη όλων σχεδόν των προτύπων βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, αλλά η αξιοποίηση και ανάπτυξή τους δεν εμφανίζει την ίδια δυναμική σε όλες τις περιοχές.

Οι επιμέρους περιοχές της Μαγνησίας, ως προς τις δυνατότητες τουριστικής ανάπτυξής τους, αξιολογούνται ως: α) ώριμες περιοχές: Σκιάθος, Σκόπελος, Αλόννησος και Πήλιο, β) Δυναμικές περιοχές: πολεοδομικό συγκρότημα Βόλου – Ν Ιωνίας (Ολυμπιακή πόλη), γ) Δυνητικές περιοχές: περιοχή Όθρυς και Αλμυρού και δ) Αναξιοποίητες περιοχές: οι πεδινές - αγροτικές περιοχές της ενδοχώρας (ΕΟΤ, 2003β).

Οι υπηρεσίες στέγασης - διαμονής παρέχονται από 403 ξενοδοχειακές μονάδες, 1501 μονάδες ενοικιαζόμενων δωματίων και 91 κατοικιών (βίλες), 7 κάμπινγκ. Η τουριστική προσφορά της συμπληρώνεται από τη λειτουργία 83 τουριστικών γραφείων, 23 ΤΕΟΜ, 32 τουριστικών λεωφορείων, 69 μονάδων ενοικίασης αυτοκινήτων και μοτοσυκλετών και 90 περίπου τουριστικών καταστημάτων (Στοιχεία 2004, Γραφείο ΕΟΤ Βόλου).

Ο εσωτερικός τουρισμός αποτελεί το μεγαλύτερο μερίδιο της τουριστικής κίνησης του Νομού, ενώ οι αλλοδαποί επισκέπτες αντιπροσωπεύουν το 25% περίπου της συνολικής ζήτησης (Πίνακας 6.4). Ο περιορισμός αυτός οφείλεται κατά κύριο λόγο στο μικρό ρόλο του διεθνούς τουρισμού στη Θεσσαλία ως περιφερειακό προορισμό, η συμμετοχή της οποίας στον τουρισμό της χώρας δεν ξεπερνά το 3%, ενώ οι διανυκτερεύσεις αλλοδαπών επισκεπτών περιορίζονται στο 1,5% περίπου (Περιφέρεια Θεσσαλίας, 2005).

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.4: ΑΦΙΞΕΙΣ – ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ ΣΤΟ Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ (2000-2004)

Έτος	Αφίξεις				Διανυκτερεύσεις				Σύνολο		Μέση Διαμονή
	Ημεδαποί	%	Αλλοδαποί	%	Ημεδαποί	%	Αλλοδαποί	%	Αφίξεις	Διαν/σεις	
2000	249.467	75%	81.516	25%	575.594	54%	487.520	46%	330.983	1.063.114	3,2
2001	363.330	79%	95.045	21%	746.870	57%	574.539	43%	458.375	1.321.409	2,9
2002	308.254	77%	92.569	23%	741.192	56%	576.756	44%	400.823	1.317.948	3,3
2003	334.746	79%	86.741	21%	761.182	58%	562.020	42%	421.487	1.323.202	3,1
2004	221.262	82%	48.128	18%	524.762	70%	220.810	30%	269.390	745.572	2,8

Πηγή: Γραφείο ΕΟΤ Βόλου. Ίδια επεξεργασία.

Τα 2/3 περίπου των επισκεπτών της, επισκέπτεται την περιοχή τουλάχιστον για δεύτερη φορά, οι περισσότεροι έρχονται οδικώς και ο τουρισμός συμβάλει περίπου κατά 20% στη διαμόρφωση του τοπικού ΑΕΠ και της άμεσης ή έμμεσης απασχόλησης (περίοδος 2001, Γραφείο ΕΟΤ Βόλου). Γενικά η συμβολή του τουριστικού τομέα στη μεταβολή του τριτογενούς τομέα είναι σημαντική, ενώ εμφανίζει σημαντικά περιθώρια περαιτέρω ενίσχυσης, υπό τις προϋποθέσεις της αντιμετώπισης των περιορισμών που προκύπτουν από την ανεπάρκεια των βασικών και ειδικών τουριστικών υποδομών και τη βελτίωση της ποιότητας των προσφερόμενων υπηρεσιών.

Η επαλήθευση των προσδοκώμενων ωφελειών από τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 (προβολή, υποδομές) και ο εκσυγχρονισμός των αεροδρομίων της Σκιάθου και της Ν. Αγχιάλου αποτελούν βάσιμες ελπίδες αύξησης της μελλοντικής τουριστικής κίνησης της περιοχής. Η δυναμική ανάπτυξη των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, η ανάδειξη του πολιτισμού ως στοιχείου διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος και ο πρόσφατος εκσυγχρονισμός του χιονοδρομικού κέντρου του Πηλίου, αναμένεται να συμβάλλουν στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της περιοχής, στην άμβλυνση της χρονικής χωρικής και εποχικότητας της τουριστικής δραστηριότητας, στην αύξηση των κοινωνικο-οικονομικών ωφελειών, ιδιαίτερα για τους άνεργους νέους και γυναίκες των ορεινών και αγροτικών περιοχών και στην ενίσχυση της προοπτικής του Νομού για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη.

Η προοπτική της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης της Μαγνησίας ενισχύεται και από την προτεινόμενη στρατηγική επίτευξής της στην πρόσφατη μελέτη του ΕΟΤ (2003β) για την τουριστική ανάπτυξη της Περιφέρειας Θεσσαλίας, καθώς στο επικρατέστερο σενάριό της *‘Δίκτυο μεταξύ των 6 ώριμων και των υπόλοιπων τουριστικών περιοχών’*, η Σκιάθος, η Σκόπελος, η Αλόνησος και το Πήλιο είναι μεταξύ των 6 ώριμων περιοχών του δικτύου. Παράλληλα οι προτάσεις της για θεματικές δικτυώσεις - συνεργασίες και η εξειδίκευσή τους σε άξονες δράσης και αντίστοιχα μέτρα πολιτικής (Πίνακας 6.5), είναι απόλυτα συμβατές με τα χαρακτηριστικά, και τις επιδιώξεις της Μαγνησίας και αναμένεται να τη διευκολύνουν, προκειμένου να μετατρέψει τις προκλήσεις, τις απειλές και τους ειδικούς περιορισμούς σε ευκαιρίες. Επιπλέον, οι επιμέρους μελέτες εκτίμησης της φέρουσας ικανότητας των ώριμων και δυναμικών περιοχών, κατέληξαν στο γενικό συμπέρασμα ότι η περιοχή εμφανίζει θετικές προοπτικές βιωσιμότητας της τουριστικής της ανάπτυξης και με ανταγωνιστικούς όρους, καθώς η ποικιλομορφία των τουριστικών πόρων της ευνοεί την ανάπτυξη θεματικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, ενώ η κατανομή του τουριστικού προϊόντος και στις δυνητικές περιοχές της, προσφέρει τις

δυνατότητες ευρείας και ισόρροπης χωρικής κατανομής της τουριστικής ανάπτυξης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.5: ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Άξονες Δράσης	Μέτρα πολιτικής
Προστασία – Ανάδειξη τουριστικών πόρων, Έλεγχος τουριστικής ανάπτυξης, Ρυθμίσεις χρήσεων γης	Προστασία ή και ανάδειξη φυσικών τουριστικών πόρων Προστασία ή και ανάδειξη πολιτιστικών πόρων Έλεγχος τουριστικής ανάπτυξης Ρύθμιση χρήσεων
Ανάπτυξη θεματικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού Δίκτυα - Συνεργασίες	Αναπροσανατολισμός προς τη βιώσιμη ανάπτυξη και τον 'επιλεκτικό τουρισμό' Θαλάσσιος, Πολιτιστικός, Θρησκευτικός, Συνεδριακός, Αθλητικός και Ιαματικός τουρισμός, Οικοτουρισμός – Αγροτουρισμός, Τουρισμός Γενσιγνωσίας, Περιπέτειας και Πόλεων, Ανάπτυξη, λειτουργία θεματικών δικτύων και συνεργασιών
Αναβάθμιση, εκσυγχρονισμός ή και συμπλήρωση τουριστικής προσφοράς	Αναβάθμιση – εκσυγχρονισμός, οργάνωση προσφοράς Συμπλήρωση τουριστικής προσφοράς Αναβάθμιση – εκσυγχρονισμός, Συμπλήρωση τουρ. υποδομής Αναβάθμιση – εκσυγχρονισμός, Συμπλήρωση υπηρεσιών
Ανάπτυξη – Βελτίωση άλλων υποδομών τεχνική υποστήριξη	Ανάπτυξη – βελτίωση μεταφορικών υποδομών Ανάπτυξη – βελτίωση αστικών υποδομών Ανάπτυξη – βελτίωση ηλεκτρονικής πληροφόρησης – εξυπηρέτησης επισκεπτών Εκσυγχρονισμός τεχνολογίας των τουριστικών επιχειρήσεων
Προβολή τουριστικού προϊόντος, ενημέρωση και ευαισθητοποίηση, κατάρτιση ανθρώπινου δυναμικού	Προβολή τουριστικού προϊόντος Ενημέρωση – κατάρτιση ανθρώπινου δυναμικού Ευαισθητοποίηση πληθυσμού

Πηγή: ΕΟΤ (2003β).

Η επιβεβαίωση των προσδοκιών επίτευξης της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης στη Μαγνησία, συνδέεται με τη δυνατότητα δημιουργίας διακριτής ταυτότητας, αλλά και την αποτελεσματικότητα των χωρικών και θεματικών δικτύωσης και συνεργασιών για το σύνολο των ζητημάτων που σχετίζονται με την τουριστική ανάπτυξη, στο πλαίσιο του συνολικού Θεσσαλικού χώρου. Η περιφέρεια Θεσσαλίας (2005), συνεκτιμώντας τη σπουδαιότητα των παραπάνω παραμέτρων, τους στόχους της περιόδου 2000 - 2006 (Γ'ΚΠΣ) και τους άξονες προτεραιότητας της μελέτης του ΕΟΤ, προτείνει ως στόχους της τουριστικής ανάπτυξης της Θεσσαλίας για τη νέα προγραμματική περίοδο 2007-2013 (Δ'ΚΠΣ), τη δημιουργία ή αναβάθμιση και προβολή τουριστικού προϊόντος και ταυτότητας, τη διαφοροποίηση και θεματική εξειδίκευση, την προσέλκυση επενδύσεων και την τόνωση της επιχειρηματικότητας, την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και επαύξηση των μεριδίων στην αγορά και τη βελτίωση της ποιότητας των υπηρεσιών.

6.3.2. ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ

Στη συνέχεια παρουσιάζονται και εξετάζονται οι πολιτικές, οι δράσεις, τα μέτρα και οι μεθοδολογίες που αναπτύχθηκαν στη Μαγνησία κατά την τελευταία δεκαετία, σε σχέση με τον τουρισμό, και έχουν χαρακτηριστικά μιας στρατηγικής ΟΠΔ. Η ανάλυσή τους γίνεται με βάση το προτεινόμενο από την ΕΕ πλαίσιο προσέγγισης της (Σχήμα 6.4) και περιγράφεται το περιεχόμενο των σημαντικότερων παραγόντων της ακολουθούμενης στο Νομό πολιτικής και των εφαρμοζόμενων μέτρων για κάθε της στάδιο.

A. Δυναμική Εταιρικής Σχέσης: Κοινή Δράση

Η Ολοκληρωμένη Ποιοτική Διαχείριση (ΟΠΔ) ως συμμετοχική και επαναλαμβανόμενη διαδικασία, προϋποθέτει μια ολοκληρωμένη πολιτική διαχείρισης που αφορά όλους όσους δραστηριοποιούνται στον τουριστικό προορισμό και η δυναμική της εταιρικής τους σχέσης απαιτεί αποτελεσματική ηγεσία, προσδιορισμό των εταίρων, κατανομή ρόλων και καθορισμό των δομών συνεννόησης που οδηγούν σε κοινή δράση.

A.1. Ηγεσία

Η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας (NAM), υπό την διοικητική εποπτεία της Περιφέρειας Θεσσαλίας και τη συνεργασία όλων των Δήμων του Νομού (ΟΤΑ), είναι ο επικεφαλής φορέας και ο κύριος εκφραστής των πολιτικών, στρατηγικών και δράσεων τουριστικής ανάπτυξης του Νομού. Αντιμετωπίζει τον τουρισμό ως μία πολύ σημαντική οικονομική δραστηριότητα, ειδικά μετά τα προβλήματα αποβιομηχάνισης της περιοχής. Στόχος της είναι να αυξήσει τον αριθμό των επισκεπτών, να καταφέρει μια ισόρροπη διασπορά τους χωρικά (αποσυμφόρηση κορεσμένων και ανάπτυξη νέων περιοχών) και χρονικά (επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου) και να βελτιώσει την ποιότητα του προϊόντος της. Όσον αφορά τις υποδομές, από τα σημαντικότερα προβλήματά της είναι το κακό εσωτερικό οδικό δίκτυο του Νομού και η προβληματική ακτοπλοϊκή σύνδεσή του με τα νησιά των Β. Σποράδων.

A.2. Διάρθρωση και τυπολογία των εταίρων – Κατανομή ρόλων

Η NAM, μέσω της Διεύθυνσης Τουρισμού και της Νομαρχιακής Επιτροπής Τουριστικής Προβολής (NETΠ), είναι αρμόδια για τον προγραμματισμό, την εφαρμογή και τις προωθητικές πολιτικές όλων των σχετικών με τον τουρισμό ζητημάτων. Για το σκοπό αυτό συνεργάζεται και υποστηρίζεται από τους τουριστικούς φορείς της περιοχής, η δε ανάπτυξη και στρατηγική των μέτρων και των δράσεων που εφαρμόζονται προκύπτουν από μελέτες ή προγράμματα (εθνικά και ευρωπαϊκά), που καλύπτουν όλες τις πτυχές της ανάπτυξης και προβολής του τουρισμού.

Η Αναπτυξιακή Εταιρεία Μαγνησίας (ANEM) και το Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης και Έρευνας της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Μαγνησίας (ΚΕΚΑΝΑΜ), παρέχουν την επιστημονική υποστήριξη (μελέτες και συμβουλές) στις τοπικές αρχές και τους άλλους αναπτυξιακούς φορείς της Μαγνησίας. Υλοποιούν διάφορα εθνικά και ευρωπαϊκά προγράμματα στον τομέα του τουρισμού όπως: δημιουργία περιπατητικών μονοπατιών και παραδοσιακών καλντεριμιών, αναβάθμιση του χιονοδρομικού κέντρου Πηλίου, Χωροταξικός σχεδιασμός τουριστικής ανάπτυξης των παράκτιων περιοχών (LIFE), ενίσχυση τουριστικών πόρων (RECITE), προώθηση τοπικής ποιότητας και συστημάτων πιστοποίησης, στρατηγική διαχείρισης ενεργειών τουρισμού (SMART), ανάδειξη θαλάσσιου πάρκου Β. Σποράδων και ένταξή του στον τοπικό κοινωνικό ιστό (INTERREG), αειφόρος ανάπτυξη μέσω του τουρισμού (ECOSERT – RECITE II) κλπ. Επιπλέον, η Τοπική Αναπτυξιακή Εταιρεία Πηλίου διαχειρίζεται για την περιοχή τα αγροτουριστικά προγράμματα LEADER, και επιδιώκει να δημιουργήσει ένα πλαίσιο τουριστικών προτύπων για τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Από τους επιστημονικούς φορείς του Νομού, πολύτιμο εταίρο της NAM αποτελεί το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, ιδιαίτερα το Εργαστήριο Τουριστικού Σχεδιασμού, Έρευνας και Πολιτικής του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, το οποίο ήταν ο επιστημονικός σύμβουλος και ο συντονιστής σημαντικών ευρωπαϊκών προγραμμάτων που υλοποιήθηκαν στην περιοχή και σχετίζονταν με τον τουρισμό (SMART, LIFE, RECITE, INTERREG, CULTURE 2000, TRANSECON).

Η Ένωση Ξενοδόχων Μαγνησίας (χερσαίο τμήμα) είναι από τους πιο δραστήριους συνεργάτες της NAM στην ανάπτυξη του περιφερειακού τουρισμού. Συμμετέχει ενεργά σε όλες τις πρωτοβουλίες προώθησης του τουριστικού προϊόντος και της ποιότητάς του, της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς και του προσδιορισμού της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης. Το διάστημα 1997-1999, στο πλαίσιο του προγράμματος Ευρωπαϊκά δίκτυα για τον τουρισμό (EUROTOUR – ADAPT), ίδρυσε και λειτούργησε το Κέντρο Τουριστικής Ανάπτυξης Μαγνησίας (ΚΕΤΑΜ) σε συνεργασία με την Ελληνική Εταιρεία Ανάπτυξης (ΕΛΕΤΑ).

Βάσει των ζητημάτων που κάθε φορά αντιμετωπίζει, η NAM συνεργάζεται με φορείς του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα και ομάδες ειδικών ενδιαφερόντων που εμπλέκονται στον αναπτυξιακό και περιβαλλοντικό σχεδιασμό, στην προστασία και διαχείριση του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς (Τεχνικό και Εμπορικό Επιμελητήριο, Εφορείες Κλασικών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων, Συλλόγοι Επαγγελματιών, Συγκοινωνιακοί φορείς, πολιτιστικοί σύλλογοι, κάτοικοι, περιβαλλοντικές οργανώσεις).

B. Δυναμική Σχεδιασμού: Στρατηγική και Πολιτική

Οι αναπτυξιακοί στόχοι της μιας περιοχής πρέπει να συνδέονται με το συνολικό πλαίσιο, την εικόνα, τη θέση και τους προσανατολισμούς της πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης της και να καθορίζονται βάσει της πολιτικής μακροπρόθεσμης βιώσιμης ανάπτυξης της.

B.1. Ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης

Το πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης που φαίνεται να κυριαρχεί στο Νομό, στις ώριμες κυρίως περιοχές, είναι του μαζικού τουρισμού, όμως οι ενδείξεις δυναμικής ανάπτυξης των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού στο Πήλιο, στην Αλλόνησο και στη Σκόπελο είναι ενθαρρυντικές, οι περιβαλλοντικές συνθήκες είναι ανταγωνιστικές, ιδίως αν ληφθούν υπόψη οι δυνατότητες περαιτέρω βελτίωσής τους και οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004 αναμένεται να αυξήσουν τη ζήτηση για την περιοχή.

Τα σημαντικότερα από τα πλεονεκτήματα, τις αδυναμίες, τις ευκαιρίες και τις απειλές της υφιστάμενης τουριστικής ανάπτυξης του Νομού, που διαμορφώνουν τα όρια και τη μελλοντική της δυναμική στην προοπτική της βιώσιμης ανάπτυξης, είναι (ΕΟΤ, 2003β):

Πλεονεκτήματα: γεωγραφική θέση, πλούσιοι τουριστικοί πόροι, δυνατότητα ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού, χωρική διασπορά εγκαταστάσεων διαμονής, υψηλής διεθνούς αναγνωρισιμότητας προορισμοί, τοπικά προϊόντα ποιότητας, Μυθολογία.

Αδυναμίες: εποχικές και χωρικές συγκεντρώσεις, ανεπάρκεια μεταφορικών υποδομών, δικτύων αποχέτευσης και ΧΥΤΑ, μη νόμιμα καταλύματα, αναξιοποίητοι πόροι, έλλειψη ειδικών τουριστικών υποδομών και συνδυασμένων προϊόντων, αλλαγή χρήσεων γης και αλλοίωση της παραδοσιακής οικονομίας, χαμηλό ποσοστό καταρτισμένου προσωπικού.

Ευκαιρίες: ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, αξιοποίηση της Ολυμπιάδας του 2004, νέες θέσεις εργασίας από την τουριστική ανάπτυξη και πολλαπλασιαστικά οφέλη για άλλους οικονομικούς τομείς και την τοπική κοινωνία, ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού για την άμβλυνση της εποχικότητας, αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων.

Απειλές: περιβαλλοντικές αλλοιώσεις στις νησιωτικές και παράκτιες περιοχές, αδυναμία ελέγχου της ποιότητας των υπηρεσιών, ιδιαίτερα στα παράνομα καταλύματα, μη φιλική συμπεριφορά έναντι των αλλοδαπών επισκεπτών (Σκόπελος), περαιτέρω επέκταση του μαζικού τουρισμού, προσέλκυση επισκεπτών με χαμηλά εισοδήματα.

B.2. Γενική Στρατηγική και Στόχοι

Η τουριστική ανάπτυξη κατέχει ολοένα και αυξανόμενη βαρύτητα στα προγράμματα και τις μελέτες που εκπονήθηκαν για τη Μαγνησία κατά την τελευταία 10ετία. Αυτό σχετίζεται άμεσα με τη σημαντικότητα του τουρισμού στην οικονομική δομή του Νομού και κατά συνέπεια, με το ρόλο που παίζει ή μπορεί να παίζει, ο τομέας στην

κοινωνική και οικονομική ανάπτυξή του. Ο προγραμματισμός και η στρατηγική για τα ζητήματα του τουρισμού της περιοχής, υποστηρίχτηκαν από προγράμματα και μελέτες, σημαντικότερα των οποίων είναι:

- Ειδική Χωροταξική Μελέτη Πηλίου: Γ' φάση (ΥΠΕΧΩΔΕ, 1996).
- Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη της Χερσονήσου της Μαγνησίας (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και Βαβίζος ΑΕ, 1996).
- Σχέδιο οδηγίας για τη βιώσιμη ανάπτυξη των Ελληνικών ακτών (Πανεπιστήμιο Αιγαίου, ΥΠΕΧΩΔΕ, 1997).
- Δράσεις στρατηγικής διαχείρισης που σχετίζονται με τον τουρισμό - SMART (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας κ.ά., 1997).
- Σχέδιο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης Νομού Μαγνησίας (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας κ.ά., 1995 και 1998).
- Στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης Ν. Μαγνησίας (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2006).
- Χωροταξικό Σχέδιο Θεσσαλίας, Α' φάση (Δασκαλάκης, Τσακίρης, 1998).
- Αειφόρος διαχείριση των ακτών της Μαγνησίας - LIFE (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και ANEM, 2000).
- Περιφερειακό, Περιβαλλοντικό Σχέδιο Αειφόρου Τουρισμού ΠΠΣΑΤ - ECOSERT (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2002).

Παράλληλα με τα σχέδια που αφορούν αποκλειστικά τη Μαγνησία, ο Νομός καλύπτεται και από αντίστοιχα που εκπονούνται σε Περιφερειακό επίπεδο, όπως το ΠΕΠ Θεσσαλίας 2000-2006, το Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Θεσσαλίας-2003, η χρηματοδοτούμενη από τον ΕΟΤ Μελέτη Τουριστικής Ανάπτυξης της Περιφέρειας Θεσσαλίας – 2003.

Η διατήρηση της ποιότητας του φυσικού, αλλά και του δομημένου περιβάλλοντος της Μαγνησίας, το οποίο την καθιέρωσε ως διεθνή τουριστικό προορισμό και ταυτόχρονα είναι συγκριτικό πλεονέκτημα και παράγοντας ανάπτυξής της, αποτελεί σημαντική προτεραιότητα κάθε προσπάθειας σχεδιασμού ή διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής. Γενικότερα, τα υπάρχοντα σχέδια και προγράμματα δίνουν σημαντικές κατευθύνσεις για την ανάπτυξη του τουρισμού στην περιοχή έχοντας ως στόχους:

- τη βιώσιμη ανάπτυξη του τουρισμού και την αύξηση της απασχόλησης,
- την προώθηση νέων, ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού,
- την προστασία και ανάδειξη της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς,
- τη βελτίωση των υφιστάμενων και τη δημιουργία νέων υποδομών,
- τη διεύρυνση της εκπαίδευσης και κατάρτισης των ανθρωπίνων πόρων,

- την ενίσχυση της τουριστικής προβολής της στην εσωτερική και διεθνή αγορά,
- τον έλεγχο της αυθαίρετης δόμησης και της παραξενοδοχείας,
- τον προσδιορισμό της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης,
- την αναδιάρθρωση της κατανομής του τουρισμού στο χώρο και το χρόνο, και
- τη βελτίωση της ποιότητας των υπηρεσιών και του Νομού ως προορισμού.

Από το βαθμό επίτευξης των παραπάνω στόχων εξαρτάται αν η Μαγνησία καταφέρει τελικά να εξελιχθεί σε: περιοχή με περιβάλλον που προσφέρει ποιοτικές συνθήκες διαβίωσης, κέντρο έλξης δραστηριοτήτων αναψυχής, πολιτισμού και ελεύθερου χρόνου, περιφερειακό κέντρο έρευνας και εκπαίδευσης, πρότυπο κέντρο μέσω της ποιότητας της εκπαίδευσης και της έρευνας, που αποτελούν στόχους πολλών προγραμμάτων της.

B.3. Περιβάλλον και βιώσιμη ανάπτυξη

Το πλούσιο φυσικό περιβάλλον, τα ιστορικά μνημεία και ο μοναδικός παραδοσιακός χαρακτήρας αρκετών από τα χωριά του Πηλίου και των νησιών των Σποράδων οδηγούν στην ανάγκη ο τουρισμός της περιοχής να αναπτυχθεί με τρόπους που προστατεύουν και αναδεικνύουν το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον της. Επιπλέον, νέες, ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού όπως ο αγροτουρισμός, ο συνεδριακός τουρισμός, ο οικοτουρισμός, ο πολιτιστικός, ο θρησκευτικός και ο αθλητικός τουρισμός είναι δυνατόν να αναπτυχθούν και να υποστηρίξουν την προοπτική της αειφόρου ανάπτυξης της περιοχής. Στον ετήσιο τουριστικό προγραμματισμό της η ΝΑΜ λαμβάνει υπόψη την ανάπτυξη του τουρισμού και τη βελτίωση της ποιότητας υποδομών και υπηρεσιών. Η περιοχή προετοίμασε και υλοποίησε σειρά μελετών και προγραμμάτων τουριστικής ανάπτυξης που αφορούν ζητήματα όπως ο χωροταξικός σχεδιασμός, οι χρήσεις γης, η προστασία του περιβάλλοντος, η φέρουσα ικανότητα και η κυκλοφορία οχημάτων. Οι μελέτες αυτές ήταν μέρος του Σχεδίου Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης της Μαγνησίας (1995-1998) και των Ευρωπαϊκών προγραμμάτων Natura 2000, SMART, LIFE και ECOSERT.

Το Σχέδιο Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης, προτείνει ο Νομός Μαγνησίας να ανακηρυχθεί σε 'Πράσινο Νομό', τονίζοντας με αυτόν τον τρόπο ότι τα περιβαλλοντικά ζητήματα αποκτούν ιδιαίτερο βάρος και σημασία κατά τη φάση του σχεδιασμού.

Το πρόγραμμα Natura 2000, ορίζει μέρος της χερσαίας και νησιωτικής Μαγνησίας και ολόκληρη την περιοχή του Πηλίου ως προστατευμένη ζώνη με στόχο τη διασφάλιση της ποιότητας των υδάτινων πόρων και της καθαρότητας και ασφάλειας της θάλασσας, τον περιορισμό της παράκτιας ρύπανσης, τη διατήρηση της τοπικής χλωρίδας και

πανίδας, την ορθολογική διαχείριση των αποβλήτων και την ενίσχυση των πολιτικών χρήσεων γης και προστασίας της υπαίθρου.

Το πρόγραμμα SMART, επικεντρώνει στην περιοχή του Πηλίου δίνοντας έμφαση στον στρατηγικό σχεδιασμό της αειφόρου ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο.

Το πρόγραμμα LIFE, προσδιορίζει με μεγαλύτερη ακρίβεια-σαφήνεια τους παράγοντες καθορισμού της φέρουσας ικανότητας για την ανάπτυξη του τουρισμού στις παράκτιες και νησιωτικές περιοχές του Νομού και παράλληλα συμπυκνώνει τις βασικές αρχές για τον χωροταξικό σχεδιασμό με στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Το πρόγραμμα ECOSERT, καταλήγει σε ένα Περιφερειακό, Περιβαλλοντικό Σχέδιο Αειφόρου Τουρισμού που στοχεύει στην συνολική οικονομική ανάπτυξη του Νομού Μαγνησίας με όρους αειφορίας, καθιστώντας συμβατές την τουριστική ανάπτυξη και την προστασία του φυσικού, κοινωνικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος της περιοχής.

B.4. Ανθρώπινοι πόροι

Για την αύξηση της απασχόλησης και τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας στον τουριστικό τομέα, ενεργοποιήθηκαν τοπικά σύμφωνα απασχόλησης. Παράλληλα, πολλά προγράμματα αρχικής ή συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης χρηματοδοτούμενα από Κοινοτικούς πόρους, που υλοποιούνται από πιστοποιημένα ΚΕΚ της περιοχής σε συνεργασία με επαγγελματικούς φορείς, συνδέονται με δραστηριότητες ανάπτυξης και διαχείρισης του τουρισμού και απευθύνονται σε άνεργους ή εργαζόμενους στον τομέα, και στοχεύουν στη βελτίωση της ποιότητας των προσφερόμενων υπηρεσιών, της εικόνας του Νομού ως προορισμό και της επικοινωνίας με τους επισκέπτες, στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων και στην ικανοποίηση των υλικών και ηθικών αναγκών των εργαζομένων.

Γ. Δυναμική Εφαρμογής: Διαδικασίες

Γ.1. Πρωτοβουλίες Δημόσιων Αρχών

Γ.1.1. Περιβάλλον και βιώσιμη ανάπτυξη: η επανασύσταση της λίμνης Κάρλα, η ανάδειξη του θαλάσιου πάρκου των Β. Σποράδων, η κατασκευή μικρών φραγμάτων για την συγκράτηση των υδάτων στο Πήλιο και η βελτίωση των απαραίτητων υποδομών, επιτρέπουν την ανάπτυξη του οικολογικού τουρισμού στο Νομό. Παράλληλα, ο έλεγχος της καθαρότητας και οργάνωσης των ακτών (Γαλάζιες Σημαίες της ΕΕ), η απαγόρευση της αλιείας σε ευαίσθητες θαλάσσιες περιοχές, ο περιορισμός της αλόγιστης εξόρυξης αδρανών υλικών από τα λατομεία, η μείωση των ανεξέλεγκτων σκουπιδότοπων και η ανάπτυξη διαδημοτικών συνεργασιών για τη δημιουργία χώρων υγειονομικής ταφής

απορριμμάτων, συνιστούν ορθολογικές πρακτικές της ακολουθούμενης πολιτικής περιβαλλοντικής προστασίας.

Την προσπάθεια ενημέρωσης και περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης των πολιτών της περιοχής, υποστηρίζει ενεργά το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μακρινίτσας.

Τέλος, σημαντική εμπειρία για όλους τους εμπλεκόμενους τουριστικούς φορείς της Μαγνησίας αποτέλεσε το γεγονός της διεξαγωγής του ευρωπαϊκού συνεδρίου για την Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση ‘Η σχέση τουρισμού και περιβάλλοντος’, το Μάιο του 2003 στο Βόλο, στα πλαίσια της Ελληνικής Προεδρίας στην ΕΕ.

Γ.1.2. Προσπελασιμότητα και κινητικότητα: η πρόσβαση του μεγαλύτερου όγκου της τουριστικής ροής στην περιοχή γίνεται με ιδιωτικά μέσα μεταφοράς και από την άποψη αυτή είναι δύσκολο να ελεγχούν αποτελεσματικά προβλήματα κυκλοφορίας ή ρύπανσης. Διάφορες πρωτοβουλίες έχουν εφαρμοστεί ή προγραμματίζονται με σκοπό τη βελτίωση της κινητικότητας και της ενθάρρυνσης των επισκεπτών να χρησιμοποιήσουν άλλους τρόπους μεταφοράς, περισσότερο φιλικούς προς το περιβάλλον:

- απαγόρευση κυκλοφορίας οχημάτων κατά την υψηλή τουριστική περίοδο στο κέντρο ή τις παραλίες πολλών οικισμών (Αγριά, Μακρινίτσα, Σκιάθος),
- περιφερειακή οδός παράκαμψης του πολεοδομικού συγκροτήματος του Βόλου,
- λειτουργία του τρένου του Πηλίου για την ευκολότερη πρόσβαση στους πόρους,
- αποκατάσταση του παραδοσιακού σιδηροδρόμου στενής τροχιάς μεταξύ Βόλου Λεχωνίων και Μηλεών. Το τμήμα μεταξύ Λεχωνίων και Μηλεών λειτουργεί ήδη,
- Εναέρια σύνδεση (τελεφερίκ) Βόλου – Πηλίου (υπό μελέτη).

Γ.1.3. Ασφάλεια - προστασία: η κατάρτιση και η εμπειρία που αποκόμισαν τα στελέχη της αστυνομίας για την διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 και η αναβάθμιση των υπηρεσιών υγείας και πρωτοβάθμιας φροντίδας (νέο νοσοκομείο, κέντρα υγείας), συμβάλλουν στην καλή εικόνα της περιοχής και στη μεγαλύτερη έλξη επισκεπτών.

Γ.2 Υπηρεσίες υποστήριξης προς τους επαγγελματίες

Γ.2.1. Εσωτερική επικοινωνία - καθοδήγηση: στηρίζεται μέσω μιας σειράς υπηρεσιών:

- οι Νομαρχιακές ή Περιφερειακές αρχές, σε συνεργασία με άλλους τοπικούς φορείς οργανώνουν ημερίδες διαβούλευσης σε διάφορες περιοχές για να ενημερωθούν, για τα προβλήματα που απασχολούν τον κλάδο και να μελετήσουν πιθανές λύσεις,
- κάθε χρόνο οργανώνεται μια ημερίδα - συνέδριο στο οποίο όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς διερευνούν σχετικά με τον τουρισμό ζητήματα επιδιώκοντας συναινετικές αποφάσεις (2005, συνέδριο του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου Ελλάδος),

- σε ετήσια βάση, γιορτάζεται με ειδικές εκδηλώσεις η παγκόσμια ημέρα τουρισμού,
- η Διεύθυνση τουρισμού της NAM εξέδωσε στο παρελθόν έναν οδηγό προτάσεων, προϋποθέσεων και απαραίτητων μέτρων για τους επαγγελματίες, προκειμένου να διατηρηθεί το επίπεδο ποιότητας του προορισμού,
- η Ένωση Ξενοδόχων εκδίδει ένα μηνιαίο περιοδικό για τον τουρισμό, το οποίο διανέμεται στα μέλη του και τους άλλους επαγγελματίες του τουρισμού.

Γ.2.2. Προβολή και επικοινωνία με την αγορά: η NAM εκδίδει τουριστικούς οδηγούς με αναλυτικές πληροφορίες για τους φυσικούς, ιστορικούς και πολιτιστικούς πόρους έλξης της περιοχής, τις πολιτιστικές εκδηλώσεις, τις παραδοσιακές τέχνες, την τοπική κουζίνα και τις ειδικές υποδομές αναψυχής και ελεύθερου χρόνου. Με συχνές παρεμβάσεις της (συνέδρια, ημερίδες, δημοσιεύσεις), κατάφερε να διαμορφώσει μια συναινετική πολιτική ως προς την εικόνα της περιοχής με στόχο την διατήρηση της τοπικής ταυτότητάς της. Οργανώνονται ταξίδια για τον ειδικό τουριστικό τύπο προκειμένου να προβληθεί η περιοχή, ενώ η Περιφέρεια Θεσσαλίας αναλαμβάνει την ενίσχυση και το συντονισμό των δράσεων προβολής της περιοχής στην εσωτερική και διεθνή αγορά.

Κάθε χρόνο οργανώνονται, από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και φιλοξενούνται στην περιοχή διεθνή επιστημονικά συνέδρια, με αποτέλεσμα την ενίσχυση του συνεδριακού τουρισμού και την προβολή της περιοχής σε κοινωνικά και εισοδηματικά ανώτερες κατηγορίες επισκεπτών.

Γ.2.3. Νέες τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας: η χρήση τους ενισχύει την πολιτική προβολής του Νομού μέσω ιστοσελίδων που διαθέτουν στο Διαδίκτυο πολλοί από τους τοπικούς φορείς (NAM, ΟΤΑ, επαγγελματίες), δίνοντας τη δυνατότητα στους επισκέπτες να ενημερωθούν για την περιοχή πριν από το ταξίδι τους σ' αυτή και να εξυπηρετηθούν ηλεκτρονικά (κρατήσεις, πληρωμές). Η Ένωση Ξενοδόχων Μαγνησίας δημιούργησε και διαχειρίζεται μια βάση δεδομένων των τουριστικών πόρων και των δραστηριοτήτων της περιοχής την οποία μπορούν να συμβουλευθούν οι τουριστικοί πράκτορες προκειμένου να οργανώσουν και να σχεδιάσουν τις περιηγήσεις τους.

Γ.2.4. Εκπαίδευση - Κατάρτιση: για την ενίσχυση των δεξιοτήτων των μελών τους, η Ένωση Ξενοδόχων Μαγνησίας και ο Σύλλογος Καταστημάτων Μαζικής Εστίασης σε συνεργασία με τα Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΚΕΚ) που δραστηριοποιούνται στο Νομό, οργανώνουν επιμορφωτικά σεμινάρια στα οποία συμμετείχαν μέχρι τώρα τουλάχιστον 300 επαγγελματίες και πολλαπλάσιος αριθμός εργαζομένων.

Γ.3 Υπηρεσίες προς τους επισκέπτες

Πρόκειται για υπηρεσίες που παρέχονται στους επισκέπτες πριν, κατά τη διάρκεια και

μετά την επίσκεψη στην περιοχή με σκοπό την πληρέστερη ικανοποίηση των αναγκών και προσδοκιών τους.

Γ.3.1. Ενημέρωση και υποδοχή: η NAM, σε συνεργασία με τους Δήμους του Νομού ή και με την Περιφέρεια Θεσσαλίας, συμμετέχει σε όλες τις εθνικές και πολλές από τις διεθνείς εκθέσεις τουρισμού. Τα τουριστικά έντυπα δημοσιεύονται σε πολλές γλώσσες, ενώ κάποια από αυτά αναφέρονται σε ειδικά προϊόντα (Τρένο Πηλίου, εναλλακτικές μορφές τουρισμού). Η ιστοσελίδα της περιοχής στο διαδίκτυο θεωρείται ικανοποιητική αλλά η εικόνα της αναμένεται να ενισχυθεί ακόμα περισσότερο από την ολοκλήρωση ενός συστήματος γεωγραφικών πληροφοριών (GIS). Ένα δίκτυο 10 περίπου κέντρων πληροφόρησης (κληρονομιά του προγράμματος LEADER), ενημερώνει και καθοδηγεί τους επισκέπτες πλην όμως, λόγω της ελλιπούς χρηματοδότησης μετά τη λήξη των προγραμμάτων, υπολειτουργούν.

Γ.3.2. Καταλύματα και εστιατόρια: η ποιότητα των καταλυμάτων και των υπηρεσιών εστίασης συμβάλλει σημαντικά στη διαμόρφωση θετικής εικόνας ενός προορισμού. Στη Μαγνησία λειτουργούν περίπου 403 ξενοδοχειακές μονάδες (240 στο χερσαίο τμήμα της) και με βάση την εθνική ποιοτική ταξινόμηση, υπερέχουν οι μεσαίες κατηγορίες. Χρησιμοποιούν υποτυπώδεις και άτυπους κανόνες δεοντολογίας και στην πλειοψηφία τους είναι οικογενειακές ΜΜΕ που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες λόγω της έντονης εποχικότητας της ζήτησης. Παράλληλα υπάρχουν στο Νομό και περίπου 1500 δηλωμένες μονάδες ενοικιαζόμενων δωματίων, 91 βίλες και 7 κάμπινγκ. Ο μέγιστος αριθμός επισκεπτών που μπορεί να εξυπηρετηθεί απ' όλες τις μορφές καταλυμάτων σε μια μέρα, είναι περίπου 35.000 (Στοιχεία 2004, Γραφείο ΕΟΤ Βόλου). Τριάντα από τα μέλη της Ένωσης Ξενοδόχων της χερσαίας Μαγνησίας, εφαρμόζουν το σύστημα πιστοποίησης ISO 9000. Αντίστοιχες Ενώσεις υπάρχουν σε κάθε νησί των Σποράδων.

Η διασπορά των καταλυμάτων σε ολόκληρο το Νομό, θεωρείται ικανοποιητική, εκτός από τις πεδινές αγροτικές περιοχές.

Τα καταστήματα μαζικής εστίασης αξιοποιούν την τοπική γαστρονομική κληρονομιά, προσπαθούν να εξασφαλίσουν ειδική εκπαίδευση και κατάρτιση του προσωπικού τους μέσω εθνικών ή ευρωπαϊκών προγραμμάτων των ΚΕΚ, προβαίνουν στις κατάλληλες διευθετήσεις εξυπηρέτησης ατόμων με ειδικές ανάγκες και θεωρητικά ακολουθούν τους κανόνες υγιεινής και ασφάλειας αφού πολλά από αυτά χρησιμοποιούν το σύστημα διασφάλισης της ποιότητας υλικών HACCP.

Γ.3.3. Τουριστικά θέληγητρα, εκδηλώσεις, συνδυασμένα προϊόντα: η Μαγνησία διαθέτει ποικιλομορφία τουριστικών πόρων, ο βαθμός όμως αξιοποίησής τους καθορίζεται σε

σημαντικό βαθμό από την ικανότητα συνδυασμού αυτών των πόρων και από τον έλεγχο και τη διοχέτευση της τουριστικής ροής στο εσωτερικό του προορισμού. Ο πρόσφατος εκσυγχρονισμός του χιονοδρομικού κέντρου Πηλίου θα βοηθήσει στην ενίσχυση του αθλητικού και των άλλων εναλλακτικών μορφών τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός, αυξάνοντας τις ροές των επισκεπτών στην περιοχή κατά τους χειμερινούς μήνες. Στην κατεύθυνση αυτή αναμένεται να συμβάλλει και το Πανθεσσαλικό Στάδιο της Ν Ιωνίας, που κατασκευάστηκε για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004.

Η ολοκλήρωση της ναυπήγησης της Αργούς και η αναβίωση του ιστορικού ταξιδιού των Αργοναυτών στη Μεσόγειο τη Μαύρη Θάλασσα και το Δούναβη θα εμπλουτίσει το τουριστικό προϊόν της περιοχής. Επιπλέον, πολλοί Δήμοι διοργανώνουν παραδοσιακές εκδηλώσεις αναβιώνοντας τα τοπικά ήθη και έθιμα, ενώ προέβησαν και σε αξιοπρεπή σήμανση των τουριστικών πόρων και δραστηριοτήτων τους για την καθοδήγηση των επισκεπτών στο εσωτερικό του Νομού. Παράλληλα, η ανακαίνιση των παραδοσιακών καλντεριμιών για χρήση μόνο από τους πεζούς, αλλά και η χάραξη περισσότερων από 30 πεζοπορικών φυσιολατρικών διαδρομών που καλύπτουν συνολική απόσταση 200 χλμ. περίπου, ενισχύουν το φυσιολατρικό τουρισμό και εμπλουτίζουν σημαντικά το τουριστικό προϊόν του Νομού.

Δ. Δυναμική Παρακολούθησης: Μέτρηση των Αποτελεσμάτων

Η ΟΠΔ βασιζόμενη στην αρχή της επανάληψης προϋποθέτει την τροφοδότηση της όλης δυναμικής της με τακτικές και συγκεκριμένες πληροφορίες για τα προκύπτοντα αποτελέσματα των μετρήσεων σχετικά με το βαθμό ικανοποίησης των αναγκών και των προσδοκιών των επισκεπτών της περιοχής, των επαγγελματιών του τομέα, αλλά και του αντίκτυπου της τουριστικής δραστηριότητας στην τοπική κοινωνία.

Δ.1. Ικανοποίηση επισκεπτών

Στο πλαίσιο των Ευρωπαϊκών κυρίως προγραμμάτων, πραγματοποιήθηκαν έρευνες επισκεπτών κατά τις φάσεις της παραμονής ή της ολοκλήρωσης της επίσκεψής τους, μέσω των οποίων τους ζητήθηκε να σχολιάσουν και να αξιολογήσουν την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και του προορισμού που επισκέφτηκαν, σε σχέση με τις προσδοκίες τους. Σε γενικές γραμμές, διατυπώθηκαν θετικές απόψεις για την ποιότητα της διαμονής, της εστίασης, της φιλοξενίας, της καθαριότητας των χώρων, του φυσικού περιβάλλοντος και του τοπικού χρώματος και πολύ αρνητικές για τις συγκοινωνιακές υποδομές και υπηρεσίες. Οι καταγγελίες που συγκεντρώθηκαν, εξετάστηκαν αλλά δεν προχώρησε περαιτέρω η αξιολόγησή τους.

4.2. Ικανοποίηση επαγγελματιών

Και στην περίπτωση των επαγγελματιών οι όποιες έρευνες έγιναν δεν κατέληξαν στην ανάπτυξη ποσοτικών και ποιοτικών δεικτών που θα επέτρεπαν την αξιολόγηση της επίδοσης του τομέα και τη μέτρηση της διαδικασίας εφαρμογής προτύπων, κανόνων και σημάτων ποιότητας. Σε έρευνες που έγιναν κυρίως από τις επαγγελματικές ενώσεις τους, επεσήμαναν τις ανάγκες κατάρτισής τους, την έλλειψη χρηματοδοτικών πόρων ή κινήτρων για τη βελτίωση της ποιότητας και σε κάποιες περιπτώσεις επεσήμαναν την έλλειψη συντονισμού μεταξύ των εμπλεκόμενων τουριστικών φορέων.

4.3. Αντίκτυπος στην οικονομία, στο περιβάλλον και στην ποιότητα ζωής

Οι κοινωνικο-οικονομικές μελέτες καθώς και εκείνες των επιπτώσεων του τουρισμού στο συνολικό περιβάλλον και την ποιότητα ζωής των κατοίκων που πραγματοποιήθηκαν κατά περιόδους (στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών προγραμμάτων), έδειξαν σχετικά λίγες αρνητικές απόψεις. Πλην όμως δεν αναπτύχθηκαν δείκτες μέτρησης της αντίληψης των πολιτών για τις πραγματικές επιπτώσεις των εφαρμοζόμενων τουριστικών πολιτικών και στρατηγικών. Ωστόσο, είναι εμφανείς οι αλλοιώσεις στο περιβάλλον των Σποράδων και σε παράλιες περιοχές του Νομού, όπου παρατηρούνται μεγάλες συγκεντρώσεις επισκεπτών σε μικρά χρονικά διαστήματα.

Ε. Δυναμική Αξιολόγησης: Αποτελέσματα - Επανακαθορισμός των στόχων

Η μέτρηση της ποιότητας αποτελεί υποχρεωτικό στάδιο για τη μετατροπή μιας κατάλληλης στρατηγικής σε ένα σταθερό σύστημα εξέλιξης καθώς η ΟΠΔ βασίζεται στην αρχή της ανάδρασης και της επανάληψης στο πλαίσιο μιας κυκλικής διαδικασίας συνεχούς βελτίωσης. Η μέτρηση γίνεται με βάση ποιοτικούς και ποσοτικούς δείκτες που προκύπτουν από το στάδιο της παρακολούθησης και επιτρέπουν την αξιολόγηση και τη διαχρονική απόδοση των παρεμβάσεων.

Για τη Μαγνησία, επί του παρόντος τουλάχιστον, δεν αναπτύχθηκαν οι αντίστοιχοι δείκτες που θα επιτρέψουν τη διαβίβαση στους αρμοδίους μιας εικόνας των επιδόσεών τους, τη διεξαγωγή διορθωτικών ενεργειών και τη διασφάλιση μιας μόνιμης βάσης για τη στρατηγική της ΟΠΔ. Βάσει των συμπερασμάτων που προέκυψαν από τις έρευνες επισκεπτών και επαγγελματιών (πρόγραμμα ECOSERT):

- πρώτον, αναπτύχθηκαν νέα προϊόντα οικολογικού τουρισμού, π.χ. σχεδιάστηκαν περιπατητικές διαδρομές σύντομης διάρκειας για την προσέλκυση των επισκεπτών του Σαββατοκύριακου, και

- δεύτερον, βελτιώθηκε ο συντονισμός μεταξύ των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων όχι μόνο από την άποψη της συνεργασίας και της κοινής δράσης τους, αλλά και στο σχεδιασμό και την εφαρμογή των συμπληρωματικών δραστηριοτήτων και την παροχή βοήθειας για τις ΜΜΕ του κλάδου.

Επισκόπηση - Σχολιασμός

Η συνοπτική εικόνα που προκύπτει ανά στάδιο, σε σχέση με τις βασικές προϋποθέσεις ανάπτυξης και παγίωσης μιας προσέγγισης ΟΠΔ στο Νομό Μαγνησίας, είναι:

Κοινή δράση: η ΝΑΜ έχει τον ηγετικό ρόλο και αναπτύσσει σχέσεις συνεργασίας με φορείς του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα που εμπλέκονται στον αναπτυξιακό, τουριστικό και περιβαλλοντικό σχεδιασμό, στην προστασία και διαχείριση του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς του Νομού. Η κατευθυντήρια δύναμη της κοινής δράσης τους είναι η προσέλκυση μεγαλύτερου αριθμού επισκεπτών, η ισόρροπη διασπορά τους στο χώρο και το χρόνο, η βελτίωση της ποιότητας των υπηρεσιών και των προορισμών.

Στρατηγική και πολιτική: υλοποιούνται εθνικά, περιφερειακά, τοπικά και ευρωπαϊκά σχέδια και προγράμματα, κοινός παρανομαστής των οποίων είναι η βιώσιμη ανάπτυξη του τουρισμού, με σκοπό την ικανοποίηση των θεμιτών επιδιώξεων των ντόπιων, των προσδοκιών των επισκεπτών, τη μεγιστοποίηση των ωφελειών και την ελαχιστοποίηση των δυσμενών επιδράσεων του στο συνολικό περιβάλλον της περιοχής.

Διαδικασίες εφαρμογής: οι πρωτοβουλίες των δημόσιων διοικητικών αρχών σε σχέση με τον περιβάλλον και την ασφάλεια θεωρούνται ικανοποιητικές, ενώ υπάρχουν ακόμα προβλήματα διευκόλυνσης της κινητικότητας και προσπελασιμότητας λόγω έλλειψης χρηματοδοτικών πόρων. Η ποιότητα της εσωτερικής επικοινωνίας είναι θετική, ενώ για την προβολή και την επικοινωνία με την αγορά οι επαγγελματίες του κλάδου θα ήθελαν να είναι περισσότερο δυναμική. Όσον αφορά τις υπηρεσίες προς τους επισκέπτες, το τουριστικό προϊόν έχει εμπλουτιστεί σημαντικά, πολλά καταλύματα και καταστήματα μαζικής εστίασης εφαρμόζουν συστήματα πιστοποίησης, υπάρχει όμως ακόμα έλλειμμα ενημέρωσης και πληροφόρησής τους.

Δείκτες: οι έρευνες μέτρησης των επιπτώσεων της τουριστικής δραστηριότητας στην τοπική κοινωνία, της ικανοποίησης των επισκεπτών και των ντόπιων επαγγελματιών που πραγματοποιήθηκαν κατά περιόδους, χαρακτηρίζονται ως αποσπασματικές, διότι δεν είχαν τακτικό χαρακτήρα και κυρίως δεν κατέληξαν στον καθορισμό ποσοτικών ή ποιοτικών δεικτών απόδοσης που θα οδηγούσαν στη συστηματική παρακολούθηση των εφαρμοζόμενων πολιτικών και δράσεων από τους αρμόδιους φορείς.

Αποτελέσματα: η έλλειψη ποσοτικών και ποιοτικών δεικτών αξιολόγησης της εικόνας του τουρισμού, δεν διευκολύνει την αποτελεσματική αξιολόγηση και τη διαχρονική σύγκριση της απόδοσης των παρεμβάσεων βελτίωσής της. Οι αρμόδιοι φορείς δεν έχουν πλήρη εικόνα της αποτελεσματικότητας των δράσεών τους, με συνέπεια να μην είναι εύκολος ο εντοπισμός των απαραίτητων διορθωτικών ή συμπληρωματικών ενεργειών.

Γενικά, ο Νομός Μαγνησίας κατατάσσεται μεταξύ των ευρωπαϊκών προορισμών που καταβάλουν σοβαρές προσπάθειες ποιοτικής διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξής τους, καθώς σχεδιάζει κοινές στρατηγικές με τους κυριότερους τοπικούς εταίρους της, εφαρμόζει ορθολογικές πρακτικές προώθησής της και απομένει να αναπτύξει μόνιμα μέσα παρακολούθησης και αξιολόγησής της με σκοπό την κατάλληλη προσαρμογή και την καθιέρωση της στρατηγικής αυτής σε ένα μόνιμο και σταθερό σύστημα ΟΠΔ.

Το δυνατότερο σημείο της είναι η κοινή δράση – συνεργασία όλων των εμπλεκομένων στην τουριστική ανάπτυξη του Νομού φορέων και η επάρκεια του επιστημονικού και στελεχειακού δυναμικού, η τεχνογνωσία και η εμπειρία του οποίου μπορεί να στηρίξει τις επιλογές της στην προοπτική της βιώσιμης ανάπτυξης. Η διατήρηση και η ενίσχυση της συνεργασίας σε όλες τις φάσεις της ΟΠΔ, διασφαλίζει την ευκολότερη διοικητική εφαρμογή των συμφωνηθέντων, συμβάλλει θετικά στην αλλαγή συμπεριφορών και αυξάνει τις πιθανότητες να παγιωθεί και να πετύχει ένα σχέδιο ποιότητας.

Δυνατά της σημεία επίσης είναι, ο καθορισμός των δράσεων - στόχων (στρατηγική και πολιτική) και η διαδικασία εφαρμογής των δράσεων επίτευξής τους. Αν η ΝΑΜ διαθέτετε περισσότερα χρηματοπιστωτικά μέσα, περιορισμός που απορρέει από την θεσμική της υπόσταση - το Δ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (Δ΄ ΚΠΣ 2007-2013) ίσως είναι μια λύση προς αυτή την κατεύθυνση - και παράλληλα υπήρχε συστηματική διασύνδεση – συσχετισμός μεταξύ των υφιστάμενων προγραμμάτων, των αναπτυξιακών σχεδίων και μελετών, οι προοπτικές βιώσιμης ανάπτυξης θα ήταν περισσότερο ευοίωνες.

Αν όμως επιθυμεί να αναπτύξει μια μόνιμη στρατηγική ΟΠΔ, θα πρέπει να εντείνει τις προσπάθειές της για τη μέτρηση του αντίκτυπου του τουρισμού στους επισκέπτες, στους επαγγελματίες και στην τοπική κοινωνία, την ανάπτυξη δεικτών και την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων τους. Οι έρευνες εκτίμησης του βαθμού ικανοποίησης των ομάδων – στόχων και της απόδοσης των παρεμβάσεών τους σε μόνιμη βάση, θα οδηγήσουν στον καθορισμό ποιοτικών και ποσοτικών δεικτών που θα επιτρέψουν τη συστηματική ανάλυση των αποτελεσμάτων, θα δώσουν στους αρμόδιους φορείς την πραγματική εικόνα των επιδόσεών τους και θα αναδείξουν τα ζητήματα στα οποία πρέπει να γίνουν οι απαραίτητες διορθωτικές ή συμπληρωματικές ενέργειες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

7.1. ΟΙ ΑΡΧΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΩΣ ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ ΤΩΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ

Ο παγκόσμιος προβληματισμός σε σχέση με τη διαχείριση της υφιστάμενης αλλά και της αναμενόμενης μεγέθυνσης των τουριστικών μετακινήσεων στο άμεσο μέλλον, που αποτέλεσε και το βασικότερο κίνητρο εκπόνησης της παρούσας Διατριβής, αφορά τη δυνατότητα αντιστροφής της τάσης και της διαφοροποίησης του περιεχομένου της τουριστικής προσφοράς από εμπορευματοποιημένο σε περισσότερο ολιστικό, ώστε οι ακολουθούμενες πολιτικές διαχείρισης του τουρισμού, συμβατικές ή πρωτοποριακές, να καταφέρουν την εξισορρόπηση μεταξύ θετικών και αρνητικών επιπτώσεων του στο συνολικό περιβάλλον των προορισμών. Ουσιαστικά, πρόκειται για την αναζήτηση του αποτελεσματικότερου τρόπου οργάνωσης, σχεδιασμού και διαχείρισης της τουριστικής δραστηριότητας, στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης, ώστε αυτή να μην υπερβαίνει τα όρια των διαθέσιμων πόρων, να εξασφαλίζει τα μέγιστα δυνατά οφέλη για όλους και να προστατεύει το κοινωνικό, πολιτισμικό και φυσικό περιβάλλον των προορισμών.

Οι απαντήσεις στον παραπάνω προβληματισμό συνδέονται με τη διερεύνηση επιμέρους ζητημάτων που σχετίζονται με τα οικονομικά μεγέθη του τουρισμού (συναλλαγματικές εισροές, εισοδήματα, θέσεις απασχόλησης, υποδομές, περιφερειακή ανάπτυξη) και τις κοινωνικο-πολιτισμικές επιδράσεις του στις κοινωνίες υποδοχής και στο περιβάλλον τους, τα οποία εξαρτώνται κυρίως από τα επιλεγόμενα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης, τις τεχνολογικές εξελίξεις ακόμα και από την παγκοσμιοποίηση των αγορών.

Οικονομικά μεγέθη: Ο τουρισμός είναι ο κλάδος με τα μεγαλύτερα οικονομικά μεγέθη παγκοσμίως. Τα 763 περίπου εκατ. διεθνών επισκεπτών, παρήγαγαν το 2004 εισπράξεις που υπολογίζονται σε 622 δις. δολ. ΗΠΑ. Η τουριστική ζήτηση παρουσιάζει αυξητικές τάσεις στις περισσότερες περιοχές του πλανήτη και το 2020 ο αριθμός των διεθνών τουριστικών μετακινήσεων αναμένεται να φτάσει στα 1,6 δις. επισκεπτών, χωρίς τις μετακινήσεις για εσωτερικό τουρισμό. Αποτέλεσμα των τουριστικών δραστηριοτήτων είναι η εισροή συναλλάγματος για τις χώρες υποδοχής, η δημιουργία εισοδημάτων και νέων θέσεων απασχόλησης για τον τοπικό πληθυσμό, η προώθηση της περιφερειακής ανάπτυξης και η ανάπτυξη υποδομών, υπηρεσιών ή δικτύων εξυπηρέτησης. Συνήθως

όμως, παραβλέπεται ποιος ωφελείται περισσότερο από τις συναλλαγματικές εισροές και ποιο είναι το πραγματικό ή εναλλακτικό κόστος των ενεργειών απόκτησής τους.

Το ύψος των τουριστικών εσόδων που τελικά καρπώνονται οι τοπικές οικονομίες των χωρών υποδοχής, εξαρτάται κυρίως από το καθεστώς ιδιοκτησίας και λειτουργίας των διεθνών μέσων μεταφοράς, των εγκαταστάσεων και υποδομών διαμονής, εστίασης και αναψυχής, από την επιλογή των αγαθών που θα καταναλωθούν από τους επισκέπτες και από το αν εισάγονται ή παράγονται στον προορισμό και αντιπροσωπεύουν ένα πολύ μικρό τμήμα της συνολικής τουριστικής δαπάνης των επισκεπτών, η οποία συνήθως προπληρώνεται στις χώρες προέλευσής τους για την αγορά του προγράμματος – πακέτου των διακοπών τους. Το μερίδιο της τοπικής οικονομίας περιορίζεται ακόμα περισσότερο στην περίπτωση του μαζικού τουρισμού, όπου οι διεθνείς επισκέπτες επιλέγουν για τις μετακινήσεις τους πτήσεις τσάρτερ ξένων συμφερόντων, διαμένουν σε καταλύματα ιδιοκτησίας διεθνών επιχειρηματικών αλυσίδων ή επιλέγουν υπηρεσίες πρακτορείων που εξαρτώνται από τους tour-operators που τους προσέφεραν το αρχικό πακέτο διακοπών. Σήμερα, παρά την προώθηση νέων επιστημονικών μεθοδολογικών συστημάτων μέτρησης του μεριδίου των χωρών υποδοχής στα συνολικά τουριστικά έσοδα, δεν είναι εύκολο για μια χώρα να προσδιορίσει με ακρίβεια το καθαρό κέρδος της τουριστικής της δραστηριότητας, καθώς οι σχετικοί λογαριασμοί (Tourism Satellite Account) περιλαμβάνουν μόνο τις δαπάνες των επισκεπτών στους προορισμούς, χωρίς να συνυπολογίζεται το κόστος των προσπαθειών προσέλκυσής τους.

Όσον αφορά τα εισοδήματα και την απασχόληση, ο τουρισμός από τη φύση του, ως τομέας έντασης εργασίας, δημιουργεί κύρια ή συμπληρωματικά εισοδήματα, προσφέρει πολλές θέσεις άμεσης και έμμεσης απασχόλησης, ενισχύει την αυτοαπασχόληση και συχνά συνδυάζεται με παράλληλη απασχόληση σε άλλους παραγωγικούς τομείς της τοπικής οικονομίας των τουριστικών περιοχών. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις διεθνών οργανισμών (WTO, WTTC), ο τουριστικός τομέας απασχολεί περίπου 200 εκατ. άτομα παγκοσμίως, αριθμός που το 2010 αναμένεται να φθάσει τα 250 εκατ., προσφέροντας ευκαιρίες απασχόλησης σε ευαίσθητες ομάδες που πλήττονται περισσότερο από την ανεργία, όπως είναι οι νέοι και οι γυναίκες. Στις αναπτυσσόμενες χώρες ο τουριστικός τομέας ενδιαφέρεται κυρίως για ανειδίκευτη και περιστασιακή εργασία με αποτέλεσμα στις λιγότερο ευνοημένες περιοχές, όπου οι αναπτυξιακές επιλογές είναι μειωμένες, να προσφέρονται νέες ευκαιρίες και να διευκολύνεται η επαγγελματική κινητικότητα. Σε πολλές όμως από αυτές τις περιοχές, ο τοπικός πληθυσμός εκλαμβάνει τον τουρισμό ως ένα επιπλέον κίνητρο για να εγκαταλείψει παραδοσιακές, προϋπάρχουσες ή εν δυνάμει

ασχολίες και επαγγέλματα, ενώ το εύκολο και γρήγορο κέρδος από την τουριστική οικονομία δημιουργεί προσδοκίες που επηρεάζουν τις κοινωνικές αναπαραστάσεις για τη δομή της τοπικής οικονομίας και τον πολιτισμό.

Η δημιουργία απαραίτητων για τον τουρισμό υποδομών και ανωδομών, όπως δρόμοι, αεροδρόμια, δίκτυα επικοινωνιών, ύδρευσης, ενέργειας, ξενοδοχεία κ.ά., διευκολύνουν την εξυπηρέτηση των επισκεπτών και παράλληλα βελτιώνουν την ποιότητα ζωής των κατοίκων. Σε πολλές από τις αναπτυσσόμενες χώρες, δίδεται προτεραιότητα στην τουριστική ανάπτυξη με αποτέλεσμα την υπερσυγκέντρωση των υποδομών αυτών στις τουριστικά αναπτυγμένες περιοχές και την έλλειψή τους στις άλλες περιφέρειες της χώρας. Η μη ισόρροπη χωρική κατανομή των υποδομών, οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις που συχνά προκαλούν η χωροθέτηση και ο όγκος τους, η πολλαπλάσια κατανάλωση ελλειμματικών και μη ανανεώσιμων πόρων (νερό, ενέργεια) σε σχέση με τα τοπικά νοικοκυριά και η εισαγωγή της πλειονότητας του εξοπλισμού από το εξωτερικό, η αποπληρωμή του οποίου γίνεται σε σκληρό νόμισμα, ενισχύουν τον προβληματισμό της συμβολής τους στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του τοπικού πληθυσμού.

Τέλος, ο τουρισμός αποτελεί παράγοντα ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξη των τοπικών και περιφερειακών οικονομιών, ιδιαίτερα στις περιοχές με έντονη τουριστική δραστηριότητα και στις αγροτικές περιοχές που αναζητούν εναλλακτικές επιλογές για την αντικατάσταση φθινουσών δραστηριοτήτων και εισοδημάτων που συνδέονται με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Η έντονη όμως τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής και η εξάρτησή της από τον τουρισμό, μπορεί να ασκήσει δυσμενείς επιδράσεις στο τοπικό κοινωνικο-οικονομικό σύστημα, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που τείνει να εξελιχθεί σε 'μονοκαλλιέργεια', αποσταθεροποιώντας τον κοινωνικό και πολιτιστικό ιστό της.

Πολιτισμικές επιδράσεις: οι επιπτώσεις του τουρισμού στην τοπική κουλτούρα και τον τρόπο ζωής των ντόπιων μπορεί να είναι ταυτόχρονα θετικές και αρνητικές. Χωρίς τον τουρισμό, μεγάλο μέρος του παγκόσμιου πολιτισμικού αποθέματος (παραδόσεις, ήθη και έθιμα, ιστορικά μνημεία κ.ά.) πιθανόν να είχε χαθεί για πάντα. Από την άλλη μεριά, συχνά ο τουρισμός παράγει εμπειρίες πολιτισμικής αποξένωσης – αλλοτρίωσης, καθώς οι επισκέπτες μιας περιοχής συχνά αναπτύσσουν συμπεριφορές και συνήθειες που δεν είναι συμβατές με το τοπικό πολιτισμικό πλαίσιο. Πληρώνοντας για τις διακοπές τους, θεωρούν ότι τους επιτρέπεται να υπερβαίνουν τα πολιτισμικά όρια και τους άτυπους κώδικες των τοπικών κοινωνιών, με συνέπεια μέσα από έναν σιωπηρό ανταγωνισμό των διαφορετικών κωδίκων συμπεριφοράς να πηγάζουν συχνά αρκετά πολιτισμικά και κοινωνικά προβλήματα ή εντάσεις.

Περιβαλλοντικά ζητήματα: το φυσικό περιβάλλον και ο τοπικός πολιτισμός αποτελούν τους πλέον ευαίσθητους και μη ανανεώσιμους παράγοντες στους οποίους στηρίζεται ο τουρισμός καθώς το επίπεδο διατήρησής τους επηρεάζει την επιτυχία του. Η υπέρβαση των ορίων της φέρουσας ικανότητας και η συνακόλουθη περιβαλλοντική υποβάθμιση των τουριστικών περιοχών αποτελούν για τον τουρισμό τις μεγαλύτερες απειλές για την επιδείνωση ή ακόμα και την κατανάλωση της βάσης παραγωγής εσόδων, με συνέπεια αυτός να καταστεί οικονομικά και κοινωνικά μη βιώσιμος. Η συνέχιση της σημερινής κατάστασης, όπου φαίνεται ότι η κατανάλωση των περιβαλλοντικών πόρων γίνεται με ρυθμούς ταχύτερους από αυτούς της ικανότητας αναγέννησής τους, σε συνδυασμό με τον υπερδιπλασιασμό των τουριστικών μετακινήσεων, από 0,7 δις επισκεπτών το 2000 σε 1,6 δις το 2020, θέτουν σε κίνδυνο το περιβάλλον των προορισμών. Ο συστηματικός σχεδιασμός, η προώθηση αλλαγών στην παραγωγή και κατανάλωση του τουριστικού προϊόντος και η ολοκληρωμένη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης, που αποτελούν βασικές προϋποθέσεις της αειφόρου ανάπτυξης, θεωρούνται αποτελεσματικές λύσεις για τον περιορισμό των αρνητικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων του τουρισμού, όχι όμως για το σύνολο της ανθρωπότητας, αφού μεγάλο μέρος των δραστηριοτήτων του σε παγκόσμιο επίπεδο συνεχίζει να αγνοεί τα περιβαλλοντικά ζητήματα.

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού και ιδιαίτερα ο οικοτουρισμός, παρότι ταυτίζονται με το σεβασμό του συνολικού περιβάλλοντος, δεν είναι πάντα η λύση για την αειφόρο ανάπτυξη. Σε πολλές περιπτώσεις, είτε δεν τηρούνται τα όρια της φέρουσας ικανότητας από τους φορείς διαχείρισης για να μη μειωθούν τα έσοδά τους, είτε πολλοί από τους επισκέπτες που επιλέγουν τις συγκεκριμένες μορφές τουρισμού δεν είναι διατεθειμένοι να αποδεχτούν περιορισμούς και όρια που κατά κανόνα θέτουν οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται προβλήματα ρύπανσης και υποβάθμισης των περιβαλλοντικών πόρων. Η επιβολή ειδικών εισφορών που επιχειρείται σε αρκετές περιπτώσεις για τη μείωση του αριθμού των επισκεπτών σε προστατευόμενες περιοχές, θεωρείται μέτρο ταξικού χαρακτήρα, διαχωρίζοντας τους επισκέπτες σε κείνους που μπορούν και σε κείνους που δεν μπορούν να καταβάλουν το αντίστοιχο τίμημα.

Το γκολφ π.χ. που συχνά προβάλλεται σαν πράσινος τουρισμός ή οικοτουρισμός που όχι μόνον προστατεύει, αλλά και δημιουργεί νέο φυσικό περιβάλλον, σε ελάχιστες μόνο περιπτώσεις είναι εναρμονισμένο με τις αρχές της αειφορίας. Η δημιουργία γηπέδων γκολφ σε χώρες χωρίς παράδοση στο συγκεκριμένο άθλημα, οδηγεί σε σημαντικές περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις, λόγω της χρήσης μεγάλων ποσοτήτων νερού, χημικών, λιπασμάτων και ζιζανιοκτόνων για τη διατήρηση του χλοοτάπητα που μολύνουν τον

υδροφόρο ορίζοντα, ενώ συχνά συνδέονται με κερδοσκοπικά επιχειρηματικά σχέδια κατασκευής τουριστικών κατοικιών, που καμιά σχέση δεν έχουν με τον οικοτουρισμό.

Η χρήση νέων τεχνολογιών και συστημάτων περιβαλλοντικής διαχείρισης μπορεί να μειώσει την κατανάλωση των μη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, να συμβάλει στην εξοικονόμηση πόρων και να περιορίσει τη ρύπανση του περιβάλλοντος. Όμως, παρά τις τεχνολογικές εξελίξεις, το μέγεθος των πιέσεων που ασκούνται σήμερα στο περιβάλλον δεν έχει μειωθεί και οι φυσικοί πόροι διάφορων περιοχών συνεχίζουν να μειώνονται σε οριακό σημείο, ενώ η τεχνολογικά προηγμένη αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, συχνά φαίνεται να χρησιμοποιείται ενισχυτικά υπέρ των επιχειρημάτων για την περαιτέρω μεγέθυνση του τουριστικού τομέα.

Όσον αφορά την επίδραση της παγκοσμιοποίησης των αγορών στην αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού, προκύπτει από το ότι ο τουρισμός αποτελεί παγκόσμιο φαινόμενο που διαμορφώνεται τοπικά και τα προβλήματα αειφορίας με τα οποία συνδέεται ποικίλουν από παγκόσμια έως τοπικά, η επίλυση των οποίων απαιτεί την ανάληψη μέτρων και δράσεων στα αντίστοιχα επίπεδα. Σε περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο, ο σχεδιασμός και η υλοποίηση των σχετικών μέτρων επιβάλλεται σε μεγάλο βαθμό να προκύπτουν μέσα από συμμετοχικές διαδικασίες συνεργασίας όλων των εμπλεκόμενων φορέων και να χαρακτηρίζονται από συνέχεια, συνέπεια και μακροπρόθεσμη προοπτική προκειμένου να αντιμετωπίσουν τους υφιστάμενους ειδικούς περιορισμούς ή προκλήσεις. Ένας από τους περιορισμούς που αντιμετωπίζουν οι αρμόδιοι διαχείρισης του τουρισμού μιας περιοχής στην προσπάθειά τους να ενσωματώσουν τον τουρισμό στην αναπτυξιακή τους στρατηγική εφαρμόζοντας τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης, συνδέεται με την παγκοσμιοποίηση καθώς το τουριστικό της προϊόν, για να είναι οικονομικά αποδοτικό, πρέπει να προσφερθεί στην παγκόσμια τουριστική αγορά. Οι διεθνείς ταξιδιωτικοί οργανισμοί (tour-operators), για προφανείς λόγους, πιέζουν με στόχο την προσαρμογή του προσφερόμενου από τον προορισμό προϊόντος στις απαιτήσεις των πελατών τους, διαφορετικά η παγκόσμια αγορά πιθανότατα θα μειώσει ή θα χάσει το ενδιαφέρον της για το συγκεκριμένο προϊόν. Στην καλύτερη περίπτωση, θα υπάρξει ένας ενδιάμεσος συμβιβασμός ανάμεσα στις απαιτήσεις των πελατών και τις προθέσεις του προορισμού και στη χειρότερη, ο προορισμός αναγκάζεται να ενδώσει στις πιέσεις, παραβλέποντας τα κριτήρια της αειφορίας, ή να αλλάξει τον αναπτυξιακό του προσανατολισμό.

7.2. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΩΝ ΣΤΟΧΩΝ

Για τη διατύπωση των τελικών συμπερασμάτων θεωρήθηκε απαραίτητη η ανάλυση και εξέταση των βασικών ζητημάτων που συνδέονται με τις παραμέτρους διαμόρφωσης της τουριστικής δραστηριότητας και της λειτουργίας του τουριστικού συστήματος και κατ' επέκταση επηρεάζουν τις πολιτικές και αναπτυξιακές επιλογές των αρμοδίων φορέων, ως προς το σχεδιασμό και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης, στην προοπτική της αναζήτησης και εφαρμογής μιας στρατηγικής για βιώσιμη ανάπτυξη.

Στο Πρώτο Κεφάλαιο επισημάνθηκε ο πολυδιάστατος χαρακτήρας του τουρισμού, το σύστημα οργάνωσής του και το πολιτικό και συμμετοχικό πλαίσιο λήψης αποφάσεων, ως παράγοντες που επηρεάζουν άμεσα την επιλογή προτύπου τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής. Η ανάδειξη της ιδιαίτερης σημασίας τους, προέκυψε μέσω της εξέτασης του εννοιολογικού πλαισίου του τουρισμού και των παραγόντων που επηρεάζουν την εξέλιξή του, της διεξοδικής ανάλυσης των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτισμικών, περιβαλλοντικών και χωρικών διαστάσεων του και της περιγραφής της πολιτικής, της οργάνωσης και των προτύπων τουριστικής ανάπτυξης.

Η σαφής οριοθέτηση της έννοιας του τουριστικού φαινομένου καθορίζει σημαντικά τον τρόπο αντιμετώπισης και περαιτέρω ανάπτυξής του. Αν οριστεί μονοδιάστατα με την αναγνώριση ενός μόνο μέρους των χαρακτηριστικών – διαστάσεων του, τότε εύκολα μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι πρόκειται για ένα αρνητικό φαινόμενο με επικίνδυνες διαστάσεις, που απειλεί τη βάση των κοινωνικο-πολιτισμικών και φυσικών πόρων. Η αντιμετώπισή του όμως με βάση τη ρεαλιστική και ενεργητική φιλοσοφία, που σήμερα εκφράζουν οι σχετικοί με τον τουρισμό διεθνείς οργανισμοί, όπου αναγνωρίζονται οι οικονομικές, κοινωνικο-πολιτισμικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις του, τότε είναι δυνατόν ο τουρισμός να συμβάλει στην βιώσιμη ανάπτυξη των τουριστικών περιοχών.

Είναι γεγονός πάντως ότι μετά τη δεκαετία του '60, ο τουρισμός αντιπροσωπεύει έναν από τους ταχύτερα αναπτυσσόμενους τομείς της παγκόσμιας οικονομίας και σήμερα συνιστά μια σημαντική κοινωνικο-οικονομική δραστηριότητα, η οποία συμβάλει στην αναπτυξιακή πορεία πολλών αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών ή περιοχών, επηρεάζοντας άμεσα τις αναπτυξιακές τους επιλογές.

Οι σημαντικότεροι λόγοι - παράγοντες της οικονομικής και μορφολογικής εξέλιξης του τουρισμού που συνέβαλαν, είτε από την πλευρά της ζήτησης είτε από την πλευρά της προσφοράς, στη διαμόρφωση της σύγχρονης δομής, των χαρακτηριστικών και της σημασίας του, σχετίζονται με: το πλεονάζον εισόδημα των πολιτών και τις εξελίξεις

στα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των αναπτυγμένων κυρίως χωρών, την επέκταση των θεσμών του κοινωνικού κράτους, την επικράτηση των διακοπών ως κοινωνικού προτύπου, την ανάπτυξη των εταιριών διοργάνωσης μαζικών ταξιδιών, οι προωθητικές πολιτικές του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, η βελτίωση των μέσων και των υποδομών μεταφοράς, η δημιουργία νέων τουριστικών προϊόντων, η ανάδυση νέων προορισμών, η διαφοροποίηση των τιμών και των υπηρεσιών, η κατάσταση διαρκούς ειρήνης και πολιτικής σταθερότητας, οι συνοριακές διευκολύνσεις και οι τεχνολογικές εξελίξεις στην πληροφόρηση και επικοινωνία.

Οι παράγοντες αυτοί επιβεβαιώνουν ότι και στο μέλλον, η περαιτέρω μεγέθυνση του τουρισμού θα συνεχίσει να εξαρτάται από τις μεσο - μακροπρόθεσμες δημογραφικές και κοινωνικές αλλαγές, την αλλαγή της πολιτικής συμπεριφοράς και την ένταση των οικονομικών πιέσεων και τις τεχνολογικές εξελίξεις, ιδιαίτερα στην πληροφόρηση και τις μεταφορές. Όσον αφορά τα εμπόδια εξέλιξής του, σε γενικότερο επίπεδο συνδέονται με πολιτικά ζητήματα (τρομοκρατία, πολιτικές αναταραχές, πολεμικές συγκρούσεις), τη διάδοση επιδημιών και την υποβάθμιση ή καταστροφή των συνολικών περιβαλλοντικών πόρων, ενώ σε ότι αφορά τον ίδιο τον τομέα, αυτά συνδέονται με την ποικιλία και την ποιότητα των τουριστικών προορισμών και των παρεχόμενων υπηρεσιών τους, την αναλογικότητα της σχέσης τιμής – ποιότητάς τους και την ασφάλεια των μετακινήσεων.

Η εξελικτική πορεία και η μορφολογική διαφοροποίηση του τουρισμού από την πρώτη εμφάνισή του μέχρι σήμερα, οδήγησαν στη διαμόρφωση της σύγχρονης διάστασής του και στην ενσωμάτωσή του στο κοινωνικο-οικονομικό σύστημα πολλών περιοχών. Έτσι οι σύγχρονες εξελίξεις στον τουριστικό τομέα και η σημασία που αυτός απέκτησε για την παγκόσμια οικονομία, σε συνδυασμό με το μεγάλο αριθμό των άμεσα ή έμμεσα επηρεαζόμενων οικονομικών κλάδων, το εύρος και την ποικιλομορφία των δημόσιων και ιδιωτικών εμπλεκόμενων φορέων αλλά και την χωρικά διάσπαρτη και ευμετάβλητη κατανάλωση του προϊόντος του εκφράζουν σήμερα την πολυπλοκότητα του τουρισμού και την ποικιλία των ζητημάτων – διαστάσεων που προκύπτουν και απαιτούν πολιτική, οργάνωση, σχεδιασμό, διαχείριση, εκπαίδευση και έρευνα για την ανάπτυξή του.

Η ρεαλιστική - ενεργητική προσέγγιση του τουρισμού, με στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη μιας περιοχής, στηρίζεται στην αναγνώριση της οικονομικής, κοινωνικο-πολιτισμικής, περιβαλλοντικής και χωρικής διάστασής του, η άμεση και στενή αλληλεξάρτηση των οποίων αιτιολογεί γιατί αυτός εξελίχθηκε σε μια δραστηριότητα με τις εντονότερες ιδιαιτερότητες, σε σχέση με άλλους οικονομικούς τομείς. Η οικονομική διάσταση του τουρισμού περιλαμβάνει τις διαδικασίες παραγωγής, διάθεσης και κατανάλωσης των

προϊόντων ή υπηρεσιών διάφορων κλάδων του τομέα, διαμορφώνοντας το τουριστικό προϊόν ενός προορισμού και εκφράζεται μέσω μιας σειράς ζητημάτων που αναφέρονται στα ιδιαίτερα οργανωτικά χαρακτηριστικά του τουριστικού τομέα, στις διασυνδέσεις του με άλλους οικονομικούς κλάδους, στον αναπτυξιακό του ρόλο και στη συμβολή του σε όλες τις παραμέτρους της οικονομίας, στην καταναλωτική συμπεριφορά των επισκεπτών, στη γενικότερη στρατηγική του μάρκετινγκ και στις πολιτικές προώθησης. Η κοινωνικο-πολιτισμική του διάσταση σχετίζεται άμεσα με την οικονομική διάσταση και στη γενικότερη μορφή της, αφορά στις διαδικασίες και στα χαρακτηριστικά της αλληλεπίδρασης των διαφορετικών τύπων επικοινωνίας και των ανταλλαγών που ενεργοποιούνται κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, μεταξύ διάφορων κοινωνικών ομάδων (επισκέπτες, ντόπιοι) με διαφορετικά κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά.

Η περιβαλλοντική, υπό την ευρεία έννοια, διάσταση του τουρισμού αναφέρεται στις διαδικασίες δημιουργίας, χρήσης και διαχείρισης των φυσικών και ανθρωπογενών πόρων, που σε συνδυασμό με τις ανθρώπινες κοινωνίες αποτελούν τη βάση ανάπτυξής του και ταυτόχρονα επηρεάζονται από τις δραστηριότητές του.

Η χωρική διάσταση του τουρισμού αναφέρεται στα πλαίσια της γεωγραφικής του προσέγγισης, όπου η οικονομική, κοινωνικο-πολιτισμική και περιβαλλοντική διάστασή του ερμηνεύονται και παράλληλα οριοθετούνται από την έννοια των χωρικών ενοτήτων οι οποίες αποτελούν τη βάση ενεργοποίησης των μετακινήσεων των επισκεπτών.

Η σοβαρότητα των διαρθρωτικών μεταβολών στο κοινωνικο-οικονομικό, πολιτισμικό και φυσικό περιβάλλον πολλών χωρών και περιοχών σε περιφερειακό – τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο, ως αποτέλεσμα της επέκτασης και της ανάδειξης του τουρισμού σε κύριο παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης, επιβάλλουν την ανάγκη επαναπροσδιορισμού της πολιτικής, τη συστηματική οργάνωση, το σχεδιασμό και την ορθολογική διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης, μέσω της συνεργασίας όλων των εμπλεκόμενων φορέων.

Μια δυναμική και αποτελεσματική πολιτική τουριστικής ανάπτυξης στην κατεύθυνση της αειφόρου ανάπτυξης, διαμορφώνεται με τη συνεργασία δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, αφορά όλα τα χωρικά επίπεδα, οι θεσμικές της ρυθμίσεις συνοδεύονται από προγράμματα δράσης, καλύπτει πέρα από τους οικονομικούς τους περιβαλλοντικούς και κοινωνικο-πολιτισμικούς στόχους, είναι ευέλικτη και εύκολα προσαρμόσιμη στη δυναμική του τουρισμού και συνδέεται με τις επιμέρους γενικές ή τομειακές πολιτικές των παραγόντων που συνθέτουν ή επηρεάζουν την τουριστική προσφορά και ζήτηση.

Το σύστημα οργάνωσης του τουρισμού είναι ιδιαίτερα σύνθετο, καθώς εμπλέκονται σ' αυτό δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς, αλλά και οι πολίτες σε όλα τα γεωγραφικά επίπεδα,

οι οποίοι καλούνται να συνεργαστούν, να υιοθετήσουν και να αναπτύξουν σύνθετες και συντονισμένες δράσεις αντιστροφής της τάσης και διαφοροποίησης του περιεχομένου της τουριστικής προσφοράς σε περισσότερο ολιστικό, προκειμένου να διασφαλίσουν τη μεγιστοποίηση των ωφελειών και την ελαχιστοποίηση των αρνητικών επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης. Στην κατεύθυνση της ενδυνάμωσης αυτής της προοπτικής, ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποκτούν η ευρεία συμμετοχή, η συνεπής συνεργασία και η κοινή δράση των άμεσα ή έμμεσα εμπλεκόμενων στον τουρισμό φορέων και την υλοποίηση συναινετικών πολιτικών σχεδιασμού και διαχείρισης του, με σκοπό την μετατροπή των μελλοντικών προκλήσεων σε ευκαιρίες, την επιλογή του καταλληλότερου για την περιοχή προτύπου τουριστικής ανάπτυξης, τον έλεγχο των αρνητικών της επιπτώσεων στο συνολικό περιβάλλον και τη διάχυση των ωφελειών της σε περισσότερα άτομα.

Στο Δεύτερο Κεφάλαιο αναλύθηκαν τα χαρακτηριστικά και οι παράγοντες που συνθέτουν και επηρεάζουν τη λειτουργία του τουρισμού και πρέπει να είναι σε γνώση των φορέων που ευθύνονται για το σχεδιασμό και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης. Για το σκοπό αυτό, ο τουρισμός προσεγγίστηκε ως ένα κλασικό δυναμικό σύστημα των δύο αλληλεξαρτώμενων δυνάμεων, της τουριστικής προσφοράς και ζήτησης. Η μετακίνηση των ατόμων για τουριστικούς λόγους αντιπροσωπεύει το καταναλωτικό μέρος του τουρισμού και ταυτίζεται με την τουριστική ζήτηση, ενώ η υποδοχή και η εξυπηρέτησή τους από τους τουριστικούς προορισμούς αφορά στο παραγωγικό μέρος του τουρισμού, την τουριστική προσφορά.

Η ακριβής και σε βάθος γνώση και κατανόηση της συμπεριφοράς των μηχανισμών που διέπουν τη λειτουργία του τουριστικού συστήματος, διευκολύνουν την προσπάθεια όσων δραστηριοποιούνται επιχειρηματικά στον τομέα και των αρμοδίων σχεδιασμού και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης, να προσαρμόσουν το περιεχόμενο της τουριστικής προσφοράς στις προσδοκίες των επισκεπτών και στις απαιτήσεις της αιφώρου ανάπτυξης, επιλέγοντας το καταλληλότερο για την περιοχή τους πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης, σχεδιάζοντας προϊόντα και υπηρεσίες αντίστοιχα των τάσεων και των χαρακτηριστικών της αγοράς και προσαρμόζοντας τις προωθητικές πολιτικές τους βάσει των προτιμήσεων και την καταναλωτική συμπεριφορά των επισκεπτών.

Η αποτελεσματικότητα επομένως της λειτουργίας του τουριστικού συστήματος, είναι συνάρτηση του βαθμού ενσωμάτωσης των πολιτικών, των δράσεων και των επιδιώξεων όλων των εμπλεκόμενων στο σχεδιασμό των επιμέρους στοιχείων της προσφοράς και της από μέρους τους κατανόησης των χαρακτηριστικών και των τάσεων της ζήτησης.

Η λειτουργική εξισορρόπηση - προσαρμογή της τουριστικής προσφοράς με τη ζήτηση σε κάθε προορισμό, ως αποτέλεσμα της συνεργασίας του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, αποτελεί τη θεμελιώδη λογική του τουριστικού συστήματος και συνδέεται με την επίτευξη της βιωσιμότητας στον τουρισμό, η οποία μπορεί να επιτευχθεί με την υιοθέτηση και προώθηση συναινετικών προσεγγίσεων σχεδιασμού και διαχείρισής του, που θα προκύψουν μέσω κοινά καθορισμένων στόχων και της χρήσης εξειδικευμένων στρατηγικών που οδηγούν στον επιτυχή συνδυασμό της προσφοράς με τη ζήτηση.

Από την πλευρά της τουριστικής προσφοράς, η κοινή δράση δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, εστιάζει στο σχεδιασμό των βασικών της συστατικών (αξιοθέατα, υπηρεσίες, μεταφορά, πληροφόρηση, προώθηση) και από την πλευρά της ζήτησης, στο σχεδιασμό με βάση τα ενδιαφέροντα των επισκεπτών με σκοπό την οικονομική βιωσιμότητα του τομέα και την αποτροπή των αρνητικών επιπτώσεων του τουρισμού στο κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον των προορισμών. Η ισορροπία του συστήματος όμως, επηρεάζεται και από μια σειρά εξωτερικών παραγόντων, που πρέπει να αναλυθούν και να ληφθούν υπόψη κατά τη διαδικασία του σχεδιασμού, όπως: οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι, η επιχειρηματικότητα, η χρηματοδότηση, ο ανταγωνισμός, οι ανθρώπινοι πόροι, η τοπική κοινωνία, η κυβερνητική πολιτική και η οργάνωση – ηγεσία.

Οι διαδικασίες σχεδιασμού και διαχείρισης της τουριστικής δραστηριότητας σε όλες τις χωρικές κλίμακες, είναι αποτελεσματικότερες όταν γίνονται στα πλαίσια της αρμονικής λειτουργίας του τουριστικού συστήματος, εξασφαλίζοντας πλεονεκτήματα - οφέλη για τις δημόσιες εθνικές ή τοπικές διοικητικές αρχές, τις επιχειρήσεις του τομέα (δημόσιες και ιδιωτικές), τους επισκέπτες και τις τοπικές κοινωνίες των περιοχών υποδοχής.

Αναλυτικότερα, καμία δραστηριότητα ή υπηρεσία δεν μπορεί να σχεδιαστεί κατάλληλα και να αναπτυχθεί χωρίς την εκτίμηση της ζήτησης, των υπόλοιπων παραμέτρων της προσφοράς αλλά και των εξωτερικών επιρροών του συστήματος. Όσον αφορά τα οφέλη που προκύπτουν για κάθε κατηγορία των εμπλεκομένων, οι δημόσιες αρχές κερδίζουν επειδή οι πολιτικές, οι αποφάσεις και τα σχέδιά τους σχετικά με τις γενικές ή ειδικές τουριστικές υποδομές και την προώθηση λειτουργούν ως κίνητρο, ενθαρρύνοντας τους υπόλοιπους φορείς για την περαιτέρω ανάπτυξή τους, οι επιχειρήσεις του τουριστικού τομέα ωφελούνται αξιοποιώντας τη συμπληρωματική δράση του δημόσιου τομέα, οι επισκέπτες ικανοποιούν τις προσδοκίες τους και αυξάνουν την εμπειρία των διακοπών τους καθώς διευκολύνονται από τον αρμονικό συνδυασμό όλων των παραγόντων της προσφοράς και οι κάτοικοι των προορισμών βελτιώνουν την ποιότητα ζωής τους, ως αποτέλεσμα της ικανοποίησης των κοινωνικο-οικονομικών τους επιδιώξεων.

Στο *Τρίτο Κεφάλαιο* αξιολογήθηκαν οι επιπτώσεις του τουρισμού, θετικές και αρνητικές, στο οικονομικό, κοινωνικό, πολιτισμικό και φυσικό περιβάλλον των τουριστικών περιοχών και προβλήθηκαν οι δυνατότητες εξισορρόπησής τους, ως επιβεβαίωση της αναγκαιότητας για συνεκτική πολιτική, ολοκληρωμένο σχεδιασμό και ορθολογική διαχείριση της ανάπτυξής του.

Η πολυπλοκότητα της δομής του τουρισμού, ως αποτέλεσμα των διαφορετικών του διαστάσεων, της διασύνδεσής του με άλλες οικονομικές δραστηριότητες, αλλά και της επιρροής ευρύτερων κοινωνικο-οικονομικών και πολιτισμικών παραγόντων, προκαλεί σύνθετες και πολύπλευρες επιπτώσεις, θετικές και αρνητικές, στους ανθρωπογενείς και φυσικούς πόρους των τουριστικών περιοχών, που αν δεν εκτιμηθούν κατά τη διάρκεια του αναπτυξιακού σχεδιασμού, επηρεάζουν την ποιότητα ζωής και τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα των αναπτυξιακών τους επιλογών. Παράλληλα, λόγω της ύπαρξης ισχυρών αναδραστικών μηχανισμών, που προκύπτουν από την αλληλεπίδραση τουρισμού και περιβάλλοντος, η ποιοτική υποβάθμιση και η ποσοτική μείωση των περιβαλλοντικών πόρων επηρεάζει και τον ίδιο τον τουρισμό. Οι αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού, συνήθως είναι αποτέλεσμα της απρογραμματίστης και χωρίς έλεγχο ανάπτυξής του, προκαλούνται όμως και από ευρύτερες κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές, παρόλο που εκδηλώνονται σε τοπικό επίπεδο, ενώ αναμένεται να ενταθούν ακόμη περισσότερο, λόγω της επικείμενης αύξησης της τουριστικής κίνησης στα επόμενα χρόνια.

Η γενίκευση πάντως των επιπτώσεων του τουρισμού είναι δύσκολη, καθώς εξαρτώνται από ένα σύστημα αλληλοσχετιζόμενων παραγόντων, όπως είναι το επίπεδο ανάπτυξης της περιοχής, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και η κατάσταση του περιβάλλοντός της, η τυπολογία των επισκεπτών και των μορφών τουρισμού, η ικανότητα των τοπικών κοινωνιών να διαχειριστούν τους πόρους κ.ά., με αποτέλεσμα παρόμοιες καταστάσεις σε διαφορετικούς όμως προορισμούς, να οδηγούν αντίστοιχα σε θετικές ή αρνητικές επιπτώσεις και να επηρεάζουν την ποιότητα του περιβάλλοντος με διαφορετικό τρόπο. Έτσι, οι επιπτώσεις του τουρισμού στο συνολικό περιβάλλον των τουριστικών προορισμών, εγείρουν ζητήματα πολιτικής, σχεδιασμού και διαχείρισής του, που είναι καθοριστικής σημασίας για τη βιώσιμη ανάπτυξή τους. Οι αρμόδιοι για την τουριστική τους ανάπτυξη φορείς επιβάλλεται, μέσα από μια διαρκή κυκλική διαδικασία ελέγχου των επιπτώσεων, να καθορίσουν τις αναπτυξιακές προτεραιότητες, να διαμορφώσουν κατάλληλες στρατηγικές, να υλοποιήσουν πολιτικές και σχέδια ανάπτυξης και να ενισχύσουν τις διαχειριστικές δράσεις που διασφαλίζουν τη χωρική και κοινωνική μεγιστοποίηση και διάχυση των ωφελειών και ελαχιστοποιούν τις αρνητικές συνέπειες.

Η μελέτη και η αξιολόγηση των επιπτώσεων του τουρισμού, εκ μέρους των αρμοδίων φορέων, αποτελεί επομένως απαραίτητη διαδικασία, ιδιαίτερα κατά τον καθορισμό και την άσκηση της τουριστικής πολιτικής, το σχεδιασμό και τη διαχείριση του τουρισμού.

Η θετική συνεισφορά της αναλυτικής προσέγγισης των επιπτώσεων του τουρισμού και της αξιολόγησης των μεταξύ τους σχέσεων στο τρόπο ανάπτυξης του τουρισμού, ήταν η ανατροπή των απόψεων για τουριστική ανάπτυξη χωρίς όρια και ο προβληματισμός που οδήγησε στην αναζήτηση νέων προτύπων τουριστικών δραστηριοτήτων οι οποίες επιβαρύνουν λιγότερο τους πόρους των προορισμών, στην ενίσχυση των προσπαθειών προστασίας και ανάδειξης του φυσικού και πολιτισμικού τους περιβάλλοντος και στη διεπιστημονική προσέγγιση ζητημάτων που σχετίζονται με τις θεμιτές επιδιώξεις των τοπικών κοινωνιών, στην κατεύθυνση της αειφόρου ανάπτυξης.

Ανάλογα με το ειδικότερο πεδίο που κάθε φορά αφορούν, οι επιπτώσεις του τουρισμού διακρίνονται σε οικονομικές, κοινωνικές, πολιτισμικές και περιβαλλοντικές, υπάρχουν ωστόσο και επιπτώσεις που αφορούν πάνω από ένα πεδία οργάνωσης και λειτουργίας της κοινωνικής ζωής, για τις οποίες υπάρχει δυσκολία ένταξης και μελέτης τους, ως ξεχωριστής κατηγορίας. Οι επιπτώσεις όλων των κατηγοριών είναι διακριτές σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο και γι' αυτό το ενδιαφέρον των υπευθύνων χάραξης πολιτικής, σχεδιασμού και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης πρέπει να εστιάσει στα αντίστοιχα κατά χωρικό επίπεδο ζητήματα.

Οι οικονομικές επιπτώσεις του τουρισμού διακρίνονται σε άμεσες, που προκύπτουν από την πραγματοποίηση της τουριστικής δραστηριότητας και σε έμμεσες, που προκύπτουν από τις διαδικασίες 'παραγωγής' των τουριστικών υπηρεσιών και εγκαταστάσεων. Είναι συνήθως αποτέλεσμα τόσο του διεθνούς, όσο και του εγχώριου τουρισμού (εκτός από τα συναλλαγματικά έσοδα) και συνδέονται με το ισοζύγιο πληρωμών, τα κρατικά και δημοτικά έσοδα, τα συναλλαγματικά έσοδα, την απασχόληση και τα εισοδήματα, τις πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στην τοπική οικονομία, την περιφερειακή ανάπτυξη και τις πληθωριστικές πιέσεις. Η καταγραφή και ανάλυσή τους, προϋποθέτει την ακριβή εκτίμηση των ποσοτικών και ποιοτικών μεταβλητών που συμβάλλουν στην τουριστική ανάπτυξη, τον καθορισμό των παραγόντων ενίσχυσης ή παρεμπόδισης της μελλοντικής ανάπτυξης του τουρισμού και την ανάλυση των οικονομικών αποτελεσμάτων που προκύπτουν από τη σχέση του με τους άλλους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας. Η επάρκεια και αξιοπιστία των πληροφοριών και των μεθόδων διερεύνησης των σχέσεων μεταξύ των τομέων της οικονομίας και των επιπτώσεων που υφίστανται, αποτελούν για τους φορείς, καθοριστικό παράγοντα χάραξης τουριστικής πολιτικής και σχεδιασμού.

Για την εξισορρόπηση των οικονομικών αποτελεσμάτων του τουρισμού, επιβάλλεται ο τουριστικός τομέας να υιοθετήσει πολιτικές και πρακτικές που σέβονται τα συμφέροντα των τοπικών κοινωνιών και τις συνθήκες του συνολικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο δρα και αναπτύσσεται, προσαρμόζοντας ανάλογα τη δραστηριότητα των επιχειρήσεων του τομέα, διαφοροποιώντας την ποιότητα των προϊόντων και των υπηρεσιών του, αξιοποιώντας τις ευκαιρίες διάχυσης των ωφελειών, συμβάλλοντας στην προστασία του περιβάλλοντος και μεταβιβάζοντας δεξιότητες για την προαγωγή των μελών της τοπικής κοινωνίας. Η συνεπής συμπεριφορά του τομέα απέναντι στην τοπική κοινωνία, οικονομία και το περιβάλλον της, ενισχύει τη θέση και την αναπτυξιακή του προοπτική, διασφαλίζοντας οφέλη όχι μόνο για τους άμεσα απασχολούμενους και τους επισκέπτες, αλλά και διαχέοντάς τα στους κατοίκους των περιοχών υποδοχής. Η υλοποίηση μιας τέτοιας στρατηγικής απαιτεί τη δέσμευση και την ανάληψη κοινής δράσης εκ μέρους όλων των εμπλεκομένων, το σωρευτικό αποτέλεσμα της οποίας, θα διαμορφώσει έναν τουριστικό τομέα, ο οποίος θα συνεχίσει να ικανοποιεί τις ανάγκες του ιδιωτικού τομέα, ενώ παράλληλα θα ενσωματώνει και τα ευρύτερα συμφέροντα των τοπικών κοινωνιών των προορισμών μέσα στις οποίες δραστηριοποιείται.

Οι κοινωνικές και πολιτιστικές επιπτώσεις αναφέρονται στο σύνολο των κοινωνικών και πολιτισμικών αλλαγών που άμεσα ή έμμεσα επιφέρει ο τουρισμός στην τοπική κοινωνική δομή και τις αξίες της κοινωνίας καθώς και στις καλλιτεχνικές, θρησκευτικές και παραδοσιακές πρακτικές. Οι αλλαγές αφορούν τη δυνατότητα των προορισμών να αφομοιώσουν συγκεκριμένους αριθμούς επισκεπτών, τον αντίκτυπό τους στον τρόπο ζωής του τοπικού πληθυσμού και την επίδρασή τους στις υλικές και μη-υλικές τέχνες και αντίθετα με τις οικονομικές δεν γίνονται βραχυπρόθεσμα αντιληπτές.

Ειδικότερα, αφορούν ζητήματα σχετικά με την κοινωνική δομή, την επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα, το πλαίσιο της επικοινωνίας μεταξύ ντόπιων και επισκεπτών, τις κοινωνικές σχέσεις, τα ήθη και έθιμα και την εμπορευματοποίηση δραστηριοτήτων και προϊόντων πολιτισμού και παράδοσης. Η συσχέτισή τους με τους τύπους και τα χαρακτηριστικά του τουρισμού αποτελεί τη βάση ερμηνείας τους, ενώ η έντασή τους συνδέεται άμεσα με το στάδιο τουριστικής ανάπτυξης κάθε περιοχής και το βαθμό διαφοροποίησης της τοπικής κοινωνικής δομής, λόγω του τουρισμού. Στην πλειοψηφία τους αξιολογούνται ως αρνητικές και αποδίδονται κυρίως στο διεθνή παρά τον εγχώριο τουρισμό ωστόσο, όταν ο τουρισμός οργανώνεται και κατευθύνεται από πολιτικές και σχέδια που σέβονται τις κοινωνικο-πολιτισμικές παραμέτρους, μπορεί να επηρεάσει θετικά την επαφή επισκεπτών και ντόπιων, να ενθαρρύνει τις πολιτιστικές ανταλλαγές,

να ενισχύσει τους δεσμούς μεταξύ των περιοχών υποδοχής και αποστολής επισκεπτών. Οι λόγοι αυτοί επιβάλλουν το μακροπρόθεσμο σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης, τη διαχείρισή της όχι μόνον επί τη βάση της σχέσης κόστους – οφέλους, τον καθορισμό της κοινωνικο-πολιτιστικής φέρουσας ικανότητας μιας περιοχής, την ενεργοποίηση και συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στο σχεδιασμό και στη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης, αλλά και τον προσδιορισμό και την ενσωμάτωση των αντιπροσωπευτικών απόψεων της κοινής γνώμης στις διαδικασίες σχεδιασμού της, καθώς οι απόψεις και οι αντιλήψεις του τοπικού πληθυσμού για τις επιπτώσεις του τουρισμού, αποτελούν για τους αρμόδιους φορείς, σημαντική πηγή πληροφόρησης και βάση για τον καθορισμό και την επιλογή των πολιτικών και των αναπτυξιακών τους στρατηγικών.

Οι επιπτώσεις του τουρισμού στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον των προορισμών, προκύπτουν από δύο κυρίως αιτίες, που συνήθως συλλειτουργούν, τις επιπτώσεις από τη συμπεριφορά των επισκεπτών και τις επιπτώσεις από τη λειτουργία των τουριστικών επιχειρήσεων. Στην πρώτη περίπτωση οι δυνατότητες προληπτικών παρεμβάσεων από τους προορισμούς, θεωρητικά είναι περιορισμένες. Σε πολλές όμως περιπτώσεις, αυτές οι επιπτώσεις είναι αποτέλεσμα της ταυτόχρονης δράσης οικονομικών, πολιτιστικών, θεσμικών ή άλλων παραγόντων, γεγονός που υποδεικνύει στους αρμόδιους φορείς την ανάγκη ολοκληρωμένης αντιμετώπισης του τουρισμού ως σύνθετου, πολυδιάστατου και δυναμικού φαινομένου και οι σχεδιαζόμενες δράσεις τους θα πρέπει να αφορούν παρεμβάσεις σε πολλαπλό επίπεδο.

Βασικοί παράγοντες που συνεισφέρουν στην περιβαλλοντική επίδραση από την εξέλιξη της τουριστικής δραστηριότητας είναι η ένταση της χρήσης και ανάπτυξης των πόρων της περιοχής, η αντοχή του τοπικού οικοσυστήματος, το χρονικό πλαίσιο απόδοσης των επενδύσεων και ο μεταμορφωτικός χαρακτήρας της τουριστικής ανάπτυξης. Πολλές από τις αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις του τουρισμού συνδέονται με τον όγκο και τον τύπο των επισκεπτών. Ο μαζικός τουρισμός για παράδειγμα ασκεί εντονότερες περιβαλλοντικές πιέσεις και είναι λιγότερο ωφέλιμος για πολλές περιοχές σε σχέση με τις ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Σε κάθε περίπτωση όμως, η προσαρμογή των τουριστικών ροών στα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά των περιοχών υποδοχής, η ανάπτυξη τεχνικών-εργαλείων περιβαλλοντικής διαχείρισης και η ενσωμάτωσή τους στις διαδικασίες του τουριστικού σχεδιασμού, ελαχιστοποιούν τις αρνητικές επιπτώσεις και ενισχύουν τις προϋποθέσεις βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Οι σημαντικότερες από τις διαχειριστικές τεχνικές-εργαλεία που μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τους αρμόδιους φορείς του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα στην κατεύθυνση αυτή είναι η

φέρουσα ικανότητα, τα συστήματα περιβαλλοντικής διαχείρισης, ο περιβαλλοντικός έλεγχος, οι μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων, το μεθοδολογικό πλαίσιο των ορίων αποδεκτής αλλαγής, η οικο-σήμανση, η υιοθέτηση βραβείων και άριστων πρακτικών.

Οι αναγκαίες συνθήκες που πρέπει να τηρούνται στην αναζήτηση και υλοποίηση μιας στρατηγικής τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής που στοχεύει στη μεγιστοποίηση των ωφελειών και την ελαχιστοποίηση ή αποτροπή των αρνητικών συνεπειών, είναι η αναγνώριση της προτεραιότητας του τουρισμού από το δημόσιο τομέα, η εξισορρόπηση μεταξύ των οικονομικών αποτελεσμάτων των επιχειρήσεων και των επιδιώξεων των τοπικών κοινωνιών, η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση όλων των εμπλεκομένων και η ανάπτυξη εταιρικών σχέσεων για την από κοινού επιδίωξη μακροχρόνιας ανάπτυξης και ευημερίας, μέσω της υιοθέτησης βιώσιμων προτύπων ανάπτυξης, της προστασίας και βελτίωσης των συνολικών περιβαλλοντικών πόρων.

Η εκπαίδευση περιβαλλοντικής προστασίας αναγνωρίζεται ως η πλέον αποτελεσματική και ελπιδοφόρα διαδικασία με μεσοπρόθεσμα αποτελέσματα για την επίτευξη της αειφορίας. Παρέχει σε κάθε άτομο ή ομάδα των προορισμών (ντόπιοι κάτοικοι, μαθητές και εκπαιδευτικοί, τοπικές επιχειρήσεις, ομάδες παραθεριστών και επισκεπτών) τη δυνατότητα απόκτησης γνώσεων, αξιών ή δεξιοτήτων, απαραίτητων για την προστασία και τη βελτίωση του περιβάλλοντος, συμβάλλοντας παράλληλα στη δημιουργία νέων προτύπων συμπεριφοράς τους απέναντι στο περιβάλλον.

Στο *Τέταρτο Κεφάλαιο* αναδείχθηκε η σημασία της υιοθέτησης των βασικών αρχών, των κατευθύνσεων και των πρακτικών της αειφόρου ανάπτυξης από τον τουριστικό τομέα και της λειτουργικής διασύνδεσής του με τις περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές πτυχές της ανάπτυξης σε κάθε επίπεδο.

Η αειφόρος ή βιώσιμη ανάπτυξη εκφράζει μια δυναμική παρουσία σε διάφορους τομείς οικονομικών δραστηριοτήτων, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί το βασικότερο στόχο πολλών αναπτυξιακών επιλογών. Η φιλοσοφική της βάση στηρίζεται στη θεμελιώδη πρόκληση του ισόρροπου συνδυασμού της αποτελεσματικότητας της οικονομίας, της κοινωνικής ισότητας και δικαιοσύνης και της προστασίας του περιβάλλοντος. Σε πρακτικό επίπεδο, οι επιδιώξεις αυτές προϋποθέτουν ότι η οικονομική αύξηση υποστηρίζει την κοινωνική πρόοδο και σέβεται το περιβάλλον, η κοινωνική πολιτική αποτελεί το υπόβαθρο της οικονομικής επίδοσης και η περιβαλλοντική πολιτική είναι οικονομικά αποδοτική.

Σήμερα, η στρατηγική για την αειφόρο ανάπτυξη σε πολλές περιπτώσεις αποτελεί τον καταλύτη των ασκούμενων πολιτικών και του αναπτυξιακού σχεδιασμού, τυγχάνει της

αποδοχής της πλειοψηφίας της κοινής γνώμης και αποτελεί την καθοδηγητική δύναμη για θεσμικές μεταρρυθμίσεις οργάνων και αλλαγές στη συμπεριφορά των επιχειρήσεων και των καταναλωτών. Η υλοποίησή της απαιτεί τη δημιουργία ευρείας προοπτικής που να διασφαλίζει ότι οι τομεακές και οι οριζόντιες πολιτικές αλληλοϋποστηρίζονται παρά αντιπαράτιθενται και η επίτευξή της προϋποθέτει οι δράσεις των αρμοδίων φορέων, να διασφαλίζουν ότι η οικονομική ανάπτυξη δεν επιτυγχάνεται σε βάρος του κοινωνικού διαχωρισμού και της περιβαλλοντικής επιδείνωσης, η κοινωνική πολιτική υποστηρίζει παρά υπονομεύει την οικονομική απόδοση και η περιβαλλοντική πολιτική βασίζεται σε ορθές επιστημονικές θεωρήσεις και είναι αποτελεσματική ως προς το κόστος. Επιπλέον, η αειφόρος ανάπτυξη πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένα εξελισσόμενο και σύνθετο σύστημα, το οποίο προσαρμόζεται στις ιδιαίτερες συνθήκες μιας περιοχής, καθώς και στις αξίες και φιλοδοξίες των κατοίκων των τοπικών κοινωνιών.

Ο σύνθετος χαρακτήρας της πολιτικής επίτευξης της αειφόρου ανάπτυξης, υπαγορεύει την ενεργοποίηση δημόσιων και ιδιωτικών φορέων και των πολιτών και την ανάληψη συντονισμένων δράσεων σε υπερεθνικό, εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Οι αρμόδιοι χάραξης της αναπτυξιακής πολιτικής σε όλα τα επίπεδα, επιβάλλεται να διαμορφώσουν πολιτικές προς το γενικό συμφέρον και να δημιουργήσουν εκείνες τις προϋποθέσεις που ενθαρρύνουν πολίτες, επιχειρήσεις και φορείς να υιοθετήσουν και να ενσωματώσουν στις δραστηριότητές τους περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Ο σχεδιασμός της σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, απαιτεί ένα σύνολο διοικητικών ενεργειών που θα στηρίξουν τη διαδικασία σε όλες τις φάσεις της. Η διατύπωση στρατηγικών, αλλά και ο σχεδιασμός καινοτόμων δράσεων, προϋποθέτουν εμπειρία και γνώση που μπορεί να αποκτηθεί κυρίως μέσω της δημιουργίας δικτύων συνεργασίας μεταξύ των τοπικών και περιφερειακών διοικητικών αρχών με άλλες περιοχές.

Η αειφόρος διαχείριση σε τοπικό επίπεδο, διευκολύνεται από μια σειρά εργαλείων και δράσεων, κατάλληλων για την αντιμετώπιση των προκλήσεων και την επίτευξη των στόχων της αειφόρου ανάπτυξης, σημαντικότερα των οποίων είναι η συμμετοχή και οι θεσμικές συνεργασίες δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, η ενσωμάτωση της έννοιας της αειφορίας στους μηχανισμούς της αγοράς και της πολιτικής τιμών (οικονομικά κίνητρα ή αντικίνητρα και κριτήρια λειτουργίας για τις επιχειρήσεις), η επαγγελματική και περιβαλλοντική εκπαίδευση, η υιοθέτηση συστημάτων περιβαλλοντικής διαχείρισης (συμβατικές συμφωνίες) και εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, οι χωρικές ρυθμίσεις στο σχεδιασμό των χρήσεων γης και στο δομικό σχεδιασμό, η πληροφόρηση. Η πολυδιάστατη φύση και οι στενές σχέσεις αλληλεξάρτησης και αλληλοδόμησης του

τουρισμού με το οικονομικό, κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον των προορισμών, στα πλαίσια του οποίου λειτουργεί και αναπτύσσεται, καθιστούν απαραίτητη την υιοθέτηση των αρχών και των κατευθύνσεων της αειφόρου ανάπτυξης και στον τουριστικό τομέα, δεδομένου ότι η δομή, η ισορροπία και η ποιότητα του συνολικού περιβάλλοντος των προορισμών, συνιστούν βασικές προϋποθέσεις ανάπτυξης και διατήρησής του.

Με βάση τις τρεις βασικές και αλληλεξαρτώμενες επιδιώξεις της αειφόρου ανάπτυξης (οικονομική αποτελεσματικότητα, προστασία του περιβάλλοντος, κοινωνική ισότητα και δικαιοσύνη), η αειφόρος ανάπτυξη του τουρισμού είναι οικονομικά και κοινωνικά βιώσιμη, όχι όμως σε βάρος του τοπικού περιβάλλοντος και πολιτισμού. Βασιζόμενη στη συνεκτίμηση - στάθμιση των τριών αυτών επιδιώξεων, μέσω των ορθολογικών και ολοκληρωμένων πολιτικών επιλογών της, στοχεύει στην ισορροπία και συνδυασμένη ανάπτυξή τους και στην ελαχιστοποίηση των πιθανών κινδύνων απαξίωσής τους από την άσκηση των τουριστικών δραστηριοτήτων. Η επίτευξη των στόχων της είναι μια συνεχής διαδικασία, που απαιτεί το συστηματικό έλεγχο των επιπτώσεων με τη θέσπιση των απαραίτητων προληπτικών ή διορθωτικών μέτρων και δράσεων, που προκύπτουν από την ενημέρωση και τη συστηματική συνεργασία όλων όσων εμπλέκονται, άμεσα ή έμμεσα, στην τουριστική δραστηριότητα, αλλά και από την αποτελεσματική πολιτική ηγεσίας για την εξασφάλιση ευρύτερων σχημάτων συμμετοχής και συνεννόησης.

Βασικά χαρακτηριστικά της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης αποτελούν η λειτουργική διασύνδεση του τουρισμού με τους υπόλοιπους κλάδους της τοπικής οικονομίας, η συσχέτισή της με την οργάνωση υποδομών και δραστηριοτήτων εναλλακτικών μορφών τουρισμού και η προώθηση οργανωτικών σχημάτων που σχεδιάζουν και ενισχύουν τις διαδικασίες ανατροφοδότησης της αειφόρου παραγωγικής δραστηριότητας.

Οι κατευθύνσεις και οι διαχειριστικές πρακτικές της είναι εφαρμόσιμες για κάθε μορφή τουρισμού και προορισμό, συμπεριλαμβανομένου του μαζικού τουρισμού αλλά και του μικρότερου τουριστικού χώρου, και η ισότιμη επιδίωξη των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών στόχων της μπορεί να οδηγήσει στη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα υπό τις προϋποθέσεις της επιλογής της βέλτιστης χρήσης και προστασίας των φυσικών πόρων, του σεβασμού των αξιών και της κοινωνικο-πολιτισμικής αυθεντικότητας και κληρονομιάς των τοπικών κοινωνιών και της εξασφάλισης οικονομικών και κοινωνικών ωφελειών για όλους τους εμπλεκόμενους.

Στους γενικότερους στόχους που μπορεί να πετύχει η υλοποίηση μιας στρατηγικής αειφόρου ανάπτυξης στον τουρισμό, περιλαμβάνονται η οικονομική ευημερία των τοπικών κοινωνιών, η συντηρητική χρήση των φυσικών και ανθρωπογενών πόρων, η

δικαιοσύνη μεταξύ των γενεών, η αυτάρκεια των προορισμών, ο τοπικός έλεγχος της τουριστικής ανάπτυξης και η συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, ο τομεακός συντονισμός, η εξισορρόπηση μεταξύ κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών στόχων, ενώ στις προτεραιότητές της περιλαμβάνεται και η ικανοποίηση των αναγκών και προσδοκιών των επισκεπτών.

Η επίτευξη των στόχων της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, διευκολύνεται σήμερα από μια σειρά αποτελεσματικών προγραμμάτων, μέσω των ή εργαλείων άσκησης σχετικής πολιτικής, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε κάθε επίπεδο για τον έλεγχο των αρνητικών επιπτώσεων του τουρισμού και την τήρηση των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών απαιτήσεων της αειφόρου ανάπτυξης, σημαντικότερα των οποίων είναι η Agenda 21 για τα ταξίδια και τον τουρισμό, η φέρουσα ικανότητα τουριστικής ανάπτυξης, ο Ευρωπαϊκός κανονισμός EMAS και οι σειρές προτύπων ISO 14000.

Με βάση την υφιστάμενη κατάσταση του παγκόσμιου τουρισμού και τις ευμετάβλητες τάσεις και εκτιμήσεις εξέλιξής του στο μέλλον, η κυριότερη πρόκληση για την αειφόρο δραστηριότητα και ανάπτυξη του τουρισμού, είναι η εξεύρεση του καταλληλότερου τρόπου διαχείρισης της αναμενόμενης αύξησης της τουριστικής κίνησης, έτσι ώστε να διασφαλίζεται η τήρηση των ορίων αντοχής των διαθέσιμων περιβαλλοντικών πόρων και των δυνατοτήτων αναπαραγωγής τους, παράλληλα με την κοινωνικο-οικονομική επιτυχία του τουριστικού τομέα. Ο πρώτος στόχος συνδέεται με την ποιότητα των συνολικών περιβαλλοντικών πόρων και του ίδιου του τουρισμού, η συνειδητοποίηση της οποίας από όλους τους εμπλεκόμενους, αποτελεί προϋπόθεση για την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού και από κοινού ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα του τομέα, ενώ ο δεύτερος στόχος απαιτεί την ενισχυμένη αποτελεσματικότητα των επιχειρήσεων για την κάλυψη των δαπανών της βέλτιστης αειφόρου απόδοσής τους.

Στο πλαίσιο αυτό, οι ειδικές προκλήσεις που προκύπτουν από την αναμενόμενη αύξηση του τουρισμού και καλείται να αντιμετωπίσει η δημόσια και ιδιωτική διακυβέρνηση για την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη, αφορούν την έλλειψη εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού, την ανάπτυξη των μεταφορών, τις πιθανές επιπτώσεις του τουρισμού στο φυσικό περιβάλλον και στις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες των τοπικών κοινωνιών, τη μεταστροφή των τάσεων της ζήτησης, τη χρήση νέων τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας που ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα επιχειρήσεων και προορισμών, την τάση συγκέντρωσης και καθετοποίησης των τουριστικών υπηρεσιών και τον τρόπο αειφόρου διαχείρισης του μαζικού τουρισμού.

Στο Πέμπτο και Έκτο Κεφάλαιο επισημάνθηκε η ιδιαίτερη σημασία και ο ρόλος του σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης και της ολοκληρωμένης ποιοτικής διαχείρισης των τουριστικών προορισμών στην προσπάθεια του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα για την ικανοποίηση των αναγκών, των προσδοκιών και των θεμιτών επιδιώξεων όλων των εμπλεκόμενων και των τοπικών κοινωνιών, στην κατεύθυνση της αειφόρου ανάπτυξης. Οι αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού στις κοινωνικο-πολιτιστικές και οικολογικές συνθήκες των τουριστικών προορισμών σε όλα τα επίπεδα, ως αποτέλεσμα της άναρχης και απρογραμματίστης τουριστικής τους ανάπτυξης ή της επικέντρωσής της μόνο στις οικονομικές παραμέτρους, σε συνδυασμό με την ανάγκη πρόγνωσης και συστηματικής αντιμετώπισης του αυξανόμενου ανταγωνισμού και των συχνών μεταβολών στις τάσεις των μοντέλων παραγωγής και κατανάλωσης του τουρισμού, οδήγησαν στο συστηματικό σχεδιασμό και τη συγκροτημένη διαχείριση της ανάπτυξής του.

Τα σημαντικότερα ζητήματα που υπογραμμίζουν την επιτακτικότητα της υιοθέτησης σύγχρονων θεωρήσεων στις διαδικασίες της τουριστικής ανάπτυξης και της στροφής του ενδιαφέροντος του τουριστικού σχεδιασμού στην αειφόρο διάστασή της, είναι η ανάγκη της προσαρμογής της στα χαρακτηριστικά και στις εξελίξεις του τουριστικού συστήματος, του συντονισμένου σχεδιασμού της τουριστικής προσφοράς και ζήτησης και του συντονισμού μεταξύ των βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων στόχων της, η αυξανόμενη αναγνώριση - συνειδητοποίηση των κοινωνικών και περιβαλλοντικών διαστάσεων του τουρισμού, πέραν των οικονομικών και οι ανησυχίες για τις αρνητικές επιπτώσεις του στους φυσικούς και πολιτισμικούς πόρους και τις συχνές συγκρούσεις με την τοπική κοινωνία, η ιδιαίτερη σημασία της ανάπτυξης του τουρισμού σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, η προώθηση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού και η ανάγκη συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Έτσι, ένα σχέδιο ευρείας συναίνεσης για την ανάπτυξη του τουρισμού, ως αποτέλεσμα του συμμετοχικού σχεδιασμού και της ολοκληρωμένης προσέγγισής του, που στοχεύει στην εξισορρόπηση μεταξύ οικονομικών αποτελεσμάτων και επιπτώσεων, στην άμβλυνση των κοινωνικο-πολιτισμικών και στην εξομάλυνση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, μπορεί να συμβάλει στη διάχυση των ωφελειών κατά τρόπο ισότιμο και για όλους τους εμπλεκόμενους στον προορισμό, να ελαχιστοποιήσει ή και αποτρέψει τις κάθε είδους επιβαρύνσεις στο συνολικό περιβάλλον του και να ενισχύσει τη δέσμευση και την υποστήριξη των συμμετεχόντων στην προοπτική βιώσιμης ανάπτυξής του.

Η διατήρηση της ποιότητας της φυσικής, ιστορικής και πολιτιστικής κληρονομιάς και της τοπικής ταυτότητας των προορισμών και η προστασία τους από τους κινδύνους που

συνεπάγεται ένας μη ελεγχόμενος τουρισμός, από τη μια μεριά ικανοποιεί τις επιδιώξεις των τοπικών κοινωνιών, αλλά ταυτόχρονα, σε συνδυασμό με το επίπεδο της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, επηρεάζει την ανταγωνιστικότητα και τη βιωσιμότητα των προορισμών, υποχρεώνοντας τους αρμόδιους για το σχεδιασμό και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης φορείς να αναγάγουν την ποιότητα των υπηρεσιών, αλλά και των ίδιων των προορισμών, σε ύψιστη προτεραιότητα.

Η συνειδητοποίηση της αμφίδρομης αυτής σχέσης μεταξύ ποιότητας και τουρισμού, σε συνδυασμό με τις ιδιαιτερότητες του τουριστικού προϊόντος, την ποικιλομορφία και το εύρος των εμπλεκομένων στην τουριστική ανάπτυξη φορέων, οδηγεί στην ανάγκη νέων μέσων δράσης και διαχειριστικών προσεγγίσεων της. Την αναγκαιότητα αυτή καλύπτει η ολοκληρωμένη ποιοτική διαχείριση των τουριστικών προορισμών, η οποία μέσα από ένα συστηματοποιημένο και ευέλικτο πλαίσιο πολιτικών και συμμετοχικών δράσεων που αναπτύσσεται σε τρία μέτωπα: οικονομική ανάπτυξη, προστασία του περιβάλλοντος και πολιτιστική ταυτότητα του τοπικού πληθυσμού, μπορεί να οδηγήσει στη βιώσιμη ανάπτυξη και στη βελτίωση της ποιότητας του τουρισμού, ώστε να ικανοποιηθούν οι ανάγκες και προσδοκίες των επισκεπτών, να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα του τομέα και να βελτιωθεί η ποιότητα ζωής των κατοίκων των προορισμών.

Ο μακροπρόθεσμος και ολοκληρωμένος τουριστικός σχεδιασμός και η ολοκληρωμένη ποιοτική διαχείριση των προορισμών, συνδέονται με τον κεντρικό προβληματισμό και το βασικό στόχο της παρούσας Διατριβής, καθώς αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για την αντιστροφή της τάσης και τη διαφοροποίηση του περιεχομένου της τουριστικής προσφοράς από άκρως εμπορευματοποιημένο σε περισσότερο ολιστικό και ο ρόλος τους στη διαμόρφωση μιας στρατηγικής για την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού, αναλύεται διεξοδικότερα στην επόμενη ενότητα.

Στο *Παράρτημα Ι* αναδεικνύεται η οικονομική σημασία και η διαχρονική εξέλιξη του Παγκόσμιου, Ευρωπαϊκού και Ελληνικού τουρισμού και επισημαίνονται οι απαιτήσεις και τα νέα δεδομένα ως προς τον προγραμματισμό, την οργάνωση και τη διαχείριση της προβλεπόμενης μεγέθυσής του, στην προοπτική της αειφόρου ανάπτυξης.

Από την εξέταση των στοιχείων που παρατίθενται είναι εμφανής η μεγέθυνση των φυσικών και χρηματικών τουριστικών ροών, ιδιαίτερα κατά την τελευταία 15ετία, αλλά και οι περίοδοι ύφεσης και στασιμότητάς τους. Η σταθερή αύξηση των κυριότερων οικονομικών δεικτών του τουρισμού και οι προβλέψεις διατήρησης του ίδιου ρυθμού μέχρι το 2020 επιβεβαιώνουν τη δυναμική αναπτυξιακή του πορεία, προδιαγράφουν την

προοπτική περαιτέρω εξέλιξης του και αιτιολογούν σε μεγάλο βαθμό τις κοινωνικο-οικονομικές ή άλλες διαστάσεις και τη σημασία του στο σύγχρονο κόσμο, ενώ η συχνά διακοπτόμενη πορεία τους από περιόδους ύφεσης και στασιμότητας, αποδεικνύουν ότι ο τουρισμός είναι ένα σχετικά ασταθές και ευμετάβλητο φαινόμενο που επηρεάζεται άμεσα από τις εκάστοτε πολιτικές και κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες.

Η εξέλιξη, το μέγεθος και η μορφή του σύγχρονου τουρισμού είναι ενδεικτικά των έντονων πολιτισμικών, οικονομικών και διαρθρωτικών μεταβολών που επεκράτησαν τα τελευταία χρόνια και επηρέασαν τόσο την τουριστική προσφορά, όσο και τη ζήτηση, με αποτέλεσμα την ανάδυση νέων προορισμών, την προσφορά νέων και ποιοτικότερων προϊόντων, την αύξηση των ταξιδιών μεγάλης απόστασης, αλλά και την ενίσχυση του εσωτερικού τουρισμού. Οι μεταβολές αυτές σχετίζονται με τις αλλαγές των τάσεων και των χαρακτηριστικών της ζήτησης, τη διαχρονική μεταστροφή των σκοπών – κινήτρων των επισκεπτών για ταξίδια, τη χρηστική αξιοποίηση των τεχνολογικών εξελίξεων από τις επιχειρήσεις του τομέα, την τάση παγκοσμιοποίησης της αγοράς, τις ανταγωνιστικές πιέσεις που επικρατούν παγκοσμίως και τις συνθήκες ασφάλειας των μετακινήσεων.

Οι αλλαγές αυτές δεν κατάφεραν ωστόσο να μεταβάλλουν σημαντικά τον περιφερειακό καταμερισμό της παγκόσμιας τουριστικής δραστηριότητας, παρά την αύξηση των ταξιδιών μακρινών αποστάσεων και την ταχύτατη ανάπτυξη των ανερχόμενων αγορών σε βάρος των ενδοπεριφερειακών μετακινήσεων και των παραδοσιακών προορισμών αντίστοιχα. Σήμερα, η γεωγραφική κατανομή των διεθνών τουριστικών αφίξεων και εισπράξεων συνεχίζει να είναι άνιση με τους παραδοσιακούς προορισμούς της Ευρώπης να διατηρούν κατ' έτος πάνω από το 50% των αντίστοιχων παγκόσμιων μεριδίων. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με το ρόλο των φυσικών και χρηματικών τουριστικών ροών στη διεθνή εξειδίκευση, καθιστούν περισσότερο ευδιάκριτη την κατάταξη των τουριστικών χωρών σε δύο κατηγορίες, τις χώρες προέλευσης και τις χώρες υποδοχής επισκεπτών. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν οι αναπτυγμένες χώρες της Δ. Ευρώπης, της Β. Αμερικής, η Ιαπωνία και η Αυστραλία, ενώ τις χώρες υποδοχής αντιπροσωπεύουν οι αναπτυσσόμενες χώρες και οι χώρες του τρίτου κόσμου.

Η εξέλιξη, τα χαρακτηριστικά και οι τάσεις του Ευρωπαϊκού και Ελληνικού τουρισμού, σε γενικές γραμμές, δε διαφοροποιούνται των αντίστοιχων του Παγκόσμιου τουρισμού. Στην ΕΕ, ο τουρισμός αντιμετωπίζεται ως μία εκ των σημαντικότερων κοινωνικο-οικονομικών δραστηριοτήτων, η οποία αναμένεται να διατηρήσει και στο μέλλον τους ταχύτερους ρυθμούς αύξησης έναντι των άλλων οικονομικών τομέων, ιδιαίτερα μετά τη νέα διεύρυνσή της. Αναγνωρίζεται ότι η ανάπτυξή του έχει τη δυνατότητα να μεταβάλει

σημαντικά τις οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες των πολιτών και των περιοχών που σχετίζονται μ' αυτόν, υπό την προϋπόθεση ότι η υφιστάμενη, αλλά και η περαιτέρω επέκτασή του θα λάβει τα χαρακτηριστικά της βιώσιμης ανάπτυξης. Για το σκοπό αυτό, η ΕΕ βασιζόμενη στο πολιτικό και κοινωνικό υπόβαθρο για το βιώσιμο Ευρωπαϊκό τουρισμό, συμμετέχει στην προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης των τουριστικών δραστηριοτήτων, ενθαρρύνοντας τις περιφερειακές και υπο-περιφερειακές συνεργασίες, την ευρεία και ενεργό συμμετοχή των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, των μη κυβερνητικών οργανισμών και άλλων ομάδων της κοινωνίας των πολιτών της στη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης. Απώτερος στόχος της, στα πλαίσια της διεθνούς διασύνδεσης του τουριστικού συστήματος αλλά και της ανάγκης συνολικής προσέγγισης της βιώσιμης ανάπτυξης, είναι η προώθηση των παγκόσμιων στρατηγικών βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης και πέραν των ορίων του Ευρωπαϊκού χώρου.

Η Ελλάδα, πέραν της ιδιαίτερης γεωγραφικής θέσης που κατέχει στον παγκόσμιο και Ευρωπαϊκό χώρο, διαθέτει πλούσιο φυσικό, κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον, στοιχεία που την καθιστούν μοναδική στις προτιμήσεις πολλών ξένων επισκεπτών και της προσδίδουν συγκριτικά πλεονεκτήματα έναντι άλλων ανταγωνιστικών τουριστικών προορισμών, ενώ παράλληλα υπάρχουν περιθώρια περαιτέρω ποιοτικής τους βελτίωσης με τη δόμηση νέων ανθρωπογενών πλεονεκτημάτων. Τα βασικά χαρακτηριστικά που σηματοδοτούν τις αδυναμίες και τις προοπτικές εξέλιξης και βελτίωσης του Ελληνικού τουρισμού είναι η ανοδική τάση των αφίξεων αλλοδαπών επισκεπτών, η κυριαρχία του μαζικού τουρισμού και η προσέλκυση Ευρωπαίων κυρίως επισκεπτών χαμηλών και μεσαίων εισοδηματικών τάξεων, το μονοδιάστατο τουριστικό προϊόν, η αυξανόμενη συμμετοχή του εσωτερικού τουρισμού, η έντονη εποχικότητα, η υψηλή γεωγραφική συγκέντρωση τουριστικών υποδομών και ανωδομών, οι μικρού μεγέθους ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις, χαμηλών ή ενδιάμεσων κυρίως ποιοτικών κατηγοριών.

Η συμβολή του τουρισμού, ως οικονομικής δραστηριότητας, στο σύνολο της Ελληνικής οικονομίας, είναι ιδιαίτερα σημαντική από διάφορες απόψεις: δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας, συμβάλλει θετικά στη διαμόρφωση του ΑΕΠ, αποτελεί σημαντικό εργαλείο περιφερειακής ανάπτυξης, λόγω της διασποράς των τουριστικών δραστηριοτήτων στο χώρο, ενώ παράλληλα προσφέρει στην ενίσχυση των υπόλοιπων παραγωγικών κλάδων της τοπικής ή εθνικής οικονομίας, οι οποίοι επωφελούνται ιδιαίτερα από την επέκταση της τουριστικής δραστηριότητας. Οικονομικά και πολιτικά, προσδιορίζεται ως βασικός πλέον συντελεστής της συνολικής τελικής ζήτησης για εγχωρίως παραγόμενα προϊόντα

και υπηρεσίες και αποτελεί κατ' επέκταση βασικό συντελεστή της βιωσιμότητας και της ανταγωνιστικότητας του συνόλου της Ελληνικής οικονομίας.

Για την ανάπτυξη του Ελληνικού τουρισμού και την επαλήθευση των προβλέψεων περαιτέρω αύξησής του, απαιτείται ο σχεδιασμός και η υλοποίηση πολιτικών, δράσεων και στόχων που προσδιορίζουν τους ανθρώπινους και οικονομικούς πόρους και το χρονικό ορίζοντα υλοποίησής τους, καθορίζουν τους ρόλους και τις αρμοδιότητες των εμπλεκόμενων φορέων, διασφαλίζουν το συνεχή έλεγχο και την παρακολούθηση της πορείας υλοποίησής τους και προβλέπουν διορθωτικές ενέργειες του τρόπου εφαρμογής τους σύμφωνα με τις καθορισμένες παραμέτρους.

Η πιθανολογούμενη αύξηση των παγκόσμιων τουριστικών μετακινήσεων από 0,7 δις το 2000 σε 1,6 δις μέχρι το 2020, σε συνδυασμό με τη συνέχιση του σημερινού τρόπου αντιμετώπισής τους, εύλογα δημιουργούν τον προβληματισμό για τη μελλοντική μορφή και ποιότητα του τουρισμού, αλλά και τη δυνατότητα των τουριστικών περιοχών να ανταποκριθούν στην αυξημένη επισκεψιμότητα χωρίς τον κίνδυνο υποβάθμισης ή και καταστροφής των συνολικών περιβαλλοντικών πόρων τους. Δεδομένου ότι ο τουρισμός χρησιμοποιεί ευαίσθητα, αναλώσιμα και μη ανανεώσιμα αγαθά, όπως το περιβάλλον, το φυσικό τοπίο, ο τοπικός πολιτισμός και η φιλοξενία και το επίπεδο διατήρησης – διαχείρισης του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος επηρεάζει τον ίδιο τον τουρισμό, η περαιτέρω ανάπτυξή του τα επόμενα χρόνια συνδέεται με νέα δεδομένα και απαιτήσεις όσον αφορά τον προγραμματισμό, την οργάνωση και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης, τα οποία σχετίζονται κυρίως με: τη βιωσιμότητα των προτύπων τουριστικής ανάπτυξης στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησής της, τον έλεγχο της ζήτησης και τη διαχείριση της προσφοράς, την ανάπτυξη του τουρισμού σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, τον εκσυγχρονισμό ή τη δημιουργία νέων προϊόντων, την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των προορισμών και την υιοθέτηση προτύπων ποιότητας, τις τεχνολογικές αλλαγές ως προς την αυτοномηση των επισκεπτών στην επιλογή ταξιδιού. Η προοπτική αυτή απαιτεί τη συνεπή συνεργασία μεταξύ του ιδιωτικού τομέα και των δημόσιων αρχών, συνδέεται με την παροχή εμπορικά επιτυχημένων προϊόντων και υπηρεσιών τα οποία εξασφαλίζουν οφέλη σε όλους, στηρίζεται σε μακροπρόθεσμες εκτιμήσεις και εστιάζει όχι μόνο στα οφέλη των ταξιδιωτών, αλλά και στα οφέλη των κατοίκων των περιοχών που αυτοί επισκέπτονται καθώς και του αντίστοιχου φυσικού, κοινωνικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.

7.3. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Πολλοί και σημαντικοί διεθνείς και εθνικοί οργανισμοί που σχετίζονται με την αειφόρο ανάπτυξη και τον τουρισμό, ανταποκρίθηκαν στις προκλήσεις της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης και διαμόρφωσαν πολιτικές επιλογές, μέσα και δράσεις που επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη του τουρισμού και την αειφορία του σε όλα τα χωρικά επίπεδα. Σήμερα, οι βασικές κατευθύνσεις για την αειφόρο ανάπτυξη μιας περιοχής μέσω του τουρισμού, υποστηρίζονται από ένα σημαντικό θεωρητικό, μεθοδολογικό και εμπειρικό υπόβαθρο στο οποίο εμπεριέχονται βασικές αρχές, κριτήρια, μηχανισμοί και επιχειρησιακές διεργασίες επιτυχούς υλοποίησής της. Επιπλέον, αναπτύσσονται δίκτυα συνεργασίας με σκοπό την ανταλλαγή ή τη διάχυση χρηστικών πληροφοριών και την προώθηση των βέλτιστων πρακτικών. Παρόλα αυτά, δεν υπάρχει προς το παρόν μια κοινά εφαρμόσιμη λύση για την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού, καθώς μια ποικιλία λύσεων αντιστοιχεί σε κάθε ξεχωριστή περίπτωση, η αποτελεσματικότητα των οποίων συνδέεται τόσο με το βαθμό ανεξαρτησίας των διαδικασιών λήψης αποφάσεων, όσο και με την κατάλληλη διαχείριση ώστε να ενισχυθούν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα και να ελαχιστοποιηθούν οι αδυναμίες, σύμφωνα με ένα αρχικό σχέδιο.

Οι τουριστικές περιοχές που επιθυμούν–επιδιώκουν την αειφόρο ανάπτυξη, ανεξάρτητα από το πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης που επιλέγουν για την επίτευξη των στόχων τους, δεν πρέπει να παραβλέπουν ότι ο τουρισμός είναι ένα ευμετάβλητο, ευάλωτο και με υψηλό ρίσκο φαινόμενο, ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικής ύφεσης, κοινωνικο-πολιτικής ανασφάλειας ή φυσικών καταστροφών. Για τους λόγους αυτούς, οι αρμόδιοι φορείς για τη χάραξη της πολιτικής, το σχεδιασμό και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής, επιβάλλεται να αντιμετωπίζουν με ιδιαίτερο σκεπτικισμό την οικονομική της υπερεξάρτηση από τον τουρισμό και κυρίως να πειστούν ότι η ισόρροπη ανάπτυξη του τουρισμού και των υπόλοιπων οικονομικών δραστηριοτήτων της τοπικής οικονομίας, αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες που θεμελιώνουν τη μακροχρόνια ευημερία μιας περιοχής και τη γενικότερη οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική βιωσιμότητά της.

Σε κάθε περίπτωση όμως, απαραίτητες προϋποθέσεις επιτυχούς εφαρμογής, λειτουργίας και αποδοτικότητας των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών επιδιώξεων μιας στρατηγικής για την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού, αποτελούν:

- ο μακροπρόθεσμος και ολοκληρωμένος τουριστικός σχεδιασμός,
- η συστηματική συνεργασία όλων όσων εμπλέκονται στην τουριστική διαδικασία,
- η ευρεία συμμετοχή των τοπικών εταίρων στο σχεδιασμό και τη διαχείρισή της,

- η βελτίωση της συνολικής ποιότητας του τουρισμού, μέσω μιας ολοκληρωμένης ποιοτικής διαχείρισης των τουριστικών προορισμών, και
- η εκπαίδευση - κατάρτιση των επαγγελματιών, των κατοίκων και των επισκεπτών.

Λαμβάνοντας ως δεδομένα ότι η πάροδος του χρόνου αποκαλύπτει με γοργούς ρυθμούς τα αδιέξοδα που δημιουργεί σε κάθε επίπεδο το μοντέλο του μαζικού τουρισμού, την ανάγκη προστασίας των κοινωνικο-πολιτισμικών και φυσικών πόρων των τουριστικών περιοχών, τη συνειδητοποίηση της αμφίδρομης σχέσης τουρισμού και ποιότητας και την αναγκαιότητα επαναπροσδιορισμού της τουριστικής φιλοσοφίας και δράσης για την αντιμετώπιση των νέων προκλήσεων από την προβλεπόμενη αύξηση της τουριστικής κίνησης στο άμεσο μέλλον, επιβεβαιώνεται ότι οι επιλογές προς τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη απαιτούν τη συμμετοχή και τη συνεργασία ατόμων και ομάδων, ανεξαρτήτως χωρικών, διοικητικών και επαγγελματικών επιπέδων ή ρόλων, για το σχεδιασμό και την ποιοτική διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης και τη βελτίωση της ποιότητας των υπηρεσιών, των εγκαταστάσεων και γενικότερα των προορισμών, ενώ η εκπαίδευση καλείται, πέρα από την παροχή επαγγελματικών δεξιοτήτων, να δημιουργήσει αξίες, συνειδήσεις και συμπεριφορές που θα διευκολύνουν την ομαλή αναπτυξιακή διαδικασία και θα ενισχύσουν την προοπτική της αειφόρου ανάπτυξης των τουριστικών περιοχών.

Η τήρηση των παραπάνω προϋποθέσεων από τους αρμόδιους φορείς για την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη, αφορούν τη συνολική λειτουργία του τουριστικού συστήματος καθώς συνδέονται τόσο με την προσφορά, όσο και με τη ζήτηση. Από την άποψη αυτή, είναι δυνατόν να συμβάλλουν στην αλλαγή των μη αειφόρων μοντέλων παραγωγής και κατανάλωσης του τουριστικού τομέα, μειώνοντας τις επιβαρύνσεις του στο συνολικό περιβάλλον των προορισμών, αυξάνοντας παράλληλα τα κοινωνικο-οικονομικά οφέλη. Θεωρητικά, η επιρροή τους στην προσαρμογή της καταναλωτικής συμπεριφοράς των επισκεπτών στα κριτήρια της αειφορίας, φαίνεται να είναι περιορισμένη, συμβάλλουν όμως σημαντικά στην αντιστροφή της τάσης και τη διαφοροποίηση του περιεχομένου της τουριστικής προσφοράς από εμπορευματοποιημένο σε περισσότερο ολιστικό.

Αναλυτικότερα, η σημασία, το περιεχόμενο και οι σκοποί που εξυπηρετούνται από τις προϋποθέσεις αυτές, στην κατεύθυνση διαμόρφωσης μιας στρατηγικής για την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού, ιδιαίτερα σε τοπικό επίπεδο, είναι:

Σχεδιασμός: Η τουριστική δραστηριότητα συνδέεται με σειρά διαρθρωτικών αλλαγών, που αφορούν τόσο τις οικονομικές, όσο και τις κοινωνικές και οικολογικές συνθήκες που επικρατούν σε μια περιοχή, η ένταση των οποίων αναμένεται να είναι μεγαλύτερη στο μέλλον, είτε λόγω της επικείμενης μεγέθυνσης του τουρισμού, είτε λόγω της μη

εξασφάλισης των απαραίτητων προϋποθέσεων της αρμονικής του ανάπτυξης με τους άλλους οικονομικούς τομείς και το συνολικό περιβάλλον σύμφωνα με τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης. Η αειφόρος ανάπτυξη των τουριστικών προορισμών προϋποθέτει μια ολοκληρωμένη και συμμετοχική διαδικασία σχεδιασμού των βασικών παραμέτρων που υποστηρίζουν την ανάπτυξη του τουρισμού αλλά και της ευρύτερης περιοχής.

Η αναγνώριση των κοινωνικο-οικονομικών, περιβαλλοντικών και θεσμικών διαστάσεων της τουριστικής ανάπτυξης από τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό και η πλατιά κοινωνική συναίνεση και οι διευρυμένες διαδικασίες λήψης αποφάσεων στα οποία στηρίζεται ο συμμετοχικός σχεδιασμός, αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις για τη βιωσιμότητα της τουριστικής ανάπτυξης και τις πλέον ενδεδειγμένες λύσεις για την αντιμετώπιση των ζητημάτων του τουρισμού και της ανάπτυξής του προς ένα επιθυμητό πρότυπο.

Οι απαραίτητες προϋποθέσεις που ενισχύουν την αποτελεσματικότητα του τουριστικού σχεδιασμού στην κατεύθυνση της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, είναι:

- η αντιμετώπισή του ως σύνθετης, συνεχούς και ευέλικτης διαδικασίας έναντι των διαρκώς μεταβαλλόμενων συνθηκών της τουριστικής προσφοράς και ζήτησης,
- η σύνδεση και η εναρμόνισή του με τις κατευθύνσεις της τουριστικής πολιτικής και το σύνολο των κοινωνικο-οικονομικών δραστηριοτήτων σε κάθε επίπεδο,
- η άμεση συσχέτισή του με το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, τις ανάγκες και τις προσδοκίες των επισκεπτών και των τοπικών κοινωνιών, τις υποδομές και την οικιστική ανάπτυξη των περιοχών υποδοχής, βάσει της φέρουσας ικανότητάς τους,
- η επικέντρωσή του σε μακροχρόνιους ποιοτικούς στόχους, παρά σε ποσοτικούς,
- η επιδίωξη της ελαχιστοποίησης των αρνητικών επιπτώσεων του τουρισμού και της μεγιστοποίησης των ωφελειών του, με παράλληλη διάχυσή τους σε όλους,
- η εξασφάλιση των αναγκαίων μέσων και δράσεων υλοποίησης των στόχων της,
- η προώθηση μηχανισμών και δεικτών αξιολόγησής της απόδοσής τους, και κυρίως
- η ενθάρρυνση της συμμετοχής και συνεργασίας του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα.

Η συμμετοχή όσο το δυνατόν περισσότερων ουσιαστικών φορέων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, αλλά και των τοπικών κοινωνιών σε όλα τα στάδια του σχεδιασμού και με καθοριστικό ρόλο, αποτελεί καινοτόμο και ταυτόχρονα θεμελιώδες συστατικό για τη διαμόρφωση και την υλοποίηση ενός σχεδίου αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, ενώ παράλληλα οδηγεί στη μείωση του ανταγωνισμού μεταξύ του δημόσιου τομέα, των επιχειρήσεων και της τοπικής κοινωνίας και διασφαλίζει την απαιτούμενη συναίνεση, διευκολύνοντας τη διοικητική εφαρμογή των σχεδιαζόμενων δράσεων.

Η διαδικασία του σχεδιασμού της αιεφόρου ανάπτυξης του τουρισμού σε περιφερειακό επίπεδο, σε αντίθεση με έναν μεμονωμένο προορισμό, είναι περισσότερο σύνθετη ως προς τη συμμετοχή και τη συνεργασία των εμπλεκόμενων φορέων, καθώς αναφέρεται σε μεγαλύτερη χωρική κλίμακα από έναν προορισμό και περιλαμβάνει πολλαπλάσιες ομάδες ενδιαφερομένων. Και στα δύο όμως χωρικά επίπεδα, η έλλειψη εξειδικευμένων στελεχών και εμπειρίας στην αντιμετώπιση των ζητημάτων και των απαιτήσεων της αιεφορίας, αποτελεί το σοβαρότερο ίσως περιοριστικό παράγοντα υλοποίησής της, που μπορεί να αντιμετωπιστεί με την ανάπτυξη δικτύων συνεργασίας με παρόμοιες περιοχές με σκοπό την ανταλλαγή πληροφοριών, τεχνογνωσίας και βέλτιστων πρακτικών.

Επιπλέον προϋποθέσεις του τουριστικού σχεδιασμού σε περιφερειακό/τοπικό επίπεδο, που συνήθως υπαγορεύονται από την έλλειψη κατάλληλου θεσμικού πλαισίου, είναι:

- η σύσταση ειδικού και με θεσμική ισχύ φορέα, που θα αναλάβει την υποστήριξη υλοποίησης του σχεδίου και στηρίζεται στην αντιπροσωπευτική εκπροσώπηση του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και της τοπικής κοινωνίας,
- η προώθηση ευέλικτων διαδικασιών εκπόνησης σχεδίων τουριστικής ανάπτυξης και χρήσεων γης και ρυθμίσεων ως προς την ένταση της χρήσης των πόρων,
- ο σχεδιασμός αποτελεσματικών μηχανισμών συντονισμού των τοπικών εταίρων, ώστε οι πρωτοβουλίες και δράσεις τους να ανταποκρίνονται στην ολοκληρωμένη, πολυδιάστατη και βιώσιμη προσέγγιση που απαιτεί ο τουρισμός,
- η προσαρμογή των αναπτυξιακών σχεδίων με βάση τους στόχους και τις δράσεις των Νομών ή των Δήμων που συνδιαχειρίζονται την ίδια περιοχή, και η
- η παγίωση του ρόλου και της σημασίας του τουριστικού σχεδιασμού στην πολιτική και τη δημόσια διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης.

Σημαντική παράμετρο επίσης, αποτελεί και η ένταξη της ανταγωνιστικότητας μιας περιοχής στη βασική διαδικασία του σχεδιασμού, καθώς οι εν λόγω περιοχές, πέρα από το διεθνή ανταγωνισμό, αντιμετωπίζουν και τον ανταγωνισμό γειτονικών ή άλλων προορισμών σε περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο.

Συνεργασία: Η σημαντικότητα των διαρθρωτικών μεταβολών που προκαλεί η επέκταση του τουρισμού στο κοινωνικο-οικονομικό, πολιτισμικό και φυσικό περιβάλλον αρκετών χωρών και περιοχών, σε συνδυασμό με την ιδιαίτερα σύνθετη μορφή του οργανωτικού συστήματος του τουρισμού, στο οποίο εμπλέκονται φορείς του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα αλλά και κάτοικοι των τουριστικών περιοχών, επιβάλλουν την ανάγκη προώθησης ευρύτατων συμμετοχικών διαδικασιών συνεργασίας μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων

και την εκ μέρους τους υιοθέτηση και ανάπτυξη σύνθετων και συντονισμένων δράσεων που διασφαλίζουν την ανάπτυξη του τουρισμού προς την επιθυμητή κατεύθυνση.

Η συνεργασία τους αφορά τον καθορισμό της πολιτικής, τον ορθολογικό σχεδιασμό, τη συστηματική οργάνωση και διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής τους και την ανάληψη συναινετικών μέτρων ή δράσεων που οδηγούν στη μεγιστοποίηση των ωφελειών και την ελαχιστοποίηση των δυσμενών επιπτώσεων του τουρισμού.

Μέσω της συνεργασίας αυτής κάθε αναπτυξιακός σχεδιασμός, που αφορά τουριστικές υποδομές, δημόσιες ή ιδιωτικές επενδύσεις και κάθε άλλο στοιχείο που συμβάλλει στην ανάπτυξη και διαχείριση του τουρισμού είναι απόρροια κοινής πολιτικής και στόχων. Βασικές προϋποθέσεις ενίσχυσης της αποτελεσματικότητας της συνεργασίας μεταξύ των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, αποτελούν ο αμοιβαίος σεβασμός, η ενότητα, η ισότιμη επιδίωξη ωφελειών για όλους και η διαρκής προσπάθεια επίτευξης των κοινών στόχων και όχι η ικανοποίηση ιδιοτελών συμφερόντων. Επιμέρους ζητήματα που είναι δυνατόν να αντιμετωπιστούν μέσω της συνεργασίας τους με στόχο την προστασία και τη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος της περιοχής τους και την ανάπτυξη του τουρισμού στην αειφόρο διάστασή του, είναι:

- ο έλεγχος της χρήσης των μη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, η μείωση του όγκου των αποβλήτων και η εξασφάλιση της ορθολογικής διαχείρισής τους,
- ο έλεγχος της κυκλοφοριακής συμφόρησης και της συνακόλουθης ρύπανσης και η ενθάρρυνση της χρήσης φιλικών προς το περιβάλλον δημόσιων μέσων μεταφοράς,
- η οργάνωση-έλεγχος των ροών των επισκεπτών σε οικολογικά ευάλωτες περιοχές,
- η συνχρηματοδότηση δράσεων προστασίας και ανάδειξης του περιβάλλοντος,
- η ενθάρρυνση και η παροχή κινήτρων και βοήθειας στις επιχειρήσεις του τομέα για την εφαρμογή περιβαλλοντικών πολιτικών και συστημάτων διαχείρισης, και
- η περιβαλλοντική εκπαίδευση – ευαισθητοποίηση κατοίκων και επισκεπτών.

Η συνεργασία και η κοινή δράση των εμπλεκόμενων φορέων, καθιστά το σχεδιασμό και τη διαχείριση της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης αποτελεσματικότερα, αξιοποιεί τις δυνατότητες του τουριστικού τομέα και τον προστατεύει από απειλές και εξωγενείς παράγοντες, ενώ τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, η έκταση και η ένταση των επιρροών και των διαπλοκών τους, συχνά διαμορφώνουν και τα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης.

Τοπική συμμετοχή: τα σημαντικότερα από τα εμπόδια που απειλούν την αναπτυξιακή προοπτική του τουρισμού συνδέονται με τις τοπικές συνθήκες όπως, η ασυνέπεια στο σχεδιασμό, τα οικονομικά ή άλλα εμπόδια στις επιχειρήσεις, η έλλειψη εξειδικευμένου

ανθρώπινου δυναμικού, οι ανεπαρκείς υποδομές και οι συνθήκες ασφάλειας και υγείας. Για την αντιμετώπισή τους και τη μεγιστοποίηση των ωφελειών για το ευρύτερο κοινό συμφέρον, απαιτείται μια νέα συνειδητοποίηση και αναπτυξιακή στρατηγική για τον τουριστικό τομέα, που βασίζονται στην ευρεία συμμετοχή και στη συνεπή συνεργασία των δημόσιων και ιδιωτικών τοπικών φορέων και του κοινού καθένας εκ των οποίων, στο πλαίσιο των ευθυνών και των δυνατοτήτων του, καλείται να εστιάσει στα κρίσιμα ζητήματα, που στη συνέχεια θα αποτελέσουν τον πυρήνα της κοινής τους δράσης.

Βέβαια, τα ιδιαίτερα περιβαλλοντικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, οι επιπτώσεις, οι ανάγκες, οι προσδοκίες και τα προβλεπόμενα οφέλη από τον τουρισμό διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει ένα είδος σχεδιασμού της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης που να ενδείκνυται για περισσότερους από έναν τουριστικούς προορισμούς. Αν και οι κατευθυντήριες γραμμές καθορίζονται σε εθνικό επίπεδο, οι τοπικές κοινωνίες με τη συμμετοχή εκπροσώπων όλων των τοπικών φορέων (δημόσιο, τουριστικές επιχειρήσεις, οργανώσεις πολιτών, μη-κυβερνητικές περιβαλλοντικές και πολιτιστικές οργανώσεις, επιστημονικοί φορείς κ.ά.) και τη διαρκή επικοινωνία με τον τοπικό πληθυσμό, πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι η βιωσιμότητα είναι τοπικό ζήτημα που απαιτεί την επίλυση των τοπικών προβλημάτων και να αναλάβουν το σχεδιασμό, την ανάπτυξη και τη διαχείριση του επιθυμητού προτύπου τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής τους. Βασικές προϋποθέσεις αποτελούν η ομαλή και ισότιμη συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων, ο προσδιορισμός και η επιδίωξη στόχων που εξασφαλίζουν οφέλη σε όλους, η εξισορρόπηση των διαφορετικών χαρακτηριστικών, συμφερόντων, επιρροών και διαπλοκών τους και γενικότερα, η διαμόρφωση μιας μακροπρόθεσμης προοπτικής αντιμετώπισης των υφιστάμενων ειδικών περιορισμών και αναγκών.

Η εξασφάλιση ευρείας τοπικής συμμετοχής, η ενσωμάτωση των διαδικασιών της στην προοπτική και τις πρακτικές μιας βιώσιμης προσφοράς και η υλοποίηση μιας Τοπικής Agenda 21 για τον τουρισμό, προσδιορίζει ακόμα περισσότερο και τεκμηριώνει εκείνα τα ζητήματα που απαιτούν βελτιωτικές πολιτικές και δράσεις, επιτυγχάνοντας:

- τουριστική ανάπτυξη που εξασφαλίζει οφέλη κυρίως στην τοπική κοινωνία και όχι σε εξωτερικούς οικονομικούς παράγοντες (tour-operators, πολυεθνικές αλυσίδες),
- ευρύτερη αποδοχή του τουρισμού από τις τοπικές κοινωνίες, και
- ενεργό συμμετοχή των ντόπιων στην προστασία των τοπικών τουριστικών πόρων.

Οι σημαντικότερες προτεραιότητες των τοπικών συνεργασιών για την ενίσχυση της παραπάνω προοπτικής πρέπει να είναι ο καθορισμός τοπικών στόχων, βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων, η ενημέρωση όλων των ενδιαφερόμενων φορέων ως προς αυτούς,

ο συντονισμός των διαθέσιμων μέτρων και δράσεων ενσωμάτωσης των συνολικών περιβαλλοντικών παραμέτρων στο σχεδιασμό, η υλοποίηση προγραμμάτων διαχείρισης και ενημέρωσης των επισκεπτών και ο έλεγχος της προόδου των επιδόσεών τους.

Ποιοτική διαχείριση: Η διατήρηση της εικόνας ενός προορισμού και του κύρους του τουριστικού προϊόντος του στην αγορά, γίνεται ολοένα και δυσκολότερη στα πλαίσια του διαρκώς αυξανόμενου διεθνούς ανταγωνισμού. Η ποιότητα διαμορφώνεται από ένα μεγάλο αριθμό αλληλοεξαρτώμενων παραγόντων που ασκούν επίδραση στην αντίληψη των επισκεπτών για την εικόνα του προορισμού, στο επίπεδο της ικανοποίησής τους και κατ' επέκταση στην επιθυμία τους να επισκεφτούν ξανά τον προορισμό ή να τον συστήσουν σε άλλους. Η προσφορά ποιοτικού τουρισμού, εξασφαλίζει την προστασία των τουριστικών πόρων και ικανοποιεί τις επιθυμίες των επισκεπτών και τις προσδοκίες των ντόπιων και πρέπει να αποτελέσει προτεραιότητα των φορέων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα που ευθύνονται για το σχεδιασμό και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής με στόχο την βιωσιμότητά της. Οι προορισμοί που επιθυμούν τη μακροχρόνια σταθερή ζήτηση του προϊόντος τους, πρέπει:

- να επενδύουν στη βελτίωση της ποιότητά τους, των υπηρεσιών τους, αλλά και στη διαρκή εκπαίδευση και κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού στις νέες συνθήκες,
- να πραγματοποιούν έρευνες επισκεπτών και επαγγελματιών για τον εντοπισμό και την επίλυση προβλημάτων ποιότητας, τη δημιουργία νέων τουριστικών προϊόντων και την ασφαλή και αποτελεσματικότερη εκμετάλλευση των τουριστικών πόρων,
- να προωθούν μορφές τουρισμού, συμβατές με τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης,
- να σχεδιάζουν και αναπτύσσουν καινοτόμες υπηρεσίες και προϊόντα,
- να χρησιμοποιούν σύγχρονα συστήματα ή τεχνολογίες φιλικές προς το περιβάλλον,
- να συγκρίνουν τις επιδόσεις τους με παρόμοιους προορισμούς και να υιοθετούν διεθνή κριτήρια ποιότητας και επιτυχημένες πρακτικές διαχείρισής τους, και
- να ελέγχουν σε διαρκή βάση τυχόν αποκλίσεις στην απόδοση των στόχων τους και να λαμβάνουν έγκαιρα τα αναγκαία διορθωτικά ή πρόσθετα μέτρα.

Η ποιοτικός τουρισμός δεν ταυτίζεται απαραίτητα με την πολυτέλεια και τις υψηλές τιμές, αλλά αναφέρεται στο είδος της τουριστικής δραστηριότητας η οποία προστατεύει τους τουριστικούς πόρους, προσελκύει επισκέπτες που σέβονται την τοπική κοινωνία και το περιβάλλον της, προσφέρει τουριστικά αξιοθέατα, δραστηριότητες και υπηρεσίες που ανταποκρίνονται στη χρηματική αξία που καταβάλλεται για τη χρήση τους και είναι προσβάσιμες ακόμα και από τις ειδικές κατηγορίες των επισκεπτών. Όσον αφορά

στο δίλημμα ποιότητα ή ποσότητα, η αιφόρος τουριστική ανάπτυξη είναι υπέρ της ποιοτικής ζήτησης, παρά της πάση θυσία προσέλκυσης μεγάλου αριθμού επισκεπτών.

Η βελτίωση της ποιότητας των τουριστικών προορισμών και των υπηρεσιών τους, είναι η σημαντικότερη παράμετρος για την επίτευξη των ωφελειών από τον τουρισμό και την αντιμετώπιση απειλών, όπως οι φτηνοί προορισμοί και ο γενικότερος ανταγωνισμός των τιμών μεταξύ των προορισμών. Η συνειδητοποίηση της ποιότητας από όλους τους εμπλεκόμενους στον τουρισμό φορείς, αποτελεί σήμερα ζητούμενο και μαζί με την έννοια της αιφορίας πρέπει να ενσωματωθούν στις πολιτικές και στα σχέδιά τους. Η έλλειψη προσοχής στα ζητήματα που διαμορφώνουν την εσωτερική και την εξωτερική ποιότητα κάθε τουριστικού προορισμού, προκαλεί αρνητικές συνέπειες στην εικόνα και στα οικονομικά του οφέλη, ενώ πολλαπλασιάζει το κόστος των παρεμβάσεων του για τον περιορισμό των ζημιών αυτών στο μέλλον.

Για τους λόγους αυτούς, απαιτείται μια σφαιρική στρατηγική ολοκληρωμένης ποιοτικής διαχείρισης των τουριστικών προορισμών, η οποία βασίζεται στις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης, εστιάζει στην ικανοποίηση των αναγκών και προσδοκιών των επισκεπτών και αντιμετωπίζει αποτελεσματικότερα τις θεμιτές επιδιώξεις των τοπικών κοινωνιών. Η ποιοτική διαχείριση, συνδεδεμένη με τις απαιτήσεις της αιφόρου ανάπτυξης, επιδιώκει τη βελτίωση της ποιότητας των προορισμών και των προσφερόμενων υπηρεσιών και επιτυγχάνει τους στόχους της μέσω: της ανάπτυξης εταιρικών σχέσεων συνεργασίας μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων στην αναπτυξιακή διαδικασία του προορισμού, του συναινετικού σχεδιασμού και της υλοποίησης των δράσεων, της παρακολούθησης – μέτρησης και της αξιολόγησης των αποτελεσμάτων τους.

Σε λειτουργικό επίπεδο, η ΟΠΔ ερμηνεύεται ως μια διοικητική διαδικασία που κατά κανόνα είναι συμμετοχική και επαναλαμβανόμενη και προϋποθέτει μια ολοκληρωμένη πολιτική διαχείρισης που αφορά όλους όσους δραστηριοποιούνται στον προορισμό και διαμορφώνουν τόσο τη βασική τουριστική προσφορά, πηγή έλξης των επισκεπτών, όσο και τις δευτερογενείς υπηρεσίες, ενεργοποιώντας παράλληλα τον τοπικό πληθυσμό και τους επισκέπτες. Σημαντική παράμετρο πραγματοποίησης των στόχων της, αποτελεί η ανάληψη καθεμιάς εκ των ομάδων εμπλεκόμενων, συγκεκριμένων ρόλων και δράσεων σε όλα τα στάδια διαμόρφωσης της δυναμικής και υλοποίησης της στρατηγικής της.

Εκπαίδευση - κατάρτιση: Η αποτελεσματικότητα της οργάνωσης και διαχείρισης της αιφόρου τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής, αλλά και της ανταγωνιστικότητάς της, συνδέεται με την ποιότητα και διαθεσιμότητα εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού. Η επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση των στελεχών και των απασχολούμενων

στον τουρισμό και τα προγράμματα τουριστικής εκπαίδευσης σε διάφορα εκπαιδευτικά επίπεδα, συμβάλλουν στη βελτίωση της ποιότητας των προσφερόμενων υπηρεσιών, της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού προϊόντος του προορισμού και της ικανοποίησης των εργαζομένων. Επιπλέον, ο εμπλουτισμός των προγραμμάτων κατάρτισης με θέματα που σχετίζονται με τα κριτήρια, τις πρακτικές και τα οφέλη του αειφόρου τουρισμού, βοηθά τους εργαζόμενους να προβληματιστούν, να αναζητήσουν τους παράγοντες που συμβάλουν στη βιωσιμότητα του τουριστικού προϊόντος και να κατανοήσουν σε βάθος τις διαφορές των πρακτικών μεταξύ μαζικού τουρισμού και εναλλακτικών προτύπων τουριστικής ανάπτυξης (νέες, ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού).

Η έλλειψη εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού για την κάλυψη συγκεκριμένων θέσεων εργασίας, είτε ως στελέχη των προορισμών είτε ως απασχολούμενοι στον τομέα, αποτελεί σημαντική πρόκληση για την αειφορία του τουρισμού, ιδιαίτερα στα επόμενα χρόνια, όπου ο όγκος των τουριστικών μετακινήσεων αναμένεται να πολλαπλασιαστεί. Οι προορισμοί έχουν ανάγκη εξειδικευμένων στελεχών για την αντιμετώπιση ζητημάτων οργάνωσης και διαχείρισης των περιβαλλοντικών πόρων τους και οι επιχειρήσεις για τη βελτίωση της αειφόρου απόδοσης και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητάς τους.

Η ευαισθητοποίηση πολιτών και επιχειρήσεων σε θέματα κοινωνικής, πολιτιστικής και περιβαλλοντικής βιωσιμότητας συμβάλει στην ολοκληρωμένη αντίληψη - συσχέτιση των ζητημάτων αυτών σε σχέση με την τουρισμό και την προώθηση της αειφορίας, με μεσοπρόθεσμα αποτελέσματα. Σε μια τέτοια εκπαιδευτική διαδικασία μπορούν να συνεισφέρουν όλοι οι τυπικοί και άτυποι εκπαιδευτικοί φορείς (εκπαιδευτικά ιδρύματα, μη κυβερνητικοί οργανισμοί, οργανώσεις πολιτών, μέσα μαζικής ενημέρωσης, ενώσεις καταναλωτών κ.ά.), που διαθέτει μια κοινωνία με κάθε τυπικό και άτυπο εκπαιδευτικό μέσο (περιβαλλοντική εκπαίδευση, εκπαίδευση καταναλωτών, αγωγή υγείας, δημόσιες συζητήσεις, ενημερωτικές εκστρατείες, κ.ά.). Στόχος αυτών των προγραμμάτων και των δραστηριοτήτων πρέπει να είναι η ανάπτυξη εκ μέρους των πολιτών σαφούς αντίληψης και ενδιαφέροντος για την οικονομική, κοινωνική και οικολογική αλληλεξάρτηση, ιδιαίτερα στις αγροτικές και αστικές περιοχές, η απόκτηση δεξιοτήτων, γνώσεων και αξιών απαραίτητων για την προστασία των συνολικών περιβαλλοντικών πόρων και η προώθηση πρακτικών και προτύπων συμπεριφοράς που προάγουν τη βιωσιμότητα.

Πέραν των εργαζομένων στον τουρισμό και των κατοίκων των τουριστικών περιοχών είναι χρήσιμο να ενημερώνονται και ευαισθητοποιούνται σε σχέση με τα ζητήματα του περιβάλλοντος και οι επισκέπτες τους, με σκοπό την προσαρμογή της καταναλωτικής τους συμπεριφοράς στα κριτήρια της αειφορίας. Πληροφορίες και ενημέρωση πριν και

κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους στον προορισμό, σχετικά με το τοπικό κοινωνικο-πολιτισμικό και φυσικό περιβάλλον, τις τοπικές παραδόσεις ή συνήθειες και τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών, πολλαπλασιάζουν τις εμπειρίες των επισκεπτών, ικανοποιούν τις προσδοκίες τους και παράλληλα τους διευκολύνουν να ενταχθούν ομαλότερα στις τοπικές συνθήκες των προορισμών που επιλέγουν να επισκεφτούν.

Η ευόδωση των κοινών προσπαθειών των φορέων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα για την υλοποίηση μιας αποτελεσματικής στρατηγικής αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, που έχει τα χαρακτηριστικά που περιγράφηκαν παραπάνω, και την αντιμετώπιση των προκλήσεων που απειλούν τη βιωσιμότητά του, συνδέεται με το βαθμό ενσωμάτωσης της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης στις συνολικές αναπτυξιακές στρατηγικές της περιοχής τους, τις ολοκληρωμένες τομεακές πολιτικές για τον τουρισμό, την ανάπτυξη και την υιοθέτηση αειφόρων πολιτικών, συστημάτων περιβαλλοντικής διαχείρισης και υποβολής εκθέσεων ή δηλώσεων αειφορίας, τη σύναψη πολυμερών περιβαλλοντικών συμφωνιών και τη χρήση της τοπικής Agenda 21, των συστημάτων παρακολούθησης και των δεικτών ανάπτυξης των προορισμών.

Παράλληλα, η εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιδράσεων κατά τη φάση καθορισμού και πριν από την υλοποίηση των πολιτικών, των δράσεων και των μέτρων παρέμβασής τους για την ανάπτυξη του τουρισμού, η ρύθμιση της συμπεριφοράς των εργαζομένων και των στελεχών του τομέα και των κατοίκων των προορισμών με το περιβάλλον, ως αποτέλεσμα της κατάρτισης και περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησής τους και ο συνεχής έλεγχος των διαχειριστικών τους πρακτικών, ιδιαίτερα όσον αφορά τις περιβαλλοντικές μεταβλητές, ενισχύει ακόμα περισσότερο την επίτευξη των επιδιωκόμενων στόχων.

Για το μέλλον, οι επιδιώξεις τους αναμένεται να διευκολυνθούν ακόμα περισσότερο από την περαιτέρω διεύρυνση μιας σειράς κρίσιμων ζητημάτων για την αειφορία του τουρισμού, όπως: η ανάπτυξη περισσότερο εφικτών και όχι μόνο θεωρητικών πολιτικών και μέτρων προώθησης κωδίκων, προτύπων και πρακτικών τουριστικής ανάπτυξης και συστημάτων τα οποία βελτιώνουν την κατανόηση των αναπτυξιακών προτύπων και των αλληλεπιδράσεων μεταξύ του τουρισμού και του φυσικού, τεχνολογικού ή κοινωνικο-οικονομικού περιβάλλοντος, η αρμονικότερη και αποτελεσματικότερη διεπιστημονική προσέγγιση των ζητημάτων της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης και η ισόρροπη επιδίωξη των στόχων της, καθώς φαίνεται ότι σήμερα δίδεται μεγαλύτερη βαρύτητα στην προστασία των φυσικών πόρων, απ' ότι στα ζητήματα αντιμετώπισης της φτώχειας, των ίσων ευκαιριών για όλα τα άτομα και του κοινωνικού αποκλεισμού.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΔΙΕΘΝΗΣ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ι.1. ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ - ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο τουρισμός αποτελεί σήμερα, έναν από τους δυναμικότερους και ταχύτερα αναπτυσσόμενους τομείς της παγκόσμιας οικονομίας, συνδέεται με τη διεθνοποίηση μεγάλου αριθμού παραγωγικών κλάδων, συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη των τουριστικών περιοχών και διευρύνει την παραγωγική τους βάση επηρεάζοντας παράλληλα την ανάπτυξη και άλλων κλάδων της τοπικής οικονομίας (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 21). Ο ρυθμός ανάπτυξής του κατά τα τελευταία 40-45 έτη, ήταν πολύ υψηλότερος του μέσου ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης (Πίνακας Ι.1), με αποτέλεσμα ο τομέας να καταστεί κρίσιμος αναπτυξιακός παράγοντας της παγκόσμιας οικονομίας, με χρονικές διαφοροποιήσεις μεταξύ χωρών και περιοχών (ΙΤΕΠ, 2005β: 60).

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι.1: ΡΥΘΜΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΑΕΠ

Περίοδος	Τουρισμός		Ανάπτυξη
	Αφίξεις	Εισπράξεις	Παγκόσμιο ΑΕΠ
	(% μεταβολή)		
1950 - 1960	174,2	227,0	...
1960 - 1970	139,2	160,7	66,0
1970 - 1980 ¹	72,1	488,4	48,0
1980 - 1990	60,0	151,6	38,3
1990 - 2000	53,3	78,8	41,0
2000 - 2005 ²	17,6	...	15,4

(1) Μετά το 1980 τα στοιχεία είναι αναθεωρημένα, (2) Προσωρινά στοιχεία
Πηγή: ΙΤΕΠ (2005β).

Παρότι το παγκόσμιο ΑΕΠ είναι εκφρασμένο σε σταθερές τιμές, ενώ το συνάλλαγμα σε τρέχουσες, οι μεταξύ τους διαφορές, καταδεικνύουν την αναπτυξιακή σπουδαιότητα του τουρισμού που ενσωματώνεται στην εν λόγω σχέση. Κατά την ίδια περίοδο, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης οι έντονες διαφοροποιήσεις, όσον αφορά στο συγκριτικό ρόλο του τουρισμού στην αναπτυξιακή διαδικασία περιοχών ή χωρών. Διαχρονικά, η αναπτυξιακή του συμβολή μειώνεται ως σύνολο για τις αναπτυγμένες περιοχές και αυξάνεται για τις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές του πλανήτη. Η Ευρώπη και η Β. Αμερική, για παράδειγμα, μείωσαν μεταξύ 1980 – 2005 το μερίδιό τους στις παγκόσμιες αφίξεις από 82,3% σε 65,2%, ενώ η ίδια τάση συνεχίζεται με επιταχυνόμενους ρυθμούς κατά τα τελευταία χρόνια (ΙΤΕΠ, 2005β: 61).

Από παγκόσμια έρευνα, την οποία διεξήγαγε το Παγκόσμιο Συμβούλιο Τουρισμού και Ταξιδιών (WTTC, 2003a), διαπιστώθηκε ότι ο τουρισμός απασχολεί άμεσα ή έμμεσα περίπου 200 εκατ. εργαζόμενους, αριθμός που αντιστοιχεί στο 10% του παγκόσμιου εργατικού δυναμικού. Παράλληλα, εκτιμάται ότι αντιπροσωπεύει το 12% περίπου της ιδιωτικής κατανάλωσης και το 6% του παγκοσμίου ακαθάριστου προϊόντος. Ακόμη σημαντικότερη είναι η πρόβλεψη του ίδιου οργανισμού ότι μέχρι το 2015 η ανάπτυξη του τουρισμού θα δημιουργήσει περίπου 150 εκατ. νέες θέσεις απασχόλησης για νέους και γυναίκες, ομάδες που αποτελούν τον βασικό πυρήνα της ανεργίας (Παυλόπουλος, 1998: 10-11). Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), της μεγαλύτερης τουριστικής δύναμης διεθνώς, ο τουρισμός συμβάλλει με 11,8% στο ΑΕΠ και η τουριστική οικονομία συμβάλλει με 12,62% στη συνολική απασχόληση. Όσο για την Ελλάδα τα αντίστοιχα ποσοστά εμφανίζονται να είναι αρκετά πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ.

Η συνολική ανάπτυξη, το μέγεθος και η μορφή του σύγχρονου τουρισμού οφείλονται στις έντονες πολιτιστικές, οικονομικές και διαρθρωτικές μεταβολές των τελευταίων ετών που προκάλεσαν μια σειρά αλλαγών στις τάσεις της ζήτησης, της προσφοράς και γενικότερα της τουριστικής κίνησης που είχαν ως αποτέλεσμα την ανάδυση νέων προορισμών, την ανάπτυξη νέων και ποιοτικών προϊόντων, την αύξηση των ταξιδιών μεγάλης απόστασης, τη μεταστροφή της προτίμησης των επισκεπτών σε ανερχόμενες περιοχές σε βάρος των παραδοσιακών, ενώ παράλληλα ενισχύθηκε σημαντικά και ο εσωτερικός τουρισμός. Οι σημαντικότερες από τις μεταβολές των τάσεων της ζήτησης που συνδέονται με την ανάπτυξη του τουρισμού είναι η εμφάνιση περισσότερο ενημερωμένων επισκεπτών, η αύξηση της συχνότητας των ταξιδιών τους, η έντονη διαφοροποίηση του σκοπού των μετακινήσεών τους, η αναζήτηση νέων, εξωτικών ή μακρινών προορισμών και η αλλαγή των καταναλωτικών τους προτιμήσεων. Όσον αφορά την προσφορά, η τάση για παγκοσμιοποίηση, η δημιουργία περισσότερων πολυεθνικών εταιριών, η ανάπτυξη νέων δικτύων συναλλαγών, η σημαντική μείωση του κόστους και των τιμών των ταξιδιών, η ανάπτυξη νέων τεχνικών στα συστήματα διανομής και στις υπηρεσίες (κρατήσεις, πληροφόρηση) και οι γενικότερες τεχνολογικές εξελίξεις (επικοινωνίες, μεταφορές κλπ.), οδήγησαν σε νέες επενδύσεις μεγάλης κλίμακας στον τομέα, μείωσαν την αστάθεια στις τάσεις της ζήτησης και επιτάχυναν την ανάπτυξη του τουρισμού (Lickorish και Jenkins, 2004: 324-5).

Η σταθερή αύξηση του ρυθμού ανάπτυξης των κυριότερων δεικτών του τουρισμού (αφίξεις, εισπράξεις, επενδύσεις, απασχόληση), αλλά και οι προβλέψεις διατήρησης του ίδιου ρυθμού μέχρι και τις δύο πρώτες δεκαετίες του 21^{ου} αιώνα, επιβεβαιώνουν τη

δυναμική αναπτυξιακή του πορεία και προδιαγράφουν την προοπτική περαιτέρω εξέλιξής του. Ειδικά για το 2010, οι διεθνείς τουριστικές αφίξεις και εισπράξεις, αναμένεται να είναι υψηλότερες περίπου κατά 40 και 700 φορές αντίστοιχα σε σχέση με το 1950, ενώ οι διεθνείς αφίξεις το 2020 θα είναι κατά 60 φορές μεγαλύτερες από τις αφίξεις του 1950 (EC, 2003 · WTO, 2004a).

Τα σημαντικότερα διεθνή προβλήματα και οι απειλές για το μέγεθος και τη δυναμική ανάπτυξη του σύγχρονου τουρισμού αποτελούν η περιβαλλοντική ποιότητα των τουριστικών περιοχών και οι κάθε είδους ενέργειες ή γεγονότα που επηρεάζουν τις συνθήκες ασφάλειας και τη γεωπολιτική σταθερότητα των προηγούμενων περιόδων.

Τα περιβαλλοντικά ζητήματα που αφορούν τον τουρισμό και προκαλούνται από τουριστικές ή άλλες δραστηριότητες, εμφανίζονται λιγότερο έντονα στις ώριμες αγορές των αναπτυγμένων χωρών (Β. Ευρώπη, Μεσόγειος, Β. Αμερική) καθώς το περιβάλλον, ο πολιτισμός, η κληρονομιά και οι τέχνες συνδέονται με την ποιότητα ζωής και ταυτίζονται ολοένα και περισσότερο με την ανάπτυξη του εσωτερικού και του διεθνούς τουρισμού προς αυτές, ενώ για πολλές από τις αγορές των αναπτυσσόμενων χωρών, η κυριότερη απειλή είναι η υποβάθμιση των περιβαλλοντικών και πολιτισμικών πόρων που αποτελούν τη βάση του τουρισμού τους (Middleton και Hawkins, 2004: 89, 111).

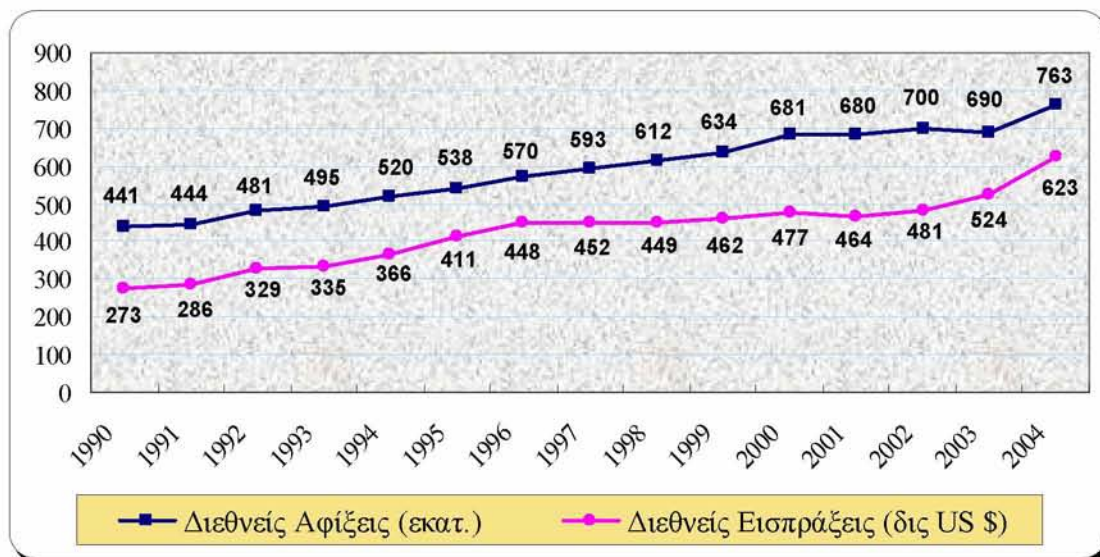
Η ανησυχία και η αβεβαιότητα που προκαλούνται από γεγονότα, όπως ένοπλες συρράξεις, τρομοκρατικές ενέργειες, φυσικές καταστροφές και διάδοση ιών, αποτελούν επίσης σημαντικά εμπόδια για τον τουρισμό τα οποία, όπως και τα περιβαλλοντικά ζητήματα, συνιστούν κοινές διεθνείς απειλές που απαιτούν διεθνή συνεργασία, αποτελεσματικές δράσεις και κοινές λύσεις (EOT, 2003α).

Κατά τα τελευταία χρόνια, διεθνή γεγονότα όπως, η τρομοκρατία, ο πόλεμος στο Ιράκ, ο ιός SARS καθώς και οικονομικές αναταραχές, συνέβαλαν καθοριστικά στη μεταβολή των χαρακτηριστικών της ζήτησης. Τα γεγονότα αυτά λειτούργησαν ως καταλύτες, επιταχύνοντας αλλαγές στη συμπεριφορά της αγοράς και τα παραδοσιακά ταξιδιωτικά πρότυπα και οδήγησαν στην παγκόσμια συνειδητοποίηση ότι οι κυβερνήσεις δεν μπορούν να αφήνουν την ανάπτυξη του τουριστικού τομέα στην τύχη. Από την άποψη αυτή, ο 'Νέος Τουρισμός' απαιτεί τη συνεπή συνεργασία μεταξύ του ιδιωτικού τομέα και των δημόσιων αρχών, συνδέεται με την παροχή εμπορικά επιτυχημένων προϊόντων και υπηρεσιών που εξασφαλίζουν οφέλη σε όλους, στηρίζεται σε μακροπρόθεσμες εκτιμήσεις και εστιάζεται όχι μόνο στα οφέλη των ταξιδιωτών, αλλά και στα οφέλη των κατοίκων των περιοχών που αυτοί επισκέπτονται και του αντίστοιχου φυσικού, κοινωνικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος (WTTC, 2003b: 2).

1.1.1. Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Τα ποσοτικά-στατιστικά στοιχεία σχετικά με τον όγκο των διεθνών μετακινήσεων και της αντίστοιχης τουριστικής δαπάνης, φανερώνουν τη ραγδαία αύξηση του τουρισμού, ιδιαίτερα κατά τα τελευταία χρόνια, και παράλληλα αιτιολογούν σε μεγάλο βαθμό τις κοινωνικοοικονομικές ή άλλες διαστάσεις και τη σημασία του στο σύγχρονο κόσμο.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ Ι.1: ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΑΦΙΞΕΙΣ - ΕΙΣΠΡΑΞΕΙΣ (1990 – 2004)

Πηγή: WTO (2005a).

Σύμφωνα με τον ΠΟΤ (WTO, 2004a και 2005b) το 1960 πραγματοποιήθηκαν 69 εκ. αφίξεις έναντι 763 εκατ. το 2004, ενώ κατά την ίδια περίοδο τα έσοδα από τον τουρισμό αυξήθηκαν από τα 7 στα 623 δισ. δολάρια Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής (ΗΠΑ). Τα χρησιμοποιούμενα κάθε φορά στατιστικά στοιχεία για το μέγεθος των αφίξεων και των εισπράξεων μπορεί να μην είναι απόλυτα ακριβή, είτε γιατί δεν συμπίπτουν με τα αντίστοιχα εθνικά ή περιφερειακά (αφίξεις), είτε γιατί εκφράζονται σε τρέχουσες και όχι σε πραγματικές τιμές (έσοδα), αντικατοπτρίζουν όμως την επέκταση των τουριστικών μετακινήσεων (Lickorish και Jenkins, 2004: 325).

Παρατηρώντας τις παγκόσμιες φυσικές και χρηματικές τουριστικές ροές της περιόδου 1990-2004, διαπιστώνεται απότομη πτώση του μέσου ρυθμού αύξησής τους μετά το 2000. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης από 4,2% κατά την περίοδο 1990-2000, μειώθηκε σε 1% κατά την τριετία 2000-2003 (ΙΤΕΠ, 2004α: 58-62). Βασικοί λόγοι της εξέλιξης αυτής ήταν το κλίμα φόβου και ανασφάλειας που προκάλεσαν σωρευτικά το τρομοκρατικό κτύπημα στις ΗΠΑ, ο πόλεμος στο ΙΡΑΚ, ο ιός της άτυπης πνευμονίας

στην ΝΑ Ασία, η χρηματιστηριακή ύφεση, η οικονομική επιβράδυνση και η ανατίμηση του Ευρώ στην Ευρώπη. Απέδειξαν όμως και την ανθεκτικότητα του τουρισμού ακόμα και όταν συνυπάρχουν πολλοί και ισχυροί αποτρεπτικοί παράγοντες (ΙΤΕΠ, 2003: 71). Αντίθετα, η ανάπτυξη του παγκόσμιου τουρισμού το 2004, σε όρους αφίξεων, ήταν η καλύτερη των τελευταίων 30 ετών σημειώνοντας αύξηση 10%, η οποία κυμαίνεται από 4% στην περιοχή της Ευρώπης μέχρι 29% για την Ασία - Ειρηνικό (ΙΤΕΠ, 2005α: 62). Η γενική εικόνα του διεθνούς τουρισμού, όπως προκύπτει από την εξέταση των στοιχείων που παρατίθενται στη συνέχεια και από μια σειρά αναλύσεων-εκθέσεων του ΠΟΤ (WTO, 2002, 2004a, 2005b), είναι ενδεικτική των αλλαγών που επικράτησαν τα τελευταία χρόνια στις τάσεις της τουριστικής κίνησης και επηρέασαν τους τουριστικούς προορισμούς. Οι αλλαγές αυτές σχετίζονται με τις μεταβολές των τάσεων της ζήτησης, τη χρηστική αξιοποίηση των τεχνολογικών εξελίξεων από τις τουριστικές επιχειρήσεις, τις ανταγωνιστικές πιέσεις που επικρατούν σε παγκόσμιο επίπεδο και την επίδραση παραγόντων που σχετίζονται με τις συνθήκες ασφάλειας των μετακινήσεων. Μέρος των εξελίξεων αυτών σχετίζεται και με τη διαχρονική μεταστροφή των σκοπών-κινήτρων των διεθνών επισκεπτών για ταξίδια (Πίνακας, Ι.2).

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι.2:
ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΣΚΟΠΟ ΤΟΥ ΤΑΞΙΔΙΟΥ

Σκοπός - Κίνητρο	Επισκέπτες (εκατ.)			Μερίδια (%)		
	1990	2000	2004	1990	2000	2004
Αναψυχή - διακοπές	284,0	371,1	395,0	62,3	54,0	52,0
Επαγγελματικοί λόγοι	57,8	130,9	120,0	12,7	19,0	16,0
Επίσκεψη συγγενών, Υγεία, κ.ά.	74,4	154,6	185,0	16,3	22,5	24,0
Αδιευκρίνιστοι λόγοι	39,7	30,6	63,3	8,7	4,5	8,0
ΣΥΝΟΛΟ	455,9	687,3	763,3	100,0	100,0	100,0

Πηγή: Προσαρμογή από ΙΤΕΠ (2005β), WTO (2005α).

Οι αλλαγές αυτές σε συνδυασμό με την αναζήτηση από μέρους των επισκεπτών νέων, εξωτικών ή μακρινών προορισμών μετέβαλαν τον περιφερειακό καταμερισμό των διεθνών αφίξεων με αποτέλεσμα την αύξηση των ταξιδιών μακρινών αποστάσεων σε βάρος των ενδοπεριφερειακών μετακινήσεων και την ταχύτατη ανάπτυξη των ανερχόμενων αγορών σε βάρος των παραδοσιακών τουριστικών περιφερειών. Παρ' όλα αυτά, η γεωγραφική κατανομή των διεθνών αφίξεων συνεχίζει να είναι άνιση με τους παραδοσιακούς προορισμούς της Ευρώπης να δέχονται το 54,4% των διεθνών επισκεπτών κατά το 2004 και τις περιοχές της Μέσης Ανατολής και της Αφρικής να συγκεντρώνουν μόλις το 9% των διεθνών αφίξεων (Πίνακας Ι.3).

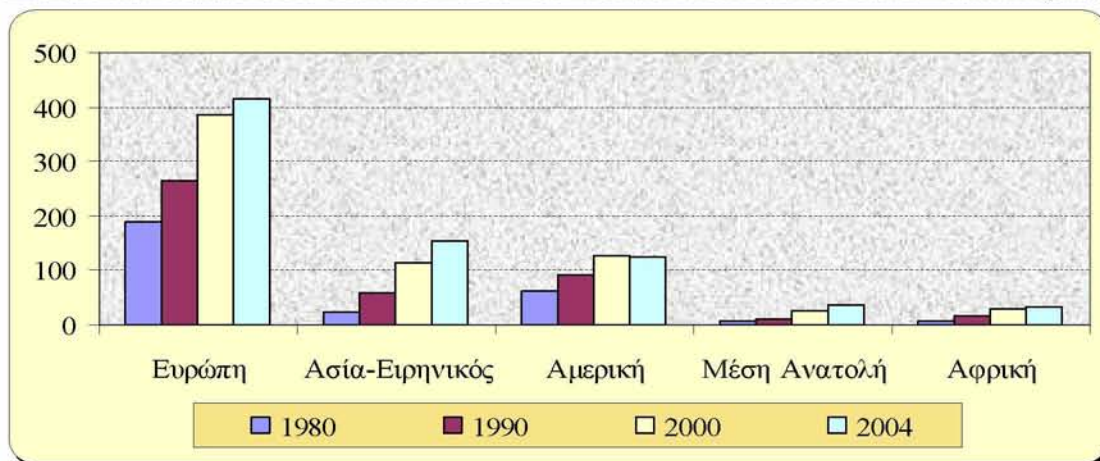
ΠΙΝΑΚΑΣ Ι.3: ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΑΦΙΞΕΩΝ (1990-2004)

Περιοχές	Διεθνείς Αφίξεις (εκατ.)				Μερίδιο (%)	
	1990	1995	2000	2004	1990	2004
Ευρώπη	264,8	309,3	384,2	416,4	60,0	54,5
Βόρεια Ευρώπη	30,3	39,4	44,6	48,4	6,9	6,3
Δυτική Ευρώπη	108,6	112,2	139,7	138,7	24,6	18,2
Κεντρική / Ανατολική Ευρώπη	32,0	55,0	59,1	78,4	7,2	10,3
Νότια / Μεσογειακή Ευρώπη	93,9	102,7	140,8	150,9	21,3	19,8
Ασία και Ειρηνικός	57,9	85,0	114,8	152,5	13,2	20,0
Βορειο-Ανατολική Ασία	28,0	44,1	62,5	87,6	6,4	11,5
Νοτιο-Ανατολική Ασία	21,5	28,6	37,0	47,3	4,9	6,2
Ωκεανία	5,2	8,1	9,2	10,1	1,2	1,3
Νότια Ασία	3,2	4,2	6,1	7,5	0,7	1,0
Αμερική	92,7	109,0	128,2	125,8	21,0	16,5
Βόρεια Αμερική	71,7	80,7	91,5	85,8	16,3	11,2
Καραϊβική	11,4	14,0	17,2	18,2	2,6	2,4
Κεντρική Αμερική	1,9	2,6	4,3	5,8	0,4	0,8
Νότια Αμερική	7,7	11,7	15,2	16,0	1,7	2,1
Μέση Ανατολή	10,0	14,3	25,2	35,4	2,3	4,6
Αφρική	15,2	20,5	28,2	33,2	3,5	4,4
Βόρεια Αφρική	8,4	7,3	10,2	12,8	1,9	1,7
Νότια Αφρική	6,8	13,2	18,0	20,4	1,6	2,7
Παγκοσμίως	440,6	538,1	680,6	763,3	100,0	100,0

Πηγή: WTO (2005a).

Η αύξηση των διεθνών αφίξεων και κατ' επέκταση των τουριστικών εισπράξεων δεν κατανέμεται ισόρροπα σε όλους τους προορισμούς. Οι μεγάλοι κερδισμένοι για τα τελευταία χρόνια είναι οι χώρες της Ανατολικής Ασίας και του Ειρηνικού, στις οποίες σημειώθηκαν οι εντυπωσιακότερες αυξήσεις των τελευταίων 20 χρόνων, ενώ οι αγορές της Ευρώπης, παρά τους καθοδικούς ρυθμούς αύξησης, διατηρούν το μεγαλύτερο μερίδιο των παγκόσμιων αφίξεων (Διάγραμμα Ι.2).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ Ι.2: ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΑΦΙΞΕΩΝ ΑΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗ (εκατ.)

Πηγή: WTO (2005a), ΙΤΕΠ (2005β). Ιδία Επεξεργασία.

Η εντυπωσιακή ανάπτυξη της ΝΑ Ασίας αλλάζει συνεχώς και με γρήγορους ρυθμούς την κατανομή του διεθνούς τουρισμού, αυξάνοντας το μερίδιο ολόκληρης της περιοχής από 8,1% το 1980 και 13,2% το 1990, σε 20% το 2004. Αξιοποιώντας τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα και ξεπερνώντας σχετικά γρήγορα τις συνέπειες του ιού SARS (2003), επιβεβαίωσε τις προβλέψεις καταλαμβάνοντας τη δεύτερη θέση παγκοσμίως το 2005 (αφίξεις και εισπράξεις), αφήνοντας την Αμερική στην τρίτη θέση, για την οποία φαίνεται ότι οι συνέπειες της επίθεσης στη Νέα Υόρκη το 2001 ήταν εντονότερες.

Παρά τις έντονες ανταγωνιστικές πιέσεις που ασκούν οι ανερχόμενες αγορές, οκτώ από τους δέκα δημοφιλέστερους προορισμούς το 2004 βρίσκονταν στις παραδοσιακές και ώριμες αγορές της Ευρώπης (έξι) και της Αμερικής (δύο). Οι δέκα δημοφιλέστεροι προορισμοί για το 2004 δέχτηκαν συνολικά το 47,5% των διεθνών αφίξεων, έναντι 60% των αντίστοιχων προορισμών το 1980 και 58% το 1990, με τη Γαλλία, την Ισπανία και τις ΗΠΑ να κατέχουν τις τρεις πρώτες θέσεις. Η κατάταξη και το μερίδιο αυτών των προορισμών στις διεθνείς αφίξεις, διαφοροποιούνται διαχρονικά, αποδεικνύοντας την ανάδυση και τη δυναμικότητα των νέων και ανερχόμενων αγορών. Το Χονγκ Κονγκ και το Μεξικό π.χ. ενώ μέχρι το 1990 δεν ήταν στη λίστα των 15 δημοφιλέστερων προορισμών, το 2004 εμφανίζονται στην 7^η και 8^η θέση αντίστοιχα (Πίνακας Ι.4).

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι.4: ΔΗΜΟΦΙΛΕΣΤΕΡΟΙ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΙ (2004)

Κατάταξη / Προορισμοί (2004)	Διεθνείς Αφίξεις (εκατ.) / Κατάταξη								(%)
	1980		1990		2000		2004	2004	
Παγκοσμίως	278,2		440,6		680,6		763,3	100,0	
1 Γαλλία	30,1	1	51,5	1	75,6	1	75,1	9,8	
2 Ισπανία	23,4	2	34,3	3	47,9	3	53,6	7,0	
3 Ηνωμένες Πολιτείες	22,5	3	39,8	2	50,9	2	46,1	6,0	
4 Κίνα	5,7	12	10,5	11	31,2	5	41,8	5,5	
5 Ιταλία	22,1	4	26,7	4	41,2	4	37,1	4,9	
6 Ηνωμένο Βασίλειο	12,4	7	18,0	7	25,2	6	27,8	3,6	
7 Χονγκ Κονγκ (Κίνα)	-	15 ⁺	-	15 ⁺	13,1	14	21,8	2,9	
8 Μεξικό	-	15 ⁺	-	15 ⁺	20,6	8	20,6	2,7	
9 Γερμανία	11,1	8	17,0	8	19,0	10	20,1	2,6	
10 Αυστρία	13,9	5	19,0	6	18,0	11	19,4	2,5	
15 Ελλάδα	5,3	14	8,9	12	13,1	15	13,4	1,8	
Δημοφιλέστερου/έτος (%)	59,9		58,0		51,8			47,5	

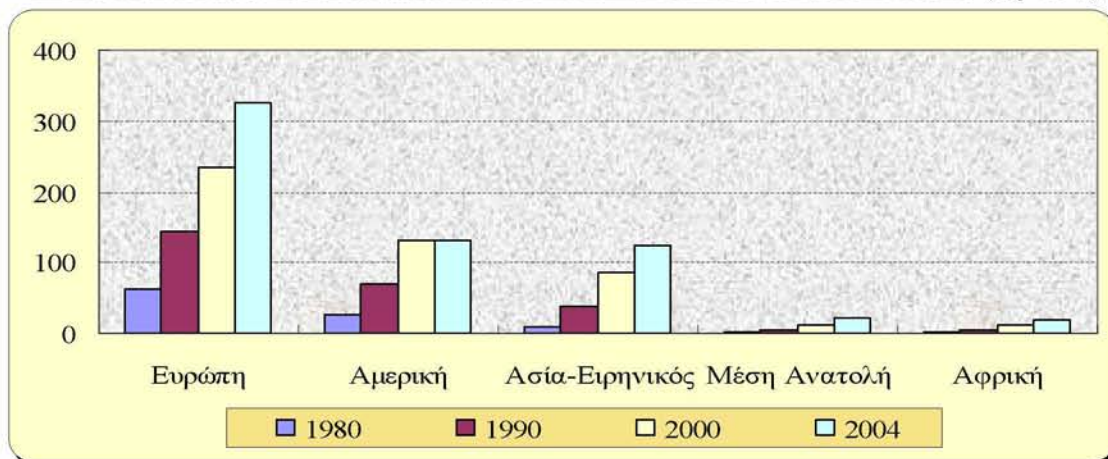
(+): Δεν περιλαμβάνονται στους 15 δημοφιλέστερους προορισμούς.

Πηγή: Προσαρμογή από WTO (2002, 2004a, 2005a), Gartner (1996).

Οι διεθνείς τουριστικές εισπράξεις, συγκρινόμενες με τις αφίξεις, ακολούθησαν παρόμοια εξέλιξη, οριοθετούνται από την ίδια γεωγραφική ανισοκατονομή, αυξήθηκαν όμως με ρυθμούς ταχύτερους εκείνων της αύξησης των αφίξεων (Διάγραμμα Ι.3).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ Ι.3: ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΕΙΣΠΡΑΞΕΩΝ ΑΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗ (δισ US \$)

Πηγή: WTO (2005a), ΙΤΕΠ (2005β). Ιδία Επεξεργασία.

Οι περιοχές της Ευρώπης, παραδοσιακά εισπράττουν πάνω από το 50% της παγκόσμιας τουριστικής δαπάνης. Το 2004 αποκόμισαν το 52,5% των εισπράξεων και ακολουθούν η Αμερική (21,1%) και οι περιοχές της Ασίας - Ειρηνικού (20,1%). Πλην της Αμερικής, της οποίας η ποσοστιαία συμμετοχή στις εισπράξεις είναι μεγαλύτερη εκείνης των αφίξεων, λόγω της υψηλής ανά άφιξη δαπάνης, οι άλλες περιφέρειες παρουσιάζουν ποσοστά συμμετοχής ίσα ή μικρότερα από εκείνα των αφίξεων (Πίνακας Ι.5).

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι.5: ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΙΣΠΡΑΞΕΩΝ (2000-2004)

Περιοχές	Διεθνείς Εισπράξεις (δισ. US\$)					Μερίδιο (%)	
	2000	2001	2002	2003	2004	1990	2004
Ευρώπη	234,5	230,4	243,2	282,9	326,7	54,2	52,5
Αμερική	132,8	122,5	113,8	114,1	131,7	26,2	21,1
Ασία και Ειρηνικός	86,7	87,2	98,7	94,9	125,0	15,6	20,1
Μέση Ανατολή	12,2	11,8	12,9	16,8	21,0	1,7	3,4
Αφρική	10,8	11,7	11,8	15,5	18,3	2,0	2,9
Παγκοσμίως	477,0	463,6	480,4	524,2	622,7	100,0	100,0

Πηγή: Προσαρμογή από WTO (2002, 2004a, 2005a).

Στις τρεις πρώτες περιφέρειες, ανήκουν και οι δέκα προορισμοί με τις μεγαλύτερες εισπράξεις που το 2004 συγκέντρωσαν 51,7% των διεθνών εισπράξεων. Την πρώτη θέση κατέχουν οι ΗΠΑ με 12%, ακολουθούν πέντε ευρωπαϊκοί προορισμοί (Ισπανία, Γαλλία, Ιταλία, Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο) συγκεντρώνοντας συνολικά 28,5% των διεθνών εισπράξεων, ενώ εντυπωσιακή είναι η άνοδος της Κίνας και της Τουρκίας στην 8^η και 10^η θέση αντίστοιχα, ενώ και οι δύο μέχρι το 1990 δεν περιλαμβάνονταν στον κατάλογο των 15 προορισμών με τις μεγαλύτερες εισπράξεις (Πίνακας Ι.6).

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι.6: ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΙ ΜΕ ΤΙΣ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΕΣ ΕΙΣΠΡΑΞΕΙΣ (2004)

Κατάταξη / Προορισμοί (2004)	Διεθνείς Εισπράξεις (δισ. US\$) / Κατάταξη				(%)			
	1980		1990		2000	2004		
Παγκοσμίως	106,5		273,2		477,0	622,7	100	
1 Ηνωμένες Πολιτείες	10,0	1	40,6	1	82,0	1	74,5	12,0
2 Ισπανία	7,0	4	18,6	4	31,5	2	45,2	7,3
3 Γαλλία	8,3	2	20,2	2	30,8	3	40,8	6,6
4 Ιταλία	8,2	3	19,8	3	27,5	4	35,7	5,7
5 Γερμανία	6,6	6	10,7	7	18,5	6	27,7	4,4
6 Ηνωμένο Βασίλειο	6,9	5	15,0	5	19,5	5	27,3	4,4
7 Κίνα	-	15 ⁺	-	15 ⁺	16,2	7	25,7	4,1
8 Τουρκία	-	15 ⁺	3,2	15 ⁺	7,6	14	15,9	2,6
9 Αυστρία	6,4	7	13,0	6	9,9	9	15,4	2,5
10 Αυστραλία	1,0	14	3,8	14	8,5	11	13,0	2,1
11 Ελλάδα	1,7	15 ⁺	2,6	15 ⁺	9,2	10	12,8	2,0
Μερίδιο πρώτων/έτος (%)	60,3		57,2		53,6			51,7

(+): Δεν περιλαμβάνονται στους 15 πρώτους προορισμούς με τα μεγαλύτερα έσοδα.

Πηγή: Προσαρμογή από WTO (2002, 2004a, 2005a).

Η μεγέθυνση των φυσικών και χρηματικών τουριστικών ροών, ο ρόλος τους στη διεθνή εξειδίκευση και η γενικότερη εξέλιξη του τουρισμού, διέκρινε τις τουριστικές χώρες σε δύο κατηγορίες, τις χώρες προέλευσης και τις χώρες υποδοχής επισκεπτών. Την πρώτη κατηγορία αποτελούν οι πλούσιες βιομηχανικές χώρες που βρίσκονται στη Δ. Ευρώπη, τη Β. Αμερική, την Ιαπωνία και την Αυστραλία. Οι χώρες υποδοχής αντιπροσωπεύουν τις αναπτυσσόμενες χώρες καθώς και τις χώρες του τρίτου κόσμου, πολλές από τις οποίες επιδιώκουν να δημιουργήσουν ειδικές τουριστικές υποδομές και υπηρεσίες, προκειμένου να ενσωματωθούν στους νέους τουριστικούς προορισμούς. Οι σχέσεις των χωρών προέλευσης και υποδοχής επισκεπτών, που στην ουσία είναι σχέσεις κέντρου – περιφέρειας, ορίζουν ότι γύρω από τις χώρες προέλευσης επισκεπτών δημιουργούνται περιφερειακές ζώνες, στις οποίες προοδευτικά οργανώνονται και εξειδικεύονται υπηρεσίες υποδοχής επισκεπτών που συνήθως προέρχονται από τις αναπτυγμένες χώρες. Από αυτή τη σκοπιά, οι αναπτυγμένες χώρες αποτέλεσαν και συνεχίζουν να αποτελούν την κυρίαρχη πηγή προέλευσης διεθνών επισκεπτών και συναλλαγματικών εισπράξεων για τις χώρες υποδοχής (Βαρβαρέσος, 1998: 40 · Lozato - Giotart, 1996: 23-38).

Σήμερα, από τις αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής, προέρχεται το 70% περίπου των διεθνών επισκεπτών ή το 75% αν συνυπολογισθούν και οι αναπτυγμένες χώρες της Ανατολικής Ασίας και του Ειρηνικού. Αν και τα ποσοστά αυτά είναι χαμηλότερα, σε σχέση με το παρελθόν, οι αναπτυγμένες χώρες συνεχίζουν να αποτελούν τις κύριες πηγές προέλευσης ενδοπεριφερειακού και διαπεριφερειακού τουρισμού (Πίνακας Ι.7).

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι.7: ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΕΞΕΡΧΟΜΕΝΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ (1990-2004)

Περιοχές	Διεθνείς Αφίξεις (εκατ.)				Μερίδιο (%)	
	1990	1995	2000	2004	1990	2004
Παγκοσμίως	440,6	538,1	680,6	763,3	100,0	100,0
Από: Ευρώπη	252,5	307,2	389,5	431,3	57,3	56,5
Ασία – Ειρηνικός	59,8	88,8	118,3	151,2	13,6	19,8
Αμερική	99,3	108,0	130,7	127,7	22,5	16,7
Μέση Ανατολή	8,5	10,4	15,2	22,0	1,9	2,9
Αφρική	9,9	13,0	16,5	18,2	2,2	2,4
Αδιευκρίνιστη	10,6	10,8	10,5	12,9	2,4	1,7
Ενδοπεριφερειακά	351,9	430,5	537,9	617,2	79,9	80,9
Διαπεριφερειακά	78,0	96,8	132,2	133,2	17,7	17,4

Πηγή: WTO (2005a).

Όσον αφορά την παγκόσμια τουριστική δαπάνη, μεγάλο μέρος της (55%), παραδοσιακά πραγματοποιείται από επισκέπτες που προέρχονται από τις οικονομικά αναπτυγμένες χώρες (Πίνακας Ι.8). Εντούτοις, πολλές αναπτυσσόμενες οικονομίες στη ΒΑ και ΝΑ Ασία, στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, τη Μέση Ανατολή και τη Νότια Αφρική, αυξάνοντας τα επίπεδα διαθέσιμου εισοδήματός τους κατάφεραν να αυξήσουν τις τελευταίες δεκαετίες τη συμμετοχή τους στις διεθνείς αφίξεις και πληρωμές.

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι.8: ΧΩΡΕΣ ΜΕ ΤΗ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΔΑΠΑΝΗ (2004)

Κατάταξη / Χώρες (2004)	Τουριστική Δαπάνη ανά χώρα (δισ. US\$)				Μερίδιο (%)	Πληθυσμός (εκατ.)	Κατά Κεφαλήν Δαπάνη (US\$)
	1980	1990	2000	2004			
Παγκοσμίως	106,5	273,2	477,0	622,4	100,0	6.373	98
1 Γερμανία	20,6	29,8	47,6	71,0	11,4	82	861
2 Ηνωμένες Πολιτείες	10,4	38,7	64,5	65,6	10,5	293	224
3 Ηνωμένο Βασίλειο	6,9	19,1	36,3	55,9	9,0	60	928
4 Ιαπωνία	4,6	24,9	31,9	38,1	6,1	127	299
5 Γαλλία	6,0	12,4	17,8	28,6	4,6	60	474
6 Ιταλία	1,9	13,8	15,7	20,5	3,3	58	54
7 Ολλανδία	4,7	7,3	12,2	16,5	2,7	16	1.014
8 Καναδάς	3,1	8,4	12,1	16,0	2,6	33	49
9 Ρωσική Ομοσπονδία	-	-	-	15,7	2,5	144	109
10 Κίνα	-	-	13,1	15,6	2,5	1.299	12
Μερίδιο δαπάνης/έτος (%)	62,5	61,5	55,3		55,2		

Πηγή: Προσαρμογή από WTO (2002, 2004a, 2005a).

Η τουριστική δαπάνη διαμορφώνει τις εισπράξεις των χωρών υποδοχής για τις οποίες λογίζονται ως εξαγωγές, και καλύπτει όλες τις καταναλωτικές συναλλαγές των διεθνών επισκεπτών για στέγαση, διατροφή, μεταφορά μέσα στον προορισμό, ψυχαγωγία, αγορές κλπ. είτε διανυκτερεύουν είτε επισκέπτονται αυθημερόν μια χώρα. Η δεύτερη

κατηγορία επισκεπτών μπορεί να είναι ιδιαίτερα σημαντική, ειδικά στην περίπτωση των γειτονικών χωρών όπου πολλές αγορές αγαθών και υπηρεσιών πραγματοποιούνται από διασυνοριακούς επισκέπτες (WTO, 2005a).

Η ανά άφιξη τουριστική δαπάνη είναι ένα σημαντικό μέγεθος – εργαλείο καθορισμού πολιτικής από τους τουριστικούς προορισμούς καθώς επιτρέπει να διαπιστωθούν οι τάσεις της αγοράς και να γίνουν κατά προσέγγιση συγκρίσεις μεταξύ χωρών και ευρύτερων περιοχών. Αποτελεί ένα σύνθετο μέγεθος που προσδιορίζεται από το μέσο αριθμό διανυκτερεύσεων, από τη σύνθεση του τουριστικού πλήθους (χώρα προέλευσης, σκοπός του ταξιδιού), από το μερίδιο του υπερπόντιου τουρισμού και άλλους παράγοντες, που επηρεάζουν τόσο το απόλυτο μέγεθος της όσο και τη διαχρονική μεταβολή. Ο ακριβής υπολογισμός της όμως καθίσταται δυσχερής καθώς εξαρτάται από συναλλαγματικές ισοτιμίες, που δεν ανταποκρίνονται πάντοτε στην αγοραστική δύναμη και την ακρίβεια των στατιστικών στοιχείων (ΙΤΕΠ, 2005β: 64-65).

Τα στοιχεία του διεθνούς τουρισμού για την περίοδο 1980-2004, σε σχέση με την ανά άφιξη τουριστική δαπάνη, καταδεικνύουν διαχρονικά συγκεκριμένες σταθερές τάσεις και συγκρίσεις μεταξύ ευρύτερων περιοχών (Πίνακας Ι.9). Είναι εμφανής η αυξητική τάση απόκλισης της ανά άφιξη δαπάνης από τον παγκόσμιο μέσο όρο για την Αμερική, αλλά και η μείωσή της για την Ασία. Για τις υπόλοιπες περιοχές, οι ανά άφιξη δαπάνη είναι μικρότερη του παγκόσμιου μέσου όρου με τάση περαιτέρω μείωσής της.

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι.9: ΕΙΣΠΡΑΞΕΙΣ ΑΝΑ ΑΦΙΞΗ (1980-2004)

Περιοχές	Δαπάνη ανά Άφιξη (US\$)				% του μέσου όρου			
	1980	1990	2000	2004	1980	1990	2000	2004
Αμερική	414	750	1.043	1.050	112,5	129,3	151,6	128,0
Ασία και Ειρηνικός	439	679	754	820	119,3	117,1	109,6	100,0
Αφρική	367	354	394	570	99,7	61,0	57,3	69,5
Ευρώπη	337	513	585	790	91,6	88,4	85,0	96,3
Μέση Ανατολή	584	459	510	580	158,7	79,1	74,1	70,7
Παγκοσμίως	368	580	688	820	100,0	100,0	100,0	100,0

Πηγή: ΙΤΕΠ (2005β).

Συμπερασματικά, η εξελικτική πορεία και η υφιστάμενη κατάσταση του διεθνούς τουρισμού, χαρακτηρίζεται από έντονες διαφοροποιήσεις σε σχέση με το συγκριτικό του ρόλο στην αναπτυξιακή διαδικασία. Οι ανεπτυγμένες οικονομίες εξακολουθούν να δεσπόζουν στην παγκόσμια αγορά τουρισμού αντλώντας 73% των αφίξεων και 80% των συνολικών τουριστικών εισπράξεων. Όσον αφορά το εισόδημα και τον πληθυσμό σε παγκόσμιο επίπεδο, οι εν λόγω οικονομίες αντιπροσωπεύουν μερίδιο 55% και 15%

αντίστοιχα. Κυρίαρχο άξονα αποτελεί η Ευρώπη, στην οποία λόγω πολιτισμικού πλουραλισμού, βιοτικού επιπέδου και εύκολης πρόσβασης μεταξύ των χωρών της, αναπτύσσεται υψηλός ενδοπεριφερειακός τουρισμός (86%) και το 38% του συνολικού υπερπόντιου. Από την άλλη μεριά, παρατηρείται διαχρονικά σημαντική ποσοτική μείωση των μεριδίων των αναπτυγμένων χωρών τόσο στις διεθνείς αφίξεις, όσο και στις διεθνείς συναλλαγματικές εισπράξεις (ΙΤΕΠ, 2005β: 64).

1.1.2. ΟΙ ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Μεθοδολογικά, υπάρχουν διάφοροι τρόποι αξιολόγησης των μελλοντικών τάσεων στον τουρισμό. Στις σημαντικότερες από αυτές, εξετάζονται το άμεσο ιστορικό παρελθόν, η επικρατούσα κατάσταση και πως προέκυψε και οι προσδοκίες για το μέλλον με βάση το παρόν ή συγκρίνονται διαφορετικές προβλέψεις σχετικά με την τουριστική κίνηση, τον προορισμό, τη διαδρομή και το μερίδιο που κατέχουν στην αγορά. Οι περισσότερες προβλέψεις γίνονται συνήθως με τη χρήση ποσοτικών ή ποιοτικών μοντέλων ανάλυσης των τάσεων του παρελθόντος. Σε κάθε περίπτωση πάντως είναι απαραίτητη και η συνεκτίμηση - μελέτη - αξιολόγηση βασικών παραγόντων που είναι δυνατόν να προκαλέσουν μεταβολές στον τουρισμό, όπως είναι (Lickorish και Jenkins, 2004: 338):

- οι προσδιοριστικοί παράγοντες της ζήτησης,
- η ανταπόκριση της προσφοράς μέσω της ανάπτυξης του τουριστικού τομέα, με τη συνεκτίμηση των εξωτερικών και ευρύτερων οικονομικών παραγόντων, και
- η ακολουθούμενη πολιτική απόφαση και ο ρόλος του κράτους.

Ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ), σε έκθεσή του που βασίζεται σε στοιχεία και αναλύσεις του ΠΟΤ, αναφέρει ότι ο διεθνής τουρισμός συνεχίζει να αναπτύσσεται με μια σταθερή μέση τάση καθώς αποδείχτηκε ανθεκτικός, μέχρι στιγμής τουλάχιστον, στην ύφεση και στις διακυμάνσεις λόγω κινδύνων στην υγεία ή την ασφάλεια (ιός SARS, πόλεμος στο Ιράκ). Παράλληλα διαπιστώνει, ήδη με το ξεκίνημα του 21^{ου} αιώνα, την εμφάνιση ορισμένων βασικών τάσεων στο διεθνή τουρισμό (ΕΟΤ, 2003α):

- αυξανόμενο ενδιαφέρον για την υγεία και την ασφάλεια,
- περισσότερα ταξίδια διακοπών, μικρότερης όμως χρονικής διάρκειας,
- μεταστροφή από τα μακρινά προς τα εσωτερικά και ενδοπεριφερειακά ταξίδια,
- μεταστροφή από τα αεροπορικά σε άλλα είδη μέσων μεταφοράς,
- αυξανόμενη χρήση του διαδικτύου για αγορές ταξιδιών,
- συνεχιζόμενη τάση προς όψιμες κρατήσεις, λόγω διεθνών πολιτικών εντάσεων,
- έντονη κατάτμηση της μαζικής αγοράς και αυξανόμενη ζήτηση για αυτόνομα και

ατομικά διαμορφωμένες διακοπές σε βάρος των συνολικών πακέτων,

- μεγαλύτερο ενδιαφέρον για μορφές τουρισμού που προσφέρουν εμπειρίες που βασίζονται σε φυσικούς και τοπικούς πολιτισμικούς πόρους,
- επικράτηση των προσφορών και αναμονή των ευκαιριών της τελευταίας στιγμής.

Στην ίδια έκθεση σημειώνεται ότι οι τάσεις αυτές προσδιορίζονται σε μεγάλο βαθμό από καθοριστικούς παράγοντες μεταβολών όπως είναι οι παράγοντες της ζήτησης, που σχετίζονται με τις δημογραφικές τάσεις, τις οικονομικές επιρροές και τις αλλαγές στα κοινωνικά πρότυπα και στον τρόπο ζωής, οι τεχνολογικές εξελίξεις στην πληροφόρηση και την παροχή υπηρεσιών όπως οι μεταφορές, οι επικοινωνίες, οι τεχνικές και ειδικές τουριστικές υποδομές και το ηλεκτρονικό επιχειρείν, η σχέση εργασίας-ελεύθερου χρόνου, η οποία περιορίζει ή διευρύνει τα στρώματα του πληθυσμού που απαιτούν μερίδιο στις διακοπές και αναδεικνύει νέες μορφές αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου, και οι συνθήκες ασφάλειας για τη ζωή και την υγεία των επισκεπτών που σχετίζονται με τις φυσικές καταστροφές, τη διάδοση ιών - επιδημιών και με τα πολιτικά εμπόδια, όπως ένοπλες συρράξεις ή 'ασύμμετρα' κτυπήματα, τα οποία προκαλούν αίσθημα ανησυχίας και αβεβαιότητας στην τουριστική αγορά.

Οι περισσότερες από τις προβλέψεις για την προοπτική ανάπτυξης του διεθνούς τουρισμού θεωρούνται, σύμφωνα με τους Lickorish και Jenkins (2004: 359-60), αξιόπιστες και ιδιαίτερα ευοίωνες καθώς: α) οι βασικοί καθοριστικοί παράγοντες της μελλοντικής ζήτησης είναι εξαιρετικά ευνοϊκοί, β) από την πλευρά της τουριστικής προσφοράς, οι τουριστικές επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα, μέσω της τεχνολογικής και λειτουργικής τους ικανότητας, να προσφέρουν ποιοτικά προϊόντα και υπηρεσίες σε τιμές που ικανοποιούν τις προτιμήσεις των επισκεπτών και να διευκολύνουν τις αγορές με αποτέλεσμα τη αύξηση της κίνησης, και γ) αναμένουν ότι ο δημόσιος τομέας συνεργαζόμενος με τον ιδιωτικό θα συνεχίσει τις δραστηριότητές του και θα συμβάλει στη δημιουργία των απαραίτητων προϋποθέσεων ανάπτυξης του τουρισμού.

Ωστόσο, πάντα υπάρχουν περίοδοι και περιοχές όπου προκλήσεις, πολιτικά εμπόδια και προβλήματα προκαλούν αβεβαιότητα, επηρεάζουν την ασφάλεια των μετακινήσεων και απειλούν την αύξηση της τουριστικής κίνησης. Η πορεία και η χωρική κατανομή του διεθνούς τουρισμού επηρεάστηκε στο πρόσφατο παρελθόν από δυσμενείς συγκυρίες όπως ο πόλεμος του κόλπου το 1991, οι επιθέσεις στη Νέα Υόρκη το 2001, ο ιός SARS και ο πόλεμος στο Ιράκ το 2003, η ύφεση όμως που ακολούθησε ξεπεράστηκε σχετικά γρήγορα και ο τουρισμός επανήλθε σε ανοδική τροχιά (EOT, 2003α). Το ζητούμενο σήμερα για το μέλλον του τουρισμού, εστιάζεται στις συνέπειες και την αντίδραση της

αγοράς σε νέα γεγονότα, όπως ο σεισμός και το 'τσουνάμι' στις πλέον τουριστικές περιοχές της Ινδονησίας (2004), οι επιθέσεις στη Μαδρίτη (2004), το Λονδίνο και την Αίγυπτο (2005), οι επιπτώσεις των οποίων δεν έχουν ακόμα αξιολογηθεί επακριβώς.

Η ποσοτική μακροπρόθεσμη πρόβλεψη και αξιολόγηση του ΠΟΤ για την ανάπτυξη του τουρισμού μέχρι το 2020 (Tourism Vision 2020), υπολογίζει ότι οι διεθνείς αφίξεις θα υπερβούν το 1,0 δισεκατομμύριο το έτος 2010 και το 1,56 μέχρι το 2020, η δε αναλογία ενδοπεριφερειακών και μεγάλης απόστασης μετακινήσεων αναμένεται να μετατραπεί από περίπου 82:18 που ήταν το 1995, σε 76:24 το 2020 (Πίνακας Ι.10, Διάγραμμα Ι.4).

Στις προβλέψεις του, χρησιμοποιεί το 1995 ως έτος αναφοράς, θεωρεί ότι οι βασικές δομικές τάσεις της αρχικής πρόβλεψης δεν έχουν αλλάξει σημαντικά και αναμένει, όπως και στο παρελθόν (εναλλαγή περιόδων αργών και γρήγορων ρυθμών ανάπτυξης), ότι οι όποιες επιβραδύνσεις του ρυθμού ανάπτυξης της τουριστικής δραστηριότητας θα αντισταθμιστούν μεσο-μακροπρόθεσμα (WTO, 2002, 2004).

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι.10 : ΠΡΟΒΛΕΨΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΑΦΙΞΕΩΝ ΑΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 2020

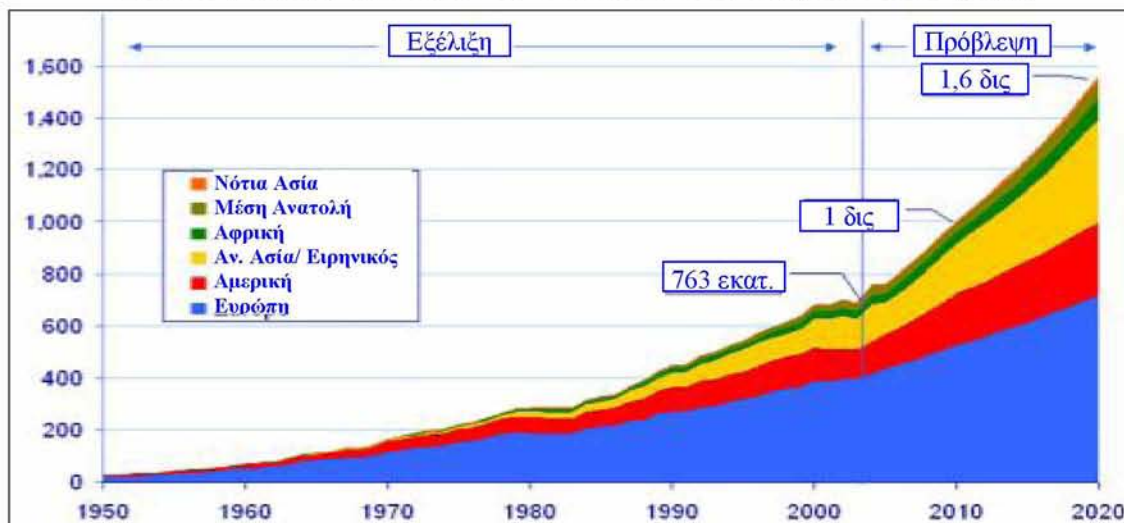
Περιοχές	Έτος Βάσης	Πρόβλεψη (εκατ.)		Μέση Ετήσια Αύξηση (%)	Μερίδιο Αγοράς (%)	
	1995	2010	2020	1995 - 2020	1995	2020
Παγκοσμίως	565,4	1.006,4	1.561,1	4,1	100,0	100,0
Αφρική	20,2	47,0	77,3	5,5	3,6	5,0
Αμερική	108,9	190,4	282,3	3,9	19,3	18,1
Ανατολική Ασία / Ειρηνικός	81,4	195,2	397,2	6,5	14,4	25,4
Ευρώπη	338,4	527,3	717,0	3,0	59,8	45,9
Μέση Ανατολή	12,4	35,9	68,5	7,1	2,2	4,4
Νότια Ασία	4,2	10,6	18,8	6,2	0,7	1,2
Ενδοπεριφερειακές	464,1	790,9	1183,3	3,8	82,1	75,8
Διαπεριφερειακές	101,3	215,5	377,9	5,4	17,9	24,2

Πηγή: WTO (2002, 2004a, 2005a).

Οι συνολικές τουριστικές αφίξεις ανά περιοχή, δείχνουν ότι το 2020 η κατάταξη των περιοχών υποδοχής επισκεπτών θα είναι: Ευρώπη, ΝΑ Ασία και Ειρηνικός, Αμερική, Αφρική και Μέση Ανατολή. Για τις αναπτυσσόμενες χώρες προβλέπεται μέση ετήσια αύξηση μεγαλύτερη του παγκόσμιου μέσου όρου ενώ, για τις ωριμότερες τουριστικές περιοχές της Ευρώπης και της Αμερικής, η αύξηση θα είναι μικρότερη. Η Ευρώπη θα διατηρήσει το υψηλότερο μερίδιο των παγκόσμιων αφίξεων, αν και προβλέπεται ότι η συμμετοχή της θα μειωθεί από 60% ήταν το 1995 σε 46% το 2020 (WTO, 2005a).

Σε επίπεδο απασχόλησης, μια παγκόσμια κοινότητα 250 εκατ. ατόμων αναμένεται να απασχολείται στον τουρισμό μέχρι το τέλος της δεκαετίας, με μια σταθερή προοπτική βιώσιμης ανάπτυξης στο μέλλον (WTTC, 2003b: 2).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ Ι.4: ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΑΦΙΞΕΙΣ, 1950–2020 (εκατ.)

Πηγή: WTO (2002, 2004a).

Η περαιτέρω ανάπτυξη του τουρισμού τα επόμενα χρόνια συνδέεται με τα νέα δεδομένα και τις απαιτήσεις όσον αφορά τον προγραμματισμό, την οργάνωση και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης, τα οποία προκύπτουν - σχετίζονται άμεσα με μια σειρά ζητημάτων όπως (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 113-127):

- τα υιοθετούμενα πρότυπα στα πλαίσια των νέων δεδομένων παγκοσμιοποίησης της τουριστικής ανάπτυξης, ο έλεγχος της ζήτησης, η οργάνωση και η διαχείριση των προσφερόμενων υποδομών και υπηρεσιών των τουριστικών περιοχών,
- η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας μέσω της προώθησης του Μάρκετινγκ των τουριστικών προορισμών και της υιοθέτησης αυστηρών και εξειδικευμένων προτύπων ποιότητας στην παραγωγή και διαχείριση του τουριστικού προϊόντος,
- η δημιουργία νέων σύνθετων ή εξειδικευμένων τουριστικών προϊόντων τα οποία σε συνδυασμό με τη διαρκή τμηματοποίηση της ζήτησης οδηγούν σε ποσοτική και ποιοτική αύξηση των προσφερόμενων υποδομών και υπηρεσιών των προορισμών,
- η ανάπτυξη του τουρισμού σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο και οι διαδικασίες ορθολογικής διαχείρισης της περιφερειακής και τοπικής τουριστικής ανάπτυξης,
- οι τεχνολογικές αλλαγές που σχετίζονται με την αυτονόμηση των επισκεπτών και τις τελικές επιλογές των ταξιδιών τους και την παραγωγή νέων τουριστικών προϊόντων ή τον εκσυγχρονισμό παλαιότερων, και
- η βιωσιμότητα προτύπων τουριστικής ανάπτυξης που ανταποκρίνονται στα δεδομένα και τις ανάγκες τουριστικών περιοχών με οργανωμένο μαζικό τουρισμό διακοπών ή περιοχών με ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Το ΙΤΕΠ (2005β: 64), με βάση τη διαπίστωση ότι από τη μέχρι τώρα πορεία του διεθνούς τουρισμού παρατηρείται σημαντική και σταθερή τάση μείωσης των μεριδίων των αναπτυγμένων χωρών στο παγκόσμιο τουριστικό γίγνεσθαι και αύξησης των αντίστοιχων μεριδίων των αναπτυσσόμενων χωρών, σημειώνει ότι:

- οι επικρατούσες τάσεις θα διατηρηθούν και θα τείνουν σε σύγκλιση, με συνέπεια την επόμενη 30ετία και υπό την επίδραση της αναπτυξιακής πορείας της Ανατ. και ΝΑ Ασίας, το μερίδιο των αναπτυσσόμενων χωρών στις διεθνείς αφίξεις να πλησιάσει στο 50%. Μακροπρόθεσμα, για δημογραφικούς και οικονομικούς λόγους, οι τάσεις αυτές θα λειτουργούν υπέρ των αναπτυσσόμενων χωρών,
- οι τουριστικές εισπράξεις θα τείνουν σε μείωση του μεριδίου των ανεπτυγμένων χωρών, με φθίνοντα όμως ρυθμό καθώς το μερίδιο των υπερπόντιων ταξιδιών, κατά τα οποία η ανά άφιξη τουριστική δαπάνη είναι μεγαλύτερη, θα τείνει να αυξάνεται για τεχνολογικούς, επιχειρηματικούς και άλλους οικονομικούς λόγους.

Όσον αφορά την προοπτική να κατευθυνθεί ο τουρισμός προς περισσότερο βιώσιμες μορφές, η βασική πρόκληση του μέλλοντος (Middleton και Hawkins, 2004: 90, 111):

α) για τις ώριμες αγορές των αναπτυγμένων χωρών (Β. Ευρώπη, Μεσόγειος, Β. Αμερική) αφορά τη συνεργασία των τοπικών αρχών και του ιδιωτικού τομέα για την εφαρμογή πρακτικών λύσεων σε διάφορα περιβαλλοντικά ζητήματα και την ανάπτυξη συμπεριφορών που θα ωθήσουν τις επιχειρήσεις να αποτελέσουν φορείς αλλαγής, και β) για τις υπόλοιπες αγορές των αναπτυσσόμενων χωρών (Ασία, Ειρηνικός, Καραϊβική κλπ.) αφορά τις εθνικές και τοπικές αρχές οι οποίες πρέπει να επιλέξουν το είδος του τουρισμού που επιθυμούν να αναπτύξουν στην περιοχή τους. Η προοπτική καθιέρωσης ενός επικερδούς και βιώσιμου τουρισμού εξαρτάται πέραν των άλλων και από την ανάπτυξη συστηματικής συλλογικής δράσης και τον αποτελεσματικό συντονισμό των ποικίλων συμφερόντων τόσο του δημόσιου όσο και του ιδιωτικού τομέα, ειδικά όσον αφορά στις στρατηγικές τουριστικής ανάπτυξης (Lickorish και Jenkins, 2004: 360).

Ειδικότερα, για να πετύχει ο τουριστικός τομέας τα μέγιστα δυνατά οφέλη, αλλά με ταυτόχρονο σεβασμό των αναγκών της οικονομίας, των τοπικών αρχών και κοινωνιών μέσα στις οποίες λειτουργεί, πρέπει να βασίζεται στο τρίπτυχο (WTTC, 2003b: 3):

1. Αναγνώριση από τις κυβερνήσεις της προτεραιότητας του τουρισμού.
2. Εξισορρόπηση μεταξύ οικονομικών αποτελεσμάτων και επιπτώσεων, μέσω της υιοθέτησης πολιτικών που σέβονται το συνολικό περιβάλλον των προορισμών.
3. Ανάπτυξη εταιρικών σχέσεων και από κοινού επιδίωξη μακροχρόνιας ανάπτυξης και ευημερίας, μέσω συνεπούς σχεδιασμού και αναπτυξιακής στρατηγικής.

Ι.2. Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Από την ανάλυση του διεθνούς τουρισμού που προηγήθηκε, προκύπτει ότι η περιοχή της Ευρώπης αποτελεί τη σημαντικότερη τουριστική αγορά από κάθε άποψη, καθώς οι τουριστικές δραστηριότητές της αντιπροσωπεύουν – συμβάλουν περισσότερο από το ήμισυ στη διαμόρφωση των κυριότερων δεικτών του εισερχόμενου και εξερχόμενου τουρισμού παγκοσμίως. Παραδοσιακά υποδέχεται περισσότερους από το 50% των διεθνών επισκεπτών, εισπράττει το μεγαλύτερο μέρος της παγκόσμιας τουριστικής δαπάνης και ταυτόχρονα αποτελεί την κύρια πηγή προέλευσης επισκεπτών και εσόδων για πολλούς προορισμούς (Πίνακες Ι.3, Ι.5, Ι.7, Ι.8). Οι αφίξεις διεθνών επισκεπτών στους Ευρωπαϊκούς προορισμούς διπλασιάστηκαν, σε σχέση με το 1980, και όλα τα στοιχεία επιβεβαιώνουν ότι η αύξηση αυτή θα συνεχιστεί και αναμένεται ο όγκος του ευρωπαϊκού τουρισμού να διπλασιαστεί ξανά κατά τη διάρκεια των επόμενων 20 - 25 ετών, παρά το σκληρό ανταγωνισμό της παγκόσμιας αγοράς (EC, 2002a).

Όσον αφορά την κατ' έτος παγκόσμια κατάταξη, οι περισσότερες από τις χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά αφίξεων, εισπράξεων, αναχωρήσεων και τουριστικής δαπάνης βρίσκονται σταθερά στα γεωγραφικά όρια της Ευρώπης. Το 2004, έξι από τους δέκα δημοφιλέστερους προορισμούς και επτά από τις δέκα χώρες με τις μεγαλύτερες τουριστικές εισπράξεις παγκοσμίως, βρίσκονταν στην Ευρώπη. Οι συνολικές αφίξεις των έξι δημοφιλέστερων Ευρωπαϊκών προορισμών, αντιστοιχούν στο 31% περίπου των παγκόσμιων αφίξεων (το 1993 στον κατάλογο περιλαμβάνονταν επτά Ευρωπαϊκές χώρες που συγκέντρωναν το 40% των παγκόσμιων αφίξεων), και οι συνολικές τουριστικές εισπράξεις των επτά Ευρωπαϊκών χωρών με τις μεγαλύτερες εισπράξεις, αντιστοιχεί στο 33,5% των παγκόσμιων εσόδων (Πίνακες Ι.4 και Ι.6).

Οι παγκόσμιες εξελίξεις όμως, σχετικά με τις δημογραφικές και κοινωνικές μεταβολές, τη μείωση του κόστους των ταξιδιών, τις μεταβολές στον πλούτο (ΑΕΠ) και το ατομικό εισόδημα, την επανάσταση στην ατομική κινητικότητα, τις τεχνολογικές και άλλες εξελίξεις είχαν αντίκτυπο στον τουρισμό, μετέβαλαν την υπάρχουσα γεωγραφική βάση των τουριστικών ροών και εμφανίστηκαν νέες-ανερχόμενες τουριστικές περιοχές. Έτσι, παρά τη μαζική αύξηση των διεθνών αφίξεων, μεταβλήθηκε ο καταμερισμός τους ανά περιοχή, υπέρ των ανερχόμενων αγορών και σε βάρος των παραδοσιακών τουριστικών περιοχών και ιδιαίτερα της Ευρώπης η οποία, επί μακρόν χρονικό διάστημα, γνωρίζει ύφεση ως τουριστικός προορισμός (Lickorish και Jenkins, 2004: 324-325).

Οι αφίξεις επισκεπτών στην Ευρώπη το 2004 έφτασαν τα 416,4 εκατ., παρουσιάζοντας μέση ετήσια αύξηση περίπου 3,4% κατά τη δεκαετία 1994-2004, έναντι 4,4% της

δεκαετίας 1984-1994, ενώ η μέση παγκόσμια αύξηση κατά τις αντίστοιχες περιόδους ήταν μεγαλύτερη από 5% ετησίως. Παρά την αύξηση των αφίξεων διεθνώς, το μερίδιο της Ευρώπης στην παγκόσμια αγορά μειώθηκε από 72% το 1960, σε 60% το 1990 και σε 54,5% το 2004. Ανάλογη τάση παρουσιάζουν και οι τουριστικές εισπράξεις της, οι οποίες το 2004 ανήλθαν στα 326,7 δις. δολάρια ΗΠΑ, που αντιστοιχούν στο 52,5% της παγκόσμιας αγοράς, έναντι 60,3% το 1980 και 54,8% το 1990, ενώ το μερίδιό της το 2000 έπεσε κάτω από το 50%, φθάνοντας στο 49,2% (WTO, 2005a · ΙΤΕΠ, 2005β: 67). Σύμφωνα με τον ΠΟΤ, οι κύριες ροές επισκεπτών στις Ευρωπαϊκές χώρες προέρχονται από άλλες χώρες της Ευρώπης, από την Αμερική και από την Ανατολική Ασία και Ειρηνικό, και ιδιαίτερα από την Ιαπωνία, οι δε ροές των πολιτών της Ευρώπης προς το εξωτερικό αυξάνονται, ενώ μειώνονται τα εσωτερικά ταξίδια. Υψηλότερους ρυθμούς αύξησης παρουσιάζουν τα ταξίδια προς τους μακρινούς προορισμούς, στην πλειοψηφία τους όμως, προτιμούν (85% περίπου) τις ενδο-ευρωπαϊκές μετακινήσεις. Η πλειοψηφία των επισκέψεων στην Ευρώπη έχουν τη μορφή σύντομων ταξιδιών, με μικρό αριθμό διανυκτερεύσεων, χαμηλή δαπάνη ανά άφιξη σε σχέση με τα διαπεριφερειακά ταξίδια και σαφή υπεροχή των επαγγελματικών ταξιδιών έναντι των άλλων τύπων ταξιδιού.

Ο ΠΟΤ, υπολόγισε ότι δύο από τις Ευρωπαϊκές περιφέρειες, η Βόρεια Ευρώπη και η Μεσόγειος, μαζί με την περιφέρεια της Βόρειας Αμερικής, το 1960 αντιπροσώπευαν το 95% του διεθνούς τουρισμού, το οποίο μετά την ανάπτυξη του τουρισμού στις νέες δυναμικές περιφέρειες του πλανήτη, μειώθηκε στο 80% το 1993 και στο 56% το 2004. Με κριτήριο το επίπεδο τουριστικής ανάπτυξης και τις επικρατούσες τάσεις, η Ευρώπη χωρίζεται σε τρεις περιφέρειες στις οποίες ανήκουν οι χώρες της Βόρειας Ευρώπης, της Μεσογείου και της Ανατολικής Ευρώπης. (Middleton Hawkins, 2004: 70-111):

Η περιφέρεια της Βόρειας Ευρώπης περιλαμβάνει τις Βρετανικές Νήσους, τις χώρες της κεντρικής Ευρώπης, της Σκανδιναβίας και την Αυστρία οι οποίες αποτελούν τις κύριες πηγές προέλευσης επισκεπτών και σημαντικούς προορισμούς καθώς η ποιότητα ζωής τους ταυτίζεται ολοένα και περισσότερο με την ανάπτυξη του εσωτερικού και του διεθνούς τουρισμού προς αυτές. Οι καταναλωτές τουριστικών προϊόντων των περιοχών αυτών είναι περισσότερο έμπειροι, απαιτητικοί, επιδεικνύουν τη μεγαλύτερη ροπή προς τα ταξίδια και μαζί με τις επιχειρήσεις του κλάδου διαμόρφωσαν ποικιλοτρόπως τη διεθνή αγορά και θα συνεχίσουν να την επηρεάζουν στο άμεσο μέλλον. Οι περισσότερες από τις αγορές της δεν είναι κορεσμένες, αλλά χαρακτηρίζονται ως ώριμες από την άποψη ότι η περαιτέρω ανάπτυξή τους δεν εξαρτάται τόσο από το να πειστούν οι πολίτες να κάνουν ταξίδια εσωτερικού ή εξωτερικού τουρισμού, όσο από

το να αυξηθεί η ποικιλία και η συχνότητα των ταξιδιών τους.

Η Περιφέρεια της Μεσογείου, πρόκειται για το δημοφιλέστερο προορισμό διακοπών που περικλείει τα νότια παράλια της Πορτογαλίας, της Γαλλίας, της ηπειρωτικής Ισπανίας, της Ιταλίας, της Ελλάδας, της Τουρκίας, τις Βαlearίδες Νήσους, τη Μάλτα και την Κύπρο. Η τουριστική της ανάπτυξη παρουσίασε ταχύτατους ρυθμούς και η τουριστική δραστηριότητα ανταγωνίζονται τις άλλες χρήσεις για την εξεύρεση χώρων και πόρων. Η περιοχή ανέπτυξε ένα ξεχωριστό περιφερειακό τουριστικό μοντέλο ‘χειμώνα–ήλιου’ στο οποίο η πλειοψηφία των επισκεπτών προέρχεται από χώρες της ίδιας περιφέρειας, παρουσιάζει έντονα εποχικό χαρακτήρα, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις αγορές της Βόρειας Ευρώπης και εμφανίζει έντονα χαρακτηριστικά μαζικού τουρισμού καθώς το προϊόν της στηρίζεται κυρίως στις ακτές και το κλίμα. Τα στοιχεία αυτά είναι κοινά για όλες τις χώρες, με αποτέλεσμα πολλοί tour-operators να προσφέρουν σχεδόν όμοια προϊόντα και λόγω ανταγωνισμού, σε πολύ χαμηλές τιμές (Apostolopoulos κ.ά., 2001).

Η Περιφέρεια της Ανατολικής Ευρώπης περιλαμβάνει τη Ρωσική Ομοσπονδία, τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, τις χώρες της Βαλτικής, την Πολωνία, την Τσεχία, την Ουγγαρία, την Σλοβακία, τη Ρουμανία, τη Βουλγαρία και τις χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας, οι οποίες χαρακτηρίζονται από έντονες πολιτισμικές, περιβαλλοντικές και αναπτυξιακές αντιθέσεις. Οι φυσικοί και πολιτισμικοί πόροι που διαθέτουν πολλές από αυτές τις προσφέρουν θετικές προοπτικές τουριστικής ανάπτυξης όμως, λόγω του ότι επί πολλά χρόνια ο σχεδιασμός και η διαχείριση του τουρισμού γινόταν από την κεντρική διοίκηση, υπήρχαν περιορισμοί για ταξίδια στο εξωτερικό, απουσίαζαν οι διεθνείς επιχειρήσεις, έλλειπε ο ανταγωνισμός και οι κανόνες προσφοράς και ζήτησης, διαμορφώθηκε ένα μοντέλο διαφορετικό από κείνο των χωρών της δυτικής Ευρώπης. Ο τουρισμός αναπτύχθηκε κυρίως σε παράκτιες ζώνες και αγροτικές περιοχές, εξαρτιόταν από ειδικά θέρετρα και ξενοδοχεία που παρείχαν κατώτερης ποιότητας υπηρεσίες και κάλυπταν κυρίως την εσωτερική ζήτηση.

1.2.1. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΕ

Ο τουρισμός στην ΕΕ αντιμετωπίζεται ως μία εκ των σημαντικότερων κοινωνικο-οικονομικών δραστηριοτήτων η οποία αναμένεται να διατηρήσει και στο μέλλον τους ταχύτερους ρυθμούς αύξησης έναντι των άλλων οικονομικών τομέων. Αναγνωρίζεται ότι η ανάπτυξη του επηρεάζει και έχει τη δυνατότητα να μεταβάλει σημαντικά τις οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες των πολιτών και των περιοχών που εξαρτώνται απ’ αυτόν και επισημαίνεται ότι, για τη διασφάλιση της προοπτικής του

Ευρωπαϊκού τουρισμού και της αναμενόμενης αύξησή της, η τουριστική ανάπτυξη πρέπει να λάβει τα χαρακτηριστικά της βιώσιμης ανάπτυξης. Για το σκοπό αυτό, η ΕΕ βασιζόμενη στο πολιτικό και κοινωνικό υπόβαθρο για το βιώσιμο ευρωπαϊκό τουρισμό, συμμετέχει στην προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης των τουριστικών δραστηριοτήτων παγκοσμίως. Προωθεί τις διεθνείς περιφερειακές και υπο-περιφερειακές συνεργασίες και ενθαρρύνει-ενισχύει την ευρεία και ενεργό συμμετοχή των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων του τομέα, των μη κυβερνητικών οργανισμών και άλλων ομάδων της κοινωνίας των πολιτών της. Απώτερος στόχος της, στα πλαίσια της διεθνούς διασύνδεσης του τουριστικού συστήματος αλλά και της ανάγκης συνολικής προσέγγισης της βιώσιμης ανάπτυξης, είναι η προώθηση των παγκόσμιων στρατηγικών βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης και πέραν των ορίων του Ευρωπαϊκού χώρου (EC, 2002a).

Τα κύρια χαρακτηριστικά και οι επικρατούσες τάσεις του τουρισμού των 15 χωρών της ΕΕ, όπως αυτά περιγράφονται από τις αρμόδιες για την προώθηση του ευρωπαϊκού τουρισμού υπηρεσίες της ΕΕ, συνοψίζονται στα παρακάτω (EC, 2002b):

Ο Ευρωπαϊκός τουρισμός συγκεντρώνεται κυρίως στις παράκτιες περιοχές, τα νησιά, το αλπικό τόξο και στα μεγάλα αστικά κέντρα όπου πραγματοποιούνται τα επαγγελματικά ταξίδια, ο πολιτιστικός τουρισμός και οι επισκέψεις φίλων και συγγενών. Οι μεγάλης κλίμακας τουριστικές ροές εντός της ΕΕ, αφορούν κυρίως ταξίδια διακοπών καθώς οι κάτοικοι των βόρειων χωρών επιλέγουν νοτιότερους προορισμούς που διαθέτουν ακτές, ήπιες κλιματολογικές συνθήκες, βουνά, ελκυστικά τοπία ή πολιτιστικούς πόρους. Ο κύριος όγκος τους πραγματοποιείται τη θερινή περίοδο και δευτερευόντως στις αρχές του χρόνου, προσδίδοντας στον τουρισμό έντονα χαρακτηριστικά εποχικότητας η οποία αποτελεί το βασικότερο εμπόδιο για το βιώσιμο Ευρωπαϊκό τουρισμό, εξαιτίας της σύνδεσής της με τις κλιματολογικές συνθήκες, τον οικονομικό, τον κοινωνικό και τον πολιτισμικό ρυθμό της καθημερινής ζωής των προορισμών.

Κάθε χρόνο, πραγματοποιούνται από τους πολίτες της ΕΕ περίπου 530 εκατ. ταξίδια διακοπών, χωρίς να υπολογίζονται τα μονοήμερα ταξίδια, τα οποία αντιστοιχούν σε 1,5 ταξίδια για καθέναν από τα 375 εκατ. των πολιτών της, διάρκειας 5 ημερών σε έναν προορισμό που κατά μέσο όρο απέχει 900 χλμ. από τον τόπο της μόνιμης κατοικίας τους. Σε όρους παροχής υπηρεσιών διαμονής, οι πολίτες της ΕΕ πραγματοποιούν κατά μέσο όρο σχεδόν 6 διανυκτερεύσεις το χρόνο σε καταλύματα εκτός της συνήθους κατοικίας τους και ταξιδεύουν περίπου 2.500 χλμ. για τουριστικούς λόγους.

Για τα δύο τρίτα αυτών των ταξιδιών, μένουν στη χώρα της μόνιμης κατοικίας τους και για το 22% επισκέπτονται μια άλλη χώρα της ΕΕ. Η μέση διάρκεια των ταξιδιών

εγχώριου ή διεθνούς τουρισμού (470 εκατ. περίπου), που πραγματοποιούν οι πολίτες της ΕΕ, είτε στη χώρα τους είτε σε άλλες χώρες της ΕΕ, είναι περίπου 4 ημέρες και βρίσκονται σε μέση απόσταση 500 χλμ. από τον τόπο της μόνιμης κατοικίας τους.

Οι μετακινήσεις τους σε μακρινούς προορισμούς, ανέρχονται περίπου στα 60 εκατ. ταξίδια ετησίως, με τις μετακινήσεις σε προορισμούς εκτός Ευρώπης (διαπεριφερειακά ή υπερπόντια ταξίδια), να υπερέχουν ελαφρώς των μετακινήσεών τους σε Ευρωπαϊκούς προορισμούς εκτός της ΕΕ. Η μέση απόσταση των προορισμών αυτών είναι 1.500 χλμ. από τον τόπο κατοικίας τους και η μέση παραμονή τους σ' αυτούς είναι 10 ημέρες.

Όσον αφορά τον εισερχόμενο τουρισμό της ΕΕ, οι επισκέπτες που προέρχονται από την υπόλοιπη Ευρώπη, αντιπροσωπεύοντας το 40% των αφίξεων και οι επισκέπτες εκτός Ευρώπης, που αντιστοιχούν στο 60% των αφίξεων, πραγματοποιούν κάθε χρόνο σε χώρες της ΕΕ περίπου 30 εκατ. ταξίδια και 211 εκατ. διανυκτερεύσεις (Πίνακας Ι.11).

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι.11: ΕΙΣΕΡΧΟΜΕΝΟΣ ΚΑΙ ΕΞΕΡΧΟΜΕΝΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΕ (εκατ.)

Κατηγορίες Τουρισμού			Πολίτες της ΕΕ			Πολίτες εκτός ΕΕ στην ΕΕ		
			Ταξίδια	Αφίξεις στα Καταλύματα	Διανυκτερεύσεις	Ταξίδια	Αφίξεις στα Καταλύματα	Διανυκτερεύσεις
Τουρισμός Εντός της ΕΕ	Εγχώριος	Γερμανία, Ισπανία, Γαλλία, Ιταλία, Μεγάλη Βρετανία	300	323	1.011	30*	92	211
		Άλλες Χώρες	53	52	134			
	Άλλες Χώρες της ΕΕ	117	147	633				
Εξερχόμενος Τουρισμός της ΕΕ			60		420*	*Τιμές κατ' εκτίμηση		
Σύνολο			530*		2.200*			

Πηγή: EC (2002b), Eurostat (2003).

Στα πλαίσια της αναμενόμενης αύξησης του τουρισμού στο μέλλον, δεν προβλέπεται να αλλάξει σημαντικά η αναλογία μεταξύ των εγχώριων, των ενδοκοινοτικών και των εξερχόμενων ταξιδιών των Ευρωπαίων πολιτών. Ο ρυθμός αύξησης του εισερχόμενου τουρισμού προβλέπεται να ακολουθήσει τη γενική τάση, ενώ οφέλη αναμένεται να προκύψουν από τις νέες αγορές, όπως η Κίνα. Στην Ευρώπη, η συνεχής τάση προς περισσότερα ταξίδια μικρότερης διάρκειας και πιο εξειδικευμένες μορφές τουρισμού, αλλά και οι δημογραφικές αλλαγές, υποδηλώνουν ότι ακόμα περισσότεροι Ευρωπαίοι πολίτες θα είναι σε θέση να πραγματοποιούν στο μέλλον ταξίδια, σε συχνότερη βάση. Το τμήμα του Ευρωπαϊκού τουρισμού που αυτή την περίοδο παρουσιάζει τους ταχύτερους ρυθμούς αύξησης, και αναμένεται να συνεχίσει και στο μέλλον, εστιάζει στην εμπειρία της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς, γεγονός που θα αυξήσει και

την υπάρχουσα τμηματοποίηση της αγοράς.

Η διεύρυνση της ΕΕ και η βελτίωση των οικονομικών συνθηκών θα οδηγήσουν σε αύξηση της τουριστικής ζήτησης των δέκα νέων κρατών μελών από πολίτες και μη της ΕΕ, αλλά ταυτόχρονα θα ενισχυθεί και ο εσωτερικός τουρισμός, καθώς αναμένεται να αυξηθούν και τα ταξίδια των πολιτών των νέων μελών προς τους προορισμούς των 15 χωρών της ΕΕ και ειδικότερα στις νότιες Ευρωπαϊκές ακτές και στις σημαντικότερες τουριστικές πόλεις. Γενικότερα, η διεύρυνση της ΕΕ δημιουργεί θετικές προοπτικές για μερικούς από τους ιδιαίτερους προορισμούς των νέων χωρών, παρέχοντάς τους την ευκαιρία να προχωρήσουν στην αειφόρο τουριστική ανάπτυξη και να αποτελέσουν πρότυπο για τους υπόλοιπους προορισμούς της Ευρώπης.

Από την πλευρά της προσφοράς τουριστικών υπηρεσιών, λειτουργούν πάνω από δύο εκατ. επιχειρήσεις που απασχολούν περίπου 7,7 εκατ. εργαζόμενους, αριθμός που αναμένεται να αυξηθεί κατά 15% τα δέκα επόμενα χρόνια. Η αγορά χαρακτηρίζεται από μεγάλο αριθμό μικρών και από λίγους μεγάλους καθετοποιημένους οργανισμούς παροχής υπηρεσιών. Αν και το 95% των τουριστικών επιχειρήσεων είναι μικρού και μεσαίου μεγέθους (ΜΜΕ), οι μεγάλες εταιρείες διαχειρίζονται σημαντικό ποσοστό του όγκου των συναλλαγών, ιδιαίτερα σε διεθνές επίπεδο. Σε επίπεδο συνολικών μεγεθών, η τουριστική οικονομία κατά το 2002, συνέβαλλε με 11,78% στο ΑΕΠ και με 12,62% στη συνολική απασχόληση της ΕΕ (WTTC, 2003a).

Σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση, τα δύο τρίτα των διανυκτερεύσεων πραγματοποιείται σε ξενοδοχειακά και παρόμοια καταλύματα. Επειδή ο χρησιμοποιούμενος τύπος διαμονής μπορεί να είναι σημαντικός για τα τουριστικά πρότυπα κατανάλωσης, τις κοινωνικο-οικονομικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις του τουρισμού και την αειφόρο ανάπτυξη, είναι ενδιαφέρον να επισημανθεί και το μερίδιο των κάμπινγκ, των ενοικιαζόμενων εξοχικών κατοικιών ή των άλλων τύπων καταλυμάτων, τα οποία σε ορισμένους από τους περιφερειακούς προορισμούς αποτελούν την πλειοψηφία.

Η συνεχής όμως αύξηση του τουρισμού απειλεί να υποβαθμίσει την βάση και την ποιότητα των πόρων των προορισμών βάσει των οποίων αναπτύσσεται και λειτουργεί. Οι οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης είναι ήδη ανησυχητικές στις Ευρωπαϊκές περιφερειακές οικονομίες και τα τοπία και ειδικότερα στις παράκτιες ζώνες και στα νησιά της νότιας της Ευρώπης, ως αποτέλεσμα της επικράτησης του μαζικού τουριστικού μοντέλου, της υπέρβασης των ορίων της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης και της θυσίας των ευρύτερων κοινωνικο-οικονομικών και περιβαλλοντικών απαιτήσεων στο βωμό του εύκολου και γρήγορου

κέρδους. Ο μαζικός τουρισμός βέβαια, από τη μια μεριά απειλεί να υποβαθμίσει τη βάση των πόρων των προορισμών και από την άλλη κάνει προσιτό τον τουρισμό σε περισσότερα άτομα λόγω της μείωσης του κόστους των ταξιδιών που οφείλεται στην τυποποίηση των παρεχόμενων υπηρεσιών και τον ισχυρό ανταγωνισμό.

Επιπλέον, οι απαιτήσεις του τουρισμού σε σχέση με τις ορθολογικές χρήσεις γης, την τοπική πολιτιστική ταυτότητα και τις ανάγκες των ντόπιων, δημιούργησαν σε μερικές περιπτώσεις εντάσεις στο οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό πλαίσιο της φέρουσας ικανότητας σε περιφερειακό επίπεδο. Η απώλεια επίσης της περιφερειακής πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, εξαιτίας της επιρροής εξωτερικών παραγόντων, ωθεί τον τουρισμό της ΕΕ προς ένα περισσότερο τυποποιημένο και σφαιρικό προϊόν, χωρίς στοιχεία αυθεντικότητας και μοναδικότητας. Τέλος, αυξανόμενη ένταση υπάρχει και μεταξύ της ανάπτυξης και της ικανότητας των Ευρωπαϊκών τεχνικών υποδομών μεταφοράς και υπηρεσιών και των απαιτήσεων του τουριστικού τομέα, ιδιαίτερα των μελλοντικών μετά και τον προβλεπόμενο διπλασιασμό του όγκου του Ευρωπαϊκού τουρισμού κατά τη διάρκεια των επόμενων 20-25 ετών.

Η περαιτέρω αύξηση του Ευρωπαϊκού τουρισμού θα συνεχίσει να ασκεί σημαντική χωρική επίδραση. Παρά τη μεταστροφή της νέας ζήτησης από περιοχές με μικρά ποσοστά εξερχόμενου τουρισμού και για λιγότερο δημοφιλείς προορισμούς, η μεγάλης κλίμακας υφιστάμενη εισροή επισκεπτών, η χωρική τους κατανομή και η συγκέντρωση του τουρισμού στην Ευρώπη, αναμένεται να ενταθούν σε απόλυτα μεγέθη. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα τη συνέχιση της συγκέντρωσης της τουριστικής οικονομίας στη βόρεια Ευρώπη, ενώ οι νότιοι παράκτιοι και νησιωτικοί προορισμοί θα διατηρήσουν τα υψηλότερα επίπεδα ελκυστικότητας, εξέλιξης και ανάπτυξης έναντι άλλων περιοχών. Όσον αφορά τους προορισμούς μαζικού τουρισμού, επιβάλλεται να υιοθετήσουν και να εφαρμόσουν τις αρχές και τις κατευθύνσεις της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα παρακμής και τις πιέσεις του μεγάλου αριθμού επισκεπτών στους συνολικούς περιβαλλοντικούς πόρους της περιοχής.

Για την αντιμετώπιση των κοινωνικο-οικονομικών, και περιβαλλοντικών προκλήσεων, που προκύπτουν από την ιεράρχηση και την πολυπλοκότητα της έντασης ή της αύξησης του τουρισμού, η ΕΕ θέτει ως προτεραιότητα τη ρύθμιση μιας σειράς ζητημάτων που θα οδηγήσουν τον Ευρωπαϊκό τουρισμό στη βιωσιμότητα και αφορούν την άμβλυνση της εποχικότητας, την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, την επέκταση των υποδομών μετακίνησης, την ανάπτυξη των προορισμών, την εμπειρία, την ικανοποίηση και τη συμπεριφορά των επισκεπτών και τη συνειδητοποίηση όλων των εμπλεκόμενων.

1.3. ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ - ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η Ελλάδα, κατέχει ιδιαίτερη γεωγραφική θέση στον παγκόσμιο και ευρωπαϊκό χώρο και διαθέτει πλούσιο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, στοιχεία που την καθιστούν μοναδική στις προτιμήσεις πολλών ξένων επισκεπτών και της προσδίδουν συγκριτικά πλεονεκτήματα έναντι άλλων ανταγωνιστικών τουριστικών προορισμών.

Η συμβολή του τουρισμού, ως οικονομικής δραστηριότητας, στο σύνολο της Ελληνικής οικονομίας, είναι ιδιαίτερα σημαντική από διάφορες απόψεις. Δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας, συμβάλλει θετικά στη διαμόρφωση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ), αποτελεί σημαντικό εργαλείο περιφερειακής ανάπτυξης, λόγω της ευρείας διασποράς των τουριστικών δραστηριοτήτων στο χώρο, ενώ παράλληλα προσφέρει στην ενίσχυση των υπόλοιπων παραγωγικών κλάδων της τοπικής ή εθνικής οικονομίας, οι οποίοι επωφελούνται ιδιαίτερα από την επέκταση της τουριστικής δραστηριότητας. Οικονομικά και πολιτικά, προσδιορίζεται ως βασικός πλέον συντελεστής της συνολικής τελικής ζήτησης για εγχωρίως παραγόμενα προϊόντα και υπηρεσίες και αποτελεί κατ' επέκταση βασικό συντελεστή της βιωσιμότητας και της ανταγωνιστικότητας του συνόλου της Ελληνικής οικονομίας (ΥΠΑΝ, 2003).

Η ουσιαστική τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα δρομολογείται την περίοδο 1950-1970, αρχικά στις τουριστικές περιοχές της Αττικής, της Ρόδου και της Κέρκυρας και αργότερα στις Κυκλάδες, την Κρήτη και τη Χαλκιδική. Κατά τη δεκαετία του 1960, αναπτύσσεται αλματώδως ο μαζικός τουρισμός, ενώ παράλληλα πραγματοποιούνται μεγάλες κρατικές επενδύσεις για τη δημιουργία έργων τουριστικής υποδομής. Μεγάλοι Tour Operators της Ευρώπης δημιουργούν οργανωμένα πακέτα διακοπών σε πολλούς ελληνικούς προορισμούς με συνέπεια η Ελλάδα να καθιερωθεί ως διεθνής προορισμός με το γνωστό τουριστικό προϊόν των '4 S' (Sun, Sea, Sand, Sex). Στη δεκαετία 1970-1980, όπως και σε άλλους διεθνείς προορισμούς, αρχίζουν να εμφανίζονται διάφορα περιβαλλοντικά, πολιτιστικά και κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα, ως αποτέλεσμα της ανεξέλεγκτης και απρογραμματίστης ανάπτυξης του μαζικού μοντέλου τουρισμού. Διάφοροι τύποι εναλλακτικών μορφών τουρισμού που αναπτύσσονται την ίδια περίοδο, χωρίς όμως σχεδιασμό, χρησιμοποιούνται ως δικαιολογητική βάση στα προβλήματα που συσσωρεύονται από την επικράτηση του μαζικού τουρισμού (ΕΟΤ - ΚΕΠΕ, 1994). Την περίοδο 1980-1997, συγκρίνοντας τις επιδόσεις του τουριστικού τομέα με τους άλλους δυναμικούς κλάδους της Ελληνικής οικονομίας, η συνεισφορά του στο ΑΕΠ της χώρας ήταν 53% έναντι 4,6% της βιομηχανίας, η δε αύξηση της απασχόλησης στον τουρισμό ήταν 87%, έναντι 9,2% της συνολικής απασχόλησης και μείωσης του

αντίστοιχου ποσοστού κατά 15% στη μεταποίηση (Παυλόπουλος, 2001: 57-58).

Τη δεκαετία 1990-2000, αναφερόμενοι στα ποσοτικά μεγέθη των διεθνών αφίξεων και εισπράξεων, οι μεν αφίξεις αυξάνονταν με μέσο ετήσιο ρυθμό 3,7%, η δε εισροή τουριστικού συναλλάγματος με μέσο ετήσιο ρυθμό 7,4%. Η αξιολογή αυτή επίδοση επετεύχθη παρά την πολιτική υπερτιμημένης δραχμής που ασκήθηκε τότε με σκοπό την αποκλιμάκωση του πληθωρισμού στα πλαίσια πολιτικής ικανοποίησης των κριτηρίων του Μάαστριχ. Όμως, κατά την τριετία 2000-2003, η θετική αυτή τάση ανατράπηκε και οι αντίστοιχοι δείκτες σημείωσαν ακόμη και μείωση ενώ, η κατάσταση του τουριστικού συναλλαγματικού ισοζυγίου παρουσίασε σημαντική βελτίωση χάρη στην ταχύτατη μείωση της τουριστικής συναλλαγματικής δαπάνης, εξέλιξη που κατά ένα μέρος οφείλεται στην αύξηση του εσωτερικού τουρισμού (ΙΤΕΠ, 2004α: 51-53).

Γενικότερα, την περίοδο 2000-2005 όσον αφορά τις αφίξεις, με λογικές ετήσιες αυξήσεις ή σταθεροποιητικές τάσεις, ανάλογα και με την συγκυρία, η πορεία του τουρισμού ήταν θετική. Η εξέλιξη των συνολικών αφίξεων (και κρουαζιέρες), με βάση την ομοιόμορφη στατιστική μεθοδολογία της σειράς των στατιστικών στοιχείων και δελτίων της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος (ΕΣΥΕ), είναι σταθερά ανοδική. Μέσα σε ένα αρνητικό πλαίσιο (περίοδος 2001-2003) για τον παγκόσμιο τουρισμό (11^η Σεπτεμβρίου 2001, πόλεμος στο Ιράκ, επιδημία SARS, ιός κοξάκι, βομβιστικές ενέργειες στη Μαδρίτη, το Μπαλί κλπ.), ο Ελληνικός τουρισμός άντεξε και οι αιτίες των όποιων αρνητικών εντυπώσεων θα πρέπει να αναζητηθούν όχι στην εξέλιξη των αφίξεων, αλλά στην αλλαγή νοοτροπίας των επισκεπτών, στην οικονομική συγκυρία, τα χρήματα που δαπανούν κλπ. ή ακόμα και στη μείωση της οριακής απόδοσης του Ελληνικού τουριστικού προϊόντος (Πατέλλης, 2005).

Η χωρική κατανομή της τουριστικής δραστηριότητας όπως έχει διαμορφωθεί στον Ελλαδικό χώρο μέχρι σήμερα, από τη μια μεριά ακολουθεί κατά μήκος τον κεντρικό άξονα ανάπτυξης (Πάτρα, Αθήνα, Θεσσαλονίκη) και από την άλλη εμφανίζει ισχυρές συγκεντρώσεις στην Κρήτη, την Κέρκυρα, τη Ρόδο και σε άλλα νησιά. Παρά τη σχετικά ισόρροπη εικόνα της τουριστικής κατανομής, η τουριστική ανάπτυξη εμφανίζει μεγάλη ανισομέρεια. Η τάση αποκέντρωσης και εξισορρόπησης της κατανομής αυτής, που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια, δεν αλλάζει την παραπάνω συνολική εικόνα.

Αυτό έχει ως συνέπεια, να προσφέρεται σήμερα ικανοποιητικός αριθμός ξενοδοχειακών κλινών, χαμηλών όμως κατηγοριών στη μεγάλη τους πλειοψηφία, συγκεντρωμένες σε τρεις περιοχές (Κρήτη, Δωδεκάνησα, Στερεά Ελλάδα), χαρακτηριστικό που συναντάται σε όλες σχεδόν τις χώρες υποδοχής. Παράλληλα απουσιάζουν βασικές υποστηρικτικές

τουριστικές εγκαταστάσεις (αυτόνομα συνεδριακά - εκθεσιακά κέντρα, μαρίνες, γήπεδα γκολφ, κέντρα θαλασσοθεραπείας) και υποδομές (αεροδρόμια, λιμάνια, οδικά και άλλα δίκτυα εξυπηρέτησης), η ανάπτυξη των οποίων θα βελτιώσει το τουριστικό προϊόν της χώρας, θα ευνοήσει την ανάπτυξη ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού και θα αμβλύνει την έντονη εποχικότητα που χαρακτηρίζει τη ζήτηση (ΣΕΤΕ, 2003β: 3, 20).

Τα βασικά χαρακτηριστικά του Ελληνικού τουρισμού σήμερα, σε συνδυασμό με τις άμεσες ή έμμεσες συνέπειές τους, περιγράφονται ως εξής (ΥΠΑΝ, 2001 και 2002: 1-2):

- Ανοδική τάση αφίξεων αλλοδαπών επισκεπτών και αύξηση του μεριδίου των αεροπορικών αφίξεων με συνέπεια την ανάπτυξη κινήτρων για τη δημιουργία νέων τουριστικών υποδομών για την προσέλκυση της αυξανόμενης κίνησης.
- Κυριαρχία του μαζικού τουρισμού μεσαίου και χαμηλού εισοδήματος, μείωση της ανά άφιξη τουριστικής δαπάνης σε σταθερές τιμές με συνέπεια την αυξανόμενη εξάρτηση από τον μαζικό οργανωμένο τουρισμό.
- Μείωση του μεριδίου Αμερικανών τουριστών και εξάρτηση από την Ευρώπη, με συνέπεια την απώλεια εισοδήματος και την ανάγκη αναζήτησης νέων αγορών.
- Αυξανόμενη συμμετοχή του εσωτερικού τουρισμού, γεγονός που δίνει τη δυνατότητα ορθολογικότερης χρονικής και χωρικής κατανομής της ζήτησης.
- Μικρή διάρκεια της τουριστικής περιόδου, λόγω μη ανάπτυξης άλλων μορφών τουρισμού, με συνέπεια την επιβάρυνση των υποδομών εξυπηρέτησης την περίοδο αιχμής και την υπολειτουργία τους εκτός σεζόν.
- Μονοδιάστατο τουριστικό προϊόν: "Ήλιος - Θάλασσα", με συνέπεια την εύκολη υποκατάστασή του από άλλους ανταγωνιστικούς μεσογειακούς προορισμούς. Ανάγκη αναζήτησης και ανάπτυξης νέων τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών.
- Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα του Ελληνικού τουρισμού (πολιτισμικό και φυσικό περιβάλλον), είναι κυρίως κληρονομημένα με αποτέλεσμα να υπάρχει περιθώριο ποιοτικής βελτίωσής τους με τη δόμηση νέων ανθρωπογενών πλεονεκτημάτων.
- Υψηλή γεωγραφική συγκέντρωση τουριστικών υποδομών σε συγκεκριμένες περιοχές, με συνέπεια την άνιση ανάπτυξη της περιφέρειας.
- Ολιγοφωνιακή διάρθρωση της τουριστικής ζήτησης με λίγους Tour Operators οι οποίοι κατευθύνουν τη ζήτηση και ασκούν ισχυρές πιέσεις για χαμηλές τιμές.
- Ξενοδοχειακές μονάδες / καταλύματα μικρού μεγέθους, ενδιάμεσης ή χαμηλής ποιότητας, μικρός βαθμός συγκέντρωσης και καθετοποίησης, με συνέπεια την αδυναμία διαπραγμάτευσης με τους ισχυρούς ταξιδιωτικούς οργανισμούς.

- Διοικητικά εμπόδια εισόδου νέων ξενοδοχειακών επιχειρήσεων σε ανεπτυγμένες ή και κορεσμένες τουριστικές περιοχές και έλλειψη κινήτρων αναβάθμισής τους.
- Μικρό μέγεθος των μη ξενοδοχειακών τουριστικών επιχειρήσεων που δημιουργεί προβλήματα βιωσιμότητας και προσαρμογής στα νέα τεχνολογικά δεδομένα.
- Τα πρόσφατα πολιτικο-οικονομικά γεγονότα διαμορφώνουν μια νέα κατάσταση η αντιστροφή της οποίας απαιτεί τόνωση της προβολής και αναζήτηση νέων αγορών.

Οι προοπτικές ανάπτυξης του Ελληνικού τουρισμού μέχρι το 2010, χαρακτηρίζονται ως ιδιαίτερα ενθαρρυντικές. Η εκτίμηση του Παγκόσμιου Συμβουλίου Τουρισμού και Ταξιδιών (ΠΣΤΤ), στηριζόμενη στην μέθοδο κατάρτισης των δορυφόρων λογαριασμών του Oxford Economic Forecasting, προβλέπει για τον Ελληνικό τουρισμό υψηλούς ετήσιους ρυθμούς ανάπτυξης μετρούμενης σύμφωνα με τους ακόλουθους δείκτες: 5% στη ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες, 4,6% συμβολή στο ΑΕΠ, 4,8% στις επενδύσεις, 2,1% και 2,2% στην άμεση και συνολική απασχόληση (ΥΠΑΝ, 2003).

Όσον αφορά τις αφίξεις διεθνών επισκεπτών, διεθνείς οργανισμοί όπως ο ΠΟΤ και το ΠΣΤΤ, με έτος αναφοράς το 2000, προβλέπουν ετήσιους ρυθμούς αύξησης 2% και 4,7% αντίστοιχα, με αποτέλεσμα το 2010 να αναμένονται στην Ελλάδα από 15,9 έως 20,7 εκατ. αφίξεις. Αν για το ίδιο διάστημα ο ετήσιος ρυθμός αύξησης παραμείνει σταθερός και ίσος με το ρυθμό αύξησης της περιόδου 1990-2000 (3,97%), το 2010 αναμένονται στην Ελλάδα 19,3 εκατ. επισκέπτες. Σύμφωνα με ένα συντηρητικά αισιόδοξο σενάριο που υποθέτει ρυθμό αύξησης 4,5% για τις αφίξεις και 5% για τις εισπράξεις, τότε το 2010 αναμένεται οι διεθνείς αφίξεις να φθάσουν στα 20,3 εκατ. και οι εισπράξεις στα 15 δις δολάρια ΗΠΑ (ΣΕΤΕ, 2003α: 22 και 2003β: 23-24).

Για την ανάπτυξη του Ελληνικού τουρισμού με ορίζοντα το 2010 και την επαλήθευση των παραπάνω προβλέψεων, απαιτείται ο σχεδιασμός και η υλοποίηση πολιτικών, δράσεων και στόχων που προσδιορίζουν τους πόρους (ανθρώπινους και οικονομικούς) και το χρονικό ορίζοντα υλοποίησής τους, καθορίζουν ρόλους και αρμοδιότητες των εμπλεκόμενων φορέων, διασφαλίζουν το συνεχή έλεγχο και την παρακολούθηση της πορείας υλοποίησής τους και προβλέπουν διορθωτικές ενέργειες του τρόπου εφαρμογής τους σύμφωνα με τις καθορισμένες παραμέτρους.

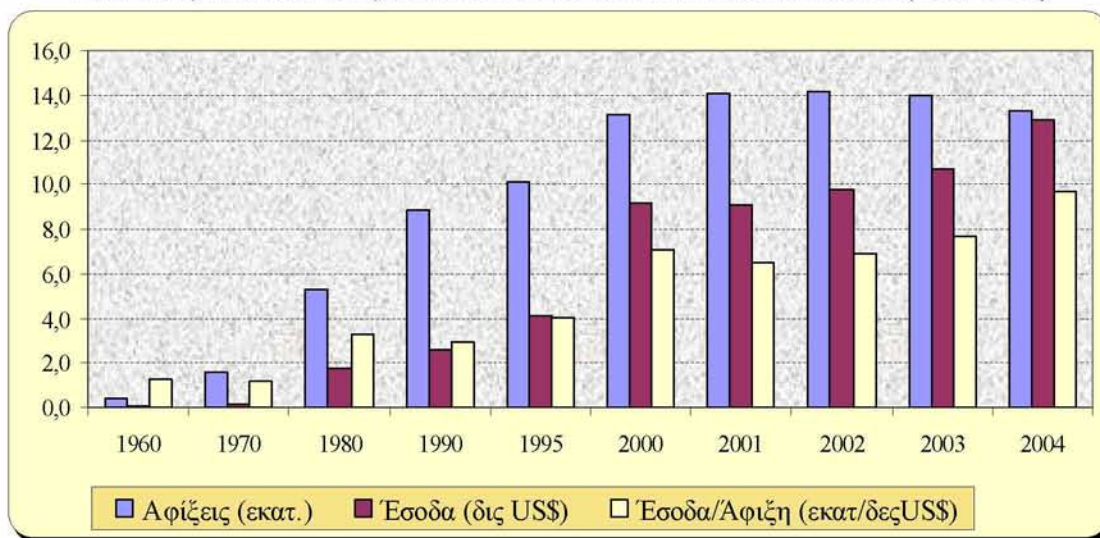
Απαραίτητη προϋπόθεση επιτυχούς υλοποίησης μιας τέτοιας πολιτικής για τον Ελληνικό τουρισμό, είναι η συνεργασία μεταξύ Πολιτείας, ιδιωτικού τομέα και τοπικής κοινωνίας, όπου ο καθένας οφείλει να διαδραματίσει το δικό του ρόλο (ΥΠΑΝ, 2003). Η Πολιτεία έχει την ευθύνη των αποφάσεων, του σχεδιασμού, της καθοδήγησης και του ελέγχου. Ο ιδιωτικός τομέας έχει την ευθύνη της επιχειρηματικής δράσης και την

υλοποίηση της τουριστικής πολιτικής, επενδύοντας και μεγιστοποιώντας τα οφέλη για την Εθνική οικονομία και η τοπική κοινωνία, μέσα από συμμετοχικές διαδικασίες και διαβούλευση, να εκφράσει τις απαιτήσεις της και να συναινέσει στην υλοποίηση πολιτικών και δράσεων που στοχεύουν στην προστασία και την αναβάθμιση του συνολικού περιβάλλοντος και γενικότερα στη βελτίωση της ποιότητας ζωής.

1.3.1. Η ΖΗΤΗΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Όσον αφορά τις αφίξεις αλλοδαπών επισκεπτών στην Ελλάδα, από 500 χιλ. και 8 εκατ. περίπου τις δεκαετίες του '60 και του '80, ξεπέρασαν (με τις κρουαζιέρες) τα 12 εκατ. τη δεκαετία του '90 και τα 14 εκατ. τα πρώτα χρόνια της νέας χιλιετίας. Θεαματική άνοδο παρουσιάζουν και οι τουριστικές εισπράξεις καθώς από 1,7 δις δολάρια ΗΠΑ το 1980 ξεπέρασαν τα 9,0 δις δολ. το 2000 και τα 12,5 δις δολ. το 2004. Η τουριστική δαπάνη ανά επισκέπτη, 40% της οποίας προορίζεται για διαμονή και διατροφή, από 300 δολ. το 1980, αυξήθηκε σε 704 δολ. το 2000 και σε 965 δολ. το 2004 (Διάγραμμα Ι.5).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ Ι.5:
ΑΦΙΞΕΙΣ, ΕΙΣΠΡΑΞΕΙΣ, ΔΑΠΑΝΗ ΑΝΑ ΑΦΙΞΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1960-2004)

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΥΠΑΝ (2002), ΣΕΤΕ (2003β). Ιδία επεξεργασία

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ, το 2004 επέλεξαν την Ελλάδα ως προορισμό 14,4 εκατ. αλλοδαποί επισκέπτες και πραγματοποίησαν 38,8 εκατ. διανυκτερεύσεις. Με διάφορα μέσα αφίχθησαν 13,3 εκατ. και 1,1 εκατ. με κρουαζιέρες. Ο κύριος όγκος των αλλοδαπών επισκεπτών μετακινήθηκε αεροπορικώς (74,7%) και σε σχέση με τις χώρες προέλευσής τους, στη συντριπτική τους πλειοψηφία (92,6%) ήταν πολίτες χωρών της Ευρώπης και μόλις το 1,8% προέρχονταν από την Αμερικανική Ήπειρο (Πίνακας Ι.12).

Τα ποσοστά αφίξεων Ευρωπαίων και Αμερικανών επισκεπτών για το 2000 ήταν 91,4% και 2,5%, ενώ το 1981 τα αντίστοιχα μεγέθη ήταν 74% και 8% (ΥΠΙΑΝ, 2002: 7).

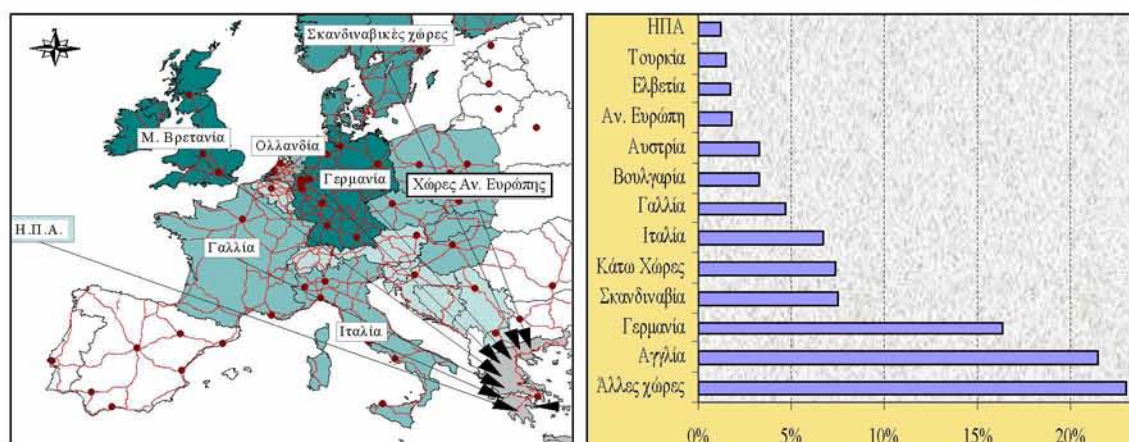
ΠΙΝΑΚΑΣ Ι.12: ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗΣ ΤΟΥΣ

Προέλευση	Αφίξεις (χιλ)		Τρόπος Μετακίνησης (%)			
	2004	Μερίδιο	Αεροπ/κώς	Σιδηρ/κώς	Οδικώς	Θαλασίως
Αμερική	236,3	1,8	78,7	0,8	8,7	11,8
Ωκεανία	68,4	0,5	76,0	0,8	14,0	9,2
Ασία	634,8	4,7	60,9	0,4	26,9	11,8
Αφρική	49,2	0,4	89,8	0,2	2,0	8,0
ΕΕ (15 χώρες)	9.029,5	67,7	94,1	0,6	1,3	4,0
Υπόλοιπη Ευρώπη	3.323,5	24,9	22,9	2,4	71,4	3,3
ΣΥΝΟΛΟ	13.341,7	100	74,7	0,7	20,2	4,4

Πηγή: ΕΣΥΕ. Ιδία Επεξεργασία.

Το μέγεθος της εισροής επισκεπτών και η εικόνα προέλευσής τους διαφέρουν ανά περίοδο για λόγους που οφείλονται κυρίως σε εθνικούς και διεθνείς παράγοντες που επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα το ενδιαφέρον τους να επισκεφτούν τη χώρα. Το γεγονός αυτό καθιστά εξαιρετικά πολύπλοκη τη διαδικασία χαρτογράφησης των τάσεων των κατά παράδοση κυριότερων τουριστικών ρευμάτων που επιλέγουν ως προορισμό την Ελλάδα. Το 2004 οι κυριότερες τουριστικές αγορές για τον Ελληνικό τουρισμό ήταν η Αγγλία, η Γερμανία και η Ιταλία συγκεντρώνοντας το 45% των αφίξεων, ακολουθούν οι Κάτω Χώρες (Βέλγιο, Ολλανδία, Λουξεμβούργο) και οι Σκανδιναβικές χώρες (Δανία, Νορβηγία, Σουηδία, Φινλανδία) με 15% και η εικόνα συμπληρώνεται από τη Γαλλία, την Αυστρία, τη Βουλγαρία και τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης (Ουγγαρία, Πολωνία, Σλοβακία, Τσεχία) με 13% και τις ΗΠΑ μόνο με 1,2% (Διάγραμμα Ι.6).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ Ι.6: ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ-ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΡΕΥΜΑΤΩΝ (2004)

Πηγή: ΕΣΥΕ. Ιδία Επεξεργασία.

Η ζήτηση του ελληνικού τουριστικού προϊόντος από τους αλλοδαπούς επισκέπτες έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα και διάρθρωση τα οποία σε μεγάλο βαθμό επηρεάζουν και το μέγεθος των τουριστικών εισπράξεων. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ζήτησης π.χ. αποτελεί το υψηλό ποσοστό επαναλαμβανόμενου τουρισμού που για το 1998, 55% των επισκεπτών είχαν ξανάρθει για διακοπές στην Ελλάδα τουλάχιστον μία φορά (ΥΠΑΝ, 2002: 7) ενώ την περίοδο 2001-2002, το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 66% (Παπανίκος, 2005: 56) και το 2005 65,5% (ΕΟΤ - MRB, 2005).

Από τη μελέτη των χαρακτηριστικών των αλλοδαπών επισκεπτών, κατά την περίοδο 2001-2002, σε ότι αφορά: α) τη συχνότητα επίσκεψης, β) τον τρόπο οργάνωσης του ταξιδιού και γ) την επιλογή καταλύματος, διαπιστώθηκε ότι (Παπανίκος, 2005: 48-56):

- δύο στους τρεις επισκέπτες είχαν ξανάρθει τουλάχιστον μια φορά στο παρελθόν,
- το 17,4% των επισκεπτών οργάνωσαν το ταξίδι μόνοι τους, 28,9% έκανε χρήση ενός πακέτου, 48,1% μέσω ταξιδιωτικού γραφείου και 5,6% με άλλο τρόπο,
- πάνω από το 50% των επισκεπτών έμεινε σε καταλύματα Α΄ και Β΄ κατηγορίας.

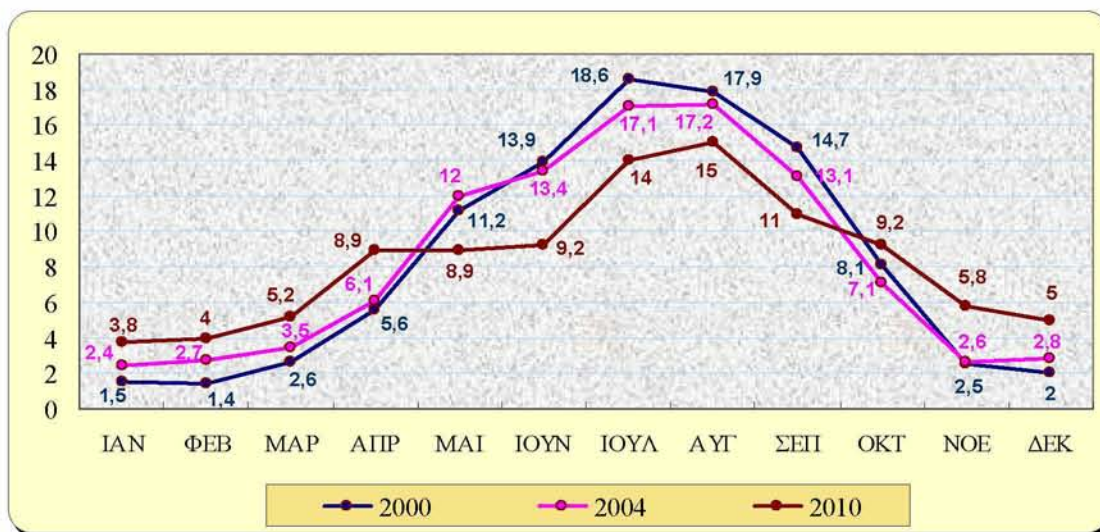
Ανάλογη μελέτη για το 2005 (ΕΟΤ – MRB, 2005) κατέδειξε ότι, 65,5% είχε επισκεφτεί ξανά την Ελλάδα, 57% έκανε ανεξάρτητες διακοπές, 57% έμεινε σε ξενοδοχεία τριών αστέρων και άνω και 43% παρέμεινε στην Ελλάδα 8 έως 15 ημέρες.

Άλλα χαρακτηριστικά της ζήτησης του Ελληνικού τουρισμού αποτελούν η κυριαρχία του μαζικού οργανωμένου τουρισμού (τουριστική μονοκαλλιέργεια), η χαμηλή μέση διάρκεια παραμονής και η έντονη εποχικότητα η οποία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην υστέρηση της χώρας σε ειδικές τουριστικές υποδομές. Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού αποτελούν μεσοπρόθεσμα αγορές – θύλακες, που ελκύουν μικρό αριθμό επισκεπτών αλλά αξιόλογα οικονομικά οφέλη (ΥΠΑΝ, 2002: 7).

Ο υψηλός βαθμός χρονικής συγκέντρωσης επισκεπτών κατά τους θερινούς κυρίως μήνες, επηρεάζει αρνητικά την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, μειώνει το βαθμό ικανοποίησης των επισκεπτών και επιτείνει ακόμα περισσότερο τα προβλήματα έλλειψης, αντοχής και ανταπόκρισης των τεχνικών ή άλλων υποδομών εξυπηρέτησης.

Καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας 1990-2000 αλλά και στη συνέχεια, στο τρίμηνο Ιουλίου-Σεπτεμβρίου, πραγματοποιείται περίπου το 50% των ετήσιων αφίξεων στην Ελλάδα. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει την αναποτελεσματικότητα των προσπαθειών άμβλυνσης της εποχικότητας του Ελληνικού τουρισμού, είτε γιατί δεν είχαν συνέπεια και συνέχεια, είτε γιατί δεν βασίστηκαν στον εμπλουτισμό και στη διαφοροποίηση του προϊόντος (ΣΕΤΕ, 2003β: 15) Το 2004, σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ, την περίοδο Απριλίου-Οκτωβρίου αφίχθη το 90% των αλλοδαπών επισκεπτών (Διάγραμμα Ι.7)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ Ι.7: ΕΠΟΧΙΚΟΤΗΤΑ ΑΦΙΞΕΩΝ 2000, 2004 ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΣ 2010 (%)

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΣΕΤΕ (2003β).

Σημαντικό τμήμα της ζήτησης τουριστικών υπηρεσιών προέρχεται από την εσωτερική αγορά η οποία εμφανίζει σταθερά ανοδικές τάσεις καθώς πάνω από το 1/4 περίπου των συνολικών διανυκτερεύσεων στα τουριστικά καταλύματα γίνονται από ημεδαπούς. Η ανάπτυξη του, δεν αποτυπώνεται απόλυτα στις στατιστικές κινήσεις των τουριστικών καταλυμάτων, γιατί μεγάλο μέρος του εξυπηρετείται σε ιδιόκτητη εξοχική κατοικία, σε σπίτια συγγενών και φίλων ή αποτελεί ημερήσια εκδρομική δραστηριότητα χωρίς διανυκτέρευση. Ο εσωτερικός τουρισμός κατανέμεται ορθολογικότερα στο χώρο, επιλέγει περιοχές που ο εξωτερικός μαζικός τουρισμός δεν προτιμά, δαπανά κατ' άτομο περισσότερο από τον αντίστοιχο εισοδήματος αλλοδαπό επισκέπτη, προτιμά τα τοπικά παραδοσιακά προϊόντα και χρησιμοποιεί κυρίως οδικά και ακτοπλοϊκά μεταφορικά μέσα. Συχνά, οι προερχόμενοι από μεγάλα αστικά κέντρα αναπτύσσουν εποχιακές ή μόνιμες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες στις περιοχές καταγωγής τους, συμβάλλοντας στην αύξηση της απασχόλησης των ντόπιων. Μπορεί η δραστηριότητα του εσωτερικού τουρισμού να μην είναι συναλλαγατοφόρος και να μη συμβάλλει στην αύξηση του Εθνικού εισοδήματος, συμβάλλει όμως σημαντικά στο εισόδημα και την απασχόληση της περιφέρειας και συχνά καλύπτει τα ελλείμματα σε περιόδους ύφεσης της κίνησης από το εξωτερικό (ΕΟΤ - ΚΕΠΕ, 1994 · ΕΟΤ, 2003α).

Από οικονομική άποψη, σημαντική είναι η συμμετοχή της τουριστικής δραστηριότητας στη διαμόρφωση βασικών μεγεθών της Ελληνικής οικονομίας όπως, τα δημόσια έσοδα, η απασχόληση και το εμπορικό ισοζύγιο. Η ζήτηση τουριστικών υπηρεσιών το 2004, καλύπτει το 40,7% του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου, από 45,6% το 2000 και

28% το 1981. Συμβάλλει επίσης στα έσοδα των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ), αφού μεταξύ των επιχειρήσεων, μόνον από τις τουριστικές καταβάλλονται ειδικά τέλη υπέρ ΟΤΑ (ΥΠΑΝ, 2002: 10-11).

Για τη γενικότερη συμβολή του τουρισμού στην Ελληνική οικονομία και την απασχόληση, ο ΣΕΤΕ (2003α: 8), υπογραμμίζει σε σχετική του έρευνα:

- Η τουριστική οικονομία συνέβαλε το 2002 με 17,38% στη συνολική απασχόληση, ενώ το σύνολο της προστιθέμενης αξίας που προσδιορίζεται άμεσα και άμεσα από την τουριστική ζήτηση, κυμαίνονταν στο 15% του ΑΕΠ, έναντι 3% που ήταν το 1960. Τα αντίστοιχα μεγέθη για την ΕΕ ήταν 12,62% και 11,78%.
- Ο τουρισμός προκάλεσε το σύνολο σχεδόν της βελτίωσης της κατανομής του περιφερειακού εισοδήματος τα τελευταία 20 –30 χρόνια.
- Το τουριστικό συνάλλαγμα είναι 2,5 και 1,8 φορές μεγαλύτερο από εκείνο των βιομηχανικών εξαγωγών και της συνολικής αξίας των εξαγωγών αντίστοιχα.
- Η συμβολή του τουρισμού στην οικονομική ανάπτυξη κατά την τελευταία 20ετία ήταν 12 περίπου φορές μεγαλύτερη από την ανάπτυξη του βιομηχανικού τομέα.

Η ζήτηση του Ελληνικού τουρισμού και η διαμόρφωση των χαρακτηριστικών της, εξαρτάται από την οργάνωση της διεθνούς αγοράς η οποία χαρακτηρίζεται από έντονα φαινόμενα συγκέντρωσης και καθετοποίησης των διεθνών ταξιδιωτικών επιχειρήσεων. Πέραν του ανταγωνισμού από άλλους προορισμούς, ο Ελληνικός τουρισμός έχει να αντιμετωπίσει και ολιγοπωνιακές καταστάσεις που κατευθύνουν μαζικά τις τουριστικές ροές. Μεγάλοι ταξιδιωτικοί οργανισμοί (tour-operators), από τη δεκαετία του '90 ακόμα (Οικονόμου, 1998), δημιουργούν, προωθούν και πωλούν οργανωμένα πακέτα διακοπών, κατευθύνοντας και ελέγχοντας τη διεθνή ζήτηση και προσφορά. Παράλληλα, η διεθνής αγορά χαρακτηρίζεται από την εξάπλωση της χρήσης των νέων τεχνολογιών πληροφόρησης, επικοινωνίας, προβολής, προώθησης και του ηλεκτρονικού εμπορίου, υποχρεώνοντας όλους τους εμπλεκόμενους να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες για την αποτελεσματικότερη προώθηση του Ελληνικού τουριστικού προϊόντος.

1.3.2. Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η Ελλάδα, σύμφωνα με όσα αναφέρει ο ΕΟΤ στην επίσημη ιστοσελίδα του, διαθέτει αφθονία πόρων για την προσέλκυση επισκεπτών προσανατολισμένων σε οικολογικά και πολιτιστικά ενδιαφέροντα. Οι πολιτιστικοί και οικολογικοί πόροι, βιοτικοί και αβιοτικοί, αποτελούν ιδιαίτερο συγκριτικό πλεονέκτημα της χώρας, χαρακτηρίζονται από μεγάλη ποικιλία, σπανιότητα και ιδιαιτερότητα και βρίσκονται σε περιοχές πολλές

από τις οποίες έχουν ήδη χαρακτηριστεί ως προστατευόμενες. Η γεωμορφολογία της, οι εναλλαγές του τοπίου, οι περιοχές υψηλής οικολογικής αξίας, συνθέτουν ένα πλούσιο και ποικίλο φυσικό περιβάλλον. Ακτές, βουνά, σπήλαια, φαράγγια, λίμνες, ποτάμια, βιότοποι και σπάνια οικοσυστήματα, σε συνδυασμό με το ήπιο κλίμα της την καθιστούν ιδανικό προορισμό για τους λάτρεις του οικολογικού-εναλλακτικού τουρισμού.

Ο Ελληνικός χώρος είναι διάστικτος από αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία όλων των περιόδων της μακραίωνης ιστορίας της χώρας. Σύμφωνα με τον κατάλογο της UNESCO έχουν ανακηρυχθεί ως Μνημεία Πολιτιστικής Κληρονομιάς η Ακρόπολη των Αθηνών, η Βεργίνα, ο Ναός του Επικούρειου Απόλλωνα, το Πυθαγόρειο και το Ηραίο της Σάμου, οι αρχαιολογικοί χώροι Δελφοί, Δήλος, Επίδαυρος, Μυκίνες, Τίρυνθα, Ολυμπία, τα Μοναστικά συγκροτήματα του Αγίου Όρους και των Μετεώρων, οι Μονές Δαφνίου, Οσίου Λουκά Φωκίδας, Νέας Μονής Χίου, του Ιωάννη του Θεολόγου και το Σπήλαιο της Αποκάλυψης της Πάτμου, οι Μεσαιωνικές Πολιτείες της Ρόδου και του Μυστρά, η Παλαιοχριστιανικοί και Βυζαντινοί θησαυροί της Θεσσαλονίκης.

Σε όλη τη χώρα λειτουργούν περισσότερα από 200 κρατικά ή εποπτευόμενα από το Υπουργείο Πολιτισμού και 107 μη δημόσια Μουσεία και Συλλογές, καταναμημένα σε όλες τις κατηγορίες: Αρχαιολογικά, Βυζαντινά, Ιστορικά, Λαογραφικά, Επιστημών και Τεχνολογίας, Τεχνών (Θεάτρου, Μουσικής, Κινηματογράφου), Φυσικής Ιστορίας.

Όσον αφορά την προσφορά τουριστικών υπηρεσιών το ενεργό ξενοδοχειακό δυναμικό της χώρας το 2004, σύμφωνα με το Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδας (ΞΕΕ), ήταν 668 χιλ. κλίνες σε 8.899 μονάδες όλων των κατηγοριών, ενώ το 2000 υπήρχαν 594 χιλ. κλίνες σε 8.073 μονάδες και το 1990, 423,6 χιλ. κλίνες σε 6.423 μονάδες. Στον Πίνακα Ι.13, παρουσιάζεται ο αριθμός των μονάδων και των διαθέσιμων κλινών τους για τις τρεις περιόδους, με βάση την ποιοτική κατάταξή τους με το σύστημα των Αστέρων. Το 1990 και το 2000, υπήρχαν έξι κλάσεις (Πολυτελείας, Α, Β, Γ, Δ, Ε) και στη συνέχεια, με τη συγχώνευση της Δ και Ε κλάσης μειώθηκαν σε πέντε κατηγορίες Αστέρων.

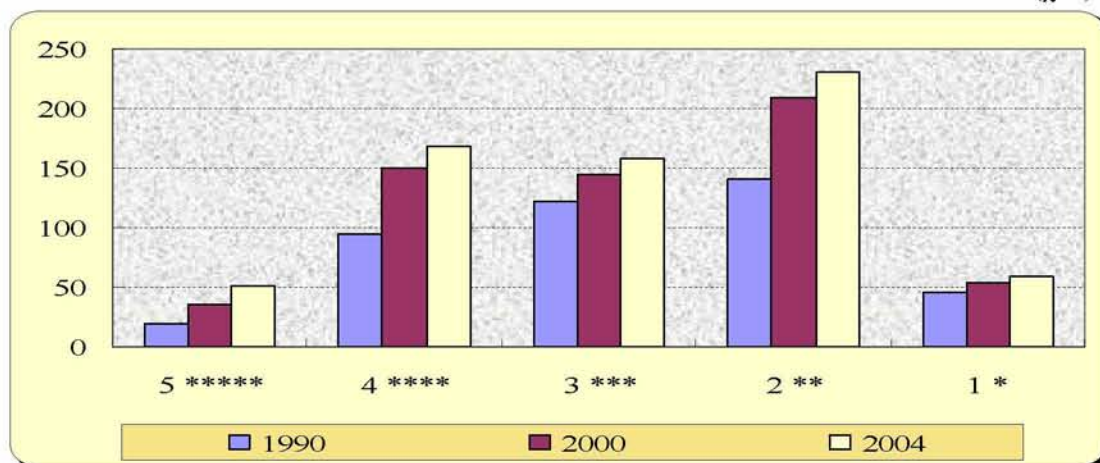
ΠΙΝΑΚΑΣ Ι.13: ΕΞΕΛΙΞΗ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ - ΚΛΙΝΩΝ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ

Τάξεις	1990			2000			2004		
	Μονάδες	Κλίνες	%	Μονάδες	Κλίνες	%	Μονάδες	Κλίνες	%
5 *****	45	20.231	4,8	83	36.117	6,1	139	51.967	7,8
4 ****	470	94.293	22,3	792	149.782	25,3	896	168.940	25,3
3 ***	1.571	122.269	28,9	1.499	145.097	24,4	1.660	157.495	23,5
2 **	2.722	140.662	33,2	4.027	209.414	35,2	4.473	230.281	34,5
1 *	1.615	46.205	10,8	1.672	53.580	9,0	1.731	59.588	8,9
Σύνολο	6.423	423.660	100	8.073	593.990	100	8.899	668.271	100

Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδας (ΞΕΕ), ΕΣΥΕ. Ιδία Επεξεργασία.

Η κατανομή των κλινών σε τάξεις εμφανίζει χαρακτηριστικά μιας μη ποιοτικής αγοράς καθώς μικρό ποσοστό τους (4,8–7,8%) είναι σε μονάδες πολυτελείας, ενώ στις χαμηλές κατηγορίες λειτουργεί σταθερά το 44% των προσφερόμενων κλινών (Διάγραμμα Ι.8).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ Ι.8: ΕΞΕΛΙΞΗ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΩΝ ΚΛΙΝΩΝ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ (χιλ.)

Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδας (ΞΕΕ), ΕΣΥΕ. Ίδια Επεξεργασία.

Οι ξενοδοχειακές ή άλλες τουριστικές μονάδες είναι στην πλειοψηφία τους μικρού και μεσαίου μεγέθους γεγονός που συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με σειρά αδυναμιών, όπως χαμηλή ποιότητα προσφερόμενων υπηρεσιών, αδυναμία παρακολούθησης των τάσεων των αγορών και των απαιτήσεων της ζήτησης, δυσκολία προσαρμογής στις εξελίξεις της προσφοράς, αδυναμία επίτευξης οικονομιών κλίμακας κλπ., ενώ η καθετοποίησή τους με άλλα τμήματα της τουριστικής αλυσίδας είναι ελάχιστη (ΥΠΑΝ, 2002: 14).

Οι περισσότερες ξενοδοχειακές επιχειρήσεις είναι χαμηλών κατηγοριών, οικογενειακής μορφής με υψηλό ποσοστό αυτο-απασχολούμενων, το προσωπικό τους έχει ανάγκη κατάρτισης και οι ανάγκες τους σε ανθρώπινο δυναμικό είναι για ειδικότητες που αφορούν την υποδοχή, την κουζίνα και τη διαχείριση ορόφων (ΙΤΕΠ, 2004α: 68-84).

Η εξέλιξη της χωρικής κατανομής της ξενοδοχειακής προσφοράς, γύρω από την οποία συγκεντρώνονται συνήθως και οι λοιπές τουριστικές δραστηριότητες, χαρακτηρίζεται από έντονη συγκέντρωση τουριστικών δραστηριοτήτων σε λίγες περιοχές της χώρας με αποτέλεσμα να μη συμβάλει ουσιαστικά στη σύμμετρη ανάπτυξη της περιφέρειας. Οι μεγαλύτερες συγκεντρώσεις κλινών το 2004 παρατηρούνται σε τρεις περιφέρειες οι οποίες αποτελούν το 51% της συνολικής προσφοράς (Κρήτη 21%, Δωδεκάνησα 17% και Στερεά Ελλάδα 14%). Το ποσοστό αυτό μειώθηκε σε σχέση με το 2000 (54%) και το 1990 (57%), αλλά αυτό δεν βελτιώνει τη συνολική εικόνα (Πίνακας Ι.14).

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι.14: ΧΩΡΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ

Περιφέρεια	Μονάδες / Κλίνες (χιλ) / % Κλινών ανά Έτος								
	1990			2000			2004		
Στερεά Ελλάδα	1.321	95,5	22,5	1.260	93,3	15,7	1.260	93,7	14,0
Πελοπόννησος	623	36,3	8,6	612	41,5	7,0	688	44,8	6,7
Ιόνια Νησιά	513	40,4	9,5	738	66,5	11,2	853	80,2	12,0
Ήπειρος	137	6,8	1,6	192	9,7	1,6	244	10,8	1,6
Νησιά Αιγαίου	283	12,7	3,0	390	21,0	3,5	404	21,8	3,3
Κρήτη	1.093	76,1	18,0	1.306	116,5	19,6	1.492	140,5	21,0
Δωδεκάνησα	732	69,8	16,5	975	105,0	17,7	988	113,0	16,9
Κυκλάδες	598	21,8	5,1	841	36,4	6,1	888	39,5	5,9
Θεσσαλία	406	17,7	4,2	489	23,7	4,0	553	26,7	4,0
Μακεδονία	655	42,6	10,1	1.196	75,6	12,7	1.439	91,8	13,7
Θράκη	62	3,9	0,9	74	4,8	0,8	90	5,5	0,8
ΣΥΝΟΛΟ	6.423	423,6	100	8.073	594,0	15,7	8.899	668,3	14,0

Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδας (ΞΕΕ), ΕΣΥΕ. Ιδία Επεξεργασία.

Βασικό χαρακτηριστικό της Ελληνικής προσφοράς τουριστικών υπηρεσιών είναι η εποχική λειτουργία και εκμετάλλευση των συλλογικών εγκαταστάσεων διαμονής, ως αποτέλεσμα της εποχικότητας της ζήτησης, που συμπαρασύρει και τις υπόλοιπες συμπληρωματικές τουριστικές επιχειρήσεις εστίασης, αναψυχής κλπ. οι οποίες χωρικά συγκεντρώνονται - λειτουργούν σε περιοχές που αναπτύσσεται αξιόλογη ξενοδοχειακή δραστηριότητα. Η συντριπτική πλειοψηφία των διανυκτερεύσεων στα συλλογικά καταλύματα, παραδοσιακά πραγματοποιείται το επτάμηνο Απριλίου - Οκτωβρίου. Το 2000, αντιπροσώπευαν ποσοστό 92% του γενικού συνόλου (ΥΠΑΝ, 2002: 7), ενώ για το ίδιο χρονικό διάστημα του 2004, το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 91,1% και την περίοδο αιχμής (Ιούνιος - Σεπτέμβριος), ήταν 67,5% περίπου.

Η προσφορά τουριστικών υπηρεσιών το 2000, διαμορφώνονταν (ΥΠΑΝ, 2002: 7-8): Τουριστικά καταλύματα, 8.073 ξενοδοχειακές μονάδες δυναμικότητας περίπου 312.000 δωματίων και 594.000 κλινών, 27.435 μονάδων ενοικιαζομένων δωματίων και 30.354 θέσεις κατασκήνωσης σε 329 κάμπινγκ με δυνατότητα φιλοξενίας 90.000 επισκεπτών.

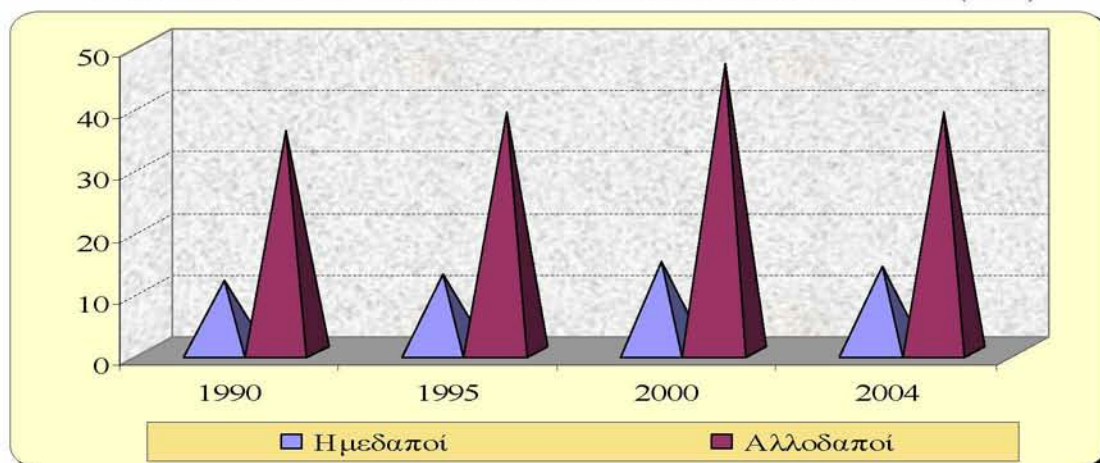
Ειδικές υποδομές, 5 αυτόνομα συνεδριακά κέντρα (30 υπό κατασκευή), 453 αίθουσες συνεδρίων και συσκέψεων σε ξενοδοχεία που λειτουργούν με σήμα του ΕΟΤ, 5 γήπεδα γκόλφ (1 υπό κατασκευή), 2 κέντρα θαλασσοθεραπείας (6 υπό κατασκευή), 1 υδροθεραπευτήριο και 4 ιδιωτικές μαρίνες και ξενοδοχειακοί λιμένες υπό κατασκευή.

Άλλες τουριστικές επιχειρήσεις, 4.500 τουριστικά γραφεία, 738 τουριστικές επιχειρήσεις οδικών μεταφορών, 1.455 επιχειρήσεις ενοικίασης αυτοκινήτων, 200 ναυλομεσιτικά γραφεία και περίπου 2000 ξεναγοί, ως ελεύθεροι επαγγελματίες.

Για την εξυπηρέτηση όμως της επιδιωκόμενης ζήτησης μέχρι το 2010, βάσει εκτίμησης του ΣΕΤΕ (2003β: 3) απαιτείται η ενίσχυση του ξενοδοχειακού δυναμικού με περίπου 158.000 νέες κλίνες υψηλών ποιοτικών κατηγοριών και η λειτουργία 15 αυτόνομων συνεδριακών – εκθεσιακών κέντρων, 46 γηπέδων γκολφ, 42 μαρινών και 24 κέντρων θαλασσοθεραπείας.

Τα συλλογικά καταλύματα το 2004 (στοιχεία ΕΣΥΕ) πραγματοποίησαν 52.554.021 διανυκτερεύσεις ημεδαπών και αλλοδαπών επισκεπτών, επιτυγχάνοντας μέση μηνιαία πληρότητα περίπου 65%, ποσοστό που αντιπροσωπεύει την κίνηση της τελευταίας τετραετίας. Σε σχέση με το 2000, εμφανίζονται μειωμένες γεγονός που αποδεικνύει τη δύσκολη περίοδο (2001-2003) του διεθνούς τουρισμού, ενώ παράλληλα είναι εμφανής η σταθερά ανοδική τάση της ζήτησης από τους Έλληνες (Διάγραμμα Ι.9).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ Ι.9:
ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ ΣΕ ΣΥΛΛΟΓΙΚΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ 1990 - 2004 (εκατ.)

Πηγή: ΕΟΤ (2003α), ΕΣΥΕ. Ιδία Επεξεργασία.

Ο υπολογισμός των άμεσα και έμμεσα απασχολούμενων στις τουριστικές επιχειρήσεις που διαμορφώνουν την προσφορά υπηρεσιών στον Ελληνικό τουρισμό είναι δύσκολος και όχι πάντα ακριβής. Οι διάφορες προσεγγίσεις του ζητήματος διαφέρουν μεταξύ τους, καταγράφουν όμως σημαντικές τάξεις μεγέθους και αναδεικνύουν τη συμβολή του τουρισμού στη συνολική απασχόληση. Για το 2000, το Υπουργείο Ανάπτυξης εκτιμά την απασχόληση στον τουρισμό στο 10% της συνολικής απασχόλησης (443.740 άτομα), το ΠΣΤΤ στο 16,75% (661.005 άτομα), ο ΣΕΤΕ στο 18% (808.000 άτομα) και για το 2001 το ΠΣΤΤ εκτιμά ότι το αντίστοιχο ποσοστό είναι 17,12% (692.930 άτομα) της συνολικής απασχόλησης (ΥΠΑΝ, 2002: 11 · ΣΕΤΕ, 2003α: 4 · WTTC, 2002).

Ο ΣΕΤΕ σε έρευνα σχετικά με την ιδιαίτερη σημασία του τουρισμού στη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης, που έγινε σε συνεργασία με τα Πανεπιστήμια Αιγαίου και Πειραιά, χρησιμοποιώντας ως βάση των αριθμών των τουριστικών επιχειρήσεων το 2000 στην Ελλάδα υπολόγισε ότι η ελάχιστη άμεση και έμμεση απασχόληση στον τομέα ανέρχεται στις 808.862 θέσεις εργασίας (Πίνακας Ι.15). Στη συνέχεια, συσχετίζοντας τα μεγέθη της συνολικής απασχόλησης με τη μεταβολή της τουριστικής ζήτησης, εκτίμησε ότι μέχρι το 2010, ο τουρισμός μπορεί να δημιουργήσει στην Ελλάδα τουλάχιστον 150.000 νέες θέσεις απασχόλησης (ΣΕΤΕ, 2003α: 11-24).

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι.15: ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ (2000)

Είδος Απασχόλησης	Είδος Επιχείρησης	Αριθμός	
		Επιχειρήσεων	Απασχολούμενων
Άμεση Πλήρης Απασχόληση (ΑΠΑ)	Ξενοδοχειακά Καταλύματα	8.073	96.759
	Βοηθητικά Καταλύματα	27.435	24.895
	Επιχειρηματίες Καταλυμάτων	49.711	49.711
	Τουριστικά Πρακτορεία	4.665	19.305
	Οδικές Μεταφορές	2.193	7.462
	Αεροπορικές Μεταφορές	-	12.136
	Θαλάσσιες Μεταφορές	-	9.600
	Λοιπές Τουριστικές Επιχ/σεις	-	35.440
Σύνολο Άμεσης Πλήρους Απασχόλησης			255.308
Άμεση Μερική Απασχόληση (ΑΜΑ)	ΑΜΑ = ΑΠΑ * 35%		89.358
Έμμεση Απασχόληση (ΕΑ)	ΕΑ / ΑΠΑ = 1 / 0,55		464.196
Γενικό Σύνολο	ΑΠΑ + ΑΜΑ + ΕΑ		808.862

Πηγή: ΣΕΤΕ (2003α).

Όσον αφορά τις τεχνικές υποδομές και τα δίκτυα εξυπηρέτησης, τα οποία αποτελούν το υπόβαθρο της τουριστικής αναπτυξιακής πολιτικής, χρήζουν περαιτέρω βελτίωσης και ενίσχυσης προκειμένου να ισχυροποιήσουν την ανταγωνιστικότητα και τη θέση της χώρας ως διεθνούς τουριστικού προορισμού. Πέρα από το αεροδρόμιο των Αθηνών, η λειτουργία του οποίου βελτίωσε ποσοτικά και ποιοτικά την εικόνα των αεροπορικών αφίξεων (23,6% των αλλοδαπών επισκεπτών για το 2004), απαραίτητη θεωρείται και η αναβάθμιση των περιφερειακών αερολιμένων καθώς το 75% περίπου των αφιχθέντων διεθνών επισκεπτών στη χώρα (2004) προτίμησε το αεροπλάνο. Οι λιμενικές υποδομές και οι θαλάσσιες μεταφορές παρουσιάζουν ελλείψεις που εστιάζονται κυρίως στον περιορισμένο αριθμό οργανωμένων λιμανιών και μαρίνων. Το οδικό και συγκοινωνιακό δίκτυο δεν είναι ανάλογα των αναπτυξιακών δυνατοτήτων τους, ενώ οι τηλεπικοινωνίες και τα δίκτυα ύδρευσης και αποχέτευσης είναι ανεπαρκή και εμφανώς περιορισμένα.

1.3.3. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η τουριστική πολιτική της χώρας, στις δεκαετίες του '60 και του '70, απέβλεπε στην ταχεία ανάπτυξη του τομέα, με στόχο τη μεγιστοποίηση των συναλλαγματικών εσόδων, με αποτέλεσμα τη συγκέντρωση των ξενοδοχειακών καταλυμάτων κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα και σε περιοχές χωρίς βασικά έργα υποδομής (Χαλκιδική, Ερμιονίδα). Η προσπάθεια ορθολογικής-αυτοδύναμης ανάπτυξης του τομέα (Ν. 1313/72, Ν. 1378/73), και ενίσχυσης προβληματικών περιοχών (Ν. 849/78), δεν είχε ουσιαστικό αποτέλεσμα, με συνέπεια να ενισχυθούν ακόμη περισσότερο οι τουριστικά ανεπτυγμένες περιοχές και να εμφανιστούν τα πρώτα περιβαλλοντικά προβλήματα (ΕΟΤ - ΚΕΠΕ, 1994).

Τη δεκαετία του '80, θεσπίζεται νέο σύστημα κινήτρων (Ν. 1116/81, Ν. 1262/82) που στοχεύει στην αποκέντρωση, ενώ το Υπουργείο Χωροταξίας εφαρμόζει πολεοδομική, χωροταξική και περιβαλλοντική πολιτική που επηρεάζει και τον τουρισμό. Ο οικιστικός Νόμος 1337/83 θεσπίζει τα πλαίσια πολεοδομικής ανασυγκρότησης της χώρας, εισάγοντας την έννοια των Ζωνών Οικιστικού Ελέγχου και την προστασία ευαίσθητων περιβαλλοντικών στοιχείων ή την ανάπτυξη ειδικών χρήσεων, το 1984 οι Προτάσεις Χωροταξικής Οργάνωσης των Νομών της χώρας, ορίζουν σε μια πρώτη προσέγγιση περιοχές περιβαλλοντικής προστασίας και τουριστικής ανάπτυξης και το 1986 ο Περιβαλλοντικός Νόμος 1650/86, θεσπίζει για πρώτη φορά πλαίσια για την προστασία του περιβάλλοντος της χώρας (Καλοκάρδου, 1995).

Η δεκαετία του '90 χαρακτηρίζεται από αποσπασματικές ρυθμίσεις και την έλλειψη γενικότερης στρατηγικής τουριστικής πολιτικής (Καλοκάρδου, 1995). Επιδιώξεις της ακολουθούμενης πολιτικής, είναι η αύξηση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού τομέα και της οικονομικής συμβολής του στο εθνικό ισοζύγιο, καθώς και η ισόρροπη ανάπτυξή του, σε σχέση με τους υπόλοιπους κλάδους της οικονομίας. Βασικοί στόχοι είναι: περιφερειακή ανακατανομή της τουριστικής προσφοράς, αναβάθμιση των προσφερόμενων υπηρεσιών, άμβλυνση της εποχικότητας της ζήτησης, προστασία και ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος (Παπανδρέου, 1998). Οι στόχοι αυτοί προωθούνται άμεσα ή έμμεσα, από τομεακά και περιφερειακά προγράμματα και υποπρογράμματα του Β' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (ΚΠΣ), με φορείς υλοποίησης το Δημόσιο, τους ΟΤΑ και την ιδιωτική πρωτοβουλία. Ο τουρισμός, αποτελώντας το συγκριτικό πλεονέκτημα της χώρας, στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 'Πολιτισμός – Τουρισμός' του Β' ΚΠΣ 1994 - 1999, προωθείται με την ενίσχυση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, την ανάπτυξη και τη βελτίωση των ειδικών τουριστικών υποδομών και τον εκσυγχρονισμό των τουριστικών επιχειρήσεων.

Πολλά από τα προβλήματα του Ελληνικού τουρισμού, μέχρι τη συγκεκριμένη περίοδο, οφείλονται κατά κύριο λόγο στη σχετική ανισότητα μεταξύ προσφοράς και ζήτησης, στη διαιώνιση του παραδοσιακού τουριστικού μοντέλου, στην καθυστερημένη και ασυντόνιστη ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού, στη μη ορθολογική παρέμβαση του κράτους στην αγορά, στην έλλειψη στρατηγικής πολιτικής μάρκετινγκ και στις συχνά αποσπασματικές δημόσιες πολιτικές. Επιπλέον, η αδυναμία σύνδεσης του τουρισμού με άλλους παραγωγικούς τομείς, δεν ενίσχυσε την περιφερειακή ανάπτυξη και δεν μείωσε τις υφιστάμενες περιφερειακές ανισότητες (Apostolopoulos και Sonmez, 2001).

Την περίοδο 2000-2004, κεντρικό άξονα της τουριστικής πολιτικής και των μέτρων βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού τομέα της χώρας, αποτέλεσε η ποιοτική αναβάθμιση των παρεχόμενων τουριστικών υπηρεσιών. Οι ειδικότεροι στόχοι της πολιτικής αυτής εστιάζονται στην πολυμορφία, την ποιότητα και τη βιωσιμότητα του τουριστικού προϊόντος, στην αξιοποίηση της παρουσίας μέσω της Ελληνικά Τουριστικά Ακίνητα Α.Ε. (ΕΤΑ) και τη δημιουργία νέων τουριστικών προϊόντων, στην ανάπτυξη ολοκληρωμένων τουριστικών εγκαταστάσεων και Περιοχών Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης (ΠΟΤΑ), στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου (εναλλακτικές μορφές τουρισμού, Αστικός τουρισμός, φεστιβάλ), στην προώθηση του Οικοτουρισμού, στον Ολυμπιακό τουρισμό, στην ενίσχυση της προβολής της χώρας, στη συμμετοχή σε διεθνείς δραστηριότητες, στην εκπαίδευση και κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού, στην αντιμετώπιση διυπουργικών εκκρεμοτήτων και στη θεσμική αναδιάρθρωση του τουριστικού τομέα. Άμεσες προτεραιότητες υλοποίησης της πολιτικής αυτής αποτελούν η κατάταξη των καταλυμάτων σε κατηγορίες Αστέρων, η αναθεώρηση κορεσμένων περιοχών και η αξιοποίηση των πόρων του Γ' ΚΠΣ για την τεχνολογική αναβάθμιση των τουριστικών επιχειρήσεων και της ποιότητας των υπηρεσιών, τον εμπλουτισμό της σύνθεσης του τουριστικού προϊόντος, η μείωση της εποχικότητας, η προβολή της χώρας και η αναδιάρθρωση της τουριστικής εκπαίδευσης και κατάρτισης (ΥΠΑΝ, 2002: 3, 33).

Οι άξονες δράσης, η εξειδίκευση των στόχων και τα μέτρα της ακολουθούμενης, από το Υπουργείο Ανάπτυξης, τουριστικής πολιτικής για τις περιόδους 2000-2004 και 2002-2006, στοχεύουν-εξειδικεύονται σε επιμέρους πολιτικές που αφορούν την ενίσχυση της ζήτησης, την ενίσχυση της προσφοράς, την ενδυνάμωση του ανθρώπινου δυναμικού και την αναπροσαρμογή του θεσμικού πλαισίου. Αναλυτικότερα (ΥΠΑΝ, 2002: 18-31):

A. Πολιτική ενίσχυσης της Ζήτησης

Κεντρικό της άξονα αποτελεί η σταδιακή εξέλιξη του Ελληνικού τουρισμού από μαζικό

και χαμηλής εισοδηματικής στάθμης σε επιλεκτικό και πολυμορφικό τουρισμό, προσανατολισμένο στις απαιτήσεις και τα ενδιαφέροντα των επισκεπτών έτσι ώστε να περιοριστεί η δυνατότητα υποκατάστασής του από άλλους μεσογειακούς προορισμούς. Βασικές επιδιώξεις είναι η ποιοτική αναβάθμιση, η βελτίωση της εισοδηματικής διαστρωμάτωσης και η χρονική επέκταση της ζήτησης προς τη χώρα. Οι ειδικοί στόχοι που συμβάλουν στην επιτυχία τους είναι: αύξηση της ζήτησης από υπερπόντιες αγορές, προσέλκυση επισκεπτών ανώτερων εισοδηματικών στρωμάτων από χώρες οικονομικά αναπτυγμένες, ανάδειξη των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της χώρας, διαμόρφωση προϊόντων ‘εθνικών προδιαγραφών’ που θα καλύπτουν διατροφικές προτιμήσεις θρησκευτικές συνήθειες, κλπ., εμπλουτισμός του τουριστικού προϊόντος με την ένταξη του οικο-πολιτιστικού αποθέματος και τη βελτίωση των θεματικών αγορών όπως οικοτουρισμός, συνεδριακός και αθλητικός τουρισμός, τουρισμός υγείας κλπ. Οι επιμέρους δράσεις-προγράμματα της πολιτικής αυτής είναι η αξιοποίηση των πόρων της ενδοχώρας και των μικρών νησιών καθώς και η τουριστική ανάπτυξη και αναβίωση εγκαταλελειμμένων χωριών και οικισμών μέσω του οικοτουρισμού, η τουριστική ζήτηση υψηλότερου εισοδήματος, η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, ο τουρισμός Σαββατοκύριακου - αστικός τουρισμός, οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004, η στρατηγική διαφήμισης (Marketing Plan) και η διαφημιστική προβολή.

Β. Πολιτική ενίσχυσης της Προσφοράς

Η αποτελεσματική υλοποίηση ενός προγράμματος προσέλκυσης ζήτησης υψηλότερων εισοδημάτων και με θεματικό προσανατολισμό, προϋποθέτει το σχεδιασμό και την εφαρμογή μιας αντίστοιχης πολιτικής ενίσχυσης της προσφοράς. Οι κύριες δράσεις και τα επιμέρους μέτρα αναβάθμισης της ποιότητας, εμπλουτισμού και διαφοροποίησης της τουριστικής προσφοράς που σχεδιάστηκαν για την περίοδο 2000-2004 είναι:

- Βελτίωση-έλεγχος των υπηρεσιών με κυριότερα μέτρα τη λειτουργία του Δικτύου Άμεσης Πληροφόρησης ‘ΕΣΤΙΑ’ (τηλ. κέντρο 171), τον έλεγχο της ποιότητας των υπηρεσιών με στόχο την ποιοτική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος, τη Διυπουργική συνεργασία για τη βελτίωση των υπηρεσιών και τη λειτουργία μιας ‘Ομάδας Κρίσεων’ για τη διαχείριση απρόβλεπτων γεγονότων-κρίσεων.
- Δημόσιες τουριστικές υποδομές χρηματοδοτούμενες από Κοινοτικούς πόρους του Β΄ και Γ΄ ΚΠΣ (Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητας ΥΠΑΝ, ΠΕΠ).
- Ιδιωτικές επενδύσεις μέσω του πακέτου κινήτρων του αναπτυξιακού νόμου (Ν. 2601/98) και των ΚΠΣ (μαρίνες, γήπεδα γκολφ, υδροθεραπευτήρια, πρόγραμμα ‘Δικτυωθείτε’), δημιουργία ΠΟΤΑ Μεσσηνίας και Συνεδριακού Κέντρου Αθήνας.

- Ελληνικά Τουριστικά Ακίνητα Α.Ε.: δραστηριοποίηση της εταιρείας με στόχο την ανάπτυξη νέων τουριστικών προϊόντων, άντληση επενδυτικών κεφαλαίων και αξιοποίηση ανεκμετάλλευτων τουριστικών εκτάσεων.
- Προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού με στόχο την άμβλυση της χωρο-χρονικής συγκέντρωσης τουριστικών δραστηριοτήτων, την αναβάθμιση και τον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος και την αποτελεσματικότερη προώθηση της αρχής της Βιωσιμότητας στην τουριστική ανάπτυξη.
- Ανάπτυξη του Θαλάσσιου τουρισμού, αξιοποιώντας το συγκριτικό πλεονέκτημα της χώρας, την κατασκευή μαρινών, αγκυροβολίων και τη συστηματική προβολή.
- Αναδιάρθρωση της τουριστικής προσφοράς με στόχο την διεκδίκηση βελτιωμένης θέσης των τουριστικών επιχειρήσεων στις διεθνείς αγορές και την ενίσχυση της διαπραγματευτικής τους ικανότητας, ως αποτέλεσμα συνεργατικών τους δράσεων, ένταξής τους στις νέες τεχνολογίες πληροφόρησης και επιχειρείν, αναβάθμισης της ποιότητας των εγκαταστάσεων και των υπηρεσιών τους και της κατάρτισης των στελεχών τους στις σύγχρονες εξελίξεις της προσφοράς και ζήτησης.
- Ασφάλιση των τουριστικών επιχειρήσεων έναντι εξωγενών ή έκτακτων κινδύνων.

Γ. Ανθρώπινο Δυναμικό

Η εξυπηρέτηση του κεντρικού στόχου της τουριστικής πολιτικής για την περίοδο 2000-2004, προϋποθέτει την επένδυση σε ανθρώπινους πόρους με την παροχή υψηλού επιπέδου εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης στους απασχολούμενους στον τουριστικό τομέα. Η ανάγκη αυτή καθίσταται επιτακτικότερη καθώς ο εμπλουτισμός και η διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος, σταδιακά απαιτούν νέα εξειδικευμένα επαγγέλματα για την εξυπηρέτηση δραστηριοτήτων εναλλακτικού τουρισμού, άθλησης, ελεύθερου χρόνου κλπ. Οι αρμόδιοι φορείς διέκριναν την ανάγκη αυτή και προώθησαν μέτρα πολιτικής (αναβάθμιση Σχολών Τουριστικής Εκπαίδευσης) και προγράμματα κατάρτισης - ενίσχυσης του ανθρώπινου δυναμικού των επιχειρήσεων (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα: Απασχόληση και Επαγγελματική Κατάρτιση του Γ'ΚΠΣ). Οι ποσοτικοί στόχοι της περιόδου καλύφθηκαν, ενώ τα ποιοτικά αποτελέσματα της προσπάθειας αναμένεται να αξιολογηθούν στην πράξη. Όσον αφορά την τουριστική εκπαίδευση σε επίπεδο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η κατάσταση παρέμεινε η ίδια. Λειτουργούν εννέα τμήματα Τουριστικών Επιχειρήσεων στα ΑΤΕΙ της χώρας και δύο δια-τμηματικά μεταπτυχιακά προγράμματα στα Πανεπιστήμια Αιγαίου και Πειραιά χωρίς, δυστυχώς ακόμα, να δημιουργηθούν αντίστοιχα προπτυχιακά Πανεπιστημιακά τμήματα.

Α. Θεσμικό Πλαίσιο

Κύριος εκφραστής της εκάστοτε τουριστικής πολιτικής της χώρας ήταν ο ΕΟΤ, ο οποίος ιδρύθηκε ως ΝΠΔΔ το 1929 και στη μακρά του πορεία καταργήθηκε, ανασυστάθηκε και περιήλθε υπό την εποπτεία διάφορων Υπουργείων, ενώ δύο φορές στο παρελθόν (1989 και 1993) συστάθηκε Υπουργείο Τουρισμού αλλά στη συνέχεια καταργήθηκε, αποδεικνύοντας τη μειωμένη σημασία που αποδίδονταν στον τουρισμό.

Κατά την περίοδο 1996 – 2004, ο τουρισμός ήταν υπό την εποπτεία του Υπουργείου Ανάπτυξης. Το 2001 συστάθηκε η Γενική Γραμματεία Τουρισμού, στα πλαίσια της οποίας ο ΕΟΤ αποκτά ουσιαστικότερο και πιο επιτελικό ρόλο σε ζητήματα σχετικά με την τουριστική ανάπτυξη (αναπτυξιακές μελέτες, έρευνες αγοράς, προώθηση μέτρων ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού, προγράμματα ποιότητας, προβολής κλπ.) και οι περιφερειακές διευθύνσεις τουρισμού αποκτούν αδειοδοτικές και ελεγκτικές αρμοδιότητες και διαχειρίζονται τους οικονομικούς πόρους της ΕΕ που αφορούν τον τουρισμό, κατευθύνοντάς τους προς τους Νομούς της χώρας. Σε Νομαρχιακό επίπεδο αρμόδιες επιτροπές φροντίζουν για τη δραστηριότητα και την προβολή του τουρισμού των περιοχών τους, ενώ σε τοπικό επίπεδο, την ευθύνη αναλαμβάνουν οι Δήμοι ή οι Κοινότητες μέσω δημοτικών ή διαδημοτικών οργανισμών.

Σήμερα, την πολιτική ευθύνη ανάπτυξης του Ελληνικού τουρισμού έχει το Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης το οποίο συστάθηκε με το Π.Δ.122/2004 (ΦΕΚ 85/Α/17.03.04) και οι αρμοδιότητές του ορίζονται από τον Ν. 3270/04 (ΦΕΚ 187/Α/11.10.2004). Ο οργανισμός, η διάρθρωση και οι αρμοδιότητες των υπηρεσιών του καθορίζονται στο Π.Δ. 149/2005 (ΦΕΚ 211/Α/22.08.05).

Η αναπτυξιακή προοπτική του Ελληνικού τουρισμού με ορίζοντα το 2010 απαιτεί εκ μέρους των αρμοδίων για το σχεδιασμό, την ανάπτυξη και τη διαχείρισή του, άξονες δράσης, συνεκτικές κατευθύνσεις και παρεμβάσεις πολιτικής, διασφάλιση της κοινής δράσης όλων των εμπλεκομένων, εξειδίκευση ποσοτικών και ποιοτικών στόχων και την ανάπτυξη βραχυπρόθεσμων και μεσοπρόθεσμων μέτρων και δράσεων με απώτερο στόχο την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και την ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας. Η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του τουρισμού συνδέεται με πολιτικές και δράσεις ενίσχυσης της ζήτησης (αύξηση αφίξεων) και της προσφοράς του (ποιοτική αναβάθμιση), εμπλουτισμού και διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος σε σχέση με κείνα των ανταγωνιστών, προώθησης και προβολής με νέα εργαλεία και σύγχρονες μεθόδους, ενσωμάτωσης ολόενα και μεγαλύτερου μέρους της εγχώριας παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών, μέσω της ενίσχυσης του ρόλου του ανθρώπινου δυναμικού

και της επιχειρηματικότητας, του εκσυγχρονισμού των δομών της δημόσιας διοίκησης και των μηχανισμών άσκησης της τουριστικής πολιτικής (ΥΠΑΝ, 2003).

Όσον αφορά τη ζήτηση, είναι αναγκαίο να λαμβάνονται υπόψη ο βαθμός ικανοποίησης των επισκεπτών από το προσφερόμενο προϊόν και η διαφοροποίηση των προτιμήσεών τους, ώστε να υπάρξουν οι αναγκαίες προσαρμογές στο προϊόν. Η ικανοποίηση των επισκεπτών με ειδικά κίνητρα, οι οποίοι αποτελούν αυξανόμενη κατηγορία των μορφών τουρισμού ειδικών ενδιαφερόντων, θα πρέπει να έχει προτεραιότητα (Σπιλάνης, 2004). Στόχος του 'Στρατηγικού Σχεδίου Ανάπτυξης του Ελληνικού Τουρισμού 2004-2010' είναι η ανάδειξη του Τουρισμού σε βασική προτεραιότητα και κινητήριο μοχλό της αναπτυξιακής διαδικασίας, και η ενίσχυση της άμεσης και έμμεσης συνεισφοράς του στα Εθνικά μεγέθη του προϊόντος, του εισοδήματος και της απασχόλησης. Οι ποσοτικοί και ποιοτικοί στόχοι που τίθενται με ορίζοντα επίτευξης το 2010 είναι (ΥΠΑΝ, 2003):

Ποσοτικοί στόχοι: αύξηση: των αφίξεων σε 20 εκατ., των τουριστικών εισπράξεων σε 20 δις. €, της μέσης ανά άφιξη δαπάνης σε 1020 €, της συμμετοχής του τουρισμού στο ΑΕΠ κατά 3 ποσοστιαίες μονάδες, των απασχολούμενων στον τουρισμό κατά 16%, του αριθμού των διανυκτερεύσεων σε 87 εκατ. και της μέσης πληρότητας των ξενοδοχείων των ανεπτυγμένων περιοχών κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες.

Ποιοτικοί στόχοι: αναβάθμιση και συντονισμός της συνεργασίας των εμπλεκόμενων φορέων, βελτίωση της εικόνας και της θέσης του Ελληνικού τουριστικού προϊόντος στη διεθνή αγορά, αναβάθμιση και διαφοροποίηση της τουριστικής προσφοράς (υπηρεσιών και εγκαταστάσεων), προώθηση των οργανωτικών και ειδικών τουριστικών υποδομών, ενίσχυση της 'επιχειρηματικής κουλτούρας' και της επιχειρηματικότητας, συστηματική ενίσχυση του τουριστικού προϊόντος με το συγκριτικό πλεονέκτημα του πολιτιστικού αποθέματος της χώρας και επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου των ανεπτυγμένων κυρίως περιοχών.

Για την αποτελεσματικότερη όμως διεισδυτικότητα του Ελληνικού τουρισμού και το άνοιγμα των διεθνών αγορών, απαιτείται η ενίσχυση των ρυθμιστικών και ελεγκτικών ικανοτήτων του κράτους. Η υλοποίηση των παραπάνω πολιτικών επιλογών και στόχων, προϋποθέτει το κράτος να διατηρήσει και να ενισχύσει την ευθύνη άσκησης συγκροτημένης τουριστικής πολιτικής, προώθησης και ελέγχου της ποιότητας και νομιμότητας, με αναδιαρθρωμένα όργανα, διαδικασίες συνεργασίας, διαβούλευσης και ανάπτυξης εταιρικών σχέσεων και με όρους Ολοκληρωμένης Ποιοτικής Διαχείρισης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II: ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

II.1. ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΑΠΟΨΕΩΝ ΦΟΡΕΩΝ Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

A: ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΑΠΟΚΡΙΝΟΜΕΝΟΥ

A1. Ονοματεπώνυμο/Θέση: .....

A2. Εκπροσωπείτε (παρακαλώ σημειώστε ένα μόνο πλαίσιο):

☐ Περιφερειακό Οργανισμό	☐ Πολιτιστικό Οργανισμό
☐ Οργανισμό Τοπικής Αυτοδιοίκησης	☐ Επιμελητήριο ή Ένωση
☐ Τοπικό Συμβούλιο	☐ Άλλο Ιδιωτικό Φορέα
☐ Εκπαιδευτικό Οργανισμό	☐ Κοινωνική Ομάδα
☐ Άλλο Δημόσιο Φορέα	☐ Ομάδα Χρηστών
☐ Συγκοινωνιακό Φορέα	☐ Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων
☐ Ξενοδοχειακό Φορέα	☐ Άλλο .....

Στις ερωτήσεις που ακολουθούν σημειώστε ένα μόνο πλαίσιο εκφράζοντας, όσο είναι δυνατόν, τις συλλογικές απόψεις ή πολιτικές του φορέα που εκπροσωπείτε, παρά προσωπικές γνώμες.

B: ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

B1. Τουριστικός σχεδιασμός για μια περίοδο 20 χρόνων, περιλαμβάνοντας εναλλακτικές μορφές τουρισμού, μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην τοπική οικονομία του Νομού και να συνεισφέρει στη βελτίωση του περιβάλλοντος.

☐	☐	☐	☐	☐
Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως

B2. Περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένος σχεδιασμός των τουριστικών δραστηριοτήτων της περιοχής δημιουργεί ευκαιρίες τόσο για τους μόνιμους κατοίκους όσο και για τους επισκέπτες.

☐	☐	☐	☐	☐
Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως

B3. Υψηλής ποιότητας δομημένο και φυσικό περιβάλλον αποτελεί σημαντικό παράγοντα προώθησης του τουρισμού στην περιοχή.

☐	☐	☐	☐	☐
Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως

Γ: ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Γ1. Όλοι οι φορείς της τουριστικής «βιομηχανίας» και οι Οργανισμοί που εμπλέκονται στην προστασία του περιβάλλοντος, της πολιτιστικής κληρονομιάς και του αναπτυξιακού σχεδιασμού του Νομού πρέπει να συνεργαστούν στενά στην προετοιμασία και την παρακολούθηση του ΠΠΣΑΤ, με στόχο τη μεγιστοποίηση της δαπάνης των επισκεπτών και τη βελτίωση του τουριστικού προϊόντος.

Συμφωνώ απολύτως

Συμφωνώ

Ουδέτερα

Διαφωνώ

Διαφωνώ απολύτως

Γ2. Ο Τουριστικός Σχεδιασμός της περιοχής θα πρέπει να έχει υψηλούς περιβαλλοντικούς στόχους.

Συμφωνώ απολύτως

Συμφωνώ

Ουδέτερα

Διαφωνώ

Διαφωνώ απολύτως

Γ3. Η γνώμη των τουριστών - επισκεπτών θα πρέπει να συνεκτιμηθεί κατά τη διάρκεια προετοιμασίας του ΠΠΣΑΤ.

Συμφωνώ απολύτως

Συμφωνώ

Ουδέτερα

Διαφωνώ

Διαφωνώ απολύτως

Γ4. Ο έλεγχος των πολιτιστικών και περιβαλλοντικών πόρων, αναφορικά με τη δυνατότά τους αφ' ενός να συνδράμουν στην τουριστική ανάπτυξη και αφ' ετέρου να προστατευτούν από αυτή, αποτελεί θετική σχεδιαστική προσέγγιση.

Συμφωνώ απολύτως

Συμφωνώ

Ουδέτερα

Διαφωνώ

Διαφωνώ απολύτως

Γ5. Όσον αφορά τις προτεραιότητες, τι συγκεκριμένες λύσεις ή ζητήματα πιστεύετε ότι το Σχέδιο πρέπει να λάβει υπόψη του. (κατά σειρά προτεραιότητας: 1 = υψηλότερη σπουδαιότητα, 10 = χαμηλότερη σπουδαιότητα):

- Περιβαλλοντικά προβλήματα
- Διαφύλαξη πολιτιστικής κληρονομιάς
- Κοινωνικά προβλήματα, π.χ. τοπική ανεργία
- Οικονομικές ανισότητες
- Ποιότητα τουριστικών δραστηριοτήτων
- Εμβέλεια τουριστικών δραστηριοτήτων
- Αδυναμίες προβολής και προώθησης
- Σύγκρουση συμφερόντων (όπως μεταξύ μόνιμων κατοίκων και τουριστών)
- Πρόκληση συμφόρησης από τους τουρίστες (π.χ. κυκλοφοριακό, στάθμευση)
- Έλλειψη συντονισμού στο σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης, στη διαχείριση του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Α: ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

Δ1. Παρακαλώ καταγράψτε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που πιστεύετε ότι πρέπει να αποτελούν μέρος ενός σχεδίου αειφόρου τουρισμού. (κατά σειρά προτεραιότητας: 1 = υψηλότερη σπουδαιότητα, 10 = χαμηλότερη σπουδαιότητα):

- Χαρακτηριστικά του τουρισμού, περιβαλλοντικές συνθήκες και χρήση γης
- Μέτρηση της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης
- Κατηγοριοποίηση και ιεράρχηση των οικο-πολιτιστικών πόρων
- Κατηγοριοποίηση και καθορισμός τουριστικών ζωνών
- Εφαρμογή μέτρων ελέγχου της δόμησης
- Καθορισμός και υλοποίηση περιοχών δράσης
- Περιβαλλοντικός έλεγχος των περιοχών δράσης
- Προβολή και προώθηση τουριστικών σημείων (ατραξιόν)
- Πλαίσιο διαβούλευσης για την ανάπτυξη και παρακολούθηση της τουριστικής πολιτικής
- Ανάπτυξη γενικής χωρικής στρατηγικής σε σχέση με τις υπάρχουσες πολιτικές και σχέδια

Δ2. Καταγράψτε όποιες σχετικές πηγές πληροφόρησης (π.χ. τρέχοντα σχέδια, μελέτες) πιστεύετε ότι πρέπει να ενσωματωθούν ή να ληφθούν υπόψη στο ΠΠΣΑΤ.

Δ3. Καταγράψτε τις συγκεκριμένες περιοχές ή δράσεις που πιστεύετε ότι πρέπει να υπόκεινται σε ειδική προστασία ή αναβάθμιση στο ΠΠΣΑΤ.

Δ4. Υποστηρίζετε τα έργα επίδειξης που έχουν ήδη ενταχθεί στο ΠΠΣΑΤ;

I. Ανάπλαση – ανάδειξη του Λόφου της Γορίτσας

Συμφωνώ απολύτως

Συμφωνώ

Ουδέτερα

Διαφωνώ

Διαφωνώ απολύτως

II. Σχέδιο εκμετάλλευσης – αξιοποίησης για το Τρενάκι του Πηλίου

Συμφωνώ απολύτως

Συμφωνώ

Ουδέτερα

Διαφωνώ

Διαφωνώ απολύτως

Δ5. Η υλοποίηση των έργων επίδειξης, που έχουν ήδη ενταχθεί στο ΠΠΣΑΤ, θα συνεισφέρει στην αειφόρο τουριστική ανάπτυξη του Νομού.

I. Ανάπλαση – ανάδειξη του Λόφου της Γορίτσας

Συμφωνώ απολύτως Συμφωνώ Ουδέτερα Διαφωνώ Διαφωνώ απολύτως

II. Σχέδιο εκμετάλλευσης – αξιοποίησης για το Τρενάκι του Πηλίου

Συμφωνώ απολύτως Συμφωνώ Ουδέτερα Διαφωνώ Διαφωνώ απολύτως

E. ΑΠΟΔΟΧΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ:

E1. Ένα πλαίσιο περιβαλλοντικού αειφόρου τουρισμού για τα επόμενα 20 χρόνια θα επιφέρει, κατά πάσα πιθανότητα, οφέλη στην περιοχή.

Συμφωνώ απολύτως Συμφωνώ Ουδέτερα Διαφωνώ Διαφωνώ απολύτως

E2. Το ΠΠΣΑΤ θα είναι συμπληρωματικό άλλων σχεδίων - πολιτικών που αφορούν την περιοχή.

Συμφωνώ απολύτως Συμφωνώ Ουδέτερα Διαφωνώ Διαφωνώ απολύτως

E3. Οι τουριστικές επιχειρήσεις θα πρέπει να συνεισφέρουν σε βελτιώσεις του περιβάλλοντος που αυξάνουν την ελκυστικότητα της περιοχής.

Συμφωνώ απολύτως Συμφωνώ Ουδέτερα Διαφωνώ Διαφωνώ απολύτως

E4. Αν Συμφωνείτε, και αν αυτό προτείνεται από το ΠΠΣΑΤ, πως μπορεί να υλοποιηθεί κατά τον καλύτερο τρόπο;

I. Ειδικός φόρος ανά διανυκτέρευση

Συμφωνώ απολύτως Συμφωνώ Ουδέτερα Διαφωνώ Διαφωνώ απολύτως

II. Εθελοντική συνεισφορά του ιδιωτικού τομέα

Συμφωνώ απολύτως

Συμφωνώ

Ουδέτερα

Διαφωνώ

Διαφωνώ απολύτως

III. Άλλο (ορίστε με λεπτομέρεια)

.....

E5. Θα θέλατε να συμμετέχετε ή να στηρίζετε ένα σύστημα περιβαλλοντικού ελέγχου και πιστοποίησης σε σχέση με τον τουρισμό;

Σίγουρα Ναι

Μάλλον Ναι

Ουδέτερα

Μάλλον Όχι

Σίγουρα Όχι

E6. Θέλετε να προσθέσετε κάποια άποψη από την εμπειρία σας σχετικά με την τουριστική ανάπτυξη;

.....
.....
.....
.....
.....
.....

A. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Σ' αυτό το μέρος εκφράστε τη γνώμη του φορέα που εκπροσωπείτε σε θέματα σχετικά με τον Τουρισμό και τις επιδράσεις του στο συνολικό περιβάλλον μιας περιοχής.

Απαντήστε βαθμολογώντας τις παρακάτω προτάσεις με βάση την κλίμακα:

- 1 = συμφωνώ απόλυτα
 2 = συμφωνώ
 3 = ουδέτερα
 4 = διαφωνώ
 5 = διαφωνώ απόλυτα

A_1. Πιστεύετε ότι ο Τουρισμός συμβάλλει στην:

- Κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη και αισθητική βελτίωση μιας περιοχής
 Δημιουργία αρνητικών επιπτώσεων σε μια περιοχή
 Δημιουργία αλλά και επίλυση προβλημάτων μιας περιοχής
 Άλλο ή άλλα .....

A_2. Ιεραρχήστε τους κύριους στόχους του Τουρισμού μας σήμερα

- Αύξηση των αφίξεων αλλοδαπών τουριστών
 Αύξηση των οικονομικών ωφελειών (εισοδήματα, απασχόληση, υποδομές)
 Βελτίωση της ποιότητας και έλεγχος των προσφερόμενων υπηρεσιών
 Προσέλκυση τουριστών ανώτερων κοινωνικών και εισοδηματικών στρωμάτων
 Σταδιακή εξέλιξη του μαζικού τουρισμού σε επιλεκτικό και πολυμορφικό μέσω της ποιοτικής αναβάθμισης και τον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος
 Βελτίωση θεματικών αγορών και προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού
 Επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου
 Άλλο ή άλλα .....

A_3. Ποιες θεωρείτε ως κυριότερες θετικές οικονομικές επιπτώσεις του Τουρισμού;

- Συμβολή στα βασικά μεγέθη της οικονομίας (ΑΕΠ, ισοζύγιο πληρωμών κ.ά.)
 Αύξηση φορολογικών εσόδων και τελών των Δήμων
 Δημιουργία εισοδημάτων και θέσεων απασχόλησης
 Βελτίωση της ποιότητας ζωής σε όλα τα επίπεδα (υποδομές, δίκτυα, εκπαίδευση)
 Συμβολή στην περιφερειακή ανάπτυξη
 Διεύρυνση παραγωγικής βάσης της τοπικής οικονομίας
 Πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στους άλλους κλάδους της εθνικής και τοπικής οικονομίας
 Άλλο ή άλλα .....

A_4. Ποιες θεωρείτε ως κυριότερες αρνητικές οικονομικές επιπτώσεις του Τουρισμού;

- Αλλαγή των παραδοσιακών χρήσεων γης και διατάραξη του τοπικού οικονομικού περιβάλλοντος
- Δημιουργία πληθωριστικών πιέσεων και αύξηση του κόστους διαβίωσης
- Υπέρογκη αύξηση του κόστους της γης και των ακινήτων
- Άσκηση πίεσης στα υφιστάμενα δίκτυα και τις τεχνικές υποδομές
- Τάση εξυπηρέτησης κύρια των επισκεπτών με μικρά μόνον οφέλη για την τοπική κοινωνία
- Άλλο ή άλλα .....

A_5. Ποιες θεωρείτε ως κυριότερες θετικές κοινωνικές επιπτώσεις του Τουρισμού;

- Πρόκληση επαγγελματικής και κοινωνικής κινητικότητας
- Ενίσχυση των κοινωνικών ανταλλαγών μεταξύ διάφορων ομάδων ανθρώπων
- Ενίσχυση της αλληλοκατανόησης και της ειρήνης στο διεθνή χώρο
- Συμβολή στην Ευρωπαϊκή και διεθνή ολοκλήρωση
- Γνώση χαρακτηριστικών και συμπεριφορών των λαών
- Άλλο ή άλλα.....

A_6. Ποιες θεωρείτε ως κυριότερες αρνητικές κοινωνικές επιπτώσεις του Τουρισμού;

- Αλλοίωση κοινωνικών προτύπων, σχέσεων και του παραδοσιακού τρόπου ζωής
- Χαλάρωση ηθών, εθίμων και παραδόσεων
- Εντάσεις και αντιπαραθέσεις μεταξύ των εμπλεκομένων στον τομέα
- Αύξηση της εγκληματικότητας της χρήσης ναρκωτικών, της πορνείας κλπ.
- Επαγγελματική κινητικότητα σε βάρος των παραδοσιακών παραγωγικών κλάδων (γεωργία, κτηνοτροφία)
- Αστικοποίηση της κοινωνικής δομής, κυρίως του αγροτικού χώρου
- Εμπορευματοποίηση της επικοινωνίας μεταξύ ντόπιων και επισκεπτών
- Άλλο ή άλλα .....

A_7. Ποιες θεωρείτε ως κυριότερες θετικές επιπτώσεις του Τουρισμού στο Περιβάλλον;

- Προστασία και αναβάθμιση των φυσικών πόρων μέσω ειδικών προγραμμάτων
- Κίνητρο φιλο-περιβαλλοντικών δράσεων και λήψης ειδικών μέτρων από τον ιδιωτικό τομέα
- Αξιοποίηση ευκαιριών θέσπισης προστατευομένων περιοχών και ορθολογικής διαχείρισής τους
- Αξιολόγηση κινδύνων υποβάθμισης του περιβάλλοντος λόγω του ανταγωνισμού μεταξύ των προορισμών
- Περιβαλλοντική αφύπνιση, ευαισθητοποίηση και ενημέρωση του κοινού
- Άλλο ή άλλα .....

A_8. Ποιες θεωρείτε ως κυριότερες αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού στο Περιβάλλον

- Συγκρούσεις χρήσεων γης και απώλεια ελευθέρων χώρων
- Ρύπανση του περιβάλλοντος (αέρας, νερό, αισθητική υποβάθμιση, ηχητική όχληση κλπ)
- Προβλήματα κυκλοφοριακής συμφόρησης
- Φόρτο απορριμμάτων και αποβλήτων
- Υπερεκμετάλλευση – εξάντληση φυσικών πόρων
- Διατάραξη των φυσικών οικοσυστημάτων (δομή βιοκοινοτήτων, μείωση βιοποικιλότητας)
- Αλλοίωση - καταστροφή της αισθητικής των τοπίων
- Αύξηση της αυθαίρετης δόμησης και των μη συμβατών χρήσεων
- Άλλο ή άλλα .....

A_9. Ποιες είναι, κατά την γνώμη σας, οι κυριότερες θετικές επιπτώσεις του Τουρισμού στην πολιτιστική κληρονομιά;

- Ανάδειξη και προστασία των πολιτιστικών πόρων μέσω ειδικών προγραμμάτων
- Αναζωογόνηση τοπικής κουλτούρας, αναβίωση παραδοσιακών εθίμων και τεχνών
- Κίνητρο ανάληψης ιδιωτικών πρωτοβουλιών για τη διατήρηση και αναβάθμιση πολιτιστικών πόρων
- Ενδυνάμωση της τοπικής πολιτιστικής υπερηφάνειας
- Διατήρηση ιστορικών και πολιτιστικών τοποθεσιών και μνημών
- Προώθηση δια-πολιτιστικών ανταλλαγών κουλτούρας μεταξύ των λαών
- Άλλο ή άλλα .....

A_10. Ποιες είναι, κατά την γνώμη σας, οι κυριότερες αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού στην πολιτιστική κληρονομιά;

- Πιέσεις σε οικιστικά σύνολα και χωρικές ενότητες με ιστορική και αρχιτεκτονική κληρονομιά
- Καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς των λαών
- Εμπορευματοποίηση δραστηριοτήτων και προϊόντων του τοπικού πολιτισμού και της παράδοσης
- Απώλεια γλωσσικών στοιχείων και της εθνικής ταυτότητας
- Αποπροσανατολισμός των τοπικών κοινωνιών, σε σχέση με τα ήθη και έθιμά τους
- Άλλο ή άλλα .....

A_11. Πιστεύετε ότι ο Τουρισμός και το Περιβάλλον έχουν σχέσεις:

- Συγκρουόμενες
- Συνύπαρξης
- Αμοιβαίου συμφέροντος
- Άλλου είδους.....

A_12. Ποιοι νομίζετε ότι είναι οι κυριότεροι τρόποι ορθολογικής αντιμετώπισης μιας πολιτικής ανάπτυξης του Τουρισμού, με παράλληλη προστασία του Περιβάλλοντος;

- Σχεδιασμός με μακροπρόθεσμο ορίζοντα
- Συμμετοχή και συναίνεση όλων των εμπλεκομένων στο στρατηγικό σχεδιασμό
- Δημιουργία συμβουλευτικού οργάνου από εκπροσώπους όλων των εμπλεκομένων
- Σαφής καθορισμός αρμοδιοτήτων και υποχρεώσεων όλων των συμμετεχόντων
- Ανταλλαγή εμπειριών και τεχνογνωσίας με περιοχές που έχουν τον ίδιο στόχο
- Νέο θεσμικό και νομοθετικό πλαίσιο
- Διαμόρφωση νέων κινήτρων ή περιοριστικών όρων για τις επιχειρήσεις του τομέα
- Ειδικά μέτρα διαχείρισης της ροής των επισκεπτών και Οικολογικής Διαχείρισης
- Εθελοντική δέσμευση των επιχειρήσεων σε θέματα περιβαλλοντικής διαχείρισης
- Περιβαλλοντική εκπαίδευση - ευαισθητοποίηση των εργαζομένων στον τομέα, των κατοίκων και των επισκεπτών
- Χρήση των τεχνολογιών αιχμής και της τεχνογνωσίας σε θέματα περιβαλλοντικής και τουριστικής διαχείρισης
- Άλλο ή άλλα .....

B. Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗ ΜΑΓΝΗΣΙΑ

Εκφράστε τη γνώμη του φορέα που εκπροσωπείτε σχετικά με την τουριστική ανάπτυξη στη Μαγνησία και τα συγκεκριμένα προβλήματα που έχουν συσσωρευτεί στην περιοχή

Απαντήστε βαθμολογώντας τις παρακάτω προτάσεις με βάση την κλίμακα:

- 1 = συμφωνώ απόλυτα
- 2 = συμφωνώ
- 3 = ουδέτερα
- 4 = διαφωνώ
- 5 = διαφωνώ απόλυτα

B_1. Ποια νομίζετε ότι είναι τα κυριότερα αρνητικά στοιχεία τα οποία χαρακτηρίζουν σήμερα τον Νομό ως τουριστικό προορισμό;

- Έλλειψη βασικών υποδομών
- Άναρχη και αυθαίρετη δόμηση στις παράκτιες περιοχές
- Υπερφόρτιση με τουρίστες, χωρικά και χρονικά
- Ρύπανση του περιβάλλοντος
- Καταστροφή των οικοσυστημάτων
- Εξάντληση μη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας
- Τουρίστες χαμηλών κοινωνικών και εισοδηματικών στρωμάτων
- Αρνητική εικόνα στην διεθνή τουριστική αγορά
- Έλλειψη πολεοδομικού σχεδιασμού - ελεύθερων χώρων στις τουριστικές περιοχές
- Ηχορύπανση - αισθητική υποβάθμιση
- Χαμηλή ποιότητα υπηρεσιών
- Έλλειψη σωστού marketing και πόρων διαφήμισης
- Έλλειψη έμπειρου και εξειδικευμένου προσωπικού
- Επιχειρήσεις μη ανταγωνιστικές, σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα
- Άλλο-Άλλα .....

B_2. Ποια θεωρείτε ως τα κυριότερα θετικά στοιχεία του Νομού που πρέπει να προωθηθούν στο μέλλον, μέσω μιας στρατηγικής μακρόχρονου τουριστικού σχεδιασμού;

- Μοναδικότητα φυσικών πόρων
- Πολιτιστικές δράσεις και αναβίωση εθίμων
- Σπάνια οικοσυστήματα
- Δυνατότητες ανάπτυξης νέων, ειδικών και εναλλακτικών μορφών Τουρισμού
- Πολιτιστική κληρονομιά - αρχιτεκτονικά μνημεία
- Περιβαλλοντικά και ποιοτικά πιστοποιημένες τουριστικές επιχειρήσεις
- Τοπικά παραδοσιακά προϊόντα
- Άλλο ή άλλα .....

B_3. Ποιος κατά την γνώμη σας, πρέπει να χαράξει μια μακρόχρονη πολιτική στον τουρισμό, με στόχο την ανάκαμψη της περιοχής, την ανταγωνιστική παρουσία της στην αγορά, παράλληλα με την αειφόρο ανάπτυξη των οικονομικών της δυνατοτήτων;

- Το Κράτος
- Η Τοπική Αυτοδιοίκηση
- Οι μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις
- Ο ιδιωτικός τομέας
- Η επιστημονική κοινότητα - οι εμπειρογνώμονες
- Οι τουρίστες
- Όλοι σε συνεργασία
- Άλλο-Άλλα .....

B_4. Τι θεωρείτε ότι πρέπει να αποτελέσει τη βάση ενός πλαισίου τουριστικής ανάπτυξης της Μαγνησίας με όρους αειφορίας και ολοκληρωμένης ποιοτικής διαχείρισης;

- Μακροχρόνιος σχεδιασμός με όρους αειφορίας
- Σύσταση – θεσμοθέτηση Τοπικού Συμβουλίου αειφόρου τουρισμού
- Συμμετοχή, συναίνεση, πληροφόρηση και διαβούλευση όλων των αρμοδίων τοπικών φορέων
- Διατήρηση – βελτίωση του οικο-πολιτιστικού αποθέματος
- Ισορροπος συνδυασμός των βασικών επιδιώξεων της αειφόρου ανάπτυξης
- Υιοθέτηση των αρχών - κατευθύνσεων της Ολοκληρωμένης Ποιοτικής Διαχείρισης
- Καθορισμός Περιοχών Δράσης κατά προτεραιότητα
- Καθορισμός και τήρηση της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης
- Καθορισμός δράσεων και μέτρων πολιτικής σε τομεακό, χωρικό και χρονικό επίπεδο
- Ανάπτυξη νέων ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού
- Λειτουργική διασύνδεση του τουρισμού με τους άλλους κλάδους της τοπικής οικονομίας
- Περιβαλλοντική εκπαίδευση και κατάρτιση κατοίκων, επαγγελματιών και επισκεπτών
- Περιβαλλοντική – ποιοτική πιστοποίηση των τουριστικών καταλυμάτων
- Ικανοποίηση των επιδιώξεων των τουριστών και του τοπικού πληθυσμού
- Άλλο-Άλλα .....

B_5. Ποια λύση επιλέγετε ως προσφορότερη για την αποσυμφόρηση των τουριστικά κορεσμένων παράκτιων και νησιωτικών περιοχών του Νομού;

- Ορθολογικότερη κατανομή της ζήτησης σε ολόκληρο το Νομό
- Μερική ανακατανομή των τουριστών σε συγκεκριμένες περιοχές
- Άλλο ή άλλα .....

B_6. Μεταξύ άνευ όρων Τουριστικής Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος, τι επιλέγετε;

- Τουρισμός
- Περιβάλλον

B_7. Τι θεωρείτε σήμερα ως αρνητικά στοιχεία στο Νομό και επιθυμείτε να βελτιωθούν;

- Βασικές υποδομές
- Κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των τουριστών
- Πολιτικές και σχέδια ανάπτυξης
- Ποιότητα συνολικού περιβάλλοντος
- Άλλο ή άλλα .....

B_8. Ποια είναι κατά τη γνώμη σας τα πέντε βασικότερα χαρακτηριστικά της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης; (5=υψηλότερη βαθμολογία, 1=χαμηλότερη βαθμολογία).

- Μεγιστοποιεί τα οικονομικά οφέλη
- Προάγει την κοινωνική δικαιοσύνη και την ισότητα των γενεών
- Συμβάλει στη συνετή και αποδοτική χρήση των πόρων
- Υποστηρίζει μια μακροπρόθεσμη άποψη
- Στηρίζεται και ενθαρρύνει την τοπική συμμετοχή
- Χαρακτηρίζεται από διάρκεια, συνέπεια και διαδικασίες αυτορύθμισης
- Διατηρεί και βελτιώνει την περιβαλλοντική ποιότητα
- Βασίζεται σε ολοκληρωμένα σχέδια τουρισμού
- Συνδέεται με ποιοτικά παρά ποσοτικά χαρακτηριστικά
- Τηρεί την φέρουσα ικανότητα
- Διασφαλίζει την ικανοποίηση κατοίκων και επισκεπτών
- Ελαχιστοποιεί τις μη-οικονομικές επιπτώσεις
- Ακολουθεί προσέγγιση βασισμένη στην τεχνολογία
- Επιδιώκει την ισόρροπη τοπική ανάπτυξη

II.2. ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ**A: ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΟΡΕΩΝ**

Φορείς	Αριθμός	%
Περιφερειακός Οργανισμός	7	9,7
ΟΤΑ	20	27,8
Εκπαιδευτικός Οργανισμός	5	6,9
Δημόσιος Φορέας	6	8,3
Συγκοινωνιακός Φορέας	4	5,6
Ξενοδοχειακός Φορέας	5	6,9
Πολιτιστικός Οργανισμός	5	6,9
Επιμελητήριο ή Ένωση	5	6,9
Ιδιωτικός Φορέας	5	6,9
Ομάδα Χρηστών	5	6,9
Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων	5	6,9
Σύνολο	72	100,0

B: ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

Ερωτήσεις B1 - B3	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Τουριστικός σχεδιασμός για μια περίοδο 20 χρόνων, περιλαμβάνοντας εναλλακτικές μορφές τουρισμού, μπορεί να συμβάλει στην τοπική οικονομία του Νομού και στη βελτίωση του περιβάλλοντος	75,0	22,2	2,8	-	-	100,0
Περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένος σχεδιασμός των τουριστικών δραστηριοτήτων της περιοχής δημιουργεί ευκαιρίες τόσο για τους μόνιμους κατοίκους όσο και για τους επισκέπτες	70,8	26,4	2,8	-	-	100,0
Υψηλής ποιότητας δομημένο και φυσικό περιβάλλον αποτελεί σημαντικό παράγοντα προώθησης του τουρισμού στην περιοχή	90,3	6,9	2,8	-	-	100,0

Γ: ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Ερωτήσεις Γ1 – Γ4	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Όλοι οι φορείς της τουριστικής 'βιομηχανίας' και οι Οργανισμοί που εμπλέκονται στην προστασία του περιβάλλοντος, της πολιτιστικής κληρονομιάς και στον αναπτυξιακό σχεδιασμό του Νομού πρέπει να συνεργαστούν στενά στην προετοιμασία και παρακολούθηση του ΠΠΣΑΤ με στόχο τη μεγιστοποίηση της δαπάνης των επισκεπτών και την βελτίωση του τουριστικού προϊόντος	80,6	16,7	2,8	-	-	100,0
Ο τουριστικός σχεδιασμός της περιοχής θα πρέπει να έχει υψηλούς περιβαλλοντικούς στόχους	65,3	31,9	2,8	-	-	100,0
Η γνώμη των επισκεπτών θα πρέπει να συνεκτιμηθεί κατά τη διάρκεια προετοιμασίας του ΠΠΣΑΤ	65,3	29,2	5,6	-	-	100,0
Ο έλεγχος των πολιτιστικών και περιβαλλοντικών πόρων, αναφορικά με τη δυνατότά τους αφ' ενός να συνδράμουν στην τουριστική ανάπτυξη και αφ' ετέρου να προστατευτούν από αυτή, αποτελεί θετική σχεδιαστική προσέγγιση	70,8	26,4	2,8	-	-	100,0

Γ5: Όσον αφορά τις προτεραιότητες, τι συγκεκριμένες λύσεις ή ζητήματα πιστεύετε ότι το Σχέδιο πρέπει να λάβει υπόψη του (1 = υψηλότερη σπουδαιότητα, 10 = χαμηλότερη σπουδαιότητα).

Προτεραιότητες	Σύνολο	Μέση Τιμή	Κατάταξη
Περιβαλλοντικά προβλήματα	209	2,90	1
Διαφύλαξη πολιτιστικής κληρονομιάς	228	3,17	2
Κοινωνικά προβλήματα, π.χ. τοπική ανεργία	364	5,06	5
Οικονομικές ανισότητες	463	6,43	7
Ποιότητα τουριστικών δραστηριοτήτων	284	3,94	3
Εμβέλεια τουριστικών δραστηριοτήτων	455	6,32	6
Αδυναμίες προβολής και προώθησης	499	6,93	8
Σύγκρουση συμφερόντων (μεταξύ μόνιμων κατοίκων και τουριστών)	607	8,43	10
Πρόκληση συμφόρησης από τους τουρίστες (κυκλοφοριακό, στάθμευση κλπ.)	562	7,81	9
Έλλειψη συντονισμού στο σχεδιασμό του τουρισμού, της διαχείρισης του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς	289	4,01	4

Λ: ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

Δ1: Καταγράψτε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που πιστεύετε ότι πρέπει να αποτελούν μέρος ενός σχεδίου αειφόρου τουρισμού (1 = υψηλότερη σπουδαιότητα, 10 = χαμηλότερη σπουδαιότητα).

Χαρακτηριστικά	Σύνολο	Μέση Τιμή	Κατάταξη
Χαρακτηριστικά του τουρισμού, περιβαλλοντικές συνθήκες και χρήση γης	392	5,44	5
Μέτρηση της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης	274	3,81	2
Κατηγοριοποίηση και ιεράρχηση οικο-πολιτιστικών πόρων	444	6,17	7
Κατηγοριοποίηση και καθορισμός τουριστικών ζωνών	499	6,93	9
Εφαρμογή μέτρων ελέγχου της δόμησης	432	6,00	6
Καθορισμός και υλοποίηση περιοχών δράσης	309	4,29	3
Περιβαλλοντικός έλεγχος των περιοχών δράσης	333	4,62	4
Προβολή και προώθηση τουριστικών σημείων (ατραξιόν)	471	6,54	8
Πλαίσιο διαβούλευσης για την ανάπτυξη και παρακολούθηση της τουριστικής πολιτικής	243	3,38	1
Ανάπτυξη γενικής χωρικής στρατηγικής σε σχέση με τις υπάρχουσες πολιτικές και σχέδια	563	7,82	10

Δ2: Καταγράψτε όποιες σχετικές πηγές πληροφόρησης (τρέχοντα σχέδια, μελέτες) πιστεύετε ότι πρέπει να ενσωματωθούν ή να ληφθούν υπόψη στο ΠΠΣΑΤ*

Σχέδια - Μελέτες	Απαντήσεις		Ποσοστό Περιπτώσεων
	Αριθμός	%	
Πρόγραμμα LIFE / Παν. Θεσσαλίας	22	27,2	39,3
Πρόγραμμα SMART / Παν. Θεσσαλίας	7	8,6	12,5
Αναπτυξιακό Σχέδιο Μαγνησίας	9	11,1	16,1
Χωροταξικό Σχέδιο Θεσσαλίας / ΥΠΕΧΩΔΕ	16	19,8	28,6
Τουριστική Πολιτική 2000-2006 /ΥΠΙΑΝ	4	4,9	7,1
Σχέδιο Οικονομικής & Κοινωνικής Ανάπτυξης της Μαγνησίας	2	2,5	3,6
Ειδική Χωροταξική Μελέτη Πηλίου / ΥΠΕΧΩΔΕ	14	17,3	25,0
Μελέτη Τουριστικής Ανάπτυξης Θεσσαλίας / ΕΟΤ	3	3,7	5,4
Μελέτη Περιπατητικού Τουρισμού Σκοπέλου / ANEM	2	2,5	3,6
Μελέτες Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου Αλοννήσου	2	2,5	3,6
Σύνολο Απαντήσεων	81	100,0	144,6

* Απάντησαν: 56. Δεν Απάντησαν: 16.

Δ3: Καταγράψτε τις συγκεκριμένες περιοχές ή δράσεις που πιστεύετε ότι πρέπει να υπόκεινται σε ειδική προστασία ή αναβάθμιση στο ΠΠΣΑΤ*

Περιοχές ή Δράσεις	Απαντήσεις		Ποσοστό Περιπτώσεων
	Αριθμός	%	
Περιοχές Natura 2000	11	19,0	25,0
Θαλάσσιο Πάρκο Αλοννήσου	7	12,1	15,9
Ορεινοί όγκοι Πηλίου και Όθρυος	7	12,1	15,9
Ανάδειξη Κλασικών, Βυζαντινών & Νεώτερων Μνημείων	14	24,1	31,8
Αξιοποίηση Σπηλαίου Γιούρων	1	1,7	2,3
Αξιοποίηση Άλσους Κουρί Αλμυρού	2	3,4	4,5
Αναστύλωση τείχους Αρχαίας Άλου	1	1,7	2,3
Ανάδειξη Αρχαίων ναυαγίων Αλοννήσου	1	1,7	2,3
Αξιοποίηση Δάσους – Βίγλας Ζαγοράς	1	1,7	2,3
Αξιοποίηση Δάσους Πουρίου	1	1,7	2,3
Αναβάθμιση κορεσμένων τουριστικά περιοχών	3	5,2	6,8
Οργάνωση πολιτιστικών δραστηριοτήτων – εκδηλώσεων	3	5,2	6,8
Ανάδειξη και προστασία του ποταμού Κραυσίδα	2	3,4	4,5
Λίμνη Κάρλα	4	6,9	9,1
Σύνολο Απαντήσεων	58	100,0	131,8

* Απάντησαν: 44. Δεν Απάντησαν: 28.

Δ4: Υποστηρίζετε τα έργα επίδειξης που έχουν ήδη ενταχθεί στο ΠΠΣΑΤ

Έργα επίδειξης	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Ανάπλαση – ανάδειξη του Λόφου της Γορίτσας	58,3	25,0	13,9	1,4	1,4	100,0
Σχέδιο εκμετάλλευσης – αξιοποίησης του Τρένου Πηλίου	58,3	26,4	12,5	2,8	-	100,0

Δ5: Η υλοποίηση των έργων επίδειξης, που έχουν ήδη ενταχθεί στο ΠΠΣΑΤ, θα συνεισφέρει στην αειφόρο τουριστική ανάπτυξη του Νομού

Έργα επίδειξης	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Ανάπλαση – ανάδειξη του Λόφου της Γορίτσας	51,4	26,4	16,7	5,6	-	100,0
Σχέδιο εκμετάλλευσης – αξιοποίησης του Τρένου Πηλίου	51,4	31,9	13,9	2,8	-	100,0

E: ΑΠΟΔΟΧΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

Ερωτήσεις E1 - E3 και E5	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Ένα πλαίσιο περιβαλλοντικού αιεφόρου τουρισμού για τα επόμενα 20 χρόνια θα επιφέρει, κατά πάσα πιθανότητα, οφέλη στην περιοχή	70,8	22,2	6,9	-	-	100,0
Το ΠΠΣΑΤ θα είναι συμπληρωματικό άλλων σχεδίων - πολιτικών που αφορούν την περιοχή	61,1	31,9	6,9	-	-	100,0
Οι τουριστικές επιχειρήσεις πρέπει να συνεισφέρουν σε βελτιώσεις του περιβάλλοντος που αυξάνουν την ελκυστικότητα της περιοχής	68,1	22,2	2,8	6,9	-	100,0
Θα συμμετείχατε ή θα στηρίζατε ένα σύστημα περιβαλλοντικού ελέγχου και πιστοποίησης σε σχέση με τον τουρισμό;	70,8	16,7	12,5	-	-	100,0

E4: Αν Συμφωνείτε οι τουριστικές επιχειρήσεις να συνεισφέρουν σε βελτιώσεις του περιβάλλοντος, και αν αυτό προτείνεται από το ΠΠΣΑΤ, πως μπορεί να υλοποιηθεί κατά τον καλύτερο τρόπο.

	Απάντησαν						Δεν Απάντησαν	Σύνολο
	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο		
	%	%	%	%	%	%		
Ειδικός φόρος ανά διανυκτέρευση	2,8	19,4	29,2	36,1	2,8	90,3	9,7	100,0
Εθελοντική συνεισφορά του ιδιωτικού τομέα	52,8	29,2	5,6	2,8	-	90,3	9,7	100,0
Άλλο	1,4	2,8	-	-	-	4,2	95,8	100,0

Ε6: Προσθέστε κάποια άποψη από την εμπειρία σας σχετικά με την τουριστική ανάπτυξη*

Απόψεις	Απαντήσεις		Ποσοστό Περιπτώσεων
	Αριθμός	%	
Προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού	13	16,7	22,8
Απαιτείται συμμετοχή, εταιρικές σχέσεις και συντονισμός όλων των εμπλεκομένων	17	21,8	29,8
Ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού	1	1,3	1,8
Λειτουργία – δραστηριοποίηση Δημοτικών Τουριστικών Επιχειρήσεων	1	1,3	1,8
Πλήρης επαναλειτουργία του Τρένου του Πηλίου	6	7,7	10,5
Προγράμματα περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης κατοίκων, επισκεπτών, επιχειρήσεων	5	6,4	8,8
Σύσταση συντονιστικού φορέα για την εφαρμογή και την παρακολούθηση της τουριστικής πολιτικής	6	7,7	10,5
Διαφοροποίηση και ποιοτική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος	4	5,1	7,0
Ανάδειξη και αξιολόγηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της περιοχής	6	7,7	10,5
Ναυπήγηση ομοιώματος της «Αργούς» - αναβίωση του ιστορικού της ταξιδιού	2	2,6	3,5
Αισθητική αναβάθμιση του λιμανιού του Βόλου	5	6,4	8,8
Τουριστικός σχεδιασμός με όραμα και μακροχρόνιο χαρακτήρα	4	5,1	7,0
Συστηματική προβολή του Νομού στις διεθνείς τουριστικές αγορές	7	9,0	12,3
Ανάπτυξη αθλητικών δραστηριοτήτων αναψυχής	1	1,3	1,8
Σύνολο Απαντήσεων	78	100,0	136,8

* Απάντησαν: 57. Δεν Απάντησαν: 15.

A. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ**A_1: Πιστεύετε ότι ο Τουρισμός συμβάλλει στην:**

Ερωτήσεις A_1.1 – A_1.3	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη και αισθητική βελτίωση μιας περιοχής	25,0	54,2	1,4	16,7	2,8	100,0
Δημιουργία αρνητικών επιπτώσεων σε μια περιοχή	8,3	50,0	8,3	30,6	2,8	100,0
Δημιουργία αλλά και επίλυση προβλημάτων μιας περιοχής	48,6	47,2	4,2	-	-	100,0

A_2: Ιεραρχήστε τους κύριους στόχους του Τουρισμού μας σήμερα

Στόχοι	Σύνολο	Μέση Τιμή	Κατάταξη
Αύξηση των αφίξεων αλλοδαπών τουριστών	305	4,24	4
Αύξηση οικονομικών ωφελειών (εισοδήματα, απασχόληση, υποδομές)	187	2,60	1
Βελτίωση ποιότητας και έλεγχος προσφερόμενων υπηρεσιών	206	2,86	2
Προσέλκυση τουριστών ανώτερων κοινωνικών και εισοδηματικών στρωμάτων	259	3,60	3
Σταδιακή εξέλιξη του μαζικού τουρισμού σε επιλεκτικό και πολυμορφικό	378	5,25	7
Βελτίωση θεματικών αγορών και προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού	336	4,67	5
Επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου	345	4,79	6

A_3: Ποιες θεωρείτε ως τις κυριότερες θετικές οικονομικές επιδράσεις του Τουρισμού

Ερωτήσεις A_3.1 – A_3.7	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Συμβολή στα βασικά μεγέθη της οικονομίας (ΑΕΠ, ισοζύγιο πληρωμών, εμπορικό ισοζύγιο)	59,7	36,1	2,8	1,4	-	100,0
Αύξηση φορολογικών εσόδων και τελών των Δήμων	26,4	56,9	4,2	9,7	2,8	100,0
Δημιουργία εισοδημάτων και θέσεων απασχόλησης	72,2	25,0	1,4	1,4	-	100,0
Βελτίωση της ποιότητας ζωής σε όλα τα επίπεδα (υποδομές, δίκτυα, εκπαίδευση, παροχές)	29,2	55,6	5,6	8,3	1,4	100,0
Συμβολή στην περιφερειακή ανάπτυξη	36,1	55,6	2,8	4,2	1,4	100,0
Διεύρυνση παραγωγικής βάσης της τοπικής οικονομίας	23,6	58,3	8,3	6,9	2,8	100,0
Πολλαπλασιαστικές επιδράσεις σε άλλους κλάδους της εθνικής και τοπικής οικονομίας	23,6	56,9	6,9	8,3	4,2	100,0

A_4: Ποιες θεωρείτε ως τις κυριότερες αρνητικές οικονομικές επιδράσεις του Τουρισμού

Ερωτήσεις A_4.1 – A_4.5	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Αλλαγή των παραδοσιακών χρήσεων γης και διατάραξη του οικονομικού περιβάλλοντος	23,6	56,9	8,3	9,7	1,4	100,0
Δημιουργία πληθωριστικών πιέσεων και αύξηση του κόστους διαβίωσης	45,8	43,1	5,6	4,2	1,4	100,0
Υπέρογκη αύξηση του κόστους της γης και των ακινήτων	41,7	44,4	5,6	5,6	2,8	100,0
Άσκηση πίεσης στα υφιστάμενα δίκτυα και τις τεχνικές υποδομές	22,2	55,6	8,3	12,5	1,4	100,0
Τάση εξυπηρέτησης κύρια των επισκεπτών με μικρά μόνον οφέλη για την τοπική κοινωνία	20,8	50,0	6,9	19,4	2,8	100,0

A_5: Ποιες θεωρείτε ως τις κυριότερες θετικές κοινωνικές επιδράσεις του Τουρισμού

Ερωτήσεις A_5.1 – A_5.5	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Πρόκληση επαγγελματικής και κοινωνικής κινητικότητας	51,4	37,5	4,2	5,6	1,4	100,0
Ενίσχυση των κοινωνικών ανταλλαγών μεταξύ διάφορων ομάδων ανθρώπων	47,2	40,3	6,9	4,2	1,4	100,0
Ενίσχυση της αλληλοκατανόησης και της ειρήνης στο διεθνή χώρο	26,4	51,4	9,7	11,1	1,4	100,0
Συμβολή στην Ευρωπαϊκή και διεθνή ολοκλήρωση	20,8	44,4	22,2	9,7	2,8	100,0
Γνώση χαρακτηριστικών και συμπεριφορών των λαών	52,8	40,3	4,2	1,4	1,4	100,0

A_6: Ποιες θεωρείτε ως τις κυριότερες αρνητικές κοινωνικές επιδράσεις του Τουρισμού

Ερωτήσεις A_6.1 – A_6.7	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Αλλοίωση κοινωνικών προτύπων, σχέσεων και του παραδοσιακού τρόπου ζωής	22,2	58,3	2,8	13,9	2,8	100,0
Χαλάρωση ηθών, εθίμων και παραδόσεων	20,8	50,0	8,3	15,3	5,6	100,0
Εντάσεις και αντιπαραθέσεις μεταξύ των εμπλεκομένων στον τομέα	20,8	45,8	8,3	23,6	1,4	100,0
Αύξηση της εγκληματικότητας της χρήσης ναρκωτικών, της πορνείας κλπ	16,7	34,7	8,3	34,7	5,6	100,0
Επαγγελματική κινητικότητα σε βάρος των παραδοσιακών παραγωγικών κλάδων (γεωργία, κτηνοτροφία)	38,9	47,2	8,3	4,2	1,4	100,0
Αστικοποίηση της κοινωνικής δομής κυρίως του αγροτικού χώρου	47,2	40,3	6,9	4,2	1,4	100,0
Εμπορευματοποίηση της επικοινωνίας μεταξύ ντόπιων και επισκεπτών	23,6	56,9	8,3	6,9	4,2	100,0

A_7: Ποιες θεωρείτε ως τις κυριότερες θετικές επιδράσεις του Τουρισμού στο Περιβάλλον

Ερωτήσεις A_7.1 – A_7.5	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Προστασία και αναβάθμιση των φυσικών πόρων μέσω ειδικών προγραμμάτων	51,4	36,1	4,2	6,9	1,4	100,0
Κίνητρο φιλο-περιβαλλοντικών δράσεων και λήψης ειδικών μέτρων από τον ιδιωτικό τομέα	9,7	56,9	9,7	16,7	6,9	100,0
Αξιοποίηση ευκαιριών θέσπισης προστατευόμενων περιοχών και ορθολογικής διαχείρισής τους	27,8	58,3	9,7	2,8	1,4	100,0
Αξιολόγηση κινδύνων υποβάθμισης του περιβάλλοντος λόγω του ανταγωνισμού μεταξύ των προορισμών	26,4	55,6	9,7	6,9	1,4	100,0
Περιβαλλοντική αφύπνιση, ευαισθητοποίηση και ενημέρωση του κοινού	25,0	55,6	5,6	12,5	1,4	100,0

A_8: Ποιες θεωρείτε ως κυριότερες αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού στο Περιβάλλον

Ερωτήσεις A_8.1 – A_8.8	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Συγκρούσεις χρήσεων γης και απώλεια ελευθέρων χώρων	27,8	56,9	9,7	4,2	1,4	100,0
Ρύπανση του περιβάλλοντος (αέρας, νερό, αισθητική υποβάθμιση, ηχητική όχληση)	38,9	47,2	2,8	9,7	1,4	100,0
Προβλήματα κυκλοφοριακής συμφόρησης	27,8	43,1	6,9	18,1	4,2	100,0
Φόρτο απορριμμάτων και αποβλήτων	40,3	48,6	6,9	2,8	1,4	100,0
Υπερεκμετάλλευση – εξάντληση φυσικών πόρων	19,4	50,0	8,3	20,8	1,4	100,0
Διατάραξη των φυσικών οικοσυστημάτων (δομή βιοκοινοτήτων, μείωση βιο-ποικιλότητας)	15,3	45,8	11,1	23,6	4,2	100,0
Αλλοίωση - καταστροφή της αισθητικής των τοπίων	18,1	44,4	6,9	27,8	2,8	100,0
Αύξηση της αυθαίρετης δόμησης και των μη συμβατών χρήσεων	54,2	38,9	2,8	2,8	1,4	100,0

A_9: Ποιες είναι, κατά την γνώμη σας, οι κυριότερες θετικές επιδράσεις του Τουρισμού στην πολιτιστική κληρονομιά

Ερωτήσεις A_9.1 – A_9.6	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Ανάδειξη και προστασία των πολιτιστικών πόρων μέσω ειδικών προγραμμάτων	56,9	36,1	2,8	2,8	1,4	100,0
Αναζωογόνηση της τοπικής κουλτούρας και αναβίωση παραδοσιακών εθίμων και τεχνών	45,8	43,1	4,2	5,6	1,4	100,0
Κίνητρο ανάληψης ιδιωτικών πρωτοβουλιών για τη διατήρηση και αναβάθμιση των πολιτιστικών πόρων	19,4	58,3	9,7	11,1	1,4	100,0
Ενδυνάμωση της τοπικής πολιτιστικής υπερηφάνειας	33,3	51,4	8,3	5,6	1,4	100,0
Διατήρηση ιστορικών και πολιτιστικών τοποθεσιών και μνημών	47,2	43,1	4,2	4,2	1,4	100,0
Προώθηση δια-πολιτιστικών ανταλλαγών κουλτούρας μεταξύ των λαών	43,1	44,4	5,6	4,2	2,8	100,0

A_10: Ποιες είναι, κατά την γνώμη σας, οι κυριότερες αρνητικές επιδράσεις του Τουρισμού στην πολιτιστική κληρονομιά

Ερωτήσεις A_10.1 – A_10.5	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Πιέσεις σε οικιστικά σύνολα και χωρικές ενότητες με ιστορική και αρχιτεκτονική κληρονομιά	33,3	48,6	8,3	8,3	1,4	100,0
Καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς των λαών	9,7	19,4	5,6	55,6	9,7	100,0
Εμπορευματοποίηση δραστηριοτήτων και προϊόντων του τοπικού πολιτισμού και της παράδοσης	36,1	50,0	5,6	6,9	1,4	100,0
Απώλεια γλωσσικών στοιχείων και της εθνικής ταυτότητας	15,3	50,0	8,3	19,4	6,9	100,0
Αποπροσανατολισμός των τοπικών κοινωνιών, σε σχέση με τα ήθη και τα έθιμά τους	16,7	52,8	6,9	18,1	5,6	100,0

A_11: Πιστεύετε ότι ο Τουρισμός και το Περιβάλλον έχουν σχέσεις:

Σχέσεις	Αριθμός	%
Συγκρουόμενες	7	9,7
Συνύπαρξης	8	11,1
Αμοιβαίου συμφέροντος	57	79,2
Σύνολο	72	100,0

A_12: Ποιοι νομίζετε ότι είναι οι κυριότεροι τρόποι ορθολογικής αντιμετώπισης μιας πολιτικής για την ανάπτυξη του Τουρισμού, με παράλληλη προστασία του Περιβάλλοντος

Ερωτήσεις A_12.1 – A_12.11	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Σχεδιασμός με μακροπρόθεσμο ορίζοντα	51,4	45,8	2,8	-	-	100,0
Συμμετοχή και συναίνεση όλων των εμπλεκόμενων στο στρατηγικό σχεδιασμό	59,7	38,9	1,4	-	-	100,0
Δημιουργία συμβουλευτικού οργάνου από εκπροσώπους των εμπλεκόμενων φορέων	41,7	52,8	4,2	1,4	-	100,0
Σαφής καθορισμός αρμοδιοτήτων και υποχρεώσεων όλων των συμμετεχόντων	29,2	58,3	11,1	1,4	-	100,0
Ανταλλαγή εμπειριών και τεχνογνωσίας με περιοχές που έχουν τον ίδιο στόχο	26,4	59,7	11,1	2,8	-	100,0
Νέο θεσμικό και νομοθετικό πλαίσιο	23,6	52,8	8,3	13,9	1,4	100,0
Διαμόρφωση νέων κινήτρων ή και περιοριστικών όρων για τις επιχειρήσεις του τομέα	23,6	56,9	9,7	9,7	-	100,0
Ειδικά μέτρα διαχείρισης της ροής των επισκεπτών και Οικολογικής Διαχείρισης	27,8	59,7	6,9	4,2	1,4	100,0
Εθελοντική δέσμευση των επιχειρήσεων σε θέματα περιβαλλοντικής διαχείρισης	31,9	55,6	6,9	4,2	1,4	100,0
Περιβαλλοντική εκπαίδευση - ευαισθητοποίηση των εργαζόμενων στον τομέα, των κατοίκων και των επισκεπτών	58,3	38,9	2,8	-	-	100,0
Χρήση των τεχνολογιών αιχμής και της τεχνογνωσίας σε θέματα περιβαλλοντικής και τουριστικής διαχείρισης	40,3	52,8	6,9	-	-	100,0

B. Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗ ΜΑΓΝΗΣΙΑ**B_1: Ποια νομίζετε ότι είναι τα κυριότερα αρνητικά στοιχεία τα οποία χαρακτηρίζουν σήμερα τον Νομό σαν τουριστικό προορισμό**

Ερωτήσεις B_1.1 – B_1.14	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Έλλειψη βασικών υποδομών	30,6	45,8	4,2	16,7	2,8	100,0
Άναρχη και αυθαίρετη δόμηση στις παράκτιες περιοχές	40,3	38,9	6,9	11,1	2,8	100,0
Υπερφόρτιση με τουρίστες, χωρικά και χρονικά	16,7	40,3	6,9	27,8	8,3	100,0
Ρύπανση του περιβάλλοντος	26,4	44,4	6,9	19,4	2,8	100,0
Καταστροφή οικοσυστημάτων	20,8	36,1	9,7	31,9	1,4	100,0
Εξάντληση μη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας	15,3	38,9	13,9	30,6	1,4	100,0
Τουρίστες χαμηλών κοινωνικών και εισοδηματικών στρωμάτων	27,8	43,1	9,7	16,7	2,8	100,0
Αρνητική εικόνα στην διεθνή τουριστική αγορά	16,7	37,5	12,5	19,4	13,9	100,0
Έλλειψη πολεοδομικού σχεδιασμού και ελεύθερων χώρων στις τουριστικές περιοχές	41,7	37,5	6,9	12,5	1,4	100,0
Ηχορύπανση - αισθητική υποβάθμιση	23,6	47,2	4,2	22,2	2,8	100,0
Χαμηλή ποιότητα υπηρεσιών	27,8	45,8	2,8	20,8	2,8	100,0
Έλλειψη σωστού marketing και πόρων διαφήμισης	47,2	40,3	5,6	5,6	1,4	100,0
Έλλειψη έμπειρου και εξειδικευμένου προσωπικού	36,1	41,7	1,4	16,7	4,2	100,0
Επιχειρήσεις μη ανταγωνιστικές, σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα	22,2	47,2	9,7	12,5	8,3	100,0

B_2: Ποια θεωρείτε ως τα κυριότερα θετικά στοιχεία του Νομού που πρέπει να προωθηθούν στο μέλλον, μέσω μιας στρατηγικής μακρόχρονου τουριστικού σχεδιασμού

Ερωτήσεις B_2.1 – B_2.7	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Μοναδικότητα φυσικών πόρων	76,4	22,2	1,4	-	-	100,0
Πολιτιστικές δράσεις και αναβίωση εθίμων	47,2	43,1	8,3	1,4	-	100,0
Σπάνια οικοσυστήματα	15,3	55,6	13,9	13,9	1,4	100,0
Δυνατότητες ανάπτυξης νέων, ειδικών και εναλλακτικών μορφών Τουρισμού	68,1	27,8	4,2	-	-	100,0
Πολιτιστική κληρονομιά - αρχιτεκτονικά μνημεία	62,5	30,6	5,6	1,4	-	100,0
Περιβαλλοντικά και ποιοτικά πιστοποιημένες τουριστικές επιχειρήσεις	26,4	52,8	13,9	6,9	-	100,0
Τοπικά παραδοσιακά προϊόντα	45,8	43,1	6,9	4,2	-	100,0

B_3: Ποιος κατά την γνώμη σας, πρέπει να χαράξει μια μακρόχρονη πολιτική στον Τουρισμό, με κύριους στόχους την ανάκαμψη της περιοχής, την ανταγωνιστική παρουσία της στην διεθνή αγορά, παράλληλα με την αειφόρο ανάπτυξη των οικονομικών της δυνατοτήτων

Ερωτήσεις B_3.1 – B_3.7	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Το Κράτος	50,0	38,9	4,2	5,6	1,4	100,0
Η Τοπική Αυτοδιοίκηση	61,1	30,6	4,2	2,8	1,4	100,0
Οι μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις	11,1	44,4	25,0	16,7	2,8	100,0
Ο ιδιωτικός τομέας	36,1	48,6	8,3	5,6	1,4	100,0
Η επιστημονική κοινότητα - οι εμπειρογνώμονες	34,7	48,6	9,7	5,6	1,4	100,0
Οι τουρίστες	4,2	45,8	20,8	20,8	8,3	100,0
Όλοι σε συνεργασία	70,8	25,0	2,8	1,4	-	100,0

B_4: Τι θεωρείτε ότι πρέπει να αποτελέσει τη βάση ενός πλαισίου τουριστικής ανάπτυξης της Μαγνησίας με όρους αειφορίας και ολοκληρωμένης ποιοτικής διαχείρισης

Ερωτήσεις B_4.1 – B_4.14	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Μακροχρόνιος σχεδιασμός με όρους αειφορίας	56,9	37,5	5,6	-	-	100,0
Σύσταση – θεσμοθέτηση Τοπικού Συμβουλίου αειφόρου τουρισμού	47,2	44,4	6,9	1,4	-	100,0
Συμμετοχή, συναίνεση, πληροφόρηση και διαβούλευση όλων των αρμοδίων τοπικών φορέων	66,7	29,2	2,8	1,4	-	100,0
Διατήρηση – βελτίωση του οικο-πολιτιστικού αποθέματος	50,0	44,4	5,6	-	-	100,0
Ισόρροπος συνδυασμός των βασικών επιδιώξεων της αειφόρου ανάπτυξης	43,1	48,6	8,3	-	-	100,0
Υιοθέτηση των αρχών και των κατευθύνσεων της Ολοκληρωμένης Ποιοτικής Διαχείρισης	48,6	44,4	4,2	2,8	-	100,0
Καθορισμός Περιοχών Δράσης κατά προτεραιότητα	33,3	54,2	5,6	5,6	1,4	100,0
Καθορισμός και τήρηση της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης	38,9	51,4	5,6	2,8	1,4	100,0
Καθορισμός δράσεων και μέτρων πολιτικής σε τομεακό, χωρικό και χρονικό επίπεδο	31,9	54,2	8,3	5,6	-	100,0
Ανάπτυξη νέων ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού	41,7	50,0	8,3	-	-	100,0
Λειτουργική διασύνδεση του τουρισμού με τους άλλους κλάδους της τοπικής οικονομίας	37,5	51,4	11,1	-	-	100,0
Περιβαλλοντική εκπαίδευση και κατάρτιση κατοίκων, επαγγελματιών και επισκεπτών	36,1	52,8	11,1	-	-	100,0
Περιβαλλοντική – ποιοτική πιστοποίηση των τουριστικών καταλυμάτων	30,6	54,2	11,1	4,2	-	100,0
Ικανοποίηση των επιδιώξεων των τουριστών και του τοπικού πληθυσμού	31,9	52,8	12,5	2,8	-	100,0

B_5: Ποια λύση επιλέγετε ως προσφορότερη για την αποσυμφόρηση των κορεσμένων τουριστικά παράκτιων και νησιωτικών περιοχών του Νομού

Προσφορότερες Λύσεις	Αριθμός	%
Ορθολογικότερη κατανομή της ζήτησης σε ολόκληρο το Νομό	58	80,6
Μερική ανακατανομή των τουριστών σε συγκεκριμένες περιοχές	14	19,4
Σύνολο	72	100,0

B_6: Μεταξύ άνευ όρων Τουριστικής Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος, τι επιλέγετε

	Αριθμός	%
Τουρισμός	15	20,8
Περιβάλλον	57	79,2
Σύνολο	72	100,0

B_7: Τι θεωρείτε σήμερα ως αρνητικά στοιχεία στο Νομό και επιθυμείτε να βελτιωθούν

Ερωτήσεις B_7.1 – B_7.4	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	Σύνολο
	%	%	%	%	%	%
Βασικές υποδομές	31,9	45,8	2,8	18,1	1,4	100,0
Κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των τουριστών	20,8	48,6	11,1	18,1	1,4	100,0
Πολιτικές και σχέδια ανάπτυξης	40,3	38,9	8,3	8,3	4,2	100,0
Ποιότητα συνολικού περιβάλλοντος	23,6	50,0	4,2	18,1	4,2	100,0

B_8: Ποια είναι κατά τη γνώμη σας τα πέντε βασικότερα χαρακτηριστικά της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης (5 = υψηλότερη σπουδαιότητα, 1 = χαμηλότερη σπουδαιότητα).

	Αριθμός Απαντήσεων	Σύνολο	Μέση Τιμή	Κατάταξη
Μεγιστοποιεί τα οικονομικά οφέλη	14	39	2,79	12
Προάγει την κοινωνική δικαιοσύνη και την ισότητα των γενεών	20	48	2,40	9
Συμβάλει στη συνετή και αποδοτική χρήση των πόρων	38	113	2,97	4
Υποστηρίζει μια μακροπρόθεσμη άποψη	48	205	4,27	1
Στηρίζεται και ενθαρρύνει την τοπική συμμετοχή	37	134	3,62	3
Χαρακτηρίζεται από διάρκεια, συνέπεια και διαδικασίες αυτορύθμισης	13	32	2,46	13
Διατηρεί και βελτιώνει την περιβαλλοντική ποιότητα	34	84	2,47	5
Βασίζεται σε ολοκληρωμένα σχέδια τουρισμού	38	139	3,66	2
Συνδέεται με ποιοτικά παρά ποσοτικά χαρακτηριστικά	29	65	2,24	6
Τηρεί την φέρουσα ικανότητα	21	54	2,57	8
Διασφαλίζει την ικανοποίηση κατοίκων και επισκεπτών	25	56	2,24	7
Ελαχιστοποιεί τις μη-οικονομικές επιπτώσεις	17	44	2,59	10
Ακολουθεί προσέγγιση βασισμένη στην τεχνολογία	10	25	2,50	14
Επιδιώκει την ισόρροπη τοπική ανάπτυξη	16	42	2,63	11

II.3. ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΓΙΑ ΒΑΣΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

B3: Η άποψη των φορέων για τη συμβολή της ποιότητας του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος στην προώθηση του τουρισμού της περιοχής

Ιδιότητα Φορέα	Ερώτηση B3					Σύνολο Φορέων
	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	
Περιφερειακός Οργανισμός	6	1	-	-	-	7
ΟΤΑ	17	2	1	-	-	20
Εκπαιδευτικός Οργανισμός	5	-	-	-	-	5
Δημόσιος Φορέας	6	-	-	-	-	6
Συγκοινωνιακός Φορέας	3	-	1	-	-	4
Ξενοδοχειακός Φορέας	5	-	-	-	-	5
Πολιτιστικός Οργανισμός	4	1	-	-	-	5
Επιμελητήριο ή Ένωση	5	-	-	-	-	5
Ιδιωτικός Φορέας	5	-	-	-	-	5
Ομάδα Χρηστών	5	-	-	-	-	5
Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων	4	1	-	-	-	5
Πλήθος φορέων	65	5	2	-	-	72
Ποσοστό φορέων (%)	90,3 %	6,9 %	2,8 %	-	-	100 %

E5: Πρόθεση των φορέων για συμμετοχή και στήριξη ενός συστήματος περιβαλλοντικού ελέγχου και πιστοποίησης σε σχέση με τον τουρισμό

Ιδιότητα Φορέα	Ερώτηση E5			Σύνολο Φορέων
	Σίγουρα Ναι	Μάλλον Ναι	Ουδέτερα	
Περιφερειακός Οργανισμός	5	-	2	7
ΟΤΑ	11	6	3	20
Εκπαιδευτικός Οργανισμός	5	-	-	5
Δημόσιος Φορέας	6	-	-	6
Συγκοινωνιακός Φορέας	1	-	3	4
Ξενοδοχειακός Φορέας	2	3	-	5
Πολιτιστικός Οργανισμός	4	1	-	5
Επιμελητήριο ή Ένωση	3	1	1	5
Ιδιωτικός Φορέας	5	-	-	5
Ομάδα Χρηστών	5	-	-	5
Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων	4	1	-	5
Πλήθος φορέων	51	12	9	72
Ποσοστό φορέων (%)	70,8 %	16,7 %	12,5 %	100 %

A_3.5: Η άποψη των φορέων για τη συμβολή του τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη

Ιδιότητα Φορέα	Ερώτηση A_3.5					Σύνολο Φορέων
	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	
Περιφερειακός Οργανισμός	-	7	-	-	-	7
ΟΤΑ	9	10	1	-	-	20
Εκπαιδευτικός Οργανισμός	3	2	-	-	-	5
Δημόσιος Φορέας	2	4	-	-	-	6
Συγκοινωνιακός Φορέας	1	3	-	-	-	4
Ξενοδοχειακός Φορέας	1	3	-	1	-	5
Πολιτιστικός Οργανισμός	2	3	-	-	-	5
Επιμελητήριο ή Ένωση	1	2	1	1	-	5
Ιδιωτικός Φορέας	2	3	-	-	-	5
Ομάδα Χρηστών	2	3	-	-	-	5
Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων	3	-	-	1	1	5
Πλήθος φορέων	26	40	2	3	1	72
Ποσοστό φορέων (%)	36,1 %	55,6 %	2,8 %	4,2 %	1,4 %	100 %

A_5.1: Η άποψη των φορέων για τη συμβολή του τουρισμού στην επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα

Ιδιότητα Φορέα	Ερώτηση A_5.1					Σύνολο Φορέων
	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	
Περιφερειακός Οργανισμός	4	2	1	-	-	7
ΟΤΑ	10	9	-	-	1	20
Εκπαιδευτικός Οργανισμός	4	-	-	1	-	5
Δημόσιος Φορέας	4	2	-	-	-	6
Συγκοινωνιακός Φορέας	1	2	-	1	-	4
Ξενοδοχειακός Φορέας	4	-	-	1	-	5
Πολιτιστικός Οργανισμός	1	3	1	-	-	5
Επιμελητήριο ή Ένωση	4	1	-	-	-	5
Ιδιωτικός Φορέας	2	3	-	-	-	5
Ομάδα Χρηστών	2	2	-	1	-	5
Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων	1	3	1	-	-	5
Πλήθος φορέων	37	27	3	4	1	72
Ποσοστό φορέων (%)	51,4 %	37,5 %	4,2 %	5,6 %	1,4 %	100 %

A_7.1: Η άποψη των φορέων για τη συμβολή του τουρισμού στην προστασία και την αναβάθμιση των φυσικών πόρων, μέσω ειδικών προγραμμάτων

Ιδιότητα Φορέα	Ερώτηση A_7.1					Σύνολο Φορέων
	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	
Περιφερειακός Οργανισμός	3	4	-	-	-	7
ΟΤΑ	12	5	2	1	-	20
Εκπαιδευτικός Οργανισμός	3	2	-	-	-	5
Δημόσιος Φορέας	4	2	-	-	-	6
Συγκοινωνιακός Φορέας	1	1	1	-	1	4
Ξενοδοχειακός Φορέας	3	2	-	-	-	5
Πολιτιστικός Οργανισμός	3	2	-	-	-	5
Επιμελητήριο ή Ένωση	4	1	-	-	-	5
Ιδιωτικός Φορέας	1	3	-	1	-	5
Ομάδα Χρηστών	3	1	-	1	-	5
Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων	-	3	-	2	-	5
Πλήθος φορέων	37	26	3	5	1	72
Ποσοστό φορέων (%)	51,4 %	36,1 %	4,2 %	6,9 %	1,4 %	100 %

A_9.1: Η άποψη των φορέων για τη συμβολή του τουρισμού στην προστασία και την αναβάθμιση των πολιτιστικών πόρων, μέσω ειδικών προγραμμάτων

Ιδιότητα Φορέα	Ερώτηση A_9.1					Σύνολο Φορέων
	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	
Περιφερειακός Οργανισμός	6	1	-	-	-	7
ΟΤΑ	12	6	2	-	-	20
Εκπαιδευτικός Οργανισμός	3	2	-	-	-	5
Δημόσιος Φορέας	5	1	-	-	-	6
Συγκοινωνιακός Φορέας	2	2	-	-	-	4
Ξενοδοχειακός Φορέας	2	3	-	-	-	5
Πολιτιστικός Οργανισμός	2	3	-	-	-	5
Επιμελητήριο ή Ένωση	3	1	-	-	1	5
Ιδιωτικός Φορέας	1	4	-	-	-	5
Ομάδα Χρηστών	3	2	-	-	-	5
Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων	2	1	-	2	-	5
Πλήθος φορέων	41	26	2	2	1	72
Ποσοστό φορέων (%)	56,9 %	36,1 %	2,8 %	2,8 %	1,4 %	100 %

A_11: Η άποψη των φορέων για τις σχέσεις Τουρισμού και Περιβάλλοντος

Ιδιότητα Φορέα	Ερώτηση A_11			Σύνολο Φορέων
	Συγκρουόμενες	Συνύπαρξης	Αμοιβαίου Συμφέροντος	
Περιφερειακός Οργανισμός	-	-	7	7
ΟΤΑ	1	1	18	20
Εκπαιδευτικός Οργανισμός	2	1	2	5
Δημόσιος Φορέας	-	-	6	6
Συγκοινωνιακός Φορέας	-	-	4	4
Ξενοδοχειακός Φορέας	-	2	3	5
Πολιτιστικός Οργανισμός	-	1	4	5
Επιμελητήριο ή Ένωση	-	1	4	5
Ιδιωτικός Φορέας	-	1	4	5
Ομάδα Χρηστών	1	-	4	5
Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων	3	1	1	5
Πλήθος φορέων	7	8	57	72
Ποσοστό φορέων (%)	9,7 %	11,1 %	79,2 %	100 %

B_3.7: Η άποψη των φορέων για την αναγκαιότητα της συνεργασίας του Κράτους, των ΟΤΑ, των μη κυβερνητικών οργανώσεων, του ιδιωτικού τομέα, της επιστημονικής κοινότητας και των επισκεπτών στη χάραξη μιας μακροχρόνιας πολιτικής για την ανάπτυξη του τουρισμού

Ιδιότητα Φορέα	Ερώτηση B_3.7					Σύνολο Φορέων
	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	
Περιφερειακός Οργανισμός	4	3	-	-	-	7
ΟΤΑ	12	7	1	-	-	20
Εκπαιδευτικός Οργανισμός	5	-	-	-	-	5
Δημόσιος Φορέας	5	1	-	-	-	6
Συγκοινωνιακός Φορέας	3	1	-	-	-	4
Ξενοδοχειακός Φορέας	4	-	1	-	-	5
Πολιτιστικός Οργανισμός	2	3	-	-	-	5
Επιμελητήριο ή Ένωση	4	-	-	1	-	5
Ιδιωτικός Φορέας	4	1	-	-	-	5
Ομάδα Χρηστών	4	1	-	-	-	5
Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων	4	1	-	-	-	5
Πλήθος φορέων	51	18	2	1	-	72
Ποσοστό φορέων (%)	70,8 %	25,0 %	2,8 %	1,4 %	-	100 %

B_4.1: Η άποψη των φορέων για την αναγκαιότητα ο μακροπρόθεσμος σχεδιασμός να αποτελέσει τη βάση ενός πλαισίου τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής με όρους αειφορίας και ολοκληρωμένης ποιοτικής διαχείρισης

Ιδιότητα Φορέα	Ερώτηση B_4.1					Σύνολο Φορέων
	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	
Περιφερειακός Οργανισμός	2	5	-	-	-	7
ΟΤΑ	12	7	1	-	-	20
Εκπαιδευτικός Οργανισμός	2	3	-	-	-	5
Δημόσιος Φορέας	5	1	-	-	-	6
Συγκοινωνιακός Φορέας	2	2	-	-	-	4
Ξενοδοχειακός Φορέας	4	-	1	-	-	5
Πολιτιστικός Οργανισμός	2	3	-	-	-	5
Επιμελητήριο ή Ένωση	2	3	-	-	-	5
Ιδιωτικός Φορέας	2	2	1	-	-	5
Ομάδα Χρηστών	5	-	-	-	-	5
Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων	3	1	1	-	-	5
Πλήθος φορέων	41	27	4	-	-	72
Ποσοστό φορέων (%)	56,9 %	37,5 %	5,6 %	-	-	100 %

B_4.3: Η άποψη των φορέων για την ανάγκη συμμετοχής, συναίνεσης, πληροφόρησης και διαβούλευσης όλων των αρμοδίων τοπικών φορέων για τη διαμόρφωση ενός πλαισίου τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής με όρους αειφορίας και ολοκληρωμένης ποιοτικής διαχείρισης

Ιδιότητα Φορέα	Ερώτηση B_4.3					Σύνολο Φορέων
	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	
Περιφερειακός Οργανισμός	3	4	-	-	-	7
ΟΤΑ	15	4	1	-	-	20
Εκπαιδευτικός Οργανισμός	3	2	-	-	-	5
Δημόσιος Φορέας	5	1	-	-	-	6
Συγκοινωνιακός Φορέας	2	1	1	-	-	4
Ξενοδοχειακός Φορέας	3	2	-	-	-	5
Πολιτιστικός Οργανισμός	1	4	-	-	-	5
Επιμελητήριο ή Ένωση	3	1	-	1	-	5
Ιδιωτικός Φορέας	3	2	-	-	-	5
Ομάδα Χρηστών	5	-	-	-	-	5
Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων	5	-	-	-	-	5
Πλήθος φορέων	48	21	2	1	-	72
Ποσοστό φορέων (%)	66,7 %	29,2 %	2,8 %	1,4 %	-	100 %

B_4.5: Η άποψη των φορέων για την ανάγκη του ισόρροπου συνδυασμού των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών επιδιώξεων της αειφόρου ανάπτυξης στη βάση ενός πλαισίου τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής

Ιδιότητα Φορέα	Ερώτηση B_4.5					Σύνολο Φορέων
	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	
Περιφερειακός Οργανισμός	5	1	1	-	-	7
ΟΤΑ	9	11	-	-	-	20
Εκπαιδευτικός Οργανισμός	3	2	-	-	-	5
Δημόσιος Φορέας	4	2	-	-	-	6
Συγκοινωνιακός Φορέας	1	2	1	-	-	4
Ξενοδοχειακός Φορέας	4	1	-	-	-	5
Πολιτιστικός Οργανισμός	1	4	-	-	-	5
Επιμελητήριο ή Ένωση	-	4	1	-	-	5
Ιδιωτικός Φορέας	1	2	2	-	-	5
Ομάδα Χρηστών	1	4	-	-	-	5
Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων	2	2	1	-	-	5
Πλήθος φορέων	31	35	6	-	-	72
Ποσοστό φορέων (%)	43,1 %	48,6 %	8,3 %	-	-	100 %

B_4.6: Η άποψη των φορέων για την αναγκαιότητα υιοθέτησης των αρχών-κατευθύνσεων της ολοκληρωμένης ποιοτικής διαχείρισης στη βάση ενός πλαισίου τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής

Ιδιότητα Φορέα	Ερώτηση B_4.6					Σύνολο Φορέων
	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	
Περιφερειακός Οργανισμός	3	3	1	-	-	7
ΟΤΑ	12	5	2	1	-	20
Εκπαιδευτικός Οργανισμός	2	3	-	-	-	5
Δημόσιος Φορέας	3	3	-	-	-	6
Συγκοινωνιακός Φορέας	1	2	-	1	-	4
Ξενοδοχειακός Φορέας	1	4	-	-	-	5
Πολιτιστικός Οργανισμός	3	2	-	-	-	5
Επιμελητήριο ή Ένωση	3	2	-	-	-	5
Ιδιωτικός Φορέας	3	2	-	-	-	5
Ομάδα Χρηστών	1	4	-	-	-	5
Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων	3	2	-	-	-	5
Πλήθος φορέων	35	32	3	2	-	72
Ποσοστό φορέων (%)	48,6 %	44,4 %	4,2 %	2,8 %	-	100 %

B_4.8: Η άποψη των φορέων για την αναγκαιότητα καθορισμού και τήρησης των ορίων της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής

Ιδιότητα Φορέα	Ερώτηση B_4.8					Σύνολο Φορέων
	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	
Περιφερειακός Οργανισμός	4	3	-	-	-	7
ΟΤΑ	5	14	1	-	-	20
Εκπαιδευτικός Οργανισμός	2	3	-	-	-	5
Δημόσιος Φορέας	4	2	-	-	-	6
Συγκοινωνιακός Φορέας	1	1	-	1	1	4
Ξενοδοχειακός Φορέας	3	1	-	1	-	5
Πολιτιστικός Οργανισμός	3	2	-	-	-	5
Επιμελητήριο ή Ένωση	-	5	-	-	-	5
Ιδιωτικός Φορέας	1	2	2	-	-	5
Ομάδα Χρηστών	2	3	-	-	-	5
Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων	3	1	1	-	-	5
Πλήθος φορέων	28	37	4	2	1	72
Ποσοστό φορέων (%)	38,9 %	51,4 %	5,6 %	2,8 %	1,4 %	100 %

B_4.10: Η άποψη των φορέων για την ανάγκη η ανάπτυξη νέων, ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού να αποτελέσουν τη βάση ενός πλαισίου τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής με όρους αιεφορίας και ολοκληρωμένης ποιοτικής διαχείρισης

Ιδιότητα Φορέα	Ερώτηση B_4.10					Σύνολο Φορέων
	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	
Περιφερειακός Οργανισμός	2	5	-	-	-	7
ΟΤΑ	8	12	-	-	-	20
Εκπαιδευτικός Οργανισμός	2	2	1	-	-	5
Δημόσιος Φορέας	4	2	-	-	-	6
Συγκοινωνιακός Φορέας	2	1	1	-	-	4
Ξενοδοχειακός Φορέας	4	1	-	-	-	5
Πολιτιστικός Οργανισμός	1	4	-	-	-	5
Επιμελητήριο ή Ένωση	1	3	1	-	-	5
Ιδιωτικός Φορέας	2	1	2	-	-	5
Ομάδα Χρηστών	1	4	-	-	-	5
Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων	3	1	1	-	-	5
Πλήθος φορέων	30	36	6	-	-	72
Ποσοστό φορέων (%)	41,7 %	50,0 %	8,3 %	-	-	100 %

B_4.11: Η άποψη των φορέων για την αναγκαιότητα της λειτουργικής διασύνδεσης του τουρισμού με τους υπόλοιπους κλάδους της τοπικής οικονομίας

Ιδιότητα Φορέα	Ερώτηση B_4.11					Σύνολο Φορέων
	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	
Περιφερειακός Οργανισμός	4	2	1	-	-	7
ΟΤΑ	8	11	1	-	-	20
Εκπαιδευτικός Οργανισμός	2	3	-	-	-	5
Δημόσιος Φορέας	4	2	-	-	-	6
Συγκοινωνιακός Φορέας	1	2	1	-	-	4
Ξενοδοχειακός Φορέας	4	-	1	-	-	5
Πολιτιστικός Οργανισμός	1	4	-	-	-	5
Επιμελητήριο ή Ένωση	-	4	1	-	-	5
Ιδιωτικός Φορέας	-	3	2	-	-	5
Ομάδα Χρηστών	2	3	-	-	-	5
Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων	1	3	1	-	-	5
Πλήθος φορέων	27	37	8	-	-	72
Ποσοστό φορέων (%)	37,5 %	51,4 %	11,1 %	-	-	100 %

B_4.12: Η άποψη των φορέων για την ανάγκη η περιβαλλοντική εκπαίδευση και κατάρτιση των επαγγελματιών, των κατοίκων και των επισκεπτών να αποτελέσει τη βάση ενός πλαισίου τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής με όρους αειφορίας και ολοκληρωμένης ποιοτικής διαχείρισης

Ιδιότητα Φορέα	Ερώτηση B_4.12					Σύνολο Φορέων
	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Ουδέτερα	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	
Περιφερειακός Οργανισμός	3	4	-	-	-	7
ΟΤΑ	7	10	3	-	-	20
Εκπαιδευτικός Οργανισμός	2	3	-	-	-	5
Δημόσιος Φορέας	4	2	-	-	-	6
Συγκοινωνιακός Φορέας	-	3	1	-	-	4
Ξενοδοχειακός Φορέας	3	2	-	-	-	5
Πολιτιστικός Οργανισμός	1	3	1	-	-	5
Επιμελητήριο ή Ένωση	1	3	1	-	-	5
Ιδιωτικός Φορέας	1	3	1	-	-	5
Ομάδα Χρηστών	1	3	1	-	-	5
Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων	3	2	-	-	-	5
Πλήθος φορέων	26	38	8	-	-	72
Ποσοστό φορέων (%)	36,1 %	52,8 %	11,1 %	-	-	100 %

B_5: Η άποψη των φορέων για την αποσυμφόρηση των κορεσμένων τουριστικά παράκτιων και νησιωτικών περιοχών του Νομού

Ιδιότητα Φορέα	Ερώτηση B_5		Σύνολο Φορέων
	Κατανομή της ζήτησης σε ολόκληρο το Νομό	Ανακατανομή των τουριστών σε συγκεκριμένες περιοχές	
Περιφερειακός Οργανισμός	7	-	7
ΟΤΑ	19	1	20
Εκπαιδευτικός Οργανισμός	4	1	5
Δημόσιος Φορέας	6	-	6
Συγκοινωνιακός Φορέας	3	1	4
Ξενοδοχειακός Φορέας	4	1	5
Πολιτιστικός Οργανισμός	3	2	5
Επιμελητήριο ή Ένωση	3	2	5
Ιδιωτικός Φορέας	3	2	5
Ομάδα Χρηστών	3	2	5
Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων	3	2	5
Πλήθος φορέων	58	14	72
Ποσοστό φορέων (%)	80,6 %	19,4 %	100 %

B_6: Η επιλογή των φορέων μεταξύ άνευ όρων τουριστικής ανάπτυξης και περιβάλλοντος

Ιδιότητα Φορέα	Ερώτηση B_6		Σύνολο Φορέων
	Τουρισμός	Περιβάλλον	
Περιφερειακός Οργανισμός		7	7
ΟΤΑ	4	16	20
Εκπαιδευτικός Οργανισμός	1	4	5
Δημόσιος Φορέας	1	5	6
Συγκοινωνιακός Φορέας	2	2	4
Ξενοδοχειακός Φορέας	2	3	5
Πολιτιστικός Οργανισμός	1	4	5
Επιμελητήριο ή Ένωση	1	4	5
Ιδιωτικός Φορέας	2	3	5
Ομάδα Χρηστών	-	5	5
Ομάδα Ειδικών Ενδιαφερόντων	1	4	5
Πλήθος φορέων	15	57	72
Ποσοστό φορέων (%)	20,8 %	79,2 %	100 %

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγγελίδης Μ. (1991), *Χωροταξικός Σχεδιασμός: Μαθήματα θεωρίας – Η Ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Συμμετρία.
- Αδάμου Α. (2003), 'Αειφόρος ανάπτυξη του τουρισμού μέσω συνεργασίας, εταιρικών σχέσεων και διαβούλευσης αυτοδιοικήσεων και αρμοδίων φορέων', Πρακτικά συνεδρίου: *Διαχείριση υδάτινων πόρων και Αειφόρος ανάπτυξη στη Θεσσαλία*, σελ. 303-326, Λάρισα: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, ΤΕΙ Λάρισας, Εταιρία Θεσσαλικών Μελετών (ΕΘΕΜ).
- Αδάμου Α. (2004), 'Περιφερειακός Περιβαλλοντικός Σχεδιασμός Αειφόρου Τουρισμού με όρους Ολοκληρωμένης Ποιοτικής Διαχείρισης', Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου: *Διευρυνόμενη Ευρώπη και Περιφερειακές Ανισότητες*, σελ. 271-289, Πρέβεζα: ΤΕΙ Ηπείρου.
- Αδάμου Α. (2005), 'Ολοκληρωμένη Ποιοτική Διαχείριση Τουριστικών Προορισμών: Μια Προοπτική Διασφάλισης της Ποιότητας και της Βιώσιμης Ανάπτυξης', εισήγηση συνεδρίου *πολεοδομία, Χωροταξία και Περιφερειακή Ανάπτυξη, Σύγχρονες Τάσεις – Νέοι Ερευνητές*, (πρακτικά υπό έκδοση), Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ, Σύλλογος Μεταπτυχιακών Φοιτητών και Υποψηφίων Διδασκτόρων ΤΜΧΠΠΑ, ΤΕΕ Μαγνησίας.
- Αδάμου Α., Μεταξάς Θ. (2003), 'Δημιουργώντας την ελκυστική εικόνα ενός τόπου μέσα από την διαδικασία του marketing του τόπου: η περίπτωση της Αλοννήσου', Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου: *Λιγότερο Εννοημένες Περιοχές (LFA 's) και Στρατηγικές Ανάπτυξης: Οικονομικές, Κοινωνικές και Περιβαλλοντικές Διαστάσεις και Μηχανισμοί Υποστήριξης*, σελ. 246-264, Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Αιγινίτης Ν. (1978), *Τουριστική Ψυχολογία*, Αθήνα: Interbooks.
- Αραβώσης Κ. (2002), *Ειδικά Θέματα Διαχείρισης Περιβάλλοντος*, Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, Βόλος: Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών – ΤΜΧΠΠΑ – Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Αρβανιτογιάννης Ι. (2000), 'Σύστημα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης – ISO 14000', Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου: *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στο πλαίσιο της Εκπαίδευσης του 21^{ου} αιώνα: Προοπτικές και Δυνατότητες*, σελ. 449-454, Λάρισα, 6-8 Οκτωβρίου, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Βαρβαρέσος Σ. (1997), *Τουρισμός: Οικονομικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Προπομπός.
- Βαρβαρέσος Σ. (1998), *Τουρισμός έννοιες, μεγέθη, δομές: Η Ελληνική πραγματικότητα*, Αθήνα: Προπομπός.
- Βαρβαρέσος Σ. (1999) *Τουριστική Ανάπτυξη και Διοικητική Αποκέντρωση*, Αθήνα: Προπομπός.
- Γαλάνη – Μουτάφη Β. (2002), *Έρευνες για τον Τουρισμό στην Ελλάδα και την Κύπρο: Μια Ανθρωπολογική Προσέγγιση*, Αθήνα, Προπομπός.
- Γεωργόπουλος Α. (1998), 'Η Προβληματική της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης' στο Μ. Μοδινός και Η. Ευθυμιόπουλος (επ.) *Οικολογία και Επιστήμες του Περιβάλλοντος*, Αθήνα: Διεπιστημονικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών Ερευνών, σ. 217-232.
- Γεωργόπουλος Α., Τσαλίκη Ε. (1998), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Αρχές, Φιλοσοφία, Μεθοδολογία*, Αθήνα: Gutenberg.

- Δασκαλάκης Κ., Τσακίρης Σ. (1998), 'Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Θεσσαλίας, Α' φάση', Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ.
- Δέφνερ Α. (1999), 'Πολιτιστικός τουρισμός και δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου: Η επίδραση στις λειτουργίες των πόλεων', στο Δ. Οικονόμου και Γ. Πετράκος (επ.) *Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg, σ. 117-155.
- Δέφνερ Α. (2002), *Σχεδιασμός για τον ελεύθερο χρόνο (Τουρισμός – Πολιτισμός – Αθλητισμός)*, Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, ΤΜΧΠΠΑ - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Διονυσοπούλου Π. (2003) 'Η Ποιότητα του τουρισμού στις παράκτιες περιοχές του Ελληνικού χώρου: Συμβολή για ένα μοντέλο διαχείρισης των απαιτήσεων της τουριστικής ανάπτυξης σε περιφερειακό ή διατοπικό επίπεδο', Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου: *Λιγότερο Έννοημένες Περιοχές (LFA 's) και Στρατηγικές Ανάπτυξης: Οικονομικές, Κοινωνικές και Περιβαλλοντικές Διαστάσεις και Μηχανισμοί Υποστήριξης*, Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου, σελ. 223-229.
- Doswell R. (2002), *Τουρισμός: Ο ρόλος του αποτελεσματικού μανάτζμεντ*, Αθήνα: Κριτική.
- ΕΕ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή), (2003α), '3^η έκθεση προόδου για τη συνοχή', Γενική Δ/ση Περιφερειακής Πολιτικής, Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
- ΕΕ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή), (2003β), 'Κοινοποίηση πρόσκλησης για την ενημέρωση ως προς τα διακρατικά δίκτυα και τις εταιρικές σχέσεις των φορέων του τουρισμού και των τουριστικών προορισμών καθώς και ως προς τους φορείς και τις ομάδες που αναπτύσσουν και παρέχουν γνώσεις και δεξιότητες όσον αφορά τον τουρισμό', (2003/C 185/04), Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 5.8.2003.
- ΕΟΤ (2003α), 'Η εξέλιξη της τουριστικής κίνησης 2002 – 2003: οι διεθνείς τάσεις και ο Ελληνικός τουρισμός προς το 2004', Αθήνα: ΕΟΤ.
- ΕΟΤ (2003β), 'Μελέτη Τουριστικής Ανάπτυξης της Περιφέρειας Θεσσαλίας', Αθήνα: Συνεργαζόμενα γραφεία Δ. Παλούμπη και Κ. Σιδηρόπουλου.
- ΕΟΤ-ΚΕΠΕ (1994), 'Προκαταρκτικό Εθνικό Οικονομικό Χωροταξικό Σχέδιο Τουρισμού', Ομάδα Μελέτης Τουρισμού, Αθήνα.
- ΕΟΤ – MRB (2005), 'Έρευνα για την ικανοποίηση ξένων επισκεπτών στην Ελλάδα', Αθήνα: ΕΟΤ - MRB Hellas S.A.
- Ζαχαράτος Γ. (1986), 'Τουριστική Κατανάλωση: η μέθοδος υπολογισμού και η χρησιμότητά της για την έρευνα των επιδράσεων του Τουρισμού στην Εθνική Οικονομία', Αθήνα: ΚΕΠΕ.
- Ηγουμενάκης Ν. (1991/1997), *Τουριστική Οικονομία*, Τόμος Β', Αθήνα: Interbooks.
- Θεοχάρη Χ., Δαγκλή Κ., Κραντονέλλης Κ. (1995), 'Πορίσματα ημερίδας: Τουρισμός και Περιβάλλον, επιλογές για βιώσιμη ανάπτυξη', *Τεχνικά Χρονικά*, τ. 5, σελ. 129-132.
- ΙΤΕΠ (2003), 'Ελληνική Οικονομία και Τουρισμός', Τεύχος 16, Αθήνα: ΙΤΕΠ.
- ΙΤΕΠ (2004α), 'Ελληνική Οικονομία και Τουρισμός', Τεύχος 17, Αθήνα: ΙΤΕΠ.
- ΙΤΕΠ (2004β), 'Ελληνική Οικονομία και Τουρισμός', Τεύχος 18, Αθήνα: ΙΤΕΠ.

- ΙΤΕΠ (2005α), 'Ελληνική Οικονομία και Τουρισμός', Τεύχος 19, Αθήνα: ΙΤΕΠ.
- ΙΤΕΠ (2005β), 'Ελληνική Οικονομία και Τουρισμός', Τεύχος 20, Αθήνα: ΙΤΕΠ.
- Καλοκάρδου Ρ. (1995), 'Ο ρόλος του περιβάλλοντος για τον τουρισμό στην τουριστική πολιτική, στη χωροθέτηση και περιφερειακή ανάπτυξη: η Ελληνική εμπειρία 1975-1995', Επιστημονικό Συνέδριο: *Περιφερειακή Ανάπτυξη, χωροταξία και περιβάλλον στο πλαίσιο της ενωμένης Ευρώπης*, Τόμος Πρακτικών ΙΙΙ, σελ. 238 – 246, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελλήνων Περιφερειολόγων, Περιοδικό Τόπος.
- Καυκαλάς Γ., Ανδρικοπούλου Ε. (2002), 'Χωρικές επιπτώσεις των ευρωπαϊκών πολιτικών' *ΤΕΤΡΑΔΙΑ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ 'Βιώσιμη ανάπτυξη οικισμών σε ένα αστικοποιημένο κόσμο'*, ΚΕΔΚΕ 1/2002, σ. 60-63.
- Κοκκώσης Χ. (1995), 'Τουρισμός & Βιώσιμη Ανάπτυξη', *Σύγχρονα Θέματα* (55).
- Κοκκώσης Χ. (2000), 'Τουριστική Ανάπτυξη και Φέρουσα Ικανότητα στα Νησιά', στο Π. Τσάρτας (επιμ.), *Τουριστική Ανάπτυξη: Επιστημονικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα: Εξάντας.
- Κοκκώσης Χ., Παρπαϊρης Α. (1995), 'Φέρουσα ικανότητα: καταλύτης διαμόρφωσης αρμονικών σχέσεων τουρισμού και περιβάλλοντος', *Τεχνικά Χρονικά*, τ. 5, σ. 68-79.
- Κοκκώσης Χ., Τσάρτας Π. (2001), *Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον*, Αθήνα: Κριτική.
- Κομίλης Π. (1986), *Χωρική Ανάλυση του Τουρισμού*, Αθήνα: ΚΕΠΕ.
- Κομίλης Π. (1992), 'Τουρισμός και Φυσικές Περιοχές: Προσεγγίσεις Οικολογικού Σχεδιασμού', εισήγηση στο συνέδριο *Προστατευόμενες Φυσικές Περιοχές: Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς, 30 χρόνια*, Αθήνα: 5-8 Μαΐου 1992.
- Κομίλης Π., Βαγιονής Ν. (1999), *Τουριστικός Σχεδιασμός, μέθοδοι και πρακτικές αξιολόγησης*, Αθήνα: Προπομπός.
- Κομίλης Π., Βαγιονής Ν., Κάρμας Κ., Παπαδημητρίου Μ., Παπαπολυμέρου Γ., Μυλωνάς Α. (2001), 'Μελέτη τουριστικής ανάπτυξης Νομού Εύβοιας', Αθήνα: ΚΕΠΕ.
- Κορρές Γ., Δρακόπουλος Σ. (2001), Εισαγωγή στο W. Gartner *Τουριστική Ανάπτυξη: Αρχές, Διαδικασίες και Πολιτικές*, Αθήνα: Έλλην.
- Κραντονέλλης Κ., Καλοκάρδου Ρ. (2003), 'Τουριστική Ανάπτυξη και Προστασία Περιβάλλοντος: Η περίπτωση της Δ. Ελλάδας', Διεθνές Συνέδριο *HELECO '03*, ΤΕΕ, Πρακτικά, τόμος Γ', σελ. 9-16.
- Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου (1994), 'Χωροταξική οικολογική μελέτη περιοχής εκβολών Πηνειού ποταμού', εκπόνηση μελέτης: γραφεία Μ. Κορώνη, Ε. Αδαμογιάννη, Θεσσαλονίκη.
- Λαγός Δ. (1996α), 'Τουριστική Ανάπτυξη και Προστασία του Περιβάλλοντος', *Δημόσιος Τομέας*, τ. 118, 4/96, σελ. 32-36.
- Λαγός Δ. (1996β), 'Τουριστική Ανάπτυξη και Δομημένο Περιβάλλον', Πρακτικά συνεδρίου: *Περιφερειακή Ανάπτυξη, χωροταξία και περιβάλλον στο πλαίσιο της ενωμένης Ευρώπης*, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελλήνων Περιφερειολόγων και περιοδικό Τόπος, Τόμος ΙΙΙ, σελ. 214-227.
- Λαγός Δ. (1998), 'Ο τουρισμός ως παράγοντας προώθησης της περιφερειακής ανάπτυξης', *Τόπος*, τ. 14, σελ. 47-65, Αθήνα.

- Λαγός Δ., (2001α), 'Η τουριστική αστικοποίηση ως μια νέα μορφή χωρικής ανάπτυξης', *Τόπος*, τ. 17, σελ. 125-146, Αθήνα.
- Λαγός Δ. (2001β), *Επιστημονική Επετηρίδα*, Πειραιάς: Πανεπιστήμιο Πειραιώς.
- Λαγός Δ., Σταματίου Ε. (2004), 'Χωρικοί μετασχηματισμοί και χωροταξική οργάνωση μικρών νησιών του Ελληνικού χώρου με δυνατότητες τουριστικής ανάπτυξης', Πρακτικά 7^{ου} Πανελληνίου Γεωγραφικού Συνεδρίου, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη, τόμος Ι, σελ. 545 - 552.
- Λαγός Δ., Σταματίου Ε. (2005), 'Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη: Κριτική αποτίμηση των επιπτώσεων στην Ελληνική οικονομία', Διεθνές Συνέδριο *HELECO '05*, ΤΕΕ, Αθήνα, 3-6 Φεβρουαρίου 2005.
- Lickorish L., Jenkins C. (2004), *Μια εισαγωγή στον τουρισμό*, Αθήνα: Κριτική.
- Lozato - Giotart J.P. (1996), *Τουριστική Γεωγραφία*, Αθήνα: Interbooks.
- Λουκίσσας Φ. (1981) 'Κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στα Ελληνικά νησιά', Τουριστικές Μελέτες Τόμος ΙΑ, Αθήνα.
- Λουκίσσας Φ. (1995), 'Σχεδιασμός και διαχείριση Εθνικού Πάρκου στην Πίνδο', *Τεχνικά Χρονικά* 5/95.
- Middleton V., Hawkins R. (2004), *Τουριστικό μάρκετινγκ για βιώσιμη ανάπτυξη*, Αθήνα: Κριτική.
- Μπαμπινιώτης Γ. (1998), *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας ΕΠΕ.
- Μπεριάτος Η. (1997), *Περιβαλλοντικός Προγραμματισμός: Διαχείριση φυσικών πόρων*, Διδακτικές Σημειώσεις 'Χωροταξία ΙΙ', Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ – Παν/μιο Θεσσαλίας.
- Μπεριάτος Η. (2000), *Περιβαλλοντικός Σχεδιασμός και Πολιτική*, Διδακτικές Σημειώσεις 'Χωροταξία ΙΙΙ', Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ – Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Μπριασούλη Ε. (2000) 'Σχεδιασμός Τουριστικής Ανάπτυξης: χαρακτηριστικές προσεγγίσεις', στο Π. Τσάρτας (επ.) *Τουριστική Ανάπτυξη Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Εξάντας.
- Οικονόμου Δ. (1998), 'Μελέτη Ήπιας Τουριστικής Ανάπτυξης Πελοποννήσου', Τρίπολη: Γ. Γ. Περιφέρειας Πελοποννήσου.
- Οικονόμου Σ. (2003), 'Έκτο πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον. Το περιβάλλον κατά το έτος 2010: Το δικό μας μέλλον, η δική μας επιλογή', Διεθνές Συνέδριο *HELECO '03*, ΤΕΕ, Πρακτικά, τόμος Γ', σελ. 344 – 351.
- Πανεπιστήμιο Αιγαίου, ΥΠΕΧΩΔΕ (1997), 'Σχέδιο οδηγίας για τη βιώσιμη ανάπτυξη των Ελληνικών ακτών', Αθήνα.
- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (2001), 'Α' Έρευνα εμπλεκόμενων φορέων Ν. Μαγνησίας στο έργο ECOSERT', Βόλος: Εργαστήριο Τουριστικού Σχεδιασμού, Έρευνας και Πολιτικής, Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα ECOSERT.
- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (2002α), 'Β' Έρευνα εμπλεκόμενων φορέων Ν. Μαγνησίας στο έργο ECOSERT', Βόλος: Εργαστήριο Τουριστικού Σχεδιασμού, Έρευνας και Πολιτικής, Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα ECOSERT.
- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (2002β), 'Γ' Έρευνα εμπλεκόμενων φορέων Ν. Μαγνησίας στο έργο ECOSERT', Βόλος: Εργαστήριο Τουριστικού Σχεδιασμού, Έρευνας και Πολιτικής, Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα ECOSERT.

- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (2002γ), 'Περιφερειακό Περιβαλλοντικό Σχέδιο Αειφόρου Τουρισμού', Βόλος: Εργαστήριο Τοπικού και Περιφερειακού Προγραμματισμού, Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα ECOSERT.
- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (2006), 'Στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης Ν. Μαγνησίας', Βόλος.
- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, ANEM (2000), 'Αειφόρος διαχείριση των ακτών της Μαγνησίας (Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα LIFE)', Βόλος.
- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βαβίζος Α.Ε. (1996), 'Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη της Χερσονήσου της Μαγνησίας', Βόλος.
- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, NAM (1995 και 1998), 'Σχέδιο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης Νομού Μαγνησίας' Βόλος.
- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, NAM, EOT (1997), 'Δράσεις στρατηγικής διαχείρισης που σχετίζονται με τον τουρισμό (Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα SMART)', Βόλος.
- Παπανδρέου Β. (1998), 'Τουριστική Ανάπτυξη της Χώρας: Ανάγκη για βαθιές διαρθρωτικές αλλαγές', *Περιοδικό ΕΚΦΡΑΣΗ, Φάκελος: Τουρισμός*, 7-8/98.
- Παπανίκος Γ. Θ. (2005), 'Οι Ελληνικές Τουριστικές Εισπράξεις', Αθήνα: ΙΤΕΠ.
- Πατέλλης Γ. (2005), 'Η εξέλιξη των τουριστικών αφίξεων 2000 - 2005, *Ημερήσια Ηλεκτρονική Εφημερίδα TravelDailyNews.gr*, 1/12/2005.
- Παυλόπουλος Γ. (1998), 'Το πανόραμα του παγκόσμιου τουρισμού', Αθήνα: ΙΤΕΠ.
- Παυλόπουλος Γ. (2001), 'Θέματα Οικονομικής και Τουριστικής Πολιτικής', Αθήνα: ΙΤΕΠ.
- Παυλόπουλος Γ., Κουζέλης Κ. (1998), 'Περιφερειακή ανάπτυξη της Ελλάδος και Τουρισμός', Αθήνα: ΙΤΕΠ.
- Περιφέρεια Θεσσαλίας-Υπηρεσία Διαχείρισης ΠΕΠ Θεσσαλίας (2005), 'Κατευθύνσεις και Τεκμηρίωση Περιφερειακού Στρατηγικού Σχεδίου για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη της Θεσσαλίας: Αποτελέσματα Εργασιών Συνεργασίας, Λάρισα: Περιφερειακή Επιτροπή Κατάρτισης του Δ'ΚΠΣ.
- ΣΕΤΕ (2003α), 'Τουρισμός και Απασχόληση' Αθήνα: ΣΕΤΕ.
- ΣΕΤΕ (2003β), 'Ελληνικός Τουρισμός 2010: Στρατηγική και Στόχοι' Αθήνα: ΣΕΤΕ.
- Σκούλλος Μ. (2000), 'Περιβαλλοντική Εκπαίδευση για την Αειφόρο Τουριστική Ανάπτυξη σε Υγροτοπικά Συστήματα της Μεσογείου, Πανελλήνιο Συνέδριο *Η Εκπαίδευση για την Αειφορία σε Τουριστικά Φορτισμένες Υγροτοπικές Περιοχές*, σ. 45-47, Πόρος, 4-7 Μαΐου, Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Πειραιά.
- Σκούλλος Μ., Κοντοστάνου-Καραλίβανου Ο., Ανδρονικίδου Δ., Κωνσταντιανός Β. (1999), 'Σχεδιάζοντας μια Βιώσιμη Περιφερειακή Ανάπτυξη: Αρχές, Εργαλεία και Πρακτικές. Παράδειγμα Εφαρμογής: Ρόδος', Αθήνα: ΜΙΟ-ECSDE, Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα SUDECIR.
- Σπιλάνης Ι. (2004), 'Η κρίση στον τουρισμό και οι δυνατότητες να ξεπεραστεί', *δικτυακό περιοδικό Istoselides.gr*, 1/12/2004.
- Σταματίου Ε. (2000), *Διαχείριση Περιβάλλοντος και Φυσικών Περιοχών στην Ελλάδα*, Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, ΤΜΧΠΠΑ - Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

- Τσάρτας Π. (1989), *Κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στον Νομό Κυκλάδων και ιδιαίτερα στα νησιά Ίος και Σέριφος κατά την περίοδο 1950-1980*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).
- Τσάρτας Π. (1991), *Έρευνα για τα Κοινωνικά Χαρακτηριστικά της Απασχόλησης: Τουρισμός και Αγροτική Πολυδραστηριότητα*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).
- Τσάρτας Π. (1996), *Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό*, Αθήνα: Εξάντας.
- Τσάρτας Π. (1999) 'Αειφορική ανάπτυξη και τουρισμός: Προβληματισμοί και προτάσεις για ένα διαφορετικό τύπο τουριστικής ανάπτυξης', στο Κ. Λάσκαρις (επ.) *Sustainable Development: Θεωρητικές προσεγγίσεις μιας κρίσιμης έννοιας*, Αθήνα: Παπασωτηρίου, 135- 175.
- Τσάρτας Π., Μανώλογλου Ε., Μάρκου Α., Παπλιάκου Β. (1999), *Ο τουρισμός ως Παράγοντας Κοινωνικής Αλλαγής*, Αθήνα: Εξάντας – ΕΚΚΕ.
- Τσάρτας Π., Στογιαννίδου Μ., Σταυρινούδης Θ. (2003), 'Οι λιγότερο ευνοημένες περιοχές ως τουριστικοί προορισμοί: ζητήματα οργάνωσης και διαχείρισης', Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου: *Λιγότερο Ευνοημένες Περιοχές (LFA 's) και Στρατηγικές Ανάπτυξης: Οικονομικές, Κοινωνικές και Περιβαλλοντικές Διαστάσεις και Μηχανισμοί Υποστήριξης*, σελ. 167-176, Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Τσιότρας Γ. (2000), *Βελτίωση Ποιότητας*, Αθήνα: Εκδόσεις Μπένου.
- ΥΠΑΝ (2001), 'Τουριστική Πολιτική 2000 – 2004', Αθήνα: Υπουργείο Ανάπτυξης.
- ΥΠΑΝ (2002), 'Τουριστική Πολιτική 2002 –2006', Αθήνα: Υπουργείο Ανάπτυξης.
- ΥΠΑΝ (2003), 'Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης του Ελληνικού Τουρισμού 2004-2010', Ημερήσια Ηλεκτρονική Εφημερίδα TravelDailyNews.gr, 22/12/2003.
- ΥΠΕΧΩΔΕ (1995), 'Πολυδιάστατη Αλληλεπίδραση Τουρισμού και Περιβάλλοντος', *Τεχνικά Χρονικά*, 5/95 σελ. 114-126.
- ΥΠΕΧΩΔΕ (1996), 'Ειδική Χωροταξική Μελέτη Πηλίου: Γ' φάση', Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ.
- ΥΠΕΧΩΔΕ (2002), 'Η Ελληνική Στρατηγική προς την Αειφόρο Ανάπτυξη', Αθήνα.
- Φλογοαίτη Ε. (1998), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Χριστοφιλόπουλος Δ. (2002), *Πολιτιστικό Περιβάλλον – Χωρικός Σχεδιασμός και Βιώσιμη Ανάπτυξη*, Αθήνα: Σάκκουλας.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adamou A., Argyrokastritis A. (2000), 'Adoption of the sensitive region aiming to the sustainable tourism development', Proceedings of International Scientific Conference *Tourism on Islands and Specific Destinations*, University of the Aegean, Chios: December 14-16.
- AFNOR (French Standards Association), (2005), <http://www.afnor.com>
- Ahn B.Y., Lee B. K., Shafer C.S. (2002), 'Operationalizing sustainability in regional tourism planning: an application of the limits of acceptable change framework', *Tourism Management*, Vol. 23, pp. 1-15.
- Agarwal S. (2002), 'Restructuring Seaside Tourism: The resort Lifecycle', *Annals of Tourism Research*, Vol. 29, No. 1, pp. 25-55.
- Antreck K. (1997), 'Territorial Functioning in a Tourism Setting', *Annals of Tourism Research*, Vol. 24, No. 3, pp. 706-720.
- Apostolopoulos Y., Loukissas Ph., Leontidou L. (2001), 'Tourism, Development and Change in the Mediterranean', στο Apostolopoulos Y., Loukissas Ph. και Leontidou L. (επιμ.), *Mediterranean Tourism: Facets of Socioeconomic Development and Cultural Change*, London: Routledge, pp. 3-13.
- Apostolopoulos Y., Sonmez S. (2001), 'Greek Tourism on the Brink: Restructuring or Stagnation and Decline?', στο Apostolopoulos Y., Loukissas Ph. και Leontidou L. (επιμ.), *Mediterranean Tourism: Facets of Socioeconomic Development and Cultural Change*, London: Routledge, pp. 72-88.
- Araujo L. M., Bramwell B. (2002), 'Partnership and regional tourism in Brazil', *Annals of Tourism Research*, Vol. 29, No. 4, pp. 1138-1164.
- Austrian Institute for Applied Ecology (1999), 'Sustainable Tourism for the Future', International Prepare Workshop, Conference Papers, p.12 January 28-29, Germany, Oberstdorf.
- Baker D., Crompton J. (2000), 'Quality, Satisfaction and Behavioral Intentions' *Annals of Tourism Research*, Vol. 27, No. 3, pp. 785-804.
- Barioulet H. (2001), 'Matrix for Evaluating Tourism Projects on the Basis of Sustainable Tourism Indicators', Proceedings of International Scientific Conference *Sustainable Hotels for Sustainable Destinations*, Maspalomas, <http://www.islandsonline.org/pdf/shsd/Barioulet.pdf>
- Bigné E., Andreu L., Küster I., Blesa A. (2005), 'Quality market orientation: tourist agencies' perceived effects', *Tourism Management*, Vol. 32, No. 4, pp. 1022-1038.
- Bigné E., Martínez C., Miquel M., Andreu L. (2003), 'Servqual Reliability and Validity in Travel Agencies', *Annals of Tourism Research*, Vol. 30, No. 4, pp. 258-262.
- Bolan R. S. (1967), 'Emerging Views of Planning', *Journal of the American Institute of Planners*, Vol. 26, No. 4, pp. 233-245.
- Bramwell B. (2006), 'Actors, power, and discourses of growth limits', *Annals of Tourism Research*, Vol. 33, No. 4, pp. 957-978.
- Bramwell B., Lane B. (1993), 'Sustainable Tourism: an evolving global approach', *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 1 No. 1, pp. 6-16.

- Bramwell B., Sharman A. (1999) 'Collaboration in local tourism policymaking', *Annals of Tourism Research*, Vol. 26, No. 2, pp. 392-415.
- Briassoulis H. (2002) 'Sustainable Tourism and the Question of the Commons' *Annals of Tourism Research*, Vol. 29, No. 4, pp. 1065-1085.
- Briassoulis H. (2003), 'Crete: Endowed by Nature, Privileged by Geography, Threatened by Tourism?' *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 11, No. 2 & 3, pp. 97-115.
- Burns P. (1999), 'Paradoxes in Planning: Tourism Elitism or Brutalism?', *Annals of Tourism Research*, Vol. 26, No. 2, pp. 329-348.
- Burns P. (2004), 'Tourism Planning: A Third Way' *Annals of Tourism Research*, Vol. 31, No. 1, pp. 24-43.
- Burns P., Sancho M. (2003), 'Local perceptions of tourism planning: the case of Cuéllar, Spain', *Tourism Management*, Vol. 24, No. 3, pp. 331-339.
- Burton R. (1991/1995), *Travel Geography*, London: Pitman.
- Coccosis H. (1996), 'Tourism and Sustainability: Perspectives and Implications', στο Priestley G. K., Edwards J. A. και Coccosis H., (επιμ.) *Sustainable Tourism? European Experience*, CAB International.
- Coccosis H., Parpairis A. (1992), 'Tourism and the Environment: Some Observations on the Concept of Carrying Capacity, στο H. Briassoulis και J. van der Straaten (επιμ.), *Tourism and the Environment: Regional, Economic and Policy Issues*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Coccosis H., Parpairis A. (1993), 'Environment and Tourism Issues: Preservation of Local Identity and Growth Management', στο Konsola D. (επιμ.) *Culture, Environment and Regional Development*, Athens: Regional Development Institute, pp. 79-100.
- Collins A. (1999) 'Tourism Development and Natural Capital' *Annals of Tourism Research*, Vol. 26, No. 1, pp. 98-109.
- Crauser G. (1998), Conclusions of European Tourism Forum on Integrated Quality Management in Tourism, Mayrhofen, Zillertal, Tyrol, Austria, July 9-12.
- De Kadt E. (1992), Making the Alternative Sustainable: Lessons from Development for Tourism στο Smith V. L. και Eadington W. R. (επιμ.), *Tourism Alternatives*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Doswell R. (1997), *How effective management makes the difference*, Oxford: Butterworth and Heinemann.
- Doxey G. (1976), 'When Enough's Enough: The Natives are Restless in Old Niagara', *Heritage Canada*, 2 (2), pp. 26-27.
- Dredge D. (2006), 'Policy networks and the local organisation of tourism', *Tourism Management*, Vol. 27, No. 2, pp. 269-280.
- EC (1997), 'Community measures affecting tourism', Report from the Commission, COM (97) 332, Brussels: Official publications of the EC.
- EC (2000a), 'Towards quality rural tourism: Integrated Quality Management (IQM) of rural tourist destinations', DG Enterprise - Tourism Unit, Luxembourg: Official publications of the EC.

- EC (2000b), 'Towards quality coastal tourism: Integrated Quality Management (IQM) of coastal tourist destinations', DG Enterprise - Tourism Unit, Luxembourg: Official publications of the EC.
- EC (2000c), 'Towards quality urban tourism: Integrated Quality Management (IQM) of urban tourist destinations', DG Enterprise - Tourism Unit, Luxembourg: Official publications of the EC.
- EC (2001a), 'A Sustainable Europe for a Better World: A European Strategy for Sustainable Development', Discussion Document, Brussels: Official publications of the EC
- EC (2001b), 'A Sustainable Europe for a Better World: A European Strategy for Sustainable Development', COM (2001) 264 final, Brussels: Official publications of the EC.
- EC (2001c), 'Working together for the Future of European Tourism', COM (2001) 665 final, Brussels: Official publications of the EC.
- EC (2001d), 'Environment 2010: Our Future – Our Choice', Sixth Environmental Programme, COM (2001) 31 final, Brussels: Official publications of the EC.
- EC (2001e), 'Improving the quality of tourist products', Final report of working group C: Tourism and Employment, Brussels: Official publications of the EC.
- EC (2002a), 'Agenda 21 – Sustainability in the European Tourism Sector', Discussion Document, European Tourism Forum, DG Enterprise - Tourism Unit, Brussels: 10th December 2002.
- EC (2002b), 'Agenda 21 – Sustainability in the European Tourism Sector', Background Document, European Tourism Forum, DG Enterprise - Tourism Unit, Brussels: 10th December 2002.
- EC (2003a), 'Basic orientations for the sustainability of European tourism', COM (2003) 716 final, Brussels: Official publications of the EC.
- EC (2003b), 'Structure, performance and competitiveness of European tourism and its enterprises', Luxembourg: Official publications of the EC.
- EC (2003c), 'Domain: TOUR – Tourism', Eurostat NewCronos.
- EC (2003d), 'A manual for evaluating the quality performance of tourist destinations and services', DG Enterprise - Tourism Unit, Luxembourg: Official publications of the EC.
- Edensor T. (2000), 'Staging Tourism: Tourists as performers', *Annals of Tourism Research*, Vol. 27, No. 2, pp. 322-344.
- EFQM (2005), The European Foundation for Quality Management (EFQM) Excellence Model, στο [http://www.efqm.org/EFQM Excellence Model Overview.htm](http://www.efqm.org/EFQM%20Excellence%20Model%20Overview.htm)
- EU – EMAS Helpdesk (2004), <http://www.europa.eu.int/comm/environ/emas>.
- Eurostat (2003), 'Tourism – Europe, Central European Countries, Mediterranean Countries – Key Figures 2001-2002', Luxembourg: Official publications of the EC.
- Fallon L., Kriwoken L. (2003), 'Community involvement in tourism infrastructure - the case of the Strahan Visitor Centre, Tasmania', *Tourism Management*, Vol. 24, No. 3, pp. 289-308.

- Farrell B. H., Twining - Ward L. (2004), 'Reconceptualizing tourism', *Annals of Tourism Research*, Vol. 31, No. 2, pp. 274-295.
- Farrell B. H., Twining-Ward L., (2005), 'Seven Steps Towards Sustainability: Tourism in the Context of New Knowledge', *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 13, No 2, pp. 109-122.
- Farsari Y., Prastacos P. (2000), 'Sustainable Tourism Indicators: Pilot Estimation for the Municipality of Hersonissos, Crete', Proceedings of International Scientific Conference *Tourism on Islands and Specific Destinations*, University of the Aegean, Chios: December 14-16.
- Farsari Y., Prastacos P. (1999), 'Sustainable Tourism Indicators for Mediterranean Destinations; Definitions According to the ST Principles', Proceedings ERSA's XII Summer Institute *Tourism Sustainability and Territorial Organisation*, Portugal.
- Fuller D., Buultjens J., Cummings E. (2005), 'Ecotourism and indigenous micro-enterprise formation in northern Australia opportunities and constraints', *Tourism Management*, Vol. 26, No. 6, pp. 815-974.
- Garrod B., Fyall A. (2000), 'Managing heritage tourism', *Annals of Tourism Research*, Vol. 27, No. 3, pp. 682-706.
- Gartner W. (1996), *Tourism Development, Principles, Processes, and Policies*, New York: Van Nostrand Reinhold, (Ελληνική μετάφραση 2001, Αθήνα: Έλλην).
- Getz D. (1993), 'Planning for tourism business distracts' *Annals of Tourism Research*, Vol. 20, No. 3, pp. 583-600.
- Gillis M., Perkins D.H., Roemer M., Snodgrass D.R. (1996), *Economics of Development*, New York: Norton & Company, Inc.
- Go F., Govers R. (2000), 'Integrated quality management for tourist destinations: a European perspective on achieving competitiveness' *Tourism Management*, Vol. 21, No.1, pp. 79-88.
- Godfrey K. (1998), 'Attitudes towards Sustainable Tourism in UK: a view from local government' *Tourism Management*, Vol. 19, No. 3, pp. 213-224.
- Green H., Hunter C., Moore B. (1990), 'Assessing the environmental impact of tourism development; using the Delphi technique', *Tourism Management* Vol. 11, No. 2, pp. 111-120.
- GREENdrachma 2 (2005), 'ISO 14001 & EMAS', www.greendracma.gr/pilot/emas.Php
- Gunn C., Var T. (2002), *Tourism Planning: basics, concepts, cases – 4th Edition*, London: Routledge.
- Hall D. (1998), 'Tourism development and sustainability issues in Central and South-Eastern Europe', *Tourism Management*, Vol. 19, No. 5, pp. 423-431.
- Hall M. (1999), 'Rethinking collaboration and partnership: a public policy perspective', *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 7, No. 3&4, pp. 270-285.
- Healy R. (1994), 'The "Common Pool" Problem in Tourism Landscapes', *Annals of Tourism Research*, Vol. 21, No. 3, pp. 596-611.
- Hjalager A. (2002), 'Repairing Innovation Defectiveness in Tourism', *Tourism Management*, Vol. 23, No. 5, pp. 465-474.

- Holecek D. (1981), 'Michigan Tourism: How Can Research Help?' στο J. Fridgen και D. Allen (επιμ.) *Symposium Proceedings*, Michigan State University, Parks and Recreation Resources Department: 18.
- Hughes H., Allen D. (2005), 'Cultural tourism in Central and Eastern Europe: the views of 'induced image formation agents'', *Tourism Management*, Vol. 26, No. 2, pp. 173-183.
- Hunter C. (1997), 'Sustainable Tourism as an Adaptive Paradigm', *Annals of Tourism Research*, Vol. 24, No. 4, pp. 850-867.
- Inskip E. (1991/1997), *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*, New York: Van Nostrand Reinhold.
- Inskip E. (1994), *National and Regional Tourism Planning: Methodologies and Case Studies*, London: WTO/Routledge.
- ISO (International Standardisation Organisation), (2004), Environment Management Systems – General gridlines on principles, systems and supporting techniques ISO/TC 207/SC1, (<http://www.iso.ch>).
- Ivars J. (2003) 'Regional development policies: an assessment of their evolution and effects on the Spanish tourist model' *Tourism Management*, Vol. 24, No. 6, pp. 655-663.
- Ivars J. (2004), 'Tourism Planning in Spain: Evolution and Perspectives', *Annals of Tourism Research*, Vol. 31, No. 2, pp. 313-333.
- Jamal T., Getz D. (1995), 'Collaboration theory and community tourism planning', *Annals of Tourism Research*, Vol. 22, No. 1, pp. 186-204.
- Jennings S. (2004), 'Coastal tourism and shoreline management', *Annals of Tourism Research*, Vol. 31, No 4, pp. 899-922.
- Jogaratnam G., Chon K., McCleary K., Miguela M., Yoo J. (2005), 'An analysis of institutional contributors to three major academic tourism journals: 1992 - 2001', *Tourism Management*, Vol. 26, No. 5, pp. 641-648.
- Joppe M. (1996), 'Sustainable community tourism development revisited', *Tourism Management*, Vol. 17, No 7, pp. 475-479.
- Keane M. (1997) 'Quality and pricing in tourism destinations', *Annals of Tourism Research*, Vol. 24, No. 1, pp. 117-130.
- Kernel P. (2005), 'Creating and implementing a model for sustainable development in tourism enterprises', *Journal of Cleaner Production*, Vol. 13, pp 151-164.
- Ko T. G. (2005), 'Development of a tourism sustainability assessment procedure: a conceptual approach', *Tourism Management*, Vol. 26, No. 3, pp. 431-445.
- Ko T. G. J. (2001), 'Assessing progress of Tourism Sustainability', *Annals of Tourism Research*, Vol. 28, No. 3, pp. 817-820.
- Kotler P., Asplund C., Rein I., Hader H. D. (1999), *Marketing Places Europe*, Prentice Hall.
- Kozak M., Nield K. (2004) 'The Role of Quality and Eco-Labeling Systems in Destination Benchmarking', *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 12, No 2, pp 138-148.

- Law C. M. (1992), 'Urban tourism and its contribution to economic regeneration', *Urban Studies*, Vol. 29, No 3-4, pp. 599-618.
- Leiper N. (1990), 'Tourist attraction system', *Annals of Tourism Research*, Vol. 17, No. 3, pp. 367-384.
- Li W. J. (2006), 'Community decisionmaking participation in development', *Annals of Tourism Research*, Vol. 33, No. 1, pp. 132-143.
- Lime D. (1995), 'Principles of Carrying Capacity for Parks and Outdoor Recreation Areas', Σλοβακία: Συνέδριο Φέρουσας Ικανότητας.
- Liu A., Wall G. (2006), 'Planning tourism employment: a developing country perspective', *Tourism Management*, Vol. 27, No. 1, pp. 159-170.
- Liu J. (1988), 'Hawaii tourism to the year 2000: A Delphi forecast', *Tourism Management* Vol. 9, No. 4, pp. 279-290.
- Liu Z. (2003), 'Sustainable Tourism Development: A Critique', *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 11, No 6, pp. 459-475.
- Loukissas Ph. (1977), 'The Impact of Tourism on Regional Development: A Comparative Analysis of the Greek Islands', Ph.D., New York: Cornell University.
- Loukissas Ph. (1982), 'Tourism's Regional Development Impacts: A Comparative Analysis of the Greek islands', *Annals of Tourism Research*, Vol. 9, No 4, pp. 523-541.
- Loukissas Ph. (1983), 'Public participation in community tourism planning: a gaming simulation approach', *Journal of Travel Research*, Vol. 22, No. 1, pp. 18-23.
- Manning B., Graefe A., McCool S. (1995), 'Trends in Carrying Capacity Planning and Management', 38. Trend Tracker, 4th International Outdoor Recreation and Tourism Trends Symposium, St. Paul, Minnesota: Tourism Center, University of Minnesota.
- McCool S., Moisey R. (2001a), Introduction: Pathways and Pitfalls in the Search for Sustainable Tourism', στο S. McCool και R. Moisey (επ.) *Tourism, Recreation and Sustainability: Linking Culture and the Environment*, UK: CABI Publishing, pp. 1-15.
- McCool S., Moisey R. (2001b), 'Sustainable Tourism in the 21st Century: Lessons from the Past; Challenges to Address', στο S. McCool και R. Moisey (επ.) *Tourism, Recreation and Sustainability: Linking Culture and the Environment*, UK: CABI Publishing, pp. 343-352.
- McElroy L.Z. (1987), 'Old Problems and New Directions for Planning Sustainable Development in Small Islands', *EKISTICS*, 323/324.
- McKercher B. (1993), 'The unrecognised threat to tourism: Can tourism survive sustainability?', *Tourism Management* Vol. 14, No. 2, pp. 131-136.
- McKercher B. (2005), 'A case for ranking tourism journals', *Tourism Management* Vol. 26, No. 5, pp. 649-651.
- McKercher B. Ho P., Cros H., (2005), 'Relationship between tourism and cultural heritage management: evidence from Hong Kong', *Tourism Management*, Vol. 26, No. 4, pp. 539-548.
- Miller G. (2001) 'The development of indicators for sustainable tourism: results of a Delphi survey of tourism researchers', *Tourism Management*, Vol. 22, No. 2, pp. 351-362.

- Page S. (1995), *Urban Tourism*, London and New York: Routledge.
- Palmer C. (1999), 'Tourism and symbols of identity', *Tourism Management*, Vol. 20, No. 3, pp. 313-321.
- Parpairis A. (2000), 'The design and management of sea and land use of the coastal environment: Impact problems of tourist development', Proceedings of International Scientific Conference *Tourism on Islands and Specific Destinations*, University of the Aegean, Chios: December 14-16.
- Pearce D., (1981/1989), *Tourist Development*, Halcrow, Essex: Longman Scientific and Technical Publishers.
- Pearce D. (1987/1995), *Tourism Today: A Geographical Analysis*, Harlow: Longman.
- Pearce D. (1992α), *Tourist Development*, London: Longman.
- Pearce D. (1992β), *Tourist Organizations*, Essex: Longman.
- Piga C. (2003), 'Territorial planning and tourism development tax', *Annals of Tourism Research*, Vol. 30, No 4, pp. 886-905.
- Pigram J.J. (1992), *Alternative Tourism: Tourism and Sustainable Management*, στο V. L. Smith και W. R. Eadington (επ.), *Tourism Alternatives*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Prentice R. (1993), 'Community-Driven Tourism Planning and Residents' Preference', *Tourism Management*, Vol. 14, No. 3, pp. 218-227.
- Reed M. (1997), 'Power relations and community-based tourism planning', *Annals of Tourism Research*, Vol. 24, No. 3, pp. 566-591.
- Ritchie J. R. (1999), 'Crafting a value-driven vision for a national tourism treasure', *Tourism Management*, Vol. 20, No. 3, pp. 273-282.
- Ritchie J. R., Crouch G. I. (2000), 'The competitive destination: A sustainability perspective', *Tourism Management*, Vol. 21, No. 1, pp. 1-7.
- Ritchie R., Ritchie J. (2002), 'A Framework for an Industry Supported Destination Marketing Information System', *Tourism Management*, Vol. 23, No. 5, pp. 439-454.
- Robson J., Robson I. (1996), 'From shareholders to stakeholders: critical issues for tourism marketers', *Tourism Management*, Vol. 17, No. 7, pp. 533-540.
- Russo A., Van der Borg J. (2002), 'Planning considerations for cultural tourism: a case study of four European cities', *Tourism Management*, Vol. 23, No. 6, pp. 631-637.
- Sautter E., Leisen B. (1999) 'Managing Stakeholders: A Tourism Planning Model' *Annals of Tourism Research*, Vol. 26, No. 2, pp. 312-328.
- Sauvé L., Berryman T., Brunelle R. (2000), 'International Proposals for Environmental Education: Analyzing a Ruling Discourse' Proceedings of International Conference: *Environmental Education in the Context of Education for the 21st Century: Prospects and Possibilities*, pp. 42-63, Larissa, 6-8 October, University of Thessaly.
- Scheyvens R. (1999), 'Ecotourism and the empowerment of local communities', *Tourism Management*, Vol. 20, No. 2, pp. 245-249.
- Scipioni A. (2002), 'EMAS Registration for Tourist Sites – The Bibione Pilot Project', European Conference: *The EU Eco-Management and Audit Scheme – Benefits and Challenges of EMAS II*, Brussels, June 26-27.

- Selin S., Beason K. (1991), 'Interorganizational Relations in Tourism', *Annals of Tourism Research*, Vol. 18, No. 4, pp. 639-652.
- Selin S., Chavez D. (1995) 'Developing an evolutionary tourism partnership model', *Annals of Tourism Research*, Vol. 22, No. 4, pp. 844-856.
- Selwyn, T. (2001), 'Tourism, Development and Society in the Insular Mediterranean' στο D. Ioannides, Y. Apostolopoulos και S. Sonmez (επ.), *Mediterranean Islands and Sustainable Tourism Development: Practices, Management and Policies*, London: Continuum, pp. 23-44.
- Sharpley R. (2000), 'The influence of the accommodation sector on tourism development: Lessons from Cyprus', *International Journal of Hospitality Management*, Vol. 19, No. 3, pp. 275-293.
- Sharpley R. (2003), 'Tourism, Modernisation and Development on the Island of Cyprus: Challenges and Policy Responses', *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 11, No 2 & 3, pp. 246-265.
- Sheehan L., Ritchie B. (2005), 'Destination Stakeholders: Exploring Identity and Salience', *Annals of Tourism Research*, Vol. 32, No. 3, pp. 711-734.
- Shortt G. (1994), 'Attitudes of tourism planners: implications for human resource development', *Tourism Management*, Vol. 15, No. 6, pp. 444-450.
- Simmons D. G. (1994), 'Community participation in tourism planning', *Tourism Management*, Vol. 15, No. 2, pp. 98-108.
- Smith S. L. J. (1988), 'Defining tourism: a supply-side view', *Annals of Tourism Research*, Vol. 15, No. 2, pp. 179-190.
- Stankey G., Cole D., Lucas R., Peterson M., Frissell S. (1985), 'The Limits of Acceptable Change (LAC) System for Wilderness Planning'. General Technical Report INT – 176. Γιούτα: USDA Forest Service, Intermountain Forest and Range Experiment Station.
- Stern C., Lassoie J., Lee D., Deshler D. (2003), 'How 'Eco' is ecotourism? A comparative case study of Ecotourism in Costa Rica', *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 11, No. 4, pp. 322-347.
- Szivas E., Riley, M., Airey, D. (2003), 'Labor mobility into tourism: attraction and satisfaction', *Annals of Tourism Research*, Vol. 30, No. 1, pp. 64-76.
- Tietenberg T. (1996), *Environmental and Natural Resource Economics*, Harper Collins College Publishers.
- Tosun C. (2000), 'Limits to community participation in the tourism development process in developing countries', *Tourism Management*, Vol. 21, No. 6, pp. 613-633.
- Tress B., Tress G. (2003), 'Scenario visualisation for participatory landscape planning: a study from Denmark', *Landscape and Urban Planning*, Vol. 64, pp. 161-178.
- Tsartas P. (2003) 'Tourism Development in Greek Insular and Coastal Areas: Sociocultural Changes and Crucial Policy Issues' *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 11, No. 2 & 3, pp. 116-132.
- UN (2001), 'Indicators of Sustainable Development', <http://www.un.org/esa/sustdev/>

- UN (2004), 'Division for Sustainable Development', Department of Economics and Social Affairs, Official United Nations Website: Comments and suggestions.
- UNCED (1992), 'Agenda 21: Programme of Action for Sustainable Development' *Rio Declaration on Environment and Development*, Rio de Janeiro, 3-14 June, United Nations Division for Environment and Development.
- UNEP (2003), Tourism and Local Agenda 21. The role of Local Authorities in sustainable tourism, Case Studies and First Lessons, <http://www.uneptie.org/pc/tourism/library/local-agenda21.htm>
- UNEP/UNESCO/EU (1995), Lanzarote Charter for Sustainable Tourism, στο <http://www.world-tourism.org/sustainable/concepts.htm>
- UNESCO – UNEP (1977), 'Tbilisi Declaration and Final Report – Intergovernmental, Conference on Environmental Education, Tbilisi, 14-26 October.
- UNESCO (1997), 'Educating for a Sustainable Future: A Transdisciplinary Vision for Concerted Action', Declaration and Final Report, *International Conference on Environment and Society*, Thessaloniki, 8-12 December.
- Vougioukas M., Gilchrist S. (2002), 'Guidelines for the preparation of a Regional Environmental Sustainable Tourism Plan, Volos: ECOSERT Project, Euro-Trans Consulting.
- Wahab S., Pigram J.J. (1998), *Tourism, Development and Growth: The Challenge of Sustainability*, Routledge, London.
- WCED (1987), *Our Common Future*, World Commission on Environment and Development, New York: Oxford University Press.
- Williams P., Penrose R., Hawkes S. (1998), 'Shared decision-making in tourism land use planning', *Annals of Tourism Research*, Vol. 25, No. 4, pp. 860-889.
- Witt C., Muhlemann A. (1994) 'The implementation of total quality management in tourism: some guidelines', *Tourism Management*, Vol. 15, No. 6, pp. 416-424.
- World Bank (2000), 'Expanding the Measure of wealth. Indicators of Environmentally Sustainable Development', Environment Department, The World Bank, Washington D.C., <http://www-esd.worldbank.org>
- WSSD (2002), 'Plan of Implementation', *Johannesburg World Summit on Sustainable Development*, Johannesburg, 26/8 – 4/9/2002.
- WTO (1993a), *Recommendations on Tourism Statistics*, Madrid: WTO.
- WTO (1993b), *Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners*, Madrid: WTO.
- WTO (1994), 'National and Regional Tourism Planning: Methodologies and Case Studies', www.world-tourism.org/isroot/wto/pdf/1015-1.pdf
- WTO (1999), *Global Code of Ethics for Tourism*, Madrid: WTO.
- WTO (2001), 'The concept of sustainable tourism', στο <http://www.world-tourism.org/sustainable/concepts.htm>
- WTO (2002), 'Tourism Highlights 2002', Madrid: WTO.
- WTO, (2004a), 'Tourism Highlights 2004', Madrid: WTO.

- WTO (2004b), *Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations - A Guidebook*, Madrid: WTO.
- WTO (2005a), 'Tourism Highlights 2005', Madrid: WTO.
- WTO (2005b), 'Quality in tourism: a conceptual framework', στο <http://www.world-tourism.org/Quality and Trade in Tourism.htm>
- WTO/UNEP (2000), International seminar: *Sustainable tourism and Competitiveness in the island of Mediterranean*, τελική έκθεση, Κάπρι Ιταλίας, www.world-tourism.org/sustainable/doc/capri.pdf
- WTTC (2002), 'AGENDA 21 for the Travel & Tourism Industry: Towards Environmentally Sustainable Development', Official Website: Corporate Social Leadership.
- WTTC (2003a), 'The 2003 Travel & Tourism Economic Research – Satellite Account Tables'.
- WTTC (2003b), 'Blueprint For New Tourism'.
- Yuksel F., Bramwell B., Yuksel A. (1999), 'Stakeholder interviews and tourism planning at Pamukkale, Turkey', *Tourism Management*, Vol. 20, No. 3, pp. 351-360.
- Yunis E. (2002), 'The Contribution of Tourism to Sustainable Development', ECOSERT International Symposium *Tourism Environment and Sustainable Development: New Visions*, Volos, 5-7 September.